ARTO KIVIMÄKI

SUURI LATINA-KIRJA

REPETITIO MATER STUDIORUM EST
ALEA JACTA EST
MENS SANA IN CORPORE SANO
ERRARE HUMANUM EST
O TEMPORA, O MORES
ALEA JACTA EST
VENI, VIDI, VICI
ARPE DIEM, QUAM MINIMUM CREDULA POSTERO
ACTA EST FABULA
QUID PRO QUO
SIC TRANSIT GLORIA MUNDI
ERRARE HUMANUM EST
VENI, VIDI, VICI

KARISTO

SUU
LATINA-
KIRJA

Muinaisten roomalaisten kieli on yhä keskuudessamme, vaikka heidän valtakuntansa lakkasi olemasta jo reilut puolitoista vuosituhatta sitten. Latinaksi kirjoitetaan tänäkin päivänä lukemattomia sitaatteja, lentäviä lauseita ja vakiintuneita sanontoja kaikkialla Euroopassa.

Arto Kivimäen SUURI LATINAKIRJA kertoo yksissä kansissa kaiken olennaisen siitä, mitä roomalaisten kieli jätti perinnöksi jälkimaailmalle. Se on ehtymätön kielenkäytön rikastuttaja sekä sivistyneiden sitaattien lähde. Sen avulla pystyy tulkitsemaan jokaisen mystisen sitaatin nopeasti – ja menemään itse niiden käytöllä *in medias res*.

Lk 10.8

ISBN 951-23-4163-8

KANNEN SUUNNITTELU: SAKARI TIIKKAJA

SUURI LATINAKIRJA

Arto Kivimäki

Carpe diem!
Summa summarum
Roomalainen kalenteri
Akilleen kantapäästä Zeuksen salamaan
Vive hodie – elä tänään
Amor – latinaa rakkaudesta
Rooman keisarit (Pekka Tuomiston kanssa)

Arto Kivimäki

SUURI LATINAKIRJA

KARISTO OY
HÄMEENLINNA

Tämän teoksen materiaali on koottu aikaisemmin ilmestyneistä Arto Kivimäen teoksista Carpe diem! (1997) ja Summa summarum (1998).

Suuri latinakirja

Painettu Karisto Oy:n kirjapainossa
Hämeenlinna 2001

ISBN 951-23-4163-8

Lukijalle

Tähän kirjaan on koottu aakkosjärjestykseen teosten *Carpe diem!* ja *Summa summarum* latinankieliset lauseet, lyhenteet ja ilmaukset suomennoksineen ja selityksineen. Kirjassa ovat siis latinankieliset lentävät lauseet, mietelmät ja kirjallisuussitaatit sulassa sovussa sellaisten latinankielisten lyhenteiden ja ilmausten kanssa, joita nykyään esiintyy kirjallisuudessa ja keskusteluissa. Toivon, että kirjojen yhdistäminen auttaa lukijaa löytämään etsimänsä helpommin.

Arto Kivimäki

a.
Ks. **anno, ante** tai **approbatur.**

A.
Aulus. roomalainen etunimi.

A
500. Roomalaiset saattoivat joskus merkitä luvun 500 kirjaimella A.

a. a.
Ks. **ad acta.**

a. a. C.
Ks. **anno ante Christum (natum).**

a. a. C. n.
Ks. **anno ante Christum (natum).**

A. B.
Ks. **artium baccalaureus.**

Ab absurdo
Järjettömästä (käsin); järjettömyyden avulla. Retorinen keino, jolla puhuja pyrkii antamaan vaikutelman edustamansa näkökannan oikeellisuudesta todistelemalla kuinka järjetön vastapuolen kanta on. Jos puhuja saa osoitettua vastapuolen kannan järjettömäksi, on ihmisillä taipumus ajatella, että kyseisen puhujan kanta on parempi vaikka se voi aivan hyvin olla vielä järjettömämpi.

Ab aeterno
Iät ajat, ikuisuuden, hyvin kauan aikaa; aikojen alusta. Sananmukaisesti "ikuisuudesta lähtien", käytännössä niin kauan kuin voi muistaa, esimerkiksi sanottaessa että tuokin on kököttänyt tuossa iät ajat.

Ab alio exspectes, alteri quod feceris.
'Odota samaa itsellesi, mitä teet toiselle'. Mietelmä on repliikki Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (A2). Vrt. **Quod ab alio oderis fieri tibi (...)**

Ab asino lanam
Aasista villaa; mahdoton yritys.

Aberratio actus
Teon harhautuminen, erehdys (rikollisessa) toiminnassa; harhateko, harharikos. Sama kuin **aberratio delicti.**

Aberratio delicti
Rikoksen harhautuminen, erehdys rikoksessa; harharikos. Ilmaus tarkoittaa sitä, että rikollinen teko kohdistuu vahingossa toiseen henkilöön tai esineeseen kuin on tarkoitus.

Aberratio ictus
Iskun harhautuminen, erehdys rikollisessa iskussa; harhaisku. Sama kuin **aberratio delicti**.

Abest
On poissa; poissa, hän ei ole paikalla.

Ab extra
Ulkopuolelta, ulkoa käsin; ulkopuolisen toimesta.

Ab hinc
Tästä lähtien, lähtien tästä; tästä, täältä; tämän jälkeen.

Abiit ad plures.
'Hän liittyi enemmistöön', ts. hän kuoli. Ilmaus on Petroniukselta (*Trimalkion pidot*, 44,14).

Ab Iove principium.
'Juppiterista alku', ts. Jumalassa on kaiken alku. Lause on Vergiliuksen paimenlaulun säkeestä **Ab Iove principium Musae Iovis omnia plena.** 'Juppiterissa, muusat, on alku, Juppiter on kaikessa'. Säkeen voi ymmärtää myös tarkoittavan sitä, että muusien laulun ja inspiraation takana on ylijumala Juppiter: 'Laulu alkaa Juppiterista, Juppiter on kaikkialla' (Vergilius, *Bucolica*, 3,60).

Abi, male spiritus
Mene pois, paha henki.

Ab imo
Syvältä lähtien; alhaalta alkaen, pohjasta lähtien.

Ab imo pectore
Syvältä sydämestä, vilpittömästi sydämen syvyyksistä. Sananmukaisesti "pohjimmaisesta rinnasta", "syvältä rinnasta".

Ab incunabulis
Varhaisajoilta, alkuajoilta; kirjoista puhuttaessa ajalta ennen vuotta 1500 (sellaisia kirjoja kutsutaan inkunaabeleiksi). Sananmukaisesti "kapaloista" – tämä ei viittaa mitenkään kirjojen sisältöön vaan siihen, että ne ovat peräisin kirjan varhaislapsuuden ajalta.

Ab initio
Alusta, alusta lähtien. Lyhennetään ab init.

Ab integro
Uudestaan, alusta.

Ab intestato
Ei testamentin perusteella; ilman testamenttia saatu perintö.

Ab intra
Sisältä, sisältä käsin; sisäpiiriläisen toimesta.

Ab invito
Vastentahtoisuudesta; vastahakoisesti, tahtomatta.

Ab ira
Vihasta; vihan vuoksi, suuttumuksen johdosta. Vrt. seur.

Ab irato
Suuttuneesta; vihan vimmassa, raivostuneessa tilassa (tehty tai sanottu); ei vakavasti otettava asia (puhe tai kirjoitus). Usein käy, että kun ihminen suuttuu, hän tulee tehneeksi jotain mitä hänen ei pitäisi tehdä. Ja kun hän jälkeenpäin mahdollisesti selittelee tekoaan, hän voi puolustautua sanomalla, että se tuli tehtyä *ab irato*, vihan vimmassa. Tällöin ilmaus tarkoittaa, että tekoa ei pidä ottaa vakavasti – varsinkaan jos on kyse raivostuneena tehdystä kirjoituksesta tai kiukustuneena puhutuista sanoista. Kuitenkin on syytä muistaa, että äkkipikaisuus on Aristoteleenkin mukaan pahe (*Nikomakhoksen etiikka*, 4, 7).

Abiturus
Lähtevä; abiturientti. Sananmukaisesti "poislähtevä (tulevaisuudessa)", lähtemässä oleva. Kieliopillisesti kyseessä on partisiipin futuurin maskuliinisukuinen muoto verbistä *abeo*, mennä pois. Naispuolisista abiturienteista käytetään feminiinimuotoa **abitura**.

Abnormis
Säännönmukaisesta poikkeava; epänormaali, luonnoton.

Abnormis sapiens
Säännöstä poikkeava viisas; oppikuntiin kuulumaton viisas, viisas joka ei ole sitoutunut mihinkään filosofiseen koulukuntaan. Voidaan myös ymmärtää merkityksessä "epänormaali viisas", mutta näin ei ole tapana tehdä, koska viisas on aina epänormaali – normaalia on olla epäviisas.

Ab origine
Alusta, alusta lähtien, syntymästä lähtien; sellainen, joka on ollut alun perin, tai ainakin pitkään ensimmäinen ja ainoa kuten esimerkiksi aboriginaalit.

Aborigines
Alkuasukkaat, kanta-asukkaat; alkuperäiset asukkaat. Vrt. **ab origine**

Ab ovo
'Munasta', ts. aivan alusta alkaen. Sanonta on peräisin Horatiuksen runousopista nimeltä *Ars poetica* (147), kohdasta jossa Horatius vertailee Homerosta muihin Troijan sodasta kertoviin runoilijohin. Homeroksen ylivertaisuus näkyy muun muassa siinä, että Homeros menee suoraan asiaan (**in medias res**) eikä aloita tarinaa aivan alusta kertomalla, kuinka Helena, Troijan sodan syttymisen (ainakin näennäinen) syy, syntyi Ledan munimasta munasta. Myöhemmin kohdasta on johdettu ohje, jota kertomataiteen alalla esimerkiksi Tšehov ja Hemingway ovat mestarillisesti toteuttaneet: älä aloita jaarittelemalla asioiden taustoista vaan mene suoraan asiaan. Ks. **Parturiunt montes (...).**

Ab ovo usque ad mala.
'Munista omeniin', ts. koko ruokalista alkupaloista jälkiruokaan: roomalaiset aloittivat yleensä aterian syömällä munia ja päättivät ruokailun nauttimalla omenia. Ilmaus on Horatiuksen runomuotoisista satiireista (1,3,6). Sanontaa käytetään esimerkiksi ilmaistaessa, että jokin ongelma käytiin läpi perusteellisesti tai jokin asia tehtiin alusta loppuun, käytiin niin sanotusti läpi koko menyy (ilmausta käytetään kuitenkin harvemmin ruokailun yhteydessä).

Absens
Poissaoleva.

Absente me
Minun poissaollessani; ollessani poissa.

Absente nobis
Meidän poissaollessamme; poissaollessamme, ollessamme poissa.

Absente reo
Syytetyn poissaollessa. Naispuolisesta syytetystä käytetään muotoa **absente rea**. Lyhennetään abs. re.

Absentes
Poissaolevat; poissaolevia.

Absente vobis
Teidän poissaollessanne; poissaollessanne, ollessanne poissa.

Absit invidia
Olkoon pahalla silmällä katsominen poissa täältä; pysyköön pahansuopuus poissa; pois kateus; älköön paneteltako; katkeruus kaikotkoon; pysyköön viha kaukana.

Absit longe
Ks. **longe absit.**

Absit omen
Älköön (tämä) olko enne. Sananmukaisesti "pysyköön enne poissa". Vastaa sitä tapaa kun koputetaan puuta ja ajatellaan että kunpa tämä ei vain olisi enne.

Absolutio ab actione
Vapauttaminen kanteesta. Kanteen raukeaminen sen jälkeen kun se on tutkittu ja se hylätään, minkä seurauksena asia jätetään käsittelemättä.

Absolutio ab instantia
Vapauttaminen kanteesta; vapauttaminen kanteen (puutteellisuuden) johdosta. Kanteen tutkimatta jättäminen muodollisista syistä, mistä seuraa se, että asiaa ei käsitellä.

Absolutio generalis
Yleinen vapauttaminen; yleinen armahdus, yleinen vapaaksi julistaminen; yleinen synninpäästö.

Absolutionis dies
Ks. **dies absolutionis.**

absque
Ilman; paitsi, lukuunottamatta.

Absque hoc
Ilman tätä (asiaa); paitsi tätä, tätä lukuunottamatta; ei tätä.

Abs. re.
Ks. **absente reo.**

Absunt
Ovat poissa; poissaolevia, eivät ole paikalla.

Ab umbris infernis
Manalan varjosta; manalan hämäristä, hämärän manalan uumenista. Sananmukaisesti "maanalaisista (tuonelan) hämäristä". Ilmaus on

Vergiliukselta (*Aeneis* 7, 770–1).

Ab uno ad omnes
Yhdestä kaikkien luo; yhdeltä kaikille.

Ab urbe condita
Kaupungin perustamisesta lähtien; Rooman perustamisesta lähtien, vuodesta 753 eKr. Roomalaisessa ajanlaskusysteemissä esimerkiksi vuosi 750 a. u. c. on meikäläisessä järjestelmässä vuosi 3 eKr, eli vuosi 3 A. D. eli 3 A. C. Myös muodossa **anno urbis conditae**. Lyhennetään a. u. c.

Abusus
Väärinkäyttö.

Abusus non tollit usum.
'Väärinkäyttö ei kumoa käyttöä', ts. väärinkäyttö ei estä käyttämistä oikein, ei estä oikeutta oikeaan käyttöön. Tämä vanha roomalainen juridinen periaate tarkoittaa sitä, että esimerkiksi nautintaoikeuden väärinkäyttö ei poista nautintaoikeutta (vrt Cicero, *Topica*, 17). Periaatetta on myös selitetty toisella latinankielisellä lauseella: **Abusus non est usus sed corruptela**, 'väärinkäyttö ei ole käyttöä vaan turmelemista'.

a. c.
Ks. **anno currente** (tai **anni currentis**) tai **ante cibum**.

A. C.
Ks. **Anno Christi**.

Academicus civis
Ks. **civis academicus**.

Academicus dies
Ks. **dies academicus**.

A capite ad calcem
Päästä kantapäähän; päästä jalkoihin.

Accedit (quod)
Lisäksi tulee (se seikka että); lisäksi, otettava myös huomioon.

Accentus
Mukana laulettu, lisäksi laulettu; sanapaino, aksentti; sävel; messulaulu.

Accepta
Vastaanotetut (asiat); kuitatut; tulot, saadut (varat).

Accepto
Otan vastaan; suostun, hyväksyn, sallin.

Accessit
Lisäpalkinto, ylimääräinen palkinto. Sananmukaisesti tuli lähelle.

Accessit proxime
Ks. **proxime accessit**.

Accipe librum, et devora illum.
'Ota kirja ja syö se'. Johanneksen ilmestyksessä enkeli käskee Johannesta syömään kirjakäärön (Ilm.10:9). Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta.

Accipio
Otan vastaan; suostun; tyydyn siihen.

Accisae opes
Heikennetyt voimavarat; pilatut keinot; rappiolle saatettu omaisuus; heikkoon kuntoon saatettu sotaväki.

Accisa res
Heikennetty asia; rappiolle saatettu omaisuus.

Accisus
Leikattu; heikennetty, vähennetty, runneltu; rappiolle saatettu, pilattu. Feminiinimuoto **accisa** (monikon neutri on samanmuotoinen, merkitys "leikatut, heikennetyt, pilatut (asiat)").

Accusando fieri infectum non potest.
Syyttelemällä ei tehtyä saa tekemättömäksi. Ilmaus on Terentiuksen näytelmästä *Phormio* (1034). Joskus muodossa **Accusando facta infecta fieri nequeunt**, 'syyttelemällä ei tehtyjä asioita saa tekemättömiksi'. Vrt. **Factum est illud, fieri infectum non potest.**

Acerrima proximorum odia sunt.
'Lähimpien vihat ovat kiivaimpia', ts. lähisukulaisten ja lähimpien ystävien vihastuminen ja kauna on kaikkein ankarinta ja julminta. Sitaatti Tacitukselta (*Historiae*, 4,70)

Acedia
Nyrpeys; välinpitämättömyys, tympiintyminen (Jumalan sanaan). Yksi ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ilmauksella on tarkoitettu moraalista välinpitämättömyyttä. Ks. **peccata mortalia**.

Acerbus et ingens
Julma ja valtava; ankara ja mahtava.

Acervatim
Kasoittain; joukoittain; lyhyesti, suppeasti, yhteenvedon omaisesti.

Acervatim multa frequentans
Kooten kasapäin monia ajatuksia; toistaen saman ajatuksen moneen kertaan eri sanoin. Ilmaus on Cicerolta (*Orator*, 85).

Ac etiam
Sama kuin **atque etiam**.

Acheruntis pabulum
Ks. **pabulum Acheruntis**

a. Chr. (n.)
Ks. **Ante Christum (natum)**.

Acies Vulcania
Vulcanusmainen sotajoukko; tulirintama; tulimeri. Ilmausta käyttää Vergilius (*Aeneis*, 10,408).

Acta
Teot; asiakirjat, asiapaperit; julkaisusarja, tieteellinen kirjasarja. Monikko sanasta **actum**, tehty, toimittu.

Acta diurna
Päivän tapahtumat. Roomassa ilmestyvä eräänlainen virallinen sanomalehti, jonka julkaisemisen Caesar käynnisti.

Acta est fabula, nunc plaudite!
'Näytelmä on päättynyt, nyt taputtakaa!' tai **Acta est fabula, plaudite!** 'näytelmä on päättynyt, taputtakaa'. Kerrotaan, että nämä olisivat olleet keisari Augustuksen viimeiset sanat (väitetään myös, että renessanssikirjailija François Rabelais olisi sanonut nuo sanat kuollessaan). Keisari Augustukselle elämä kylläkin lienee ollut teatteria, mutta ainakin Suetoniuksen mukaan hän lausui viimeiset sanansa kreikaksi: 'Jos näytelmä oli hyvä, antakaa aplodeja, osoittakaa suosionne'. (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Augustus, 99,1). Roomalaiset komediat päättyivät tavallisesti siihen, että näyttämöltä huudettiin **Plaudite!**, 'taputtakaa!'. Yleensä myös toivotettiin hyviä vointeja, esimerkiksi **Vos valete et plaudite!**, 'Voikaatte hyvin ja taputtakaa!' (Terentius, *Eunukki*, 1094). Tähän saatettiin lisätä toivomus taputtaa kunnolla ja nousta seisomaan. Eikä yleisön viihtyminen yleensä rajoittunut teatteriesitykseen: **Vos, spectatores, plaudite atque ite ad vos comissatum**, 'taputtakaa, katsojat, ja menkää koteihinne bailaamaan' (Plautus, *Stichus*, 775).

Acta martyrum
Marttyyrien tekoja; marttyyrien teot. Kertomuskokoelma marttyyrien ja pyhien henkilöiden elämästä ja teoista.

Acta sanctorum
Pyhimysten tekoja; pyhimysten teot. Kertomuskokoelma pyhimysten ja marttyyrien elämästä ja teoista.

Acti labores iucundi.
'Suloisia ovat kestetyt vaivat'. Ks. **Quid, si etiam iucunda memoria est praeteritorum malorum?**

Actio
Toiminta; esitys, käytännön esitystapa; toimenpide; politiikka; oikeusjuttu, käsittely; kanne, kannevaatimus, kannekaava; vaikutus.

Actio libera in causa
Syyntakeeton teko syynä; rikos jonka on tehnyt syyntakeettomaksi tekeytynyt henkilö.

Actio popularis
Kansalaisen kanne(oikeus). Jokaisen kansalaisen oikeus nostaa rikossyyte ketä tahansa rikolliseen tekoon syyllistynyttä vastaan ilman että rikos koskee mitenkään kyseistä kansalaista itseään.

Activa philosophia
Toimiva filosofia, aktiivinen viisaudenharrastus; käytännöllinen filosofia.

Actor
Toimeenpanija, käytännön tekijä; asiainhoitaja; näyttelijä.

Actor caveat
Tekijä varokoon. Ks. **caveat actor**

Actu
Teon hetkellä; nyt; silloin.

Actum agit
Tekee tehtyä; hän tekee sellaista mikä on jo tehty; tekee turhaa työtä tekemällä jo tehtyä.

Actum est
Tehty on; tapahtui, on tapahtunut; se on tehty, tehtävä suoritettu; ohi on.

Actum ne agas
Älä tee tehtyä; älä turhaan tee sitä mikä on jo tehty. Ilmausta käyttää Terentius (*Phormio*, 419).

Actum ut supra
Tehty kuten yllä; tapahtunut kuten yllä, käsitelty kuten edellä; tapahtunut kuten edellämainitussa tapauksessa.

Actus
Toiminta, teko; liike; ajaminen; esittäminen; jakso; näytös (näytelmässä); kulkuoikeus alueella tai tiellä; toteutunut mahdollisuus, aktuaalinen todellisuus, aktualisoitunut potentia (aristotelisessä filosofiassa, vrt. **potentia**).

Actus unitas
Ks. **unitas actus**.

Acu tetigisti
Osuit naulan kantaan; arvasit oikein. Sananmukaisesti "kosketit neulalla". Ilmaus esiintyy Plautuksella (*Rudens*, 1306).

a. d.
Ks. **A dato**.

A. D.
Ks. **Anno Domini**.

Ad absurdum
Mahdottomuuteen; järjettömiin, mahdottomuuksiin saakka. Filosofisessa mielessä voidaan todistaa jonkin asian looginen mahdottomuus osoittamalla sen seuraukset mahdottomiksi.

Ad acta
Asiakirjoihin; asiapaperien joukkoon (liitettäväksi); asia on käsitelty; ei aiheuta lisätoimenpiteitä; pidetään loppuunkäsiteltynä. Lyhennetään a. a.

Ad amussim
Viivoittimen mukaan; tarkkaan.

Ad annum
Vuoden kuluttua, vuodeksi. Sananmukaisesti "vuoteen".

Ad aperturam libri
Kirjan aukeamisen mukaan; mistä kirja sattuu aukeamaan, sattumanvaraiselta kirjan aukeamalta, sen mukaan kuin mistä kirja sattuu aukeamaan.

Ad arbitrium
Harkinnan mukaan; mielen mukaan; vapaasta tahdosta; mielenmukaisesti.

Ad arma
Aseisiin; sotaan; tarttukaa aseisiin!

Ad astra.
'Tähtiin', 'kohti tähtiä'. Akseli Gallen-Kallelalla on tämänniminen maalaus. Prudentiuksella, 300-luvulla eläneellä kristillisellä runoilijalla, on eräässä (heksametrimittaisessa) runossaan ajatus **Ad astra doloribus itur**, 'tähtiin mennään kärsimysten kautta', ts. tie taivaaseen kulkee kärsimysten kautta. Ks. **Non est ad astra mollis e terris via.**

Ad baculum
Kepin pakottamana, kepin mukaan; pakkokeinoin. Kepin vastakohta on tässä porkkana.

Ad bestias
Pedoille; petojen ruuaksi. Ilmausta on käytetty kristittyjen vainon yhteydessä. Nykyään ilmausta käytetään puhuttaessa asiasta jossa jokin barbaarisena pidetty arvo uhkaa jotain jolla on muita korkeina pidettyjä henkisiä arvoja, esimerkiksi kun vanha kaunis talo joutuu kaivinkoneiden ruuaksi rahanhimon vuoksi.

Ad calendas Graecas.
'Kreikkalaisena kalendae-päivänä', ts. ei koskaan. Ks. **Ad kalendas Graecas.**

Ad captandum vulgus
Kansan houkuttelemiseksi, liehittelemiseksi; kansansuosion kalastamiseksi.

Ad clerum
Hengellisen säädyn käyttöön; vain papiston käyttöön.

Ad crumenam
Kukkaroon; rahalliseen hyötyyn; rahallisen hyödyn mukaan.

A dato
Päivästä alkaen; päivämäärästä lähtien, annetusta päivämäärästä lähtien, tästä päivästä lähtien. Vrt. **dato.**

add.
Ks. **addatur** tai **adde.**

Addatur
Lisättäköön. Lyhennetään add.

Adde
Lisää, laita lisäksi, lisää mukaan. Lyhennetään add.

Adde huc
Lisää tähän; ota lisäksi huomioon; ota vielä lukuun.

Addenda
Lisättäviä; lisäyksiä. Monikko sanasta **addendum**.

Addendum
Lisättävä; lisäys, lisättävä (teksti, sana tms.). Monikko **addenda**.

Ad depositum
Säilyttämistä varten; talletettavaksi.

A Deo rex, a rege lex.
'Jumalalta kuningas, kuninkaalta laki', ts. kuningas säätää lait ja Jumala asettaa kuninkaan. Näin kiteytti monarkian periaatteen Englannin kuningas Jaakko I.

Adest
On läsnä; läsnä, hän on läsnä, paikalla.

Ad eund.
Ks. **ad eundem (gradum)**.

Ad eundem (gradum)
Samalle (askelmalle); samalle (tasolle); samalle (portaalle); samanarvoisiksi, samantasoisiksi; samalla arvosanalla, samanarvoinen, samanarvoisesti. Lyhennetään ad eund.

Ad extra
Ulospäin.

Ad extremum
Äärimmäisyyteen saakka; äärimmilleen; loppuun saakka.

Ad fin.
Ks. **ad finem**.

Ad finem
Lopuksi; lopulla; lopulta. Lyhennetään ad fin.

Ad fontes
Lähteille; alkulähteille. Tämä renessanssin humanistien sotahuuto tarkoitti sitä, että täytyy palata takaisin antiikin alkulähteille. Siitä johtuu myös tuo uudestisyntymää merkitsevä nimi renessanssi: antiikki haluttiin synnyttää uudelleen. Antiikin klassikoita alettiin lukea innokkaasti. Taiteessa pantiin antiikin muotokieli gotiikan edelle.

Ad gustum
Maun mukaan.

Ad hoc (negotium)
Tätä (tehtävää) varten, vain tätä (tehtävää) varten; tilapäisesti; tällä hetkellä, vain tällä hetkellä; poikkeuksellisesti tässä tapauksessa.

Ad hominem
Ihmisen suhteen, ihmistä kohtaan; yleistajuinen, tavallisen ihmisen ymmärrettävissä oleva; ihmisen ennakkoluuloihin ja mielikuviin perustava (todistelu); henkilökohtaisuuksiin menevä, asiattomuuksiin vetoava (todistelu). vrt. **argumentum ad hominem**.

Ad honorem
Kunniaa varten; kunniaksi.

Adhuc sub iudice lis est.
'Kiistakysymys on vielä tuomarin päätettävänä', ts. riita-asia on vielä ratkaisematta. Heksametrimittainen sitaatti Horatiuksen runousopillisesta opetusrunosta *Ars poetica* (78). Kohdassa kiistakysymys on se, kuka keksi elegian.

Ad hunc locum
Tähän paikkaan saakka; tähän kohtaan; tähän paikkaan, tälle paikalle. Lyhennetään a. h. l.

Ad hunc modum
Tähän tapaan; seuraavaan tapaan; tällä tavalla.

a. D. i.
Ks. **anno Dominicae incarnationis**.

Adiafora
Merkityksettömät (asiat); yhdentekevät (asiat).

A die
Päivästä lähtien; mainitusta päivästä lähtien, tästä päivästä lähtien.

Ad ignorantiam
Tietämättömyyteen; tietämättömyyden mukaan.

Ad impossibilia nemo tenetur.
'Ketään ei velvoiteta mahdottomiin', ts. keneltäkään ei vaadita enempää kuin mihin hän pystyy. Kyseessä on lainopillinen ilmaus keskiajalta. Ks. **Impossibilium nulla obligatio est.**

Ad imum
Loppuun asti; lopulta, viimein; viimeisenä.

Ad inf. tai **ad infin.**
Ks. **ad infinitum**.

Ad inferos
Manalaan.

Ad infinitum
Loppumattomiin; ikuisesti. Sama kuin **in infinitum**. Lyhennetään ad inf. tai ad infin.

Ad init.
Ks. **ad initium**.

Ad initium
Alkuun saakka. Lyhennetään ad init.

Ad instar
Samanlaisuuden mukaan; samalla tavalla

Ad interim
Väliaikaisesti; tilapäinen, väliaikainen. Lyhennetään a. i.

Ad internecionem
Häviöön saakka; täydelliseen tuhoon saakka, hävitykseen saakka; sukupuuttoon saakka.

Ad invidiam
Kaunaan; pahansuopuuden mukaan; vihan mukaan; kateuden mukaan. Vrt. **argumentum ad invidiam**.

Adiudicata res
Ks. **res adiudicata**.

Ad kalendas Graecas.
'Kreikkalaisena kalendae-päivänä', ts. ei koskaan, koska kreikkalaisessa kalenterissa ei ollut kalendae-nimistä päivää (vrt. 'tuohikuussa pukinpäivänä'). Roomalaisessa kalenterissa kuun ensimmäinen päivä oli kalendae-niminen, ja silloin velat ja korot lankesivat maksettaviksi. Historioitsija Suetonius kertoo, että keisari Augustuksella oli tapana todeta

henkilöistä, jotka eivät aio maksaa velkojaan, että he maksavat sen kreikkalaisena kalendae-päivänä, **Ad kalendas Graecas** (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Augustus, 87).

Ad lib.
Ks. **ad libitum**.

Ad libitum
Mielihalun mukaan; mielen mukaan; vapaasti; suunnittelematta. Lyhennettynä ad lib.

Ad litteram
Kirjaimellisesti. Sananmukaisesti "kirjaimen mukaan".

Ad loc.
Ks. **ad locum**.

Ad locum
Paikkaan; kohtaan; paikalle; kohdalle. Lyhennetään ad loc.

Ad lumen
Päivänvalossa. Sananmukaisesti "(auringon)valon ääressä".

Ad lunam
Kuunvalossa. Sananmukaisesti "kuun ääressä".

Ad maiorem Dei gloriam tai **In maiorem Dei gloriam.**
'Jumalan suuremmaksi kunniaksi'. Jesuiittojen tunnuslause, jota on käytetty myös ivallisessa merkityksessä, eikä ainoastaan jesuiittojen pilkkaamiseen.

Ad mandatum
Tehtävän mukaan; määräyksen mukaan; toimeksiannon mukaan.

Ad manum
Käsillä.

Ad manus
Käteen; käteen henkilökohtaisesti. Ilmausta käytetään kun esimerkiksi kirje viedään saajalle suoraan henkilökohtaisesti. Sananmukaisesti "käsiin".

Ad marginem
Reunaan; marginaaliin. Ilmausta käytetään kun on kyse kirjaan tehtävästä tai tehdystä reunahuomautuksesta.

Ad meliora vertamur
Kääntykäämme parempiin (asioihin); siirtykäämme käsittelemään parempia (esim. hyödyllisempiä) asioita.

Ad meliorem fortunam
Paremmaksi onneksi; parhaimmaksi onneksi.

Ad mensuram
Mitan mukaan; koon mukaan; painon mukaan.

Admittitur
Päästetään; hyväksytään, lasketaan läpi. Käytetty todistuksissa alimpana hyväksyttynä arvosanana.

Ad modum
Mitan mukaan, tavan mukaan; kohtuullisesti, kohtuuden mukaan; tavalla, lailla; ikään kuin, kuten.

Ad mortem
Kuolemaan; kuolemaan saakka.

Ad multam noctem
Myöhään yöhön.

Ad multos annos
Moneksi vuodeksi.

Ad nauseam (usque)
Pahoinvointiin saakka; oksenteluun saakka; kyllästymiseen saakka. On asioita, joita ihminen saattaa tehdä *ad nauseam usque*, ja jotkut eivät herkeä vielä silloinkaan. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi merenkulku. Ilmausta käytetään myös vähemmän konkreettisessa merkityksessä tarkoittamassa kyllästymisen aiheuttamaa henkistä pahoinvointia, ja jotkut saattavat käyttää ilmausta valitellessaan, kuinka he joutuivat viipymään jossain kokouksessa *ad nauseam usque*.

Ad nostram memoriam
Meidän aikoihimme saakka.

Ad notam
Tietoon, muistia varten; huomioonotettavaksi; muistiinpantavaksi; muistutukseksi; opiksi; muistettavaksi, mieleenpainettavaksi. Lyhennetään a. n.

Ad nummum
Kolikolleen; penniä myöten, pennilleen; täysin tasan rahasummaltaan.

Ad oculos
Silmien edessä; selvästi (nähtävänä).

Ad omnes partes
Kaikkiin suuntiin.

• **Adoratio**
Ihailu, kunnioitus; palvonta.

Ad Parnassum
Parnassos-vuorelle, Parnassokselle; sivistyksen huippujen luo, sivistyksen tyyssijan luo; tieteen huipulle; taiteen huipulle; kirjallisuuden, runouden pariin. Parnasso oli antiikissa Apollon-jumalalle ja muusille pyhitetty vuori, jonka rinteellä sijaitsee myös Delfoi. Ei siis ihme, että tuolla vuorella on alettu tarkoittaa tieteiden ja taiteiden tyyssijaa. Vrt. **gradus ad Parnassum.**

• **Ad patres**
Isien luo, esi-isien luo, vanhempien luo, esivanhempien luo; kuoli, on kuollut. Ilmaus tarkoittaa sitä, että kun ihminen kuolee, hän menee sinne minne hänen esivenhempansa ovat jo menneet, eli vainajien valtakuntaan.

Ad paucos dies
Muutamien päivien ajaksi; muutamaksi päiväksi.

• **Ad pedes**
Jalkojen juuressa.

Ad perpetuam rei memoriam
Asian ikuiseksi muistamiseksi; asian ikuista muistoa varten.

Ad personam
Henkilöä vastaan, henkilöön kohdistuva; henkilökohtaisuuksiin, henkilökohtaisiin asioihin menevä (vastakohtana asiaan kohdistuva, tiukasti asiassa pysyvä, **in rem**).

• **Ad pias causas**
Hurskaisiin tarkoituksiin; hyväntekeväisyyteen; kirkolle. Ilmausta käytetään lahjoituksen tai testamentin yhteydessä.

• **Ad pios usus**
Hurskaisiin tarkoituksiin. Vastaa ilmaisua **ad pias causas**.

Ad populum
Kansalle; koko kansalle; massoille, joukoille.

• **Ad protocollum**
Pöytäkirjaan; virallisesti.

Ad quem
Ketä kohden; ketä kohtaan; kenelle.

Ad referendum
Esitettäväksi; esiteltäväksi, selostettavaksi, (asian) esille ottamista varten; harkittavaksi; hyväksyttäväksi. Jos joku asia hyväksytään *ad referendum*, se tarkoittaa, että asia täytyy hyväksyttää jollain vielä korkeammalla elimellä.

• **Ad rem**
Asiaan; asiallisesti; asiasta puhuen. Esimerkiksi kritiikki ad rem on yhtä kuin asiallinen kritiikki (joka on aivan päinvastaista kuin kritiikki **ad hominem**).

Adscriptus glebae
Sama kuin **glebae adscriptus**.

Ad speciem
Näön vuoksi, harhautukseksi.

Adsum
Sama kuin **assum**.

Ad summam
Kaiken kaikkiaan; lyhyesti.

Ad summum
Huippua kohti; ylöspäin; korkeimmillaan; enintään, korkeintaan.

Adsunt
Sama kuin **assunt**.

Ad surdas auras canere.
'Laulaa kuuroille korville'. Lentävä lause, jolla on esikuvia muun muassa Vergiliuksella (*Bucolica*, 10,8), Propertiuksella (4,8,47) ja Liviuksella (3,70,7; 40,8,10). Vrt. **Narrare putaret asello (...).**

Ad tempus
Hetkiseksi, joksikin aikaa; oikeaan aikaan; olosuhteiden mukaan.

Ad terram
Maata kohti; maahan, maan pintaan, maan pintaa vasten.

Ad terrorem
Pelotukseksi, säikäyttämiseksi, varoitukseksi.

Adulterium
Aviorikos.

Ad ultimum
Äärimmäiseen saakka; äärimmilleen; loppuun asti; lopullisesti; enintään; lopulta; vihdoin.

Ad unguem
'Kynnelläkoetteluun asti', ts. tarkkaan hiottu, korkeatasoinen, viimeistelty, huoliteltu. Kuvanveistäjillä oli tapana kokeilla kynnen avulla, että marmorin pinta oli sileä. Horatiuksen runousopissa, *Ars poeticassa* (294) annetaan ohje, että runoja on hiottava kymmenesti **ad unguem**: on siis tehtävä viimeisteltyä jälkeä. Matkakertomuksessaan (*Satiirejа,* 1,5,32) Horatius puolestaan mainitsee erään Fonteius Capiton olevan mies **ad unguem**, siis hyvin hieno mies.

Ad unum omnes
Kaikki joka ikistä myöten; joka ikinen, kaikki viimeistä myöten; yksimielisesti.

Ad urbem
Kaupungin edustalla; Rooman edustalla (vrt. **urbs**).

Ad usum
Käyttöön; käytettäväksi, käyttöä varten; käytön mukaan. Lyhennetään a.u. tai ad us.

Ad usum Delphini tai **In usum Delphini**.
'Kruununperillisen käytettäväksi'. Ludvig XIV alkoi julkaisuttaa klassikoista kruununperillisen (arvonimeltään *dauphin,* latinaksi *delfinus*) käyttöön laitoksia, joista oli sopimattomat kohdat poistettu. Kirjan kansilehdelle painettiin kyseinen latinankielinen lause. Nykyään ilmausta käytetään teoksista, joista on siveettömät kohdat siistitty pois.

Ad usum externum
Ulkoiseen käyttöön.

Ad usum internum
Sisäiseen käyttöön.

Ad usum proprium
Omaan käyttöön.

Ad utrumque paratus
Kumpaankin valmistautunut; valmis sekä sanan että aseen käyttöön; valmistautunut pahimpaan; valmis niin myötä- kuin vastoinkäymisiin. Ilmausta voidaan käyttää myös merkityksessä "henkisesti valmis sekä onnistumiseen että epäonnistumiseen".

Adv.
Ks. **adversus**.

Ad val.
Ks. **ad valorem**.

Ad valorem
Arvon mukaan. Lyhennetään ad val.

• **Adventus**
Saapuminen.

• **Ad verbum**
Sananmukaisesti, sanasta sanaan. Sananmukaisesti "(sanasta) sanaan".

• **Ad veritatem**
Totuuden mukaan; totuudellisesti, totta (puhuen).

Adversa
Huomatut asiat, mieleenpannut asiat; huomiot, asiat joihin on kiinnitetty huomiota; huomautukset.

Adversa fortuna
Vastainen kohtalo; huono onni; onnettaren epäsuosio.

Adversa pars
Vastapuoli.

Adversaria
Vastakkaiset asiat, merkillepannut asiat, huomiot; kommentaarit jotka ovat vastakkaisella sivulla; muistiinpanot, kommentaarit, kirja jossa on huomioita.

Adversus
Vastaan. Lyhennetään adv.

Ad vitam
Elämäksi; kuolemaan saakka; elinikäinen (käyttöoikeus). Vrt. **ad vitam aut culpam**.

Ad vitam aeternam
Ikuista elämää varten; ikuisuudeksi, ainiaaksi.

Ad vitam aut culpam
Elämäksi tai rikkeeseen saakka; loppuelämäksi ellei syyllisty rikkeeseen. Ilmauksella tarkoitetaan elinikäistä käyttöoikeutta, mutta ehtona on, ettei syyllisty mihinkään kiellettyyn.

Ad vivum
Elävän mukaan; elävän mallin mukaan.

Advocatus Dei
Jumalan asianajaja. Ks. **advocatus diaboli**.

Advocatus diaboli
Paholaisen asianajaja; henkilö joka joutuu puolustamaan jotain asiaa tai väittelemään jostain asiasta vastoin omaa vakaumustaan; tietämättään huonoa asiaa puolustava henkilö. Katolisessa kirkossa on ollut vallalla käytäntö, että tutkittaessa, onko joku henkilö kelvollinen pyhimykseksi, pannaan vireille eräänlainen oikeudenkäynnin kaltainen prosessi. Paholaisen asianajaja toimii syyttäjänä, joka pyrkii estämään pyhimykseksi julistamisen. Puolustajana toimii **advocatus Dei**, Jumalan asianajaja, ja tämän tehtävänä on kumota kaikki syyttäjän väitteet.

Advocatus Finlandiae
Suomen asianajaja; Turun käskynhaltija, eli Itämaan käskynhaltija, eli Suomen käskynhaltija. Ilmaus 1300-luvulta.

Advocatus Österlandiarum
Itämaiden asianajaja; Itämaan (eli Suomen) asianajaja. Sama kuin **advocatus Finlandiae**.

Aegrescit medendo
Lääkitsemällä pahenee; hoitamalla paheneva. Ilmausta on tapana käyttää kuvaannollisesti jostain viasta tai paheesta, joka on vain pahentunut jos sitä on yrittänyt parantaa (näin esimerkiksi Vergilius (*Aeneis*, 12,46). Mutta mikään ei estä käyttämästä ilmaisua sairaanhoidollisissa yhteyksissä.

Aegri somnia vana
Sairaan miehen epäluotettavia unia; sairaan hourailuja; houreita. Tällaisiksi usein leimataan idealistien unelmat. Ilmaus on Horatiukselta (*Ars poetica*, 7).

Aegrotat
Sairastaa; sairas, on sairas, sairastunut.

Aequam memento rebus in arduis servare mentem.
'Vastoinkäymisissä muista säilyttää mielentyyneys'. Horatiuksen oodista (2,3,1-2). Säkeiden runomitta: versus Alcaicus hendecasyllabus.

Aequat omnis cinis.
'Tuhka tekee kaikista samanlaisia'. Sitaatti filosofi Senecalta, jonka mukaan me synnymme eriarvoisina mutta kuoltuamme olemme samanarvoisia (*Moraalikirjeitä*, 91,16).

Aequis auribus
Suopein korvin; mielellään, (kuunnella) myötämielisesti, suopeasti. Ilmaus on Liviukselta (*Ab urbe condita*, 2,61,9).

Aequis mentibus
Ks. **mentibus aequis**.

Aequis viribus
Yhtäläisin voimin; yhtä suurilla voimilla. Ilmaus on Liviukselta (*Ab urbe condita*, 7,33,5).

Aequo animo
Tasaisella mielellä; tyynesti, rauhallisesti. Ilmaus on Caesarilta (*Bellum civile*, 1,26,4).

Aequo iure
Yhtäläisellä oikeudella; yhtä oikeutetusti. Ilmaus esiintyy mm. Cicerolla (*De officiis*, 1,124).

Aequor ingens
Valtava ulappa.

Aequum ius
Ks. **ius aequum**.

Aere perennius.
'Vaskea kauemmin kestävä', ts. pysyvämpi kuin pronssipatsas. Ks. **Exegi monumentum aere perennius.**

Aes alienum
Vieraan raha, vieraan omaisuus; velka. Sananmukaisesti "vieraan vaski".

Aes triplex
Vahva suoja; erittäin kestävä suoja. Sananmukaisesti "kolminkertainen vaski(panssari)".

aet. tai **aetat.**
Ks. **aetatis.**

Aetas bona
Hyvä elinaika; hyvä aikakausi; nuoruus.

Aetas media
Ks. **media aetas.**

Aetatis
Iältään; ikäinen (vuosissa), ikä (vuotta). Lyhennetään aet. tai aetat.

Aetatis suae
Iältään. Ks. **anno aetatis suae.**

Aeterna pax
Ks. **pax aeterna.**

Aeternum vale
Ikuinen hyvästi; hyvästi iäksi. Ilmausta käytetään hyvästeltäessä joku, esimerkiksi tuore vihamies, entinen rakastettu tai vainaja.

A fortiori
Vahvemman (syyn) johdosta; suuremmalla syyllä, vielä suuremmalla syyllä, vielä suuremman syyn vuoksi.

Afronte
Etupuolelta.

Age hoc
Ks. **hoc age.**

Agenda
Tehtävät, ts. toimitettavat asiat. Keskiajalla ilmausta käytettiin käsikirjasta, jossa kerrottiin jumalanpalveluksessa tehtävät asiat. Nykyään termillä tarkoitetaan muistikirjakalenteria.

Agendi modus
Toimintatapa.

Agens
Edustaja, asiamies; kemiallisesti toiseen aineeseen vaikuttava aine; tekijää ilmaiseva lauseenjäsen passiivilauseessa. Sananmukaisesti "toimiva".

Age quod agis.
Tee mitä olet tekemässä; pidä varasi mitä teet.

Age si quid agis.
'Jos aiot toimia, toimi heti'. Sitaatti, joka esiintyy usein Plautuksen kansanomaisissa komedioissa mm. *Kerskaileva soturi* (*Miles gloriosus*, 215). Vrt. **Fac si facis** ja **Bibe si bibis** sekä **Ite si itis.**

Agimus gratias
Kiitämme, esitämme kiitokset. Vrt. **gratias (ago)**.

Agit actum
Tekee tehtyä; hän tekee sellaista mikä on jo tehty; tekee turhaa työtä tekemällä jo tehtyä.

Agnus Dei
Jumalan karitsa; Jeesus, jonka symboli kristillisessä taiteessa on mm. karitsa; osa katolisessa messussa (vrt. **missa pro defunctis**).

Ago gratias
Kiitän. Ks. **gratias (ago)**.

a. h. l.
Ks. **ad hunc locum**.

a. i.
Ks. **ad interim**.

Aiunt enim multum legendum esse, non multa.
'Sanotaan, että on luettava paljon, mutta ei kaikenlaista', ts. parempi syvällinen perehtyneisyys kuin laaja-alainen lukeneisuus. Sitaatti Plinius nuoremman kirjeestä (*Epistulae*, 7,9,15). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Multum legendum est, non multa**, 'on luettava paljon, mutta ei kaikenlaista', **Multum, non multa**, 'paljon, mutta ei kaikenlaista' tai **Non multa, sed multum**, 'ei kaikenlaista mutta paljon'. Plinius nuoremman sedälle Plinius vanhemmalle taas kelpasi kaikki, mutta hänen sivistyksensä olikin sekä syvällistä että laaja-alaista. Ks. **Nullus est liber tam malus (...)**

A lasso rixa quaeritur.
'Väsynyt hakee riitaa'. Filosofi Seneca toteaa tutkielmassaan, että on olemassa vanha sanonta, jonka mukaan väsynyt hakee riitaa. Lentävä lause muovattu tästä kohdasta (Seneca, *Vihasta*, 3,9,5).

A latere
Sivulta, kyljeltä; uskottu, luotettu; neuvonantaja. Päättäjän tai vaikuttajan uskottu, joka ikään kuin istuu hänen vierellään ja jolla on paljon vaikutusvaltaa.

Alea iacta est.
'Arpa on heitetty', ts. ratkaiseva päätös on tehty. Päätettyään aloittaa kansalaissodan (Pompeiusta vastaan) ylittämällä Italian rajajokena olleen Rubicon-virran Caesar ei huudahtanut latinaksi 'Arpa olkoon heitetty!'. Caesar lausahti ajatuksen kreikaksi – siteeraten kreikkalaista näytelmäkirjailija Menandrosta. Caesar ei siis ole tämän lentävän lauseen isä vaan sen kuuluisin lausuja. Ilmauksella hän tarkoitti, että päätös on tehty, nyt mennään, kävi miten kävi. Konkreettisemmin ilmausta käytetään Asterix-seikkailuissa *Päälliköiden ottelu* ja *Asterix gladiaattorina*. Ks. **Tolle moras.**

Alere flammam
Ruokkia tulta; lämmittää asiaa; lisätä vauhtia, vauhdittaa asioita; pahentaa tilannetta, lisätä pökköä pesään, heittää suolaa haavoihin. Tulen ruokkiminen tarkoittaa sitä, että tilanne lämpenee ja saattaa jopa kuumentua huolestuttavasti.

Alias
Muulloin; toisin (sanoen); toisella (nimellä), toisella tavalla (kutsuttu); muualla (kutsuttu nimellä); lisänimeltään; eli, tunnettu myös nimellä. Lännenfilmeistä tuttu ilmaus, jota voidaan toki käyttää kunnon ihmisistä leimaamatta heitä rikollisiksi.

Alia tentanda via est
On yritettävä toista tietä.

Alibi
Muualla; muuallaolo. Muualla olemisen todistus, todiste siitä että on ollut muualla asian (rikoksen) tapahtuessa. Sananmukaisesti "toisaalla".

Aliena nobis, nostra plus aliis placent.
'Mielestämme muilla menee paremmin, muiden mielestä taas meillä'. Sentenssi on fragmentti jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (A 28).

Alienae res
Ks. **res alienae.**

Alienatio mentis
Mielen vieraantuminen, mielen loitontuminen; mielenhäiriö.

Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt.
'Silmiemme edessä ovat toisten virheet, selkämme takana omat'. Sitaatti filosofi Senecalta (*Vihasta*, 2, 28, 8). Lausumallaan hän viittaa siihen Aisopoksen satuun (229), jossa ihmisellä on kaksi säkkiä, toinen etupuolella ja toinen selkäpuolella, ja etupuolisessa on toisten virheet

ja selkäpuolisessa omamme. Ks. **Videre nostra mala non possumus.**

Alieni generis
Toisensukuinen; toisenlainen.

Alieni iuris
Toisen vallan alainen, toisen valtaan kuuluva; holhouksenalainen

Alienum aes
Vieraan raha, vieraan omaisuus; velka. Sananmukaisesti "vieraan vaski".

Alio intuitu
Toiselta näkökannalta; toisaalta, toiselta kannalta.

Aliquando insanire iucundum est.
'Toisinaan on mukavaa olla sekopää.' Ajatus on alun perin näytelmäkirjailija Menandrokselta, jota Seneca siteeraa latinaksi tutkielmassa nimeltä *Mielentyyneydestä* (17,10). Ks. **Frustra poeticas (...)** ja **Nullum magnum ingenium (...).** Vrt. **Tolerabile est semel in anno insanire.**

Aliquid
Jokin; jotain; jonkin verran.

Aliquid amari
Jotain kitkerää, jotakin karvasta; hieman karvas; kitkeryyttä jonkin verran.

Alma mater
Ruokkiva äiti, ravitseva äiti, hellä äiti; yliopisto; oppilaitos. Yliopistoa merkitsevänä ilmaus ei liity mitenkään yliopiston ruokalaan vaan siihen, että yliopisto on, tai ainakin sen pitäisi olla, henkistä ravintoa antava äiti. Ruokkiminen ei aina käy vaivatta, sillä ravinnonjaon hankaloittajana ja suoranaisena esteenä voi olla monen yliopiston hallintoa pyörittävän virkamiehen **dura mater**.

Altera pars
Toinen puoli, toinen osapuoli, vastapuoli.

Alte et late.
Tämä Mallasjuoman olutetiketeissä oleva tunnuslauseen käännös näyttää yleensä olevan 'syvälti ja lavealti', mutta koska ilmauksen molemmat adverbit voi ymmärtää verraten lavealti, on ilmaukselle esitettävissä useita mahdollisia käännöksiä, esim. 'korkealta laajalle' (ts. korkealta paikalta laajalle alueelle) 'syvältä ja runsaasti', 'syvältä ja lavealta ', 'korkealle ja laajalle' jne.

Alter ego
'Toinen minä'. Tämä latinankielisenä versiona tunnettu ilmaisu on käännös Aristoteleeltä, jonka mukaan ystävä on toinen minä (Aristoteles, *Nikomakhoksen etiikka* 1166a31-2). Kts. **Amicus est tamquam alter ego.**

Alter idem
Toinen itse; erottamaton ystävä.

Alterum tantum
Saman verran lisää. Sananmukaisesti "toinen (kerta) niin paljon".

Altum silentium.
'Syvä hiljaisuus'. Ilmaus löytyy Vergiliukselta, tosin monikossa (*Aeneis*, 10,63).

Alumnus
Kasvatti, poikanen; oppilas; yliopiston entinen kasvatti, yliopistosta valmistunut entinen opiskelija. Yliopiston entistä oppilasta merkitsevänä ilmaus tarkoittaa sitä, että kyseistä henkilöä on ruokkinut **alma mater**, jonka kasvatti hän siis on. Naispuolisesta henkilöstä käytetään feminiinimuotoa **alumna**.

a. m.
Ks. **anno mundi** tai **ante meridiem**.

Amans, quid cupiat, sciet, quid sapiat, non sciet.
'Rakastunut tietää kyllä mitä haluaa, muttei näe mikä on viisasta'. Sitaatti näytelmäkirjailija Publilius Syrukselta, jolta ei valitettavasti ole säilynyt yhtään näytelmää (A 15). Vrt. **Amantes amentes** ja **Amans amensque.**

Amantes amentes.
'Rakastuneet (ovat) järjettömiä'. Kyseessä on 1600-luvun alkupuolella eläneen Gabriel Rollenhagenin näytelmän nimi. Sanonnan lähimmät esikuvat löytyvät Plautukselta (Ks. **Amans amensque**), Publilius Syrukselta (Ks. **Amans, quid cupiat, sciet, quid sapiat, non sciet**) ja Terentiukselta (*Andria*, 218).

Amantium irae
Rakastavaisten riidat, lempiväisten riitelyä.

Amantium irae amoris integratio est.
'Rakastavaisten riitely uudistaa rakkauden.' Ajatus on Terentiuksen komediasta *Andria* (555).

Amanuensis
Kirjuri; sihteeri; amanuenssi.

A mare usque ad mare.
'Mereltä merelle'. Kanadan vaakunan tunnuslause, joka kuvaa hyvin kyseisen valtion maantieteellisiä ulottuvuuksia.

Amari aliquid
Jotain kitkerää, jotakin karvasta; hieman karvas; kitkeryyttä jonkin verran.

Amator quasi piscis: nequam est nisi recens.
'Rakastaja on niin kuin kala. Siitä ei ole mihinkään jos se ei ole tuore'. Ajatus on melko tarkka sitaatti Plautuksen näytelmästä *Asinaria* (178). Kyseisessä kohdassa parittajatar puhuu nuorelle miehelle, joka on rakastunut ilotyttöön ja haluaisi pitää tytön kokonaan itsellään. Parittajattaren näkökulmasta vain tuore rakastaja tuottaa hyvin.

A maximis ad minima
Suurimmista pienimpiin.

Ambigendi locus
Epäilyksen paikka.

a. m. c.
Ks. **a mundo condito**.

A. M. D. G.
Ks. **ad maiorem Dei gloriam**.

A mensa et toro
Pöydästä ja sängystä; ruokapöydästä ja aviovuoteesta. Ks. **separatio a mensa et toro**.

Amicabili via
Ks. **via amicabili**.

Amici, diem perdidi!
'Ystävät, olen hukannut päivän!' ts. päivä on mennyt hukkaan. Sanat ovat keisari Tituksen, jonka historioitsija Suetonius kertoo olleen niin hyväntahtoinen henkilö, että jos hän ei jonakin päivän saanut hyväksyttyä yhtäkään hänelle esitettyä anomusta, hän piti päivää pilalle menneenä (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Titus, 8,1).

Amicitiae vinculum
Ystävyyden side.

Amicitia sine fraude
Ystävyys ilman petollisuutta; vilpitön ystävyys.

Amicus animus
Rakas sielu(ni), rakas miele(ni); oma rakas itseni.

Amicus certus in re incerta cernitur.
'Uskollinen ystävä seulotaan vastoinkäymisissä'. Säe runoilija Enniukselta (ks. Cicero, *Ystävyydestä*, 17,64).

Amicus curiae
Tuomioistuimen ystävä; oikeuden puolueeton neuvonantaja.

Amicus est tamquam alter ego.
'Ystävä on kuin toinen minä'. Sitaatti on Cicerolta (*Ystävyydestä*, 80), mutta ajatus periytyy Aristoteleelta (Ks. **Alter ego**).

Amicus humani generis
Ihmissuvun ystävä; ihmiskunnan hyväntekijä; ihmisystävä, ihmisystävällinen henkilö, filantrooppi.

Amicus Plato sed magis amica veritas.
'Rakas on (minulle) Platon mutta vielä rakkaampi on totuus'. Lentävä lause on muovattu latinaksi filosofi Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikan* kohdasta, jossa hän kritisoi opettajansa Platonin ideaoppia ja toteaa, että vaikka sekä Platon että totuus ovat hänelle rakkaita, on oikeamielisempää valita totuus (*Nikomakhoksen etiikka*, 1,6,1096a16-7). Vastaavasti Platonin nimissä kulkee latinankielinen lentävä lause **Amicus Socrates sed magis amica veritas**, 'Sokrates on minulle rakas mutta totuus on vielä rakkaampi'.

Amicus usque ad aras
Ystävä alttareille saakka; ystävä jonka takia ei tehdä väärää valaa. Perikleellä kerrotaan olleen periaatteenaan, että edes ystävän takia hän ei tee väärää valaa.

Amittit famam qui se indignis comparat.
'Joka vertaa itseään hulttioihin, menettää vain maineensa', ts. saa huonon maineen, jos puolustaa tekoaan vetoamalla siihen, että joku huonomaineinenkin tekee niin. Lause on faabelirunoilija Phaedrukselta (Appendix Zander, 10).

Amor animi arbitrio sumitur, non ponitur.
'Rakkauteen voi tarttua järjen päätöksellä mutta ei päästä irti', ts. järki kyllä pystyy antautumaan rakkaudelle mutta siitä irrottautumaan se ei kykene. Ajatus on Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä (A5).

Amore virtutis
Rakkaudesta hyveeseen.

Amor habendi
Rakkaus omistamiseen.

Amori finem tempus, non animus, facit.
'Rakkauden lopettaa aika, ei järki'. Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä peräisin oleva sanonta (A 42).

Amor intellectualis Dei
Jumalaan kohdistuva älyllinen rakkaus; intellektuaalinen Jumalan rakastaminen. Spinozan filosofiassa ylin ihmisen sielullinen tila, parasta mitä ihminen voi kokea silloin, kun hän käsittää itsensä iäisyyden näkökulmasta (**sub specie aeternitatis**) jumalalliseen alkuolevaan kuuluvaksi. Tällöin ihminen saa hetken ajan kokea sen saman äärettömän rakkauden tunteen jota Jumala tuntee koko ajan.

Amoris redintegratio
Ks. **redintegratio amoris.**

Amor nummi
Rakkaus rahaan; rahanhimo.

Amor patriae
Isänmaanrakkaus, rakkaus isänmaahan; isänmaallisuus.

Amor proximi
Lähimmäisenrakkaus, rakkaus lähimmäiseen. Voidaan ymmärtää myös merkityksessä "lähimmäisen rakkaus", ts. lähimmäisen tuntema rakkaus.

Amor sceleratus habendi
Turmiollinen rakkaus omistamiseen; kirottu rakkaus omistamiseen.

Amor vincit omnia.
'Rakkaus voittaa kaiken'. Ks. **Omnia vincit Amor (...)**

Amor vivus
Elävä rakkaus; pysyvä rakkaus.

Amoto quaeramus seria ludo
Laskettuamme leikkiä tutkiskelkaamme vakavia asioita; leikki sikseen – nyt vakaviin asioihin. Ilmaus on Horatiuksen satiireista (1,1,27).

A mundo condito
Maailman luomisesta lähtien. Lyhennetään a. m. c.

a. n.
Ks. **ad notam**.

Analogia entis
Olemuksen vastaavuus; olemuksen analogia. Liittyy Tuomas Akvinolaisen filosofiaan: me ymmärrämme käsitteen tieto eri tavalla kuin Jumala, mutta silti näissä tavoissa ymmärtää on jotain vastaavuutta, nimittäin olemuksen analogiaa. Me pystymme ymmärtämään, mitä Jumala on, vain sen verran kuin käsitteissä on tuota olemuksen analogiaa.

Ancilla theologiae
Jumaluusopin piika; teologian palvelijatar; filosofia. Joskus on todella ajateltu, että filosofian ainoa tehtävä on palvella teologiaa.

Anguis in herba
Käärme ruohikossa; piilevä vaara. Ilmaus on Vergiliukselta (*Bucolica*, 3,93).

Anima
Sielu. Ks. **animus**.

Anima bruta
Järjetön sielu; eläimellinen sielu. Ihmisen irrationaalinen sielunosa, se mikä ihmisen sielulla on yhteistä eläimen sielun kanssa. Järkevä sielunosa on **anima divina**.

Anima divina
Jumalallinen sielu; järkevä sielu. Ihmisen järjellinen sielunosa, rationaalinen sielunosa, se mikä ihmisen sielulla on yhteistä jumalan kanssa. Vrt. **anima bruta**.

Anima humana
Ihmissielu.

Animal bipes implume
Kaksijalkainen höyhenetön eläin. Tätä Platonin määritelmää ihmisestä on irvailtu iät ajat ikään kuin termi **homo sapiens** olisi jotain muutakin kuin vain mairitteleva.

Animal sociale
Yhteiskunnallinen eläin; poliittinen eläin. Ilmaus tarkoittaa ihmistä ja se liittyy Aristoteleen filosofiaan, jonka mukaan ihminen on luonnostaan yhteisössä elävä olento.

Anima mundi
Maailmansielu; maailmanhenki. Panteistisen filosofian peruskäsite.

Animi causa
Sielun vuoksi; huvin vuoksi, mielen (virkistymisen) tähden.

Animi impos
Ks. **impos animi**.

Animi pabulum
Ks. **pabulum animi**.

Animos renovate
Uudistakaa mielet; virkistäkää mielenne.

Animos revocate
Uudistakaa rohkeutenne; kootkaa jälleen rohkeutenne. Ilmaus Vergiliukselta (**Aeneis**,1, 202).

Animo studioso
Innokkaalla mielellä; tiedonhalusta; mielenkiinnolla, innostuksella.

Animo uno
Yksimielisesti; Sananmukaisesti "yhdellä mielellä".

Animus
Sielu; henki; mieli; järki; tietoisuus; tunne. Sanalla on paljon merkityksiä ja ne menevät osin päällekkäin sanan **anima** merkitysten kanssa. Yleensä animus liittyy ihmisen tietoisuuteen, ajatteluun tai järkeen kun taas anima on yleensä alempiarvoinen, tiedostamaton, eläimellinen ja liittyy yleensä vain hengissäolemiseen. Jungilaisessa psykologiassa taas animus ja anima ovat piilotajunnan personifikaatioita, naisen piilotajunnassa on miespuolinen animus ja miehen piilotajunnassa naispuolinen anima.

Animus amicus
Rakas sielu(ni), rakas miele(ni); oma rakas itseni.

Animus capiendi
Ottamisen aikomus; tarkoitus ottaa.

Animus donandi
Antamisen aie; lahjoittamisen tarkoitus.

Animus et prudentia
Rohkeus ja ymmärrys.

Animus furandi
Varastamisen aikomus; tarkoitus varastaa.

Animus iniurandi
Tarkoitus loukata, loukkaamisen tarkoitus; kunnianloukkausaikomus.

Animus testandi
Testamentin laatijan tarkoitus.

Annalis
Vuosikirja, kirja johon on merkitty vuoden tärkeimmät tapahtumat. Monikko **annales**.

An nescis longas regibus esse manus?
'Etkö tiedä, että hallitsijoilla on pitkät kädet?' Sitaatti on runoilija Ovidiukselta (*Heroides* 17,166). Kyseessä on sitaatti kirjeestä, jossa Helena vakuuttaa Parikselle, että hänen miehensä, Spartan kuningas Menelaos, vartioi häntä silloinkin kun on poissa.

An nescis, mi fili, quantilla prudentia mundus regatur.
'Tietäisitpä, poikani, miten vähällä järjellä maailmaa hallitaan'. Näin evästi kansleri Axel Oxenstierna Westfalenin rauhanneuvotteluihin vuonna 1641 lähtevää poikaansa Johania. 30-vuotisen sodan päättäneessä Westfalenin rauhassa eniten sai Ruotsi.

Anni praesentis
Kuluvan vuoden, käsilläolevan vuoden. Sananmukaisesti "läsnäolevan vuoden". Genetiivimuotoinen ilmaus, jolla tarkoitetaan sitä vuotta joka ilmausta käytettäessä on menossa. Vrt. **anni currentis**. Lyhenetään a. pr.

Anni currentis
Kuluvaa vuotta; kuluvana vuonna, tämän vuoden. Sananmukaisesti "juoksevan vuoden". Genetiivimuotoinen ilmaus, jolla tarkoitetaan sitä vuotta joka ilmausta käytettäessä on menossa.

Anni futuri
Tulevan vuoden.

Anni huius
Ks. **huius anni**.

Annis melioribus
Parempina vuosina; onnellisempina aikoina.

Anni spes
Sato, vuodentulo. Sananmukaisesti "vuoden toivo", "vuoden odotus".

Annis volventibus
Vuosien vieriessä.

Anno
Vuonna. Lyhennetään a.

Anno ab urbe condita
Vuonna kaupungin perustamisesta lähtien, vuonna x Rooman perustamisen jälkeen. Ks. **ab urbe condita**.

Anno aetatis suae
Iältään vuotta, -vuotiaana. Käytetään ilmaistaessa henkilön ikää esimerkiksi hautakivissä, muistokirjoituksissa tai muotokuvissa. Ikä tulee ilmauksen perään kuten esimerkiksi Hans Holbein nuoremman maalaamassa Henrik VIII:n muotokuvassa: 'anno aetatis suae XLIX', iältään 49 vuotta. Ilmausta käytetään myös ilman sanaa 'anno'.

Anno ante Christum (natum)
Vuonna ennen Kristuksen (syntymää); vuonna ennen Kristusta. Lyhennetään a. a. C. tai a. a. C. n.

Anno Christi
Kristuksen vuonna, ts. vuonna jälkeen Kristuksen. Lyhennetään A. C. Esimerkiksi vuosi 14 A. C. on yhtä kuin 14 jKr.

Anno currente
Tänä vuonna; kuluvana vuonna, käsilläolevana vuonna. Sananmukaisesti "juoksevana vuonna", ts. sinä vuonna joka ilmausta käytettäessä on menossa. Lyhennetään a. c.

Anno Domini
Herran vuonna; armon vuonna. Sama kuin **Anno Christi**, Kristuksen vuonna, ts. vuonna jälkeen Kristuksen syntymän. Lyhennetään A. D.

Anno Dominicae incarnationis
Herran lihaksitulon vuonna; Herran syntymävuonna. Lyhennetään a. D. i.

Anno eodem
Ks. **eodem anno**.

Anno hoc
Ks. **hoc anno**.

Anno mundi
Maailman vuonna; vuonna maailman syntymästä lähtien. Vuosiluku

vaihtelee riippuen siitä, mitä laskutapaa noudatetaan. Juutalaisessa traditiossa maailma luotiin 3761 eKr. Lyhennetään a. m.

Anno orbis conditi
Maailman luomisen vuonna; vuonna maailman luomisesta.

Anno post Christum (natum)
Vuonna jälkeen Kristuksen (syntymän); vuonna jälkeen Kristuksen. Lyhennetään a. p. C. tai a. p. C. n tai a. p. Chr. n.

Anno post Romam conditam
Vuonna Rooman perustamisen jälkeen. Vastaa ilmausta **anno ab urbe condita**. Lyhennetään a. p. R. c.

anno regni
Hallitusvuonna; vuotta hallittuaan. Ilmausta käytetään kerrottaessa, mones hallitsijan hallitusvuosi on menossa.

Annos vixit
Ks. **vixit annos**.

Anno urbis conditae
Rooman perustamisvuonna; vuonna Rooman perustamisesta. Sananmukaisesti "kaupungin perustamisvuonna", ja kaupunkihan on Rooma. Jälkimmäisessä merkityksessä vastaa ilmausta **anno ab urbe condita**. Lyhennetään a. u. c.

Anno vertente
Ennen vuoden loppua. Sananmukaisesti "vuoden kiertyessä (loppuun)", ts. kun vuosi on kulunut loppuun.

Annuit coeptis.
'On suosiollinen yrityksillemme'. Suosijalla tarkoitetaan Jumalaa. Teksti on USA:n vaakunassa ja dollarin setelissä. Puritaanithan menivät Pohjois-Amerikkaan perustamaan Jumalan valtakuntaa. Kun Yhdysvallat vihdoin saatiin perustettua, sattui antiikki olemaan kovasti muotia, ja USA:n esikuvaksi otettiin tasavallan ajan Rooma, jonka armeijaa suojeli Juppiter: kotka on Juppiterin symboli (keskiajalla kristinuskon Jumala oli ottanut taivanjumala Juppiterin paikan, ja Jumalaa saatettiin kutsua Juppiteriksi – latinan sana Juppiter oli kovassa käytössä kulunut muoto sanoista **Dies piter**, 'isä jumala'). Miten ilmaus nykyään ymmärretään, siitä kertoo mm. Bob Dylanin laulu *With God on Our Side.* Ilkeämielinen voi ymmärtää lauseen **Annuit coeptis** merkitsevän 'on suosinut yrityksiämme' tai 'hyväksyi yrityksemme (muttei hyväksy enää)'. Ilmaus on peräisin Vergiliuksen *Georgicasta,* pienviljelijän elämää ylistävästä maanviljelyrunoelmasta, jonka runoilija pyytää Octavianukselta (tunnettu myöhemmin nimellä keisari Au-

gustus) suopeutta teokselleen: **audacibus adnue coeptis**, 'nyökkää rohkeille yrityksilleni' (Vergilius, *Georgica*, 1,40).

Annus
Vuosi.

Annus ater
Musta vuosi; synkkä vuosi; epäonnen vuosi; onnettomuuksien vuosi.

Annus bisextilis
Karkausvuosi. Sananmukaisesti "karkauspäivän sisältävä vuosi".

Annus civilis
Valtiollinen vuosi; kalenterivuosi.

Annus ecclesiasticus
Kirkollinen vuosi; kirkkovuosi.

Annus gratiae
Armovuosi.

Annus intercalaris
Karkausvuosi.

Annus luctus
Surun vuosi; suruvuosi.

Annus magnus
Suuri vuosi; platoninen vuosi. Maan akseli huojuu kääntyen vastapäivään ja tehden hitaasti pientä ympyräliikettä. Tällä hetkellä pohjoisnapa osoittaa Pohjantähteen, mutta parhaillaan se liikkuu hitaasti kohti Kefeuksen tähdistöä, 12 000 vuoden kuluttua se on jo Vegan lähellä. Täysi kierros, jota kutsutaan platoniseksi vuodeksi, kestää 25 800 vuotta.

Annus mirabilis
Ihmeellinen vuosi; erikoinen vuosi; kummallinen vuosi; erinomainen vuosi. Vuosi jolloin on tapahtunut jotain erityisen suurta, tuhoisaa, ihmeellistä tai muuten vain huomionarvoisen poikkeavaa.

Annus solaris
Aurinkovuosi.

Annus vertens
Kuluva vuosi. Sananmukaisesti "kierrossa oleva vuosi".

Ante
Ennen (jotain asiaa tai tapahtumaa). Lyhennetään a.

Ante alios
Ennen muita.

Ante bellum
Ennen sotaa; sotaaedeltänyt (aika, asiaintila).

Antecedens
Edellä kulkeva; edeltävä (asia); korrelaatti; esilause.

Antecedentia
Edeltävät (asiat); menneisyys; aikaisemmat elämänvaiheet. Monikko sanasta **antecedens**.

Ante Christum (natum)
Ennen Kristuksen (syntymää), ennen Kristusta (ajanilmauksissa). Lyhennetään a. Chr. n. tai a. Chr.

Ante cibum
Ennen ateriaa. Lyhennetään a. c.

Ante diem
Ennen päivää; ennen mainittua päivää; ennen aikojaan.

Ante litem
Ennen riitaa; ennen oikeudenkäyntiä.

Ante lucem
Ennen valoa, ennen päivänvaloa; ennen auringonnousua, ennen päivän valkenemista.

Anteludium
Esinäytös; alkusoitto.

Ante meridiem.
Ennen keskipäivää; ennen puoltapäivää. Lyhennetään a.m.

Ante mortem
Ennen kuolemaa, vähän ennen kuolemaa; kuolinvuoteella, kuolemaa tehdessä.

Ante omnia
Ennen kaikkia (asioita); ennen kaikkea, ensimmäisellä sijalla, muun yläpuolella.

Articulus fundamentalis
Perustavaa laatua oleva opinkappale; perustava uskonkohta.

Ante partum
Ennen synnyttämistä; synnytyksen alkaessa, lapsivuoteessa.

Ante tempus
Ennen määräaikaa.

Apage satana
Mene tiehesi, vastustaja; mene pois, saatana. Myös muodossa **apage satanas.**

a. p. C.
Ks. **anno post Christum (natum).**

a. p. C. n.
Ks. **anno post Christum (natum).**

A posse ad esse
Mahdollisesta olemassaolevaan; mahdollisuudesta toteutuneeseen mahdollisuuteen; potentiaalisesta aktuaaliseen.

A posteriori
Myöhemmästä; jälkeen päin; kokemuksesta, myöhemmästä seurauksesta; empiirinen (tieto). Vrt. **a priori**.

Apostolica sedes
Ks. **sedes apostolica**.

Apostolica successio
Ks. **successio apostolica.**

App.
Appius. Roomalainen etunimi.

Apparatus belli
Sodan varustus; sotakalusto; sotakone.

Apparatus criticus
Tieteellinen väline, kritiikin varuste; kriittinen aparaatti. Teoksessa mahdollisesti oleva (tavallisesti sivun alalaidassa tai teoksen lopussa sijaitseva) tieteellisten huomautusten osa, jossa sijaitsevat tekstin eri lukutapoja koskevat huomautukset, kommentaarit, lähdeviitteet jne.

Approbatur
Hyväksytään. Alin hyväksyvä arvosana; alin yliopistollinen tutkinto. Lyhennetään a.

a. p. R. c.
Ks. **anno post Romam conditam**.

A primo
Ensimmäisestä (lähtien).

A principio
Alusta.

A priori
Edeltäpäin; ennen (aistien välittämää) kokemusta; kokemuksesta riippumaton, kokemuksesta riippumatta. Immanuel Kantin luoma käsite, jota yleensä käytetään keskusteltaessa siitä, onko vastasyntyneen ihmisen mieli **tabula rasa**, vai onko ihmisellä tietoa a priori esimerkiksi logiikan ikuisista totuuksista.

A pueris
Poikaiästä alkaen; lapsesta saakka.

A puero
Pojasta asti, lapsesta saakka; lapsuudesta alkaen, poikaiästä alkaen.

Aq. bull.
Ks. **aqua bulliens**.

Aq. dest.
Ks. **aqua destillata**.

Aqua bulliens
Kiehuva vesi. Sananmukaisesti "kupliva vesi". Lyhennetään aq. bull.

Aqua caelestis
Taivaallinen vesi; sadevesi; puhdas sadevesi. Ilmausta käytetään joskus myös alkoholipitoisten juomien yhteydessä.

Aqua destillata
Tislattu vesi. Tislaamalla puhdistettu vesi. Lyhennetään aq. dest.

Aqua et igni interdictus
Kirottu, pannaanjulistettu (mies); valtionkiroukseen julistettu (mies). Sananmukaisesti "(miespuolinen henkilö jota on) kielletty käyttämästä vettä ja tulta", "vedeltä ja tulelta kielletty henkilö". ts. henkilö jonka käyttöön ei saa luovuttaa elämälle välttämättömiä tarvikkeita. Ilmaus-

ta käyttää muun muassa Caesar *Gallian sodassa* (7,40,4). Naispuolisesta henkilöstä käytetään muotoa **aqua et igni interdicta**.

Aqua fontana
Lähdevesi.

Aqua forte
Syövyttämällä (tehty); etsaus, syövytys. Sananmukaisesti "vahvalla vedellä (tehty)".

Aqua ignique interdictus
Vedeltä ja tulelta kielletty (mies). Ks. **aqua et igni interdictus**.

Aqua pluvialis
Sadevesi.

Aqua pura
Puhdas vesi; tislattu vesi.

Aqua purificata
Puhdistettu vesi.

Aqua purissima
Erittäin puhdas vesi; kahdesti tislattu vesi, uudelleen tislattu vesi.

Aqua rosae
Ruusuvesi.

Aqua simplex
Tavallinen vesi; pelkkä vesi, puhdas vesi, paljas vesi.

Aqua vitae
Elämän vesi; viina, akvaviitti tai muu vastaavanlainen paljon alkoholia sisältävät tislattu neste. Monen elämä on tuon nesteen ansiosta saanut alkunsa, monen elämä päättynyt, ja siinä välissä on monet ilot ja surut tuosta nesteestä ammennettu.

Aqua viva
Elävä vesi; virtaava vesi, liikkeessä oleva vesi.

Aquila non captat muscas.
'Kotka ei pyydystä kärpäsiä'. Tämän tunnetun sananparren alkuperästä ei ole tietoa, mutta antiikin Kreikassa tunnettiin saman ajatuksen ilmaiseva sanonta 'Elefantti ei pyydystä hiiriä', ja Martialikselta löytyy sanonta **Leones non sunt papilionibus molesti** (ks. tätä).

A quo
Mistä (asiasta); keneltä; kenen toimesta.

Arbiter bibendi
'Juominkien johtaja' eli **rex bibendi.** Tällä termillä antiikin roomalaisissa juomingeissa (Kreikassa nimitys oli *symposiarkhos*) kutsuttiin henkilöä, joka valitsee viinin ja päättää laimennussuhteesta (viiniä oli todellakin tapana terästää niin tuhdilla annoksella vettä, että parempi olisi puhua viinillä maustetusta vedestä).

Arbiter elegantiae tai **Arbiter elegantiarum**
'Hienouden arvioija', ts. makutuomari, tyylikuningas. Petroniuksesta, *Satyricon*-romaanin (joka sisältää myös luvun nimeltä *Trimalkion pidot*) kirjoittajasta, historiotsija Tacitus kertoo, että hän oli keisari Neron hovissa makutuomari, **arbiter elegantiae.** Henryk Sienkiewiczin romaani *Quo vadis* on tehnyt lentäväksi ilmaisun **Arbiter elegantiarum**, 'hienouksien arvioija', joksi Petroniusta teoksessa kutsutaan.

Arbiter mundi
'Maailman tuomari'. Nimitystä käytettiin I maailmansodan päätteeksi pidettyjen Versailles'n rauhanneuvottelujen aikana sovittelevasta Yhdysvaltain presidentti Wilsonista.

Arbitrio meo
Harkintani mukaan; mieleni mukaisesti; vapaasta tahdostani, tahtoni mukaisesti.

Arbitrio multitudinis
Enemmistön mielen mukaisesti; enemmistön oikkujen mukaan, enemmistön päähänpistoja noudattaen. Ilmausta käyttää Cicero (*De amicitia*, 41).

Arbitrio suo
Harkintansa mukaan; hänen mielensä mukaisesti; vapaasta tahdostaan, tahtonsa mukaisesti.

Arbitrium liberum
Ks. **liberum arbitrium**.

Arcum nimia frangit intensio,
'Liiallinen jännitys murtaa jousen'. Ks. **Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris.**

Arcana sacra
Salaiset palvontamenot; salainen jumalanpalvelus.

Arcanum arcanorum
Salaisuuksien salaisuus; perimmäinen salaisuus. Esimerkiksi luonnon perimmäinen salaisuus.

Argumentum ad absurdum
Sama kuin **argumentum in absurdum**

Argumentum ad baculum
Vetoaminen keppiin. Ilmaus tarkoittaa samaa kuin **argumentum baculinum**.

Argumentum ad captandum
Viekkauteen perustuva vakuuttelu; imartelu, liehittely, katteeton lupailu. Politiikan arkipäivää.

Argumentum ad crumenam
Vetoaminen kukkaroon; vetoaminen rahalliseen hyötyyn. Kun ihmisen saa uskomaan jonkun asian olevan tuottoisa sijoitus, voi olla varma että ahneus voittaa ja kiinnostus asiaa kohtaan kasvaa suuresti.

Argumentum ad hominem.
'Vetoaminen henkilöön'. Retorinen termi, joka käytännössä tarkoittaa yleensä sitä, että todistellessa viitataan johonkin (tunnettuun) henkilöön, joka on tehnyt tai sanonut jotain sellaista, mikä tukee esitettyä väitettä (esimerkiksi Hitler, Stalin, Einstein, Sokrates tai Jeesus, tunnetuimpia mainitakseni). Väitteen perusteena on siis jokin henkilö, joka antaa tukea väitteelle (Ks. **Ipse dixit**). Tunnettua henkilöä voi puhuja kutsua ystäväkseen tai tutukseen, jolloin tunnetun henkilön kuuluisaa ominaisuutta tarttuu myös puhujaan. Eräänlaista henkilöön vetoamista on myös se, että puhuja haluaa antaa itsestään asiantuntijan kuvan luettelemalla puheena olevan alan kovia nimiä (ns. 'name dropping').

Argumentum ad ignorantiam
Vetoaminen tietämättömyyteen; todistaminen tietämättömyyden avulla. Tämä on sitä, että esitetään väitteitä joita vastapuoli ei pysty osoittamaan vääriksi. Se on myös sitä, että mainoksessa puhutaan kaikenlaista näennäisen tieteellistä soopaa, tieteelliseltä kuulostavaa höpönlöpöä, joka kuulostaa vakuuttavalta vain sellaisen mielestä joka ei ole opiskellut aihetta korkeakoulutasolla.

Argumentum ad invidiam
Vetoaminen kaunaan, vetoaminen kaunantunteisiin; vetoaminen katkeruuteen; vetoaminen kateuteen; vetoaminen vihaan. Negatiivisiin tunteisiin vetoaminen, vihan ja kateuden lietsonta erityisesti vähemmistöryhmiä kohtaan on halpamaisen kansankiihottajan varmin tunnusmerkki. Tehokas, siksi suosittu, mutta ei suositeltava.

Argumentum ad rem
Asiaan kohdistuva todisteluperuste.

Argumentum ad verecundiam
Vetoaminen kunnioitukseen; kunnioitukseen perustuva todisteluperuste. Jos joku vakuuttuu asiasta sillä perusteella, että Einstein on sanonut niin, hänet on saatu halpaan kyseisen argumentin avulla.

Argumentum a posteriori
Kokemuksesta lähtevä todisteluperuste; kokemukseen nojaava todistus.

Argumentum a priori
Kokemuksesta riippumaton todisteluperuste, järkeen perustuva todisteluperuste; järkeen nojaava todistus.

Argumentum baculinum
Vetoaminen voimaan; voimaan perustuva vakuutteluperuste; keppiperuste, keppiargumentti. Hyvällekin puhujalle sattuu joskus, että mikään ei tunnu kääntävän päättäjien päätä, ei järkeen eikä sääliin vetoaminen, ei todistelu eikä tunteiden liikuttelu. Silloin jää jäljelle enää vain keppitodistus, tuo puhujan viimeinen oljenkorsi, ei tosin yhtä humaani kuin porkkana. Historia on osoittanut, että hyväkin vallanpitäjä joutuu joskus uhkaamaan pahalla ja julistamaan, että jos ette tottele niin annan keppiä.

Argumentum in absurdum
Mielettömyyteen nojaava todisteluperuste. Perusteena käytetään sitä, että lopputulos olisi mieletön, toisin sanoen ristiriidassa tarkoituksen kanssa.

Armatus nugis
Ks. **nugis armatus**.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
'Laulan aseista sekä miehestä, jonka kohtalona oli Troijasta paetessaan ensimmäisenä saapua Italian ja Lavinian rannoille. Paljon viskelivät häntä korkeat voimat maalla ja ulapalla julman Junon leppymättömän vihan vuoksi. Paljon hän sai kärsiä myös sodan vuoksi perustaessaan kaupungin ja tuodessaan jumalansa Latiumiin. Hänestä on syntyisin Latiumin suku, albanolaiset isämme ja Rooman korkeat muurit'. Näin alkaa Vergiliuksen *Aeneis* (1,1-7), Rooman kansalliseepos. Näissä pal-

jon jäljitellyissä alkusanoissa on lyhyesti kiteytetty koko runoelman sisältö. Mies, josta puhutaan, on nimeltään Aineias, latinaksi Aeneas. Hän on troijalainen sotilas, joka pakenee kreikkalaisten tuhoamasta Troijasta, harhailee miehineen ympäri Välimerta paeten Juno-jumalattaren (eli Heran) vihaa (samaan tapaan kuin Odysseus harhailee paetessaan Poseidonin vihaa), eksyy muun muassa Karthagoon kuningatar Didon vieraaksi, käy myös manalassa ja päätyy lopulta Italiaan, jossa hän menee naimisiin kuningas Latinuksen tyttären Lavinian kanssa ja perustaa Latiumin kaupungin. Rooman perustajat Romulus ja Remus ovat Aeneiksen jälkeläisiä, joten tuo urhoollinen ja hurskas troijalainen on kaikkien roomalaisten kantaisä. *Aeneis*-eepos on myös se antiikin lähde, jossa meille on säilynyt tarina Troijan puuhevosesta (Homerokselta sitä on turha etsiä – ei löydy!). 1800-luvulle saakka Vergilius oli antiikin arvostetuin eepikko, paljon arvostetumpi ja luetumpi kuin Homeros. Niinpä *Aeneis*-eepoksesta on paljon lentäviä lauseita, mm. **Quidquid id est timeo Danaos (...)**, **Sunt lacrimae rerum (...)**, **Fama, malum qua non aliud velocius ullum (...)**, **Varium et mutabile semper femina (...)**, **Facilis descensus Averno (...)**, **Discite iustitiam (...)** sekä **Tu regere imperio populos (...)**

Arrectis auribus
Korvat kohotettuina; korvat höröllään, korvat heristettyinä (kuulemaan). Ilmausta käyttää Vergilius (*Aeneis*, 1,152).

Arrectis luminibus
Silmät kohotettuina (tarkkaavaisuuteen); silmä kovana (tarkkaavaisuudesta).

Ars artium
Taitojen taito; tieteiden tiede. Kyseessä on logiikka.

Ars computationis
Laskemisen taito; laskutaito.

Ars erotica
Rakkauteen liittyvä taide; eroottinen taide; rakkauteen liittyvä taito, rakastamisen taito.

Ars gratia artis.
'Taidetta taiteen vuoksi'. Näin lupailee vanha kunnon Metro-Goldwyn-Mayer ja kerää sinnikkäästi rahaa voidakseen joskus täyttää lupauksensa. Ars-sanan kääntämisestä ks. **Ars longa, vita brevis.**

Ars longa, vita brevis.
'Taito pitkä, elämä lyhyt', ts. vaikka tieto ja taidot elävät kauan, ihmiselämä on niin lyhyt, ettei siinä ajassa ehdi oppia tarpeeksi. Sana **Ars** ei merkitse pelkästään taidetta (joksi se usein käännetään), vaan

sen merkitys kattaa monenlaisia taitoon liittyviä käsitteitä: sana tarkoittaa sekä teoreettista että käytännöllistä tietoa ja taitoa (kuten ovat esimerkiksi teoreettinen tiede ja käsityöläisen ammattitaito), minkä lisäksi se merkitsee erilaisia ominaisuuksia ja taipumuksia, kuten kätevyyttä, oveluutta ja teeskentelyä. Puheena oleva sananparsi on muovattu filosofi Senecalta, joka esseessään *Elämän lyhyydestä* (1,1) toteaa, kuinka lyhyt on ihmisikä, ja viittaa mietelmään, joka sisältyy kreikkalaisen lääkäri Hippokrateen nimissä kulkevaan aforismikokoelmaan. Kyseinen hippokraattinen aforismi kuuluu kokonaisuudessaan seuraavasti: 'elämä lyhyt, taito pitkä, tilaisuus ohikiitävä, kokemus pettävä, päätös vaikea' (Hippokrates, *Aforismit*, 1,1). Mietelmä on käännetty latinaksi näin: **Vita brevis, ars longa, occasio praeceps, experientia fallax, iudicium difficile**. Aforismissa taidolla tarkoitetaan lääkärintaitoa, mutta nykyään mietelmää käytetään väljästi tarkoittamassa mitä tahansa tieteen- tai taiteenalaa.

Ars perdita
Menetetty taito; kadotettu taito, taito joka on jo unohtunut. Monikko **artes perditae**.

Arte perire sua
Joutua vaikeuksiin omien juoniensa tähden; vajota omiin vehkeilyihinsä.

Artes honorabit
Hän tulee kunnioittamaan taiteita; hän on palkitseva taitoja.

Artes liberales
Vapaat taiteet, säädylliset taidot; vapaasyntyisen arvolle sopivat oppiaineet. Keskiajalla niin sanotussa seitsemän vapaan taiteen järjestelmässä opiskeltiin ensin triviaaleja perusasioita (**trivium**) eli kielioppia (**grammatica**), puhetaitoa (**rhetorica**) ja väittelytaitoa (**dialectica**). Ylemmällä tasolla opiskeltiin neljää reaaliainetta (**quadrivium**), nimittäin musiikkia, aritmetiikkaa, geometriaa ja tähtitiedettä. Ks. **facultas artium**.

Artes perditae
Kadotetut taidot. Monikko ilmauksesta **ars perdita** (ks. tätä).

Artes triviales
Triviaalit taidot; kolme perusoppiainetta. Ks. **trivium** ja **artes liberales**.

Artis lege
Ks. **lege artis**.

Artis peritus
Tieteeseen perehtynyt, taiteeseen perehtynyt; asiantuntija (tieteen tai taiteen).

Artium baccalaureus
Taiteiden bakkalaureus; humanististen tieteiden bakkalaureus. Ks. **baccalaureus**. Lyhennetään A. B.

Artium facultas
Ks. **facultas artium**.

Artium magister
Filosofian maisteri. Sananmukaisesti "taiteiden (tai tieteiden) mestari". Naispuolinen maisteri on **artium magistra**. Lyhennetään A.M.

Aseitas
Itseoleminen. Skolastinen, keskiajalla keksitty termi, joka juontuu sanoista "a se (esse)", '(olla) itsensä toimesta'. Kyseessä on teologinen käsite, jota tarvitaan Jumalan olemassaolon selittämisessä: Jumalaa ei ole luonut kukaan, eikä Jumalan olemassaolo ole mistään riippuvainen, vaan Jumala vain on. Ks. **causa sui**.

Asini pons
Ks. **pons asini**.

Asinus ad lyram
Aasi lyyran äärellä; aasi soittaa lyraa; taitamaton rääkkää viulua. Ilmaus tarkoittaa, että joku taitamaton maallikko on jonkun suurta taitoa vaativan asian kimpussa, ja jälki on sen mukaista.

Asinus asinum fricat
Aasi hieroo aasia, aasi kyhnyttää aasia; typerys kehuu toista, typerykset kehuvat toisiaan; keskinäisen kehumisen kerho.

Assensio tacita
Äänetön suostumus, äänetön hyväksyminen.

Assum
Olen paikalla; läsnä, olen läsnä.

Assunt
Ovat paikalla; läsnä, ovat läsnä.

Asummo
Huipulta; ylhäältä.

A teneris (annis)
Nuoruusvuosista lähtien. Sananmukaisesti "hennoista (vuosista)", ts. hentojäsenisestä iästä.

Ater dies
Ks. **dies ater**.

A tergo
Selkäpuolella, selkäpuolelta; takaapäin.

Atque etiam
Ja lisäksi; lisäksi myös; vieläpä myös.

Atrocitati mansuetudo est remedium.
'Rajuus parannetaan lauhkeudella', ts. rauhallisten seurassa rajukin luonne lauhtuu. Lause on Phaedruksen faabelista (Phaedrus, Appendix Perotti 12,15).

Atticus sal
Ks. **sal Atticus**.

At tuba terribili sonitu taratantara dixit.
'Mutta sotatorvi ilmoitti hirveällä äänellä: "Taratantara!"' Tämä veret seisauttava heksametrisäe on peräisin Enniuksen *Annaaleista* (2).

a. u. c.
Ks. **ab urbe condita** tai **anno urbis conditae**.

Auctor ignotus
Tekijä tuntematon, lähde tuntematon; tuntemattoman kirjailijan tekemä.

Audaces Fortuna iuvat.
'Uskaliaita Onnetar suosii', ts. onni suosii rohkeita. Ks. **Audentes Fortuna iuvat.** Sanonta löytyy muun muassa teoksesta *Asterix ja kadonnut kilpi.*

Audacibus adnue coeptis.
'Nyökkää rohkeille yrityksilleni' ts. hyväksy rohkea yritykseni. Sitaatti Vergiliuksen heksametrimittaisesta maanviljelysoppaasta *Georgica* (1,40). Ks.

Audaciter et sincere
Uskaliaasti ja vilpittömästi; rohkeasti ja rehellisesti.

Audacter calumniare, semper aliquid haeret.
'Syyttele rohkeasti, aina jotakin tarttuu', ts. syytöksiä viskellessä jota-

kin jää jäljelle. Lauseen on tehnyt kuuluisaksi 1600-luvulla elänyt englantilainen filosofi Francis Bacon. Ajatus on Plutarkhokselta, joka kertoo erään liehittelijän neuvoneen, että aina kannattaa viskellä ja nakella syytöksiä, sillä vaikka osuman saaneen haava paraneekin, jää loukkauksesta aina arpi (*Moralia*, 64D). Lentävänä lauseena ajatus ilmaistaan usein lyhyesti **Semper aliquid haeret.**

Audax et celer
Rohkea ja nopea.

Audentes deus ipse iuvat.
'Rohkeita jumala suosii'. Sitaatti on Ovidiuksen Muodonmuutoksia-runoelmasta (10,586). Vrt. **Audentes Fortuna iuvat.**

Audentes Fortuna iuvat.
'Onnetar suosii rohkeita'. Sitaatti Vergiliuksen Aeneis-eepoksesta (10,284). Kohdassa sotapäällikkö Turnus vakuuttaa sotilailleen, että rohkealla on onni puolellaan. Tämä suosittu ajatus löytyy monelta antiikin kirjailijalta vähän eri muodoissa, Vergiliuksen lisäksi mm. Menandrokselta, Enniukselta, Terentiukselta, Cicerolta, Liviukselta ja Plinius nuoremmalta. Vrt. **Fortibus est fortuna viris data** ja **Fortis Fortuna adiuvat.**

Audiatur et altera pars.
'Kuultakoon myös toista osapuolta' (vrt. Seneca, *Medeia* 199-200). Kyseessä on oikeudenkäynnissä noudatettu periaate, jonka mukaan tuomiota ei voi julistaa ilman, että syytetylle annetaan mahdollisuus puolustautua. Kirkkoisä Augustinuksella ajatus on muodossa **Audi altera partem.** 'Kuule toista osapuolta' (*De duabus animabus* 14,22).

Audita querela
Valituksen kuunneltuaan; kun valitus on kuultu.

Audit bene
Kuulee hyvää, hän kuulee (puhuttavan itsestään) hyvää; hän on hyvässä huudossa; hänellä on hyvä maine.

Auditu horribile
Kauhea kuulla.

Aura popularis
Ks. **popularis aura**.

Aurea corona
Kultaseppele, kullasta tehty seppele, kruunu. Ks. **corona laurea**.

Aurea mediocritas.
'Kultainen keskitie', ts. kohtuus kaikessa. Ilmaus tarkoittaa ihmisen pyrkimystä kohtuullisuuteen: ei mitään liikaa. Käsite kultainen keskitie on Horatiuksen oodista, jossa hän vakuuttaa, että huolettomin, turvallisin ja onnellisin elämä on ihmisellä, joka elämässään pyrkii kohtuullisuuteen vältellen isoja rahoja ja suurta valtaa (*Carmina*, 2,10,5). Kohtuuden korostaminen on antiikin filosofiassa hyvin suosittua (ks. **Ne quid nimis**). Erityisen keskeistä kohtuuden korostaminen oli Epikuroksen kehittämälle filosofialle, jota ilmaisun 'Kultainen keskitie' lanseeraaja Horatiuskin katsoi edustavansa. Vrt. **Virtus est medium vitiorum et utrimque reductum.**

Aurea sectio
Ks. **sectio aurea**.

Auribus aequis
Sama kuin **aequis auribus**.

Auribus arrectis
Ks. **arrectis auribus**.

Auribus teneo lupum.
'Pidän sutta korvista'. Ilmaus on Terentiuksen komediasta *Phormio* (506), jossa vaikeuksiin joutunut Antipho sanoo pitävänsä sutta korvista: ei tiedä, kuinka voisi päästää irti (ja päästä sudesta eroon), eikä myöskään tiedä, kuinka korvista saisi kunnolla kiinni. Sanontaa käytti myös keisari Tiberius, joka näin ilmaisi, että häntä uhkaavat vaarat yhtä aikaa monesta suunnasta (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Tiberius, 25).

Auri sacra fames.
'Kirottu kullanhimo'. Sanonta on Vergiliukselta (*Aeneis*, 3,56-7). Sanonnalla tarkoitetaan, että ahneus saa ihmisen tekemään rikoksia. Sanonta löytyy Asterix-seikkailusta *Asterix ja riidankylväjä*.

Aurora australis
Etelän kajo; eteläisen pallonpuoliskon revontulet.

Aurora borealis
Pohjoisen kajo; revontulet.

Aurora Musis amica (est).
'Aamurusko (on) Muusien ystävä', ts. taitojen ja taiteiden jumalattaret (eli muusat) suosivat aamuvirkkuja. Sanonta on keskiaikainen, mutta ajatuksella on esikuvansa antiikissa jo Hesiodoksesta alkaen.

Auspiciis bonis
Hyvin ennusmerkein; suotuisin entein. Sananmukaisesti "hyvillä lintuenteillä". Vastaa ilmausta **bonis avibus**.

Austriae est imperare orbi universo.
'Itävallan on hallittava koko maapalloa'. Tämä 1400-luvulta peräisin oleva keisari Fredrik III:n tunnuslause on siitä erikoinen, että siinä sanojen alkukirjaimet muodostavat vokaalisarjan A.E.I.O.U. – joksi tunnuslause myös toisinaan lyhennettiin (parhaiten tätä suureellista ajatusta pääsee bongailemaan wieniläisten rakennusten seinistä). Kuinka Itävalta sitten toteutti maailmanvalloitusprojektiaan, siihen liittyy sanonta **Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube!**

Aut amat aut odit mulier: nil est tertium.
'Nainen joko rakastaa tai vihaa: kolmatta vaihtoehtoa ei ole'. Lause Publilius Syruksen jostain tuntemattomasta kadonneesta näytelmästä (A 6). Vrt. **Tertium non datur.**

Aut bibat aut abeat.
Joko juo tai poistuu; jos ei juo kanssamme täytyy poistua; joko on kuin me tai sitten häipyköön; jos ei ole puolellamme on meitä vastaan. Ryhmäkuri se on juomaseurueessakin.

Aut Caesar aut nihil.
'Joko Caesar tai ei mitään', käytetään merkityksessä 'kaikki tai ei mitään'. Kyseessä on 1400-luvun lopulla vaikuttaneen vallanhimoisen Cesare Borgian tunnuslause (erään tunnuslauseesta väännetyn pilkkarunon mukaan hän oli molempia). Tämä Gaius Julius Caesaria ihaillut kardinaali ja paavi Aleksanteri VI:n poika halusi olla Italian keisari, olla "Caesar sekä nimeltään että teoiltaan". Sanonta löytyy myös Asterix-seikkailusta *Asterix gallialainen*.

Aut mors aut victoria.
Joko kuolema tai voitto. Myös muodossa **aut victoria aut mors**.

Aut prodesse volunt aut delectare poetae.
'Runoilijat haluavat hyödyttää tai miellyttää', ts. runoilijat pyrkivät opettamaan tai viihdyttämään. Heksametrimittainen säe Horatiuksen runousopista *Ars poetica* (333). Kohtaa siteeratessa on syytä muistaa, että seuraavalla rivillä Horatius jatkaa virkettä: **aut simul et iucunda et idonea dicere vitae**, 'tai he pyrkivät yhtä aikaa sekä puhumaan mukavia että ilmaisemaan elämänviisauksia', ts. pyrkivät opettamaan elämän tärkeitä asioita mielenkiintoisesti ja miellyttävästi. Tämä hyödyllisen ja miellyttävän yhdistäminen liittyy samaan asiaan, josta puhuu sananparsi **Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci** (ks. tätä).

Aut vincere aut mori.
Joko voittaa tai kuolla.

Auxilium ab alto
Apu ylhäältä; apua ylhäältä.

Avaritia
Ahneus. Yksi ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ks. **peccata mortalia**.

Avaritia omnia vitia habet.
'Ahneudessa on kaikki paheet'. Ajatus on peräisin Aulus Gelliuksen teoksesta *Attikalaisia öitä* (Gellius, *Noctes Atticae*, 11,2,2).

Avaritia prima scelerum mater.
'Ahneus on kaikkien rikosten äiti'. Lentäväksi lauseeksi ajatus on muovattu 300-luvun lopulla jKr. eläneen Claudianuksen tekstistä (*De consulatu Stilichonis*, 2,11). Vrt. **Radix enim omnium malorum est cupiditas.**

Ave!
Terve (sinulle)! Tavallinen roomalainen tervehdysilmaus.

Ave atque vale
Terve ja voi hyvin. Hyvästelyilmaus.

Ave Caesar, morituri te salutant.
'Ollos tervehditty, keisari! Kuolemaan menevät tervehtivät sinua.' Ks. **Have imperator, morituri te salutant.**

Ave gratia plena, Dominus tecum, benedicta in mulieribus.
'Ole tervehditty, Herra kanssasi, sinä armoitettu naisten joukossa'. Kyseessä on enkeli Gabrielin tervehdys tämän ilmestyttyä ilmoittamaan Marialle tulevasta iloisesta perhetapahtumasta (Luuk.1:28).

Ave imperator, morituri te salutant.
'Ollos tervehditty, keisari! Kuolemaan menevät tervehtivät sinua.' Ks. **Have imperator, morituri te salutant.**

Ave Maria
'Ole tervehditty, Maria'. Näillä sanoilla alkaa roomalaiskatolisten suosima rukous, joka on sävelletty moneen kertaan. Kuuluisin ja suosituin lienee Schubertin versio. Rukous on muovattu raamatun latinannoksessa olevan enkeli Gabrielin tervehdyksestä. Ks. **Ave gratia plena (...).**

Ave, pia anima
Ks. **have, pia anima**

A verbis ad verbera
Sanoista ruoskaan; puheista pieksäntään, sanoista tekoihin, tutkimisesta hutkimiseen.

Avete!
Terve (teille)! Roomalainen tervehdys.

Avibus bonis
Ks. **bonis avibus**.

Avibus malis
Ks. **malis avibus**.

Avinculo matrimonii
Avioliiton siteestä. Avioeroilmaus. Ks. **vinculum matrimonii**.

Avis rara
Ks. **rara avis**.

b. tai **B.**
Ks. **balnea**, **bonus**, **beatus** tai **lubenter approbatur**.

B
300. Luku 300 saatettiin roomalaisessa numerojärjestelmässä myöhäisantiikissa ja keskiajalla merkitä kirjaimella B.

B. A.
Ks. **baccalaureus artium**.

Baccalaureus
Bakkalaureus. Henkilö jolla on yliopistollinen maisteria alempi oppiarvo. Vastaa englannin *bachelor-* ja ranskan *bachelier*-arvoa. Feminiinimuoto baccalaurea.

Baccalaureus artium
Taiteiden bakkalaureus; humanististen tieteiden bakkalaureus. Ks. **baccalaureus**. Lyhennetään B. A.

Baccalaureus litterarum
Ks. **litterarum baccalaureus**.

Baccalaureus medicinae
Lääketieteen bakkalaureus. Ks. **baccalaureus** ja **medicinae baccalaureus**.

Balnea, vina, Venus corrumpunt corpora nostra.
Sed vitam faciunt b(alnea) v(ina) V(enus).

'Kylpylät, viinit ja Venus turmelevat terveytemme. Mutta elämästä elämän tekevät kylpylät, viinit ja Venus'. Tämä kylveskelyn, ryypiskelyn ja naiskentelun välttämättömyyttä korostava runo on piirtokirjoitus, kirjoitettu roomalaisen Tiberius Claudius Secunduksen hautaan ohjeeksi jälkipolville (Buecheler, *Carmina Epigraphica*, 1499). Mitta: eleginen distikon.

Balnea
Kylpylä. Monikkomuoto sanasta **balneum**, kylpy, sauna. Lyhennetään b.

Barbae tenus sapientes
Viisaita vain parran suhteen; viisaaksi tekeytynyt, viisasta teeskentelevä. Ilmausta käytetään henkilöstä joka esiintyy asiantuntijana tai joka muuten vain (haluaa) näyttää viisaammalta kuin on. Filosofeilla oli antiikissa tapana pitää partaa.

Barbara barbaribus barbabant barbara barbis
'Barbaariset barbaarisilla parroilla parroittavat barbaarisia', ts. Pärrit pärättävät pärrejä pärrisillä parroilla, tai muuta vastaavaa. Tämä runomittainen loru on säilynyt piirtokirjoituksena Vesuviuksen purkauksessa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista, makuuhuoneen seinältä (CIL 4,4235). Lorun merkitys on epäselvä, luultavasti se on jonkinlainen sanaleikkiloru.

Barbarus hic ego sum, quia non intellegor ulli.
'Täällä minä olen barbaari, koska kukaan ei ymmärrä minua'. Näin toteaa *Valituslauluissaan* (*Tristia* 5,10,37) henkevä ja taidokas runoilija Ovidius, jonka keisari Augustus oli karkottanut sivistyneestä Roomasta elinikäiseen maanpakoon kauas Mustanmeren rannalle, kaupunkiin nimeltä Tomi (nykyinen Constanta Romaniassa). Mitta on heksametriä.

Beatae memoriae
Autuaan muiston; muistossa autuas. Muistomerkki- ja hautakivi-ilmaus. Lyhennettynä B. M.

Beata Maria (Virgo)
Pyhä (Neitsyt) Maria. Joskus lyhennettynä B. M.

Beata Virgo (Maria)
Pyhä Neitsyt (Maria). Joskus lyhennettynä B. V.

Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.
'Autuaita ovat lempeät, sillä heidän tulee olemaan maa'. Tämä Jeesuksen vuorisaarnassaan esittämä ajatus on peräisin pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä *Vulgatasta* (Matt.5:4).

Beati monoculi in terra caecorum.
'Autuaita ovat yksisilmäiset sokeiden maassa'. Keskiaikainen sananlasku, jonka juuret ovat *Iliaassa*, ks. **Inter caecos regnat strabus**.

Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur.
'Autuaita ovat rauhantekijät, sillä heitä tullaan kutsumaan Jumalan lapsiksi'. Jeesuksen sanat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä, Hieronymuksen tekemästä latinannoksesta (Matt.5:9).

Beati pauperes.
'Autuaita ovat köyhät'. Raamatunsitaatti Jeesuksen sanoista Luukkaan evankeliumin mukaan (Luuk.6:20). Kohta on teologien piirissä herättänyt keskustelua, koska joidenkin mielestä Jeesus tarkoittaa köyhyydellä tässä sitä tavallista taloudellista puutetta, kun taas toisten mielestä Jeesus puhuu hengellisestä köyhyydestä samassa mielessä kuin hän puhuu köyhyydestä Matteuksen evankeliumin kohdassa 5:3 **Beati pauperes spiritu**, 'Autuaita ovat köyhät hengellisessä (tai henkisessä) mielessä'.

Beati possidentes.
'Autuaita ovat omistajat', ts. onnellisia ovat ne, joilla on omaisuutta. Sanontaa käytetään yleensä merkityksessä 'autuaita ovat rikkaat, sillä he perivät maan', ts. raha menee rahan luokse. Ilmaus on lähtöisin kreikkalaisen Euripideen näytelmästä, mutta latinaksi ilmaisua käyttää Horatius, jonka mukaan rikkaita, toisin kuin yleensä väitetään, ei pidä sanoa onnellisiksi (*Oodeja*, 4,9,45-6).

Beatitudo vestra
Teidän pyhyytenne. Näin puhutellaan paavia.

Beatus
Onnellinen; varakas, rikas; autuas; pyhä. Sana todellakin tarkoittaa myös sellaista onnellista jonka raha on tehnyt onnelliseksi. Naispuolisesta pyhimyksestä tai muusta autuaasta naishenkilöstä käytetään ilmausta beata. Lyhennetään b.

Beatus ille, qui procul negotiis.
'Onnellinen hän, joka kaukana velvollisuuksista'. Sitaattia käytetään usein merkityksessä: onnellinen saa olla se, jonka ei tarvitse vaivata itseään bisnesasioilla tai ylipäätään erilaisilla vaivoja tuottavilla toimilla kuten työnteolla. Kyseessä on sitaatti Horatiuksen runosta, jonka alkusäkeet menevät näin:

> **Beatus ille, qui procul negotiis,**
> **ut prisca gens mortalium,**
> **paterna rura bobus exercet suis**

solutus omni faenore,

'Onnellinen hän, joka kaukana virkatoimista voi veloista vapaana kyntää härillään isältä perittyä maata niin kuin ihmiset ennen vanhaan' (Horatius, *Epodit*, 2,1-4). Runossa muuan saituri ylistää maalaiselämää, ja koko runo on eräänlainen Vergilius-pastissi, joka parodioi Vergiliuksen maalaiselämää ylistävää *Georgica*-runoelmaa – ks.esim. **O fortunatos nimium (...)**. Runomittana jambinen stroofi (Metrum iambicum secundum) = jambinen trimetri + jambinen dimetri.

Bella gerant alii, Protesilaus amet!
'Sotikoot muut, rakastakoon Protesilaos', ts. menkööt muut sotimaan mutta jääköön Protesilaos kotiin rakastamaan. Näin vaatii Laodameia, Protesilaoksen puoliso, joka ei halua päästää miestään Troijan sotaan. Protesilaos lähti, ja niin kävi, että hän oli Troijan sodan ensimmäinen kaatunut. Säe on runoilija Ovidiuksen teoksesta Heroides (13,84). Runomitta on pentametri (elegisen distikonin loppuosa).

Bella horrida
Kauheat sodat; kauheita sotia. Ilmausta käyttää Vergilius (mm. **Aeneis**, 6,86).

Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube!
'Käykööt muut sotia, harrasta sinä, onnellinen Itävalta, naimakauppoja'. Säe on yleensä liitetty Unkarin kuningas Maximilian I:een, mutta luultavasti säe viittaa kuitenkin 1300-luvulla eläneeseen habsburgilaiseen herttua Rudolf IV:teen, jonka sinetissä oli mottona **Felix Austria.** Tuolla heksametrimittaisella säkeellä on myös vähemmän tunnettu pentametrimittainen jatko: **Nam quae Mars aliis, dat tibi regna Venus**, 'Sillä valtakuntia suo muille Mars, mutta sinulle niitä antaa Venus', ts. toiset hankkivat alueita sotimalla, mutta sinä hankit niitä solmimalla avioliittoja. Lentävällä lauseella on esikuvanaan Ovidiuksen säe, mutta sen voidaan myös ajatella viittaavan Rooman kansallisrunoilija Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksen keskeisimpään kohtaan, jossa Roomalle annetaan tehtäväksi jättää vähemmälle taiteet ja tieteet ja keskittyä järjestyksen ylläpitämiseen maailmassa, siis maailman hallitsemiseen ja maailman poliisina toimimiseen. Ks. **Excudent alii (...)** ja **Austriae est imperare orbi universo.**

Belli apparatus
Sodan varustus; sotakalusto; sotakone.

Belli casus
Sodan aihe. Tapaus tai syy joka sytyttää sodan.

Belli causa
Ks. **causa belli**.

Bellum
Sota, taistelu. Vrt. **duellum**.

Bellum omnium contra omnes (tai myös **Bellum omnium in omnes.**)
'Kaikkien sota kaikkia vastaan'. Ilmaus on englantilaiselta filosofi Thomas Hobbesilta, joka yhteiskuntaa käsittelevissä kirjoituksissaan oletti, että jos ei olisi olemassa yhteisöä, olisi jokainen yksilö uhka toisen olemassaololle. Yksilöiden on kuitenkin hyödyllisempää elää sovussa, olla keskenään yhteistyössä ja perustaa yhteiskunta. Ajatuksen kaikkien sodasta kaikkia vastaan Hobbes lienee saanut Platonin *Laeista* (1625e-6a).

Bene
Hyvin; oikein; onnellisesti.

Bene agis
Hyvin toimit; teet oikein.

Bene ante lucem
Hyvän (aikaa) ennen (päivän) sarastusta; kauan ennen auringonnousua.

Bene audit
Kuulee hyvää, hän kuulee (puhuttavan itsestään) hyvää; hän on hyvässä huudossa; hänellä on hyvä maine.

Benedicamus
Ylistäkäämme; siunatkaamme. Myös muodossa **bene dicamus**, sananmukaisesti "sanokaamme hyvin", ts. toivottakaamme hyvää.

Benedictus
Ylistetty; siunattu; olkoon siunattu. Myös katolisen messun **Sanctus**-osan jälkipuolisko. Naisesta käytetään muotoa **benedicta**.

Bene est mihi
Hyvin on minulla (asiat); minulla menee hyvin.

Bene est, nil amplius oro
Hyvin on (minulla asiat), en toivo enempää; minulla menee hyvin eikä paremmasta väliä.

Bene est temptare
Hyvä on yrittää, hyvin käy kun yrittää; yrittänyttä ei laiteta. Ilmaus ei käy joka tilanteeseen joten sitä ei saa erehtyä pitämään yleispätevänä elämänohjeena.

Beneficium

Hyvä teko, hyvin toimiminen; palvelus, suosionosoitus; etuoikeus; läänitys; kirkollinen virka.

Beneficium accipere libertatem est vendere.

'Avun vastaanottaminen on vapautensa myymistä'. Ajatus on Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (B 5).

Bene merenti

Hyvin ansainneelle; taivasosuuden hyvin ansainneelle. Monikko **bene merentibus**. Muistomerkki- ja hautakivi-ilmaus, ei tosiaankaan viittaa vainajan eläessä saamiin ansiotuloihin. Lyhennettynä B. M.

Bene meritus

Hyvin ansainnut, hyvin itselleen ansioita hankkinut; hyvin ansiokas. Hautakivessä merkitsee sitä, että vainaja on ansainnut hyvin taivasosuuden.

Bene te

Hyvin sinun (käyköön); onneksesi, maljasi. Näin voidaan sanoa kun toivotetaan jonkin asian, esimerkiksi viinin juomisen, tuottavan onnea. Sen henkilön nimi, jolle toivotetaan onnea, tulee ilmauksen perään. Myös muodossa **bene tibi**, hyvin sinulle (käyköön).

Bene vale

Voi hyvin; hyvästi, jää hyvästi.

Bene vixit qui bene latuit.

'Hyvin on elänyt se, joka on elänyt hyvin huomaamattomasti', ts. viettänyt hiljaiseloa. Voidaan myös kääntää sananmukaisemmin: 'hyvin on elänyt se, joka on piiloutunut hyvin'. Sanontaa käytti tunnuslauseenaan filosofi Descartes, jolla oli tapana mennä uuniin mietiskelemään. Ks. **Crede mihi, bene qui latuit bene vixit.**

Benevolae lectrici

Ks. **lectrici benevolae**.

Benevola lectrix

Ks. **lectrix benevola**.

Benevolo lectori

Ks. **lectori benevolo**.

Benevolus lector

Ks. **lector benevolus**.

Bene vos
Hyvin teille (käyköön); onneksenne. Vrt. **bene te**.

Benigno numine
Suopealla sallimuksella; jumalallisella suosiolla. Ilmausta käytetään todettaessa, että Kohtalo (tai jokin muu jumalallinen voima) on tekijän puolella, on teolle suosiollinen.

Bibamus
Juokaamme.

Bibendi magister
Ks. **magister bibendi**.

Bibite ex hoc omnes
Juokaa te kaikki tästä. Sitaatti Raamatusta (Matt. 26:27).

Bibendi rex
Ks. **rex bibendi**.

Bibe si bibis.
'Jos olet juomassa, juo!', ts. juo jos kerran juot. Sitaatti Plautuksen näytelmästä *Stichus*, 710). Vrt. **Fac si facis** ja **Ite si itis** sekä **Age si quid agis.**

Bibite ex hoc omnes.
'Juokaa te kaikki tästä'. Jeesuksen sanat viimeisellä ehtoollisella *Vulgatan*, Raamatun vanhan latinannoksen mukaan (Matt.26:27). Ks. myös **Hoc est corpus meum.**

Bis dat qui cito dat.
'Joka antaa pian, antaa kaksin verroin', ts. nopea apu on kaksinkertainen apu. Ks. **Inopi beneficium bis dat qui cito dat.**

Bis in die
Kahdesti päivässä.

Bis iteretur
Kerrattakoon kahdesti; uudistettakoon kahdesti; toistettakoon kahdesti.

Bis repetita placent.
'Miellyttää toisenkin kerran', ts. siitä nauttii toisellakin kerralla. Sitaatti on muovattu Horatiuksen runoileman runousopin kohdasta (*Ars poetica*, 365), jossa puhutaan siitä, kuinka runo on kuin maalaus: toiset runot miellyttävät kerran, toiset kymmenesti (Ks. **Ut pictura poesis**). Ilmausta voidaan käyttää esimerkiksi silloin, kun halutaan kehua jotain kirjaa, että sen lukee mielellään uudestaan.

Bis terque
Kahdesti ja kolmesti; monta kertaa.

Blanda verba
Imeliä sanoja, imelät sanat; imartelu, imartelua.

B. M. tai **b. m.**
Ks. **beatae memoriae Beata Maria (Virgo), beatae memoriae, bene merenti** tai **brevi manu**.

Bona aetas
Ks. **bona aetas**.

Bona communia
Yhteiset varat; yhteinen omaisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona copia librorum
Runsas määrä kirjoja; laaja kokoelma kirjoja, runsas kirjavarasto. Sananmukaisesti "hyvä kirjojen paljous".

Bona dotalia
Myötäjäisvarat; myötäjäiset. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bonae memoriae
Hyvän muiston; muistossa hyvä. Muistomerkki- ja hautakivi-ilmaus. Lyhennettynä B. M.

Bona fide
Tunnollisesti; rehellisesti; vilpittömästi, vilpittömällä aikomuksella. Erehdyksen tai tietämättömyyden takia väärin toimineelle vilpittömälle ihmiselle on tapana antaa armon käydä oikeudesta. Sananmukaisesti "hyvässä uskossa", "hyvällä vakaumuksella", ablatiivimuoto ilmauksesta **bona fides**. Sama kuin **in bona fide** ja **ex bona fide** (ks. näitä).

Bona fides
Vilpitön aikomus; tunnollisuus; rehellisyys; vilpittömyys. Sananmukaisesti "hyvä usko", "hyvä vakaumus". Vrt. **bona fide**.

Bona fiscalia
Julkiset varat; valtion omaisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana. Sananmukaisesti "valtionrahaston omistamat asiat".

Bona gratia
Hyväntahtoisuus; ystävällisyys. Ks. **cum bona gratia**

Bona immobilia
Liikkumaton omaisuus; kiinteä varallisuus, kiinteä varallisuus (vastakohtana irtaimelle). Sananmukaisesti "liikkumattomat varat". Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona mobilia
Liikuteltava omaisuus, liikkuva omaisuus; irtain varallisuus (vastakohtana kiinteälle). Sananmukaisesti "liikutettavat varat". Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona notabilia
Huomionarvoiset varat, hyödyt; huomioonotettava varallisuus; huomattavat edut. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona nulla
Ei mitään etuja; ei etuisuuksia; ei varoja, ei omaisuutta.

Bona nullius
Ei kenenkään varat; omistajaton omaisuus, isännätön varallisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona officia
Hyvät palvelukset. Hyviä palveluksia ovat riidan sovittelijan yritykset saada sopu aikaan. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona opera
Hyvät teot.

Bona pace
Hyvässä rauhassa; rauhassa, kaikessa rauhassa; huolettomana.

Bona peritura
Tuhoutuvat varat; hukkaan menevät varat; tuhoutuva omaisuus

Bona publica
Yleiset varat; valtion omaisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Bona spes
Hyvä toivo, toivo hyvästä; toiveikkuus.

Bona summa putes aliena vivere quadra.
'Ylin onni on sinulle se, että saat syödä toisen leipää'. Näin osoittaa sanansa satiirikko Juvenalis parasiiteille eli ilmaisia illallisia kärkkyville köyhimyksille (Juvenalis, 5,2). Mitta: heksametri.

Bona vacantia
Vapaat varat; omistajaton omaisuus, isännätön varallisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana. Sananmukaisesti "joutilaat varat", "vapaa varallisuus".

Bona venia
Suosiollisella luvalla.

Bonis auspiciis
Hyvin ennusmerkein; suotuisin entein. Sananmukaisesti "hyvillä linтuenteillä". Vastaa ilmausta **bonis avibus**.

Bonis avibus
Hyvin entein, hyvissä merkeissä. Käytetään nykyään puhuttaessa siitä, kuinka jonkun asian suorittaminen alkaa hyvissä merkeissä. Ilmaus tulee roomalaisesten suosimasta tavasta kysyä lintujen käyttäytymisestä ennustavilta papeilta hyvää hetkeä esimerkiksi aloittaa taistelu. Sananmukaisesti "hyvin linnuin", ts. hyvin ennuslinnuin.

Bonis nocet qui malis parcit.
'Joka säästää pahoja, vahingoittaa hyviä'. Ajatus on pantu Senecan nimiin mutta ei välttämättä ole sitä (Pseudo-Seneca, *De moribus*, 114).

Bonitas
Hyvyys.

Bono animo
Nuhteettomalla mielellä; nuhteettomasti, kelvollisesti, vilpittömästi; huoletta. Sananmukaisesti "hyvällä mielellä", "kelvollisella mielellä".

Bono consilio
Hyvällä aikomuksella; hyvin aikein.

Bono modo
Hyvällä tavalla; rehellisesti; liioittelematta.

Bono pastoris est tondere pecus, non deglubere
'Hyvän paimenen kuuluu keritä laumansa, ei nylkeä'. Näin kerrotaan keisari Tiberiuksen vastanneen maaherroille, jotka halusivat provinsseissaan nostaa verotusta (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Tiberius, 32).

Bono sensu
Ks. **sensu bono**.

Bonum commune
Ks. **commune bonum**.

Bonum est nos hic esse.
'Tässä meidän on hyvä olla'. Pietarin sanat Jeesukselle. Sitaatti on peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.17:4). Jos esse-sanan ensimmäinen e lausutaan pitkänä, käännetään lause: 'hyvä meidän on tässä syödä'.

Bonum magnum
Suuri hyvä.

Bonum omen
Hyvä enne; suotuisa enne.

Bonum publicum
Yleinen hyvä; yleinen etu; valtion etu; yhteishyvä.

Bonum summum
Korkein hyvä.

Bonus
Hyvä; hyvitys; lisäpalkkio. Maskuliinimuotoinen adjektiivi. Lyhennetään b.

Bonus esse quam videri maluit.
'Halusi mieluummin olla hyvä kuin näyttää siltä'. Näin toteaa Sallustius Cato nuoremmasta (*Catilinan salaliitto*, 54,6). Vrt. **Non haberi sed esse.**

Bonus vir semper tiro.
'Hyväntahtoinen on aina alokas', ts. suopeaa ihmistä käytetään aina hyväksi ja huijataan. Ks. **Semper homo bonus tiro est.**

Bos in lingua
Härkä kielellä; painava syy vaieta (asiasta). Luulisi, että jos härkä seisoo kielen päällä niin sitä olisi kaikkea muuta kuin hiljaa, varsinkin kun silloin on vaikea purra hammasta purematta kieleensä.

Breve et irreparabile tempus omnibus est vitae.
'Lyhyt ja peruuttamaton on elämän aika kaikilla'. Juppiterin sanat Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksessa (10,467-8). Runomitta on heksametriä. Ks. **Stat sua cuique dies.**

Brevi manu
Lyhyesti; muutamilla sanoilla; lyhennettynä, tiivistettynä (tekstinä). Sananmukaisesti "lyhyellä kädellä". Lyhennetään b. m. tai br. m.

Brevis
Lyhyt; suppea; lyhyt luettelo, lyhyt kirjoitus.

Brevis esse laboro, obscurus fio.
'Yritän olla lyhytsanainen – muutun hämäräksi' ts. jos pyrin ilmaisemaan asian lyhyesti, muutun vaikeaselkoiseksi. Sitaatti Horatiuksen *Ars poeticasta* (25-6). Siteeratessa jätetään jälkiosa yleensä mainitsematta ja vakuutellaan vain, että **brevis esse laboro**, 'pyrin esittämään asian lyhesti'.

Brevis ipsa vita est sed malis fit longior.
'Elämä on lyhyt mutta onnettomuudet pidentävät sitä', ts. elämä on lyhyt mutta vastoinkäymiset saavat sen tuntumaan liiankin pitkältä. Sitaatti Publilius Syruksen näytelmästä (B 36).

Brevitatis causa
Lyhyyden vuoksi; lyhyesti sanoen; ilmaistakseni lyhyesti, ilmaistakseen lyhyesti yms.

Brevi tempore
Lyhyessä ajassa; pian.

br. m.
Ks. **brevi manu.**

Bruta fulmina et vana
Järjetön ja tyhjä salama; tyhjät ja tyhmät uhoilut; katteettomia lupauksia, tyhjiä uhoiluja; paljon porua, vähän villoja. Soitellen sotaan menevät pitävät kyseistä ääntä.

Brutum fulmen
Järjetön salama. Ks. **Bruta fulmina et vana.**

B. V.
Ks. **Beata Virgo (Maria).**

C. tai **C.**
Ks. **circa, circiter, condemno, cum** ja **cum laude approbatur.**
Luvun sata (centum) roomalaiset merkitsivät kirjaimella C.

C.
Gaius. Etunimen Gaius lyhenne. Alun perin vanhassa Roomassa c-kirjain oli g-äänteen merkki. Sittemmin c-kirjain vakiintui k-äänteen merkiksi ja g-äänteelle kehitettiin oma merkki liittämällä C-kirjaimeen väkänen, jolloin syntyi kirjain G. Mutta koska luonteeltaan konservatiiviset roomalaiset olivat tottuneet lyhentämään nimen Gaius C-kir-

jaimella, lyhennettiin se myös vastedes niin.

ca. tai **c:a**
Ks. **circa**.

Cacoethes
Villitys, paha tapa, vimma, mania. Kreikkalaisperäinen lainasana.

Cacoethes carpendi
Puutteidenkaivelumania; taipumus kiinnittää huomiota virheisiin. Tähän ikävään tapaan etsiä virheitä liittyy usein myös taipumus mässäillä niillä.

Cacoethes loquendi
Puhumisvimma; krooninen puheripuli. Henkilö, jota on – Groucho Marxia mukaillen – rokotettu gramofonineulalla.

Cacoethes scribendi
Kirjoittamisvimma; pakonomainen tarve kirjoittaa. Tarkoittaa siis sitä että ei voi olla kirjoittamatta. Ilmausta käyttää Juvenalis satiirissaan (7,52).

Caeli Regina
Ks. **Regina Caeli**.

Caelo toto
Ks. **toto caelo**.

Caelum ac terras miscere.
'Sekoittaa taivas ja maat', ts. panna hyrskyn myrskyn. Historioitsija Liviukselta (4,3,6) saatu sanonta.

Caelum, non animum mutant, qui trans mare currunt.
'Jotka purjehtivat yli meren, vaihtavat taivasta, eivät mieltään', ts. matkustaminen ei muuta ihmistä: vaikka ihminen vaihtaisi maisemaa, itseään hän ei muuta toiseksi, vaan on yhä se sama. Säe Horatiuksen kirjeestä (*Epistulae*, 1,11,27). Runomitta on heksametriä.

Caeremoniarum magister
Ks. **magister caeremoniarum**.

Caesarem vehis Caesarisque fortunam.
'Kuljetat Caesaria ja hänen onneaan', ts. kuljettaessasi Caesaria sinulla on myös Caesarin onni kanssasi mukana. Plutarkhos teoksessaan *Kuuluisien miesten elämäkertoja* (Caesar, 38,5) kertoo kansalaissodan aikana epävakaisen sään vallitessa merimatkalla olleesta Gaius Julius Caesarista, että tämä rauhoitteli haaksirikkoa pelkäävää ja takaisin

maihin palaamista suunnittelevaa perämiestä edellämainituin sanoin.

Caesar non supra grammaticos.
'Keisari ei ole kielimiesten yläpuolella', ts. keisarin valta ei ulotu kieliopin sääntöihin. Vuonna 1414 keisari Sigismund teki Konstanzin kirkolliskokouksessa latinaa puhuessaan kielioppivirheen luulemalla schisma-sanaa feminiinisukuiseksi. Kun hänelle oli virheestä huomautettu, määräsi hän, että sana olkoon tästä lähtien feminiini, ja hän julisti: **Ego sum rex Romanus et supra grammaticam**, 'minä olen Rooman kuningas ja kieliopin yläpuolella'. Tähän huomautti Piacenzan kardinaali, että kielimiesten (eli oppineiden) yläpuolella keisari ei ole.

Calami lapsus
Kynän lipsahdus; kirjoitusvirhe.

Calamo currente
Kiitävällä kynällä; kynä viuhuten; hutaisemalla kirjoittaen, etukäteen miettimättä. Ks. **currente calamo**.

Callida iunctura
Nokkela yhdistäminen; älykäs vertaus, taitava rinnastus. Ilmaus tarkoittaa sellaista runollista rinnastusta jossa tuttu asia rinnastetaan toiseen tuttuun asiaan epätavanomaisesti. Ilmaus on Horatiukselta (**Ars poetica**, 47–8).

Calumniare audacter, semper aliquid haeret.
'Panettele rohkeasti, aina jotakin tarttuu'. Ks. **Audacter calumniare (...).**

Camera obscura
Hämärä huone. Valokuvauskoneen edeltäjä, tila joka nykyisissä kameroissa on pienentynyt linssin ja filmin väliseksi ahtaaksi mustareunaiseksi koloksi.

Campi Elysii
Onnellisten niityt; autuaiden kuolleiden onnellinen olinpaikka. Sananmukaisesti "Elysiumin kentät". Ks. **Elysium**.

Cancelli
Rajoitukset; rajoituksia.

Cancer
Äyriäinen, Kravun tähdistö, syöpä.

Cand.
Ks. **candidatus**.

Candida pro causa ense candido.
'Puhtaan asian puolesta puhtaalla miekalla', ts. puhtain asein puhtaan asian puolesta. Mannerheim-suvun tunnuslause.

Candida toga
Ks. **toga candida.**

Candidatus.
Ehdokas, viranhakija; kandidaatti, kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö. Sanatarkasti "valkoisiin pukeutunut (mies)". Antiikin Roomassa ehdokkaat pukeutuivat ehdokkuutensa merkiksi valkoiseen togaan. Feminiinimuoto on **candidata**. Vrt. **candidus.**

Candidatus iuris utriusque
Molempien oikeuksien kandidaatti. Ks. **doctor iuris utriusque**.

Candidatus medicinae
Ks. **medicinae candidatus.**

Candide et constanter
Vilpittömästi ja vakaasti.

Candidus
Hohtavanvalkoinen; vilpitön, onnellinen. Viimeksimainittuun merkitykseen viittaa Voltairen Candide-romaanin päähenkilön nimi. Feminiinimuoto **candida**.

Caniculares dies
Ks. **dies caniculares.**

Canis timidus vehementius latrat quam mordet.
'Pelokas koira on kovempi haukkumaan kuin puremaan'. Lentävä lause on johdettu Curtiukselta, joka teoksessaan *Aleksanteri Suuren historia* kertoo baktrien keskuudessa olleen suosittua sanoa, että pelokas koira on hanakampi haukkumaan kuin puremaan ja että syvät joet virtaavat äänettömästi (Curtius, *Historia Alexandri Magni*, 7,4,13).

Canonicum ius
Ks. **ius canonicum**.

Canorae nugae
Ks. **nugae canorae**.

Cantabit vacuus coram latrone viator.
'Köyhä kulkija vain laulelee kohdatessaan rosvon'. Heksametrimittainen säe on Juvenaliksen satiirin kohdasta, jossa tämä asioiden huonoja puolia hanakasti esilletuova runoilija muistuttaa rikkauden varjo-

puoliin kuuluvan senkin, että rikas voi menettää rahansa tai ainakin mielenrauhansa, varsinkin jos on Roomassa: yöllä kulkiessa ei tarvitse olla paljon rahaa mukana kun alkaa jo pelätä ryöstäjiä, mutta rahaton kulkija viheltelee huolettomasti vaikka rosvo tulisikin vastaan (Juvenalis, *Satiireja*, 10,19-22). Mitta: heksametri.

Cantate
Laulakaa. Pääsiäisen jälkeinen neljäs sunnuntai on (katolisessa kirkossa) nimeltään **cantate**, sillä silloin lauletaan psalmia 98, joka alkaa sanoilla cantate Domino, laulakaa Herran kunniaksi.

Cantus
Laulu. Genetiivimuoto cantus, vrt. director cantus.

Cantus director
Ks. **director cantus**.

Cantus firmus
Runkosävelmä, perusmelodia. Sanatarkasti "kiinteä laulu". Moniäänisen musiikin pitkäsävelinen runkomelodia, jota muut äänet säestivät nopeammin sävelkuvioin.

Captus mente
Mieleltään vialla; päästänsä sekaisin. Feminiinimuotoisena **capta mente**.

Caput mortuum
Hyödytön jäte; hyödytön henkilö; rautaoksidia, joka sisältää hieman ferrisulfaattia. Kovaa punaista ainetta, josta on tehty punamultaa, pompeijinpunaista ja venetsianpunaista maaliväriä ja jota on käytetty lasin, metallien ja jalokivien kiillotusaineena. Ilmaus on sananmukaisesti "Kuollut pää". Nimitys tulee siitä, että ennen caput mortuumiksi kutsuttiin kaikkea sitä kuonaa ja ylimääräistä jäteainetta, jota syntyi kemiallisia prosesseja tehtäessä. Sittemmin ilmausta alettiin käyttää kaikesta hyödyttömästä.

Caput mundi
Maailman pää; maailman keskus, maailman napa; Rooma. Roomalaisille maailman keskus oli Rooma, muille nurkkapatriooteille se on oma kotiseutu.

Caput
Pää. Myös suvun tai perheen päämies (ks. **caput familias**). Monikko **capita**, vrt. esim. **per capita**.

Caput familias
tai **caput familiae**, suvun tai perheen päämies. Lyhyesti myös pelkkä

caput (ks. tätä).

Caput lupinum
Lainsuojaton, henkipatto. Sananmukaisesti "suden pää": henkilön päätä pidetään pedon pään arvoisena.

Caret initio et fine
On vailla alkua ja loppua; alku ja loppu puuttuu. Näin on joskus päässyt käymään vanhoissa käsikirjoituksissa.

Caritas patiens est, benigna est. Caritas non aemulatur, non agit perperam, non inflatur; non est ambitiosa, non quaerit quae sua sunt, non irritatur, non cogitat malum; non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati; omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Caritas nunquam excidit.
'Rakkaus on kärsivällinen, lempeä. Rakkaus ei kadehdi, ei toimi sopimattomasti, ei pöyhkeile; se ei ole turhamainen, ei tavoittele omaansa, ei ärsyynny, ei ajattele pahaa; se ei iloitse epäoikeudenmukaisuudesta vaan iloitsee totuudesta; kaiken se sietää, kaiken uskoo, kaiken toivoo, kaiken se kestää. Rakkaus ei katoa koskaan'. Kuuluisa raamatunkohta, jossa apostoli Paavali panee parastaan (1.Kor.13:4-8). Sana **caritas** on suomalaisessa Raamatussa tapana kääntää "rakkaudeksi", vaikka tarkempi käännös olisi ehkä "laupeus": Paavali puhuu aivan tietynlaisesta rakkaudesta, nimittäin kristillisestä, laupiaasta rakkaudesta (kreikaksi "agape", latinaksi **caritas**). Teksti on *Vulgatasta,* roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta, jossa sanat ovat hieman eri järjestyksessä kuin suomalaisessa kirkkoraamatussa. Samasta kirjeestä ovat myös sitaatit **Si linguis hominum loquar (...)** sekä **Nunc autem manent (...)** Vrt. **Omnia vincit Amor.**

Carmen
Laulu, (laulumittainen) runo. Monikko on **carmina**.

Carmen saeculare
Vuosisataislaulu, juhlakantaatti. Sellaisen tilasi Horatiukselta keisari Augustus vuonna 17 eKr. järjestämänsä vuosisataisjuhlan loppuhuipennukseksi.

Carmina Burana
Benediktbeuernin lauluja. 1200-luvulla laadittu käsikirjoitus, joka on löytynyt baijerilaisesta Benediktbauernin luostarista ja joka sisältää laajan kokoelman keskiaikaisia lauluja. Laulujen aiheet ovat pääasiassa kirkollisia, mutta mukana on myös jonkin verran maallisia juomiseen, pelaamiseen, rahaan ja rakkauteen liittyviä lauluja. Ks. **carmen**.

Carpe diem.
'Poimi päivä,' ts. tartu hetkeen, elä tämä päivä, nauti elämästäsi nyt vielä kun se on mahdollista. Tämä kuuluisa sitaatti on Horatiuksen oodista (1,11,8), jossa runoilija vakuuttelee horoskooppeja tutkivalle ystävättärelleen Leukonoelle, että ei kannata yrittää saada selville tulevaisuutta: parempi on kestää kaikki minkä kohtalolta saa, juoda viiniä ja nauttia tästä hetkestä. Runon loppu menee seuraavasti:

Dum loquimur, fugerit invida
aetas. Carpe diem, quam minimum credula postero.

'Nytkin puhuessani julma aika rientää. Poimi päivä, luota huomiseen mahdollisimman vähän'. Elokuvassa *Kuolleiden runoiljoiden seura* ajatusta toistellaan sangen tiuhaan. Sanonta löytyy myös teoksesta *Asterix ja kadonnut kilpi*, Lucius Cemicaliuksen pöydältä. Vrt. **Nolite ergo esse solliciti in crastinum (...)** ja **Non est, crede mihi, sapientis dicere (...)** sekä **Pulvis et umbra sumus.**

Carpendi cacoethes
Ks. **cacoethes carpendi**.

Castigat ridendo mores.
'Hillitsee tapoja naurulla' ts. nuhtelee naurulla tai taltuttaa nauramalla huonot tavat. Lauseen luojana pidetään 1600-luvulla elänyttä ranskalaista Jean Santeuiliä. Se on ollut monen koomisen teatterin tunnuslause siitä lähtien, kun Pariisin *Comédie Italienne* -tetteri sai koristeekseen yllämainitulla motolla varustellun harlekiinin rintakuvan. Lauseen antiikkinen esikuva on Horatiuksen **Ridentem dicere verum**, 'sanoa nauraen totuus' (ks. tätä).

Casu
Sattumalta.

Casus conscientiae
Omantunnonasia.

Casus fatalis
Kohtalokas tapahtuma tai sattuma, onnettomuus.

Casus
Tapaus; sattuma; tilaisuus; oikeusjuttu; sijamuoto. Sananmukaisesti "putoaminen".

Casus belli
Sodan aihe. Tapaus tai syy joka sytyttää sodan.

Casus necessitatis
Hätätapaus.

Catharticus
Puhdistava; ulostava. Sananmukaisesti tämä kreikkalaisperäinen sana tarkoittaa puhdistavaa, mutta lääketieteessä sanaa käytetään usein myös merkityksessä ulostava. Vaikka Aristoteles olikin lääkärin poika, niin jälkimmäisessä merkityksessä katharsista ei kuitenkaan ole syytä ymmärtää siinä Aristoteleen Runousopin kohdassa, jossa hän selittää, kuinka tragedialla on katarttinen vaikutus silloin, kun se herättää katselijassa sääliä ja pelkoa (6, 1449b27–). Sen sijaan Stalinin henkilökohtaisten puhutteluiden kerrotaan herättäneen puhuteltavissa sellaisia pelontunteita, että niillä oli katarttisia vaikutuksia nimenomaan jälkimmäisessä merkityksessä.

Cathedra
Istuin, oppituoli, opettajantuoli, kateederi, piispanistuin, paavinistuin. Vrt. **ex cathedra**.

Cathedra Petri
Paavin virka-asema. Sananmukaisesti "Pietarin istuin". Paavihan on 12 kardinaalin joukosta se, joka edustaa Pietaria. Vrt. **ex cathedra**.

Causa
Peruste, syy, tapaus, oikeusjuttu, oikeusperuste.

Causa belli
Sodan syy. Vrt. **casus belli**.

Causa brevitatis
Ks. **brevitatis causa**.

Causa cognita
Kun asia oli tutkittu.

Causa dicis
Ks. **dicis causa**.

Causa efficiens
Vaikuttava syy, alkuunpaneva syy. Aristoteles, teoksessaan Fysiikka, esittää, että kaikella olemisella ja tapahtumisella on syynsä ja että näitä syitä on neljää tyyppiä: materiaaliset syyt, formaalit syyt, vaikuttavat syyt ja finaaliset syyt. Aristoteles käyttää tiiliskiviesimerkkiä: Ilman savea ei ole savitiiltä – savi on siis tiilen materiaalinen syy (ks. **causa materialis**). Ilman tiilen muotoa ei myöskään voi olla savitiiltä. Savitiilen tiilimäisyys, sen muoto, on tiilen formaalinen syy (ks. **causa formalis**). Koska savitiilen tekijä alkoi tehdä savesta tiiliä, on tiilentekijä tiilen alkuunpaneva eli vaikuttava syy (**causa efficiens**). Ja koska tiilentekijä tekee nimenomaan tiiliä, ovat valmiit tiilet tekemisen päämäärä eli finaalinen syy (ks. **causa finalis**).

Causa ficta
Oletettu syy, kuviteltu syy, hypoteesi. Ks. **causa vera**.

Causa finalis
Finaalinen syy, eli tarkoituksen syy, eli päämäärän syy, eli teleologinen syy. Aristotelisen filosofian käsite. Voidaan esimerkiksi todeta, että Ignatz-hiiri heitti maassa lojuvan tiilen Krazy Katin päähän. Jos tiilentekijä Kolin Kelly hankkii savea tehdäkseen tiiliä, voidaan sanoa, että saven hankkiminen on tiilenteon finaalinen syy. Finaalinen syy tiilen lojumiselle maassa oli se, että Ignatz-hiiri heittäisi sen Krazy Katin päähän. Ks. **causa efficiens**.

Causa formalis
Formaali syy, muotoon liittyvä syy. Aristotelisen filosofian käsite, jota voidaan valaista saviastiaesimerkillä. Ilman saviastian muotoa olisi vain muodoton savimöhkäle. Jotta savikuppi olisi savikuppi, sen täytyy täyttää tietyt muodolliset vaatimukset. Mikä tahansa savimöhkäle ei kelpaa. Se, mikä tekee savikupista kupin (eikä esimerkiksi tiiltä) on formaali syy. Kupin kuppimaiset ominaisuudet ovat formaalin syyn seuraus. Ks. **causa efficiens**.

Causa honoris
Ks. **honoris causa**.

Causa incognita
Asiaa tutkimatta, kun tapausta ei ole tutkittu.

Causa instrumentalis
Välineellinen syy.

Causa ioci
Ks. **ioci causa**.

Causa libera
Riippumaton syy.

Causa materialis
Materiaalinen syy, aineellinen syy, syy jonka vuoksi jokin on juuri sitä ainesta mitä se on. Aristotelisen filosofian käsite. Esimerkiksi ilman pronssia ei ole pronssiveistosta: pronssiveistoksen materiaalinen syy on siis patsaaseen tulevan pronssin olemassaolo. Jos savella on mahdollisuus tulla tiiliskiveksi, on savi tiiliskiven materiaalinen syy. Jos savea ei olisi, ei olisi tiiltä. Kun Ignatz-hiiri heittää Krazy Katia tiiliskivellä päähän, on tiiliskivi tapahtuman aineellinen eli materiaalinen syy. Ks. **causa efficiens**.

Causa mortis
Ks. **mortis causa**.

Causa prima
Ensimmäinen syy, alkusyy. Causa prima -todistukseksi kutsutaan myös Tuomas Akvinolaisen kolmatta todistusta Jumalan olemassaolosta. Tuomaksen mukaan mentäessä riittävän kauas syy ja seuraus -ketjussa taaksepäin tullaan lopulta kaiken olevaisen alkusyyhyn, ja tuo ensimmäinen syy, causa prima, on yhtä kuin Jumala (Summa theologiae 1,2,3).

Causa primordialis
Alkuperäinen syy, alkusyy.

Causa principalis
Pääsyy, ensimmäinen syy, tärkein syy.

Causa secunda
Toissijainen syy.

Causa sine qua non
Välttämätön syy. Sananmukaisesti "syy jota ilman ei (asiaa ole tai tapahdu)".

Causa sufficiens
Riittävä syy, riittävä peruste.

Causa sui
Itsensä syy. Käsite liittyy keskiaikaiseen teologiseen pohdintaan Jumalan olemassaolosta. Syyn ja seurauksen periaatteen mukaan kaikki on seurausta jostakin ja kaikella olevaisella on syynsä. Kristillinen teologia opettaa, että koska Jumala on luonut kaiken, niin kaiken olevaisen alkusyy on siis Jumala. Kysymykseen, mihin perustuu Jumalan olemassaolo, vastattiin, että koska Jumalaan perustuu kaikki oleva, niin tällöin myös Jumalan olemassaolo perustuu häneen itseensä: Jumala on itsensä syy. Ks. **aseitas**.

Causa temporis
Ks. **temporis causa**.

Causa vera
Todellinen syy. Tietomme asioiden syistä voidaan jakaa oletettuihin syihin ja todellisiin syihin. Edelliset ovat hypoteeseja (ks. **causa ficta).**

Causa vera
Ks. **vera causa**.

Causa verbi
Ks. **verbi causa**.

Caveat actor
Tekijä vastatkoon, tekijä varokoon; tekijän vastuulla; asianhoitajan vastuulla. Naispuolisen tekijän ollessa kyseessä sanotaan **caveat actrix**.

Caveant consules, ne quid detrimenti capiat res publica.
'Varokoot konsulit, ettei valtiolle koidu mitään vahinkoa'. Ks. Videant consules (...).

Caveat emptor
Ostaja vastatkoon, ostaja varokoon; ostajan vastuulla. Vanha roomalainen periaate, että ostaja on vastuussa ostoksistaan, mitäs osti. Naispuolisen ostajan ollessa kyseessä sanotaan **caveat emptrix**.

Caveat venditor
Myyjä varokoon, myyjä vastatkoon; myyjän vastuulla. Ostajaa suojeleva periaate, jonka mukaan myyjä on vastuussa myymistään tuotteista tai palveluista. Jos myyjänä on nainen, sanotaan **caveat venditrix**, myyjätär varokoon.

Caveat viator
Kulkija varokoon; kulkija vastatkoon, kulkija olkoon vastuussa; matkustajan omalla vastuulla; lähetin vastuulla. Feminiinimuoto **caveat viatrix**.

Cave canem.
'Varo koiraa!' Teksti on ollut yleinen roomalaisten talojen ovella, esimerkiksi Pompeijissa lauseita näkee talojen sisäänkäynnin suulla lattiamosaiikissa, johon on vielä saatettu asian tehostamiseksi kuvata vihainen koira. Näin on myös nousukas Trimalkion oven suulla Petroniuksen *Satyricon*-romaanissa (*Trimalkion pidot*, 29,1).

Cave quidquam incipias, quod paeniteat postea.
'Varo ryhtymästä mihinkään sellaiseen, mikä kaduttaisi myöhemmin'. Sentenssi Publilius Syruksen näytelmästä (C 26).

cc., ccm.
ks. **centimetrum cubicum**.

c. conserv.
Ks. **cum conservante**

Cedant arma togae, concedant laurea laudi.
'Väistykööt aseet togan tieltä, antakoon laakeriseppele tilaa kiitoksel-

le', ts. väistyköön sota rauhan tieltä ja sotapäällikön kunnia rauhanajan valtiomiehen kunnian tieltä. Kyseessä on säe Ciceron itsensä kunniaksi laatimassa ylistysrunossa, jossa hän kehuu itseään estottomasti siitä, kuinka hyvin hän hoiti konsulivirkansa pelastaen Rooman tasavallan Catilinan vallankumoushankkeilta. Runolle naureskeltiin jo antiikissa, ja ehkä siksi sitä ei aikoinaan vaivauduttu kopioimaan jälkipolvia varten: runo on säilynyt vain osittain. Kyseinen heksametrisäe on Ciceron teoksesta *Velvollisuuksista* (1,77), jossa hän siteeraa itse itseään ja valittelee, kuinka jotkut kelvottomat kritisoivat tuota hienoa säettä.

Cedere maiori non est pudor inferiori.
'Se, että väistää suurempaa ei ole pienemmälle häpeäksi', ts. ei ole pienelle häpeä väistää isompaa. Keskiaikainen runomuotoinen ajatus, joka on mahdollisesti saanut inspiraationsa Martialiksen sirkusnäytännöistä kertovasta runosta (32,1). Runomitta on leonilaista heksametriä.

Cena brevis
Lyhyt illallinen; kevyt illallinen; kevyt iltapala. Illallinen, jolla syödään ja juodaan erittäin kohtuullisesti, suorastaan vaatimattomasti.

Cena domini
Isännän illallinen; talon (isännän) pidot, isännän tarjoama illallinen; Herran Ehtoollinen. Jälkimmäisessä tapauksessa ilmaus on tapana kirjoittaa isoin alkukirjaimin **Cena Domini**. Emännän illallinen on **cena dominae**.

Cenae pater
Päivällisen isäntä; pitojen isäntä; kestitsijä.

Centimetrum cubicum
Kuutiosenttimetri.

Centrum
Keskipiste, keskusta. Lainasana kreikasta, jossa se tarkoitti tutkainta, piikkiä jolla ohjataan karjaa. Samalla sanalla alettiin myös tarkoittaa harpin piikkiä, siis sitä osaa, joka ympyrää piirrettäessä painettiin keskipisteeseen. Näin maalaismainen, paimenien perua, on siis keskustaa tarkoittavan sanan **centrum** alkuperä.

Cerebri commotio
Ks. **commotio cerebri.**

Certa vestigia
Ks. **vestigia certa**.

Cessans lucrum
Ks. **lucrum cessans.**

Cetera desunt
Muut puuttuvat; muu (asiaanliittyvä) puuttuu; loppu puuttuu, muu on kadonnut. Antiikin tekstieditioissa yleinen ilmaus fragmenttien yhteydessä.

Ceteris paribus
Muiden ehtojen ollessa yhtäläisiä; samoissa olosuhteissa; vastaavin ehdoin, samanlaisin edellytyksin, olosuhteiden ollessa samanlaiset. Sanatarkasti "muiden (ollessa) samanlaisia", "muissa vastaavanlaisissa (tilanteissa)".

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.
'Muuten olen sitä mieltä, että Karthago on tuhottava'. Tässä muodossa tämä lause ei esiinny säilyneissä antiikin lähteissä, mutta lauseesta hieman eri muodoissa kertovat monet historioitsijat, muun muassa Plutarkhos (Cato, 27,2), Valerius Maximus (8,15,2), Florus (1,31,4) ja Velleius Paterculus (1,131). Kerrotaan, että tähän tapaan Cato (eli Marcus Porcius Cato vanhempi) lopetti aina puheensa senaatissa. Hän ajatteli, että foinikialainen Karthago oli tointunut liian hyvin kahdesta Roomalle häviämistään sodasta (eli 1. ja 2. puunilaissodasta) ja kasvanut vaarallisen suureksi kaupungiksi: sillä oli liian paljon taloudellista valtaa, se oli liian lähellä Roomaa ja sieltä sai liian hyviä viikunoita. Cato esitteli senaatissa karthagolaisia viikunoita ja todisteli, kuinka Karthagon taloudellinen menestys ei uhannut ainoastaan Rooman asemaa maailmankaupassa, vaan se oli myös poliittinen uhka. Caton Karthagoa kohtaan tuntema pelko oli suorastaan vainoharhaista (mikä voi liittyä nuoruudessa koettuihin pelkoihin, ks. **Hannibal ad portas**) ja hänen sodanlietsontansa oli selvää hätävarjelun liioittelua. Cato oli kuitenkin jääräisen jämerä mies, jolla puhujana oli taito saada tahtonsa läpi, ja niin hänen viikunoita kylvävä agitaationsa tuotti tuhoisan hedelmän: sota syttyi, Karthago hävitettiin naisineen ja lapsineen. Elämään jäivät lentävät lauseet **Ceterum censeo** ja **Praeterea censeo**, 'muuten olen sitä mieltä' sekä **Delenda Carthago**, 'Karthago on tuhottava'.

cf. tai **cfr.**
Ks. **confer.**

Characteristica nota
Ks. **nota characteristica.**

Charta non erubescit.
'Paperi ei punastu'. Ks. **Epistula enim non erubescit.**

Chemicus purus
Kemiallisesti puhdas. Lyhennetään **chem. pur.**

Christianos ad leonem!
'Kristittyjä leijonien eteen!' Ilmaus on sitaatti kirkkoisä Tertullianukselta, joka valittaa, että aina kun tapahtuu jotain epäsuotuisaa, esimerkiksi maanjäristys, Tiber tulvii yli tai tauti tappaa, niin ihmiset alkavat syyttää siitä kristittyjä ja huutelevat, että kristityt leijonille (*Apologeticum, 40*). Tuohon aikaan kristityt olivat maailmanloppua odottavia kummajaisia, jotka vastustivat sotimista (sillä vielä tuohon aikaan kristitty ei saanut tappaa) ja isänmaallisuutta (jokainen kristitty on maanpakolainen sillä kristityn todellinen isänmaa on taivaassa) ja jotka olivat hylänneet vanhat roomalaiset jumalat ja kieltäytyivät keisarikultista. Monille tuli jonkin luonnonkatastrofin aikaan mieleen, että tämä maanjäristys, tulva tai kulkutauti on jonkun vanhan hylätyn jumalan kosto siitä, että nuo jumaltemme kieltäjät saavat täällä mellastaa ja hihhuloida. Kuitenkin kristittyjen vainoja on liioiteltu ylenpalttisesti, ja nykyään kristittyjen vainot ovat loppuneet kaikkialta lähes kokonaan lähinnä sen ansiosta, että he ovat luopuneet kaikista niistä periaatteista joiden vuoksi kristittyjä aikoinaan vainottiin.

Christi corpus
Ks. **corpus Christi.**

Cibi condimentum fames est.
'Nälkä maustaa ruuan'. Tämä ajatus esiintyy Ciceron teoksissa useassakin kohdassa, mm. teoksessa *Hyvän ja pahan äärirajoista* (De finibus bonorum et malorum, 2,90). Vrt. **Fames condimentum optimum.**

C. I. G.
Ks. **Corpus inscriptionum Graecarum.**

Cineri gloria sera venit.
'Tuhkalle tulee kunnia liian myöhään', ts. liian myöhään tulee kunnia jos on jo kuollut. Sitaatti Martialiksen elegiamittaisesta epigrammista (1,25,8).

circ.
Ks. **circiter.**

Circa
Noin, suunnilleen, likimäärin, (jonkun) ympärillä. Lyhennetään yleensä muotoon **ca.** tai **c.**

Circiter
Suunnilleen, noin, likimäärin. Lyhennetään tavallisesti **circ.** tai **c.**

Circuli quadratura
Ks. **quadratura circuli**.

Circulus in demonstrando
'Kehä todistelussa', siis kehäpäätelmä. Vastaava ilmaus on **Circulus vitiosus**, 'viallinen kehä' eli virheellinen päätelmä eli kehäpäätelmä.

Circulus in probando
Kehäpäätelmä. Sananmukaisesti "kehä todistamisessa". Sama kuin **circulus in demonstrando**.

Circulus vitiosus
Virheellinen kehä, tuhoisa kehä, kehäpäätelmä. Sananmukaisesti "virheellinen kehä". Lääketieteessä circulus vitiosukseksi kutsutaan sellaista taudinoireiden sarjaa joka uusiutuu yhä pahempana ja pahempana. Vrt. **circulus in demonstrando**.

Circum
Paikkeilla, lähellä, luona, ympärillä.

Citato loco
Aiemmin mainitussa kohdassa. Sananmukaisesti "mainitussa paikassa". Ilmausta käytetään, kun viitataan samaan kirjallisen lähteen kohtaan johon viitattiin juuri edellä. Lyhennetään **c. l.** tai **l. c.** (tulee sanoista **loco citato**).

Citato opere
Ks. **opere citato**.

Citatus locus
Ks. **locus citatus**.

Citerior
Lähempi; tämänpuoleinen, tällä puolella oleva.

Citissime
Erittäin nopeasti, mitä nopeimmin. Lyhennettynä **citiss.**

Citius, altius, fortius.
'Nopeammin, korkeammalle, voimakkaammin'. Tämä on nykyaikaisten olympiakisojen tunnuslause ja yksi niistä vuonna 1894 perustetun olympiakomitean julistamista tärkeistä periaatteista, joita ovat muun muassa amatööriyden vaatimus ja kaupallisuuden vastustaminen.

Citius venit periclum cum contemnitur.
'Vaara tulee nopeammin jos sitä väheksytään', ts. vaara on lähellä kun

vähiten varotaan. Fragmentti Publilius Syruksen jostakin kadonneesta näytelmästä (C 8).

Cito enim arescit lacrima, praesertim in alienis malis.
'Kyynel kuivuu nopeasti, varsinkin se joka johtuu toisen vastoinkäymisistä'. Lause on Cicerolta (Cicero, *Part.or.*, 57). Sananpartena yleensä muodossa **Cito arescit lacrima.** 'Kyyneleet kuivuvat nopeasti'.

Cito
Nopeasti.

Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris.
'Nopeasti rikot jousen jos pidät sitä aina jännityksessä'. Tämä runosäe on satusetä Phaedrukselta, joka eräässä Aisopoksesta kertovassa faabelissaan kehottaa päästämään välillä vapaalle ja höllentämään mieltä että se sitten tarvittaessa toimisi tehokkaasti (Phaedrus, *Faabelit*, 3,14). Mitta: jambinen senaari. Säkeeseen liittyy kaksi keskiaikaista sanontaa: **Arcus nimium tensus rumpitur.** 'Liika jännitys rikkoo jousen' ja **Arcum nimia frangit intensio,** 'Liiallinen jännitys murtaa jousen'. Vrt. **Interpone tuis interdum gaudia curis.**

Civica corona
Ks. **corona civica.**

Civile ius
Ks. **ius civile.**

Civis
Kansalainen.

Civis academicus
Akateeminen kansalainen. Suomessa ilmausta käytetään merkityksessä opiskeleva ylioppilas (joka on ylioppilaskunnan jäsen).

Civis honorarius
Kunniakansalainen.

Civis Romanus sum.
'Olen Rooman kansalainen'. Antiikissa lausetta käytettiin hamuttaessa erilaisia etuoikeuksia, kevennyksiä ja lievennyksiä. Asiasta puhuu Cicero erityisesti puheessaan Verrestä vastaan (*In Verrem*, 5,47,157; 5,62,162; 5,65,168). Esimerkiksi Rooman kansalaista ei saanut ristiinnaulita, vaan hänet piti teloittaa miekalla. Rooman kansalaista ei myöskään saanut kuulustella ruoskalla, seikka johon *Raamatussa* apostoli Paavali viittaa huudahtaessaan olevansa Rooman kansalainen (Apostolien teot 22:25).

Civitatis ius
Ks. **ius civitatis.**

c. l.
Ks. **citato loco**.

Clandestina vox
Salainen puhe; kuiskaus.

Clarissimus
Mitä mainehikkain, mitä kuuluisin. Aikoinaan käytetty kohtelias nimitys niille filosofian kandidaateille, jotka saivat alimman arvosanan. Feminiinimuoto **clarissima**.

Classicus
Ensiluokkainen; mallikelpoinen, esikuvaksi kelpaava; klassikko; yleisesti pysyväksi arvoksi tunnustettu; antiikin aikainen etevä taitaja; antiikin kieltä ja kulttuuria opiskeleva. Feminiinimuoto **classica.**

Classicus locus
Ks. **locus classicus**.

Clausula rebus sic stantibus
Ehto olosuhteiden pysymisestä samana. Sopimuksiin usein lisätty ehto siitä, että jos olosuhteet muuttuvat, muuttuvat myös sovitut velvotteet.

Clausum mare
Ks. **mare clausum**.

Clausus numerus
Ks. **numerus clausus.**

Clavis
Avain; sanasto.

Clemens et constans, ut res expostulat, esto: temporibus mores sapiens sine crimine mutat.
'Ole lempeä tai jyrkkä aina tilanteen mukaan: viisas ottaa aina olosuhteet huomioon'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 1.7).

Cloaca maxima
'Iso viemäri'. Kyseessä on Forum Romanumilta Tiber-jokeen kulkeva iso viemäri. Pyöreä kivilevy nimeltä *Bocca della verità*, eli "totuuden suu" (Ks. Wylerin elokuva *Loma Roomassa*), johon turisteilla on tapana työntää kätensä ja johon silloin tällöin on eksynyt terävähäntäinen

skorpioni, on antiikinaikainen viemärinkansi, joka myöhemmin on nostettu *Santa Maria in Cosmedin* -kirkon seinään. Viemäri on perimätiedon mukaan rakennettu joskus 600-luvulla eKr. Vielä näytelmäkirjailija Plautuksen aikaan se on ollut avokaivanto, sillä katsojia varoitettiin putoamasta siihen, mutta sittemmin se holvattiin maanalaiseksi. Tiberin pinnan ollessa alhaalla voi viemärin suun nähdä.

Cn.
Gnaeus. Roomalaisen etunimen Gnaeus lyhenne. Miksi lyhennyksessä käytetään C-kirjainta, ks. **C.** (Gaius).

Coct.
Ks. **coctus**.

Coctus
Keitetty. Lyhennettynä **coct.**

Cod. (tai **codd.**)
Ks. **codex (codices)**.

Codex
Kirja, koodeksi. Nykyisen kirjan mallinen, yhdeltä sivultaan yhteen sidotuista levyistä tai lehdistä koottu kirja erotuksena rullana olevasta kirjakääröstä (joka on **volumen**). Lyhennetään **cod.** Monikko **codices**, joka lyhennetään **codd.**

Codex iuris canonici
Kanoninen lakikirja. Ks. **corpus iuris canonici**.

Codices
Koodeksit, kirjat. Lyhennetään **codd.**
Ks. codex.

Cognita causa
Ks. **causa cognita**.

Cogito, ergo sum.
Ryhtyessään epäilemään kaikkea filosofi Descartes alkoi epäillä myös omaa olemassaoloaan. Hän päätteli, että koska hän epäili, hän ajatteli, ja koska hän ajatteli, hän oli olemassa. Näin hän siis todisti itselleen olevansa olemassa (*Metodin esitys*, 4; *Principia philosophiae*, 1,7). Tämä todistelu ei ole mikään uusi keksintö, vaan samalla tavoin itsensä olemassaolevaksi olivat jo osoittaneet muutamat antiikin oppineet (heistä puhuu Cicero teoksessaan *Keskusteluja Tusculumissa*, 5,38,111), ja samaa todistelua käyttää myös kirkkoisä Augustinus *Yksinpuheluissaan* (*Soliloquia*, 2,1). Myöhempien aikojen filosofit ovat osoittaneet todistuksen kehäpäätelmäksi (**circulus vitiosus**). Descartesista ks. **Bene vi-**

xit qui bene latuit (ks. tätä). Sarjakuvassa *Asterix legioonalaisena* lausetta käytetään tunnussanana.

Cognitum primum
Ensimmäinen ymmärretty (asia); ensimmäinen mikä tiedetään; ensimmäinen tunnettu (asia, seikka).

Cognomen
Lisänimi, joka roomalaisilla alun perin kuvasi jotakin henkilökohtaista ominaisuutta (esim. Brutus, 'hullu') mutta joka sittemmin muuttui perinnölliseksi ja vakiintui sukuhaaran nimeksi.

Coincidentia oppositorum
Vastakohtien yhteenjoutuminen. Käsite on keskeinen Nicolaus Cusanuksen filosofiassa, jonka mukaan kaikki oleva on kahden vastakohdan yhteenjoutumista, ristiriitojen sopusointua, vastakohtien yhtymistä. Vrt. **concordia discors.**

Coitus interruptus
Keskeytetty yhdyntä.

Colla
Liima.

Colla animalis
Liivate, gelatiini. Sananmukaisesti "eläinliima".

Colla piscis
Kalaliima.

Collectanea
Kootut (asiat); valikoima tekstikatkelmia, mietelmäkokoelma; kirjoituskokoelma, antologia. Monikkomuotoinen sana.

Colloquium
Keskustelu, kokous.

Columna regni sapientia.
'Viisaus on valtion tukipylväs'. Ruotsin kuningatar Kristiinan tunnuslause. Hän oli verraten tuhlaileva hallitsija, joka luopui kruunusta ja muutti Roomaan.

Comedite, amici, et bibite!
'Syökää, ystävät, ja juokaa!' Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Laulujen laulu, 5:1).

Comica vis
Ks. **vis comica**.

Commotio cerebri
Aivotärähdys.

Commune bonum
Yhteinen omaisuus, yhteinen hyvä.

Commune ius
Ks. **ius commune**.

Communia bona
Yhteiset varat; yhteinen omaisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Communia inter amicos omnia.
'Ystävien kesken kaikki on yhteistä'. Ajatus on Terentiuksen komediasta *Adelphoe* (804).

Communia loca
Julkiset paikat; yhteiset alueet; yleiset alueet; tavalliset alueet. Monikkomuoto ilmauksesta **communis locus** (ks. **locus communis**). Vrt. **loci communes**.

Communi animo
Sovussa, samanmielisesti.

Communio
Yhteys, yhteisyys; ehtoollinen; laulu katolisessa messussa, lauletaan ehtoollisen aikana (vrt. **missa pro defunctis**).

Communio sanctorum
Pyhien yhteys. Sananmukaisesti "pyhien (ihmisten) yhteisö". Teologiassa ilmauksella tarkoitetaan pyhää kristillistä kirkkoa, tarkemmin sanoen yhteenkokoontunutta seurakuntaa, jonka Pyhä Henki kokoaa Kristuksen yhteyteen.

Communis
Yleinen, tavallinen, julkinen, yhteinen. Lyhenteenä yl. **comm.**

Communis locus
Ks. **locus communis**.

Communis opinio
Yleinen mielipide.

Communis res
Ks. **res communis**.

Communis sensus
Terve järki.
Ks. **sensus communis**.

Comp.
Ks. **compositum**.

Composito
Sopimuksen mukaan.

Compositum
Yhdistetty, kokoonpantu, sommiteltu, yhdyssana. Lyhennettynä comp.

Compositum mixtum
Sekalainen kokoelma; sekasotku.

Concentus
Yksiäänisen katolisen kirkkolaulun korukuvioita sisältävä laji.

Conceptio
ajatus, idea; yhdistelmä; kirjallisen työn suunnitelma, puheen luonnos; oivallus, ymmärtäminen, taiteellisen tai tieteellisen työn perusajatuksen syntyminen; hedelmöityminen, sikiäminen.

Conceptio immaculata beatae Mariae virginis
Pyhän Neitsyt Marian synnitön sikiäminen. Katolisessa kirkossa keskusteltiin pitkään siitä, täytyykö jumalansynnyttäjän itsekin olla välttämättä syntynyt synnittömästi, kunnes sitten vihdoin 8. 12. vuonna 1854 julisti paavi Pius IX dogmin Neitsyt Marian synnittömästä sikiämisestä.

Concilium
Kokous; kirkolliskokous, konsiili.

Concordia discors
'Eripurainen sopusointu', ts. vastakohtien harmonia, sekasortoinen järjestys, järjestynyt epäjärjestys. Ilmaus on peräisin Horatiuksen kirjeestä (*Epistulae*, 1,12,19), kohdasta jossa hän viittaa Empedokleen filosofiaan. Tämän mukaan elämä maailmassa on seurausta kahden vastakkaisen voiman, rakkauden ja vihan (tai sekasorron) kamppailusta. Sanontaa käytetään nykyään varsin vapaasti monessa erilaisessa asiayhteydessä.

Concordia parvae res crescunt, discordia maximae dilabuntur.
'Sovulla pienet asiat kasvavat, eripuralla suuretkin hajoavat'. Sitaatti Sallustiuksen teoksesta *Jugurthan sota* (10,6), jossa ajatuksen esittää Numidian kuningas Micipsa. Ajatuksen alkuosa on Helsingissä Ateneumin seinässä. Kansallisteatteriin liittyvien riitojen yhteydessä voi ehdottaa, että teatterin valotaululle laitettaisiin lauseen loppuosa.

Condemno
Syyllinen. Sanatarkasti "tuomitsen". Roomalaisten tuomarien äänestystaulussa syylliseksi tuomitseminen ilmaistiin kirjaimella C.

Condicio sine qua non
'Ehto jota ilman ei', ts. välttämätön tekijä. Ks. **Sine qua non.**

Condicio vivendi
Elämän kohtalo, osa; elämisen tila; elämisen ehto; elinehto. Ilmausta käyttää Horatius (*Sermones*, 2, 8, 65).

Conditio sine qua non
Ks. condicio sine qua non.

Condominium
Yhteishallinto, yhteisomistus, kondominaatti. Alue jota hallitsevat useat tahot yhdessä.

Confer
Vertaa. Lyhennetään cf. tai cfr.

Conferatur
Verrattakoon. Vrt. **confer**.

Confessio
Tunnustus; marttyyrihauta.

Confessio fidei
Uskontunnustus.

Confessio oris
Rippi, synnintunnustus. Sananmukaisesti "suullinen tunnustus".

Confortans
Vahvistava.

Cons.
Ks. **conserva**.

Conscientiae casus
Omantunnonasia.

Conscientia salva
Ks. **salva conscientia**.

Consensu omnium
'Kaikkien yksimielisyydellä', ts. kaikkien ollessa yksimielisiä. Ks. **Omnium consensu.**

Consensus
Yhteisymmärrys, yksimielisyys, sopimus, yleinen mielipide, yleinen tapa.

Consensus generis humani
Kaikkien yksimielisyys. Sananmukaisesti "ihmissuvun yksimielisyys". Vrt. **consensus omnium**.

Consensus gentium
Kaikkien yksimielisyys. Sananmukaisesti "ihmisten yksimielisyys". Vrt. **consensus generis humani**.

Consensus mutuus
Keskinäinen yksimielisyys; molemminpuolinen suostumus.

Consensus omnium
Kaikkien yksimielisyys. Vrt. **consensus gentium**.

Consensus tacitus
Äänetön yksimielisyys; äänetön suostumus.

Consensu tacito
Äänettömällä suostumuksella.

Conserv.
Ks. **conservans**.

Conserva
Säilytä. Lyhennetään cons.

Conservans
Säilyttävä, säilytysaine. Lyhennetään conserv.

Consilio bono
Hyvällä aikomuksella; hyvin aikein.

Consilio manuque
Neuvoin ja toimin.

Consilio privato
Omalla luvalla; omin luvin.

Consilium
Neuvottelu, kokous, keskustelu; neuvo, ohje.

Consilium abeundi
Kehotus poistua, kehotus poistua (virasta); kehotus erota, kehotus pyytää ero.

Consistorium
Kokouspaikka; neuvosto, konsistori; neuvoston kokous.

Consistorium academicum
Yliopiston konsistori.

Const.
Ks. **constituens**.

Constit.
Ks. **constituens**.

Constituens
Olennainen osa, konstituentti; apuaine, sidosaine, kokoonpanoaine (esim. vesipohjaisissa aineissa vesi). Lyhennettynä const. tai constit.

Consuetudinis magna vis est.
'Tottumuksen voima on suuri'. Sitaatti Cicerolta teoksesta *Keskusteluja Tusculumissa* (2,17,40). Ajatuksen vanhin maininta löytyy Aristoteleen *Retoriikasta* (1370a). Vrt. **Usus tyrannus** ja **Consuetudo est altera natura.**

Consuetudo est altera natura.
'Tottumus on toinen luonto'. Ajatus on muovattu Ciceron teoksesta nimeltä *Hyvän ja pahan äärirajoista*, jossa hän toteaa tottumuksen olevan ikään kuin toinen luonto: **Consuetudo est quasi altera natura** eli 'Tottumus on kuin toinen luonto' (Cicero, *De finibus*, 5,74). Vrt. **Consuetudinis magna vis est.**

Consultativum votum
Ks. **votum consultativum**.

Consummatum est.
'Se on täytetty', ts. tehtävä on täytetty kokonaan. Jeesuksen viimeiset

sanat ristillä *Raamatun* latinannoksen mukaan (Joh.19:30). Sitaatti on *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta.

Consumptibiles res
Ks. **res consumptibiles**.

Contenta
Pääsisältö. Puheen tai kirjoituksen keskeinen sisältö, ydinajatukset.

Contra
Vastaan. Esimerkiksi ottelu tai oikeusjuttu A. contra B.

Contra bonos mores
Vastoin hyviä tapoja. Lyhennetään cont. bon. mor.

Contradicente nemine
Ks. **nemine contradicente**.

Contradictio in adiecto
Ristiriita lisämääreessä. Ristiriita pääsanan ja sen lisämääreen kanssa, esimerkiksi "valoisa pimeys", "raskas keveys", "sopusointuinen epäjärjestys".

Contradictionis principium
Ks. **principium contradictionis**.

Contra hominem iustum prave contendere noli:
semper enim deus iniustas ulciscitur iras.
'Oikeamielistä miestä vastaan älä ala juonimaan. Sillä väärämieliset vehkeilyt jumala kostaa aina'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 4.34).

Contra ius et fas.
'Vastoin lakia ja jumalallista oikeutta', ts. vastoin sekä ihmisen säätämää lakia että jumalan tahtoa. Ilmaus löytyy muun muassa Liviukselta (42,21,3).

Contra naturam.
'Vastoin luontoa', luonnonvastaisesti.

Contraria contrariis curentur.
'Vastakkaisilla vastakkaisia parannettakoon', ts. parannettakoon vastakkainen vastakkaisella. On väitetty, että ajatus olisi hippokraattista alkuperää. Sanontaa on käytetty homeopaatteja vastaan, ks. **Similia similibus curentur.**

Contra vim mortis non est medicamen in hortis.
'Yrttiä kuoleman voimaa vastaan ei puutarhoissa ole'. Keskiaikainen, Salernon yliopistossa muovattu runomuotoinen mietelmä (60,179). Runomitta on leonilaista heksametriä.

Contritionem praecedit superbia et ante ruinam exaltatur spiritus.
'Romahdusta edeltää ylimielisyys ja ennen perikatoa mieli ylpistyy'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Sananl.16:18).

Contumaciter
Poissaollessa, poissaolevana. Ilmaus saada tuomio contumaciter tarkoittaa, että on saanut oikeuden tuomion olematta paikalla. Sananmukaisesti "uppiniskaisena", ts. on uhmannut oikeuden velvoitusta saapua paikalle. Sama kuin **in contumaciam**.

Convivii rex
Ks. **rex convivii.**

Cor hominis disponit viam suam; sed Domini est dirigere gressus eius.
'Ihmisen sydän säätää tiensä, mutta Herralla on ohjauksessaan hänen askeleensa'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Sananl.16:11). Vrt. **Homo proponit, sed Deus disponit.**

Cornix cornici numquam oculos effodit.
'Varis ei koskaan noki variksen silmää', ts. ei varis variksen silmää noki. Sanonta, jolle löytyy vastine Macrobiukselta (*Saturnalia* 7,5,2).

Corona
Seppele, kruunu; halo, valorengas; auringonkehä, auringon kruunu; sädekehä; kuulijapiiri, kuulijakunta; Kruunun tähdistö. Antiikissa Roomassa seppeleitä käytettiin kunniamerkkeinä, ks. esim. **corona civica** ja **corona laurea**.

Corona aurea
Kultaseppele, kullasta tehty seppele, kruunu. Ks. **corona laurea**.

Corona civica
Hengenpelastajaseppele. Sananmukaisesti "kansalaiskruunu". Kunniamerkki, joka annettiin kansalaisen hengen pelastamisesta ja joka oli tehty tammenlehvistä. Sama kuin **corona quercea**. Vrt. **corona graminea**.

Coronae iure
Kruunun oikeudella, seppeleen oikeudella; hallitsijan oikeudella.

Corona graminea
Ruohoseppele. Kunniamerkki joka annettiin, jos pelasti kaupunkinsa tai sotajoukkonsa vihollisen piirityksestä. Sama kuin **corona obsidionalis** ja **graminea corona obsidionalis**.

Corona laurea
Laakeriseppele. Tuoreista laakeripuun lehdistä tehty seppele. Laakeripuu oli Apollon-jumalan pyhä puu, ja laakeriseppeleen käyttö liittyi Apolloniin: sitä käyttivät Apollonin papit, kisojen voittajat ja runoilijat. Roomassa laakeriseppelettä käytti armeijan ylipäällikkö voitonjuhlakulkueessa eli triumfissa (sama kuin **corona triumphalis**). Valtaan päästyään Caesar ei luopunut ylipäällikkyydestä vaan otti oikeuden käyttää laakeriseppelettä aina. Tapa periytyi keisareille, ja myöhemmin keisariajalla seppele tehtiin kullasta (**corona aurea**). Tästä kehittyi sittemmin kruunu. Vrt. **corona civica**, **corona muralis**.

Corona muralis
Muurikruunu, muuriseppele. Roomassa kunniamerkiksi annettu kultainen muurinmuotoinen kruunu, jolla palkittiin ensimmäisenä valloitettavan kaupungin muurille noussut sotilas.

Corona navalis
Laivakruunu. Kunniamerkki joka annettiin meritaistelussa voittaneelle. Vrt. **corona muralis**.

Corona obsidionalis
Saartoseppele, piirityskruunu. Sama kuin **corona graminea** (ks. tätä).

Corona quercea
Tammenlehväseppele, ks. **corona civica**.

Corona triumphalis
Triumfiseppele, juhlakruunu. Rooman armeijan ylipäällikön triumfissa käyttämä kunniamerkki. Ks. **corona laurea**.

Corporales res
Ks. **res corporales**.

Corporatio
Jumalan lihaksituleminen; yhdyskunta, seura, yhdistys; ammattikunta.

Corporis voluptates
Ruumiin halut; ruumiilliset himot; aistilliset himot.

Corpus
Ruumis, vartalo; esine, aine, kokonaisuus; kokoelma, kirjoituskokoelma; kirjasinkoko (10 p.).

Corpus Christi
Kristuksen ruumis. Paavalin mukaan kaikki kristityt yhdessä muodostavat Kristuksen ruumiin (1Kor. 12:12-13).

Corpus delicti
Rikoksen aineisto, kaikki rikoksesta jäävät merkit. Ilmaus on yleisnimitys erilaisille rikoksen tekoon liittyville asioille: se voi olla rikoksen kohde (ihminen tai esine), väline jolla rikos on tehty, esine joka rikoksen johdosta on syntynyt. Nykyään se tarkoittaa laveammin rikoksen tunnusmerkistöä: tapahtuneet tosiasiat, jotka täyttävät tietyn rikoksen määritelmän.

Corpus inscriptionum Latinarum
Latinankielisten piirtokirjoitusten kokoelma. Lyhennettynä C. I. L.

Corpus inscriptionum Graecarum
Kreikkalaisten piirtokirjoitusten kokoelma. Lyhennetään C. I. G.

Corpus iuris
Lakikokoelma. Sananmukaisesti "oikeuden ruumis".

Corpus iuris canonici
Kirkollislakikokoelma, kanonisen lain kokoelma (erotuksena siviililaille). Kyseessä on kokoelma, joka sisältää yleisten kirkolliskokousten ja paavien päätökset. Sen korvasi vuonna 1918 **codex iuris canonici**.

Corpus iuris civilis
Siviililakikokoelma. Kokoelma roomalaista oikeutta käsitteleviä tekstejä. Kokoaminen pantiin alulle keisari Justinianuksen käskystä.

Corr.
Ks. **corrigens** tai **corrosivus**.

Corrig.
Ks. **corrigens**.

Corrigenda
Oikaisuja, korjattavaa, oikaistavat. Ks. **corrigendum**.

Corrigendum
Oikaisu, korjattava. Luettelo kirjasta viime tingassa tai jälkikäteen löytyneistä virheistä oikaisuineen. Monikko **corrigenda**.

Corrigens
Makua tai hajua parantava (aine). Sananmukaisesti "korjaava". Lyhennettynä corr. tai corrig.

Corrosivus
Syövyttävä. Lyhenteenä **corr.**

Corrumpunt mores bonos colloquia mala.
'Hyvät tavat turmelee pahoja puhuva seura', ts. huono seura hyvät tavat turmelee. Antiikissa suosittu ajatus, löytyy muun muassa näytelmäkirjailija Menandrokselta. Sitä siteeraa myös apostoli Paavali, jonka siteeraus käännettiin Vulgataan (Raamatun latinannokseen) ylläolevalla tavalla (1.Kor:15:33).

Corruptissima republica plurimae leges.
'Turmeltunut valtio, paljon lakeja', ts. mitä turmeltuneempi valtio, sitä enemmän lakeja. Tämä ajatus on historioitsija Tacituksen *Keisarillisen Rooman historiasta* (*Annales*, 3,27,3).

cp. tai **cpt.**
Ks. **compositus.**

Crambe repetita
'Kerrattu kaali', ts. asia jota toistetaan ja jankutetaan uudestaan ja uudestaan ja johon kyllästyy samalla tavalla kuin joutuisi koko ajan syömään vain kaalia. Ilmaus on Juvenalikselta (7,154), kohdasta jossa hän kertoo, kuinka ikävystyttävää oppineelle on olla alkeisopettajana.

Crapula mundi
'Maailman krapula'. Lars Levi Laestadiuksen vuonna 1843 ilmestyneen kirjan nimi. Teoksessa haukutaan pataluhaksi tekopyhät, pinnallisesti sivistyneet ja leipäpapit.

Cras mulier erit
'Huomenna hänestä tulee nainen'. Näin sutkauttaa kuusikymppinen Cicero nuoresta Publilia-neitsyestä, josta seuraavana päivänä on määrä tulla hänen vaimonsa. Tapauksesta kertoo Quintilianus (6,3,75).

Cras vives? Hodie iam vivere, Postume, serum est.
'Elätkö vielä huomenna? Tänäänkin, Postumus, on jo myöhäistä'. Näin runoilee Martialis epigrammissaan (5,58,7), jossa hän toteaa lisäksi, että viisas on se, joka eli jo eilen. Säkeen runomitta on heksametriä. Vrt. **Carpe diem.**

Crede experto.
'Usko kokenutta'. Ilmaus on antiikin auktorien keskuudessa yhtä suosittu kuin **Experto credite** (ks. tätä). Ilmaus esiintyy mm. Columellalla (4,3,5) ja Silius Italicuksella (*Punica* 7,395).

Crede mihi, bene qui latuit bene vixit.
'Usko minua, hyvin on elänyt se, joka on ollut hyvin huomaamaton', ts.

hyvin on elänyt se, joka on elänyt piilossa julkisuudelta. Sitaatti runoilija Ovidiukselta (*Tristia* 3,4,25). Luultavasti erään keisari Augustuksen hovissa tapahtuneen skandaalin vuoksi hänet karkotettiin elinikäiseen maanpakoon Daakiaan (nyk. Romania). Mitta on heksametriä. Yleensä siteerataan lyhyesti muodossa **Bene qui latuit bene vixit** tai **Bene vixit qui bene latuit** (ks. tätä). Vrt. **Procul a Iove, procul a fulmine**.

Credendum
Uskottava (asia), asia johon täytyy uskoa koska sitä ei voi tietää. Monikko **credenda**.

Credibile est, quia ineptum est.
'On uskottava, koska se on todistamaton', ts. siihen voi uskoa, koska sitä ei voi loogisesti todistaa. Sitaatti kirkkoisä Tertullianukselta (*De carne Christi*, 5), Ks. **Credo quia absurdum.**

Credit
Hän antaa luottoa, hänellä on saatavaa; hän luottaa, hän uskoo. Ks. **debet**.

Credo quia absurdum.
'Uskon, koska se on järjetöntä', ts. koska sitä ei voi järjellä todistaa, siihen on vain uskottava (tai siihen tarvitsee vain uskoa). Lause on verraten monikäyttöinen. Sitä ovat käyttäneet monet uskovaiset perustellessaan, ettei jumalan olemassaoloa tarvitse todistaa järjellisesti. Vastaavasti monet ateistit ovat käyttäneet sitä huomauttaessaan, että usko jumalan olemassaoloon on pelkkä uskon asia, ei järjen. Lauseen alkuperää ei voi järjellisesti todistaa, mutta monet uskovat sen olevan peräisin kirkkoisä Augustinukselta, jonka teoksista löytyy vastaavanlaisia ajatuksia (esim. *Tunnustuksia*, 6,5). Toiset uskovat ajatuksen tulevan kirkkoisä Tertullianukselta, joka on sanonut vastaavanlaisen ajatuksen **Credibile est, quia ineptum est**, 'se on uskottava, koska se on todistamaton' (*De carne Christi*, 5).

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.
'Sitä suuremmaksi kasvaa rakkaus rahaan mitä suuremmaksi kasvaa omaisuus'. Näin toteaa Juvenalis XIV satiirissaan (14,139). Siinä hän suomii ahneita todeten, että on hulluutta elää puutteessa voidakseen kuolla rikkaana (ks. **Ut locuples moriaris, egentis vivere fato**). Mitta: heksametri.

Crescite, et multiplicamini, et replete terram, et subicite eam.
'Kasvakaa, lisääntykää ja täyttäkää maa, ja alistakaa se'. Raamatussa näin puhuu Jumala, ja tehokkaasti me näymmekin toimineen. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (1.Moos.1:28).

Criminale ius
Ks. **ius criminale**.

Criminis locus
Rikospaikka.

Criminis particeps
Rikokseen osallinen.

Criminis socius
Ks. **socius criminis**.

Critica crux
Kriittinen risti; turmeltunut tekstikohta. Ks. **crux critica**.

Criticus apparatus
Tieteellinen väline; kriittinen aparaatti. Ks. **apparatus criticus**.

Crucis experimentum
Ks. **experimentum crucis**.

Crucis via
Ristin tie.

Crux critica
Kriittinen risti; hankala tekstikohta; turmeltunut tekstikohta. Vastaa ilmausta **crux criticorum**. Keskiajalla oli tapana piirtää vaikeasti tulkittavaan tekstikohtaan risti. Nykyisissä vanhojen tekstien editioissa risti merkitsee, että kohta on käsikirjoituksessa turmeltunut.

Crux criticorum
Kriitikoiden risti; tutkijoiden kiusa, filologinen ongelma; epäilyttävä tekstikohta; turmeltunut tekstikohta. Vastaa ilmausta **crux critica** (ks. tätä).

Crux interpretum
Tulkitsijoiden risti; tulkitsijoiden kiusa. Vastaa ilmausta **crux critica** (ks. tätä).

c. t.
Ks. **cum tempore**

Cui bono?
'Kenen hyväksi?' Esiintyy usein Ciceron oikeuspuheissa (esim. *Pro Roscio*, 30,84). Liittyy periaatteeseen, jonka mukaan todennäköinen rikoksen tekijä on se, jolle rikoksesta on hyötyä. Vrt. **Cui prodest scelus (...)**

Cui malo?
Kenen vahingoksi? Vrt. **cui bono?**

Cui prodest?
Kenen hyödyksi? Vastaa ilmausta **cui bono?**

Cui prodest scelus,
is fecit.
'Joka hyötyy rikoksesta, se teki'. Sitaatti Senecan näytelmästä *Medeia* (*Medea*, 500-1). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Is fecit cui prodest.** Vrt. 169.

Cuius regio, eius religio.
'Kenen maa, sen uskonto'. Alueen hallitsija määrää sen virallisen uskontokunnan. Tästä periaatteesta sovittiin Augsburgin uskonrauhaa tehtäessä vuonna 1555.

Cuiusvis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare.
'Kuka tahansa voi erehtyä, mutta vain typerykselle on ominaista toistaa samat virheet'. Näin toteaa Cicero puheessaan Antoniusta vastaan (*Orationes Philippicae*,12,5). Vrt. **Errare humanum est** ja **Humanum fuit errare (...).**

Culpa mea
Ks. **mea culpa**.

Cum ames, non sapias, aut cum sapias, non ames.
'Kun rakastut, et ole järjissäsi, ja kun olet järjissäsi, et rakastu'. Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä peräisin oleva sanonta (C 32)

Cum
Kanssa, kera. Lyhennetään c., esim. c. conserv.

Cum bona gratia
Hyväntahtoisuudella; kaikella ystävällisyydellä, ystävällisessä hengessä.

Cum bona pace
Täydessä rauhassa. Sananmukaisesti "kunnollisen rauhan kera". Sama kuin **in bona pace**.

Cum bona venia
Suosiollisella luvalla.

Cum conservante
Säilytysaineen kanssa.

Cum fide
Tunnollisesti. Vrt. **bona fide**

Cum grano salis.
'Suolanhitusen kera', ts. hieman suolattuna siihen tapaan, että juttua on hieman höystetty eikä sitä pidä ottaa ihan kirjaimellisesti. Sanonnan alkuperä on antiikin lääkeresepteissä, joissa aineseoksiin käsketään usein laittamaan hieman suolaa. Mutta vertauskuvallisesti käytettynä, siihen tapaan kuin sanontaa nykyään käytetään, ilmaukselle ei löydy vastinetta antiikin kirjallisuudesta. Ks. **Sal Atticus**.

Cum infamia
Häpeällisesti.

Cum laude
Kiitoksella.

Cum laude approbatur
Kiitoksella hyväksytään. Keskimmäinen yliopistollinen arvosana, jonka yläpuolella on **magna cum laude** ja alapuolella **approbatur** ja joka lyhennetään kirjaimella **c**.

Cum multis aliis
Monien muiden kanssa; monen muun kera. Voidaan käyttää sekä ihmisistä että asioista puhuttaessa.

Cum tacent, clamant.
'Huutavat vaieten', ts. ovat samaa mieltä koska eivät sano mitään. Sitaatti Ciceron puheesta Catilinaa vastaan (1,21), kohdasta, jossa Cicero haluaa sanoa, että koska senaattorit pysyvät vaiti, he ovat kanssani samaa mieltä: tuo heidän hiljaisuutensa on hyvin puhuvaa. Kun Catilinan vallankaappaushanke oli paljastunut, piti konsuli Cicero senaatissa Catilinalle julkisen läksytyksen, niin sanotun ensimmäisen puheen Catilinaa vastaan. Tästä puheesta ovat peräisin mm. sanonnat **O tempora, o mores!** sekä **Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?** (ks. näitä).

Cum te aliquis laudat, iudex tuus esse memento: plus aliis de te quam tu tibi credere noli.
'Kun joku kehuu sinua, muista harkintasi: älä usko muita enemmän kuin itseäsi', ts. kun saa kehuja, on syytä säilyttää arvostelukykynsä: silloin on parempi uskoa enemmän itseään kuin muita. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 1.14).

Cum tempore
Ajan kera; akateemisen vartin kera, ottaen huomioon akateemisen nel-

jänneksen. Lyhennetään c.t. Kello 18 c.t. alkava luento alkaa siis 18.15. Vrt. **sine tempore**

Cum vitro
Pullon kanssa. Sanatarkasti "lasin kera". Lyhennetään **c. v.**

Curiae amicus
Ks. **amicus curiae**.

Currens numerus
Ks. **numerus currens**.

Currente calamo
Kynän kiitäessä, kynä viuhuten; kirjoittaen nopeasti, hutaisten; kirjoittaa etukäteen miettimättä. Vastaava ilmaus tesktinkäsittelylaitteiden yhteydessä voisi olla 'näppis rätisten'.

Currentis mensis
Ks. **mensis currentis**.

Curriculum vitae
'Elämänura'. Nykyään ilmaisulla tarkoitetaan lyhyttä omaelämäkerrallista luetteloa opinnoista, ammatillisista suorituksista ja erilaisista ansioista, mutta antiikissa ilmaus merkitsi yksinkertaisesti ihmisen elämänkierrosta: ihmisen elämä oli kuin kierros stadionin ympäri. Ilmausta käyttävät mm. Cicero (esim. *Pro Rabirio*, 30) ja Apuleius (*Muodonmuutoksia*, 11,6).

Curta supellex
Vähennetty varustus, vähennetyt varusteet; vähäinen tietomäärä.

Custos
Vartija, järjestysmies; valvoja, kustos; kirjastonhoitaja; kokoelmanhoitaja. Tohtorinväitöstilaisuuden valvoja eli kustos pitää huolen siitä, etteivät väittelijä ja vastaväittelijä käy toisiinsa käsiksi ja muutoinkin huolehtii, että tilaisuus hoituu kaikella asiaankuuluvalla arvokkuudella.

Custos morum
Tapojen vahti; moraalinvartija.

c. v.
Ks. **cum vitro** ja **curriculum vitae**

Cygnus niger
Ks. **niger cygnus**.

d. tai **D.**
Ks. **da, datum, deleatur, detur, Deus, dies, divus, doctor, dominus** tai **dux**.
Roomalaisena numerona luku 500.

D.
Decimus. Roomalainen etunimi.

Da
Anna. Vrt. **detur**. Lyhennetään D.

Daemon
Jumalolento, henki; suojelushenki, omantunnonääni; ihmisen sielu; kaksoisolento; paha henki, riivaaja, demoni. Sana on lainattu latinaan kreikasta, jossa sen merkitys on ajan myötä kokenut aikamoisen arvonalennuksen muuttuessaan jumalasta paholaiseksi.

Da mi basia mille, deinde centum.
'Anna minulle tuhat suukkoa, sitten sata'. Sitaatti Catulluksen suukkolaulusta (Catullus, 5, 7). Mitta: hendekasyllabus.

Damnatio memoriae
Aikakirjoista poistaminen, muiston häväistys, historiasta pyyhkiminen. Sananmukaisesti "muiston tuomitseminen". Antiikissa pidettiin suurena kunniana sitä, että sai oman nimen mahdollisimman isolla julkiselle paikalle. Tärkeätä oli saada itsestään pysyvä muisto kuoleman jälkeen. Kunnottomaksi osoittautunut ihminen saatettiin tuomita maineenmentykseen, nimen ja muiston poistamiseen julkisuudesta. Sellaisen kohtelun saivat osakseen muun muassa jotkin vestaalit sekä keisari Nero ja Julianus. Myöhemmin vastaavanlaista menetelmää on käytetty Neuvostoliitossa ja Kiinassa retusoimalla valokuvia ja muokkaamalla veistoksia. Eräänlainen nykyaikainen vastine tuolle rangaistukselle on lehdistön harrastama tapa kostaa jostakin, tehdä julkkiksesta unohdettu julkkis.

Damnatur
Kielletään, sensuroidaan. Sananmukaisesti "tuomitaan". Näin ilmaistiin, että teos kuuluu kiellettyihin kirjoihin.

Damnatus voti
Ks. **voti damnatus**.

Damnum
Tappio, vahinko.

Damnum emergens
Vahingonkorvaus rahanlainaajalle. Sananmukaisesti "esiinnoussut

vahinko". Keskiajalla koronottaminen oli suuri synti, josta saatettiin rangaista kirkonkirouksella ja omaisuudenmenetyksellä. Sen vuoksi rahanlainaajien oli keksittävä tapoja kiertää syytökset koronottamisesta. He selittivät, että heiltä rahaa lainannut henkilö oli tuottanut vahinkoa heidän rahoilleen, mistä heidän oli saatava vahingonkorvaus.

Damon
Uskollinen ystävä, ystävä joka luottaa. Kerrotaan, että Syrakusassa eli pythagoralainen filosofi nimeltä Damon. Hänen ystävänsä Finthias oli tuomittu kuolemaan. Finthias anoi lomaa järjestääkseen perheasiansa kuntoon ennen teloitusta. Hänen ystävänsä Damon takasi omalla hengellään, että Finthias tulee ennen määräaikaa teloitettavaksi. Finthias piti lupauksensa. Tämän tapauksen jälkeen on yhtä hyvää ja luottavaista ystävää voitu kutsua Damoniksi.

Dantur opes nullis nunc nisi divitibus.
'Rahaa ei nykyään kerry muille kuin rikkaille'. Ks. **Semper pauper eris (...).**

Da spatium vitae, multos da, Iuppiter annos!
'Anna, Juppiter, elinaikaa, anna paljon vuosia!' Tätä ihminen toivoo vielä vanhanakin, oli sitten kuinka kurjassa kunnossa tahansa, sanoo runoilija Juvenalis (10,188). Mitta: heksametri.

Dat.
Ks. **datum**.

Data
Elämäkertatiedot, ajalliset tiedot; tiedot havainnoista, koetulokset; tietoaines (tietokoneella käsiteltävässä muodossa oleva). Sananmukaisesti "annetut": sana on monikko sanasta **datum**, 'annettu'.

Dat, dicat, dedicat
Antaa, luovuttaa, omistaa. Ilmausta käytetään omistuskirjoituksissa, kun joku antaa, luovuttaa, ja omistaa jotakin jollekin. Käytetään yleensä lyhennettynä muodossa D. D. D. Vrt. **dat, donat, dicat**.

Dat, donat, dicat
Antaa, lahjoittaa, luovuttaa. Ilmausta käytetään omistuskirjoituksissa, kun joku antaa, lahjoittaa ja luovuttaa jotakin jollekin. Käytetään yleensä lyhennettynä muodossa D. D. D. Vrt. **dat, dicat, dedicat**.

Dato
Kuluvana päivänä; kuluvasta päivästä lähtien (**a dato**). Ablatiivimuoto sanasta **datum**.

Datum
Päivämäärä, päiväys. Sananmukaisesti "annettu", "lahja". Lyhennettynä d. tai dat.

Datum ut supra
Päivämäärä kuten yllä.

Datus dies
Ks. **dies datus**.

Dat veniam corvis, vexat censura columbas.
'Kritiikki antaa korpeille anteeksi mutta kiusaa kyyhkysiä'. Nykyään tätä Juvenaliksen säettä siteerataan kritisoitaessa kriitikoita. Mutta Juvenalis itse tarkoittaa kritiikillä moraalinvartijoita (kensoreita). Kyyhkyset ovat siveyden ja korpit riettauden perikuvia – antiikissa korppien uskottiin harrastavan oraalista seksiä. (Juvenalis, *Saturae*, 2,63). Mitta: heksametri.

d. d. tai **D. D.**
Ks. **de dato, de die, Deo duce, dicto die, divinitatis doctor** tai **dono dedit**.

d. d. d. tai **D. D. D.**
Ks. **dat, dicat, dedicat** tai **dat, donat, dicat**.

Deb.
Ks. **debet**.

Debet
Vastattavaa; veloitus, velka. Sananmukaisesti "on velkaa". Kirjanpidossa vasemmanpuoleisen sarakkeen eli veloituspuolen nimitys. Oikeanpuoleisen sarakkeen, hyvityspuolen, nimitys on kredit, joka tulee latinan sanasta **credit** (ks. tätä). Debet lyhennetään deb.

Debet nihil
Ks. **nihil debet**.

Debitum naturae
Kuolema. Sananmukaisesti "velka luonnolle". Ilmaisu sisältää ajatuksen, että elämä on vain lainaa ja että kuollessaan ihminen ikään kuin joutuu maksamaan velkansa. Ks. **naturae debitum reddidit**.

Decanus
Dekaani; benediktiiniluostarissa 10 munkin esimies; arvoasteikossa piispan ja papin väliin sijoittuva kirkollinen virkamies; yliopistossa tiedekunnan esimies. Sana johtuu luvusta kymmenen (decem), sillä Rooman armeijassa decanus oli 10-miehisen telttaosaston esimies.

Decennium
Vuosikymmen; kymmenvuotiskausi.

Decies repetita placebit.
Tulee miellyttämään kymmenenkin kertaa toistettuna; siitä nauttii kymmenennelläkin kerralla. Ilmausta on tapana käyttää taiteesta puhuttaessa, mutta mikään ei estä käyttämästä sitä muussakin yhteydessä, esimerkiksi puhuttaessa lasten tai aikuisten leikeistä. Ilmausta käyttää Horatius (*Ars poetica*, 365). Käytetään myös monikollisessa muodossa **decies repetita placent**, tuntuvat miellyttäviltä kymmenennelläkin kerralla, kymmenenkin kertaa toistettuna miellyttävät.

Decisivum votum
Ks. **votum decisivum**.

Decorum
Hyvä tapa, se mikä on sopivaa, säädyllisyyden vaatimukset.

Decubitus
Makuuhaava.

De dato
Antamispäivästä lukien, julkaisupäivästä lähtien, kirjoituspäivästä eteenpäin. Lyhennettynä d. d.

De die
Päivästä; päivää kohti, päivässä. Lyhennetään d. d.

Dedit dono
Ks. **dono dedit**.

De facto
Tosiasiassa, todellisuudessa, itse asiassa; tosiolojen mukainen, todellinen. On tavallista, että muut valtiot tunnustavat uuden valtion de facto olevaksi. Tällöin valtio on tunnustettu ilman että se vielä on kansainvälisen oikeuden näkökulmasta muodollisesti ja virallisesti olemassaoleva valtio eli tunnustettu **de jure**.

Defectus
Puutteellinen, vajavainen; puute, vajavuus, puutos.

Deficit
Vajaus, vaillinki, (budjetti)vaje. Sananmukaisesti "puuttuu".

Deficit omne, quod nascitur.
'Kaiken, mikä syntyy, täytyy kuolla'. Ajatus on Quintilianuksen puhujankoulutusta käsittelevässä teoksessa *Institutio oratoria* (5,10,79).

Deforme etiam est de se ipsum praedicare.
'On rumaa kehua itseään'. Lause on Cicerolta (*Velvollisuuksista*,1,137).

De gustibus non est disputandum.
'Makuasioista ei pidä kiistellä'. Sanontaa ei löydy antiikin kirjallisuudesta. Lähin vastaavantyyppinen ajatus löytyy Lucretiukselta, jonka mukaan jokaisella on omat mieltymyksensä (*Maailmankaikkeudesta*, 2,2,58). Vrt. **Trahit sua quemque voluptas.**

Dei gratia
Jumalan armosta. Lyhennettynä D. G.

Dei mater
Ks. **mater Dei**.

De improviso
Odottamatta, äkkiarvaamatta. Sananmukaisesti "arvaamatta etukäteen"

De inimico non loquaris, sed cogites.
'Älä puhu vihollisistasi pahaa, ajattele vain'. Sentenssi on peräisin jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (D 5).

De iure
Oikeudellisesti, virallisesti, lain mukaan. Merkityksestä ks. **de facto**.

Del.
Ks. **deleatur** tai **delineavit**.

Deleatur
Poistettakoon. Korjausluvussa käytettävä deleatur-merkki muistuttaa lähinnä kreikkalaisten aakkosten delta- tai theeta-kirjainta. Lyhennetään d. tai del.

Delenda Carthago,
'Karthago on tuhottava'. Ks. **Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.** Ks. myös *Asterix ja Caesarin laakeriseppele*.

Delendum
Poistettava (asia), asia joka on pyyhittävä pois, tuhottava tai muuten vain poistettava. Monikko **delenda**.

Deliberando discitur sapientia.
'Harkitseminen opettaa viisautta'. Sentenssi on peräisin jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (D 18). Vrt. **Deliberando saepe perit occasio.**

Deliberando saepe perit occasio.
'Harkitessa tilaisuus usein tuhoutuu'. Mietelmä on näytelmäkirjailija Publilius Syrukselta, jostain meille tuntemattomasta näytelmästä (D 18). Vrt. **Deliberando discitur sapientia.**

Delicti corpus
Ks. **corpus delicti.**

Delicti locus
Rikospaikka.

Delictum
Rikos.

Delineavit
Piirsi; piirtänyt, on piirtänyt. Taideteoksen signeerauksen yhteydessä käytetty ilmaus, yleinen erityisesti graafisen taiteen alalla. Lyhennetään del.

Delirium
Sekavuus, hulluus. Sekavuustila, johon kuuluu hourailua ja aistiharhoja, ahdistusta ja levottomuutta.

Delirium potatorum
Juoppohulluus. Sananmukaisesti "juoppojen hulluus". Sama kuin **delirium tremens** (ks. tätä).

Delirium tremens
Juoppohulluus. Sananmukaisesti "vapiseva hulluus". Alkoholin pitkäaikaisesta käytöstä johtuva sekavuustila.

De lunatico inquirendo
Mielentilatutkimuksesta. Määräyksessä tutkia henkilön mahdollinen mielisairaus. Sananmukaisesti "mielisairauden selvittämisestä".

Dementia
Heikkomielisyys, tylsistyminen.

Dementia a potu
Juomisesta johtuva heikkomielisyys.

Dementia praecox
Ennenaikainen heikkomielisyys, nuoruuden tylsistyminen.

Dementia senilis
Vanhuuden heikkomielisyys, vanhuuden tylsistyminen.

De more
Tavan mukaan, tapaa seuraten, tavan mukaisesti.

De mortuis nihil nisi bene.
'Kuolleista ei muuta kuin hyvää', ts. puhuttakoon vainajista vain hyvää. Lause on käännös kreikkalaisen Diogenes Laertioksen kuuluisia filosofeja esittelevästä teoksesta (1,70), jossa ajatuksen opettaa 600-luvulla elänyt spartalainen Kheilon, yksi ns. Kreikan seitsemästä viisaasta. Ajatus kylläkin esiintyy jo Homeroksen *Odysseiassa* (22,412).

Demus aliquid aeris tamquam homines, non tamquam homini.
'Antakaamme hänelle hieman rahaa ei siksi, millainen hän on ihmisenä, vaan siksi, millaisia me olemme ihmisinä', ts. antakaamme almu ei saajan vaan oman ihmisarvomme vuoksi. Näin totesi Herodes Atticus tavattuaan kerjäläisfilosofiksi pukeutuneen pahansisuisen puliukon. Tapauksesta kertoo Aulus Gellius teoksessaan *Attikan öitä* (Gellius, 9,2,7). Samaan tapaukseen liittyy lausahdus **Video barbam et pallium, philosophum non video.**

Denat.
Ks. **denaturatus**.

Denaturatus
Nautintakelvoton, toimintakelvoton tiettyyn tarkoitukseen, denaturoitu. Sananmukaisesti "luonne muutettu". Lyhennetään denat.

De nihilo nihil.
'Ei mistään mitään', ts. tyhjästä ei voi syntyä mitään. Ks. **Nil posse creari de nilo.**

De novo
Uudelleen, uudestaan, alusta; hiljakkoin.

Dentium fremitus
Ks. **fremitus dentium.**

Deo duce
Jumalan johdolla, opastuksella. Lyhennetään D. D.

De integro
Uudestaan, alusta.

Deo iuvante
Jumalan avulla. Sananmukaisesti "Jumalan auttaessa".

De omnibus rebus et quibusdam aliis.
'Kaikista asioista sekä muutamista muista'. Sanonnalla pilkataan sel-

laisten henkilöiden tietoa, joilla on tarjottavana kaikenkattava maailmanselitys. Ironisen ilkunnan kohteena ovat siis tohtori kaikkitietävät. Vuonna 1486 oppinut Giovanni Pico della Mirandola julisti Roomassa olevansa valmis väittelemään kaikista tiedon ja järjenkäytön aloista, sillä vielä tuohon aikaan yksi ihminen saattoi olla asiantuntija kaikilla tieteenaloilla (tällainen yleisnero tuli renessanssin aikaan kasvatusihanteeksi). Tiettävästi Voltaire, tuo valistuksen suuri vääräleuka, muutti Pico della Mirandolan julistuksen yllänäkyvään muotoon.

Deo optimo maximo
Parhaimmalle ja suurimmalle jumalalle. Lyhennetty usein muotoon D. O. M. Roomalaisissa piirtokirjoituksissa ilmaus tarkoittaa Juppiteria (kuten myös **Iovi optimo maximo**). Kristityt ottivat kristinuskon Jumalalle Juppiterin tunnusmerkit (Jumalaa saatettiin jopa kutsua Juppiteriksi) ja silloin myös ilmauksella D. O. M. alettiin tarkoittaa kristittyjen Jumalaa. Liköörin nimi D. O. M. tulee siitä, että benediktiinimunkit joivat sitä Jumalan kunniaksi.

Deo volente
Jos Jumala suo. Sananmukaisesti "Jumalan (niin) tahtoessa".

Deo volente, nobis viventibus.
'Jumalan tahtoessa, meidän eläessä' ts. teemme sen, jos jumala niin tahtoo ja jos me vain olemme elossa. Ilmaus on muovattu Raamatussa olevasta Jaakobin kirjeestä (4:15).

dep.
tai **depur.** Ks. **depuratus**.

De plano
Helposti, vaikeuksitta. Sananmukaisesti "tasaiselta".

Depositio
Tallettaminen, talletus.

De profundis clamavi ad te, Domine.
'Epätoivoni syvyyksistä minä sinua kutsuin, Herra'. Sanat ovat *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta, psalmin 129 alusta (suomennoksessa psalmi 130). Psalmia luetaan usein katolisissa hautajaisissa. Oscar Wildellä on myös *De Profundis*-niminen teos, jonka hän kirjoitti viruessaan vankilassa homoseksuaalisuudesta tuomittuna.

De proprio motu
Omasta liikkeestään (lähtöisin); luonnostaan, itsestään, omista syistään; omasta aloitteestaan, omista vaikuttimistaan.

depur.
Ks. **depuratus**.

Depuratus
Puhdistettu. Lyhennetään dep., tai depur.

Desertio malitiosa
Ks. **malitiosa desertio**.

Desideria pia
Ks. **pia desideria**.

Desiderium tuum
Sinuun kohdistuva kaipaus; kaipuu sinua kohtaan.

dest.
Ks. **destillatus**.

Destillatus
Tislattu. Lyhennetään dest.

Desunt cetera
Ks. **cetera desunt**.

Desunt multa
Monet puuttuvat; puuttuu paljon, moni asia puuttuu, monta seikkaa puuttuu.

det.
Ks. **detur**.

De te fabula narratur.
'Tarina kertoo sinusta', ts. sinä voisit hyvin olla tarinan päähenkilö. Sanonta on sopiva silloin, kun joku nauraa pilkallisesti jutulle, jonka päähenkilö voisi olla hän itse. Sitaatti on Horatiuksen heksametrimittaisista satiireista (*Sermones*, 1,1,69-70).

De tenero ungui
Lapsuudesta asti, pienestä asti, pikkulapsesta asti. Sananmukaisesti "hennosta kynnestä (lähtien)", ts. jo siitä lähtien kun minulla oli vielä hennot kynnet. Ilmausta käyttää Horatius oodissaan (3,6,24).

Detractus ius
Ks. **ius detractus**.

Detritus
Hienoksi hajonnut aines; mekaanisesti hienontunut kiviaines, esim.

hiekka, hiesu ja liete; tunnistamattomiksi hajonneet kasvi- ja eläinjätteet, näistä muodostunut kerrostuma; kudosjätteet. Sananmukaisesti "poishioutunut".

Detur
Annettakoon. Monikko **dentur**. Lyhennettynä D. tai det.

Detur digniori
Annettakoon sopivimmalle, annettakoon sille joka on eniten sen arvoinen, annettakoon sille joka ansaitsee (kyseessäolevan asian) parhaiten. Sananmukaisesti "annettakoon arvoisammalle".

Detur pulchriori
Annettakoon kauneimmalle; annettakoon komeimmalle. Merkitys on oikeastaan 'annettakoon ulkonäöltään paremmalle kuin muut', joten ilmaus sopii käytettäväksi hyvin niin missi- kuin mister-kisoissa. Lisäksi ilmauksella voidaan niin halutessa tarkoittaa pelkkää sisäistä kauneutta, se siis voidaan ymmärtää merkityksessä "annettakoon (muita) jalommalle". Sananmukaisesti "annettakoon kauniimmalle (kuin muut)", "annettakoon komeammalle (kuin muut)".

Deus
Jumala. Lyhennettynä D.

Deus dat cui vult.
'Jumala antaa kelle tahtoo'. Eerik XIV:n tunnuslause.

Deus ex machina
'Jumala koneesta', ts. odottamaton pelastaja tai yllättävä sattuma, joka ratkaisee ongelman. Lännenelokuvissa tämä yleensä on ratsuväki, mutta kreikkalaisissa tragedioissa (erityisesti Euripideen kirjoittamissa) tapahtumien kulkuun puuttuu usein jumala, joka lennähtää taivaasta ja ratkaisee epätoivoisen ongelman. Käytännössä lennähtäminen toteutettiin mekaanisen koneen avulla. Pian kreikkalaiset omaksuivat ilmaisun myös teatterin ulkopuolelle, ja kun arkielämässä joku odottamatta tuli ja pelasti tilanteen, alkoivat he sanoa, että hän tuli kuin jumala koneesta. Ilmaus esiintyy mm. Platonin *Kratyloksessa*, tosin kreikaksi (425d). Latinannos on peräisin uusuusplatonisti Marsilio Ficinolta.

Deus nobis haec otia fecit.
'Tämän rauhan on jumala meille suonut' tai 'Jumalan ansiosta meillä on nämä joutilaat olot'. Säe on Vergiliuksen paimenlaulusta (*Bucolica*, 1,6), jossa lauseen lausuu paimen Tityros. Runoa on tulkittu siten, että paimen Tityros viittaa Vergiliukseen, kun taas jumala tarkoittaa Octavianusta, tulevaa keisari Augustusta, jota tässä ruskeakielisen optimistisesti kiitellään siitä, että kauan kestäneiden kansalaissotien ja varsinkin Filippoin taistelun jälkeen olot ovat rauhoittuneet.

De verbo
Sananmukaisesti, sanasta sanaan. Sananmukaisesti "sanasta (sanaan)".

De voluntate
Halun mukaan; toivomuksen mukaan, pyynnön mukaisesti.

Dexter
Oikeanpuoleinen, oikealla oleva. Sana tarkoittaa myös onneatuottavaa, suotuisaa ja sopivaa vastaten samaan tapaan suomen kaksimerkityksisyyttä sanalle oikea.

Dextra manu
Oikealla kädellä. Lyhennetään d.m.

D. G.
Ks. **Dei gratia**.

D. h. c.
Ks. **doctor honoris causa**.

Diabolus
Paholainen.

Di bene vortant.
'Antakoot jumalat sen päättyä hyvin', ts. toivottavasti asia päättyy onnellisesti. Plautuksen ja Terentiuksen näytelmissä suosittu huudahdus. Nykyään muodossa **Quod Deus bene vertat.** 'Antakoon Jumala sen päättyä hyvin'.

Dicendi vis
Ks. **vis dicendi**.

Dic, hospes, Spartae nos te hic vidisse iacentis
dum sanctis patriae legibus obsequimur.
'Kerro, vieras, Spartassa nähneesi meidät täällä makaamassa, totellen pyhän isänmaan lakeja'. Kyseessä on Ciceron (*Tusc. disp.* 1,42,101) latinannos kreikkalaisen Simonideen epigrammista Thermopylain taistelussa (480 eKr.) kuolleiden spartalaissotilaiden muistoksi. Simonideen epigrammin on Edward Rein (Herodotos, *Historiateos* 7, 228) suomentanut runomittaan seuraavasti:

> 'Vieras, Spartaan vie tämä viesti: me uinumme tässä,
> käskyjä noudattain näin Lakedaimonin lain'.

Dici (...) beatus
ante obitum nemo supremaque funera debet.
'Ennen kuolemaa ja viimeisiä hautatoimituksia ei pidä sanoa onnellisek-

si kenenkään elämää', ts. on odotettava ihmisen viimeiseen elinpäivään saakka ennen kuin hänen elämäänsä voi sanoa onnelliseksi. Sitaatti on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (3,136-7). Runomitta on heksametriä. Ajatus oli antiikissa yleinen, se esiintyy jo Herodotoksella (*Historiateos*, 1,32,7), mutta tavallisimmin käytetään edellämainitusta Ovidiuksen kohdasta muovattua sanontaa **Nemo ante mortem beatus**, 'Ennen kuolemaa ei ole onnellinen kukaan'.

Dicis causa
Muodon vuoksi, näön vuoksi.

Dicit nihil
Ks. **nihil dicit**.

Dicit salutem
Ks. **salutem dicit**.

Dicta
Sanotut, lausutut, väitetyt asiat. Ks. **dictum**.

Dictio
Lausuntatapa, ääntämistapa; kirjoitustapa; sanavalinta.

Dicto die
Lyhennettynä d. d.

Dictu horribile
Ks. **horribile dictu**.

Dictum
Lausuma, sana, puhe; väite, teesi; käsky; tekstin kohta. Sananmukaisesti "sanottu", "lausuttu". Monikko **dicta**.

Dictum de dicto
Kerrotusta kertominen, kerrotun kertominen, sanotun sanominen; esitys sanotusta; raportti kuulemastaan, raportti sanotusta, referaatti. Tässä on kyse siitä, että henkilö kertoo sen mistä on kuullut kerrottavan tai mistä on kuullut puhuttavan. Siis referoinnista.

Dictum, factum.
'Sanottu ja tehty'. Lentävä lause on sitaatti Terentiuksen näytelmästä *Andria* (381).

Dictu mirabile
Ks. **mirabile dictu**.

Dictu miserabile
Ks. **miserabile dictu**.

Dictum Latine
Latinaksi sanottu.

Dictum obiter
Ks. **obiter dictum**.

Dictum sapienti sat est.
'Sanottu riittää viisaalle', ts. viisas ymmärtää vähemmästäkin (Plautus, *Persa* 729). Viisaita varten lause lyhennetään yleensä muotoon **Sat sapienti**.

Die dicto
Ks. **dicto die**.

Die eodem
Ks. **eodem die**.

Die et nocte
Yötä päivää, öin ja päivin. Vrt. **diem noctemque**.

Die hoc
Ks. **hoc die**.

Diem de die
Päivästä päivään. Vrt. **in diem vivere**.

Diem ex die
Päivästä päivään.

Diem noctemque
Yötä päivää. Merkitykseltään sama kuin **die et nocte**.

Diem perdidi.
'Olen hukannut päivän'. Esiintyy mm. teoksessa *Asterix ja kadonnut kilpi*. Ks. **Amici, diem perdidi!**

Dies
Päivä, määräpäivä. Lyhennettynä d.

Dies absolutionis
Kiirastorstai, synninpäästön päivä. Sananmukaisesti "vapautumisen päivä", "syyttömäksi tulemisen päivä". Katolisessa kirkossa on kiirastorstaina annettu synninpäästö.

Dies academicus
Päivä jolloin yliopistossa ei luennoida. Sananmukaisesti "akateeminen päivä".

Dies ad quem
Päivä johon asti; päivä johon saakka sopimus on voimassa.

Dies a quo
Päivä josta lähtien; päivä josta alkaen sopimus on voimassa. Vrt. **dies ad quem**.

Dies ater
Onnettomuuden päivä, onneton päivä. Sananmukaisesti "synkkä päivä", "musta päivä". Vrt. **dies nefastus**.

Dies caniculares
Mätäkuu. Aika heinäkuun loppupuolelta elokuun loppupuolelle (astrologisessa katsannossa Leijonan aika). Sananmukaisesti "koirapäivät". Jo muinaisessa Egyptissä pantiin merkille, että samoihin aikoihin kun Sirius eli Koirantähti (latinaksi *canicula*) nousee taivaalle, alkaa vuoden kuumin ajanjakso, jolloin ruoka, jos ei pidä sitä jääkaapissa, pilaantuu erityisen herkästi. Astrologinen selitys kuumuudelle oli se, että Aurinko saa lisävoimaa Leijonan tähtikuviolta, sillä leijona on eläinkunnan vahvin olento, jos elefanttia ei lasketa (elefanttia ei lasketa siksi, että sitä ei tunnettu vielä silloin kun astrologia keksittiin). Oli myös olemassa teoria, jonka mukaan Sirius, tähtitaivaan kirkkain tähti, olisi sen verran kuuma, että sen nouseminen taivaalle aiheuttaisi kuumuuden.

Dies datus
Suullisen kuulustelun päivä, päivä jolloin oikeudenkäynnissä on määrä kuulustella todistajia. Sananmukaisesti "annettu päivä".

Dies fasti
Sallitut päivät, päivät jolloin sai käydä oikeutta, arkipäivät.

Dies faustus
Onnen päivä, onnea tuottava, suotuisa päivä. Vrt. **dies infaustus**.

Dies feriati
Lepopäivät, juhlapäivät.

Dies festi
Juhlapäivät. Sama kuin **feriae**. Vrt. **festa dies**.

Dies infaustus
Epäonnen päivä. Vrt. **dies faustus**.

Dies intercalaris
Karkauspäivä. Sananmukaisesti "väliinlisätty päivä".

Dies Iovis
Torstai. Sananmukaisesti "Juppiterin päivä". Ks. **dies Solis**.

Dies irae
Vihan päivä. Katolisen sielumessun sekvenssiosa, jonka keskiaikainen teksti alkaa kyseisillä sanoilla. Virsikirjassa virsi 158. Ks. **missa pro defunctis**.

Dies irae, dies illa
solvet saeclum in favilla
teste David cum Sibylla.
'Vihan päivä, tuo päivä tulee tuhoamaan aikakauden tuhkaan, sen todistavat sekä Daavid että Sibylla'. Tämän keskiaikainen runon laatijana pidetään usein Tuomas Celanolaista, mutta todennäköisesti tekijä lienee joku tuntematon 1100-1200-luvulla elänyt henkilö. Runo on tuttu katolisesta sielunmessusta, *Requiemistä*, jollaisen ovat säveltäneet mm. Mozart ja Verdi. Suomalaisessa virsikirjassa runo on ollut virtenä 158.

Dies iuridicus
Oikeudenkäyntipäivä, päivä jolloin oikeus istuu. Sananmukaisesti "oikeuspäivä". Ks. **dies non (iuridicus)**.

Dies Lunae
Maanantai. Sananmukaisesti "Kuun päivä". Ks. **dies Solis**.

Dies Martis
Tiistai. Sananmukaisesti "Marsin päivä". Ks. **dies Solis**.

Dies Mercurii
Keskiviikko. Sananmukaisesti "Merkuriuksen päivä". Ks. **dies Solis**.

Dies natalis (Jesu) Christi
Joulu. Sananmukaisesti "(Jeesuksen) Kristuksen syntymäpäivä". Vrt. **festum nativitatis Dominicae**. Joululle ei ole latinassa vakiintunutta ilmaisua. Tavallisia ovat **festum nativitatis Dominicae** ja **festum natalicium Domini**, sekä **sollemnia natalicia Jesu Christi** tai lyhyesti vain **natalia.** Näistä ilmaisuista kaksi viimeistä ovat klassisessa mielessä parhaita, sillä ne ovat monikossa. Hyvän joulun toivotuksesta ks. **Natalia bona tibi/vobis exopto/exoptamus**.

Dies natalis
Syntymäpäivä.

Dies nefastus
Kielletty päivä, roomalaisessa kalenterissa päivä jolloin oikeus ei saanut kokoontua eikä eikä kansankokousta saanut järjestää; tuhoisa päivä, onneton päivä. Monikko **dies nefasti** Vrt. **dies ater.**

Dies non (iuridicus)
päivä jolloin oikeus ei istu. Sananmukaisesti "ei oikeuspäivä". Ks. **dies iuridicus.**

Dies religiosus
Pahaenteinen päivä, onnettomuuden päivä. Vastaa ilmausta **dies ater.**

Dies Sabbati
Lauantai. Nimi viittaa juutalaisten viikon juhlapäivään, sapattiin, joka on lauantai. Ks. **dies Solis.**

Dies Saturni
Lauantai. Sananmukaisesti "Saturnuksen päivä". Ks. **dies Solis.**

Dies Solis
Sunnuntai. Sananmukaisesti "Auringon päivä". Viikonpäivät latinaksi ovat (ks. näitä): **dies Solis, dies Lunae, dies Martis, dies Mercurii, dies Iovis, dies Veneris** ja **dies Saturni** (tämä on joskus myös **dies Sabbati,** tulee juutalaisten sapatista). Rooman valtakunnassa 7-päiväinen viikko tuli käyttöön vasta vuonna 321 jKr. keisari Konstantinuksen määräyksestä. Viikko alkoi sunnuntaista. Viikonpäivien nimillä on yhteys roomalaisiin jumaliin, taivaankappaleisiin ja germaanien jumaliin (joista juontuvat meikäläiset viikonpäivien nimet). Aiemmin roomalaisilla oli ollut käytössä 8-päiväinen kalenteriviikko ja kreikkalaisilla 10-päiväinen.

Dies Solis invicti
Voittamattoman Auringon päivä, joulukuun 25. päivä. Myöhäisantiikissa hyvin suosittu oli uskonto, jossa palvottiin Aurinkoa jumalana nimeltä **Sol invictus,** "Voittamaton Aurinko". Jumalan juhlapäivä oli joulukuun 25. päivä. Kristityt pitivät tätä uskontoa vakavana kilpailijanaan, joten he tapansa mukaan sulauttivat uskonnon omaan uskontoonsa omaksumalla siitä merkittäviä vaikutteita.

Dies Veneris
Perjantai. Sananmukaisesti "Venuksen päivä". Ks. **dies Solis.**

Differentia specifica
Lajille ominainen eroavaisuus; tunnusmerkki joka erottaa olion muista.

Difficile est longum subito deponere amorem.
'Vaikeaa on päästä äkkiä irti pitkäaikaisesta rakkaudesta'. Näin toteaa Catullus (76,13). Runomitta: heksametriä.

Difficile est saturam non scribere.
'Vaikeaa on olla kirjoittamatta satiiria'. Sitaatti on nykyajan paheellisuutta kauhistelevan runoilija Juvenaliksen satiirista (1,30). Kohdassa hän sanoo epäoikeudenmukaisuuden olevan nykyään siinä määrin sietämätöntä ja moraalin rappion niin syvällä, että hän ei kerta kaikkiaan voi vaieta. Mitta on heksametriä. Vrt. **Facit indignatio versum.**

Digestio
Ruuansulatus; järjestely; uuttaminen liuottimen avulla; lämmössä liuottaminen.

Digestiva
Ruuansulatusta edistävät aineet.

Digestivus
Ruuansulatusta edistävä.

Digniori
Sopivimmalle (henkilölle). Ks. **detur digniori**.

Dignitate salva
Ks. **salva dignitate**.

Dignus est enim operarius mercede sua.
'Sillä työmies on palkkansa ansainnut'. Jeesuksen sanat, peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Luuk.10:7).

Dii maiores
Suurimmat jumalat, korkeimmat jumalat, tärkeimmät jumalat; vaikutusvaltaiset ja merkittävät henkilöt. Sananmukaisesti "Suuremmat jumalat". Ks. **dii maiorum gentium**. Myös muodossa **di maiores**.

Dii maiorum gentium
Suurimmat jumalat, korkeimmat jumalat, tärkeimmät jumalat; ylhäisö, yhteiskunnan yläluokka, isokenkäiset. Sananmukaisesti "suurempien jumalten väki". Vrt. **dii maiores** Vastakohta **dii minorum gentium**.

Dii minores
Pienimmät jumalat, alhaisimmat jumalat, vähäpätöisimmät jumalat. Sananmukaisesti "Pienemmät jumalat". Ks. **dii minorum gentium**.

Dii minorum gentium
Alempiarvoiset jumalat, vähäpätöisimmät jumalat; yhteiskunnan vähäosoaiset, alaluokka. Sananmukaisesti "pienempien jumalten väki". Vrt. **dii minores** Vastakohta **dii maiorum gentium**.

dil.
Ks. **dilutus**.

Diliges amicum tuum sicut teipsum.
'Kunnioita ystävääsi niin kuin itseäsi'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (3.Moos.19:18).

Diligite inimicos vestros.
'Rakastakaa vihollisianne'. Jeesuksen sanat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä, pyhän Hieronymuksen tekemästä latinannoksesta (Matt.5:44).

Diligite iustitiam, qui iudicatis terram.
'Rakastakaa oikeudenmukaisuutta te, jotka tuomitsette maata,' ts. tuomari rakastakoon oikeudenmukaisuutta. Tämä käsky (kuinka muuten kukaan voi käskystä rakastaa?) on *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (*Sapientiae*, 1,1). Kohtaa ei ole luterilaisessa raamatussa, koska se on *Viisauden kirjasta*, jonka luterilaiset lukevat kuuluvaksi ns. apokryfikirjoihin.

Dilutus
Laimennettu. Lyhennetään dil.

Diluvium
Vedenpaisumus, tulva.

Dimicatio ultima
Viimeinen taisto; ratkaiseva ottelu.

Dimidium facti est coepisse.
'Aloitettu on puoliksi tehty'. Sitaatti on Ausoniukselta (*Prete*, 15), mutta ajatuksen on aiemmin esittänyt ainakin Lukianos, joka kirjoitti ajatuksensa kreikaksi (*Somn*.3). Horatius ilmaisee heksametrimittaisessa runokirjeessään ajatuksen seuraavasti: **Dimidium facti, qui coepit, habet**. 'Joka on aloittanut, sillä on puolet työstä tehty' (*Epistulae*, 1,2,40).

Dimitte nobis debita nostra.
'Anna meille anteeksi velkamme'. Ks. **Pater noster (...)**.

d. in p. aeq.
Ks. **divide in partes aequales**.

Dira necessitas.
'Julma välttämättömyys', ts. kohtalo on julma eikä sitä voi välttää. Sitaatti Horatiuksen oodista (3,24,6).

Director musices
Ansioituneen muusikon tai urkurin arvonimi. Sananmukaisesti "musiikin johtaja". Urkuri voi saada tämän arvonimen tuomiokapitulilta ja muusikko valtiolta.

Director cantus
Ansioituneen kanttorin arvonimi. Sananmukaisesti "laulun johtaja". Arvonimi jonka tuomiokapituli voi myöntää kanttorille.

Discendi via
Oppimisen tie; oppimistapa; opiskelumetodi.

Discessus
Äänestystapa, jossa äänestetään jaloilla: toisen vaihtoehdon kannattajat siirtyvät salin toiselle laidalle ja toisen vaihtoehdon kannattajat toiselle. Sananmukaisesti "jakaantuminen, erilleensiirtyminen".

Discors concordia
Ks. **concordia discors**.

Disce aliquid. Nam cum subito Fortuna recessit,
ars remanet vitamque hominis non deserit umquam.
'Opiskele, sillä kun onni äkkiä häipyy, jää sinulle tieto joka ei hylkää ihmistä'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 4.19). Vrt. **Omnia mea mecum porto**.

Discite iustitiam moniti et non temnere divos.
'Saatte neuvon: oppikaa oikeudenmukaisuutta ja oppikaa olemaan ylenkatsomatta jumalia' Heksametrimittainen säe Vergiliuksen laatimasta Rooman kansalliseepoksesta nimeltä *Aeneis* (6,620). Säkeestä on johdettu sanonta **Discite moniti**, 'Ottakaa neuvosta opiksi'. Kyseinen Vergiliuksen kohta on teoksen manalajaksosta. Eepoksen sankari Aeneas on käymässä manalassa oppaanaan muuan papitar, joka esittelee hänelle paikkoja. Aeneaalle näytetään myös niitä, jotka ovat rikoksensa takia saaneet manalassa erityisen huonot oltavat. Siellä on muun muassa kiveä ikuisesti vierittävä Sisyfos sekä ikuisesti tuoliinsa juuttunut Theseus. Pahin rangaistus on Flegyaalla, joka suuttui auringonjumala Apolloniin ja poltti tämän temppelin. Inhimillisesti katsoen Flegyaan suuttumus on ymmärrettävää, sillä Apollon oli raiskannut hänen tyttärensä, mutta jumalten näkökulmasta Flegyaan teko oli pahin mahdollinen rikos: jumalan törkeä loukkaaminen. Mikä on oikeudenmukaisuutta, sen määrää aina vahvempi. Flegyas on se hahmo, joka ylläsiteeratuin latinankielisin sanoin kehottaa Aeneaata ottamaan opiksi näkemästään ja olemaan kapinoimatta jumalten tahtoa vastaan. Vergiliuksen kuvaus manalasta on vaikuttanut suuresti Danten *Jumalaisen näytelmän* helvettikuvaukseen. Vergiliushan kuljettaa Dantea yksityisellä opastetulla kier-

roksella helvetissä ja kiirastulessa.

Discite moniti.
'Oppikaa kun teitä neuvotaan', ts. ottakaa neuvo onkeenne. Ks. **Discite iustitiam moniti et non temnere divos.**

Dis manibus (sacrum)
Vainajien hengille omistettu. Antiikissa hautakiviin kirjoitettu ilmaus, joka ensisijaisesti kertoo että kyseessä on hautakivi – kuten hautaristi kertoo ensisijaisesti, että tässä on hauta. Ilmaus tarkoitti alun perin sitä, että kuolleen henkilön sielu on mennyt manalaan ja liittynyt vainajien henkien joukkoon. Esiintyy tavallisesti lyhennettynä muotoon D. M. tai D. M. S. Antiikissa ilmausta käyttivät sekä kristityt että pakanat, mikä osoittaa sen, että ilmauksen alkuperäistä merkitystä ei yleensä ajateltu. Tosin kristillisenä aikana saatettiin edellisten sijaan käyttää myös kirjaimia **B. M.** (ks. tätä).

Disputatio
Tieteellinen väittely; tohtorinväitös; väitöskirja.

Dissentiente nemine
Ks. **nemine dissentiente**.

D. I. U. (tai **D. J. U.**)
Ks. **doctor iuris utriusque**.

D. Iur.
Ks. **doctor iuris**.

Diuret.
Ks. **diureticus**.

Diuretica
Virtsaneritystä lisäävät aineet.

Diureticus
Virtsaneritystä lisäävä. Lyhennetään diuret.

Diva
Jumalatar; jumalallinen, jumalana kunnioitettu. Feminiinimuoto sanasta **divus** (ks. tätä).

diversio
Harhautus, valeliike, valehyökkäys, eksytys. Sananmukaisesti "toiselle taholle, eri suuntaan kääntyminen".

Dives est cui tanta possessio est, ut nihil optet amplius.
'Rikas on sellainen, joka omistaa niin paljon ettei toivo yhtään enempää'. Tämä rikkaan määritelmä on kiteytetty Ciceron stoalaisia käsittelevässä teoksessaan kirjoittamasta ajatuksesta (*Paradoxa stoicorum*, 42).

Dives qui fieri vult
et cito vult fieri.
'Joka haluaa rikastua, haluaa rikastua nopeasti'. Näin runoilee rahanahneista satiirikko Juvenalis (14,177-8). Mitta on heksametriä.

Divide
Jaa; jaa punniten aine pienempiin annoksiin.

Divide in partes aequales
Jaa yhtä suuriin osiin. Lyhennettynä d. in p. aeq.

Divide et impera!
'Hajoita ja hallitse!' Väitetään, että ajatuksen olisi keksinyt jo kuningas Filippos, Makedonian kuningas, Aleksanteri Suuren isä, mutta väitteelle ei ole todisteita. Ja vaikka roomalaisten kerrotaankin menestyksellisesti toteuttaneen tätä periaatetta ulkopolitiikassaan, ei meille ole säilynyt yhtään antiikin lähdettä, jossa tuo macchiavellistinen periaate olisi kirjattu ylös (ja mitä järkeä olisikaan paljastaa muille strategioitaan?). Prosper Mérimée, antiikintutkija ja *Carmenin* kirjoittaja, otaksuu, että hajoita ja hallitse -sanonnan luoja olisi 1400-luvulla elänyt Ranskan kuningas Ludvig XI.

Divina Nemesis
Ks. **Nemesis divina**.

Divinatio
Ennustustaito; ennustus, aavistus; vesisuonten etsiminen varvun avulla. Ilmaus tarkoitti alun perin jumalten tahdon selvittämistä esimerkiksi lintujen tai uhrieläimen maksan avulla.

Divinitatis doctor
Teologian tohtori. Lyhennettynä D. D.

Divino iure
Jumalallisella oikeudella; jumalan säätämällä lailla.

Divinum ius
Ks. **ius divinum**.

Divinum officium
Ks. **officium divinum**.

Divortium
Avioero. Sananmukaisesti "erilleenkääntyminen". Virallistettu erilleenkasvaminen. Erilleenkasvaminen tarkoittaa sitä, että henkilöiden vatsat ovat kasvaneet niin, että heidän rakkautensa ei enää kanna toistensa luo.

Divus
Jumala; jumalallinen, jumalana kunnioitettu. Antiikin Roomassa kuoleman jälkeen jumalaksi julistetun henkilön kunnianimitys, esim. divus Augustus, 'jumalallinen Augustus', 'jumalaksi julistettu Augustus', 'jumalana kunnioitettu Augustus'. Lyhennettynä D.

Dixi
Olen puhunut; olen sanonut sanottavani. Antiikin Roomassa oli puhujilla tapana päättää puheensa tähän sanaan.

Dixi et salvavi animam meam.
'Olen puhunut ja pelastanut sieluni'. Lausahdusta on tapana käyttää silloin kun on varoitettu jotakuta tekemästä jotakin: tällöin varoittajaa ei ainakaan voi syyttää siitä etteikö hän varoittanut. Lause on johdettu latinankielisestä Raamatunkohdasta, jossa Jumala vaatii Hesekieliä varoittamaan jumalatonta (Hes.3:17-21).

Dixitque Deus: "Fiat lux!" et facta est lux.
'Ja Jumala sanoi: "Tulkoon valkeus!" Ja valkeus tuli'. Tähän tapaan keksii Jumala tuotemerkkejä latinankielisen Raamatun alussa ja tulee samalla luoneeksi maailman (1.Moos.1:3).

D. Jur.
Ks. **doctor iuris.**

D. L.
Ks. **dosis letalis**.

D. Lit. tai **D. Litt.**
Ks. **doctor litterarum.**

dm. tai **d. m.**
Ks. **dosis maxima**.

D. M. tai **D. M. S.**
Ks. **Dis manibus (sacrum)**.

D. Med.
Ks. **doctor medicinae**.

Docendo discimus.
'Opettamalla opimme', ts. opettaessamme me samalla opimme itsekin. Ks. **Homines dum docent, discunt.**

Domi leones, foras vulpes.
'Kotona leijonia, kodin ulkopuolella kettuja'. Petroniuksen kirjoittaman *Satyricon*-romaanin luvussa nimeltä "Trimalkion pidot" (44,14) muuan pitovieras valittelee näin sitä, että nykyään ihmiset ovat kotona kuninkaita mutta kodin ulkopuolella nöyristelijöitä.

Domine, quo vadis?
'Herra, minne olet menossa?' Ks. **Quo vadis?**

Dominus dedit, Dominus abstulit: sit nomen Domini benedictum.
'Herra antoi, Herra otti: olkoon Herran nimi siunattu'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Job 1:21).

Dominus vobiscum.
'Herra olkoon teidän kanssanne'. Katolisessa jumalanpalveluksessa pappi tervehtii seurakuntaa nällä sanoilla, ja seurakunta vastaa: **Et cum spiritu tuo**, 'ja sinun henkesi kanssa'.

Domus propria domus optima.
'Oma talo paras talo', ts. oma koti kullan kallis. Ajatus on peräisin Aisopoksen faabelista (108), jossa sen esittää muuan kilpikonna. Latinankielinen käännös lienee peräisin keskiajalta.

Donec eris felix, multos numerabis amicos.
Tempora si fuerint nubila, solus eris.
'Niin kauan kuin sinulla menee hyvin, on ystäviäkin lukuisa määrä. Mutta jos olot käyvät pilvisiksi, jäät yksin'. Elegiamittainen säe löytyy elinikäiseen karkotukseen tuomitun Ovidiuksen *Valituslauluista* (*Tristia* 1,95). Se löytyy myös teoksesta *Asterix ja suuri merimatka*, joka ei ole Ovidiuksen tekemä.

Do ut des
'Annan jotta antaisit', ts. lahja lahjasta, myönnytys myönnytyksestä. Tästä lehmänkauppaperiaatteesta puhuu lainoppinut Paulus *Corpus iuris civilis* -kokoelmassa (*Digesta*, 19,5,5).

Docendi licentia
Ks. **licentia docendi**.

Docens
Dosentti; akateeminen opettaja. Sananmukaisesti "opettava". Ks. **magister docens**.

Docens magister
Ks. **magister docens**.

Doctor
Tohtori; opettaja; mestari. Naispuolinen tohtori on **doctrix**. Lyhennettynä D. tai Dr.

Doctor angelicus
Enkelimäinen opettaja. Tuomas Akvinolaisen saama kunnianimi.

Doctor divinitatis
Ks. **divinitatis doctor**.

Doctor ecclesiae
Kirkon opettaja. Ansioituneen teologin katoliselta kirkolta saama kunnianimi. Kunnianimen myöntämisessä ei pidetä kiirettä. Esimerkiksi 1200-luvulla elänyt Albertus Magnus sai sen vuonna 1931.

Doctor honoris causa
Kunniatohtori. Ansioituneille henkilöille myönnetty kunnianosoitus, joka ei vaadi eikä anna mitään muodollista pätevyyttä. Sananmukaisesti "tohtori kunnian vuoksi". Naispuolinen kunniatohtori on **doctrix honoris causa**. Lyhennetään Dr. h. c.

Doctor iuris
Oikeustieteen tohtori. Naispuolinen tohtori on **doctrix iuris**. Lyhennetään Dr. Iur. tai Dr. Jur.

Doctor iuris utriusque (tai **doctor juris utriusque)**
Molempien oikeuksien tohtori. Arvonimi tarkoittaa, että henkilö on sekä siviilioikeuden (roomalaisen oikeuden) että kirkko-oikeuden (kanonisen oikeuden) tohtori. Feminiinimuoto **doctrix iuris utriusque**. Lyhennetään Dr. I. U. tai D. I. U. tai D. J. U.

Doctor litterarum
Feminiinimuoto **doctrix litterarum**. Ks. **litterarum doctor**.

Doctor medicinae
Lääketieteen tohtori. Naispuolinen tohtori on **doctrix medicinae**. Vrt. **medicinae doctor**.

Doctor philosophiae
Filosofian tohtori. Lyhennetään Dr. Phil. Naispuolinen tohtori on **doctrix philosophiae**. Ks. **philosophiae doctor**.

Doctor politices
Ks. **politices doctor**.

Doctor theologiae
Teologian tohtori. Lyhennetään Dr. Theol. Naispuolinen tohtori on **doctrix theologiae**.

Doctor utriusque legis
Kummankin lain tohtori. Lailla ei ilmauksessa tarkoiteta kirjoittamatonta ja kirjoitettua lakia eikä rikkaiden ja köyhien lakia, vaan roomalaista ja kanonista lakia. Ks. **doctor iuris utriusque**.

Doctrix
Naistohtori; tohtori (naispuolinen). Ks. **doctor**.

Dolorosa via
Ks. **via dolorosa**.

Dolor
Kipu, särky. Monikko **dolores**.

D. O. M.
Ks. **Deo optimo maximo**.

Domi bellique
Sodassa ja rauhassa. Sananmukaisesti "kotona ja sodassa".

Domina
emäntä, vaimo, rouva, valtijatar. Vrt. **dominus**.

Dominae cena
Emännän illallinen; emännän tarjoama illallinen. Ks. **cena domini**.

Domini cena
Isännän illallinen. Ks. **cena domini**.

Dominus
Isäntä, herra, hallitsija; Herra, Jumala, Jeesus (kirjoitetaan tällöin yleensä Dominus, isolla alkukirjaimella). Vrt. **domina**. Lyhennettynä D.

Dominus vobiscum
Herra (olkoon) teidän kanssanne. On syytä olla tarkkana milloin ilmauksella toivotetaan Jumalan siunausta, milloin taas toivotaan sitä, että talon isäntä jaksaisi viihdyttää vieraitaan.

Domus
Talo, asunto, koti.

Domus maior
Ks. **maior domus**.

Dono dedit
Lahjoitti, on lahjoittanut, antoi lahjaksi. Lyhennettynä d. d.

Donum gratuitum
Vapaaehtoinen maksu. Sananmukaisesti "vapaa lahja".

Donum regium
Ks. **regium donum**.

Dormio numquam
En nuku koskaan; en lepää koskaan, olen alati valveilla.

Dormitorium
Makuuhuone; makuusali; luostarirakennuksen siipi jossa sijaitsevat munkkikammiot; hautausmaa (jossa kristillisen käsityksen mukaan vainajat ovat viimeisessä levossa ennen heräämistään ikuiseen elämään). Sananmukaisesti "nukkumispaikka".

dos.
Ks. **dosis.**

Dos ecclesiae
Kirkon omaisuus. Sananmukaisesti "kirkon myötäjäiset". Ilmaisun takana on ajatus, että kirkko on Herran morsian.

Dosis
Annos. Lyhennetään dos.

Dosis letalis
Tappava annos. Sellainen määrä ainetta että se aiheuttaa kuoleman. Lyhennetään D. L.

Dosis maxima
Enimmäisannos. Sama kuin **dosis maksimalis**. Ilmaus tarkoittaa suurinta kerrallaan annattavaa lääkeannosta tai suurinta vuorokausiannosta. Lyhennetään dm. tai d. m.

Dosis minimalis
Pienin annos. Pienin määrä lääkettä jolla saadaan havaittavia vaikutuksia.

Dotalia bona
Myötäjäisvarat; myötäjäiset. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

D. Phil.
Ks. **doctor philosophiae**.

Dr.
Ks. **doctor**.

Dramatis personae
Näytelmän henkilöt; tarinan henkilöt. Ilmausta käytetään myös kerrottaessa esimerkiksi jonkin historiallisen tapahtuman vaikuttajista tai skandaalin osallisista.

Dr. h. c.
Ks. **doctor honoris causa**.

Dr. I. U. (tai **Dr. J. U.**)
Ks. **doctor iuris utriusque**.

Dr. Iur. (tai **Dr. Jur.**)
Ks. **doctor iuris**.

Dr. Lit. tai **Dr. Litt.**
Ks. **doctor litterarum**.

Dr. Med.
Ks. **doctor medicinae**.

Dr. Phil.
Ks. **doctor philosophiae**.

Dr. Theol.
Ks. **doctor theologiae**.

D. Theol.
Ks. **doctor theologiae**.

Duas tantum res anxius optat:
panem et circenses.
'Ajattelee ja toivoo vain kahta asiaa: leipää ja sirkushuveja', ts. kansalla on mielessä vain yksi asia: ilmainen ruoka ja vapaa pääsy kilpa-ajoihin. Heksametrimittainen runositaatti on Juvenaliksen satiirista (10,80-1). Runon kohdassa Juvenalis valittelee sitä, kuinka vähän ihmisiä nykyään kiinnostaa politiikka: ennen äänestäjät olivat lahjottavissa ja siksi he olivat kiinnostuneita päättämään asioista, mutta nykyään ihmisiä ei politiikka kiinnosta enää senkään vertaa kun ruokaa on alettu jakaa ilmaiseksi ja viihdettä tarjoavaan sirkukseen on vapaa pääsy.

Dubia res
Ks. **res dubia**.

Ducatus magnus
Ks. **magnus ducatus**.

Duce Deo
Ks. **Deo duce**.

Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.
'Kohtalon voimat kuljettavat halukasta, vastahakoista ne vetävät väkisin', ts. Kohtalo ohjaa ihmisen elämää tahtoi tämä tai ei. Runositaatti filosofi Senecan moraalikirjeestä (107,11). Runomitta on jambista senaaria.

Duellum
Taistelu, sota; kaksintaistelu. Sana on arkaaisen latinan muoto sanasta **bellum**, merkityskin on sama. Keskiajalla sana sai myös merkityksen kaksintaistelu, sillä sen luultiin juontuvan latinan kahta merkitsevästä sanasta **duo**.

Dulce est desipere in loco.
'Suloista on sopivalla hetkellä hullutella', ts. irrottelu on sopivalla hetkellä erittäin antoisaa. Sitaatti Horatiuksen oodista, jossa hän kutsuu ystäväänsä luokseen juhlimaan kevään kunniaksi (4,12,28). Säkeen runomitta on versus Glyconeus.

Dulce et decorum est pro patria mori.
'Ihanaa ja kunniallista on kuolla isänmaan puolesta'. Näin valistaa oodissaan runoilija Horatius (3,2,13). Runoilija itse oli nuorempana osallistunut (vuonna 42 eKr. käytyyn) Filippoin taisteluun (tasavaltalaisten puolella) mutta paennut taistelukentältä.

Dum anima est, spes est.
'Toivoa on niin kauan kuin on hengissä'. Tämä ajatus on melko tarkka sitaatti Ciceron kirjeestä ystävälleen Atticukselle (9,10,3). Siinä hän vakuuttaa, että kuten sairaalla sanotaan olevan toivoa niin kauan kuin hän on hengissä, samoin ei hänkään lakannut toivomasta niin kauan kuin Pompeius oli Italiassa. Toivo kuitenkin petti Ciceron, mitä hän raskaasti kirjeessään valittelee. Ajatuksesta on muovattu myös lentävä lause **Dum spiro, spero**, 'Toivon niin kauan kuin hengitän'.

Dum fata sinunt
vivite laeti.
'Eläkää iloisina niin kauan kuin kohtalo suo'. Sitaatti on filosofi Senecan näytelmästä *Raivoava Herakles* (*Hercules furens*, 177-8).

Dum spiro, spero.
'Toivon niin kauan kuin hengitän'. Ks. **Dum anima est, spes est.**

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.
'Kun typerykset koittavat karttaa virheitä, he ryntäävät toiseen äärimmäisyyteen', ts. hölmöt menevät äärimmäisyydestä toiseen äärimmäisyyteen kun eivät ymmärrä sitä, että hyve on kohtuutta kahden paheen, liiallisen ja liian vähän, välillä. Sitaatti on Horatiuksen pakinasta (*Satirae*, 1,2,24), jossa hän kertoo muun muassa eräästä hajuveden käyttäjästä. Ollakseen haisematta pahalta hän tällää hajuvettä niin, että nyt hän vasta haiseekin. Ajatus siitä, että hyve on kohtuutta, liittyy oleellisesti Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikassa* esiteltyyn keskivälioppiin. Ks. **Ne quid nimis, Mediocritas est inter nimium et inter parum** ja **Aurea mediocritas**.

Duobus litigantibus tertius gaudet.
'Kahden kiistellessä kolmas iloitsee', kahden henkilön välinen kauna voi olla kolmannelle erittäin hyödyllistä. Sanonta lienee keskiaikainen. Vrt. **Divide et impera.**

Duo cum faciunt idem, non est idem.
'Kun kaksi tekee saman, se ei kuitenkaan ole sama', ts. vaikka kaksi henkilöä tekisi saman asian, eivät teot ole samanarvoisia. Lentävä lause on muokattu Terentiuksen *Veljekset*-näytelmän kohdasta, jossa puhutaan siitä, kuinka yksi voi rankaisematta tehdä asian josta toinen saa rangaistuksen (Terentius, *Adelphoe*, 823). Vrt. **Ille crucem sceleris pretium (...)** ja **Quod licet Iovi, non licet bovi.**

dupl.
Ks. **duplex** tai **duplus**.

Duplex
Kaksinkertainen, kaksois-. Samanlainen adjektiivi kuin **duplus**. Lyhennetään dupl.

Dupliciter
Kaksinkertaisesti. Vrt. **duplex**

Duplum
Kaksinkertainen määrä. Substantiivi. Vrt. **duplus**.

Duplus
Kaksinkertainen, kaksois-. Samanlainen adjektiivi kuin **duplex**. Vrt. **duplum**. Lyhennetään dupl.

dur.
Ks. **durus**

Dura lex, sed lex.
'Laki on kova, mutta se on laki', ts. laki on laki ja sitä on noudatettava

vaikka se olisi kuinka kova. Periaate on peräisin roomalaisista lakikokoelmista (Ulpianus, *Digesta*, 40,9,12,1). Ajatus lain ylenpalttisesta kunnioittamisesta löytyy jo Herakleitokselta, jonka mukaan lakia on varjeltava kuin kaupungin muuria. Periaatetta noudatti kuolemaantuomittu Sokrates kieltäytyessään karkaamasta vankilasta vaikka siihen olisi tarjoutunut mahdollisuus. Vrt. **Summum ius summa iniuria.**

Dura mater
Kovakalvo, selkäytimen ja aivojen uloin kalvo. Sananmukaisesti "kova äiti". Vrt. **alma mater**.

Dura necessitas
Ankara välttämättömyys

Dura tamen molli saxa cavantur aqua.
'Kuitenkin pehmeä vesi kovertaa kovaa kiveä'. Ks. **Quid magis est saxo durum (...).**

Durum est tibi contra stimulum calcitrare.
'Paha on sinun potkia tutkainta vastaan'. **Stimulus** eli tutkain oli piikkisauva, jolla ajettiin ja ohjattiin eläimiä ja orjia. Ilmauksella tarkoitetaan, että turha räpiköidä vastaan. Sitaatti on *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta, kohdasta jossa Paavali kertoo kääntymyksestään (Ap.t.26:14). Voidaan sanoa myös **Frustra contra stimulum calcitras**, 'turhaan potkit tutkainta vastaan'. Ks. **Saule, Saule, quid me persequeris?**

Durum: sed levius fit patientia,
quidquid corrigere est nefas.
'Kovaa on – mutta kärsivällisyydellä saadaan kevyemmäksi se, mitä ei saa muuttaa', ts. elämme kovia aikoja, mutta kärsivällisyys tekee kevyemmäksi kestää asiat, joita ihminen ei saa muuttaa. Sitaatti Horatiuksen oodista (1,24,19-20).

Durus
Kova; jäykkä; kestävä, karaistu; kovasydäminen, tunteeton, ankara. Lyhennetään dur.

Dux
Opas, ohjaaja; johtaja, päällikkö; herttua; fuugan (tai kaanonin) perusteema, pääteema. Lyhennettynä d.

e.
Lyhenne sanasta **egregius**, **eques**, **erexit** tai **est**.

E
250. Luvun 250 merkitseminen E-kirjaimella oli verraten harvinaista ja sitä tapahtui vasta kristillisenä aikana.

e. a.
Ks. **ex actis**

Ebulliens sapientias
Ks. **sapientias ebulliens**.

e. c.
Ks. **exempli causa**.

Ecce agnus Dei.
'Tuossa (on) Jumalan karitsa'. Johannes Kastajan sanat Jeesuksesta. Sitaatti on peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Joh.1:29).

Ecce homo!
'Tuossa ihminen'. Käännetään yleensä: 'Katso ihmistä'. Pilatuksen ruoskitutettua Jeesuksen hän toi tämän kansan nähtäväksi ja sanoi, että tässä se ihminen sitten on (Joh.19:5). Kuvataiteessa ilmauksella tarkoitetaan ruoskittua ja orjantappurakruunulla koristeltua Jeesusta. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta.

Eecclesia
Seurakunta, kirkko; kansankokous. Sana on laina kreikasta, jossa se merkitsi kansankokousta myös poliittisessa (demokratia) mielessä. Kristillisessä yhteydessä tuo kansankokousta merkitsevä sana on tullut tarkoittamaan kristillistä seurakuntaa.

Ecclesiae dos
Ks. **dos ecclesiae**.

Ecclesiae patres
Ks. **patres ecclesiae**.

Ecclesia militans
Taisteleva kirkko. Taistelu käydään syntejä vastaan. Taistelijoita ovat elossa olevat uskovaiset. Taisteleva kirkko on näiden taistelijoiden muodostama seurakunta. Ilmauksella tarkoitetaan myös sitä niin sanottua vainojen aikaa kristinuskon varhaishistoriassa, jolloin kristityt heittäytyivät marttyyreiksi päästäkseen taivaaseen. Vrt. **ecclesia triumphans.**

Ecclesia triumphans
Riemuitseva kirkko, voittanut kirkko. Ilmaus tarkoittaa niiden autuaiden sielujen joukkoa, jotka ovat voittaneet synnin. Ilmauksella tarkoitetaan myös sitä aikaa kristinuskon historiassa jolloin sillä oli valta-asema Rooman valtiossa. Ks. **ecclesia militans**.

Ecclesiasticum ius
Ks. **ius ecclestiacum**.

Ecloga
Valittu runo; paimenlaulu. Tavallisesti runo Vergiliuksen *Bucolica*-teoksesta.

E contra
Ks. **ex contra**

E contrario
Ks. **ex contrario**

ed.
Ks. **edidit, editio** tai **editor.**

Ediderunt
Toimittivat; julkaisivat. Monikko sanasta **edidit**. Lyhennetään edd.

Edidit
Toimitti, on toimittanut; julkaissut, on julkaissut. Ilmausta käytetään henkilöstä, joka on toimittanut jonkun toisen kirjoittaman tekstin. Lyhennetään ed.

Editio
Kirjan painos; tavallisesti tieteellinen julkaisu, yleensä toimitettu laitos. Lyhennettynä ed.

Editio prima
Ensimmäinen painos; ensisijainen painos. Vrt. **editio princeps**.

Editio princeps
Ensimmäinen (teoksen) painos; ensimmäinen painettu laitos; teoksen pääpainos; paras painos. Monikko **editiones principes**. Sama kuin **editio prima**.

Editor
Julkaisija, toimittaja. Lyhennetään ed. Monikko editores.
e. e. tai **E. E.** Ks. **erroribus exceptis.**

E. & O. E.
Ks. **erroribus et omissionibus exceptis.**

Efferv.
Ks. **effervescens.**

Effervescens
Kuohuva, poreileva. Lyhennettynä efferv.

Effugit mortem, quisquis contempserit; timidissimum quemque consequitur.
'Kuolema on karttanut jokaista, joka on halveksinut sitä, mutta pelkuria se seuraa'. Näin kannustaa Dareios sotilaitaan ennen taistelua Curtiuksen kirjoittamassa *Aleksanteri Suuren historiassa* (4,14,25).

e. g.
Ks. **exempli gratia.**

Eegestas turpis
Ks. **turpis egestas.**

Ego
Minä; minuus. Freudilaisen psykoanalyysin mukaan ihmisen persoonallisuuden toiminnot voidaan jakaa kolmeen ryhmään, jotka ovat **id** ("se"), **ego** ("minuus") ja **superego** ("yliminä"). **Id** haluaa nautintoa ja mielihyvää heti paikalla. **Superego** kertoo mikä on oikein ja mikä väärin (vrt. Samu-Sirkka). **Ego** on se osa ihmisen mieltä, joka on tietoinen itsestään ja joka tekee päätöksiä: minuus pyrkii mielihyvään ottamalla kuitenkin huomioon yliminän vaatimukset.

Ego sum pastor bonus.
'Minä olen hyvä paimen'. Jeesuksen sanat, peräisin *Vulgatasta,* Raamatun vanhasta latinannoksesta (Joh.10:14).

Ego sum qui sum.
'Minä olen se, joka olen'. Sitaatti *Vulgatasta,* pitkään virallisena tekstilaitoksena käytetystä Raamatun latinannoksesta (2.Moos.3:14)

Ego sum rex Romanus et supra grammaticam.
'Minä olen Rooman kuningas ja kieliopin yläpuolella'. Ks. **Caesar non supra grammaticos.**

Ego sum via et veritas et vita.
'Minä olen tie, totuus ja elämä'. Jeesuksen sanat *Vulgatasta,* roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Joh.14:6).

Egregius
Erinomainen, mainio; kunniakas, maineikas. Feminiinimuoto **egregia**. Lyhennetään e.

Eheu fugaces, Postume, Postume,
labuntur anni, nec pietas moram
rugis et instanti senectae
afferet indomitaeque morti.
'Postumus, voi Postumus, karkuun vuodet valuvat. Ei viivytä hyveellisyys ryppyjen tuloa, ei se viivytä vanhenemisen vauhtia, ei kukistamatonta kuolemaa'. Näin runoilee Horatius ystävälleen Postumukselle oodissa, jossa rivien välit suorastaan tihkuvat *carpe diem* -elämänfilosofiaa (Horatius, *Oodit*, 2,14,1-4). Lentävänä lauseena käytetään yleensä runon alkua: **Eheu fugaces, Postume, Postume, labuntur anni.** 'Karkuun, Postumus, voi Postumus, vuodet valuvat'. Runomitta: metrum Alcaicum.

Elephantem ex musca facis.
'Teet norsun kärpäsestä', ts. kärpäsestä teet härkäsen eli suurentelet kohtuuttomasti. Ilmaus on kreikkalainen, sitä on käyttänyt muun muassa Lukianos. Latinaksi ilmauksen esittää Erasmus Rotterdamilainen (*Adagia*, 1,9,69).

Eiusdem generis
Samansukuinen, samaa sukua oleva; samanlainen.

Elapso tempore
Jonkin ajan kuluttua, kun aikaa oli kulunut.

Elatio
Riemullinen tunne, mielihyväntäyteinen ilo, elaatio. Sananmukaisesti "kohoaminen". Ilon tunne, joka tekee mielen niin keveäksi että kehokin tuntuu keveältä ja askel helpolta.

Elegantiae arbiter
Ks. arbiter elegantiae.

Elegia
Surumielinen runo; surumielinen sävellys; tunteellinen runo; elegiseen runomittaan (heksametri ja pentametri vuorottelevat) laadittu runoelma.

e lign.
Ks. **e ligno**.

E ligno
Puusta tehty. Lyhennettynä e lign.

Elisio
Äänteen ääntymättä jääminen. Sananmukaisesti "poisheitto". Puhekielessä yleinen, esimerkiksi kysymyksessä *mikset?* on miksi-sanan lopussa elisio ja i-vokaali jäänyt ääntämättä.

elix.
Ks. **elixir**.

Elixir
Lääke; ihmelääke; viisasten kivi; nestemäinen lääkeseos. Tämä kreikasta arabian kautta keskiajan latinaan tullut on tarkoittanut ihmelääkettä ja viisasten kiveä. Nykyään sana tarkoittaa farmasialatinassa nestemäistä lääkeseosta. Lyhennetään elix.

Elixir vitae
Elämän eliksiiri. Ks. **elixir**.

Elysii campi
Ks. **campi Elysii**.

Elysium
Onnellisten saaret, autuaitten kentät (**campi Elysii**). Onnela, jossa jumalien suosimat henkilöt elävät ilossa ja onnessa ikuisesti. Vanhemmassa kreikkalaisessa runoudessa paikka sijaitsi kaukana Okeanoksen rannalla tai rannan läheisyydessä olevilla saarilla, nuoremmassa kirjallisuudessa se on sijoitettu manalaan.

Emas non quod opus est, sed quod necesse est. Quod non opus est, asse carum est.
'Älä osta tarpeellista, vaan osta sitä mikä on välttämätöntä. Mikä on tarpeetonta, on kallista'. Ajatus on Marcus Porcius Catolta (fragmentti 366; ks. Seneca, *Moraalikirjeitä*, 94,27).

Emergens damnum
Ks. **damnum emergens**.

Emeritus
Täysinpalvellut; eläkkeelle siirtynyt (virkamies).

Emeritus professor
Ks. **professor emeritus**.

Emissio
Poislähettäminen; kappaleen lähettämä säteily; emittointi, setelien, obligaatioiden tai osakkeiden liikkeellelaskeminen.

emoll.
Ks. **emolliens.**

Emolliens
pehmittävä. Lyhennetään emoll.

Emptor caveat
Ostaja varokoon. Ks. **caveat emptor.**

Encephalalgia
Päänsärky.

Enimvero
Todellakin niin; tosiaan.

Ens
Oleva, olento; oleminen, olemassaolo; tosioleva.

Ens rationis
Järjen (luoma) olento; kuviteltu olio, mielen kuvittelema olento.

Ens entium
Olevien oleva, olentojen olento; Korkein olento, Jumala.

Enteralis
Suolta koskeva, suoli-.

Enteritis
Suolitulehdus.

Enuresis
Tahaton virtsantulo.

Enuresis nocturna
Yökastelu, tahaton yöllinen vuoteenkastelu. Sananmukaisesti ”yöllinen virtsaaminen”.

e. o.
Ks. **ex officio, extraordinarius** tai **extra ordinem.**

Eo animo
Siinä tarkoituksessa.

Eodem
Samana. Feminiinimuoto **eadem.**

Eodem anno
Samana vuonna.

Eodem die
Samana päivänä.

Eodem vestigio
Tuossa tuokiossa; hetken kuluttua. Sananmukaisesti "samalla paikalla", ts. samalla ajankohdalla.

Eo ipso
Itsestään, itsessään; sen vuoksi, juuri sen takia.

ep.
Ks. **episcopus** tai **epistula**.

Epicrisis
Sairaskertomuksen tiivistelmä, loppuarviointi, sairauden jälkeen taudin kulusta ja hoidosta annettu lausunto; sairaskertomus. Sananmukaisesti "sairauden jälkeen".

Epilogus
Loppulause, päätösosa (puheessa, näytelmässä tai tekstissä); jälkinäytös, draaman keskeisten tapahtumien suhteen ajallisesti selkeästi myöhempi osa näytelmän lopussa.

Episcopus
Piispa. Lainasana kreikasta, sananmukaisesti "päältäkatsoja", sillä piispa on pappien esimies joka katsoo päältä. Lyhennetään ep.

Epistula
tai **epistola** Kirje; kirjeen muotoon kirjoitettu kaunokirjallinen teos; apostolin kirje Raamatussa. Lyhennetään ep.

Epistula enim non erubescit.
'Sillä kirje ei punastele'. Ajatus on, että kirjeessä voi kertoa asioita joita muuten ei kehtaa kertoa. Lause on Ciceron kirjeestä ystävälleen Lucius Lucceiukselle (*Epistulae ad familiares*, 5,12,1) Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Epistula non erubescit**, 'kirje ei punastele', joskus myös muodossa **Litterae non erubescunt**, 'kirjaimet eivät punastele' tai 'kirje ei punastele'.

E pluribus unum.
'Monesta yksi'. Teksti USA:n vaakunassa: monien osavaltioiden yhteenliittymä muodostaa yhden liittotasavaltion. Ilmaus on peräisin kirkkoisä Augustinuksen *Tunnustuksista* (4,8,13). Ajatus on antiikissa yleinen ja vastaavia ilmauksia on muun muassa Menandroksella, Ci-

cerolla, Ovidiuksella ja Columellalla.

Eques
Aatelinen, ritari. Monikko **equites**. Sananmukaisesti "ratsumies". Lyhennetään e.

Equites
Ratsuväki, ritaristo. Ks. **eques**.

Equitum magister
Ks. **magister equitum**.

Erectus
Pystyssä oleva, pysty-; jalomielinen, ylevä, suoraryhtinen.

Ere nata
Syntyneestä tilanteesta (johtuen); vallitsevassa tilanteessa.

Erexit
Pystytti; rakensi. Lyhennetään e.

Ergo
Siis, siispä; päätelmän seuraus ('seuraa että. . . ').

Ergo bibamus.
'Siispä juokaamme'. Vastaa ilmausta: 'nyt me olemme ansainneet kaljat'. Pidettyään kardinaalien kanssa kokousta paavi Martinus IV oli omasta mielestään saanut niin paljon kärsiä ja nähdä vaivaa kirkon hyväksi, että reilummanpuoleinen juominen kokouksen loputtua oli suorastaan johdonmukainen seuraus.

Eripuit caelo fulmen sceptrumque tyrannis.
'Taivaalta hän tempasi salaman ja tyranneilta valtikan'. Näin sanottiin Benjamin Franklinista, joka keksimällä ukkosenjohdattimen vähensi salaman tuhotöitä ja joka vaikutti merkittävästi Yhdysvaltain itsenäistymistaisteluun. Runosäkeen isä on ranskalainen filosofi d'Alembert. Säe on mukaelma Maniliuksen ihmisälyä ylistävästä säkeestä (1,104).

Eritis sicut dii, scientes bonum et malum.
'Teistä tulee samanlaisia kuin jumalat, jotka tietävät hyvän ja pahan'. Näin lupailee käärme *Vulgatassa,* Raamatun latinannoksessa (1.Moos.3:5).

Erotica (res)
Rakkauteen liittyvä (asia), rakkausasia, lemmenasia; eroottinen (asia).

Eroticus
Rakkauteen liittyvä, rakkautta koskeva; eroottinen.

Errare humanum est.
'Erehtyminen on inhimillistä'. Sitaatti Hieronymuksen kirjeestä: **Errare humanum est et confiteri errorem prudentis**, 'erehtyminen on inhimillistä ja erehdyksen tunnustaminen viisautta' (Hieronymus, *Epistulae*, 57,12). On myös lentävä lause **Errare humanum est, ignoscere divinum**, 'erehtyminen on inhimillistä, anteeksiantaminen jumalallista'. Vrt. **Cuiusvis est errare (...)** ja **Humanum fuit errare (...)** sekä **Qui vitia odit, homines odit.**

Errare malo cum Platone quam cum istis vera sentire.
'Haluan mielummin olla Platonin kanssa väärässä kuin noiden mokomien kanssa oikeassa'. Lentävä lause on lyhennelmä Ciceron laveasta virkkeestä, jossa hän haukkuu pythagoralaisia filosofeja (*Keskusteluja Tusculumissa*, 1,17,39).

Erratum
Virhe, erehdys, lipsahdus; painovirhe. Monikko **errata**.

Erroribus et omissionibus exceptis
Virheitä ja poisjäämisiä lukuunottamatta. Vrt. **erroribus exceptis**. Lyhennetään E. & O. E.

Erroribus exceptis
Virheitä lukuunottamatta. Ilmaus lyhennetään yleensä E. E. Ilmauksella laskuttaja ilmoittaa pidättävänsä oikeuden laskussa mahdollisesti olevien virheiden oikaisemiseen.

Escisio
Poistoleikkaus.

e sem.
Ks. **e seminibus**.

E seminibus
Siemenistä (tehty). Lyhennettynä e sem.

Esotericus
Asiantuntijoille tarkoitettu; salainen, ei julkinen, vain asiaan perehtyneille tarkoitettu, ulkopuolisilta salattu; esoteerinen. Kreikkalaisen lainasanan merkitys on "sisäpuolinen", ts. asia on tarkoitettu tietyn ryhmän sisäiseksi. Vastakohta **exotericus**.

Esse, non videri.
'Olla, ei näyttää' ts. olla jotakin eikä vain näyttää siltä. Preussilaisen

Fredrik Suuren tunnuslause, joka juontuu historioitsija Sallustiuksen toteamuksesta **Bonus esse quam videri maluit** (ks. tätä).

Essentia
Olemus. Olion (esineen tai asian) perusluonne, kaikki ne välttämättömät asiat, jotka tekevät oliosta sen mitä se on ja joita ilman se olisi jotain muuta.

Essentialia negotii
Tehtävän olennaiset osat; oikeustoimen välttämättömät osat.

Essentia quinta
Ks. **quinta essentia**.

Est! Est!! Est!!!
'On! On!! On!!!' Kerrotaan, että muuan aatelismies lähti vuonna 1111 pyhiinvaellusmatkalle Roomaan. Hän piti kovasti viinistä, ja hän niinpä hän päätti lyödä kaksi kärpästä yhdellä iskulla: tekemällä vaivalloisen pyhiinvaellusmatkan sielunsa pelastamiseksi hän samalla virkistää sitä tutustumalla matkan varrella oleviin hyviin viineihin. Koska hän ei tiennyt, missä on hyvää viiniä ja missä ei, hän lähetti palvelijansa ottamaan edeltäkäsin selvää, missä majatalossa on hyvä viini jotta hän voisi jäädä majataloon yöpymään ja samalla perehtymään hieman tarkemmin viinin hyvyyteen. Sovittiin, että jos viini on hyvää, palvelija kirjoittaa majatalon oveen latinankielisen sanan **est**, 'on'. Eräässä Montefiasconessa sijaitsevassa majatalossa oli niin hyvä viini, että palvelija kirjoitti oveen **est est est**, 'on on on'. Viini osoittautui sen verran hyväksi, että aatelismies unohtui Montefiasconeen siihen saakka kunnes kuoli. Pyhiinvaellus jäi, mutta viini luultavasti antoi hänelle sen sielunrauhan mitä hän lähti Roomasta hakemaan (häneen siis sopii hyvin ilmaus **Lotum gustavit**). Tarinan mukaan hänet on haudattu Montefiasconen kirkkoon. Vaikka kirkossa on sivulaivan hämärissä vanha hauta, jossa epämääräiseen kivenpalaan on raaputettu vielä epämääräisemmin luettavat sanat "est est est", niin tarina lienee keksitty mainoskikka, mutta puoliksi rinteessä oleva kirkko kieltämättä on näkemisen arvoinen ja viinikin pärjää monille Lazion alueen viineille.

Est modus in rebus.
'Asioissa on kohtuus' ts. kohtuus on kaikissa asioissa. Sitaatti Horatiuksen satiirista (*Sermones*, 1,1,106). Runomitta on heksametriä. Vrt. **Modus omnibus rebus (...).** Sanonta liittyy antiikissa suosittuun kohtuuden ja keskitien filosofiaan, vrt. **Aurea mediocritas** ja **Ne quid nimis.**

Esto
Ole, ollos; olkoon, (sen) tulee olla.

Esto mihi
Laskiaissunnuntai. Sananmukaisesti "ole minulle". Ilmaus tulee Psalminkohdasta 31:3 (Vulgatassa 30:3), jolla katolinen messu laskiassunnuntaina aloitetaan.

Esto perpetuum
Ollos ikuinen; olkoon ikuinen; olkoon yleispätevä. Ilmaus on osoitettu jollekin (neutrisukuiselle) asialle tai esineelle, esimerkiksi monumentille.

Est proprium stultitiae aliorum vitia cernere, oblivisci suorum.
'Typeryydelle on ominaista huomata toisten viat ja unohtaa omansa'. Näin toteaa Cicero teoksessaan *Keskusteluja Tusculumissa*, (3,73).

Est quaedam flere voluptas.
'Jotain iloa on itkussakin', ts. itkukin tuottaa jonkinlaista mielihyvää, itkukin tekee hyvää jollain tavalla. Sitaatti maanpakoon karkotetun, rakkauden iloista runoilleen Ovidiuksen valituslaulusta (*Tristia*, 4,3,37).

Est rerum omnium magister usus.
'Kaikissa asioissa kokemus on opettaja'. Sitaatti on Caesarin teoksesta *Muistiinpanoja kansalaissodasta* (*Commentarii de bello civili*, 2,8,6).

Et
Ja, myös, sekä. Voidaan kirjoittaa myös merkillä &.

et al.
Ks. **et alii** tai **et alibi**.

Et alia
Ja muut (asiat); ynnä muut.

Et alibi
Ja muualla. Lyhennetään et al.

Et alii
Ja muut, ja muita, ynnä muut (henkilöt); muiden kanssa. Sananmukaisesti "ja muut (henkilöt)". Lyhennetään et al.

etc. tai **&c.**
Ks. **et cetera**.

Et cetera
Ynnä muut, ynnä muuta, ynnä muita; ja niin edelleen. Sananmukaisesti "ja muut (asiat)". Lyhennetään etc. , joskus myös &c.

Et consortes
Ja kumppanit; ja osakkaat; ja toverit; ja sisaret; ja (muut) asianosaiset. Sananmukaisesti "ja osalliset".

Et cum spiritu tuo.
'Ja sinun henkesi kanssa'. Ks. **Dominus vobiscum.**

Ethica
Siveysoppi, etiikka, moraalifilosofia. Sana on peräisin kreikasta. Etiikalla tarkoitetaan kysymyksiä, tutkimuksia, vastauksia tai oppia, jotka käsittelevät sitä, mikä on hyvää, pahaa, oikeaa, väärää jne.

Et hoc genus omne
Ja kaikkea tämänsukuista; ja kaikki tällainen, ja kaikkea tämäntyyppistä.

Etiam atque etiam
Vielä ja vielä; uudestaan ja uudestaan; yhä uudestaan.

Etiam tu, Brute.
'Sinäkin, Brutus'. Ks. **Et tu, Brute!**

Et id genus omne
Ja kaikkea sensukuista; ja kaikki sellainen, ja kaikkea sen tyyppistä.

Et in Arcadia ego.
'Minäkin Arkadiassa', ts. minä (kuolema) olen myös Arkadiassa (eli onnelassa): kuolema on siis onnelassakin. Näin lause ymmärretään nykyään. Arkadia on Vergiliuksen paimenlauluissa rauhan tyyssija, jossa ei ollut sotia vaan pelkkää onnellista paimenelämää. Sanonta esiintyy usealla 1500- ja 1600-luvun italialaisella maalarilla (Schidone, Guercino), mutta lentäväksi lauseeksi sen lienee tehnyt 1600-luvulla elänyt Nicolas Poussin, jonka kuuluisassa, **Et in Arcadia ego** -nimisessä maalauksessa paimenet tavaavat kyseistä kiveen hakattua lausetta. Sanonta on Goethen *Matka Italiaan* -teoksen mottona ja sitä käyttää myös Schiller.

Et male consultis pretium est, prudentia fallit.
'Huonosti suunniteltu onnistuu ja viisas harkinta erehtyy', ts. huono suunnitelma saattaa onnistua ja hyvä epäonnistua jos Kohtalo niin päättää. Maniliuksen omaksumassa ankaran fatalistisessa maailmankuvassa Kohtalo on niin vahva, että mitä hyvänsä tekeekin, ei voi mitään, vaikka sitä ei tekisikään. Heksametrimuotoinen runositaatti on Maniliuksen astronomiaa käsittelevästä runoelmasta nimeltä *Astronomica* (4,95).

Et nunc et semper
Sekä nyt että aina; nyt ja aina.

Et semel emissum volat irrevocabile verbum.
'Ja peruuttamattomasti lentää kerran lähetetty sana', ts. sanottua ei enää saa sanomattomaksi. Säe Horatiuksen runokirjeestä Lolliukselle (1,18,71). Runomitta on heksametriä. Lentävänä lauseena myös muodoissa **Nam semel emissum volat irrevocabile verbum**, 'sillä peruuttamattomasti lentää kerran lähetetty sana' ja **Volat irrevocabile verbum**, 'peruuttamattomasti lentää pois kerran lähetetty sana'. Vrt. **Verba volant (...)**

Et septimus angelus tuba cecinit.
'Ja seitsemäs enkeli soitti torvea'. Sitaatti Johanneksen ilmestyksestä (Ilm.11:15), peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta.

Et sic de ceteris
Ja siten muista; ja sama pätee muihin, ja samoin muista.

Et sic de similibus
Ja siten samanlaisista; ja sama pätee muihin samanlaisiin.

Et similia
Ja samanlaisia (asioita); ynnä muuta sellaista.

Et tu, Brute!
'Sinäkin Brutus'. Lentävää lausetta käytetään nykyään merkityksessä: sinäkin petit minut – luulin sinua luotettavaksi ystäväksi. Kun joukko salaliittolaisia tikareineen kävi 15.3.44 eKr. Gaius Iulius Caesarin kimppuun ja kun Caesar huomasi liittolaisten joukossa myös ystävänsä Brutuksen, Caesar ei huudahtanut **Et tu, Brute!** Eikä hän sanonut **Etiam tu, Brute**, 'sinäkin, Brutus'. Hän ei myöskään sanonut **Tu quoque, Brute, fili mi**, 'sinäkin Brutukseni, oma poikani'. Kerrotaan, että kun eräs salaliittolaisista tarttui Caesaria hartioista, Caesar tiuskaisi silloin: **Ista quidem vis est!**, 'Tämähän on väkivaltaa!' Suetoniuksen mukaan nämä sanat olivat Caesarin viimeiset (*Rooman keisarien elämäkertoja*, Caesar, 82,2). Joidenkin mukaan Caesar oli Brutuksen nähtyään sanonut tälle kreikaksi 'Sinäkin, poikani'. Kerrotaan nimittäin, että Caesarilla ja Brutuksen äidillä Servilialla oli ollut aikoinaan suhde, ja huhuttiin, että Brutus olisi Caesarin poika. Jos tämä on totta, niin tasavaltalaisen, Caesarin itsevaltiuspyrkimyksiä vastustaneen Brutuksen teko oli siis isänmurha, mutta tämä ei ollut se syy, miksi Dante *Jumalaisessa näytelmässään* pani Brutuksen alimpaan helvettiin Cassiuksen ja Juudas Iskariotin kanssa (eli paholaisen leukaperien väliin jauhautumaan), vaan syynä oli hyväntekijänsä pettäminen. Lentäväksi lauseeksi **Et tu, Brute!** on tullut Shakespearen näytelmästä *Julius Caesar.*

Et uxor
Ja vaimo; vaimoineen, vaimonsa kera. Lyhennetään et ux.

Eunt via sua fata.
'Kohtalot kulkevat omaa polkuaan'. Sitaatti filosofi Senecan lohdutuskirjeestä Marcialle (*Consolatio ad Marciam*, 21,6).

Euphonia
soinnukkuus, sulosointuisuus, hyväsointisuus. Kreikkalaisperäinen sana on sananmukaisesti "hyvä-äänisyys, hyväsointisuus".

Euphoria
Voimakas hyvänolon tunne; sairaalloinen (epänormaali) hyvänolon tunne. Sana on peräisin kreikasta.

Euthanasia
Armomurha. Lainasana kreikasta, sananmukaisesti "hyvä kuoleminen".

Eventus stultorum magister.
'Seuraus on tyhmien oppimestari', ts. tulokset opettavat tietämättömiä: vahingosta viisastuu. Historioitsija Liviuksen *Rooman historiassa* olevasta toteamuksesta muovattu lentävä lause (*Ab urbe condita*, 22,39,10).

E vestigio
Heti paikalla. Sananmukaisesti "(samasta ajan)kohdasta (tapahtuva)".

E vino
Viinistä (tehty). Lyhennettynä e vin.

ex.
Ks. **exemplum**.

Ex abrupto
Äkillisesti; odottamatta valmistautumatta ennalta.

Ex abundantia
Runsaudesta; yltäkylläisyydestä.

Exacerbatio
Sairauden paheneminen; taudin oireiden paheneminen.

exact.
Ks. **exactus**.

Ex actis
Asiakirjaote, ote teoksista. Sananmukaisesti "teoista", "teoksista", "asiakirjoista". Lyhennetään e. a.

Exactissimus
Erittäin tarkka, täsmällinen, mitä tarkin.

Exactus
Tarkka, täsmällinen. Lyhennetään exact.

Ex aequo et bono
Oikeamielisestä ja hyvästä; oikeuden ja kohtuuden mukaan.

Ex adverso
Vastakkaiselta kannalta; vastakkaiselta puolelta, vastapäätä.

Ex aliqua parte
Joltakin osalta, jonkin osan suhteen; jossakin määrin.

Examen
Koe, tutkinto.

Ex analogia
Vastaavasti, yhtäläisesti, analogisesti, yhdenmukaisesti (jonkun kanssa); samankaltaisuuden nojalla. Analogiapäätelmä: koska A:ssa on tiettyjä samanlaisia ominaisuuksia kuin B:ssä, on A vastaavasti (ex analogia) muissakin suhteissa samanlainen kuin B. Analogiapäätelmä on arkisessa ajattelussa hyvin tavallinen, ja sitä käyttäen tehdään myös paljon virheitä.

Ex animo
Vilpittömästi, sydämestä. Sananmukaisesti "sielusta".

Ex ante
Ennakolta (tehtävät arviot taloudellisten päätösten vaikutuksista); etukäteisarvio, arvio tulevan taloudellisen toimenpiteen vaikutuksesta; etukäteisarvion perusteella. Vrt. **ex post**.

Ex auditorio
Yleisön taholta, luentosalista, kuulijakunnan keskuudesta, opiskelijoilta, kuulijoilta. Sananmukaisesti "kuuntelusalista" vastakohtana luennoitsijan kateederille (vrt. **ex cathedra**). Esimerkiksi paneelikeskustelussa esitettävä kysymys, huomautus tai kommentti ex auditorio tarkoittaa sitä, että se esitetään paikalla olevan yleisön keskuudesta.

Ex avaritia erumpat audacia, inde omnia scelera ac maleficia gignuntur.
'Ahneudesta pulppuaa röyhkeys, siitä syntyvät kaikki rikokset ja pahat teot'. Näin toteaa Cicero puolustaessaan oikeudessa Sextus Rosciusta (Cicero, *Pro Sex.Rosc.*, 75).

Ex bona fide
Tunnollisesti; rehellisesti. Sananmukaisesti "hyvästä vakaumuksesta", ts. parhaan ymmärryksensä mukaan. Vastakohta **mala fide**.

exc.
tai **excud.** Ks. **excudit**.

Ex cathedra
Istuimelta; oppituolilta; opettajantuolilta, kateederilta; paavinistuimelta, piispanistuimelta; määräävältä paikalta. 18. 7. 1870 julisti paavi Pius IX erehtymättömyysdogmin, jossa määrätään, että paavia oli pidettävä erehtymättömänä silloin kun hän puhuessaan *ex cathedra* määritteli uskoa tai tapoja koskevaa oppia. Tuo kuvanveistäjä Berninin suunnittelema, korkealla oleva istuin (**cathedra Petri**) sijaitsee Pietarinkirkossa Roomassa. Vrt. **cathedra**.

Excelsior
Ylemmäs, korkeammalle.

Exceptio
Poikkeus.

Exceptis erroribus
Ks. **erroribus exceptis**.

Exceptis excipiendis
Tehty poikkeukset lukuunottaen, kun asiaankuuluvat poikkeukset on tehty; tehty poisotettavat asiat poisotettuina; tehty huomioonotettavat asiat huomioonotettuina. Sananmukaisesti "kun poisotettavat on otettu pois".

Excerpta
Valikoima, otteita. Sananmukaisesti "poimintoja". Ks. **excerptum**.

Excerptum
Ote tekstistä, poiminta; yhteenveto, tiivistelmä, abstrakti. Monikko **excerpta**.

Excipe
Tee poikkeus, jätä ottamatta huomioon. Sananmukaisesti "ota pois", "vedä pois".

Exclusive
Rajoittaen, poissulkien, ekslusiivisesti.

Excommunicatio (maior)
Panna, (suurempi) panna. Ankara kirkollinen rangaistus, jossa synnin tekijältä voidaan kieltää mm. kirkollinen hautaaminen ja oikeus osallistua jumalanpalvelukseen, täydellinen erottaminen kirkon yhteydestä.

Excommunicatio minor
Pienempi panna; ehtoolliskielto. Kirkollinen rangaistus. Sananmukaisesti "pienempi yhteydestä erottaminen", "pienempi (seurakunnan) yhteisyydestä erottaminen". Vrt. **excommunicatio (maior)**.

Ex composito
Sopimuksen mukaan.

Ex contrario
Päin vastoin; toisaalta. Sananmukaisesti "vastakkaiselta (puolelta)". Vrt. **in contrarium**.

Excud.
Ks. **excudit**.

Excudent alii spirantia mollius aera.
'Muovatkoot muut eloisia pronssiveistoksia', ts. keskittykööt muut omiin tehtäviinsä, mutta meidän (tai teidän) on keskitettävä omaamme (omaanne). Sitaatti on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (6,848). Sitaatin kohdassa vakuutellaan, että keskittykööt muut kansat taiteisiin, tieteisiin, sivistykseen ja muuhun sellaiseen, mutta Rooma keskittyköön hallitsemaan muita, Rooma valloittakoon ja pakottakoon kaikki rauhaan ja noudattamaan lakia sekä järjestystä. Kohta on puhdasta keisari Augustuksen valtiopolitiikan propagointia, ks. **Tu regere imperio populos (...)**. Aeneaasta enemmän ks. **Arma virumque cano (...)**.

Excudit
Kaivertanut, painanut. Kuparipiirroksissa teksti kertoo painajan tai kaivertajan nimen. Lyhennettynä excud. tai exc.

Ex decreto
Päätöksen perusteella, oikeuden antaman päätöksen perusteella; opinkappaleen perusteella; opin mukaan, filosofisen opin perusajatuksen perusteella. Sananmukaisesti "määräyksen perusteella", "opin perusteella".

Exegi monumentum aere perennius.
'Pystytin monumentin, joka on vaskea kauemmin kestävä'. Sitaatti on

Horatiuksen oodista (3,30,1), jossa hän varsin itsetietoiseen tyyliin vakuuttaa runoutensa erinomaista vankkuutta: vaskea vahvemmalla monumentilla hän tarkoittaa runojaan, jotka tulevat kestämään ajan hammasta paremmin kuin pronssiveistokset. Hän myös toteaa, että hän ei kuole kokonaan vaan että runoutensa säilyvyyden ansiosta hän on saavuttanut osittaisen kuolemattomuuden (ks. **Non omnis moriar**). Horatius oli oikeassa ainakin siinä mielessä, että aikojen saatossa antiikin pronssiveistokset on melkein kaikki sulatettu sodankäynnin tarpeita varten, mutta Horatiuksen nimi on hänen runojensa ansiosta jäänyt elämään, vaikka se kyllä voikin olla monen koululaisen kiroama, sillä kaikki kahden tuhannen vuoden ajan latinaa lukeneet koululaiset eivät ole välttämättä pitäneet Horatiuksen vaikeasta runoudesta.

Exempla
Esimerkkejä, esimerkit; kokeita; malleja. Monikko sanasta **exemplum**.

Exempli causa
Esimerkiksi. Sananmukaisesti "esimerkin vuoksi". Merkitykseltään sama kuin **exempli gratia**. Lyhennetään e. c.

Exempli gratia
Esimerkiksi. Sananmukaisesti "esimerkin vuoksi". Merkitykseltään sama kuin **exempli causa**. Lyhennetään e. g.

Exempli mali
Huonon esimerkin (ihminen tai asia); asia tai henkilö jolla on huono esikuva; asia tai henkilö joka on huono esikuva tai esimerkki.

Exempli pessimi
Huonoimmat esimerkit; kamalimmat esimerkit.

Exemplum
Esimerkki, näyte; esikuva, malli; koe. Monikko **exempla**. Sananmukaisesti "pois otettu". Lyhennetään ex.

Exercitia spiritualia
Hengelliset harjoitukset. Mietiskelyn ja rukoilun avulla yksinäisyydessä tapahtuva, hengellisen elämän ja henkisen itsekasvatuksen elvytykseksi tähtäävä menetelmä katolisessa kirkossa. Alan merkittävä auktoriteetti on jesuiittajärjestön perustaja Loyola, joka on kirjoittanut aiheesta teoksen nimeltä *exercitia spiritualia*.

Exercitium
Harjoitus.

Ex est
Ohi on, se on päättynyt. Sananmukaisesti "on (ajallisesti) takana".

Exeunt
Poistuvat; poistuvat näyttämöltä. Ilmaus esiintyy näytelmien parenteeseissa. Yksikkö **exit**.

Ex hypothesi
Edellytyksestä (johtuen); oletuksen perusteella.

Eximia cum laude (approbatur)
Erinomaisella kiitoksella (hyväksytään). Yliopistollinen arvosana.

Eximia cum laude
Erinomaisella kiitoksella. Toiseksi korkein yliopistollinen arvosana. Alapuolella on **magna cum laude** ja yläpuolella **laudatur**.

Ex improviso
Odottamatta, äkkiarvaamatta. Sananmukaisesti "arvaamatta etukäteen"

Ex intervallo
Matkan päästä.

Ex integro
Uudestaan, alusta.

Exit
Poistuu; poistuu näyttämöltä. Ilmaus esiintyy näytelmien parenteeseissa. Monikko **exeunt**.

Exitus
Poistuminen; päättyminen, loppu; uloskäytävä; kuolema, elämän päättyminen.

Exitus acta probat.
'Lopputulos tekee teot hyviksi'. Ovidiukselta peräisin oleva sanonta (*Heroides*, 2,85). Runomitta on heksametriä. Vrt. **Finis coronat opus.**

Exitus letalis
Kuolema. Sananmukaisesti "kuolettava poistuminen".

Exlex
Lainsuojaton. Sananmukaisesti "lain ulkopuolella oleva".

Ex libris
Kirjakokoelmasta, kirjastosta, kirjoista. Ilmaisun perään kirjoitetaan

kirjan omistajan nimi. Tällainen lause kirjassa tarkoittaa, että kirja kuuluu mainitulle henkilölle ja että se olisi syytä palauttaa. Kirjan omistaja saattaa tehdä jopa pieniä kirjaan liimattavia lappuja, joita kutsutaan nimellä **exlibris** ja joissa on edellämainittu teksti. Laput on syytä liimata hyvällä liimalla kirjaan kiinni ettei kirjavaras tai ekslibristi saa lappua helposti irti.

Ex longinquo
Etäältä, etäiseltä ajalta; kaukaa; pitkältä ajalta.

Ex mandato
Määräyksen mukaisesti, ohjeen mukaan, annetun tehtävän perusteella.

Ex minimis seminibus nascuntur ingentia.
'Pienistä siemenistä ovat suuretkin asiat syntyisin'. Sitaatti filosofi Senecalta, (*Kaitselmuksesta*, 1,2)

Ex more
Tavan mukaan, tapaa seuraten, tavan mukaisesti.

Ex nihilo nihil.
'Ei mistään mitään', ts. tyhjästä ei voi syntyä mitään. Ks. **Nil posse creari de nilo.**

Ex officio
Viran puolesta, toimeksi saaneena, virallisesti. Lyhennetään e. o.

Ex opere operato
Toimitetun teon perusteella. Teologia opettaa, että sakramentti, esimerkiksi ehtoollinen, on aina yhtä pyhä, oli sakramentin jakanut pappi sitten kuinka huono tai hyvä tahansa. Sakramentti on tullut pyhäksi ex opere operato, papin toimittaman teon (**opus operatum**) eli asetussanojen perusteella. Asetussanat ovat kuin valokatkaisin: valo joko palaa tai ei pala, mutta lamppuun menevän sähkövirran laatuun ei valokatkaisijan käyttäjä vaikuta.

Exordium
Johdanto, alkusanat; puheen alkuosa, jossa yritetään herättää kuulijan mielenkiinto.

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.
'Kohotkoon luistani kostaja', ts. nouskoon ruumiini tuhkasta vielä kostaja, tulkoon minun jälkeeni joku, joka kostaa puolestani. Näin kiroaa Kartahgon kuningatar Dido. Kiroamisen syynä on rakkaus, sillä Aeneas, Karthagoon eksynyt troijalainen sankari ja Rooman kansan kantaisä, vaivihkaa, kesken kuuman romanssin, sanomatta Didolle

mitään, lähti Italiaan panemaan alulle tulevaa Rooman valtiota. Runoilija Vergilius, joka *Aeneis*-eepoksessaan nuo sanat Didon suuhun laittoi (4,625), haluaa näin viitata karthagolaiseen Hannibaliin, joka tuotti roomalaisille paljon vahinkoa: isien pahat teot joutuu jälkipolvi maksamaan. Säkeen runomitta on heksametriä. Aeneaasta enemmän ks. **Arma virumque cano (...)**.

Ex oriente lux.
'Idästä valo'. Aurinko toki nousee idästä, mutta tällä uudehkolla saksalaisperäisellä sanonnalla tarkoitettiin alkujaan sitä, että pelastuksen valo eli kristinusko tulee idästä (vrt. Hesekiel 43:2). Pian ilmaus sai laveamman merkityksen ja sillä alettiin tarkoittaa sitä, että kulttuuri on peräisin idästä: länsimainen filosofia syntyi Vähä-Aasian rannikon suurissa kauppakaupungeissa, roomalaiset hakivat sivistyksensä Kreikasta ja kristinuskokin on itämainen uskonto; lisäksi varsinkin 1700-luvulla pidettiin Kiinan ikivanhaa kulttuuria ja sivistystä ylivertaisena länsimaiseen nähden, ja myöhemmin ovat monet eurooppalaiset alkaneet uskoa ylimmän viisauden asuvan Himalajan korkeuksissa tai Intian ihmispaljoudessa. Joskus ajatusta **Ex oriente lux** on täydennetty lisäämällä perään esimerkiksi **ex occidente dux**, 'lännestä johtaja', **ex occidente lex**, 'lännestä laki' tai **ex occidente luxus**, 'lännestä luksus'.

Exotericus
Yleistajuinen, kansantajuinen, eksoteerinen. Kreikkalainen lainasana tarkoittaa "ulkopuolinen", ts. asia on tarkoitettu niille, jotka eivät ole asiaan perehtyneitä. Vastakohta on **esotericus**.

Ex ovo
Alusta alkaen. Sananmukaisesti "munasta". Vrt. **ab ovo**.

exp.
Ks. **expeditus**.

Ex parte
Osaltaan; yhdessä suhteessa; vain yhdeltä kannalta, vain yhden puolen osalta; ainoastaan toisen (osa)puolen osalta.

Expeditus
Toimitettu; valmis. Lyhennetään exp.

Experimentum crucis
Ratkaiseva koe; krusiaalinen testi, joka ratkaisee, pitääkö olettamus paikkansa; tärkeä koe. Sananmukaisesti "ristin koe".

Experto credite.
'Uskokaa kokenutta'. Tästä Vergiliuksen *Aeneis*-runoelmassa (11,283)

esiintyvästä ilmauksesta tuli lentävä lause jo antiikissa – sitä käyttävät mm. Ovidius ja Seneca. Runomitta: heksametri. Vrt. **Crede experto**.

Explicit.
Ks. **explicitum est volumen**.

Explicite
Selvästi, selvin sanoin, eksplisiittisesti; suoraan ilmaistuna. Sananmukaisesti "aukikäärittynä", "esiinkudottuna". Vrt. **implicite**.

Explicitum est liber
Teos päättyy tähän. Sananmukaisesti "teos päättyi". Ks. **Explicitum est volumen**.

Explicitum est volumen
Kirja päättyy tähän. Sananmukaisesti "kirjakäärö päättyi". Keskiajalla kopioitaessa kirjoja kirjoitettiin teoksen loppuun sen päättyminen. Yleensä käytettiin lyhennettä **explicit**. Teoksen alkaessa kirjoitettiin **implicit.**

Ex post
Jälkikäteen (tehtävä tarkastelu); jälkikäteistarkastelu; jälkikäteistarkastelun pohjalta. Taloudellisten päätösten perusteina olevien etukäteisarvioiden puiminen jälkikäteen.

Ex post facto
Jälkikäteen, tapahtuneen jälkeen; jälkikäteistarkastelu, retrospektiivinen tarkastelu; liian myöhään. Ilmaisua käytetään myös lyhyesti muodossa **ex post** tarkoittamassa sellaista jälkikäteistarkastelua, jossa tutkitaan kuinka suunnitelmat ovat toteutuneet.

Expressis verbis
Selvillä sanoilla, selvästi. Sananmukaisesti "selvästi äännetyillä sanoilla".

Ex professo
Ammatin perusteella, ammatista (johtuen); asiantuntijana, tunnustetusti, tunnustettuna asiantuntijana; ammattinsa puolesta, ammatti-ihmisenä.

Ex proposito
Suunnitelmasta johtuen; suunnitelman mukaan; oletuksen perusteella, päätelmän ylälauseesta (syllogismin yläpremississä) johtuen.

Ex temp.
Ks. **ex tempore**.

Ex tempore
Valmistelematta, harjoittelematta, heti paikalla; tarvittaessa (lyhennetään ex temp.). Sananmukaisesti "tilanteen mukaan" (**tempus** tarkoittaa paitsi aikaa, hetkeä ja tilannetta, myös ohimoa, ja mieleen voi helposti tulla ajatus, että ex tempore -puheen pitäjä keksii juttunsa omasta ohimostaan. Kirjoitetaan joskus myös muotoon **extempore**.

Extern.
Ks. **externus**.

Externum mare
Ks. **mare externum**.

Externus
Ulkoinen. Lyhennetään extern.

extr.
Ks. **extractum**.

Extractum
Uute. Lyhennetään extr.

Extra ecclesiam nulla salus.
'Kirkon ulkopuolella ei pelastusta', ts. taivaaseen ei pääse jos ei kuulu (katoliseen) kirkkoon. Sitaatti on kirkkoisä Cyprianuksen kirjeestä (73,21).

Extraordinarius
Epätavallinen, tavaton; Tavallista parempi, erinomainen, valikoitu. Sananmukaisesti "tavallisen ulkopuolella". Lyhennetään e. o.

Extra ordinem
Ulkopuolella järjestyksen, tavallisen järjestyksen ulkopuolella; vastoin tapaa, vastoin yleistä järjestystä; säännönvastaisesti; ylimääräisesti. Lyhennettynä e. o.

Extrema unctio
Ks. **unctio extrema**.

Ex ungue leonem.
'Kynnestä leijona', ts. leijonan tunnistaa helposti jo pelkästä kynnestä niin kuin linnun tunnistaa laulusta. Käytetään todettaessa, että todellisen mestarin tunnistaa jo hyvinkin vähäisestä esimerkistä: viulutaiturin tunnistaa jo parista tahdista, mestaritaiteilijan parista siveltimenvedosta jne. Sanonta on peräisin runoilija Alkaiokselta (ks. Plutarkhos, *De defectu oraculorum*, 3). Vrt. **Sat sapienti.**

Ex unitate vires.
'Yhtenäisyydestä voimaa'. Lause on Etelä-Afrikan vaakunassa. Vrt. **E pluribus unum.**

Ex usu
Tavan perusteella; käytännön mukaan; tavanmukaisesti; hyödyllinen.

Ex voluntate
Halun mukaan; toivomuksen mukaan, pyynnön mukaisesti.

Ex voto
Lupauksen mukaan. Sananmukaisesti "sitoumuksen perusteella". Pulassa tai puutteessa olevilla roomalaisilla oli tapana luvata jumalalle jokin uhrilahja jos jumala täyttää heidän toiveensa. Tällä jumalalle annetulla sitoumuksella oli nimi **votum**. Luvattu uhrilahja oli eräänlainen maksu jumalan suorittamasta palveluksesta. Roomalaiset olivat siinä suhteessa käytännöllisiä, että – toisin kuin useimmat kansat – he uhrasivat vasta jälkikäteen: tällöin ei tarvinnut ainakaan harmitella täyttämättömiin toiveisiin tuhlattuja uhreja, sillä jos jumala ei täyttänyt pyyntöä, ei siitä sitten mitään maksettukaan.

f. tai **F**
Ks. **fac**, **familia**, **fecit**, **feriae**, **filius**, **folio**, **folium**, **forma**, **frater**. Roomalaisena luvun 40 merkkinä saatettiin (kristillisellä ajalla) käyttää kirjainta F.

Faber
Seppä.

Faber est suae quisque fortunae.
'Jokainen on oman onnensa seppä'. Sanonnan isä on Appius (eli Appius Claudius Caecus), joka on myös tien (via Appia) ja akveduktin (aqua Appia) isä. Tästä saturniseen mittaan tehdystä sanonnasta kertoo Sallustius (*De civitate*, 1,2).

Fabula
Kertomus; opettavainen satu, eläintarina; näytelmä. Nykyään sanaa käytetään yleisimmin merkityksessä opettavainen eläinsatu. Latinassa sana tarkoittaa sekä näytelmää että kertomusta, niin kaikenkarvaista juttua kuin runoelmaakin. Esimerkiksi Aisopoksen sadut (fabula) ovat kenties opettavaisia, mutta suuri osa niistä on pikemminkin pakinoita, kertomuksia tai vitsejä kuin satuja, ja eläinsatuja näistä on vain osa.

Fac
Tee. Lyhennetään f.

Facetiae omnium sermonum condimenta.
'Sukkeluus maustaa kaikki puheet'. Tällainen ohje puhujalle on Ciceron teoksessa *Ystävyydestä* (66).

Facias venire
Ks. **venire facias.**

Faciendi plures libros nullus est finis; frequensque meditatio carnis afflictio est.
'Paljojen kirjojen tekemisellä ei ole loppua; ja alituinen opiskelu heikentää ruumiin'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Saarn.12:12).

Faciendum curavit
Rakennutti. Sananmukaisesti "huolehti rakentamisesta". Lyhennetään f. c.

Facie prima
Ks. **prima facie.**

Facies
Kasvot; pinta; etupuoli.

Facies non omnibus una
non diversa tamen, qualem decet esse sororum.
'Sisarusten kasvot eivät ole samanlaiset, eivätkä kuitenkaan aivan erilaiset'. Tämä sisarusten yhdennäköisyyttä käsittelevä syvällinen mietelmä on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (2,13).

Facilis descensus Averno.
'Tuonelan järvelle on helppo laskeutua'. Ajatus on seuraava: manalaan on kyllä helppo mennä, mutta sieltä on vaikea tulla takaisin. Ajatus on lausuttu Vergiliuksen *Aeneiksessä* (6,126), kohdassa jossa ennustajatar Sibylla puhuu manalanretkeä suunnittelevalle Aeneaalle. Mitta on heksametriä. Ks. **Discite iustitiam moniti et non temnere divos.**

Facis de necessitate virtutem.
'Teet välttämättömyydestä hyveen'. Näin haukkuu Hieronymus, raamatunkääntäjä *Adversus Rufinum* (3,2). Ilmaus on peräisin filosofi Senecalta (*Kirjeet* 54,6).

Facit indignatio versum.
'Suuttumus saa aikaan säkeitä' (Juv.1,79). Säe on runoilija Juvenalikselta, jota nykymaailman meno suututtaa niin, että hänen on aivan pakko kirjoittaa valitusrunoja ajan rappiosta. Mitta on heksametriä. Vrt. **Difficile est saturam non scribere.**

Fac sciam
Toimi niin että tiedän; pidä huoli että saan tietää (asiasta).

Fac si facis.
'Tee se, jos aiot tehdä'. Sitaatti Martialiksen epigrammista (1,46,1). Vrt. **Quod facis, fac citius** ja **Age si quid agis.**

Fac simile
Tee samanlainen. Yhteenkirjoitettuna **facsimile** (harvoin kirjoitettuna väliviivalla **fac-simile**) tarkoittaa näköispainosta, myös tarkkaa jäljennöstä kirjoituksesta tai piirustuksesta.

Fac sumptum propere, cum res desiderat ipsa:
dandum etenim est aliquid, dum tempus postulat aut res.
'Tilanteen vaatiessa ei saa kitsastella: rahaa pitää käyttää runsaasti silloin kun aika tai asia niin vaatii'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 2.5).

Facta
Tosiasiat, tapahtuneet tosiasiat (monikko); tapahtunut, syntynyt asia (**res facta**). Ks. **factum**.

Facta infecta fieri nequeunt.
'Tehtyjä ei voi tehdä tekemättömiksi'. Ks. **Accusando fieri infectum non potest.** Vrt. **Factum est illud, fieri infectum non potest.**

Facta loquuntur
Tosiasiat puhuvat.

Facti quaestio
Ks. **quaestio facti**.

Facto ipso
Ks. **ipso facto**.

Fac totum
Tee kaikki. Yhteenkirjoitettuna **fac-totum** tarkoittaa tärkeää avustajaa, sellaista joka on kaikki kaikessa, oikea käsi tai jopa molemmat (ja joka yleensä joutuu tekemään päämiehensä kaikki työt, ainakin ne ikävät).

Factum
Tosiasia, faktumi; tapahtunut tosiasia, tositapaus: teko, maineteko, työ; tapaus, tapahtunut asia. Sananmukaisesti "tapahtunut". Sana on suvultaan neutrimuodossa, sen maskuliinimuoto on **factus** ja feminiinimuoto **facta**.

Factum est illud, fieri infectum non potest.
'Se on tehty: sitä ei voi saada tekemättömäksi'. Sitaatti on Plautuksen näytelmästä Aulularia (741). Repliikin lausuu Lyconides-niminen nuorukainen, joka on juuri kertonut Euclio-herralle tehneensä tämän tyttären tiineeksi. Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Factum fieri infectum non potest**, 'tehtyä ei saa tekemättömäksi'. Vrt. **Accusando facta infecta fieri nequeunt.**

Factum probandum
Tosiseikka joka todistetaan, tosiasia joka oikeudessa näytetään toteen, osoitetaan tapahtuneeksi. Sananmukaisesti "todistettava tosiseikka".

Factus
Jalostettu, valmistettu, tehty; taiteellinen; taiteiltu, hiottu. Ks. **factum**.

Facultas
Kyky, voima, taipumus; tietotaito, oppien tai taitojen kokonaisuus;

Facultas artium
Taiteiden tiedekunta; filosofinen tiedekunta, humanististen tieteiden tiedekunta, humanistinen tiedekunta. Sananmukaisesti "taiteiden tiedekunta", mutta on huomattava, että latinan taiteksi käännetty sana **ars** on ymmärrettävä erittäin väljästi, sillä keskiajan yliopistossa taiteiden tiedekunnassa opetettiin ns. seitsemää vapaata taidetta (**septem artes liberales**), jotka ovat kielioppi, puhetaito ja väittelytaito (nämä muodostivat **trivium**in) sekä laskuoppi, geometria, astronomia ja musiikki (nämä muodostivat **quadrivium**in). Taiteiden tiedekunta oli keskiajalla yliopistojen suurin tiedekunta (muut olivat teologinen, lääketieteellinen ja oikeustieteellinen). Ks. **artes liberales**.

Faecalis
Ulosteeseen liittyvä, ulosteen, uloste-.

Faeces
Ulosteet (monikkomuotoinen sana).

Falsa verba
Vääriä sanoja; valheita; valheet.

Falsum
valhe, petos, teeskentely; väärennös, sepustettu.

Fama
Huhu, juoru; maine.

Fama fert
Huhu kertoo, juorutaan, pikkulinnut laulavat. Sananmukaisesti "Hu-

hu kantaa", ts. huhun jumalatar kantelee.

Fama, malum qua non aliud velocius ullum: mobilitate viget virisque adquirit eundo.
'Huhu – ei ole mitään pahempaa kuin se, ei mitään nopeampaa: se piristyy liikkuessaan ja kasvattaa voimiaan kulkemalla' Tämä on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksen (4,174-5) kuuluisa kohta, josta on tehty useita lentäviä lauseita: **Fama crescit eundo**, 'huhu kasvaa kulkemalla'; **Fama, malum qua non aliud velocius ullum**, 'ei ole mitään pahempaa kuin huhu eikä mitään nopeampaa'; **mobilitate viget virisque adquirit eundo**, 'virkistyy vauhdista ja lisää voimiaan liikkumalla'. Mitta heksametriä. Kuvaus huhusta liittyy Aeneaan ja Didon, Karthagon leskikuningattaren, romanssiin, joka päättyy surullisesti: Aeneas saa unessa tietää, että hänellä on tärkeitä asioita hoidettavana pohjoisessa, ja hän lähtee Karthagosta heti herättyään, jättämättä Didolle edes jäähyväisiä. Dido kiroaa miehen, vannoo kostoa ja tappaa itsensä. Jos Aeneas olisi jäänyt Didon luokse hallitsemaan Karthagoa, olisi Rooma jäänyt perustamatta. Aeneaasta enemmän ks. **Arma virumque cano**.

Fama semper vivat
Kestäköön maine ikuisesti. Sananmukaisesti "maine aina eläköön". Käytetään toivotuksissa kunniakkaalle ja meineikkaalle ihmiselle, jolle pysyvä kunnia ja maine ovat tärkeitä.

Fama volat.
'Huhulla on siivet'. Lentävä lause Vergiliuksen *Aeneiksesta* (7,392). Vrt. **Fama, malum (...)**.

Fames optimum condimentum.
'Nälkä on paras mauste'. Ilmaus on Cicerolta, jonka mukaan Sokrates olisi sanonut näin – kreikaksi tietenkin (Cicero, *De finibus bonorum et malorum*, 2,90). Vrt. **Cibi condimentum fames est.**

Familia
Perhe, talon väki. Lyhennetään f.

Famulus
Palvelija, apulainen; orja; avustaja, oppilasavustaja. Sananmukaisesti "palveleva". Feminiinimuoto famula.

far.
Ks. **farina**.

Farina
jauho, jauhot. Lyhennetään far.

Fas
sallittu; oikein, hyvä tapa; tapa; velvollisuus; oikeus, jumalallinen oikeus ja velvollisuus, pyhä velvollisuus; jumalan määräämä kohtalo. Sananmukaisesti "lausuma", tarkoittaa jumalan lausumaa, jumalan määräämää tai määrittämää asiaa. Vastakohta **nefas**. Vrt. **per fas et nefas**.

Fas est
On oikein, on sallittua.

Fas est ab hoste doceri.
'On sallittua ottaa oppia viholliselta'. Runositaatti on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (4,428), jossa ajatuksen esittää jumalatar Juno. Runomitta on heksametriä.

Fasti
Sallittujen päivien (**dies fasti**) luettelo; kalenteri; aikakirjat, historialliset vuosikirjat.

Fatalis casus
Kohtalokas tapahtuma tai sattuma, onnettomuus.

Fata
Kohtalon vallat, kohtalon voimat, kohtalo. Sanan **fatum** monikko (ks. tätä).

Fatorum ordo
Ks. **ordo fatorum**.

Fatum
Kohtalo; kuolema, perikato; ennustus; jumalan tahto. Sananmukaisesti "lausuma", jumalan lausumaa, jumalan määräämää tai määrittämää asiaa (vrt. **fas**). Monikko **fata**.

Faucibus urget
Ahdistaa niskassa; on kimpussa, on niskassa, urkkii niskassa. Käytetään henkilöstä joka juonii pahoja meidän tai muiden pään menoksi.

Faustum omen
Ks. **omen faustum**.

Faustus dies
Onnen päivä, onnea tuottava, suotuisa päivä. Vrt. **dies infaustus**.

Favete linguis!
'Suosikaa kielillänne', ts. olkaa hiljaa. Lentävänä lauseena käytetty silloin kun pyydetään hiljaisuutta tai huomiota. Sanonta esiintyy mm. Horatiuksen oodissa (3,1,2). Ilmaus liittyy pyhiä toimituksia aloitta-

vien pappien pyyntöön, että paikallaolijat suosisivat kielillään pyhiä toimituksia eli olisivat häiritsemättä ja seuraisivat hartaina menoja. Oodissaan Horatius ilmoittaa ensin, että hän ei runoillaan kalastele massojen suosiota vaan asiantuntijoiden arvostusta, ja nyt hän ikään kuin muusien pappina aloittaa pyhät menot asiaan vihkiytyneille pyytäen näitä hiljentymään. Ks. **Odi profanum vulgus et arceo.**

f. c.
Ks. **faciendum curavit**.

Febris
Kuume.

fec.
Ks. **fecit**.

Fecerunt
Tekivät, valmistivat (ks. **fecit**). Lyhennetään ff.

Fecisti ratione
Ks. **ratione fecisti**.

Fecit
Teki, valmisti. Monikko **fecerunt**. Taideteosten signeerauksen yhteydessä, yleensä tekijän nimen jäljessä. Lyhennetään f. tai fec.

Fecundatio
Hedelmöitys.

Felis
Kissa.

Felix
Onnellinen, onnekas; onnea tuottava; hedelmällinen.

Felix semper
Ks. **semper felix**.

Feminae naturam regere desperare est otium.
'Naisen mielen ohjailu on ajanhukkaa'. Ajatus on Publilius Syruksen tuntemattomaksi jääneestä näytelmästä (F 22).

Femina summa
Suurnainen, suuriarvoinen nainen.

Fenn.
Ks. **Fennicus**.

Fenni
Fennit; lappalaiset; suomalaiset. Sana on peräisin Tacituksen teoksesta *Germania*, jossa on vanhin säilynyt maininta kansasta nimeltä fennit (46,3). Nykyään ollaan sitä mieltä, että fennit ovat lappalaisia, mutta koska keski- ja uudella ajalla fenneinä pidettiin suomalaisia, ehti sana **Fenni** käytössä vakiintua tarkoittamaan suomalaista. Sanasta tehtyjä johdoksia ovat **Fennicus** ja **Fennia**. Sekaannusten välttämiseksi suositellaan nykyään kuitenkin käytettäväksi edellisten sijaan sanoja **Finnicus** ja **Finnia** (ks. näitä).

Fennia
Suomi. Vanhentunut ilmaus, joka on johdettu sanasta **fenni** (ks. tätä). Nykyään Suomesta käytetään latinassa mieluummin sanaa **Finnia** tai **Finlandia**.

Fennica
Fennica-kokoelma. Kokoelma, yleensä kirjakokoelma, johon kuuluu kaikki suomenkielinen, Suomessa painettu tai Suomea koskeva (kirjallisuus). Sananmukaisesti "suomalaiset" (ks. **Fennicus**).

Fennicus
Suomalainen. Maskuliinisukuinen adjektiivi. Ilmaus, joka on johdettu sanasta **Fenni** (ks. tätä). Lyhennettynä fenn. Nykyään suositellaan mieluummin käytettäväksi muotoa **Finnicus** (ks. tätä).

Fennis mira feritas, foeda paupertas.
'Fennit ovat ihmeen villejä, viheliäisen köyhiä'. Historioitsija Tacitus kertoo vuonna 98 jKr. ilmestyneessä *Germania*-nimisessä teoksessaan Keski- ja Pohjois-Euroopan kansoista ja näiden elintavoista. Teoksen eräänlainen loppuhuipennus on romanttisesti luettava kuvaus fenneistä, jotka vapaaehtoisesti ovat hylänneet maanviljelyn, rikkauksien keräämisen, sotimisen sekä pysyvien asumusten rakentamisen ja valinneet mielummin köyhän sekä villin metsäläiselämän kaukana sivistyksestä, elämäntavan johon kuuluu oksamajoissa asustelu, villien kasvien syönti, metsästys, kalastus ja turkiksiin pukeutuminen. Fenneille siis metsä oli lintukoto ja elämä suuri eräretki kaukana ihmisistä ja kaukana jumalista (vähän niin kuin Jukolan veljeksille). Tacitus ylistää tuota villiä alkeellista elämäntapaa todeten, että siinä ollaan vapaita sellaisestakin asiasta kuin toivomisesta. Kyseinen *Germanian* jakso (46,3) on vanhin kirjallisuudessa säilynyt kohta jossa mainitaan kansa nimeltä fennit. On tavallista uskoa, että kuvaus tarkoittaa suomalaisia, mutta oppineiden mielestä kuvauksen kohteena ovat lappalaiset.

Fere libenter homines id, quod volunt, credunt.
'Mitä ihmiset toivovat, sen he mielellään uskovat'. Ajatuksen on kirjoittanut Caesar teokseensa *Gallian sota* (3,18,6).

Feriae
Vapaapäivät, loma; kirkollinen juhlapyhä; juhlat, juhlapäivät (monikkomuotoinen sana). Sama kuin **dies festi**. Lyhennetään f.

Feriae trium regum
Loppiainen. Sananmukaisesti "kolmen kuninkaan juhla". Nuo kolme kuningasta ovat Kaspar, Melkior ja Baltasar, kolme itämaan viisasta tietäjää, jotka saapuvat Jeesuslapsen luo.

Feriati dies
Ks. **dies feriati**.

ferr.
Ks. **ferrum**.

Ferreus adsiduo consumitur anulus usu.
'Rautarengas (tai rautasormus) kuluu jatkuvasta käytöstä', ts. peräänantamattomuus perii lopulta voiton. Sitaatti on Ovidiuksen *Rakastamisen taidon* (1, 475) kohdasta, jossa runoilija vakuuttaa, että viettelijän on oltava peräänantamattoman sisukas: siveimmänkin naisen vastarinta loppuu ennen pitkää niin kuin vesi kuluttaa kiveä (Ks. **Quid magis est saxo durum (...)** sekä **Gutta cavat lapidem**) ja jatkuva käyttö kuluttaa rautarengasta (vrt. Lucretius, *Maailmankaikkeudesta*, 1,312).

Ferro et igni
Tulella ja raudalla; sodan avulla; tuhoamalla kaikki; tappamalla miekalla ja polttamalla kaikki mikä palaa. Sananmukaisesti "raudalla ja tulella". Ilmaus on alun perin Ciceron puheesta Antoniusta vastaan (Phil. 11,37).

ferros.
Ks. **ferrosus**.

Ferrosus
ferro-yhdiste; kahdenarvoisen raudan yhdiste Lyhennetään ferros.

Ferrum
Rauta. Lyhennetään ferr.

Fertilior seges est alienis semper in agris
vicinumque pecus grandius uber habet.
'Muiden pelloilla on vilja aina hedelmällisempää ja naapurin karjalla on aina isommat utareet', ts. ruoho on aina vihreämpää aidan toisella puolen. Eleginen säepari on Ovidiuksen *Rakastamisen taidosta* (1, 349-50), kohdasta jossa Ovidius puhuu siitä, että aina kun on saanut yhden naisen valloitettua, alkavat toiset naiset kiinnostaa enemmän.

Fervidus
Kiehuva; kiehuvan kuuma; kuumaverinen, kiihkeä, tulinen, intohimoinen. Lyhennetään ferv.

Festa dies
Juhlapäivä. Myös muodossa **dies festa**. Vrt. **dies festi**.

Festi dies
Juhlapäivät.

Festina lente.
'Kiirehdi hitaasti.' Suetoniuksen mukaan sentenssi on Keisari Augustuksen mielilausahduksia (*Rooman keisarien elämäkertoja*, Augustus, 23). Mietelmää on tapana siteerata latinaksi, vaikka Augustus itse lausahteli sitä kreikaksi. Ajatus peräisin on Euripideen näytelmästä *Foinikian naiset* (599).

Festivitas
Juhlallisuus; juhlailo, juhlamieli.

Festum
Juhla.

Festum natalicium Domini
Joulu, joulujuhla. Sananmukaisesti "Herran syntymäjuhla". Ks. **dies natalis (Jesu) Christi**.

Festum nativitatis Dominicae
Joulu, joulujuhla. Sananmukaisesti "Herran syntymän juhla". Ks. **dies natalis (Jesu) Christi**.

Fetus
Sikiö; lapsi, poikanen.

ff.
Ks. **fecerunt**.

Fiant
Tulkoot tehdyksi, tehtäkööt (jotkin), tulkoot (jotkin), tapahtukoot. Yksikkömuoto **fiat**.

Fiat
Tulkoon tehdyksi, tehtäköön (jokin), tulkoon (jokin), tapahtukoon. Monikkomuoto **fiant**.

Fiat iustitia, pereat mundus.
'Tulkoon oikeus, tuhoutukoon maailma', ts. tapahtukoon oikeus vaik-

ka siitä seuraisi maailmanloppu. Sanonta esiintyy myös joskus muodossa **Fiat iustitia et pereat mundus**, 'tulkoon oikeus ja tuhoutukoon maailma'. Luther kirjoittaa ajatuksen muotoon **Fiat iustitia, ruat caelum**, 'tulkoon oikeus vaikka taivas romahtaisi'. Jompi kumpi kahdesta ensimmäisestä lauseesta on otaksuttavasti ollut motto, jota on käyttänyt Itävallan keisari Ferdinand I (se kyvytön Metternichin marionetti). Filosofi Hegel muutti sanonnan muotoon **Fiat iustitia ne pereat mundus** 'Tulkoon oikeus jottei maailma tuhoutuisi'. Sanonnalle ei löydy vastinetta antiikissa, ellei sitten **Dura lex, sed lex.**

Fiat lege artis
Tehtäköön (se) apteekkitaidon sääntöjen mukaan. Sananmukaisesti "tehtäköön taidon säännöillä". Monikossa **fiant lege artis** tehtäköön (ne) apteekkitaidon sääntöjen mukaan. Lyhennetään f. l. a.

Fiat lux!.
'Tulkoon valkeus'. Näin tokaisi Jumala latinankielisen Raamatun mukaan (1.Moos.1:3). Ks. **Dixitque Deus (...).**

Fiat mixtura
Tehtäköön seos. Lyhennetään f. m.

Fiat secundum artem
Tehtäköön apteekkitaidon sääntöjen mukaan. Sananmukaisesti "tehtäköön taidon mukaan". Monikossa **fiant secundum artem**, tehtäkööt (ne) taidon sääntöjen mukaan. Lyhennetään f. s. a.

Fiat voluntas tua
Tapahtukoon sinun tahtosi. Lause Vulgatasta, Raamatun latinannoksesta (Matt. 6,10).

Fiat voluntas tua, sicut in caelo, et in terra.
'Tapahtukoon sinun tahtosi – kuten taivaassa, niin myös maan päällä'. Latinankielisen Raamatun mukainen ote Jeesuksen opettamasta Isä meidän -rukouksesta (Matt.6:10). Luukkaan evankeliumissa olevasta versiosta lause puuttuu (Luuk.11:2-4). Ks. **Pater noster (...).**

Fibula
Solki.

Ficta causa
Oletettu syy, kuviteltu syy, hypoteesi. Ks. **causa vera.**

Ficta persona
Ks. **persona ficta.**

Fictio
Kuvitelma, joka ei vastaa todellisuutta; olettamus; muodoste, muovattu, luotu, tehty; kuvaus.

Fidei causa
Luotettavuuden vuoksi; herättääkseen luotettavuutta. Ilmausta käyttää Sallustius (*Iugurtha*, 85, 29).

Fidei confessio
Ks. **confessio fidei**.

Fidelis semper
Ks. **semper fidelis.**

Fidem servabo
Ks. **servabo fidem**.

Fide optima
Ks. **optima fide**.

Fides
Luottamus; usko; rehellisyys, vilpittömyys, uskollisuus; uskottavuus, luotettavuus; vakaumus; varmuus.

Fide salva
Ks. **salva fide**.

Fides bona
Ks. **bona fides**.

Fides publica
Ks. **publica fides**.

Fides Punica
Ks. **Punica fides**.

Fidus Achates
'Uskollinen Akhates', ts. uskollisin ystävä. Ilmaisua käytetään tarkoittamassa parasta kaveria ja luotettavaa tukijaa – kuten Akhates oli sankari Aeneaalle. Ilmaus on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (esim. 6,158). Aeneaasta lisää, ks. **Arma virumque cano (...).**

Fidus maxime
Ks. **maxime fidus.**

Filii
Lapset, jälkeläiset. Yksikkö **filius**.

Filioque
Roomalaiskatolisen kirkon oppi, jonka mukaan Pyhä Henki ei lähde ainoastaan Isästä, vaan myös Pojasta. Sananmukaisesti "ja pojasta". Oppi on yksi tärkeimmistä (teko)syistä jonka vuoksi katolinen kirkko jakautui läntiseksi ja itäiseksi, roomalais- ja kreikkalaiskatoliseksi kirkoksi. Kyseessä on lisäys, jonka Rooman kirkko laittoi siihen nikealais-konstantinopolilaisen uskontunnustuksen kohtaan, jossa sanotaan, että Pyhä Henki lähtee Isästä.

Filius
Poika, jälkeläinen. Monikko **filii**. Lyhennetään f.

Filius terrae
Ks. **terrae filius**.

Finis
Raja; loppu, päättyminen; kuolema; päämäärä, tarkoitus; huippu, korkein aste, äärimmäisyys.

Finis coronat opus.
'Loppu kaunistaa työn', ts. lopussa kiitos seisoo. Keskiaikainen sanonta, jolle löytyy ajatuksellisia vastineita antiikista (esim. Exitus acta probat). Seychellien saarten vaakunateksti.

Finis Finlandiae!
'Suomen loppu!' Näin huudahti – vieläpä iloisesti – V.M. Purishkevitsh Venäjän duumassa vuonna 1910, kun Venäjän lait hyväksyttiin myös Suomen suuriruhtinaskuntaa koskeviksi. Lausahduksen esikuvana on ollut huudahdus **Finis Poloniae**.

Finis Poloniae!
'Puolan loppu!' Väitetään, että näin puolalainen vapaustaistelija ja kansallissankari Tadeusz Kosciuszko olisi huudahtanut lokakuussa 1794 jäätyään haavoittuneena venäläisten vangiksi.

Finlandia
Suomi. Vrt. **Finnia**.
Ks. **fenni**.

Finnia
Suomi. Vrt. **Finlandia**.
Ks. **fenni**.

Finnico more
Suomalaiseen tapaan; suomalaisittain.

Finnicus
Suomalainen. Maskuliinisukuinen adjektiivi, feminiinimuoto on **finnica**.

Firma
Sopimus; sitova allekirjoitus (feminiinimuotoinen substantiivi); varma, luotettava; luja, vankka, järkähtämätön (feminiinimuotoinen adjektiivi). Kaksi ensimmäistä merkitystä ovat keskiaikaisia, ja niistä on peräisin nykyään sanalla oleva merkitys 'yhtiö'.

Firmamentum
Vahvuus, tuki, voima, vahvistus, vahvike; taivaankansi.

Firma terra
Ks. **terra firma**.

Firma valent per se.
'Lujat pysyvät vahvoina itsestään', ts. vahvat pitävät itse itsensä kunnossa. Sitaatti Ovidiuksen runomuotoisesta kirjeestä (*Epistulae ex Ponto*, 4,3,7). Runomitta on heksametriä. Vrt. **In se magna ruunt.**

Firmitas, utilitas, venustas.
'Kestävyys, käytännöllisyys ja kauneus'. Nuo kolme iskusanaa ovat peräisin Vitruviuksen kirjoittamasta, arkkitehtuuria käsittelevästä teoksesta nimeltä *De architectura* (3,2). Kyseisessä kohdassa Vitruvius puhuu arkkitehtuurin tehtävästä, eli siitä, kuinka rakennusta tehtäessä täytyy ottaa huomioon kestävyys, käytännöllisyys ja kauneus: että rakennusmateriaalit ovat hyviä, että rakennus toimii hyvin siinä käyttötarkoituksessa johon se tulee ja että rakennus on ulkonäöltään kaunis ja sopusuhtainen.

Fiscalia bona
Julkiset varat; valtion omaisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana. Sananmukaisesti "valtionrahaston omistamat asiat".

Fiscalis
Valtionrahastoon liittyvä; rahastoa koskeva. Ks. seur.

Fiscus
Kassa, rahavasu; valtionrahasto. Sanan varsinainen merkitys on "kori, vasu, koppa".

Fiscus rectoris
Rehtorin kassa. Rahasto johon on kerätty rahaa opiskelijoiden kirjoittautumismaksusta.

Fissio
Halkeaminen, lohkeaminen, pirstoutuminen.

Fissura
Halkeama; pykimä.

Fistula
Pilli, huilu; ruokopilli; paimenhuilu; putki, torvi; märkätiehyt; avanne, fisteli, tehty tai itsestään muodostunut epänormaali kanavamainen tiehyt.

Fistula Anglica
Nokkahuilu. Sananmukaisesti "englantilainen huilu".

Fistula Germanica
Poikkihuilu. Sananmukaisesti "saksalainen huilu".

Fistula organica
Urkupilli.

Fistula Panis
Panhuilu. Sananmukaisesti "Panin huilu".

fixum salarium
Kiinteä palkka.

fl.
Ks. **floruit**, **flos** tai **fluidus**.

f. l. a.
Ks. **fiat lege artis**.

Flagranti delicto
Sama kuin **in flagranti (crimine)**

Flagranti (crimine)
Sama kuin **in flagranti (crimine)**

Flammam alere
Ruokkia tulta. Ks. **alere flammam**.

Flamma fumo est proxima.
'Liekki on hyvin lähellä savua' ts. jos on savua, ei ole kaukana se, että on tulta. Orja Palinuruksen neuvo Plautuksen näytelmässä *Curculio* (53).

Flectere si nequeo superos Acheronta movebo.
'Jos en kerran saa taivutettua taivaan jumalia puolelleni, niin sitten

koitan saada manalan vallat heltymään'. Näin puhelee jumalatar Juno Vergiliuksen Aeneiksessä (7,312). Lause on myös Freudin *Unien tulkinnan* mottona.

flor.
Ks. **floruit**

Flora
Kasvisto; kasvikunta; kasvio. Kasvien jumalatar on nimeltään Flora.

Floruit
Kukoisti; vaikutti, oli elämänsä kukoistuksessa. Ilmaukseen on ollut tapana turvautua silloin, kun jonkun henkilön synnyin- ja kuolinvuotta ei tiedetä. Ilmaus kertoo ajan, jolloin henkilö oli parhaassa iässään (jälkimaailman näkökulmasta tarkasteltuna), esimerkiksi milloin runoilija teki runonsa tai milloin kuningas hallitsi. Lyhennetään fl. tai flor.

Flos
Kukka; kukoistus; paras osa, voima, huippu. Lyhennetään fl.

Flos lactis
Kerma. Sananmukaisesti "maidon kukka", "maidon voima, huippu".

Fluctuat nec mergitur.
'Vaikka huojuu, ei huku'. Motto Pariisin kaupungin vaakunassa, johon on kuvattu aalloilla huojuva laiva. Tulvat ovat olleet Pariisin riesa iät ajat.

Fluidus
Juokseva. Myös muodossa fluvidus [flu'vidus]. Lyhennetään fl.

Fluor
Virtaaminen; vuoto.

f. m.
Ks. **fiat mixtura**.

Focus
Polttopiste. Sananmukaisesti "liesi": ei ainoastaan ruuan paistopiste vaan joskus myös sen polttopiste.

Foeda est in coitu et brevis voluptas,
et taedet Veneris statim peractae.
'Yhdyntä on vain lyhyen hetken kestävä irstas ilo, ja rakastelun jälkeen rakkaus jo kyllästyttää'. Kyseessä on sitaatti Petroniuksen runosta (fragmentti 54). Runomitta on hendekasyllabusta. Vrt. **Omne animal post coitum triste praeter gallum mulieremque**.

Foetus
Ks. **fetus**

fol.
Ks. **folium**.

Folio
Lehdellä, sivulla. Lyhennetään f. Ks. folium.

Folio recto
Lehden oikealla puolella; lehden etupuolella; arkin etusivu; sivun etupuoli. Vastakohta on arkin kääntöpuoli, ks. **folio verso**. Vrt. **folium**.

Folio verso
Lehden käännetyllä puolella; lehden kääntöpuolella; arkin kääntöpuoli; sivun takapuoli. Vastakohta on arkin etupuoli, lehden oikea puoli, **folio recto**. Vrt. **folium**.

Folium
Lehti; kasvin lehti; lääketarkoituksiin kuivattu lehti; ohut muovikalvo; lehtimetalli; kaksitaite, kahdeksi lehdeksi taitettu nelisivuinen arkki eli kerran taitettu painoarkki, puolen painoarkin kokoinen, sivun korkeus n. 35 – 45 cm; lehti, kaksitaitteen kokoinen sivu. Lyhennetään f. tai fol.

Fons et origo
Lähde ja alkuperä.

form.
Ks. **forma** tai **formula**.

Forma
Muovaile; valmista. Lyhennetään form.

Forma
Muoto, hahmo, ulkomuoto; kaunismuotoinen, muodokas; kuvio, kuva; muotti; lesti; leima. Biologiassa muoto eli **forma** on lajin normaalityypistä poikkeava ominaisuus. Lyhennetään f. Poikkeava muoto ilmoitetaan lajinimen jälkeen kirjoittamalla f. ja muodon nimi.

Formalia verba
Ks. **verba formalia**.

Forma optima
Ks. **optima forma**.

Formula
Kaava; muotti; sopimus. Lyhennetään form.

Forsan et haec olim meminisse iuvabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
tendimus in Latium.
'Ehkäpä tätäkin on joskus mukava muistella. Monenlaisten seikkailujen, niin monien vaarojen kautta pyrimme Latiumiin'. Näin koittaa troijalainen sankari Aeneas piristää maanmiehiään kaikenlaisten koettelemusten ja vaikeuksien keskellä. Säe on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (1,203), runomitta on heksametriä. Näistä kolmesta säkeestä on peräisin kolme sanontaa: **Forsan et haec olim meminisse iuvabit**, 'tätäkin on varmaan joskus mukava muistella'; **Per varios casus**, 'erilaisten sattumien kautta'; **Per tot discrimina rerum**, 'niin monien vaarojen kautta'. Aeneaasta lisää, ks. **Arma virumque cano (...)**.

fort.
Ks. **fortis**.

Fortibus est fortuna viris data.
'Onni on annettu rohkeille miehille' ts. rohkeilla on onni myötä. Näin runoili Ennius (*Annales*, 7,fragm.158). Vrt. **Audentes fortuna iuvat**, **Fortis Fortuna adjuvat** ja **Fortuna fortes metuit (...)**.

Fortioris ius
Ks. **ius fortioris**.

Fortis
Vahva, väkevä, voimakas; uljas, urhoollinen, peloton; voimakas (ääntämiseltään) konsonantti (esimerkiksi k, p, t) erotuksena heikkoon **lenis**-konsonanttiin (esim. g, b, d). Farmasiassa lyhennettynä yleensä fort.

Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus aemulatio.
'Raju kuin kuolema on rakkaus, julma kuin helvetti on mustasukkaisuus'. Sitaatti Raamatun latinannoksesta (Laulujen laulu l. Korkea Veisu 8:6).

Fortis Fortuna adjuvat.
'Onnetar suosii rohkeita'. Repliikki Terentiuksen näytelmästä *Phormio*, (203). Vrt. **Fortibus est fortuna viris data** ja **Audentes fortuna iuvat.**

Fortiter in re, suaviter in modo.
'Lujasti asiassa, lempeästi tavassa'. ts. pysytään lujasti asiassa mutta tehdään se lempeästi, pyritään hellittämättä päämäärään mutta toimitaan miellyttävästi. Sanonta on muovattu 1600-luvun taitteessa eläneen jesuiittakenraali Claudio Aquavivan kirjoituksista.

Fortuna caeca est.
'Onnetar on sokea' tai 'Kohtalo on sokea'. Ajatus on Ciceron teoksesta nimeltä *Ystävyydestä* (54).

Fortuna verterat
Ks. **verterat fortuna.**

Fortunae filius
Onnettaren poika; onnen poika. Ilmaus tarkoittaa tietysti Hannu Hanhea, joka on päässyt Horatiuksen runoonkin (*Sermones*, 2, 6, 49).

Fortunae rota volvitur.
'Kohtalon pyörä pyörii'. Säe keskiaikaisesta laulusta, joka on säilynyt kokoelmassa nimeltä *Carmina Burana* (16,3).

Fortuna fortes metuit, ignavos premit.
'Rohkeita Kohtalo kaihtaa, pelkureita painostaa'. Ajatus on filosofi Senecan näytelmästä *Medeia* (159). Vrt. **Audentes fortuna iuvat.**

Fortuna multis dat nimium, satis nulli.
'Kohtalo antaa monille liikaa, ei kenellekään tarpeeksi'. Näin toteaa epigrammissaan Martialis kertoessaan eräästä rikkaasta Africanuksesta, jolla on omaisuutta yllin kyllin mutta joka silti ahnehtii lisää (12,10,2).

Fortuna vitrea est: tum cum splendet frangitur.
'Onni kuin lasia: helposti hohtaa ja hajoaa'. Ajatus on peräisin jostain Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä (F 27).

Forum
Julkisen elämän alue; foorumi, julkaisu, ohjelma, julkinen keskustelukanava (kirjallinen tai sähköinen); yleisö. Sananmukaisesti "tori". Antiikissa torit olivat julkisen elämän alueita, jonne kokoonnuttiin tapaamaan muita ihmisiä ja puhumaan tärkeistä ja vähemän tärkeistä asioista – tori ei ollut ainoastaan kauppapaikka, vaan siellä käytiin oikeutta sekä pidettiin kansankokouksia (eli puhuttiin ja päätettiin poliittisista asioista). Toisin sanoen forumilla piisasi ainakin puhetta. Siinä mielessä on helppo ymmärtää mitä tarkoitetaan esimerkiksi jos sanotaan, että jokin on otettu hyvin vastaan kirjallisella foorumilla: tällöin kirjallinen julkaisu on kuin tori ja julkaisuun kirjoitettu teksti on kuin torilla pidetty puhe.

Fractio
Lohkeama; murrettu osa; osan erottaminen kokonaisuudesta; murtoluku; ryhmä joka pyrkii irti tai erilleen suuremmasta ryhmästä, esim. poliittinen fraktio; jaos, jae, fraktio, ainesosa jonka voi ottaa erilleen aineseoksesta. Sananmukaisesti "murtuminen", "murtaminen". Lyhennetään fract.

Fractura
Luunmurtuma; goottilainen, pysty ja murretun näköinen kirjaimisto, niiden hankalasti luettavien kirjasinlajien yleisnimi, jotka syntyivät ja olivat sekä laajimmin että pisimpään käytössä saksalaisella kielialueella; eräs goottilainen kirjasinlaji. Sananmukaisesti "murtuma", katkeama".

Fragilis
Särkyvä, hauras.

Fragm.
Ks. **fragmentum**.

Fragmentum
Palanen, kappale, siru; katkelma (esim. tekstistä). Lyhennetään fragm.

Frater
Veli; munkki. Lyhennetään f.

Fratres militiae Christi
Kalpaveljesten ritarikunta. Sananmukaisesti "Kristuksen sotaveljet".

Fratres minores
Fransiskaaniveljet, fransiskaanimunkit. Sananmukaisesti "pienemmät veljet", "vähäisemmät veljet", ts. vaatimattomiin oloihin tyytyviä kerjäläismunkkeja.

Fratres praedicatores
Dominikaanit, dominikaaniveljet, dominikaanimunkit. Sananmukaisesti "saarnaajaveljet".

Fraus
Petos, vilppi; rikos.

Fraus legis
Lakiin kohdistuva vilppi; lain kiertäminen.

Fraus pia
Hyveellinen petos, oikeutettu vilppi, hyvässä tarkoituksessa tehty petos (kuten valkoinen valhe). Sananmukaisesti "hurskas petos". Myös muodossa **pia fraus**. Ilmaus on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (9,711).

Fremitus dentium
Hampaiden narskutus.

Frictio
Hierominen.

Frigiditas
Kylmyys, viileys; kylmäkiskoisuus, penseys; sukupuolinen kylmyys (naisen).

Frigori laecasin dico.
'Haistatan pakkaselle paskat', ts. en piittaa kylmästä. Näin toteaa Petroniuksen *Satyricon*-romaanissa eräs Trimalkion pitovieras kertoessaan, kuinka lämmittävästi viini vaikuttaa häneen (Petronius, *Trimalkion pidot*, 42).

Fructus
Hedelmä, vilja; tuotto, palkka, hyöty, etu, voitto. Lyhennetään fruct.

Frustra poeticas fores compos sui pepulit.
'Turhaan koputtelevat tervejärkiset runouden ovia' ts. täysjärkisten on turha ruveta runoilijoiksi. Ajatus on Platonilta (**Faidros**, 245a). Latinaksi sen esittää filosofi Seneca tutkielmassaan nimeltä *Mielenrauhasta* (17,10). Samasta Senecan teoksen kohdasta ovat sanonnat **Aliquando et insanire (...)** sekä **Nullum magnum ingeniae (...)**.

f. s. a.
Ks. **fiat secundum artem**.

Fugit irreparabile tempus.
'Peruuttamattomasti kiitää pois aika'. Sitaatti Vergiliukselta (Georgica 3,284). Ks. **Sed fugit interea (...)**.

Fugit tempus
Ks. **tempus fugit**.

Fuimus Troes, fuit Ilium.
'Olimme troijalaisia, oli Troija' ts. emme enää ole troijalaisia, sillä olemme Troijasta joka on mennyttä – eikä mennyttä enää saa takaisin, nyt on Rooman vuoro olla suurin ja mahtavin. Lentävänä lauseena ilmausta käytetään lohduttavasti ja rohkaisevasti, merkityksessä 'mennyt on mennyttä, nyt on vuorossa uudet asiat'. Heksametrimittainen sitaatti on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta, kohdasta jossa troijalainen Apollon-jumalan pappi Panthus pakenee kreikkalaisten tuhoamasta palavasta Troijasta (2,325).

Fuligo splendens
Noenkiilto, kiiltävästä jauhomaisesta noesta tehty hysterialääke. Sananmukaisesti "kiiltävä noki".

Fulmen brutum
Järjetön salama. Ks. **Bruta fulmina et vana.**

Fulmen vanum
Tyhjä salama. Ks. **Bruta fulmina et vana.**

fum. tai **fumal.**
Ks. **fumalis.**

Fumalis
Savua koskeva, savu-. Lyhennetään fum. tai fumal.

Fumans
Savuava.

Functio
Toiminta; toiminto; tehtävä; funktio.

Functus officio
Tehtävänsä tehneenä; velvollisuutensa suorittaneena; eläkkeellä oleva, virkatyönsä tehnyt. Naispuolisesta eläkeläisestä tms. henkilöstä käytetään muotoa **functa officio.**

Fundamentum
Perustus, peruskivi, kivijalka; perusta jollekin asialle, perusta jolle väite perustuu. Sananmukaisesti "perustus".

Fundamentum est iustitiae fides.
'Oikeudenmukaisuuden perusta on luottamus'. Mietelmä on peräisin Cicerolta (*Velvollisuuksista*, 1,23).

Fungus
Sieni.

Fur
Varas, huijari. Ks. **homo trium litterarum**

Furiae
Kostottaret, Raivottaret. Koston jumalattaria, jotka kostivat tekemällä ihmisestä sekopään (**furiosus**). Kostotar yksikössä on **Furia.**

Fur, cave!
'Varas, varo!' Piirtokirjoitus Vesuviuksen tuhkaan elokuussa vuonna 79 jKr. hautautuneesta Pompeijista (CIL 4,6701).

Fures foras, frugi intro.
'Rosvot ulos, kunnolliset sisään!', ts. tervetuloa, kunnon ihmiset, mut-

ta kelvottomat pysykööt poissa. Piirtokirjoitus, joka on löytynyt Vesuviuksen purkauksen aikana elokuussa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista (CIL 4, 4278).

Furor
Sekopäisyys, mielettömyys; vimma, raivo, kiihko, hurjuus; riehuminen; rakastuneen kiihko, palava halu; raivokkaat suosionosoitukset, haltioituneet aplodit, pauhaavat taputukset. Ks. **Furiae**.

Furor arma ministrat.
'Raivo hankkii aseet'. Säe on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (1,150). Kohdassa puhutaan siitä, kuinka aseeton väkijoukko kyllä keksii itselleen aseet kun se raivostuu (esimerkiksi kivet). Mitta on heksametriä.

Furor loquendi
Puhumisvimma; raivoisa puheripuli.

Furor scribendi
Kirjoittamisvimma; raivoisa tarve kirjoittaa.

Furor Teutonicus
'Teutoninen vimma'. Keskiajalla ilmausta käytettiin tarkoittamassa pohjoisten kansojen ja erityisesti saksalaisten sitkeyttä, lujuutta, kyvykkyyttä ja urheutta. Sittemmin teutonisuus sai barbaarimaisen leiman ja ilmausta alettiin käyttää pilkallisessa merkityksessä, kunnes romantiikan alkuaikaan saksalaiset päättivät, että teutonisuus on hieno asia. Ilmaus on alun perin Lucanukselta (1,255-6).

Furtum
Varkaus, anastus, kähveltäminen; salainen toimi; salainen lemmenkohtaus.

Furtum possessionis
Salainen anastaminen, vieraan omaisuuden varastaminen vaivihkaa. Sananmukaisesti "omaisuuden kähveltäminen".

Furtum usus
Luvaton käyttö, toisen omaisuuden käyttäminen luvatta, salakäyttö; Sananmukaisesti "käytön varastaminen".

Furunculus
Äkämä, paise; varas, rosvo, konna.

fus.
Ks. **fusus**.

Fusio
Yhdistyminen; yhtyminen; yhteensulautuminen, fuusio, yritysten (tai puolueiden) yhtyminen yhdeksi yritykseksi tai (puolueeksi); fuusio, kevyiden atomiytimien yhtyminen raskaammaksi atomiytimeksi. Sanan pohjana on verbi, joka on tarkoittanut valamista, vuodattamista ja synnyttämistä. Sanaa on käytetty metallien yhteensulattamisesta, esimerkiksi pronssin valmistamisesta (siinähän sulatetaan yhteen kuparia ja tinaa).

Fusus
Valettu; lavea, levinnyt. Lyhennetään fus.

Futuri prudens
Tulevaisuutta aavistava; tulevaisuutta ajatteleva; tulevaisuutta ymmärtävä.

Futurum
Tulevaisuus.

g. tai **G**
Ks. **Gallia, gens, Germania, gesta** tai **gratia**. Kristillisenä aikana saatettiin luku 40 merkitä kirjaimella G.

Gallia
Roomalaisten antama nimi alueelle, jota asuttivat gallit eli keltit ja joka kattoi nykyisen Belgian, Ranskan, Pohjois-Italian, suuren osan Sveitsiä sekä Reinin läntisen osan. Lyhennetään G.

Gallicus morbus
Ks. **morbus gallicus**.

Gallus
Gallialainen; kukko. Gallian kukko, Ranskan symboli, on perua kyseisen sanan kaksimerkityksisyydestä.

Gargarisma
Suuvesi, kurlausvesi, suun huuhteluaine. Lyhennetään gargar. tai garg.

Gastritis
Vatsakatarri.

Gaudeamus
Iloitkaamme.

Gaudeamus igitur, iuvenes dum sumus.
Post iucundam iuventutem,
post molestam senectutem
nos habebit humus.
'Pitäkäämme siis hauskaa kun vielä olemme nuoria. Suloisen nuoruuden jälkeen, vaivalloisen vanhuuden jälkeen meidät ottaa maa omakseen'. Sitaatti saksalaisen, 1700-luvulla eläneen Kindlebenin tekemästä laulusta, jonka kerrotaan pohjautuvan keskiaikaiseen, luultavasti 1200-luvulla tehtyyn lauluun.

Gaudete
Iloitkaa.

Gaudium
Ilo, riemu.

gel. tai **gelat.**
Ks. **gelatina**.

Gelatina
Liivate, gelatiini, hyytelö. Lyhennetään gel. tai gelat. tai gelatin.

Gemens multa
Ks. **multa gemens**.

Genera
Suvut; luokat. Ks. **genus**.

Generalia
Yleiset periaatteet, yleisiin periaatteisiin kuuluvat asiat; olemukseen liittyvät asiat. Monikkomuotoinen ilmaus.

Genera summa
Ks. **summa genera**.

Generis sui
Ks. **sui generis**.

Genius
Nerous, henkinen voima; nero; suojelushenki, antiikin roomalaisen käsityksen mukaan ihmisen suojeleva luova voima, eräänlainen ihmisen parempi minä joka syntyi ja kuoli samaan aikaan kuin ihminen itse.

Genius loci
Paikan suojelushenki, paikan genius. Paikoilla, alueilla, kaupungeilla ja valtioilla oli roomalaisen käsityksen mukaan vastaavanlainen suoje-

lushenki kuin ihmisilläkin on. Ks. **genius**.

Genius morbi
Taudin luonne; taudin haltiahenki. Sananmukaisesti "taudin henki", henkiolento joka edustaa taudin luonnetta, sen ominaispiirteitä.

Gens
Heimo. Lyhennetään g.

Gentiles
Muukalaiset, barbaarit; pakanat. Monikollinen sana, joka alun perin tarkoitti samaan sukuun, kansaan tai heimoon kuuluvia, mutta sanan merkitys muuttui tarkoittamaan ei-roomalaisia, vieraan kansan edustajia ja lopulta vierasuskoisia, ei-kristittyjä.

Gentium consensus
Ks. **consensus gentium**.

Gentium ius
Ks. **ius gentium**.

Genus
Suku; luokka; sukupuoli; sanan suku; suku vastakohtana lajille (**species**); yleinen (vastakohtana yksittäistapaukselle, **species**). Monikko **genera**.

Genus irritabile vatum.
'Herkkä runoilijoiden laji', ts. runoilijat ovat turhamaista ja herkästi ärtyvää väkeä. Ilmaus on peräisin runoilija Horatiuksen runomittaisesta kirjeestä, jossa hän kertoo näkevänsä paljon vaivaa yrittäessään kelvata muille runoilijoille (*Epistulae*, 2,2,102).

Genus proximum
Määrite.

Germania
Germania; Saksa. Lyhennetään G.

Germanicus
germanialainen; saksalainen.

Gesta
Urotyöt; teot; tapahtumat. Sama kuin **res gestae.** Lyhennetään g.

Gingiva
Ien.

Gingivitis
Ientulehdus

glacial.
Ks. **glacialis.**

Glacialis
Jäinen, jäätä koskeva. Lyhennetään glacial.

Glacies
Jää. Lyhennetään glac.

Gladii ius
Ks. **ius gladii.**

Glebae adskriptus
Maaorja. Sananmukaisesti "maahan määrätty", ts. peltoon sidottu, maanviljelyyn pakotettu henkilö, jolla ei ilman maanomistajan lupaa ollut muuttaa pois. Keskiajalla suurin osa eurooppalaisista oli maaorjia. Myös muodossa glebae ascriptus. Feminiini **glebae adscripta.**

Globus hystericus
Pala kurkussa, psyykkisistä syistä johtuva tunne siitä että kurkussa olisi ikään kuin pala. Sananmukaisesti "hysteerinen pala".

Gloria
Kunnia, maine; ylistys; sädekehä, joka ympäröi pyhän henkilön päätä kristillisessä taiteessa; messun vuorolauluosa; sumuvarjo; tiheä vuorikangas, jossa on villakude ja silkkiloimi.

Gloria in excelsis Deo.
'Kunnia Jumalalle korkeuksissa'. Tervehdys katolisessa messussa (Hilariuksen kiitosvirrestä). Muistuttaa sitä Raamatunkohtaa, jossa taivaallinen sotajoukko Jeesuksen synnyttyä ylistää Jumalaa sanoin **Gloria in altissimis Deo**, 'Jumalalle kunnia korkeuksissa' (Luuk.2:14).

Glossa
Selitystä kaipaava sana tai ilmaus; harvinaisen, oudon tai vaikeasti ymmärrettävän sanan tai ilmaisun selitys; reunahuomautus; alahuomautus. Sana on kreikkaa ja tarkoittaa "kieli" tai "murre". Jo antiikissa alkoivat oppineet lisäillä selityksiä kirjojen outoihin murreilmaisuihin sekä vieraskielisiin ja vanhentuneisiin sanoihin, joko rivien väleihin tai reunoihin. Outoja sanoja alettiin koota erillisiksi luetteloiksi, joita kutsuttiin nimellä **glossarium** – sana joka sittemmin alkoi tarkoittaa sanakirjaa. Rivien väliin kirjoitettu glossa on **glossema.**

Glossarium
Sanakirja; sanalista; glossario, luettelo joka selittää harvinaisia, vieraita tai vanhentuneita sanoja. Ks. **glossa.**

Glossema
Sanan selitys; rivien väliin kirjoitettu selitys. Ks. **glossa**.

Gradatim
Askel askelelta, askelittain; asteittain.

Graduale
Porraslaulu. Katolisen messun osa. Nimi tulee siitä, että alun perin laulu esitettiin kirkossa lukupulpetille johtavalla portaalla. Vrt. **missa pro defunctis**.

Gradu pleno
Täyttä juoksua; juoksujalkaa; pikamarssia. Sananmukaisesti "täydellä käynnillä".

Gradus ad Parnassum
Portaat Parnassolle. Ilmausta on käytetty lähinnä taiteen, varsinkin runousopin oppikirjasta jossa selvitetään käytännön taitoon liittyviä teknisiä perusteita, esimerkiksi runomittoja. Ks. **ad Parnassum**.

Graduum successio
Ks. **successio graduum**.

Graeca sunt, non leguntur.
'Kreikkaa – ei lueta', ts. ei ymmärretä. Keskiajalla, kun Euroopassa ei enää osattu kreikkaa, todettiin tähän tapaan jos tekstissä esiintyi joku kreikaksi kirjoitettu sana tai sitaatti. Nykyään ilmausta käytetään yleensä pilkallisessa mielessä silloin, kun halutaan todeta, että asia on jollekin täyttä hepreaa.

Graecia capta ferum victorem cepit.
'Valloitettu Kreikka valloitti villin voittajansa', ts. sivistymättömät roomalaiset valloittivat Kreikan, minkä seurauksena kreikkalainen sivistys valloitti Rooman. Näin kiteyttää Horatius runokirjeessään (*Epistulae*, 2,1,156) sen, että 100-luvulla eKr. Rooma valloitti Kreikan, minkä jälkeen kreikkalainen sivistys, sen tieteet ja taiteet levisivät Roomaan ja Eurooppaan.

Graecum est, non legitur.
'Se on kreikkaa, ei lueta'. Ks. **Graeca sunt, non leguntur.**

Graminea corona
Ks. **corona graminea.**

Graminea corona obsidionalis
Piiritysseppele. Sananmukaisesti "ruohoinen piirityskruunu". Ks. **corona graminea**.

Grata persona
Ks. **persona grata**.

Gratia
Sulous; sulotar; suosio, palvelus; armo; kiitollisuus. Lyhennetään g.

Gratia honoris
Ks. **honoris gratia**.

Gratias (ago)
Kiitoksia, (esitän) kiitokset, (lausun) kiitokseni. Monikon ensimmäisessä persoonassa **gratias agimus**, kiitämme, esitämme kiitokset.

Gratias Deo
Ks. **Deo gratias**.

Gratia speciali
Ks. **speciali gratia**.

Gratia verbi
Ks. **verbi gratia**.

Gratis
Ilmaiseksi. Sananmukaisesti "kiitoksilla", ts. kun antaja antaa pelkillä kiitoksilla, hän saa vastineeksi vain kiitoksen. Vanhahtava muoto gratiis.

Gratissima persona
Ks. **persona gratissima**.

Gratuita mensa
Ilmainen ruokapöytä; ilmainen ruoka.

Gratuitum donum
Ks. **donum gratuitum**.

Gratus est solito post maxima nubila Phoebus.
'Suurimpienkin pilvien jälkeen on yleensä suotu Foibos' ts. aurinko (eli Foibos Apollon) yleensä paistaa paksujenkin pilvien jälkeen. Säe on 1100-luvulla jKr. eläneen Alanuksen runoilema (*Doctrinale altum*, 1066). Runomitta on heksametriä. Lentävänä lauseena yleensä lyhyesti muodossa **Post nubila Phoebus.** 'Pilvien jälkeen aurinko'.

Graviditas
Raskaus, tiineenä oleminen.

Gravis
Painava, raskas; vakava, ankara; tärkeä; laskeva aksentti.

Gravis oratio
Ks. **oratio gravis**.

Gravitas
Arvokkuus, vakavuus; ankaruus. Ilmausta voidaan käyttää ankarasta periaatteen ihmisestä.

Gregis spes
Lauman toivo; jälkeläiset.

gr.
Ks. **grossus**

Grosso modo
Suunnilleen, likimain, karkeasti arvioiden. Sananmukaisesti "karkealla tavalla", "suurpiirteiseen tyyliin".

Grossus
Paksu, suuri; karkea. Viimeksimainitun merkityksen yhteydessä ilmaus lyhennetään yleensä muotoon gr.

gtt.
Ks. **gutta**

Gula
Kurkku, ruokatorvi; ahmattius; hekuma. Viimeksimainitussa merkityksessä yksi ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ks. **peccata mortalia**.

Gutta
Pisara; tippa. Lyhennetään gtt. tai gutt.

Gutta cavat lapidem.
'Tippa kovertaa kiveä'. Ilmaus tulee Ovidiukselta, joka kirjoittaa runokirjeessään: **Gutta cavat lapidem, consumitur anulus usu**, 'tippa kovertaa kiveä, sormus kuluu käytössä' (*Epistulae ex Ponto*, 4,10,5). Lentävänä lauseena käytetään yleensä muotoa, jollaiseksi Giordano Bruno säkeen muutti: **Gutta cavat lapidem, non vi sed saepe cadendo.** 'Tippa kovertaa kiveä, ei voimalla vaan taajaan tippumalla', ts. sitkeydellä pienikin voittaa vastukset (Bruno poltettiin kerettiläisenä Campo de' Fiorilla Roomassa vuonna 1600). Säkeiden runomitta on heksametriä. Ks. **Quid magis est (...)** sekä **Ferreus adsiduo (...)**.

Gymnasium
Lukio, kymnaasi. Sana on laina kreikasta, jossa *gymnasion* tarkoitti urheilupuistoa. Kreikkalainen urheilupuisto oli yleensä valtion ylläpitämä liikuntakasvatuslaitos, jossa oli erilaisia kenttiä ja saleja sekä kylpylä. Gymnasioniin kokoontuivat myös filosofit oppilaineen ja siellä vieraili viisaita luennoimassa ja opettamassa. Kuuluisia tällaisia gymnasioneja olivat Platonin perustama *Akademeia* ja Aristoteleen perustama *Lykeion*. Sana *gymnasion* tulee kreikan sanasta *gymnos*, joka tarkoittaa alastonta, sillä urheiluharjoitukset tehtiin alasti.

h. tai **H**
Ks. **habet, herba, heres, homo** tai **hora**. Kristillisenä aikana luku 200 saatettiin merkitä kirjaimella H.

h. a.
Ks. **hoc anno** tai **huius anni**.

Habeas corpus
Laki joka määrää enimmäisajan sille, kuinka kauan pidätettyä saa pitää vankina ilman oikeudenkäyntiä. Lain ajatus on suojella kansalaisia viranomaisten mielivallalta. Sananmukaisesti "sinulla olkoon ruumis", ts. sinulla, viranomaisella, on oltava pidätetty (fyysisesti, ei poissaolevana) mukanasi tuomioistuimen edessä tietyn ajan kuluessa.

Habeat sibi
Pitäköön tahtonsa, pitäköön päänsä, toimikoon kuten haluaa. Ilmaisu mielipahan välttämiseksi. Sananmukaisesti "pitäköön itsellään".

Habemus papam.
'Meillä on paavi'. Ks. **Nuntio vobis gaudium magnum: habemus papam.**

Habent sua fata libelli.
'Kirjoilla on kohtalonsa'. Ks. **Pro captu lectoris habent sua fata libelli.**

Habet
Hänellä on se. Käytetään myös ilmaistaessa, että hän sai kiinni jonkin, sai kopin, sai napattua jonkin kiinni. Lyhennetään h.

Habita fides ipsam plerumque obligat fidem.
'Osoitettu luotettavuus saa yleensä luottamusta osakseen', ts. luota niin sinuun luotetaan. Sitaatti Liviukselta (22,22,14).

Habitus
Ulkomuoto; kokonaishahmo; tyyli; olemus; ryhti, ruumiinrakenne; asu, pukeutuminen.

Habitus non facit monachum.
'Vaate ei tee munkkia', ts. munkinkaapu ei vielä tee ihmisestä munkkia. Keskiaikainen sanonta, vrt. **Video barbam et pallium (...).**

Hac lege
Tällä säännöllä; tämän lain mukaan; tällä ehdolla. Sananmukaisesti "tällä lailla".

Hac mercede placet
Sopii tällä hinnalla. Käytetään kun ilmoitetaan, että ollaan valmiit tekemään kaupat sovituilla ehdoilla, ts. pyydetty kauppahinta hyväksytään.

Hac vice
Tällä kertaa.

Hannibal ad portas. (Tai **Hannibal ante portas**).
'Hannibal on porteilla', ts. vaara on jo käsillä. Toisen puunilaissodan alkupuolella roomalaiset saivat kauhukseen huomata, miten hyvä sotapäällikkö Hannibal on. Tämähän tuli Italiaan ylittämällä Alpit eikä ollut enää kaukana Roomasta, jossa vain tuumailtiin, että jotain pitäisi tehdä. Roomalaiset lopulta voittivat sodan, mutta Hannibalia he olivat säikähtäneet niin kovasti, että sanontaa **Hannibal ad portas** alettiin käyttää merkityksessä 'isänmaa on välittömässä vaarassa'. Sanonta esiintyy esimerkiksi Cicerolla (*Philippicae*, 1,11) ja Liviuksella (23,16,2). Vrt. **Vincere scis (...)** sekä **Unus homo nobis cunctando restituit rem**.

Have imperator, morituri te salutant.
'Ollos tervehditty, keisari, kuolemaan menevät tervehtivät sinua.' Näillä sanoilla oli (Suetoniuksen mukaan) areenalle saapuvien gladiaattorien tapana tervehtiä taisteluja seuraavaa keisaria (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Claudius, 21). Tervehdys **Have** on puunilaista (eli foinikialaista alkuperää) ja sanaa on äännetty joskus jonkinlaisen h-äänteen kera mutta yleensä ilman sitä. Nykyään sana on tapana sekä kirjoittaa että ääntää ilman h-kirjainta: **Ave imperator, morituri te salutant.**

Have, pia anima
Jää hyvästi, hurskas sielu. Hyvästijättö vainajalle esimerkiksi hautakivessä. Myös muodossa **ave, pia anima**.

h. c.
Ks. **honoris causa**.

h. e.
Ks. **hoc est**.

herb.
Ks. **herba.**

Herba
Yrtti, kasvi, ruoho. Lyhennetään h. tai herb.

Heres
Perillinen. Lyhennettynä h.

Heres ultimus
Ks. **ultimus heres.**

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
'Voi voi, ei kenenkään pidä luottaa vastahakoisiin jumaliin', ts. ei pidä turvautua jumaliin silloin kun ne ovat haluttomia auttamaan. Heksametrisäe Vergiliukselta (*Aeneis*, 2,402).

H. I.
Ks. **hic iacet.**

Hiatus
Aukko, rako; halkeama; puheessa kuultava kahden vierekkäisen, mutta eri tavuihin kuuluvan vokaalin välinen eräänlainen aukko, esimerkiksi sanassa *vaa'an.*

Hic bibitur
Täällä juodaan.

Hic ego cum veni, futui, deinde redei domi.
'Kun tulin tänne, nain, sitten mänin takas kotona', ts. tultuani tänne panin ilotyttöä ja palasin kotiin. Tämä pompeijilaisesta ilotalosta löytynyt piirtokirjoitus (CIL 4,2246) osoittaa, ettei latinaa antiikissakaan niin täydellisesti osattu. Tätä tekstiä älkää lukeko pitkään, älkää ainakaan oppimismielessä, älkääkä missään nimessä tarjotko latinanopettajalle. Muuten teille voi käydä kuten eräälle juutalaiselle vastarintaliikkeen miehelle Monty Pythonin elokuvassa *Brianin elämä.*

Hic ego nunc futui formosam forma puellam,
laudatam a multis, sed lutus intus erat.
'Nain täällä juuri hyvännäköistä tyttöä, muotovaliota ja monien ylistämää, mutta sisällä tyttö olikin ihan paska'. Piirtokirjoitus (CIL 4,1516), joka on löytynyt Vesuviuksen purkauksen aikana elokuussa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista, ilotalon ulkopuolelta.

Hic et nunc
Tässä ja nyt; paikan ja ajan suhteen määrätty (olio).

Hic et ubique
Tässä ja kaikkialla.

Hic finis fandi
Tähän loppui puhe, enempää ei puhuta; enempää ei saa kertoa. Sananmukaisesti "tässä puhumisen loppu". Ilmausta käyttää Vergilius (**Aeneis**, 10, 116).

Hic habitamus. Felices nos dii faciant.
'Me asumme täällä. Tehkööt jumalat meidät onnellisiksi'. Piirtokirjoitus Vesuviuksen tuhkaan elokuussa vuonna 79 jKr. hautautuneesta Pompeijista (CIL 4, 8670).

Hic iacet.
'Tässä lepää'. Hautakivi-ilmaus.

Hic iacet lepus
Tässä makaa jänis; tässä on ongelma, tämä on hankala kohta.

Hic iacet sepultus
Tässä lepää haudattuna. Hautakivi-ilmaus (kristillisessä mielessä: tässä lepää ylösnousemusta odotellen). Lyhennetään H. I. S.

Hic requiescit in pace
Tässä lepää rauhassa. Kristillinen hautakivi-ilmaus. Lyhennetään H. R. I. P.

Hic Rhodus, hic salta.
'Tässä on Rhodos, hyppää tässä', ts. todista väitteesi tekemällä tässä se, minkä väität osaavasi. Sanonta on latinannos satusetä Aisopoksen nimiin laitetusta kreikankielisestä faabelista, jossa eräs rhodoslainen urheilija kehui hypänneensä kotisaarellaan niin pitkän loikan että sellaiseen eivät muut pysty. Silloin eräs kuulijoista sanoi kerskailijalle, että tässä on Rhodos, hyppää tässä (Aisopos, 33). Antiikissa rhodoslaisia pidettiin pöyhkeinä.

Hic sapientia est. Qui habet intellectum, computet numerum bestiae. Numerus enim hominis est: et numerus eius sexcenti sexaginta sex.
'Tässä on viisaus. Jolla on ymmärrys, laskekoon pedon luvun. Sillä luku on ihmisen luku: ja sen luku on kuusisataa kuusikymmentä kuusi'. Sitaatti Johanneksen ilmestyksestä (Ilm.13:18), peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta.

Hic sunt leones.
'Täällä ovat leijonat'. Vanhoissa Afrikan kartoissa luki tutkimattomien

alueiden kohdalla usein kyseinen teksti, jolla viitattiin siihen, että alue on villieläinten hallitsemaa vaarallista seutua. Myöhemmin sanonnalla alettiin eurooppalaisen ylemmyydentuntoisesti tarkoittaa villien barbaarien kansoittamaa seutua, josta puuttuu kokonaan inhimillinen kulttuuri ja sivistys. Nykyään ilmauksella viitataan usein eurooppalaiseen ylimielisyyteen. Mutta kukaan ei estä käyttämästä sanoja Suomen jääkiekkomaajoukkueen yhteydessä.

Hieme summa
Ks. **summa hieme**.

Hinc illae lacrimae.
'Tästä ne kyyneleet', ts. tästä se itku johtuu, tämä on todellinen syy. Ilmausta käytetään kun kaikkien verukkeiden ja tekosyiden takaa halutaan nostaa esiin se todellinen syy miksi oikutellaan, pillitetään tai ollaan muuten vain hankalia. Ilmaus on Terentiuksen komediasta *Andros-saaren tyttö* (Andria, 126).

Hinc septem dominos videre montis
et totam licet aestimare Romam.
'Täältä voi nähdä seitsemän pääkukkulaa ja tarkastella koko Roomaa'. Säkeet Martialiksen epigrammista (4,64,11-2). Runomitta on hendekasyllabusta. Kohdasta on muokattu Roomassa sijaitsevan Villa Lanten loggian seinälle säe **Hinc totam licet aestimare Romam**, 'täältä voi tarkastella koko Roomaa', sillä Martialiksella oli huvila samalla Ianiculum-kukkulalla (nyk. Gianicolo), jolla suomalaisten omistama Villa Lantekin sijaitsee.

Hinc totam licet aestimare Romam.
'Täältä voi tarkastella koko Roomaa'. Ks. **Hinc septem dominos videre montis (...)**

Hippomania
Hevoshulluus; ravihulluus, totohimo.

H. I. S.
Ks. **hic iacet sepultus**.

Historia magistra vitae.
'Historia on elämän opettaja', ts. historia opettaa elämää. Sitaatti Cicerolta (*De oratore*, 2,36).

His verbis
Näillä sanoilla; näin todeten; sanoen näin, näillä sanoilla ilmaisten.

h. l.
Ks. **hoc loco** tai **huius loci**.

H. L. C.
Ks. **hora locoque consuetis**.

h. m.
Ks. **hoc mense** tai **huius mensis**.

H. M. P.
Ks. **hoc monumentum posuit**.

Hoc age
Tee tämä; tee se; harkitse tätä; kiinnitä huomiosi tähän.

Hoc anno
Tänä vuonna. Lyhennetään h. a.

Hoc die
Tänä päivänä. Yleensä muodossa **hodie**.

Hoc est
Tämä on; se on; tämä tarkoittaa. Lyhennetään h. e.

Hoc est corpus meum.
'Tämä on minun ruumiini'. Jeesuksen sanat viimeisellä ehtoollisella *Vulgatan*, Raamatun vanhan latinannoksen mukaan (Matt.26:26). Kyseessä ovat myös ehtoollisen asetussanat, jotka ovat niin tehokkaat, että ehtoollisella (katolisen kirkon mukaan) ehtoollisleipä todella muuttuu ihan oikeaksi Kristuksen ruumiiksi, joten ehtoollisella käyvistä tulee ei ainoastaan ihmisen vaan myös jumalan syöjiä. Ei ihme, että antiikin Roomassa kristittyjä pidettiin vähän epäilyttävänä väkenä. Keskiajalla leivästä lihaa taikovan papin sanat muuttuivat latinaa taitamattoman kansan korvissa ja suissa muotoon 'hokkus pokkus'. Näillä taikasanoilla loihditaan nykyään lihaa hatusta, mutta harvemmin syötäväksi. Ks. myös **Bibite ex hoc omnes.**

Hoc genus omne
Koko tämä laji, koko tämä luokka. Ilmaus peräisin Horatiukselta.

Hoc habet
Hänellä on se; hän sai sen.

Hoc indictum volo
Sanoudun siitä (lausumasta tms.) irti. Sananmukaisesti "tahdon tämän sanomattomaksi", "haluaisin tämän jääneen lausumatta". Vrt. **indictum sit**.

Hoc loco
Tällä paikalla; tässä tekstinkohdassa. Vrt. **huius loci**. Lyhennetään h. l.

Hoc mense
Tässä kuussa; tätä kuuta. Vastaava muoto on **huius mensis**. Lyhennetään h. m.

Hoc monumentum posuit
Pystytti tämän monumentin. Lyhennettynä H. M. P.

Hoc monumentum
Etsi tätä; hae tämä; vaadi tätä; keskity tähän. Lyhennetään h. q.

Hoc sensu
Tässä merkityksessä. Lyhennetään h. s.

Hoc tempore
Tällä hetkellä, tähän aikaan. Lyhennetään h. t.

Hoc titulo
Tällä otsikolla; tällä nimellä, nimekkeellä, nimityksellä, kunnianimellä; Lyhennetään h. t.

Hoc volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.
'Näin tahdon, näin käsken, riittäköön syyksi tahtoni'. Säe satiirikko Juvenaliksen kuulusta kuudennesta satiirista (6,223), jossa hän todistelee ystävälleen miten kauheita ihmisiä naiset ovat ja miksi ei missään tapauksessa kannata mennä naimisiin. Siteeratut sanat ovat vaimon, joka haluaa rangaista orjaa mutta joka ei pysty todistamaan miehelleen, että orja olisi tehnyt mitään väärää. Kerrotaan tosin, että lausetta ovat käyttäneet myös miespuoliset henkilöt, erityisesti hallitsijat, jotka eivät ole halunneet kuulla mitään muttia. Runomitta on heksametriä.

Hodie mihi, cras tibi.
'Tänään minulle, huomenna sinulle', ts. tänään olen minä kuoleman oma, huomenna sinä: tänään minä, huomenna sinä. Hautakivissä suosittu sanonta.

Hodie, non cras
Tänään, ei huomenna.

Hodie
Tänään. Sana juontuu ilmauksesta **hoc die** (ks. tätä).

Hominem etiam frugi flectit saepe occasio.
'Tilaisuus muuttaa usein kunnonkin ihmisen'. Repliikki jostain Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (H 26). Lentävänä lauseena käytetään ylensä ilmausta **Occasio facit furem.** 'Tilaisuus tekee varkaan'.

Homines dum docent, discunt.
'Ihmiset oppivat kun opettavat', ts. ihmiset oppivat opettamalla. Sitaatti filosofi Senecan moraalikirjeestä (7,8). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Docendo discimus**, 'opettamalla opimme'.

Homines notos sumere odiosum est.
'Tunnettujen ihmisten mainitseminen on kiusallista' ts. ärtymystä herättää jos mainitsee tunnettuja ihmisiä nimeltä. Ciceron puheessaan (*Pro Roscio Amerino*, 16, 47) lausuma ajatus, josta on peräisin lentävä lause **Nomina sunt odiosa.** 'Nimet ovat vihattavia', ts. jääkööt nimet mainitsematta.

Homines sumus, non dei.
'Me olemme ihmisiä, emme jumalia'. Sitaatti Petroniuksen *Satyricon*-romaanin luvusta *Trimalkion pidot* (75,1). Vrt. **Homo sum (...)** ja **Errare humanum est.**

Homo levior quam pluma.
'Ihminen on höyhentä kevyempi', ts. miten pieni ja mitätön ihminen onkaan. Sitaatti näytelmäkirjailija Plautukselta (*Menaechmi*, 487-8).

Homo animal rationis est particeps.
'Ihminen on järjestä osallinen olento'. Lause on muovailtu Cicerolta: puhuessaan ihmisen ja eläimen eroista Cicero ajattelee ihmisen eroavan eläimestä siinä, että ihmisellä on jonkin verran järkeä – ihminen ei ole niinkään järkevä vaan järjestä jonkin verran osallinen olento (*Velvollisuuksista*, 1,11). Vrt. **Homo est animal bipes rationale**.

Homo doctus in se semper divitias habet.
'Oppineella ihmisellä on rikkautensa aina mukanaan', ts. oppinut kantaa aina mukanaan henkistä pääomaansa eikä voi menettää sitä samalla tavalla ja yhtä helposti kuin aineellinen omaisuus voidaan menettää. Sitaatti on faabelirunoilija Phaedruksen tarinasta (4,22,10), joka kertoo myrskyävällä merellä matkustavasta filosofi Simonideestä, yhdestä ns. Kreikan seitsemästä viisaasta. Samaiseen Simonideehen liittyy sanonta **Omnia mea mecum porto** (ks. tätä).

Homo est animal bipes rationale.
'Ihminen on kaksijalkainen järjellinen olento'. Diogenes Laertios väittää Platonin määritelleen ihmisen näin. Latinankielinen sitaatti on Boethiuksen teoksesta nimeltä *Filosofian lohdutuksesta* (*Consolatio Philosophiae*, 5,4; 1,6), teos joka keskiajan kreikkaataitamattomassa Euroopassa oli tärkein johdatus Platonin filosofiaan. Vrt. ajatus **Homo animal rationis est particeps**.

Homo faber
Työkaluihminen; ihminen olentona joka käyttää työkaluja ja tekniik-

kaa. Sananmukaisesti "seppäihminen", "ihminen seppänä".

Homo homini lupus.
'Ihminen on ihmiselle susi'. Ks. **Lupus est homo homini, non homo, quom qualis sit non novit.**

Homo idoneus
Sovelias ihminen, sopiva; luotettava ihminen.

Homo legalis
Ks. **legalis homo**.

Homo ludens
Leikkivä ihminen. Historianfilosofi Johan Huizingan mukaan kaikki ihmisen tekeminen on pelkkää leikkimistä: kulttuuri on leikkimistä.

Homo mensura
Ihminen kaiken tietomme mittapuuna, ihminen kaiken mittana. Relativismin periaate, jonka mukaan totuus on suhteellista ja että kaikki tieto on subjektiivista, että me emme voi saada mitään objektiivista totuutta. Periaate perustuu filosofi Protagoraan esittämälle ajatukselle, jonka mukaan ihminen on kaiken mitta. Sananmukaisesti "ihminen (on) mitta".

Homo multarum litterarum
Valtavasti lukenut ihminen; paljon tietävä ihminen. Sananmukaisesti "monien kirjojen ihminen", "monien kirjainten ihminen". Tässä jälkimmäisessä merkityksessä voidaan ilmaus ymmärtää myös tarkoittamassa ihmistä, joka kirjoittaa kauheasti, esimerkiksi kauhean pitkiä kirjeitä, eikä osaa lopettaa ollenkaan, ei ainakaan ilmaista itseään lyhyesti. Hyvää kirjallisuutta vain hyvin vähän lukeneesta ihmisestä voi tulla **homo trium litterarum**.

Homo novus
'Uusi ihminen', ts. henkilö, joka on noussut uuteen sosiaaliluokkaan. Siis nousukas.

Homo nullius coloris
Sitoutumaton, poliittisesti sitoutumaton ihminen. Sananmukaisesti "ei minkään värin ihminen", ts. ihminen joka ei tunnusta mitään väriä.

Homo oeconomicus
Ihminen taloudellisena toimijana. Taloustieteen käsite, jossa tarkastellaan ihmistä puhtaasti taloustieteen näkökulmasta, ts. tarkastelun ulkopuolelle jätetään kaikki se mikä ei liity talousteoriaan. Sananmukaisesti "taloudellinen ihminen".

Homo politicus
Poliittinen ihminen; ihminen poliittisena toimijana, ihminen tarkasteltuna poliittisten ratkaisujen näkökulmasta; poliittisten tekijöiden ohjaama ihminen, ihminen jonka päätöksiä ja valintoja ohjaavat poliittiset tekijät.

Homo proponit, sed Deus disponit.
'Ihminen päättää, mutta Jumala säätää'. Lentävän lauseen isä on mahdollisesti Tuomas Kempiläinen, mutta sanonta voi olla vanhempikin – ajatus ainakin on vanha, ks. esim. **Cor hominis disponit (...).**

Homo sapiens
Ajatteleva ihminen, järkeilevä ihminen, viisas ihminen; ihmislajimme tieteellinen nimi.

Homo sum, humani nil a me alienum puto.
'Olen ihminen, eikä mikään inhimillinen ole minulle vierasta'. Repliikki Terentiuksen näytelmästä *Heautontimorumenos* (77).

Homo totiens moritur quotiens amittit suos.
'Yhtä monta kertaa kuin ihminen menettää läheisensä, yhtä monta kertaa hän kuolee', ts. ihminen kuolee joka kerta kun hän menettää jonkun läheisistään. Ajatus esitetään jossain Publilius Syruksen tuntemattomaksi jääneessä näytelmässä (H 13).

Homo trium litterarum
Varas, huijari. Sananmukaisesti "kolmen kirjamen ihminen" – ne kolme kirjainta, joihin ilmaus viittaa, ovat f, u ja r, ja ne muodostavat sanan **fur**, joka tarkoittaa varasta. Kolmen kirjaimen ihmistä ei pidä sotkea monen kirjaimen ihmiseen (ks. **homo multarum litterarum**).

Homunculus
Pieni ihminen; kääpiö; ihmisen alkio, sikiö; keinotekoisesti valmistettu ihminen, jollaista alkemistit yrittivät keskiajalla luoda; pienoisihminen jollainen oletettiin olevan siittiön sisällä. Sana on **homo**-sanan deminutiivi, merkitys lähinnä "pikkuihminen", "pienoisihminen", "vähäinen ihminen" tai "vähäarvoinen ihminen".

hon. c.
Ks. **honoris causa**.

Honorabit artes
Hän tulee kunnioittamaan taiteita; hän on palkitseva taitoja.

Honorarium ius
Ks. **ius honorarium**.

Honorarius civis
Ks. **civis honorarius**.

Honoratiores
Kunniajäsenet; kunniavieraat; arvokkaimmat vieraat. Sananmukaisesti "korkea-arvoisemmat", "ylhäisemmät", "arvostetummat" (henkilöt).

Honore salvo
Ks. **salvo honore**.

Honoris causa
Kunnian vuoksi, kunnia-. Sananmukaisesti "kunnian tähden". Vrt. esim. **professor honoris causa**. Lyhennetään h. c. tai hon. c.

Honoris gratia
Kunnian vuoksi, kunnia-. Sananmukaisesti "kunnian ansiosta". Sama kuin **honoris causa**.

Honorum ius
Ks. **ius honorum**.

Honos est praemium virtutis.
'Kunnia on hyveen palkka'. Lentävä lause on muovattu Ciceron esittämästä ajatuksesta, jossa hän puhuu siitä, että myönnetyt kunniavirat ovat palkintoja ansiokkuudesta (*Brutus*, 281).

Hora
Tunti; hetki. Lyhennetään h.

Horae subsicivae
Vapaatunnit; vapaahetket; työstä ja velvollisuuksista vapaat hetket.

Hora locoque consuetis
Sama aika ja paikka, tavalliseen aikaan tavallisessa paikassa. Sananmukaisesti "totutussa paikassa totuttuun aikaan". Lyhennetään H. L. C.

Horresco referens
Kauhistuttaa kertoakin, kauheaa kertoa. Ilmaus peräisin Vergiliukselta (*Aeneis* 2,204). Sananmukaisesti "kauhistun kertoessani".

Horribile auditu
Kauhea kuulla.

Horribile dictu.
'Kauheaa sanoakin'. Jokin asia voi olla niin kauhea että siitä kertominenkin voi olla kauheaa. Yleensä luullaan, että sanonta olisi Vergiliuk-

selta, mutta näin ei ole asia (vaikka se ihan hyvin voisi olla Vergiliukselta – niin hyvin että ei ole ihme että luullaan väärin. Vergiliuksella esiintyy vastaavanlainen ilmaus **Mirabile dictu**). Ilmaus on historioitsija Florukselta, joka kertoo erään Tonavan varrella elävän heimon kauheista parroista (*Epitome*, 2,26).

Horribile visu
Kauhea katsoa.

Horrida bella
Kauheat sodat; sodat ovat kauheita. Ilmausta käyttää Vergilius (mm. **Aeneis**, 6,86)

Horror vacui
'Tyhjän kammo'. Sanonta on latinannos aristotelisen koulukunnan opetuksesta, jonka mukaan tyhjiö imee itseensä ainetta koska luonto kammoaa tyhjää (**Natura abhorret vacuum**). Fysiikassa teorian kumosi Galilei, mutta taidehistoriassa termi elää: tyhjän tilan kammo on pyrkimys täyttää kaikki käytettävissä oleva tila esimerkiksi runsailla ornamenteilla. Tyhjän kammoa kokee myös janoinen viininystävä toivoessaan lasin pian täyttyvän.

Hos successus alit: possunt quia posse videntur.
'Menestys ruokkii heitä: he pystyvät, koska he uskovat pystyvänsä'. Heksametrimittainen säe Vergiliukselta (*Aeneis*, 5,231).

Hostia
Uhri; öylätti, ehtoollisleipä.

Hostis humani generis
Ihmissuvun vihollinen.

h. q.
Ks. **hoc quaere**.

H. R. I. P.
Ks. **hic requiescit in pace**.

h. s.
Ks. **hoc sensu**.

HS
Ks. **sestertius**.

h. t.
Ks. **hoc tempore** tai **hoc titulo**.

Huius anni
Tämän vuoden. Lyhennetään h. a.

Huius loci
Tämän paikan. Lyhennetään h. l.

Huius mensis
Tämän kuun. Lyhennetään h. m.

Humana vox
Ks. **vox humana**.

Humaniora
Humanistiset oppiaineet, humanistiset tieteet, kieliin ja historiaan liittyvät tieteet (erotuksena luonnontieteellisille ja matemaattisille tieteille).

Humaniores litterae
Ks. **litterae humaniores**.

Humanius est deridere vitam quam deplorare.
'Inhimillisempää on nauraa elämälle kuin surra', ts. ihmisen arvolle on sopivampaa nauraa elämälle kuin surra. Sitaatti Senecalta (*Mielentyyneydestä*, 15,2).

Humano iure
Inhimillisellä oikeudella; ihmisten mielipiteen oikeutuksella; ihmisen säätämällä lailla.

Humanum amare est, humanum autem ignoscere est.
'Rakastaminen on inhimillistä, inhimillistä on myös antaa anteeksi'. Lause on Demipho-nimisen nuorukaisen repliikki Plautuksen näytelmästä *Kauppias* (*Mercator*, 320).

Humanum fuit errare, diabolicum est per animositatem in errore manere.
'Erehtyminen on inhimillistä, saatanallista on pitäytyä sinnikkäästi erehdyksessään'. Lause on kirkkoisä Augustinuksen saarnasta (*Sermones*, 164,14). Vrt. **Errare humanum est** ja **Cuiusvis est errare, nullius nisi insipientis in errore perseverare**.

Humiles laborant ubi potentes dissident.
'Kun mahtavat riitelevät, pienet saavat kärsiä'. Näin opettaa faabelirunoilija Phaedrus eläintarinassaan, jossa sammakot seuraavat härkien välienselvittelyä (Phaedrus, *Faabelit*, 1,30,1).

Humulus anima cervisiae.
'Humala on oluen sielu'. Teksti Karhu-oluen etiketissä.

Humus
maaperä, maa, multa; seutu; mullas, eloperäinen aines joka on hajonnutta kasvi- ja eläinjätettä.

i. tai **I**
Ks. **idem, improbatur, infra, iter**. Luvun yksi roomalaiset merkitsivät kirjaimella I.

i. a.
Ks. **inter alia** tai **in absentia**.

Iacet hic
Tässä lepää. Ks. **hic iacet**. Lyhennetään I. H.

Iam satis
Jo riittää.

Iam satis est
On jo riittävästi; riittää jo. Horatiuksen runopakinassa näin huutelevat meripojat (*Sermones*, 1,5,13).

Iam ver egelidos refert tepores.
'Jo kevät tuo lauhkeat lämpimät ilmat'. Ensimmäinen säe Catulluksen runosta, jossa kevätilma sytyttää runoilijassa niin kovan matkakuumeen että hänellä on levottomat jalat (Catullus, 46,1-8).

Ianuae mentis
Mielen portit.

Ianuis clausis
Suljetuin ovin; suljettujen ovien takana; ei julkisesti.

ib. tai **ibid.**
Ks. **ibidem**.

Ibidem
Samassa paikassa; samassa teoksessa; samalla sivulla; samassa tekstinkohdassa. Sananmukaisesti "samalla paikalla", samassa paikassa". Lyhennetään ib. tai ibid.

Ictu uno
Yhdellä iskulla.

id.
Ks. **idem**.

Id
Se. Ks. **ego**.

Idem
Sama; sama kuin edellä; sama asia. Lyhennetään id. tai i.

Idem omnibus
Kaikille sama (asia); sama kaikille.

Idem quod
Sama kuin.

Idem semper
Ks. **semper idem**.

Idem sonans
Samoin ääntyvä; samankuuloinen; samanmerkityksinen. Sananmukaisesti "samoin soiva".

Identitatis principium
Ks. **principium identitatis**.

Id est
Se on, se tarkoittaa. Lyhennetään i. e.

Id genus omne
Kaikki sellainen. Sananmukaisesti "se laji kaikki", "kaikki sen lajinen".

Idolatria
Kuvainpalvonta.

Idoneus homo
Sovelias ihminen, sopiva; luotettava ihminen.

i. e.
Ks. **id est**.

Iesus Hominum Salvator
Jeesus ihmisten pelastaja. Lyhennetään I. H. S. Ks. **in hoc signo (vinces)**.

Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum
Jeesus nasaretilainen, juutalaisten kuningas. Pilatuksen kirjoittama

teksti oli normaali roomalainen käytäntö: hän ilmoitti rangaistuksen, johon rikollinen tuomitaan. Tässä tapauksessa rikos oli kuninkaaksi julistautuminen (eli siis vallankumouksellinen toiminta). Lyhennetään I. N. R. I.

ign.
Ks. **ignotus**.

Igni atque aqua interdictus
Tulelta ja vedeltä kielletty (mies). Ks. **aqua et igni interdictus**.

Igni et ferro
Tulella ja raudalla. Ks. **ferro et igni**.

Ignis fatuus
Virvatuli; pettävä toivo. Sananmukaisesti "typerä tuli", "kelvoton tuli".

Ignis purgatorius
Kiirastuli. Sananmukaisesti "puhdistava tuli". Sama kuin **purgatorium**.

Ignis quo clarior fulsit, citius exstinguitur.
'Mitä kirkkaammin liekki palaa, sitä pikemmin se palaa loppuun'. Näin toteaa filosofi Seneca todistellessaan, kuinka kirkas ja loistava nerous on niin kovin lyhytaikaista (*Consolatio ad Marciam*, 23,4).

Ignobile vulgus
Alhainen rahvas, alhaissäätyinen väki. Ilmaus on peräisin Vergiliukselta (*Aeneis, 1,149).*

Ignorabimus
Emme tule (koskaan) tietämään. Ks. **ignoramus et ignorabimus**.

Ignoramus et ignorabimus
Emme tiedä emmekä tule tietämään, ts. on asioita joita tiede ei pysty koskaan selvittämään.

Ignoratio elenchi
Asiasta sivuun meneminen. Todistelussa (väittelyn yhteydessä) tehtävä virhe, jossa todistellaan asian vierestä eikä varsinaisesta asiasta – ajaudutaan siis tavalla tai toisella itse aiheesta eli vastustajan väitteiden kumoamisesta. Virhe voi olla myös tahallinen jos todistelija haluaa olla oikeassa hinnalla millä hyvänsä. Tällöin virhe on vain naamioitava niin hyvin ettei kukaan, varsinkaan vastustaja, sitä huomaa. Sananmukaisesti "todistamisen tietämättömyys", "tietämättömyys todistamisesta".

Ignoratio futurorum malorum utilior est quam scientia.
'Hyödyllisempää kuin tieto tulevista onnettomuuksista on olla tietämättä niistä'. Näin toteaa Cicero ennustamista käsittelevässä teoksessaan (*De divinatione*, 2,23) todeten, että muuten ei Pompeius olisi tarttunut aseisiin, Crassus ei olisi ylittänyt Eufratesta eikä Caesar aloittanut kansalaissotaa.

Ignoto deo.
'Tuntemattomalle jumalalle'. Kerrotaan, että Ateenassa oli alttari myös tuntemattomalle jumalalle. Tästä puhuu apostoli Paavali (Ap.t.17:23). Sanat ovat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta.

Ignotum per ignotius
Hämärän asian vielä hämärämpi selitys. Sananmukaisesti "tuntematonta tuntemattomammalla", ts. tuntematonta asiaa selitetään vielä tuntemattomammin perustein.

Ignotus
Tuntematon. Lyhennetään ign.

Ignotus auctor
Tekijä tuntematon, lähde tuntematon; tuntemattoman kirjailijan tekemä.

I. H.
Ks. **iacet hic**.

I. H. S
Ks. **in hoc signo (vinces)**.

I. H. S. Ks. Iesus Hominum Salvator
Ks. **in hoc (cruce) salus** tai **in hoc signo (vinces)**.

IIS
Ks. **sestertius**.

Ilias malorum
Vastoinkäymisten rypäs, onnettomien tapahtumien sarja. Sananmukaisesti "onnettomuuksien Ilias".

Ille crucem sceleris pretium tulit, hic diadema.
'Toinen on saanut rikoksestaan rangaistukseksi ristiinnaulitsemisen, toinen kruunun'. Näin todetaan Juvenaliksen 13. satiirissa, kohdassa jossa puhutaan Jumalten välinpitämättömyydestä ja Kohtalon ailahtelevaisuudesta: samasta rikoksesta voi toinen saada kruunun, toinen taas julmimman mahdollisen kuolemanrangaistuksen (Juvenalis, 13,86-105).

Runomitta on heksametriä. Vrt. **Duo cum faciunt idem (...)**

Illis quorum meruere labores.
'Heille, joiden vaivannäkö ansaitsee sen', ts. tämä on heille, jotka vaivannäöllään ovat sen ansainneet. Voidaan myös kääntää: 'heille, jotka juonitteluillaan ovat sen ansainneet'. Sitaatti Propertiuksen heksametrisäkeestä (3,4,21).

Illutis manibus
Pesemättömin käsin; valmistautumatta.

Imagines (maiorum)
Esi-isien kuvat. Sananmukaisesti "(vanhempien) muotokuvat". Roomalaisilla oli kotinsa seinällä esi-isiensä kasvoja esittäviä väritettyjä vahakuvia. Arvostetun ja kuuluisan esi-isän kuva atriumin seinällä oli suvulle arvokas imago.

Imago
Kuva; muotokuva; mielikuva; harhakuva; täysikasvuinen hyönteinen; ihmisen mieleen muodostunut psyykkinen kuva jostain hänelle tärkeästä henkilöstä (esimerkiksi vanhemmista ja ystävistä).

Immedicabile vulnus
Parantumaton haava; luonteenvika jota ei voi korjata. Tässä jälkimmäisessä merkityksessä ilmaus esiintyy Ovidiuksella, jonka runosuonesta se alun perin ilmoille on sinkautunutkin (*Metam.* 1,190). Sananmukaisesti "parantamaton haava", ts. haava jota ei voi parantaa.

Immobilia bona
Liikkumaton omaisuus; kiinteä varallisuus, kiinteä varallisuus (vastakohtana irtaimelle). Sananmukaisesti "liikkumattomat varat". Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Immobilis res
Ks. **res immobilis**.

Immo vero
Niin totisesti: kyllä todellakin, no niin totisesti. Kyseessä on voimakas myöntö.

Imo pectore
Syvältä sydämestä. Sananmukaisesti "syvimmältä rinnasta". Ks. **ab imo pectore**.

imp. tai **impr.**
Ks. **imprimatur**.

Implicite
Epäsuorasti; rivien välissä, implikoidusti, implisiittisesti, suoraan sanomatta, viitteellisesti. Sananmukaisesti "sisäänkäärittynä", "sisäänkudottuna". Vrt. **explicite**.

Imponit finem sapiens et rebus honestis.
'Viisas on asettanut rajat myös hyveille', ts. viisas ei mene hyveissäkään kohtuuttomuuksiin. Ajatus on runoilija Juvenaliksen pitkästä naisvastaisesta satiirista, kohdasta jossa hän esittelee, miten rasittava voi olla lukeneisuuttaan innokkaasti esittelevä oppinut nainen (Juvenalis 6,444).

Impos animi
Heikkoluonteinen; hillitön, kiihkeä, kesytön, huimapää. Sananmukaisesti "kykenemätön hillitsemään mieltään".

Impossibilium nulla obligatio est.
'Mikään ei velvoita mahdottomaan'. Kyseessä on sitaatti lainoppinut Celsukselta *Corpus iuris civilis* -kokoelmasta (*Digesta* 50, 17, 185). Ajatuksen on tosin esittänyt kertoman mukaan jo Kheilon, yksi muinaisista ns. Kreikan seitsemästä viisaasta.

Impotens sui
Yltiöpäinen, itsehillintää vailla oleva, hillitön; intohimoinen, kiihkeä, kesytön. Sananmukaisesti "kykenemätön hallitsemaan itseään".

Impotentia
Kykenemättömyys, vallan puute; mielivalta; hillittömyys, hillinnän puute; sukupuolinen kykenemättämyys (miehen).

Imprimatur
Painolupa. Painatuslupa jonka sensuuri on myöntänyt. Sananmukaisesti "painettakoon". Lyhennetään imp. tai impr.

Imprimis
Ennen kaikkea, ennen muuta; ensisijainen, ensimmäinen. Sananmukaisesti "ensimmäisten joukossa" (**in primis**).

Improbatur
Hylätään. Hylkäävä arvosana kuulustelussa, kokeissa tai tutkinnossa. Lyhennetään i.

Improviso
Odottamatta, äkkiarvaamatta. Sananmukaisesti "arvaamatta etukäteen"

In absentia
Poissaollessa, poissaolevana. Lyhennetään i. a.

In abstracto
Yleisellä tasolla, periaatteellisesti, yleisesti ottaen, teoreettisesti. Sananmukaisesti "(konkreettiselta tasolta) poisvedetyssä (mielessä)", "periaatteessa". Vrt. **in concreto**.

In absurdum
Järjettömyyteen, mahdottomuuteen saakka, mahdottomuuksiin, järjettömyyksiin. Sama kuin **ad absurdum**.

In actu
Toiminnassa; todellisuudessa; käytännössä; itse teossa. Sananmukaisesti "teossa", "ajossa", "näytännössä".

In aequilibrio
Tasapainossa.

In aeternum
Ikuisuuteen; ikuisesti.

In alio loco
Toisessa paikassa.

In amore haec omnia insunt vitia: iniuriae suspiciones, inimicitiae, indutiae, bellum, pax rursum.
'Rakkaudessa käydään läpi kaikki tämä kamaluus: epäoikeudenmukaisuus, epäluulo, viha, aselepo, sota ja sitten taas rauha'. Sitaatti Terentiuksen näytelmästä *Eunukki* (*Eunuchus*, 59-60). Runomitta on jambista senaaria.

In amplissima forma
Loistavimmassa muodossa, upeimmillaan. Sama kuin **in optima forma**.

In angustiis
Ahdingossa, pulassa. Monikkomuotoinen ilmaus, sananmukaisesti "ahtaissa".

Inania verba
Ks. **verba inania**.

In animo volutans
Mielessään pyöritellen; harkiten, miettien mielessään.

In armis
Aseissa; sodassa.

In articulo
Käännekohdassa, ratkaisevalla hetkellä; nivelessä; artikkelissa.

In articulo mortis
Kuoleman hetkellä.

Inauguratio
Vihkimys; virkaanastuminen; virkaan vihkiminen, juhlallinen virkaan asettaminen.

In banco regis
Kuninkaan tuolilla.

In bona fide
Vilpittömästi; tunnollisesti. Sananmukaisesti "hyvässä uskossa". Ks. **bona fide**.

In bona pace
Täydessä rauhassa. Sananmukaisesti "kunnollisessa rauhassa". Sama kuin **cum bona pace**.

In bonis
Varoissa oleva(t), omaisuuteen sisältyvä(t); varallisuuteen kuuluva(t), omaisuudessa, jotain mikä sisältyy varallisuuteen. Sananmukaisesti "varoissa" (monikkomuotoinen sana).

In bonis rebus
Suotuisissa oloissa.

In brevi
Lyhyesti. Sananmukaisesti "lyhykäisyydessään".

inc.
Ks. **incidit**.

I. N. C.
Ks. **in nomine Christi**.

In camera
Yksityisesti; suljetuin ovin. Sananmukaisesti "huoneessa", "kamarissa".

Incarnatus
Lihaksitullut; ruumiillistunut.

In casu
Tapauksittain, tapauksen mukaan, kukin tapaus yksityistapauksena. Sananmukaisesti "(tässä) tapauksessa".

In casu necessitatis
Hätätapauksessa.

In cauda venenum.
'Hännässä myrkky', ts. lupaava tai miellyttävä alku päättyykin myrkyllisiin sanoihin, syytöksiin tai ilkeyksiin. Keskiaikainen sanonta viittaa skorpioniin, jolla on hännäpäässä myrkkypistin. Esimerkiksi Buñuel vertaa *Kulta-aika*-elokuvaansa skorpionin häntään, jossa on yhtä monta osaa kuin elokuvassa on jaksoja. Sanontaa on myös käytetty merkityksessä 'lopussa opetus'.

Incendium
Tuhopoltto, murhapoltto.

In Christi nomine
Kristuksen nimessä. Vrt. **in nomine Christi**.

Incidit
Kaivertanut, piirtänyt; leikannut; veistänyt. esiintyy taideteoksen signeerauksen yhteydessä. Lyhennetään inc.

Incidit in Scyllam qui vult vitare Charybdim.
'Skyllan luo joutuu menemään se, joka haluaa välttää Kharybdiin', ts. joka haluaa välttää perikadon, joutuu kuitenkin kärsimään suuria vahinkoja – parempi oja kuin allikko. Skylla oli kuusipäinen hirviö, joka nappaa ohipurjehtivasta laivasta saaliikseen kuusi miestä, Kharybdis taas jonkinlainen merenkurimus joka tuhoaa koko laivan. Näistä kertoo Homeros: Odysseuksen oli valittava, kumman kautta purjehtia (*Odysseia*, 12,85-). Heksametrimittainen säe on muokattu 1100-luvulla eläneen Walther de Lillen *Alexandreis*-runoelman heksametrimittaisesta säkeestä **Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim**, 'joudut Skyllan saaliiksi halutessasi välttää Kharybdiksen' (*Alexandreis*, 5,301).

Incipit
Alkaa tästä, kirja alkaa tästä. Vanhojen tekstien alussa käytetty merkintä. Sananmukaisesti "alkaa".

Inclusive
Mukaan lukien, ottaen mukaan, iklusiivisesti. Sananmukaisesti "sulkien sisään".

Incognita causa
Asiaa tutkimatta, kun tapausta ei ole tutkittu.

Incognita terra
Ks. **terra incognita**.

Incognito
Tuntemattomasti, tuntemattomana, inkognito. Kun henkilö on jossakin niin ettei hän halua kenenkään tuntevan häntä, hän liikkuu siellä incognito.

In commune bonum
Yhteiseksi hyväksi.

In concreto
Todellisuudessa, käytännössä, konkreettisesti, yksityistapausten tasolla. Sananmukaisesti "(todellisuuteen) kasvaneessa".

In contrarium
Päin vastoin. Sananmukaisesti "vastakkaiseen suuntaan". Vrt. **ex contrario**.

In contumaciam
Poissaollessa, poissaolevana, kieltäytyneenä saapumasta oikeuden eteen. Ks. **contumaciter**.

In corpore
Kokonaisuudessaan; täysilukuisena, kaikkien ollessa paikalla. Sananmukaisesti "kokonaisuudessa", "yhteisönä", "ryhmänä".

In crastinum differo res severas.
'Vakavat asiat siirrän huomiseen'. Lause on kirjailija Cornelius Nepokselta (*Kuuluisia miehiä*, Pelopidas, 3,2).

Incredibile dictu
Uskomatonta, tämä voi kuulostaa uskomattomalta. Sananmukaisesti "uskomatonta sanoa", ts. vaikea uskoa kun kertoo siitä.

Incredulus odi
Epäuskoisena jätän omaksumatta; en ole niin herkkäuskoinen että eläytyisin; en pidä siitä koska se ei ole uskottava. Sananmukaisesti "epäuskoisena vieroksun". Ilmaus peräisin Horatiukselta (*Ars poetica*, 188).

Incudi reddere
Palauttaa alasimelle, parannella, korjata, muokata. Ilmaus peräisin Horatiukselta (*Ars poetica*, 441).

In cumulo
Kasassa, röykkiössä.

In curia
Oikeussalissa.

In custodia legis
Lain holhouksessa, lain valvonnassa.

I. N. D.
Ks. **in nomine Dei** tai **in nomine Domini**.

Inde irae et lacrimae
Syy kiukuttelulle ja kyynelille. Sananmukaisesti "siitä (johtuvat) kiukut ja kyyneleet". Vrt. **hinc illae lacrimae**.

In deposito
Talletettuna, säilössä.

Index
Osoitin, ilmaisin; etusormi; indeksi; luettelo; hakemisto, sisällysluettelo; viitemerkki; otsikko. Monikko **indices**

Index librorum prohibitorum.
'Kiellettyjen kirjojen luettelo'. Roomalaiskatolisen kirkon ensi kerran vuonna 1559 julkaisema musta lista, jossa lueteltuja kirjoja ei saa lukea. Vastaavanlaisia mustia listoja julkaisevat muutkin instanssit. Listoihin kannattaa tutustua ihan kirjanhankkimismielessä, sillä moni mainio kirja niissä mainitaan.

Index rerum
Asiahakemisto; aihehakemisto; luettelo aiheista tai asioista. Sananmukaisesti "asioiden luettelo".

Index verborum
Sanahakemisto; sanalista. Sananmukaisesti "sanojen luettelo".

Indices
Listat, luettelot. Ks. **index**.

Indicium
Merkki.

Indictum sit
Jääköön (se) sanomatta; sanoudun siitä (lausumasta tms.) irti. Sananmukaisesti "olkoon sanomaton", "olkoon sanomatta". Vrt. **hoc indictum volo**.

In die
Päivässä.

In diem vivere
Päivästä päivään eläminen, elää päivästä päivään, päivä kerrallaan; kädestä kärsään eläminen, elää kädestä suuhun. Vrt. **diem de die**.

In dies
Päivästä päivään. Sananmukaisesti "päiviin".

Indignatio saeva
Ks. **saeva indignatio**.

Indignor quandoque bonus dormitat Homerus.
'Närkästyn aina kun kunnon Homeros torkahtaa', ts. minua harmittaa aina kun Homeroksen runosta löytyy virhe. Homerosta arvostettiin niin paljon ja pidettiin siinä määrin erehtymättömänä, että jokainen lipsahdus aihetti kiusallista hämmennystä. Heksametrimittainen sitaatti on Horatiuksen *Ars poeticasta* (359). Siteerattua säettä seuraavalla rivillä Horatius tosin toteaa, että laajan eepoksen ollessa kyseessä lipsahduksia sattuu. Sitaatista on muovattu pari sananpartta, joissa ajatuksena on, että tekevälle sattuu ja että joskus viisaskin menee vipuun: **Interdum dormitat bonus Homerus** tai **Quandoque bonus dormitat Homerus.** 'Joskus kunnon Homeroskin torkahtaa'.

In dorso
Selkäpuolella, asiakirjan, sivun tms. kääntöpuolella.

In dubiis
Epäselvien asianhaarojen vallitessa. Sama kuin **in dubio** mutta monikossa.

In dubio
Epäselvässä tapauksessa; epäilyttävässä tapauksessa. Sananmukaisesti "epäilyksessä".

In dubio pro reo.
'Epävarmoissa syytetyn eduksi', ts. epävarmoissa tapauksissa tuomitaan syytetyn eduksi. Ks. **Semper in dubiis benigniora praeferanda sunt.**

In dulci iubilo
'Suuressa riemussa'. Ilmaus tulee tuntemattoman keskiaikaisen runoilijan tekemästä jouluaiheisesta laulusta. Virsikirjassa laulu on virsi 18.

Indulgentia
Suopeus; armollisuus; ane, lievitys omista synneistä toisten hyvien tekojen avulla, ks. **opera supererogationis**.

In duplo
Kahtena eränä; kahtena kappaleena. Sananmukaisesti "kaksinkertaisena". Myös muodossa **in II:plo**.

In eadem es navi.
'Olet samassa veneessä', ts. riski on yhteinen. Sanonta on peräisin Ciceron kirjeestä (*Epistulae ad familiares*, 2.5.1).

In eadem re utilitas et turpitudo esse non potest.
'Sama asia ei voi olla yhtä aikaa hyödyllinen ja häpeällinen', ts. hyvä asia ei voi olla moraaliton. Näin toteaa Cicero (*Velvollisuuksista*, 3,35).

Ineditum
Julkaisematon (kirjoitus, teos, kirja). Monikko **inedita**, julkaisemattomat (teokset).

In effectu
Itse toiminnassa, todella, itse asiassa. Sananmukaisesti "toiminnassa".

In effigie
Kuvaa käyttäen, tuomio jossa rangaistuksen saa kärsiä tuomitun sijaan häntä esittävä kuva tai nukke. Näin on saatettu toimia, jos tuomittu ei ollut paikalla. Sananmukaisesti "kuvassa", "muotokuvassa".

In equilibrio
Ks. **in aequilibrio**.

Inertiae vis
Ks. **vis inertiae**.

Inertia strenua
Ks. **strenua inertia**.

In esse
Olemassaolevana; aktuaalisesti olemassaolevana (vastakohtana potentiaalisesti olemassaolevalle), toteutuneena mahdollisuutena. Sananmukaisesti "olemisessa". Vrt. **in posse**.

In excelsis
Korkeuksissa. Vrt. **gloria in excelsis Deo**

In extenso
Kokonaan, koko laajuudessaan, täydellisesti, lyhentämättä. Sananmukaisesti "laajassa (muodossa)".

In extremis.
'Lopussa', ts. kuoleman hetkellä, Ilmaus esiintyy Raamatussa (Mark.5:23).

In extremo
Lopussa; uloimmalla rajalla; äärimmillään; kuoleman hetkellä. Samoja asioita merkitsee monikkomuotoinen in extremis.

In facie curiae
Oikeuden läsnäollessa, oikeussalissa oikeudenkäynnin aikana. Sananmukaisesti "oikeuden nähdessä".

In facto
Todellisuudessa, tosiasiassa; itse asiassa.

Infamia
Huono maine, häpeä; huonomaineisuus.

Infandum, regina, iubes renovare dolorem.
'Sanomattoman tuskan, kuningatar, käsket uudistaa', ts. pyynnölläsi (kertoa koettelemuksistani) vaadit minua kokemaan uudelleen kärsimäni sanomattoman suuret tuskat. Säe Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta, kohdasta (2,3) jossa Karthagon kuningatar Dido pyytää Aeneasta kertomaan odysseiastaan eli kaikesta siitä mitä tämä koki pakomatkallaan Troijasta. Aeneaalle asioiden muistelu on niin tuskaisaa että hän mieluummin olisi kertomatta niistä. Sanontaa käytetään myös lyhyesti muodossa **Iubes renovare dolorem.** 'Käsket kokea tuskan uudelleen'.

Infantes perhibent et stultos dicere verum.
'Sanotaan, että lapset ja hullut kertovat totuuden'. Tämä runomittainen säe on peräisin keskiajalta, mutta vastaavanlainen ajatus löytyy Cicerolta (*Topica*, 75). Runomitta on heksametriä.

Infaustus dies
Epäonnen päivä. Vrt. **dies faustus**.

In favorem
Hyväksi, jonkun hyväksi, jonkun eduksi.

In favorem tertii
Kolmannen hyväksi.

Infecta pace
Rauha tekemättä, kun rauhaa ei saatu tehdyksi, rauhanponnisteluiden epäonnistuttua.

Infecta re
Asian jäätyä hoitamatta, kun asiaa ei ole tehty. Monikossa **infectis rebus**.

Infectis rebus
Asioiden jäätyä hoitamatta, kun asioita ei ole tehty. Yksikössä **infecta re**.

Infecto negotio
Tehtävän jäätyä tekemättä; toimen jääneen hoitamatta, kun työtä ei ole saatu tehtyä.

In fidem
Vakuudeksi. Vrt. **fides**.

Infima species
Alempi laji. Monikko **infimae species**.

Infimis precibus
Ks. **precibus infimis**.

In fine
Lopussa.

In flagranti (crimine)
Itse teossa, verekseltään rikosta suorittamassa, rysän päältä. Sananmukaisesti "(rikoksen) hehkuessa", "rikoksen palaessa", ts. rikollisuuden tulen loimutessa. Myös muodossa (in) flagranti delicto.

In flore
Kukassa, kukinnassa; kukoistuksessa; hyvinvoinnissa.

In folio
Foliokoossa, lehtikoossa; foliantti, kirja jonka sivut ovat foliokoossa. Sananmukaisesti "lehdessä", ts. kirjan sisältö sivulla, jonka koko on *foliumin* eli "lehden" kokoinen. Lehti tarkoittaa tässä kerran taitettua painoarkkia ja se on siis puolen painoarkin kokoinen, yleensä n. 35–45 cm korkuinen (monet taidekirjat ovat foliantteja).

In forma
Muodossa; hyvässä muodossa; muodollisesti kunnossa; sääntöjen mukainen.

In forma pauperis
Köyhän muodossa, köyhän hahmossa; varattomuuden vuoksi kustannuksista vapautettu.

In foro conscientiae
Omantunnon oikeudenkäynnissä.

In foro domestico
Kotipaikan oikeudessa, oman alueen raastuvassa. Sananmukaisesti "kotitorilla".

Infra
Alla; edempänä (tekstissä). Lyhennetään i.

In fraudem creditorum
Velkojien vahingoksi.

In fraudem legis
Lakia kiertääkseen, kiertämällä lakia. Sananmukaisesti "lain vahingoksi".

In fronte
Etupuolella; etupuolelta.

In futuro
Tulevaisuudessa; vastedes. Myös muodossa **in futurum**, sananmukaisesti "tulevaisuuteen".

In genere
Yleensä, yleisesti ottaen (vastakohtana yksityistapauksille); lajin suhteen, luokan suhteen. Sananmukaisesti "lajissa", "luokassa". Vrt. **in specie.**

Ingenium mala saepe movent.
'Vaikeudet usein kiihottavat älyä' Näin puhuu viettelytaidon oppikirjassaan runoilija Ovidius (*Rakastamisen taito*, 2, 43). Kohdassa Ovidius käyttää esimerkkinä keksijä Daidalosta, joka jouduttuaan Kreetan saarella kuningas Minoksen vangiksi rakensi itselleen siivet ja lensi pois. Mukaansa hän otti tottelemattoman poikansa Ikaroksen. Vrt. **Paupertas omnium artium repertrix.**

Ingens aequor
Valtava ulappa.

Ingesta
Ruuansulatuskanavaan syödessä laitetut ravintoaineet. Sananmukaisesti "sisäänviedyt".

Ingrata persona
Ks. **persona ingrata.**

In gremio legis
Lain sylissä, lain helmassa, lain suojeluksessa.

In has leges
Näillä ehdoilla.

In hoc (cruce) salus
Tässä (ristissä) pelastus. Lyhennetään I. H. S. Ks. **in hoc signo (vinces)**.

In hoc casu
Tässä tapauksessa.

In hoc parte
Tässä osassa.

In hoc salus
Tässä turva, tässä pelastus. Vrt. **in hoc cruce salus**. C I H.

In honorem
Kunniaksi.

I. N. I.
Ks. **in nomine Iesu**.

In II:plo.
Ks. **in duplo**.

In infinitum
Loppumattomiin; ikuisesti. Sama kuin **ad infinitum**.

In intellectu
Ymmärryksessä; mielessä.

In invidiam
Pahansuopuuteen; vihaan; kateuteen. Näihin voidaan ihminen esimerkiksi yllyttää.

In invitum
Pakottaen, vastoin toisen vastustelua. Sananmukaisesti "vastahakoista vastaan".

Initio
Alussa, esimerkiksi kirjan alussa, sivun alussa tai kappaleen alussa. Lyhennetään init.

In hoc signo vinces.
'Tässä merkissä olet voittava'. Lyhennetään I.H.S. Antiikissa oli sota-

päälliköillä tapana ennen taistelua pitää sotilaille innostava puhe, jossa he muun muassa kertoivat kaikenlaisista enteistä, jotka lupasivat hyvää taisteluonnea. Usein he kertoivat nähneensä edellisenä yönä unen tai näyn, jonka piti ennustaa voittoa tulevassa taistelussa. Sotapäällikkö Konstantinus tuskin oli poikkeus. Kristitty historioitsija Lactantius kertoo, että ennen Mulviuksen sillan taistelua vuonna 312 Konstantinus olisi unessa saanut kehotuksen laittaa Jumalan merkin sotilaidensa kilpiin, ja niin hän piirrätti niihin "käännetyn x-kirjaimen, jonka ylin sakara on taivutettu" (*De mortibus persecutorum*, 44,.9). Piispa Eusebioksen mukaan hän oli unen lisäksi näynomaisesti nähnyt nousevan auringon yläpuolella ristin ja kreikaksi tekstin "tällä voitat" (*Vita Constantii*, 1,27,31). Kreikankielisen tekstin lavea latinannos on juuri kyseinen **In hoc signo vinces**. Taistelussa Konstantinuksen vastustaja, keisari Maxentinus putosi Tiberiin ja hukkui, ja niin tuli Konstantinuksesta keisari. Keisari Konstantinus Suuri teki kristinuskosta toisen valtion virallisista uskonnoista (tosin ehtona oli, että käskyä 'älä tapa' ei otettaisi niin kirjaimellisesti). Rooman valtion uudeksi pääkaupungiksi hän teki Byzantionin (josta tuli Konstantinopoli) lähellä muinaista Troijaa.

Initium sapientiae timor Domini.
'Herran pelko on viisauden alku'. Ilmaus esiintyy Raamatun latinannoksessa, mm. Psalmi 110(111):10.

Iniuriarum remedium est oblivio.
'Lääke epäoikeudenmukaisuuteen on unohtaminen'. Ajatus esitetään jossain Publilius Syruksen näytelmässä, josta ei tiedetä edes, minkä niminen se on, saati sitten, onko kyseinen ajatus vitsi (I 20).

In limine
Alussa. Sananmukaisesti "kynnyksellä". Lyhennetään in lim.

In loco
Paikassa, tässä paikassa; oikeaan aikaan.

In loco citato
Aiemmin mainitussa kohdassa. Sananmukaisesti "mainitussa paikassa". Ks. **citato loco**. Lyhennetään loc. cit.

In loco parentis
Vanhempien paikalla, isän tai äidin paikalla.

In magnis et voluisse sat est.
'Suurissa asioissa tahtokin riittää', ts. tärkeissä asioissa hyvä tahto jo merkitsee paljon. Ks. **Quod si deficiant vires (...).**

In maiorem Dei gloriam.
'Jumalan suuremmaksi kunniaksi'. Ks. **Ad maiorem Dei gloriam.**

In manibus
Suoraan asianosaiselle henkilökohtaisesti, ei välikäsien kautta. Esimerkiksi tärkeä kirje tai arvokas paketti saatetaan toimituttaa siten, että kuriiri vie sen vastaanottajalle suoraan henkilökohtaisesti – näin lähetys ei joudu vääriin vaan oikeisiin käsiin. Sananmukaisesti "käsissä".

In manu
Kädessä. Monikko **in manibus**.

In margine
Reunassa, marginaalissa.

In medias res.
'Keskelle asioita', ts. suoraan asiaan. Ilmaus on Horatiukselta, joka runousopillisessa runoelmassaan *Ars poetica* (148) kehuu Homerosta, kuinka tämä kertoessaan menee vauhdikkaasti aina suoraan tapahtumiin. Ks. **Ab ovo.**

In mediis rebus
Keskellä asioita, keskellä tapahtumia, keskellä toimia; keskeisissä asioissa.

In medio
Keskellä.

In memoriam
Muistoksi, vainajan muistoksi. Ilmauksen perään kirjoitetaan yleensä vainajan nimi.

In modum
Tavalla, lailla; ikään kuin, kuten.

In mora
Myöhässä, jäljessä maksuaikataulusta. Sananmukaisesti "viipymyksessä".

In natura
Luonnossa. Esimerkiksi jokin voidaan maksaa luonnossa, ts. ei rahalla vaan tavaralla, työllä tms.

In naturalibus
Alasti. Sananmukaisesti "luonnollisuuksissa", "luonnonmukaisuuksissa", eli syntymäasussa, luonnollisessa, luonnon antamassa asussa.

Ks. **in puris naturalibus**.

In nomine Christi
Kristuksen nimessä. Lyhennetään I. N. C.

In nomine Dei
Jumalan nimessä. Lyhennetään I. N. D.

In nomine Domini
Herran nimessä. Lyhennetään I. N. D.

In nomine Iesu
Jeesuksen nimessä. Lyhennetään I. N. I.

In nomine Sanctae Trinitatis
Pyhän kolminaisuuden nimessä. Lyhennetään I. N. S. T.

In notis
Huomautuksissa; kirjoituksissa; nuoteissa; muistiinpanoissa; etiketeissä.

In nuce
'Pähkinässä'. Ilmausta voidaan käyttää kahdella tavalla. Ensinnäkin merkityksessä, että asia on hyvin tiiviisti, ts. pähkinänkuoressa. Toiseksi merkityksessä, että jokin suureksi kasvava asia on vasta idullaan tai että jollain merkittäväksi muodostuvalla asialla on hyvin pieni alku – kuten perhosen siiven heilahdus voi aiheuttaa pyörremyrskyn maapallon toisella puolella; tai kuten Jeesuksen sinapinsiemenvertauksessa pieni siemen pitää sisällään valtavankokoisen puun. Ilmaus löytyy Plinius vanhemmalta, joka *Luonnonhistoriassaan* mainitsee Ciceron kertoneen niin pienestä *Iliaan* käsikirjoituksesta, että se sopi pähkinänkuoreen (*Naturalis historia*, 7,85).

Innuendo
Loukkaus, häpäisevä lausunto, kunnianloukkaus; tarkoittaen sillä, nimittäin, syystä että (syytteen perusteluosan alkusana). Sananmukaisesti "osoittaen".

In octavo
Kahdeksantaitteisena; oktaavo, kahdeksantaite, kahdeksantaitteinen, 16-sivuinen (paino)arkki; kirja joka koostuu kahdeksantaitteisista painoarkeista, oktaavokokoinen. Kun painoarkki taitellaan kolmesti, saadaan kahdeksanlehtinen eli 16-sivuinen vihko. Nämä vihkot kiinnitetään yhteen ja leikataan auki, ja niin meillä on kirja, joka on kaikkein yleisintä kokoa, eli oktaavo. Kirja, jossa painoarkit on taitettu kerran, on **in folio**, ja kirja, jossa painoarkit on taitettu kahdesti, on **in quarto**.

In oculis civium
Julkisesti, ihmisten nähden. Sananmukaisesti "kansalaisten silmissä".

In omni adversitate fortunae infelicissimum est genus infortunii fuisse felicem.
'Kaikessa kohtalon tuottamassa epäonnessa onnettomin epäonnen laji on se, että oli ollut onnellinen', ts. kohtalon kolhaisut tuntuvat kipeimmin ihmisessä joka on menettänyt onnensa: 'onnettominta kaikessa epäonnessa on, jos oli ensin onnellinen'. Ajatus on Boethiuksen *Filosofian lohdutuksesta* -nimisessä teoksessa (*De consolatione philosophiae*, 2,4p.). Vrt. **Quid me felicem totiens iactastis (...).**

In omnia paratus
Valmis kaikkeen. Sananmukaisesti "varautunut kaikkiin (asioihin)".

In omnibus fere minus valent praecepta quam experimenta.
'Melkein kaikissa asioissa ohjeet ovat vähemmän arvokkaita kuin kokemus', ts. melkein kaikessa kokemus on neuvoja parempi. Sitaatti Quintilianuksen puhujan koulutusta käsittelevästä teoksesta *Institutio oratoria* (2,5,15). Lentävänä lauseena myös muodossa **Praecepta minus valent quam experimenta.** 'Ohjeet ovat huonompia kuin kokemus'.

Inopiae desunt multa, avaritiae omnia.
'Köyhältä puuttuu paljon, ahneelta kaikki'. Sanonta on peräisin Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä (I 7).

Inopi beneficium bis dat qui cito dat.
'Joka puutteenalaiselle antaa pian, antaa kaksin verroin', ts. joka antaa hädässä apua nopeasti, antaa kaksinkertaisen avun. Sitaatti Publilius Syruksen näytelmästä (B 21). Siteerataan yleensä muodossa **Bis dat qui cito dat**, 'Joka antaa pian, antaa kaksin verroin'.

In optima forma
Täydellisimmässä muodossa; loistavimmillaan. Sama kuin **in amplissima forma**.

In ovo
Kehittymätön, alkiona, idullaan, kypsymätön. Sananmukaisesti "munassa".

In pace Dei
Jumalan rauhassa. Lyhennetään I. P. D.

In partibus infidelium.
'Epäuskoisten maassa'. Alun perin ilmausta käytettiin piispasta (**Episcopus**, 'päältäkatsoja') ei-kristityillä alueilla tai protestanttisilla (katolilaisuudesta luopuneilla) alueilla. Nykyään ilmausta käytetään

enemmän muista kuin piispoista puhuttaessa: esimerksiksi yksinäinen kaupparatsu tai valistaja voi kyseistä ilmausta käyttäen valittaa toimivansa ennakkoluuloisten, epäuskoisten tai epäluuloisten ihmisten keskellä.

In pectore
Rinnassa; mielessä, sydämellä; salassa, mielen kätköissä.

In perpetuam (rei) memoriam
(Asian) ikuiseksi muistamiseksi, että asia tai tapahtuma muistettaisiin ikuisesti, ikuisen muiston vaalimista varten. Tällaista voidaan yrittää esimerkiksi hakkaamalla kirjoitus kiveen.

In perpetuum
Ikuisuuteen, ikuisesti.

In persona
Henkilökohtaisesti, itse omassa persoonassaan.

In personam
Henkilöä vastaan, henkilöön kohdistuva; henkilökohtaisuuksiin, henkilökohtaisiin asioihin menevä (vastakohtana asiaan kohdistuva, tiukasti asiassa pysyvä, **in rem**).

In plano
Tasossa; tasolla; tasaisella (maalla); tavallisessa elämässä, arjen tasolla.

In pleno
Täysilukuisena; täytenä; täysistunnossa. Sananmukaisesti "täydessä".

In plerisque rebus mediocritas optima est.
'Useimmissa asioissa keskitie on paras.' Näin ylistää kohtuutta Cicero teoksessaan *Velvollisuuksista* (1,150). Lause voidaan kääntää myös: 'Useimmissa asioissa keskinkertaisuus on parasta'. Vrt. **Virtus est medium vitiorum et utrimque reductum.**

In pontificalibus
Piispallisissa arvomerkeissä, piispanasussa.

In posse
Mahdollisesti, mahdollisuutena; potentiaalisesti olemassaolevana, toteutumattomana mahdollisuutena. Sananmukaisesti "mahdollisessa olemisessa".

In posterum
Jälkimaailmaa varten, tulevaisuutta varten.

In potentia
Mahdollisesti, mahdollista.

in pr.
Ks. **in principio**.

In praesenti
Tällä hetkellä, nykyään, nyt; nykyoloissa, tällä hetkellä vallitsevassa tilanteessa.

In praesentia
Tätä nykyä, tällä hetkellä; sillä hetkellä, silloin vallitsevassa tilanteessa.

In praxi
Käytännössä.

In principio
Alussa. Lyhennetään in pr.

In procinctu
Sanavalmiina; taisteluvalmiina, iskuvalmiina. Sananmukaisesti "taisteluvarustuksissa", "vyöttäytyneenä varustuksiin".

In promptu
Valmiina, käsillä; esillä, nähtävänä, tarjona. Sananmukaisesti "esilleotettuna".

In propria causa
Omassa oikeusjutussaan, omassa oikeusasiassaan.

In propria persona
Omassa persoonassaan.

In prospectu
Näköalassa, näkymässä; näköpiirissä, nähtävänä.

In puris naturalibus
Aivan alasti, täysin alastomana. Sananmukaisesti "puhtaissa luonnollisuuksissa", ts. puhtaassa luonnollisuudessaan.

In quarto
Nelitaitteisena; kvartto, nelitaite, nelitaitteinen, 8-sivuinen (paino)arkki; kirja joka kooltaan on kvarttokokoisten eli nelitaitteisten (paino)-arkkien kokoinen. Ks. **in octavo**.

Inquirendo
Tutkimalla; kokoamalla todisteita.

In re
Asiassa; asiaa koskien, (siinä) seikassa, tapauksessa, mitä tulee siihen; tosiasiassa; koskien (tiettyä) oikeusjuttua, (siinä) oikeusjutussa.

In rem
Asiaan kohdistuva, asiassa pysyvä (vrt. **in personam**); eduksi, edullista, hyödyksi.

I. N. R. I.
Ks. **Iesus Nazarenus Rex Iudaeorum**.

In saeculo
Vuosisadalla.

In saecula saeculorum.
'Aikakausista aikakausiin', ts. ikuisesti. Kirkollisessa liturgiassa sanat käännetään: 'Iankaikkisesta iankaikkiseen'. Raamatussa ilmaus esiintyy Paavalin kirjeessä Timoteukselle (1.Tim.1:17).

In salvo
Turvassa; pelastettu.

Inscriptio
Kirjoitus; allekirjoitus; otsikko, päällekirjoitus; omistuskirjoitus; otsakekirjoitus (rakennuksessa; piirtokirjoitus; kirjoittautuminen oppilaaksi; lukukauden avajaiset.

Insculpsit
Veisti; leikkasi; uursi; piirsi. Käytetään taideteosten signeerauksissa.

In se
Itsessään.

In se magna ruunt.
'Suuret (asiat) sortuvat itse toistensa päälle'. Näin toteaa Lucanus kansalaissotaa käsittelevässä runoeepoksessaan Pharsalia (1,81). Kohdassa Lucanus puhuu kasvun rajoista puhumalla siitä, kuinka liian suureksi kasvaneessa valtiossa asiat muuttuvat niin suuriksi, että ne alkavat hajottaa toisiaan. Sanontaa on käytetty tarkoittamassa suuria jähmeitä organisaatioita, jotka oman suuruutensa takia alkavat haitata, turmella ja tuhota itseään ja toisiaan. Vrt. **Firma valent per se**.

Insipiens esto, cum tempus postulat aut res:
stultitiam simulare loco, prudentia summa est.
'Ole pölkkypää jos tilanne ja asia niin vaativat. On suurta viisautta teeskennellä typerää tarvittaessa'. Esimerkkinä olkoon muuan Brutuksen esi-isä (*brutus* muuten tarkoittaa hullua). Plutarkhos kertoo

(*Kuuluisien miesten elämäkertoja*), että Brutuksen esi-isä teeskenteli hullua ja näin toimimalla pelasti Rooman ja perusti tasavallan. Kyseinen Brutus lienee ollut myös Shakespearella mielessä kun hän kirjoitti Hamletin. Sitaatti on Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 2.18). Vrt. **Dulce est desipere (...)**.

In situ
Paikalla, paikan päällä; alkuperäisessä paikassa, siellä missä jokin esine, rakennus, tapahtuma tms. on alun perin sijainnut tai tapahtunut.

In solido
Lujassa, vankassa (aineksessa); lujalla, vankalla perustalla; luotettavassa, vakavaraisessa; turvallisessa asemassa; kokonaisuudessaan; rahassa.

In solidum
Lujaan, vankkaan, tiiviiseen (ainekseen); kiinteään; lujalle, vankalle; luotettavaan, vakavaraiseen; rahaan, rahasummaan.

In spe
Toivossa, toiveikkaana.

In specie
Yksittäistapauksessa, yksityisenä tapauksena (vastakohta yleiselle); erityisesti, erityisenä. Vrt. **in genere**.

In speciem
Näön vuoksi, harhautukseksi.

I. N. S. T.
Ks. **in nomine Sanctae Trinitatis**.

Instar omnium
Kaikkien muiden veroinen; yhtä arvokas kuin kaikki muut yhteensä, vastaa kaikkia muita. Sananmukaisesti "kaikkien (muiden) painoinen".

In statu nascendi
Syntymisen tilassa, syntymistilassa; syntymähetkellä; aineen vapautumishetki, ks. **status nascendi**.

In statu quo (nunc est)
Entisellään, samassa asemassa kuin ennenkin; nykyisellään. Sananmukaisesti "siinä tilassa jossa (nykyäänkin on)".

In statu quo ante
Entisellään, samassa asemassa, samassa tilassa kuin ennen. Sananmukaisesti "siinä tilassa jossa (ennen)".

In statu quo ante bellum
Samassa asemassa (tai tilassa) kuin ennen sotaa. Sananmukaisesti "siinä tilassa jossa ennen sotaa".

Instrue praeceptis animum, ne discere cessa:
nam sine doctrina vita est quasi mortis imago.
'Varusta sieluasi tiedolla, älä lakkaa oppimasta, sillä elämä ilman tietoa on kuoleman kuvajainen'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 3.1). Vrt. **Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura.**

In sudore vultus tui vesceris pane.
'Otsasi hiessä sinun on syötävä leipäsi'. Sitaatti on *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (1.Moos.3:19), kohdasta jossa Jumala kehottaa Aatamia joko uurastamaan kovasti elantonsa eteen tai syömään tulisesti maustettua ruokaa.

In summa
Kokonaisuudessaan; kaiken kaikkiaan, loppujen lopuksi; yhteenvetona, yleistäen, lyhyesti; yhteensä; yhdessä.

In suspenso
Epävarma, ratkaisematon, häilyvä. Sananmukaisesti "epävarmuuteen (jätetty)".

Integra re
Ks. **re integra**.

Integra res
Ks. **res integra**.

Integer vitae scelerisque purus.
'Elämältään nuhteeton ja rikoksista puhdas'. Ensimmäinen säe Horatiuksen leikkimielisestä rakkausaiheisesta runosta (*Oodit*, 1,22), jossa runoilija vakuuttaa ystävälleen Aristius Fuscukselle, että aidosti ja vilpittömästi rakastunutta ihmistä eivät vaarat uhkaa. Uudella ajalla tätä rakkausrunoa on laulettu hautajaisissa (*Integer vitae*, säveltänyt F.F. Flemming). Säkeen runomitta: versus Sapphicus minor.

In tempus
Joksikin aikaa.

Intendens
Intendentti; laitoksen johtaja; talouspäällikkö. Sananmukaisesti "huolehtiva".

In tenebris
Hämärissä; pimeässä; epäillen, epävarmana, epävarmuuden tilassa.

In teneris
Lapsuudessa; nuoruudessa. Sananmukaisesti "hennoissa" ts. hentona.

Inter alia
Muun muassa. Sananmukaisesti "muiden (asioiden) muassa". Lyhennetään i. a.

Inter alios
Muiden muassa (henkilöistä puhuttaessa).

Inter arma caritas.
'Aseiden keskellä laupeus', ts. laupeutta sodan ja taistelujen keskelle. Punaisen Ristin tunnuslause.

Inter arma silent leges.
'Aseiden keskellä lait vaikenevat'. Ks. **Silent leges inter arma.**

Inter caecos regnat strabus.
'Sokeiden keskellä kierosilmäinen hallitsee', ts. kierosilmä on kuningas sokeiden seurassa. Tämä *Iliaasta* peräisin oleva sanonta löytyy Erasmus Rotterdamilaisen sentenssikokoelmasta nimeltä *Adagia* (3,4,96). Ajatus esiintyy myös muodossa **Beati monoculi in terra caecorum**, 'Autuaita ovat yksisilmäiset sokeiden maassa'.

Intercalaris dies
Karkauspäivä. Sananmukaisesti "väliinlisätty päivä".

Inter canem et lupum
Hämärissä, hämärän tullen. Sananmukaisesti "koiran ja suden välissä".

Interdum dormitat bonus Homerus.
'Joskus kunnon Homeroskin torkahtaa', ts. joskus viisaskin menee vipuun. Ks. **Indignor quandoque bonus dormitat Homerus.**

Interea fiet aliquid.
'Sillä välin tulee jotakin tapahtumaan', ts. jotain voi vielä sattua. Sitaatti Terentiuksen näytelmästä, jossa muuan Charinus yrittää viivytellä tapahtumien kulkua ja toivoo, että sillä välin ilmaantuu jotain mikä pelastaa tilanteen (*Andria*, 314).

In tergo
Selässä; kääntöpuolella, paperin selkäpuolella.

Interim
Sillä välin; toistaiseksi, väliaikaisesti.

Interludium
Välisoitto.

Inter malleum et incudem
Vasaran ja alasimen välissä, ahtaalla.

In terminis
Rajoissa, tarkasti rajattu.

In termino
Määräajaksi.

Inter nos
Meidän kesken.

Inter pocula.
'Maljojen keskellä' ts. lasin ääressä. Ilmaus on peräisin Vergiliuksen runomuotoisesta maanviljelysoppaasta, kohdasta jossa kerrotaan ateenalaisten syntipukkijuhlasta (*Georgica*, 2,383).

Interpone tuis interdum gaudia curis.
Ut possis animo quemvis sufferre laborem.
'Muista laittaa huvia huolten lomaan, että sielusi jaksaisi kestää ankaraa vaivannäköä'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 3.6). Vrt. **Cito rumpes arcum, semper si tensum habueris.**

Interpretum crux
Tulkitsijoiden risti; tulkitsijoiden kiusa; hankala tekstikohta. Vastaa ilmausta **crux critica** (ks. tätä).

Interregnum
Välihallitus; väliaikainen hallitus.

Inter regalia
Kuninkaallisten arvomerkkien keskellä, kruununkalleuksien joukossa.

In terra summus rex est hoc tempore nummus.
'Suurin valtias maan päällä on nykyään raha'. Säe keskiaikaisten laulujen kokoelmasta nimeltä *Carmina Burana* (11,1). Runomitta on leonilaista heksametriä.

In terris
Maan päällä. Sananmukaisesti "maissa".

In terrorem
Pelotukseksi, varoitukseksi.

Inter se
Keskuudessaan, niiden itsensä joukossa, heidän itsensä keskuudessa.

Inter spem et metum
Toivon ja pelon välillä.

Inter urinas et faeces nascimur.
'Me synnymme virtsan ja ulosteen välistä'. Sanonnan on tehnyt kuuluisaksi Sigmund Freud, joka puhuessaan rakkauden animaalisuudesta ja ulostustoimintojen yhteydestä sukupuolisuuteen viittaa kyseiseen kirkkoisien toteamukseen (esim. 'Rakkauselämän psykologiaa', *Seksuaaliteoria*, 259).

Intervalla lucida
Ks. **lucida intervalla**.

Intervallo longo
Pitkällä välillä; pitkän ajan kuluttua; pitkän väliajan aikana; pitkällä välimatkalla.

Inter vivos
Elävien keskuudessa.

In testimonium
Todisteeseen, todistajaan.

Intolerabilius nihil est quam femina dives.
'Mikään ei ole sietämättömämpää kuin rikas nainen'. Näin toteaa runoilija Juvenalis naisvastaisessa 6. satiirissaan (Juvenalis 6,460).

In toto
Kokonaisuudessaan; yleensä. Sama kuin **in totum**.

In totum et tantum
Kokonaisuudessaan ja paljoudessaan; kerta kaikkiaan.

Intra muros
Muurien sisällä; suojassa; Romassa; kaupugssa; salassa, yksityisesti.

In transitu
Ohitettaessa, ohi mentäessä; tilapäisesti, ohimenevästi. Lyhennetään in trans.

Intra parietes
Seinien sisällä; yksityisesti.

Intra verba peccare
Tehdä pahaa vain sanoilla.

Intra vires
Voimien rajoissa.

In triplo
Kolmena eränä; kolmena kappaleena. Sananmukaisesti "kolminkertaisesti".

Introitus
Sisääntulo; alkulaulu katolisessa messussa, lauletaan papin tullessa alttarille; aukko. Vrt. **missa pro defunctis**.

Intuiti primo
Ks. **primo intuiti**.

In tyrannos
Hirmuhallitsijoita vastaan.

In unguem
'Kynnelläkoetteluun asti' tarkkaan hiottu, ts. korkeatasoinen, viimeistelty, huoliteltu. Ks. **Ad unguem.**

In unum omnes
Kaikki yhteen; kaikki koolle, kokoon; kaikki yhteen kasaan.

In usu
Käytössä; käytännössä; tavallinen.

In usum
Käyttöön, käytettäväksi.

In usum Delphini.
'Kruununperillisen käytettäväksi'. Ks. **Ad usum Delphini.**

In utero
'Kohdussa'. Ilmaus, jonka Nirvana-yhtye on tehnyt tunnetuksi.

In utroque iure
Kummassakin laissa, sekä kirkko- että siviililaissa. Vrt. **doctor iuris utriusque.**

In utroque fidelis
Luotettava kummassakin.

In utrumque paratus
Kumpaankin (vaihtoehtoon) valmistautunut, kumpaankin mahdollisuuteen varautunut.

inv.
Ks. **invenit.**

In vacuo
Tyhjiössä.

Invenit
Loi, keksi. Jos teoksella on esikuva (esimerkiksi veistos, maalaus tai luonnos) jota se jäljittelee tai mukailee, on esikuvan tekijä voitu mainita kera kyseisen ilmauksen, usein lyhennettynä muotoon inv.

In ventre
Vatsassa; kohdussa.

Inverso ordine
Käänteisessä järjestyksessä.

Invia virtuti nulla est via.
'Hyveelle ei yksikään tie ole suljettu', ts. hyveelliselle ei mikään ole mahdotonta. Kyse on Sibyllan vastauksesta hyveelliselle Aeneaalle kun tämä on pyytänyt päästä käymään manalassa. Runositaatti on Ovidiukselta (Muodonmuutoksia, 14,113). Runomitta heksametria. Ks. **Facilis descensus Averno** ja **Discite iustitiam moniti et non temnere divos** sekä **Arma virumque cano (...).**

In vicem
Vuoroin; vuorotellen, vaihdellen; asemesta, sijaan, puolesta.

In vices
Vuoroin; vuorotellen, vaihdellen.

Invidia
Kateus. Yksi ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ks. **peccata mortalia.**

Invidia absit
Olkoon pahalla silmällä katsominen poissa täältä; pysyköön pahan-

suopuus poissa; pois kateus; älköön paneteltako; katkeruus kaikotkoon; pysyköön viha kaukana.

In vino veritas.
'Viinissä totuus', ts. viini paljastaa mitä ihminen todella ajattelee, sillä humalassa itsekontrolli heikkenee. Ajatus on vanha, vaikka aivan tässä sanamuodossa sitä ei antiikin teksteistä löydykään, mutta vastaavanlaisia ilmauksia esiintyy runsaasti aina Alkaioksesta lähtien. Ylläolevaa latinankielistä sanontaa lähinnä lienee Plinius vanhemman *Luonnonhistorian* kohta, jossa hän mainitsee, että kansa lukee viinin ansioksi totuuden (*Naturalis historia*, 14,141). Ylläoleva latinankielinen sananlasku saattaa olla juuri se, mistä Plinius puhuu, mutta on myös mahdollista, että sanonta on keskiaikainen.

Invita Minerva.
'Minervan ollessa vastahakoinen', ts. ilman inspiraatiota, runollista innostusta – eli taiteen ja viisauden jumalatar Minervan ollessa vastahakoinen. Ilmaus esiintyy Horatiuksen runotaidon oppikirjassa (*Ars poetica*, 385) sekä pari kertaa Cicerolla, mm. teoksessa *Velvollisuuksista* (*De officiis*, 1,110). Nykyään ilmausta on käytetään merkityksessä 'ilman lahjoja', 'ilman kykyä'.

In vitro
Lasissa; koeputkessa; eliön ulkopuolinen soluviljely tai kudosviljely, solujen tai kudosten viljely eliön ulkopuolella. Vrt. **in vivo**.

In vivo
Elävässä; elävän eliön tutkiminen; elävässä eliössä tapahtuva solujen tai kudosten viljely. Vrt. **in vitro**

In vulgari
Kansankielellä.

In vulgus
Suurelle joukolle; yleisesti, kaikille, suurelle yleisölle.

Ioci causa
Pilan vuoksi, vitsin tähden, huvittaakseen.

I. O. M.
Ks. **Iovi optimo maximo**.

Iovi optimo maximo
Juppiterille, parhaimmalle ja suurimmalle (jumalalle). Lyhennetty usein muotoon I. O. M. Ks. **Deo optimo maximo**.

Iovis dies
Torstai. Sananmukaisesti "Juppiterin päivä". Ks. **dies Solis**.

I. P. D.
Ks. **in pace Dei**.

i. p. i.
Ks. **in partibus (infidelium)**.

Ipsa lege
Lailla itsellään; välittömästi lain nojalla, suoraan lain mukaan.

Ipse dixit.
'Hän itse on sanonut näin'. Pythagoralaisten filosofien väitellessä kelpasi jonkun asian todistukseksi se, että Pythagoras itse oli sanonut niin: pythagoralaisille Pythagoraan sanomiset olivat pyhiä eikä niitä voinut kyseenalaistaa. Niinpä jos Pythagoras itse oli sanonut asian olevan jollakin tavalla, sitä pidettiin lopullisena totuutena ja siihen voitiin väittelyssä vedota samaan tapaan kuin keskiajalla oppineet vetosivat Raamattuun (tai Aristoteleeseen). Kyseessä on siis ilmiselvä auktoriteettiin vetoaminen, eli **Argumentum ad hominem.** Ilmauksesta kertoo Cicero, joka ilmoittaa, ettei hyväksy kyseistä pythagoralaisten argumentointitapaa (*De natura deorum*, 1,10). Tosin hän kyllä käyttää auktoriteettiin vetoamista kirjoituksissaan, vieläpä verraten usein, mutta annettakoon se hänelle anteeksi, sillä olihan hän sentään Cicero.

Ipsissima verba
Omat sanat; tarkka sitaatti sanasta sanaan.

Ipso eo
Ks. **eo ipso**.

Ipso facto.
'Itsestään', 'itse asian perusteella', 'asiasta itsestään johtuva', 'itse toiminnasta johtuva', 'juuri toiminnan perusteella', 'juuri sen vuoksi'. Voidaan esimerkiksi sanoa, että hyvä siivooja tekee *ipso facto* puhdasta jälkeä (koska hän on hyvä siivooja). Ilmaus on useimmiten hankala kääntää lyhyesti ja ytimekkäästi suomeksi, ja *ipso facto* sitä käytetäänkin. Sanonta löytyy muun muassa *Asterix gallialaisesta*.

Ipso iure
Oikeudesta itsestään johtuen, itse oikeuden perusteella; lain nojalla.

Ira
Viha. Yksi ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ks. **peccata mortalia**.

Irae amantium
Rakastavaisten riidat, lempiväisten riitelyä.

Ira furor brevis est.
'Viha on lyhyt hulluus', ts. vihastuminen on lyhytaikaista järjettömyyttä. Sitaatti Horatiuksen heksametrimittaisesta runokirjeestä (*Epistulae*, 1,2,62).

Ira pallidus
Vihasta kalpea; kalpea raivosta.

Ira tacita
Äänetön viha.

Irato
Raivolla, vihalla; hurjuudella, kiihkolla.

Is fecit cui prodest.
'Se teki joka hyötyy', ts. teon tekijä on se, jolle teosta on hyötyä. Ks. **Cui prodest (...)**

Ista quidem vis est!
'Tämähän on väkivaltaa!' Caesarin viimeiset sanat Suetoniuksen mukaan (*Rooman keisarien elämäkertoja*, Caesar, 82,2). Ks. **Et tu, Brute.**

Ita
Siten; juuri näin, älä muuta mitään.

Ita lex scripta est
Niin laki on kirjoitettu.

Item
Samaten, niinikään; samoin, myös; ja sitten. Käytetään luetteloissa lueteltavien kohtien alussa. Lyhennetään it.

Ite, missa est
Menkää, messu on ohi. Jumalanpalveluksen päätössanat, joista on peräisin jumalanpalvelusta tarkoittava sana **missa**, messu.

iter
Matka. Lyhennetään i.

Iter.
Ks. **iteretur**

Itera
Uusi, toista. Käytetään tavallisest reseptin uusimisesta, mutta voidaan

käyttää missä tahansa, missä halutaan jonkun tekemään jokin asia uudelleen, esimerkiksi matka.

Iteretur
Uusittakoon. Lyhennetään iter.

Iterum
Uudestaan, toistamiseen.

Itinerarium
Matkaopas, reitin kuvaus.

Iubes renovare dolorem.
'Käsket uudistaa tuskan', ts. pyynnölläsi vaadit minua kokemaan uudelleen kärsimäni tuskat. Ks. **Infandum, regina, iubes renovare dolorem.**

Iucunda est memoria praeteritorum malorum.
'Voitetuista vaikeuksista jää mieluisa muisto'. Ks. **Quid, si etiam iucunda (...)**

Iucundi acti labores.
'Suloisia ovat kestetyt vaivat'. Ks. **Quid, si etiam iucunda (...)**

Iudicata res
Ks. **res iudicata.**

Iudiciale regnum
Ks. **regnum iudiciale.**

Iudiciorum regnum
Ks. **regnum iudiciorum.**

iun.
Ks. **iunior.**

Iunior
Nuorempi; nuorempi jäsen. Monikko iuniores. Lyhennetään iun. tai jun. tai j:r tai jr.

Iuppiter est quodcumque vides, quodcumque moveris.
'Jumalaa on kaikki minkä näet, kaikki mikä sinussa liikkuu ja liikuttuu'. Tällaiseen panteistiseen tyyliin puhuu Cato nuorempi Lucanuksen kansalaissotaa käsittelevässä heksametrieepoksessa nimeltä *Pharsalia* (9,580).

Iurare in verba magistri.
'Vakuutella opettajan sanoja' ts. vannoa mestarin nimeen. Kohta on Horatiuksen heksametrimittaisesta runokirjeestä (1,1,14), kohdasta jossa hän vakuuttaa ettei hänen tarvitse vannoa kenenkään mestarin nimeen.

Iura stolae
Papin palkkiot, papin saatavat virantoimituksessa suoritetuista toimituksista. Sananmukaisesti "kaavun oikeudet" eli virkapuvun oikeudet, ts. virkapuvussa olevan oikeutetut saatavat.

Iure
Oikeudella; oikeutetusti. Ablatiivimuoto sanasta **ius**.

Iure aequo
Ks. **aequo**

Iureiure coronae
Kruunun oikeudella, seppeleen oikeudella; hallitsijan oikeudella.

Iure divino
Jumalallisella oikeudella; jumalan säätämällä lailla.

Iure humano
Inhimillisellä oikeudella; ihmisten mielipiteen oikeutuksella; ihmisen säätämällä lailla.

Iure ipso
Ks. **ipso iure**.

Iure maritae
Vaimon oikeudella.

Iure mariti
Aviomiehen oikeudella.

Iure marito
Aviollisella oikeudella.

Iure, non dono
Oikeudella, ei lahjalla; oikeutena, ei annettuna (uhrauksena, lahjana, suosionosoituksena).

Iure propinquitatis
Läheisen oikeudella; lähelläolevan oikeutuksella; sukulaisuuden oikeutuksella; lähisukulaisen oikeudella.

Iure proprio
Omalla oikeudellaan.

Iure salvo
Ks. **salvo iure**.

Iure sanguinis
Veren oikeutuksella; verisukulaisen oikeudella; verisukulaisuuden oikeutuksella. Ks. **ius sanguinis**.

Iure stricto
Ks. **stricto iure**.

Iure suo
Omalla oikeudellaan.

Iuridicus dies
Ks. **dies iuridicus**.

Iuris corpus
Lakikokoelma.

Iuris doctor
Ks. **doctor iuris**.

Iuris peritus
Oikeuteen perehtynyt; lainoppinut.

Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere.
'Oikeuden ohjeet ovat nämä: elää kunniallisesti, olla loukkaamatta toista, suoda kullekin omansa', ts. oikeudenmukainen elämä on sitä, että on säädyllinen, ei loukkaa ketään ja antaa jokaisen pitää sen mikä hänelle kuuluu. Ajatus on peräisin lakikokoelmasta *Corpus iuris civilis* (Institutiones 1,1,3).

Iuris quaestio
Ks. **quaestio iuris**.

Iuris utriusque candidatus
Molempien oikeuksien kandidaatti. Ks. **doctor iuris utriusque**

Iuris utriusque doctor
Molempien oikeuksien tohtori. Ks. **doctor iuris utriusque**

Iuris utriusque licenciatus
Molempien oikeuksien lisensiaatti. Ks. **doctor iuris utriusque**

Ius
Oikeus; liemi, soppa. Sanalla on siis kaksi eri merkitystä, jotka eivät ole niin kaukana toisistaan kuin ehkä ensi alkuun saattaisi luulla, sillä usein käy niin, että kun ollaan oikeudessa, ollaan liemessä.

Ius aequum
Kohtuullinen oikeus, kohtuullinen oikeudenmukaisuus; kohtuus.

Ius belli ac pacis
Sodan ja rauhan oikeus, sotaa ja rauhaa koskeva oikeus.

Ius canonicum
Kanoninen oikeus, kirkko-oikeus.

Ius civile
Siviilioikeus, yksityisoikeus; roomalainen oikeus.

Ius civitatis
Kansalaisoikeus.

Ius commune
Yleinen oikeus.

Ius criminale
Rikosoikeus.

Ius detractus
Peräytymisoikeus.

Ius divinum
Jumalallinen oikeus; jumalallinen laki.

Ius ecclestiacum
Kirkko-oikeus.

Ius eminens
Poikkeusoikeus, pakko-oikeus. Poikkeustilanteessa (esimerkiksi hätätapauksessa) valtion käyttämä oikeus (esimerkiksi pakkolunastukseen).

Ius fortioris
Vahvemman oikeus.

Ius gentium
Kansainvälinen oikeus; muukalaisten oikeus, kansalaisuutta vailla olevien oikeus. Sananmukaisesti "kansojen oikeus".

Ius gladii
Miekan oikeus; korkein oikeus.

Ius honorarium
Virkaoikeus, (kunnia)virkoja koskeva oikeus.

Ius honorum
Virkojen oikeus, kelpoisuus (kunnia)virkoihin.

Ius in sacra
Kirkon oikeus, kirkon valtaoikeudet. Sananmukaisesti "oikeus pyhissä asioissa".

Ius iurandum
Vala. Sananmukaisesti "vannottu valta", "vannottu oikeus". Myös muodossa **iusiurandum**.

Ius manuarum
Nyrkkioikeus, vahvemman oikeus.

Ius mariti
Aviomiehen oikeus.

Ius naturae
Luonnonoikeus. Sama kuin **ius naturale** , luonnollinen oikeus.

Ius optionis
Valinnan oikeus; oikeus valita, valintaoikeus.

Ius pignoris
Panttioikeus; panttivankioikeus; oikeus ottaa pantti tai panttivanki.

Ius positivum
Voimassaoleva oikeus, voimassaoleva lainsäädäntö. Sananmukaisesti "(voimassaolevaksi) asetettu oikeus".

Ius possessionis
Hallintaoikeus; omistusoikeus.

Ius postliminii
Paluuoikeus, oikeus palata entiseen; oikeuksien ennalleenpalauttaminen; periaate, että sotaisen valtauksen jälkeen oikeussuhteet palautetaan ennalleen; oikeuksien ennalleenpalauttaminen sotavankeudesta palaavalle.

Ius primae noctis
Ensimmäisen yön oikeus, etuoikeus hääyöhön. Tarkoittaa jonkun

muun kuin sulhasen oikeutta viettää häiden jälkeinen ensimmäinen yö morsiamen kanssa. Kerrotaan, että feodaalijärjestelmän aikaan olisi siellä täällä Euroopassa vallinnut tapa, että linnanherralla olisi ollut ensiyön oikeus avioituneiden alustalaistensa morsiamiin.

Ius primi occupantis
Ensimmäisen valtaajan oikeus.

Ius privatum
Yksityisoikeus.

Ius proprietatis
Omistusoikeus.

Ius publicum
Julkinen oikeus; julkisoikeus; maalaki.

Ius regium
Kuninkaiden oikeus; kuninkaallinen oikeus, hallitsijan oikeus.

Ius relicti
Leskenoikeus. Sananmukaisesti "oikeus jäljellejääneeseen", ts. oikeus mieheltä jääneeseen omaisuuteen.

Ius sanguinis
Verisukulaisen oikeus, verisukulaisuuden oikeus. Sananmukaisesti "veren oikeus". Periaate, että vanhemman kansalaisuus määrää lapsen kansalaisuuden – tällöin lapsi saa isän tai äidin kansalasuuden **iure sanguinis**, verisukulaisen oikeudella.

Ius scriptum
Kirjoitettu oikeus.

Ius soli
Oikeus syntymämaan kansalaisuuteen, oikeus saada sen maan kansalaisuus jossa on syntynyt. Sananmukaisesti "maaperän oikeus".

Ius strictum
Ankara oikeus; tiukennettu oikeus.

Ius summum
Ks. **summum ius.**

Ius summum saepe summa malitia est.
'Suuri oikeudenmukaisuus on usein suurta ilkeämielisyyttä', ts. lain kirjainta noudatettaessa voidaan usein rikkoa sen henkeä (eli oikeudenmukaisuutta): lakia luetaan usein epäoikeudenmukaisesti. Sitaatti

on peräisin Terentiuksen näytelmästä *Itsensäkiduttaja* (Terentius, *Heautontimorumenos*, 795) ja sen runomitta on jambista senaaria. Vrt. **Summum ius summa iniuria** ja **Dura lex sed lex.**

Ius talionis
Oikeus kostoon, kosto-oikeus; hyvitysoikeus. Sananmukaisesti "koston oikeus".

Iustitiae tenax
Oikeamielisyydessä sitkeästi pysyvä. Ilmaus peräisin Juvenalikselta (8,25).

Iusto tempore
Oikeaan aikaan; asianmukaisella hetkellä; säännölliseen aikaan.

Iustum pretium
Oikeudenmukainen hinta; oikea arvo.

Ius vitae necisque
Oikeus elämään ja kuolemaan, oikeus päättää elämästä ja kuolemasta. Samaa merkitsee **ius vitae et necis**.

Iuvante Deo
Jumalan avulla. Sananmukaisesti "Jumalan auttaessa".

Iuvat ipse labor.
'Työ itsessään ilahduttaa', ts. se on mieluisaa työtä, joka jo sinällään on mukavaa. Sitaatti Martialiksen elegisestä epigrammista, jossa hän väittää, että härät ovat vastahakoisia kyntämään hedelmätöntä peltoa, mutta että tuottoisalla pellolla ne vetävät auraa mielellään, pelkästä työn tuottoisuuden ilosta vaikka hedelmällisen maan kyntäminen onkin raskaampaa (1,107,8).

J

jr.
Ks. **iunior**

K

K.
Ks. **Kalendae.** Lukua 151 on saatettu (myöhäisantiikista lähtien) roomalaisessa numerostossa merkitä K-kirjaimella.

Kalendae
Kalendae-päivä, kuukauden ensimmäinen päivä.

Kyrie
Herra (puhuttelumuoto). Katolisen messun osa. Kyseessä on kreikan herraa merkitsevän sanan vokatiivi, joka aloittaa messun Herra armahda -osan. Vrt. **missa pro defunctis**.

l. tai L
Ks. **laudatur, liber, lector** tai **lex**.. Roomalaisessa lukujärjestelmässä numero 50 merkittiin kirjaimella L.

L.
Lucius. Roomalainen etunimi.

l. a.
Ks. **lege artis**.

Labore et honore
Vaivalla ja kunnialla; työllä ja kiitoksella.

Labitur occulte fallitque volatilis aetas.
'Vaivihkaa valuu aika pois, liitää tiehensä huomaamatta'. Näin runoilee Ovidius runokoelmassaan *Rakkauksia* (*Amores*, 1,8,49).

Labor fatigat.
'Uurastus uuvuttaa'. Tämän kirjan tekijän omakohtaisiin kokemuksiin perustuva mietelmä.

Labor omnia vicit
improbus.
'Kaiken on voittanut peräänantamaton uurastus', ts. sisukkaalla työnteolla on selvitty kaikesta. Tämä kuuluisa Vergiliuksen maanviljelysoppaasta *Georgica* (1,145-6) peräisin oleva ajatus esitetään lentävänä lauseena yleensä muodossa **Labor improbus omnia vincit.** 'Peräänantamaton ponnistelu voittaa kaikki vastukset'. Voidaan myös kääntää: 'Häikäilemätön puuhastelu voittaa kaikki'.

Labuntur anni.
'Vuodet valuvat pois'. Ks. **Eheu fugaces, Postume (...).**

Laesa maiestas
Valtiorikos; majesteettirikos. Sananmukaisesti "loukattu suuruus", "loukattu arvokkuus".

Laetare
Iloitse; neljäs sunnuntai paastonajan alkamisesta.

Laeva (manu)
Vasemmalla. Sananmukaisesti "vasemman (käden) puolella".

Laici religio
Ks. **religio laici**.

L. A. M.
Ks. **liberalium artium magister**.

Lapides revolventes.
'Vierivät kivet'. Ks. **Saxum volutum (...)**

Lapis philosophorum
Viisasten kivi. Sananmukaisesti "filosofien kivi" eli "viisaudenrakastajien kivi". Keskiajan alkemistit uskoivat, että viisasten kiven avulla pystytään valmistamaan kultaa. Ongelma oli vain siinä, että sitä kiveä ei löytynyt.

Lapponia
Lappi.

Lapsi
Luopiot, uskosta luopuneet. Nimitystä käytettiin niistä, jotka kristittyjen vainojen aikaan luopuivat uskosta. Sananmukaisesti "langenneet", "hairahtuneet".

Lapsus
Hairahdus; lipsahdus, erehdys; suistuminen; lankeaminen; syntiinlankeemus.

Lapsus calami
Kynän lipsahdus; kirjoitusvirhe.

Lapsus linguae
Kielen erehdys; sanavirhe, kielen erehdys, kielen kompastus.

Lapsus memoriae
Muistin virhe, muistivirhe.

Lares et penates
Kotijumalat; koti. Sananmukaisesti "talon suojelushenget ja varastojen suojelushenget", eräänlaiset kotitontut.

Laterna magica
Taikalyhty, maaginen lyhty. Öljylyhdyllä toimiva laite, jonka avulla heijastetaan kuultokuvia valkoiselle kankaalle. Nykyisen diaprojektorin edeltäjä.

Latet anguis in herba.
'Heinikossa lymyilee käärme'. Sitaatti on Vergiliuksen paimenlaulusta (*Bucolica*, 3,93), jossa lapsosia kutsutaan pois niityltä kukkia ja mansikoita keräämästä, sillä siellä on käärmeitä. Keskiajalla sanonnalla ilmaistiin yleisemmin ajatusta, että vaara on siellä missä sitä vähiten

odottaa. Lentävänä lauseena käytetään myös viittaamassa johonkin missä on vaarallista.

Latina lingua
Ks. **lingua Latina**.

Latine
Latinaksi, latinan kielellä.

Latine dictum
Latinaksi sanottu.

Lato sensu
Laveassa merkityksessä; laajassa mielessä.

Laudanum
Oopiumi.

Laudato loco
Ks. **loco laudato**.

Laudator temporis acti.
'Menneiden aikojen ylistäjä'. Sanonta on Horatiuksen heksametrimittaisesta, runoutta käsittelevästä runokirjeestä, joka tunnetaan nimellä *Ars poetica* (173). Kohdassa Horatius kertoo, millainen ihminen on eri ikäkausina: vanhuksista hän toteaa, he ovat pitkää vanhuutta itselleen toivovia mutta elämästä nauttimattomia kärttyisiä kitupiikkejä, jotka eivät osaa tehdä päätöksiä mutta osaavat kyllä moralisoida, soimata nykynuorisoa ja ylistää aikoja jolloin itse olivat nuoria.

Laudatur
Kiitetään; kiitettävä arvosana. Korkein arvosana, ylin yliopistollinen arvosana. Lyhennetään l.

Laudetur
Ylistettäköön. Ilmauksessa ylistettävän henkilön nimi tulee perusmuodossa (nominatiivissa).

Laurea corona
Ks. **corona laurea**.

Laureatus
Laakerinlehvillä seppelöity. Vrt. **poeta laureatus**. Sananmukaisesti "laakeroitu". Naispuolisesta laakeroidusta käytetään muotoa **laureata**.

Laureatus poeta
Ks. **poeta laureatus**.

L. B.
Ks. **lectori benevolo**.

l. c.
Ks. **loco citato**.

Lectio praecursoria
Johdantoluento, väitöstilaisuuden aluksi väittelijän pitämä luento. Sananmukaisesti "edeltävä luento".

Lectio selecta
Valikoitu luenta. Kyseessä on valikoitujen raamatunkohtien lukeminen kirkossa päivän mukaan. Sananmukaisesti "valittu lukeminen".

Lectio varia
Ks. **varia lectio**.

Lector
Lukija, luennoitsija; lehtori. Lyhennetään l.

Lector benevolus
Hyväntahtoinen lukija; suopeamielinen lukija. Lukijaa puhuteltaessa käytetään vokatiivimuotoa: **lector benevole**, hyvä lukija! Ks. myös **lectori benevolo** ja **lectrix benevola**.

Lectori
Lukijalle. Feminiinimuoto **lectrici**.

Lectori benevolo
Hyväntahtoiselle lukijalle; suopeamieliselle lukijalle. Feminiinimuoto **lectrici benevolae**. Ks. myös **lector benevolus**. Lyhennetään L. B.

Lectrici
Lukijattarelle. Ks. **lectori**.

Lectrici benevolae
Hyväntahtoiselle lukijattarelle. Ks. **lectrix benevola**.

Lectrix benevola
Hyväntahtoinen lukijatar; suopeamielinen lukija(tar). Käytetään puhuttaessa naispuolisesta lukijasta. Puhuttelumuoto samanlainen: **lectrix benevola**, hyvä lukijatar! Jos luettava teksti on suunnattu sekä miehille että naisille, käytetään maskuliinimuotoa **lector benevolus**. Omistusmuoto **lectrici benevolae**.

Legalis homo
Lain suojaama ihminen, ihminen jolla on täysi lain suoja. Sananmu-

kaisesti "laillinen ihminen".

Legalis sectio
Ks. **sectio legalis**.

Legatus a latere
Paavin erikoislähettiläs. Sananmukaisesti "lähettiläs (Paavin) kyljeltä", ts. Paavin lähipiiristä.

Lege artis
'Taidon säännöillä', apteekkitaidon sääntöjen mukaan. Lyhennetään l. a.

Lege hac
Ks. **hac lege**.

Lege ipsa
Ks. **ipsa lege**.

Legenda
Luettava (asia); luettavat (asiat); pyhimyskertomus; vapaamuotoinen eeppis-lyyrinen, aiheltaan uskonnollinen sävelrunoelma; selittävä kirjoitus mitaleissa, rahoissa, kartoissa jne. (yleensä reunakirjoitus).

Lege, quaeso
Lue, pyydän.

Lege salva
Ks. **salva lege**.

Legibus omnes idcirco servimus, ut liberi esse possumus.
'Kaikki me noudatamme lakia voidaksemme olla vapaita'. Näin sanoo Cicero puhuessaan Aulus Cluentiuksen puolesta (*Pro Cluent.*146).

Legis mens
Ks. **mens legis**.

Legis vis
Ks. **vis legis**.

Leones
non sunt papilionibus molesti.
'Leijonat eivät kiusaa perhosia', ts. leijona ei vaivaudu pyydystämään perhosia. Martialis kirjoittaa epigrammissaan, että leijonat metsästävät suurriistaa, eivät välitä pienistä perhosista (12,615-6). Runomitta on hendekasyllabusta. Ilmausta käytetään samalla tavoin kuin sanontaa **Aquila non captat muscas** (ks. tätä).

Leonina societas.
'Leijonasopimus'. Ks. **Societas leonina.**

Lepus ruminat.
'Jänis märehtii', ts. jänis on märehtijä. Esimerkki Raamatun opetuksista. Ilmaus muovattu Vanhan testamentin ohjeesta, jossa neuvotaan mitä eläimiä saa syödä ja mitä ei (3.Moos.11:6).

Letalis dosis
Ks. **dosis letalis.**

Letalis exitus
Ks. **exitus letalis.**

Levius fit patientia,
quidquid corrigere est nefas.
'Kärsivällisyys tekee kevyemmäksi sen, mitä ei saa muuttaa'. Ks. **Durum: sed levius fit patientia (...)**

Lex
Laki, määräys, asetus, päätös, sääntö; ehto. Lyhennetään l.

Lex loci
Paikan laki; alueen laki.

Lex naturae
Luonnonlaki.

Lex non scripta
Kirjoittamaton laki; tapaoikeus eli tavanomainen oikeus, vakiintuneena tapana ilmenevä käsitys oikeasta, käytännöt jotka ovat vakiintuneet mutta joita ei ole kirjoitettu. Vastakohta on **lex scripta**.

Lex rei sitae
Kiinteistön sijaintipaikan laki; laki kiinteistön sijaintipaikasta.

Lex salica
Saalilainen laki, kokoelma saalilaisten frankkien oikeussäännöksiä 500-800-luvulta.

Lex scripta
Kirjoitettu laki; säädännäinen oikeus. Säädetty laki vastakohtana kirjoittamattomalle tapaoikeudelle (**lex non scripta**).

Lex talionis
Koston laki.

Lex terrae
Maan laki.

Lex veneris
Laki sukupuolitautien ehkäisemisestä. Sananmukaisesti "Venuksen laki", "aistillinen laki".

lib.
Ks. **liber**.

Libenter approbatur
Sama kuin **lubenter approbatur**.

Liber
Vapaa; viini. Merkitys 'viini' tulee itaaliselta Dionysosta vastaavalta viinin- ja hedelmällisyydenjumalalta nimeltä Liber. Monikko **liberi** merkitsee lapsia, nimittäin vapaasyntyisiä lapsia.

Liber
Kirja; niini. Monikko **libri**. Alun perin sana tarkoitti niintä. Kun niinelle alettiin kirjoittaa, sai sana myös merkityksen 'kirja'. Lyhennetään l. tai lib.

Liberalium artium magister
Vapaiden taiteiden maisteri; humanististen tieteiden maisteri; filosofian maisteri. Ks. **magister liberalium artium**. Lyhennetään L. A. M.

Liber librorum
Kirjojen kirja; Raamattu.

Liber missalis
Messukirja. Ks. missale

Liber studiosus
Ylioppilas. Sananmukaisesti "vapaa opiskelija".

Libertas
Vapaus.

Libertas in legibus
Vapaus lakien alaisuudessa.

Liberum arbitrium
Vapaa valinta; vapaa tahto; vapaa ratkaisuvalta. Erasmus Rotterdamilaisella on tämänniminen teos.

Liberum mare
Ks. **mare liberum**.

Liberum veto
Vapaa veto-oikeus. Periaate, joka vaatii kaikissa päätöksissä ehdotonta yksimielisyyttä, sillä jokaisella päätöksentekoon osallistujalla on veto-oikeus, toisin sanoen oikeus estää päätöksen hyväksytyksituleminen. Tätä kokeiltiin Puolan parlamentissa 1600- ja 1700-luvuilla, mutta tulokset olivat hyvin lohduttomat, sillä aina löytyi joku joka oli vastaan, eikä päätöksiä saatu millään aikaiseksi.

Libido
Vietti; halu, himo; sukupuolinen halu; seksuaalinen viettienergia.

Libido sexualis
Sukupuolivietti.

Libra
Vaaka; naula, roomalainen naula, 372 grammaa, lyhenteenä £.

Librariorum notae
Ks. **notae librariorum**.

Libri
Kirjoja, kirjat. Ks. **liber**.

Licenciatus iuris utriusque
Molempien oikeuksien lisensiaatti. Ks. **doctor iuris utriusque**

Licentia docendi
Oikeus luennoida yliopistossa. Kyse on dosentille myönnettävästä oikeudesta.

Licentia poetica
'Runollinen vapaus'. Ilmaus on muovattu filosofi Senecalta, joka *Luonnontieteellisissä tutkielmissaan* huomauttaa eräästä Ovidiuksen *Metamorfoosien* kohdasta, että Juppiterilla ei ole käytössään kahdenlaisia salamoita: sellainen vapaus vääristellä asioita sopii runoilijoille mutta totta se ei ole (*Naturales quaestiones*, 2,44,1).

Licentia vatum
Runoilijoiden vapaus. Liittyy runolliseen vapauteen, ks. **licentia poetica**.

Licet
Sopii; on lupa, on sallittua.

Linguae lapsus
Kielen erehdys; sanavirhe, kielen erehdys, kielen kompastus.

Linguae verbera
Kielen ruoskaniskut; läksytys, kiivas nuhtelu, ankara puhuttelu. Ilmaus Horatiukselta, joka puhuu sedän antamista ankarista nuhteluista (*Od.* ,3,12,3).

Lingua franca
Frankkien kieli; yhteinen kieli, yhteinen käyttökieli (kuten diplomatiassa ranska); keskiajalla Välimeren satamakaupungeissa syntynyt sekakieli, joka on pääosin romaanisten kielten (lähinnä italian) sekä arabian ja turkin sekoitus ja jota on käytetty (erityisesti keskiajalla) myös diplomatiassa ja kaupankäynnissä.

Lingua haeret metu.
'Pelko kangistaa kielen'. Repliikki Terentiuksen komediasta *Eunukki* (*Eunuchus*, 977).

Lingua Latina
Latinan kieli.

Lingua mali pars pessima servi.
'Kieli on huonon orjan huonoin osa'. Näin toteaa runoilija Juvenalis huonoista palvelijoista (9,121), jotka juoruilevat isännän asioista (ja puhuvat perättömyyksiä). Runomitta on heksametriä.

Lingua Romana rustica
Romaaninen maalaiskieli; rahvaanlatina, kansanlatina, kieli josta romaaniset kielet ovat kehittyneet.

Liquet
On selvä, ilmiselvä; selvitetty (asia, juttu); varma, varmistettu. Vrt. **non liquet**.

Lis
Riita; oikeusjuttu.

Lis pendens
Ratkaisematon oikeusjuttu, juttu joka odottaa ratkaisua. Sananmukaisesti "riippuva riita", "roikkuva oikeusjuttu".

Lis sub iudice
Tuomarin päätöstä odottava oikeusjuttu, vielä ratkaisematon riitajuttu. Sananmukaisesti "tuomaran alla oleva juttu". Ilmaus esiintyy Horatiuksella (*Ars poetica*, 78).

Lite pendente
Oikeusjutun aikana, kesken oikeusjutun; oikeudenkäynnin aikana. Sananmukaisesti "riidan roikkuessa", "jutun roikkuessa". Ks. **pendente lite**.

lit. hum. tai **Litt. Hum.**
Ks. **litterae humaniores**.

Litore quot conchae, tot sunt in amore dolores.
'Niin paljon kuin on meren rannalla simpukoita, niin paljon on rakkaudessa tuskia'. Runositaatti on Ovidiuksen *Rakastamisen taidosta* (2, 519). Runomitta heksametriä.

Litterae
Kirjoitukset; tieteet; kirje; teos; kirjallisuus; sivistys. Sananmukaisesti "kirjaimet".

Litterae humaniores
Humanistiset tieteet, humanistiset oppiaineet, kieliin ja historiaan liittyvät tieteet (erotuksena luonnontieteellisille ja matemaattisille tieteille); kohteliaat kirjoitukset; ystävälliset kirjeet; antiikin klassikot. Vrt. **humaniora**. Lyhennetään Litt. Hum. tai lit. hum.

Litterae non erubescunt.
'Kirjaimet eivät punastele'. Ks. **Epistula enim non erubescit.**

Litterae scriptae
Kirjoitetut kirjoitukset; käsikirjoitus; kirjoitettu kirje.

Litterarum baccalaureus
Kirjallisuuden bakkalaureus; (humanististen) tieteiden bakkalaureus. Naispuolinen on **litterarum baccalaurea**. Ks. **baccalaureus**.

Litterarum doctor
Kirjallisuuden opettaja; kirjallisuuden opettaja; (humanististen) tieteiden tohtori. Feminiini **litterarum doctrix.**

Litterarum magister
Kirjallisuuden maisteri; (humanististen) tieteiden maisteri.

Littera scripta manet.
'Kirjoitettu kirjain pysyy', ts. kirjoitus säilyy, kun taas puhuttu ei säily. Ks. **Verba volant (...)**

Litterata
Kirjallisesti sivistynyt nainen; oppinut nainen. Monikko **litteratae**, oppineet naiset. Myös muodoissa **literata**, **literatae**. Vrt. **litteratus**.

Litteratim
Kirjaimellisesti. Myös muodossa **literatim**.

Litteratus
Kirjallisesti sivistynyt (mies); oppinut (mies). Monikko **litterati**, oppineet miehet, oppineet miehet ja naiset. Myös muodoissa **literatus**, **literati**. Feminiinimuoto **litterata**.

Litteris et artibus
Kirjoituksilla ja taidoilla; kirjallisista ja taiteellisista ansioista.

loc.
Ks. **loco**.

Loca communia
Ks. **communia loca**.

loc. cit.
Ks. **loco citato**.

Loci
Paikat; kirjankohdat.

Loci communes
Yleiset kohdat; yleiset todisteet; tavalliset perustelut; yleispätevät todistelut; tavalliset kohdat; tavalliset lauselmat; tavalliset todistelut; kuluneet lauseparret. Yksikkö **locus communis**. Vrt. **communia loca**.

Loci genius
Ks. **genius loci**.

Loci huius
Ks. **huius loci**.

Loci lex
Ks. **lex loci**.

Loci religio
Ks. **religio loci**.

loc. laud.
Ks. **loco laudato**.

Loco
Paikalla; paikassa; asemesta; myyntipaikalla saatavana (kaupan toimitusehtona: heti saatavana, saatavana myyntipaikassa). Lyhennetään loc.

Loco citato
Mainitussa kohdassa, siteeratussa paikassa; edellämainitussa tekstinkohdassa, yllämainitussa kohdassa, samassa kohdassa kuin edellinen sitaatti. Lyhennetään loc. cit. tai l. c. Vrt. **citato loco**.

Loco hoc
Ks. **hoc loco**.

Loco laudato
Kiitetyssä kohdassa, hyvässä paikassa; hyvässä kohdassa tekstiä. Lyhennetään loc. laud.

Loco secretarii
Sihteerin paikalla; sihteerinä. Lyhennetään l. s.

Loco sigilli
Sinetin paikalla; sinetin asemesta (jäljennöksessä, jossa oikean sinetin sijaan on jotain muuta). Lyhennetään l. s.

Loco suo
Omassa paikassaan; omalla paikallaan.

Loco supra citato
Yllämainitussa kohdassa, edelläsiteeratussa tekstinkohdassa. Lyhennetään l. s. c.

Locum tenens
Paikkaa pitävä; sijainen.

Locus
Paikka; tekstinkohta; asumispaikka; ruokailupaikka; oleilupaikka.

Locus ambigendi
Epäilyksen paikka.

Locus citatus
Siteerattu paikka; mainittu tekstinkohta.

Locus classicus
Klassinen paikka; pääkohta; mallikelpoinen, esikuvaksi kelpaava tekstinkohta; arvovaltainen, normatiivinen tekstinkohta; pysyväksi arvoksi tunnustettu määritelmä; klassinen sitaatti; esimerkillinen tai hyväksi tunnustettu sitaatti; todistelun tärkein kohta.

Locus communis
Yleinen paikka; yhteinen paikka; julkinen paikka; tavallinen paikka; hautausmaa; tavallinen perustelu. Monikot **loci communes** ja **communia loca**.

Locus criminis
Rikospaikka.

Locus delicti
Rikospaikka.

Locus in quo
Paikka jossa; tekstinkohta jossa; kohta jossa puheenaoleva asia (esimerkiksi sitaatti tai ajatus) sijaitsee.

Locus paenitentiae
Katumuksen paikka; paikka jossa katua; tilaisuus katua.

Locus sigilli
Sinetin paikka. Lyhennetään l. s.

Locus standi
Seisontapaikka; tunnustettu asema; oikeus olla paikalla; oikeus tulla kuulluksi oikeudessa.

Longe absit
Pysyköön kaukana; pois se minusta; se on kielletty.

Longo intervallo
Pitkällä välillä; pitkän ajan kuluttua; pitkän väliajan aikana; pitkällä välimatkalla.

Loquendi cacoethes
Ks. cacoethes loquendi

Loquendi usus
Ks. **usus loquendi**.

Loquuntur facta
Tosiasiat puhuvat.

Lotum gustavit.
'On maistanut lootusta', ts. on jäänyt riippuvaiseksi jostain. Homeroksen *Odysseiassa* kerrotaan (9,93-) ihmeellisestä kasvista, jota syötyään ihminen unohti kaiken muun ja jäi loppuiäkseen vain syömään tuota kavalaa herkkua. Maata sanottiin lootofagien eli lootuksensyöjien maaksi. On arveltu, että kasvi olisi oopiumunikko. Keskiajalla sanonnalla tarkoitettiin ihmistä, joka asettui ulkomaille ikään kuin ei aikoisikaan palata kotiin (tästä kertoo Erasmus Rotterdamilainen *Adagioissaan*, 2,7,62). Nykyään ilmausta voi käyttää niin narkkareista ja juopoista kuin fanaatikoistakin.

l. s.
Ks. **loco sigilli, loco secretarii** tai **locus sigilli**.

l. s. c.
Ks. **loco supra citato**.

Lubenter approbatur
Hyväksytään kernaasti; mielihyvin hyväksytään. Lubenter on vanha muoto sanasta **libenter**. Toiseksi alin hyväksyvä arvosana, sijoittuu **approbaturin** ja **cum laude approbaturin** väliin. Lyhennetään b.

Luce lucet aliena
Loistaa vieraan valon avulla; loistaa lainavalolla. Ilmausta voidaan käyttää ei ainoastaan kuusta puhuttaessa vaan myös jostain ihmisestä tai ilmiöstä puhuttaessa.

Lucerna redolet
Ks. **redolet lucerna**.

Lucida intervalla
Kirkkaat väliajat; selväjärkiset jaksot, ajat jolloin mielisairas pystyy toimimaan ja ajattelemaan järkevästi.

Lucidus ordo
Kirkas järjestys; selkeä järjestys. Ilmaus on Horatiukselta (*Ars poetica*, 41).

Lucifer
Valontuoja; aamutähti; kointähti, Venus-planeetta; päivänvaloon tuova.

Lucri bonus odor est ex re quaelibet.
'Liikevoitto tuoksuu hyvältä, tulipa se mistä tahansa'. Sitaatti satiirikko Juvenalikselta (14,204-5). Runomitta on heksametriä. Vrt. **Unde habeas, quaerit nemo (...)** ja **Pecunia non olet.**

Lucri causa
Hyödyn tähden; liikevoiton vuoksi.

Lucri odor
Ks. **odor lucri**.

Lucrum
Hyöty; liikevoitto.

Lucrum cessans
Puuttuva liikevoitto; loppuva liikevoitto; edun menetyksestä johtuva tappio; voitonmenetys.

Lucrum gaudium.
'Liikevoitto on ilo'. Pompeijista löytynyt piirtokirjoitus (CIL 10, 875), jossa puhuu roomalainen käytännöllinen järki. Vrt. **Salve lucrum.**

Lucrum sine damno alterius fieri non potest.
'Voittoa ei voi syntyä ilman toisen tappiota'. Sentenssi on peräisin jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (L 6).

Lucrum turpe
Häpeällinen liikevoitto; rikollinen hyötyminen.

Ludendi tempus
Leikkimisen aika; pelaamisen aika; tanssimisen aika; näyttelemisen aika.

Ludere cum sacris
Leikkiä pyhillä asioilla; pilkata pyhiä asioita.

Ludi
Kisat; juhlat; julkiset näytännöt.

Ludi magister
Koulumestari; opettaja. Ks. **magister ludi**.

Lues venerea
Veneerinen kulkutauti, aistilliseen rakkauselämään liittyvä tauti; kuppa eli syfilis.

Lumen mundi
Maailman valo; Kristus.

Lumen naturale
Luonnollinen valo; luonnonvalo; luontainen älykkuus.

Lunae dies
Maanantai. Sananmukaisesti "Kuun päivä". Ks. **dies Solis**.

Lupinum caput
Ks. **caput lupinum**

Lupus est homo homini, non homo, quom qualis sit non novit.
'Ihminen on ihmiselle susi, ei ihminen, jos häntä ei tunne'. Repliikki Plautuksen *Aasinäytelmästä* (*Asinaria*, 495). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Homo homini lupus**, 'ihminen on ihmiselle susi'. Vrt. Vrt. **Nihil inimicius quam sibi ipse.**

Lupus in fabula.
'Susi sadussa', ts. siinä paha missä mainitaan. Käytetään henkilöstä jo-

ka ilmestyy paikalle juuri kun hänestä ollaan puhumassa. Ilmaus löytyy Ciceron kirjeistä (*Epistulae ad Atticum*, 13,33,4) sekä Terentiuksen komediasta *Veljekset* (*Adelphoe*, 537). Siinä sadussa, johon sanonnassa viitataan, käy sudelle huonosti: lapsenhoitaja uhkaa hankalaa lasta antavansa tämän sudelle, joka yllättäen sattuu olemaan kuulolla. Sadussa sudelle käy kehnosti: susi jää odottelemaan herkkupalaa, mutta turhaan saa susi odotella – lapsenhoitaja ei pidä lupaustaan. Satu on sekä Aisopoksella (163), Babriuksella (1,16) että Avianuksella (1).

Lusus naturae
Luonnon leikki; sattuma; luonnonoikku.

Luxuria
Nautinnonhimo, hekumallisuus; hillittömyys. Yksi ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ks. **peccata mortalia.**

Lux in nocte
Valo yössä.

Lux in tenebris
Valo pimeydessä.

m. tai **M**
Ks. **magna cum laude, mater, mortuus, misce** tai **misceantur**. Roomalaisessa lukujärjestelmässä luku tuhat merkitään kirjaimella M.

M.
Marcus. Roomalainen etunimi..

M'.
Manius. Roomalainen etunimi. Lyhennyksessä käytetään heittomerkkiä ettei sitä sotkettaisi Marcus-nimeen.

M. A.
Ks. **magister artium**.

Magistra vitae philosophia.
'Filosofia on elämän oppimestari', ts. filosofia opettaa elämää. Väite todistuksineen löytyy Ciceron teoksesta *Keskusteluja Tusculumissa* (2,16).

Magister
Mestari; opettaja; opastaja; maisteri; päällikkö, johtaja, esimies; upseeri. Sananmukaisesti "enemmän oleva", ts. joku joka on muita enemmän. Naispuolinen mestari on **magistra**.

Magister artium (liberalium)
Filosofian maisteri. Sananmukaisesti "vapaiden taiteiden mestari"

(vrt. **artes liberales**). Feminiini **magistra artium (liberalium)**. Lyhennetään M. A.

Magister bibendi
Juomisen johtaja; juomaseuran johtaja. Nimitys liittyy siihen muinaiseen tapaan, jossa juomaseura valitsi keskuudestaan johtajan. Tämä viinimestari päätti juotavan juoman laadusta (mm. vahvuudesta). Sama kuin **rex bibendi**. Naispuolinen johtaja on **magistra bibendi**.

Magister caeremoniarum
Juhlallisuuksien johtaja; seremoniamestari. Naispuolinen mestari on **magistra caeremoniarum**.

Magister dixit
Mestari on sanonut (niin); opettaja sanoi niin. Voidaan myös kääntää: "mestari on puhunut" , ts. sanonut sanottavansa, mutta tässä merkityksessä ilmausta ei ole tapana käyttää. Naispuolisesta mestarista sanotaan **magistra dixit**.

Magister docens
Dosentti. Sananmukaisesti "opettava maisteri", "opettava mestari". Nykyään dosentti on luennoimisoikeuden saanut, yliopistossa opettava tohtori. Naispuolinen dosentti on **magistra docens**.

Magister equitum
Ratsuväen päällikkö. Feminiini **magistra equitum**.

Magisterium
Johtajuus; valvonta; mestarikoe; aine joka on vaikeasti valmistettavissa.

Magister liberalium artium
Ks. **magister artium liberalium**

Magister litterarum
Ks. **litterarum magister**.

Magister ludi
Koulumestari; opettaja; pelin mestari (Hermann Hessen *Lasihelmipelissä*). Feminiini **magistra ludi**. Vrt. **ludi magister**.

Magistra
Maisteritar; naispuolinen maisteri. Ks. **magister**-sanaan liittyvät arvonimet.

Magna cum laude
Suurella kiitoksella. Yliopistollinen arvosana, kolmanneksi korkein. Yläpuolella on **eximia cum laude** ja alapuolella **cum laude approbatur**. Lyhennetään m.

Magna di curant, parva neglegunt.
'Jumalat huolehtivat suurista asioista, eivät välitä pienistä'. Sitaatti Cicerolta (*De natura deorum*, 2,167).

Magna verba
Suuret sanat. Kerskailu; ylisanoin puhuminen.

Magnificat
Ylistää, hän ylistää; Marian kiitosvirren ensimmäinen sana, katolisen vesperin päätöslaulun alkusana.

Magnificus
Suurenmoinen; ylväs; jalomielinen; ylimielinen; mahtipontinen.

Magni nominis umbra.
'Suuren nimen varjo'. Ks. **Stat magni nominis umbra.**

Magnum
Suuri; tärkeä; arvokas; kahden litran samppanjapullo.

Magnum bonum
Suuri hyvä.

Magnum in parvo
Suuri pienessä; paljon pienessä tilassa; tehokas vaikka pienikokoinen; paljon asiaa lyhyessä muodossa.

Magnum opus
Suuri teos; suuri työ; suuri saavutus; suurteos; pääteos.

Magnus ducatus
Suuriruhtinaskunta. Sananmukaisesti "suuri herttuakunta".

Maiestas laesa
Ks. **laesa maiestas**.

Maiestas regia
Ks. **regia maiestas**.

Maiestas sanctissima
Ks. **sanctissima maiestas**.

Maiestatis pluralis
Ks. **pluralis maiestatis**.

Maior domus
Talon vanhempi; hovimestari.

Maior e longinquo reverentia.
'Kunnioitus on suurempaa etäältä', ts. mitä etäisempi ihailun kohde sitä suurempaa ihailu. Sitaatti Tacituksen *Keisarillisen Rooman historiasta* (*Annales*, 1,47,7).

Maiores dii
Ks. **dii maiores**.

Maiores pennas nido
Siivet pesää suuremmat; korkealle kohonnut ihminen joka on lähtöisin vaatimattomista oloista.

Maior pars meliorem vicit.
'Enemmistö voitti parhaimmiston'. Ks. **Sed ut plerumque fit, maior pars meliorem vicit.**

Maiorum imagines
Ks. Esi-isien kuvat, **imagines (maiorum)**.

Maiorum more
Esi-isien tapaan.

Maior vis
Ks. **vis maior**.

Maiusculae
Suurehkot; suuraakkoset, suuret kirjaimet, majuskelit, versaalikirjoitus.

Mala fide
Petollisesti, epärehellisesti. Sananmukaisesti "pahalla vakaumuksella". Ablatiivimuoto ilmauksesta **mala fides**. Vastakohta **bona fide**.

Mala fides
Epärehellisyys, petollisuus. Ks. **mala fide**

Mala mens, malus animus.
'Pahantahtoinen: paha sielu', ts. jos tahtoo pahaa, on sielussa vikaa. Näin todetaan Terentiuksen näytelmässä *Andros-saaren tyttö* (*Andria*, 164).

Male audit
Kuulee pahaa, hän kuulee (puhuttavan itsestään) pahaa; hän on huonossa huudossa; hänellä on huono maine.

Maledictio
Herjaus, parjaus; kirous. Sananmukaisesti "pahastisanominen".

Male parta male dilabuntur.
'Vääryydellä hankittu surkeudella menetetään'. Sitaatti on peräisin jostain meille tuntemattomasta Naeviuksen näytelmästä. Sanontaa siteeraa Cicero Antoniusta vastaan pitämässään ns. filippolaispuheessa (*Philippicae*, 2,65).

Malesuada Fames
Pahaan houkutteleva Nälkä; rikokseen viettelevä nälkä. Ilmaus esiintyy Vergiliuksella, jolla Fames on personifioitunut jumalatar, Nälkä (*Aeneis*, 6, 276).

Mali exempli
Huonon esimerkin (ihminen tai asia); asia tai henkilö jolla on huono esikuva; asia tai henkilö joka on huono esikuva tai esimerkki.

Malis avibus
Huonoin entein. Ilmausta käytetään kun tehdään jotakin jolle on ennustettu epäonnistumista tai jonka epäonnistuminen näyttää todennäköiseltä. Sananmukaisesti "huonoin linnuin", ts. huonoenteisin linnuin. Jo antiikin Roomassa ennustajilla oli keskeinen osa päätöksenteossa, ja erityisesti valtiollisessa päätöksenteossa tärkeä sija oli linnuistaennustamisella.

Malitiosa desertio
Ilkeämielinen hylkääminen; omavaltainen hylkääminen, vuoden 1734 lain mukaan peruste avioerolle.

Malo arboris nodo malus cuneus requirendus est.
'Kovaan pahkaan tarvitaan kova kiila'. Näin toteaa raamatun latinantaja Hieronymus kirjeessään (*Epistulae*, 69,5).

Malo hic primus quam Romae secundus esse.
'Mieluummin olen täällä ensimmäinen kuin Roomassa toinen'. Latinannos kreikaksi kirjoittaneen Plutarkhoksen ylöskirjaamasta lausahduksesta, jota väitetään Caesarin sanomaksi (Plutarkhos, *Caesar*, 11).

Malorum Ilias
Ks. **Ilias malorum**.

Malo sensu
Ks. **sensu malo**.

Malum
Paha, pahuus; vääryys; vika; onnettomuus; sairaus; krooninen tauti; pahus; hitto. Voimasana huudahduksissa.

Malum
Omena. Syy, miksi Raamatun syntiinlankeemuskertomuksessa mainittua hyvän- ja pahantiedonpuun hedelmää alettiin keskiajalla pitää omenana, johtuu siitä, että omenaa merkitsevä sana *malum* yhdistettiin pahaa ja onnettomuutta merkitsevään sanaan *malum*. Edellisessä sanassa a äännettiin antiikissa pitkänä, jälkimmäisessä lyhyenä (vrt. vokaalipituuden ero suomen sanoissa 'tuli' – 'tuuli'), mutta keskiajalla latinan ääntäminen muuttui niin, että sekaannus tapahtui helposti.

Malum est consilium quod mutari non potest.
'Huono on suunnitelma jota ei voi muuttaa'. Sentenssi on peräisin jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (M 54).

Malum in se
Paha itsessään; lainvastainen asia jo sinänsä.

Malum necessarium
Välttämätön paha.

Malum nullum est sine aliquo bono.
'Ei ole mitään pahaa ettei siinä olisi jotain hyvää'. Lentävä lause on muotoiltu Plinius vanhemman kirjoittamasta luonnontieteellisestä, keskiajalla eräänlaisena tietosanakirjana käytetyn teoksen kohdasta. Siinä Plinius vanhempi kertoo myrkyllisistä kasveista, joilla on myös parantavia ominaisuuksia (*Luonnonhistoria*, 27,9).

Malum prohibitum
Kielletty vääryys; lainvastainen teko, teko jonka laki kieltää vaikka se ei moraalisesti olisikaan väärin.

Malus pudor
Väärä siveellisyys; epäluotettava kunniallisuus.

man.
Ks. **manipulus**.

Manes
Manalan vainajajumalat; vainajien jumalina palvottavat sielut.

Manet
Pysyy paikalla; jää paikalleen.

Manet alta mente repostum.
Pysyy syvällä mielessä talletettuna; painuu pysyvästi syvälle mieleen. Ilmaus on Vergiliukselta (*Aeneis*, 1, 26).

Manet cicatrix
Arpi jää.

Mania
Hulluus; kiihkomielisyys; vimma; maanis-depressiivisen mielisairauden kiihkovaihe; sairaalloinen luonteenpiirre; villitys; intohimoinen harrastus (esim. **hippomania**).

Mania a potu
Juoppohulluus.

Manibus illutis
Pesemättömin käsin; valmistautumatta.

Manibus pedibusque
Käsin ja jaloin; kaikin voimin.

Manipulus
Kourallinen. Lyhennetään manip. tai man.

Manuale
Käsikirja; kannettava kirja.

Manuarum ius
Ks. **ius manuarum**.

Manu brevi
Ks. **brevi manu**.

Manu dextra
Oikealla kädellä. Lyhennetään m. d.

Manu et consilio
Toimin ja neuvoin.

Manu forti
Urheasti, uljaasti. Sananmukaisesti "urhealla kädellä".

Manum de tabula!
'Käsi pois taulusta'. Plinius vanhempi kertoo maalari Apelleen ihail-

leen ja arvostaneen niin kovasti maalari Protogeneetä, että hän piti tämän tauluja yhtä hyvinä ellei parempina kuin omiaan. Apelles totesi, että oli vain yksi asia missä hän oli Protogeneetä parempi: hän osasi ottaa käden ajoissa pois taulusta – eli lopettaa ajoissa (*Naturalis historia*, 35,80). Sanontaa käytetään merkityksessä 'lopeta ajoissa'.

Manu propria
Omalla kädellä; omakätisesti. Lyhennetään m. p.

Manu scriptum
Kädellä kirjoitettu; käsin kirjoitettu; käsikirjoitus. Lyhennetään m. s.

Manu sinistra
Vasemmalla kädellä. Lyhennetään m. s.

Manus manum lavat.
'Käsi käden pesee' Sanonnan lausuu eräs Trimalkion pitovieras Petroniuksen *Satyriconissa* (*Trimalkion pidot*, 45,13). Ajatus löytyy myös Senecan satiirisesta teoksesta nimeltä *Keisari Claudiuksen kurpitsaksikorottaminen* (*Apocolocynthosis*, 9,5).

Manus prensare
Ks. **prensare manus**.

Mare Balticum
Itämeri. Sananmukaisesti "balttilainen meri".

Mare clausum
Suljettu meri; umpimeri; meren osa joka on yhden valtion hallinnassa ja jonka erottaa muusta merestä kapea salmi.

Mare externum
Atlantti. Sananmukaisesti "ulkomeri".

Mare liberum
Vapaa meri; avoin meri, jolla pätee merten vapauden periaate.

Mare nostrum
Meidän meremme; Välimeri. Roomalaiset kutsuivat Välimerta ilmauksella *meidän meremme*, ja ilmauksen ottivat uudelleen käyttöön Italian haaveelliset fasistit.

Margaritas ante porcos.
'Helmiä sioille'. Ks. **Ne mittatis margaritas (...)**

Marginalia
Reunamerkintöjä; reunahuomautuksia; merkinnät marginaaleihin;

erotukset, marginaalit, osto- ja myyntihinnan erot.

Maria et montes polliceri
Luvata meret ja vuoret; lupailla kaikkea, luvata maat ja taivaat; luvata mahdottomia. Ilmaus on Sallustiukselta (*Catilinan salaliitto*, 23,3).

Maris stella
Ks. **stella maris**.

Maritae iure
Vaimon oikeudella.

Mariti iure
Aviomiehen oikeudella.

Mariti ius
Ks. **ius mariti**.

Marito iure
Aviollisella oikeudella.

Marte meo
Omalla taistelutavallani; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollani.

Marte nostro
Omalla taistelutavallamme; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollamme.

Marte suo
Omalla taistelutavallaan; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollaan.

Marte tuo
Ks. **tuo marte**.

Martis dies
Tiistai. Sananmukaisesti "Marsin päivä". Ks. **dies Solis**.

mass.
Ks. **massa**.

Massa
Massa; tahdas, pehmeä möhkäle, ainemäärä, taikina. Lyhennetään mass.

Mater
Äiti. Lyhennetään m.

Mater artium necessitas.
'Taitojen äiti on tarve'. Ks. **Paupertas omnium artium repertrix.**

Mater Dei
Jumalan äiti; Neitsyt Maria, jumalansynnyttäjä.

Mater dolorosa
Murheellinen äiti; Neitsyt Maria joka suree ristillä roikkuvaa poikaansa.

Mater familias
Perheen äiti.

Mater gloriosa
Kunniakas äiti. Neitsyt Marian nimitys.

Materia medica
Parantava aine; vaikuttava aine.

Matrimonii vinculum
Ks. **vinculum matrimonii.**

Maturitas
Kypsyys; henkinen kypsyys; täysi-ikäisyys.

Maturitatis testimonium
Ks. **testimonium maturitatis.**

max. tai **maxim.**
Ks. **maxima, maximus.**

Maxima
Suurin; mietelause (tulee ilmauksesta **sententia maxima**, mitä tärkein ajatus); periaate; pääpremissi, tärkein periaate; perussääntö; nuottiarvo, jonka pituus on 8 kokonuottia (käytössä mensuraalinuottikirjoituksessa). Suvultaan feminiini, maskuliinimuoto **maximus**. Lyhennetään maxim. tai max.

Maxima cum laude
Suurimmalla kiitoksella. Harvoin käytetty arvosana.

Maxima debetur puero reverentia.
'Eniten lapsen on saatava kunnioitusta'. Sitaatti Juvenalikselta (14,47). Vrt. Platonin *Lait*, 729b-c.

Maxima dosis
Ks. **dosis maxima.**

Maxime fidus
Uskollisin. Sananmukaisesti "mitä suurimmasti uskollinen".

Maximum
Suurin; korkein; ääriarvo: maksimi.

Maximum remedium irae dilatio est.
'Viivytys on vihan parhaita parannuskeinoja'. Ajatus on filosofi Senecan tutkielmasta nimeltä *Vihasta* (*De ira*, 5,12,4).

Maximus in minimis
Suurin pienimmissä; pienissä suurin; pienet asiat ovat erittäin tärkeitä.

M.B.
Ks. **medicinae baccalaureus**.

m. d. tai **M. D.**
Ks. **manu dextra** tai **medicinae doctor**.

Mea (magni) refert
On minulle (suurenmoisen) tärkeää; on (erittäin) tärkeää minulle.

Me absente
Minun poissaollessani; ollessani poissa.

Mea culpa
Minun virheeni; minun syyni. Tätä voi käyttää silloin kun ilmoittaa tekemästään virheestä tai erehdyksestä, esimerkiksi kirjoitus- tai asiavirheestä. Myös 'Minun syntini kautta', ilmaus esiintyy katolisessa synnintunnustuksessa.

Meam vicem
Minun sijaan; minun asemestani, minun puolestani.

Mea sponte
Minun omasta tahdostani; omasta tahdostani, vapaaehtoisesti.

Medendo aegrescit
Pahenee parantamalla. Ks. **aegrescit medendo**

Media aetas
Keskellä oleva aikakausi; keski-ikä.

Media via
Ks. **via media**.

Medica materia
Ks. **materia medica**.

Medice, cura te ipsum!
'Lääkäri, paranna itsesi'. Jeesuksen sanat, peräisin *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta.

Maximus
Suurin; mahtavin. Maskuliinisukuinen adjektiivi, feminiinimuoto **maxima**. Lyhennetään maxim. tai max.

Medicinae baccalaureus
Lääketieteen bakkalaureus. Feminiini **medicinae baccalaurea**. Lyhennetään M.B. Ks. **baccalaureus**.

Medicinae candidatus
Lääketieteen kandidaatti. Latinassa **candidatus** merkisti alun perin valkoisiin pukeutunutta henkilöä, mutta tässä yhteydessä sana viittaa muuhunkin kuin lääkärintakkiin, ks. **candidatus**. Feminiinimuoto **medikinae kandidata**.

Medicinae doctor
Lääketieteen tohtori. Lyhennetään M.D. Feminiini **medicinae doctrix**. Ks. **doctor**.

Medicorum opprobrium
Ks. **opprobrium medicorum**.

Mediocritas est inter nimium et inter parum.
'Keskitie on liian paljon ja liian vähän välissä'. Näin kiteyttää Cicero (*Velvollisuuksista*, 1,89) kohtuutta ylistävän keskiväliopin, jonka Aristoteleskin on omaksunut teoksessaan *Nikomakhoksen etiikka*. Ks. **Aurea mediocritas** ja **Virtus est medium vitiorum et utrimque reductum**.

Medio tutissimus ibis.
'Keskivälillä liikut turvallisimmin', ts. keskitie on turvallisin ja paras. Sanat lausuu auringonjumala Apollon pojalleen Faethonille, joka lähtee ajamaan aurinkovaunuja. Hän opastaa, että ei pidä ajaa liian ylös eikä liian alas. Mutta Faethon innostuu irrottelemaan ja hänen käy huonosti kesken hurjastelun. Lausahdus liitetään oppiin kultaisesta keskitiestä: kohtuus on paras (Ks. **Aurea mediocritas**). Runositaatti on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (2,137). Mitta on heksametriä.

Me iudice
Minun ollessa tuomarina; minun päätöksestäni; minun mielestäni.

Meliora spero
Ks. **spero meliora.**

Meliora sunt ubera tua vino.
'Rintasi ovat viiniä parempaa'. Sitaatti *Vulgatasta,* Raamatun latinannoksesta (*Canticum canticorum,* 1,1; suomennoksessa Laulujen laulu 1,2).

Meliores priores
Paremmat ensimmäisiä; paremmat ovat ensimmäisinä; paremmat ensin.

Melior est patiens viro forti et qui dominatur animo suo expugnato re urbium.
'Kärsivällinen on urhoollista miestä parempi, mielensä hallitseva parempi kaupunkeja valloittavaa'. Sitaatti *Vulgatasta,* Raamatun latinannoksesta (16:32).

Melioribus annis
Parempina vuosina; onnellisempina aikoina.

Melior tutiorque est certa pax quam sperata victoria: haec in tua, illa in deorum manu est.
'Parempi ja turvallisempi on varma rauha kuin toivottu voitto: edellinen on omissa käsissäsi, jälkimmäinen jumalten', ts. rauhan varmistaminen on parempaa kuin lähteä tavoittelemaan toiveikkaana epävarmaa voittoa. Sitaatti Liviukselta (30,30,19). Joskus muodossa **Melior certa pax quam sperata victoria.** 'Varma rauha on parempi kuin toivottu voitto'.

Melius est unum malum pati quam multa.
'Parempi on kärsiä yhdestä pahasta kuin monesta', ts. yksi paha on parempi kuin monta. Ajatus on Lampridiuksen kirjoittamasta *Aleksanteri Suuren elämäkerrasta* (**Vita Alexandri Magni**, 65,5).

Mellitus
Hunajaa sisältävä; makea. Lyhennetään mellit.

Memento
Muista; muistutus.

Memento mori.
'Muista kuolevasi'. Keskiaikainen sanonta samoin kuin **Memento te mortalem esse,** 'muista olevasi kuolevainen'. Vrt. **Respice post te (...)** ja **Vive memor leti.**

Memorabilia
Muistettavat; muistelmat.

Memorandum
Muistettava; muistio; muistilappu; yhteenveto; kirjelmä.

Memoriae damnatio
Ks. **damnatio memoriae.**

Memoriae lapsus
Muistin virhe, muistivirhe.

Memoriae piae
Ks. **piae memoriae**.

Memoriae sacrum
Muistolle pyhitetty. Lyhennetään m. s.

Memoria in aeterna
Ikuisessa muistossa; muistetaan ikuisesti.

Memoria minuitur nisi eam exerceas.
'Muisti heikkenee jollet harjoita sitä'. Lentävä lause on muovattu ajatuksesta, jonka Cicero on pannut Marcus Porcius Caton suuhun (*Vanhuudesta, 21).*

Memoria nostra
Meidän aikanamme.

Memoria technica
Muistitaito; muistiinpainamistaito; mnemotekniikka, muistamistekniikka.

Memoriter
Muistaen; ulkomuistista.

Mendacem memorem esse oportere.
'Valehtelijalla on oltava hyvä muisti'. Ajatus on Quintilianuksen puhujan koulutusta käsittelevästä teoksesta nimeltä *Institutio oratoria* (4,2,91).

Mendaci homini, ne verum quidem dicenti, credere solemus.
'Valehtelevaa ihmistä meillä ei ole tapana uskoa silloinkaan kun hän puhuu totta'. Näin toteaa Cicero ennustamista käsittelevässä teoksessaan *De divinatione* (2,146).

Mendacior Parthis
Ks. **Parthis mendacior.**

Mens aequa in arduis
Vakaa mieli vastoinkäymisissä; vaikeuksia säikähtämätön.

Mensa et toro
Sama kuin **a mensa et toro**. Ks. **separatio a mensa et toro**.

Mens agitat molem.
'Henki liikuttaa ainetta' ts. maailmanhenki panee aineen liikkeelle. Sitaatti Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (6,727), kohdasta jossa sankari Aeneaalle pidetään manalassa sielunvaellusopillinen luento siitä, kuinka kaikki maailmassa on sielullista. Sanontaa käytetään yleensä merkityksessä 'henki on aineen yläpuolella', 'henki hallitsee ainetta'. Runomitta on heksametriä. Aeneaasta lisää. ks. **Arma virumque cano.**

Mensa gratuita
Ilmainen ruokapöytä; ilmainen ruoka.

Mensa secunda
Toinen ateria; jälkiruoka. Sananmukaisesti "toinen pöytä", ts. toinen pöydällinen ruokaa.

Mens conscia recti
Oikean tunteva mieli; mieli joka tietää mikä on oikein.

Mense hoc
Ks. **hoc mense**.

Mensibus volvendis
Kuukausien vieriessä; kuukausien kuluessa.

Mensis currentis
Kuluvan kuukauden; tämän kuukauden. Käytetään ilmoitettaessa monesko päivä kuluvaa kuukautta on kyseessä.

Mensis huius
Ks. **huius mensis**.

Mens legis
Lain henki.

Mens rea
Syyllinen aie; rikollinen tarkoitus.

Mens sana in corpore sano.
'Terve sielu terveessä ruumiissa'. Ks. **Orandum est ut sit (...).**

Mente captus
Mieleltään vialla; päästänsä sekaisin.

Mentibus aequis
Myötämielisesti; mielellään, suopeamielisesti. Sananmukaisesti "tasaisin mielin", "samanlaisin mielin". Ilmaus on peräisin Vergiliukselta (*Aeneis*, 9,234).

Mentis gratissimus error
Mielen mitä ihanin hullaantuminen. Ilmaus on Horatiukselta (*Epistulae*, 2,2,140).

Mentis penetralia
Ks. **penetralia mentis**.

Meo arbitrio
Harkintani mukaan; mieleni mukaisesti; vapaasta tahdostani, tahtoni mukaisesti.

Meo marte
Omalla taistelutavallani; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollani.

Meo modo
Minun tavallani.

Meo periculo
Omalla vastuullani; minä otan riskin. Sananmukaisesti "omalla uhkayritykselläni".

Meo voto
Minun äänelläni; minun ääneni mukaan, jos toimittaisiin minun kantani mukaan; toivomallani tavalla.

Mercedes
Palkat; syntirahat.

Mercurii dies
Keskiviikko. Sananmukaisesti "Merkuriuksen päivä". Ks. **dies Solis**.

Meum est propositum in taberna mori,
ut sint vina proxima morientis ori.
Tunc cantabunt laetius angelorum chori:
"Sit Deus propitius huic potatori".
'Minun on määrä kuolla kapakassa, että kuollessani viiniä olisi lähellä suutani. Silloin enkelten kuoro laulaa riemukkaasti: "Olkoon Jumala suopea tälle juomarille"'. Säkeistö Archipoetaksi kutsutun tuntemattoman keskiaikaisen mestarin runosta. Säilynyt mm. kes-

kiaikaisten laulujen kokoelmassa nimeltä *Carmina Burana* (191,12).

Meum et tuum
Minun ja sinun.

Me vivo
Eläessäni; niin kauan kuin elän.

M. f.
Ks. **miscefiat**

Mihi cura futuri
Tulevaisuudesta huolehtiminen kuuluu minulle; huolehdin tulevaisuudesta.

Miles gloriosus
'Kerskaileva sotilas' tai 'Suurisuinen sotilas' on eräs Plautuksen näytelmä, johon paljolti perustuu elokuva *Sattuipa hassusti matkalla Forumille*.

Militans ecclesia
Ks. **ecclesia militans**.

Minacia verba
Uhkaavat sanat, uhkaavia sanoja; uhkauksia.

Minerva invita
Ks. **invita Minerva**. Ilmaus esiintyy Cicerolla (*De officiis*, 1,110).

Minimalis dosis
Ks. **dosis minimalis**.

Minime vero
Mitä vähimmin todellakin; ei suinkaan.

Minimum decet libere cui multum licet.
'Jos on oikeus paljoon, täytyy tyytyä vähään', ts. sellaisella, jolla on suuria oikeuksia, on moraalinen velvollisuus olla vaatimaton. Näin opetetaan vallanpitäjiä ja muita vaikuttajia Senecan tragediassa *Troijan naiset* (336).

Ministerium sacrum
Pyhä virka; papinvirka.

Minor
Pienempi; nuorempi. Monikko **minores**.

Minores dii
Ks. **dii minores**.

Minus
Vähemmän.

Minusculae
Pienehköt; pienaakkoset, minuskelit, pienet kirjaimet, pikkukirjaimet, gemeenat eli tavalliset kirjasimet.

Mirabile dictu.
'Ihmeellistä sanoakin'. Jokin asia voi olla niin ihmeellinen että siitä kertominenkin voi tuntua ihmeelliseltä. Runoilija Vergilius käyttää ilmausta monta (seitsemän) kertaa (esim. *Aeneis*, 2,174).

Mirabile visu
Ihmeellistä nähdä; huima näky.

Mirum in modum
Ihmeelliseen tapaan; ihmeellisesti.

Mirum in modum
Ihmeellisellä tavalla. Ilmaus on Caesarilta (*Bellum Gallicum*, 1,41,1)

Misce
Sekoita. Lyhennetään M.

Misceantur
sekoitettakoon. Lyhennetään M.

Miscefiat
Sekoita (sellaiseksi että tulokseksi) tulee; sekoita siten, että tulee. Lyhennetään M. f.

Miserabile dictu
Surkuteltavaa sanoa; kurjaa sanoakin.

Miserabile vulgus
Säälittävä rahvas; kurja kansa; surkea alhaiso.

Misera est magni custodia census.
'Suuren omaisuuden vahtiminen on kurjuutta'. Näin toteaa runoilija Juvenalis (14,304) esitellessään rikkauden huonoja puolia.

Miserere mei
Sääli minua; armahda minut.

Miseria ultima
Ks. **ultima miseria**.

Missa
Messu. Ks. **ite, missa est**.

Missa brevis
Lyhyt messu. Messu joka sisältää vain Kyrie- ja Gloria-osat.

Missale
Messukirja, katolisen messun liturginen käsikirja; Kirjoitustyyli, eräs fraktuuratyyli.

Missalis liber
Messukirja. Sama kuin **missale**.

Missa pro defunctis
Messu vainajien puolesta; sielumessu, katolinen hautajaisjumalanpalveluksen ja pyhäinpäivän messu uskossa kuolleille. Sielumessusta käytetään usein messun alkusanoista otettua nimeä **requiem** (messu alkaa sanoilla **requiem aeternam dona eis**). Sielunmessun osat ovat **introitus**, **kyrie**, **graduale**, **tractus**, **dies irae**, **offertorium**, **Sanctus**, **Agnus Dei** ja **communio** (ks. näitä). Sielumessusta puuttuvat tavallisessa messussa olevat **gloria** ja **credo** -osat. Sielumessua on usein lyhennetty jättämällä siitä osia pois.

Missa solemnis
Juhlamessu.

Mitigantia
Lieventävät; lievittävät lääkkeet; lieventävät asianhaarat.

Mitis
Mieto; pehmeä.

Mitis sapientia
Lempeä viisaus.

Mittimus
Lähetämme; vapautamme; erotamme; poislähettäminen; vapauttaminen; erottaminen; vangitsemismääräys; siirtomääräys.

mixt.
Ks. **mixtura**.

Mixtum compositum
Sekalainen kokoelma; sekasotku.

Mixtura
Sekoitus; seos. Lyhennetään mixt.

Mobile perpetuum
Ikiliikkuja. Yleensä muodossa **perpetuum mobile**.

Mobile primum
Ks. **primum mobile**.

Mobilia bona
Liikuteltava omaisuus, liikkuva omaisuus; irtain varallisuus (vastakohtana kiinteälle). Sananmukaisesti "liikutettavat varat". Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Mobilis res
Ks. **res mobilis**.

Mobilitate viget virisque adquirit eundo.
Ks. **Fama, malum qua non aliud velocius ullum.**

Moderata durant.
'Maltilliset kestävät'. Sitaatti on Senecan tragediasta *Troijan naiset* (Troades 259). Kohdassa sanotaan, että väkivallalla hallitseva ei kestä pitkään vallassa mutta maltilla hallitsevat kestävät.

Modestiae pluralis
Ks. **pluralis modestiae**.

Modo
Tavalla, lailla; ikään kuin, kuten.

Modo bono
Hyvällä tavalla; rehellisesti; liioittelematta.

Modo et forma
Tavaltaan ja muodoltaan; tavan ja muodon suhteen, se millä tavoin ja missä muodossa jokin on tai tapahtuu.

Modo meo
Minun tavallani.

Modo nullo
Ks. **nullo modo**.

Modo pari
Samanlaisella tavalla.

Modo praescripto
Ennaltasäädetyllä tavalla; säädetyllä tavalla, määrättyyn tapaan, ohjeiden mukaan.

Modum servare
Pysyä kohtuudessa. Sananmukaisesti "säilyttää raja", ts. jotain rajaa toiminnassa.

Modus
Tapa; mitta; määrä; ohje; kohtuullisuus, (oikean) mitan mukainen, sopivan määrän mukainen; tapaluokka; tarkoitemääräys, käyttömääräys; moodi, sävelasteikko; tapa jolla jokin on; satunnainen ominaisuus, tilapäinen olotila, satunnainen tapa olla.

Modus agendi
Toimintatapa.

Modus omnibus rebus (...) optimus est habitu.
'Kaikissa asioissa kohtuuden noudattaminen on parasta'. Sitaatti on Plautuksen näytelmästä (Poenulus 237-9). Vrt. **Est modus in rebus.**

Modus operandi
Työskentelytapa.

Modus (tollendo) tollens
Yksi logiikan päättelysäännöistä. Sananmukaisesti "(ottamalla) ottava tapa", ts. kieltämällä kieltävä implikaatio. Esimerkki: vain jos sataa, Anselmi käyttää sateenvarjoa; Anselmi ei käytä sateenvarjoa; siis ei sada. Toinen esimerkki: Anselmi on onnellinen ainoastaan jos hän on syömässä suklaata; Anselmi ei ole onnellinen; siis Anselmi ei ole syömässä suklaata. Muodollisesti sääntö voidaan esittää esimerkiksi seuraavasti: B, jos ja vain jos A; ei B; siis ei A. Vrt. **modus (ponendo) ponens**. Joskus myös muodossa **tollendo tollens**.

Modus (ponendo) ponens
Yksi logiikan päättelysäännöistä. Sananmukaisesti "(asettamalla) asettava tapa", ts. rakentavasti rakentava tapa eli myöntämällä myöntävä implikaatio. Esimerkki: vain jos sataa, Anselmi käyttää sateenvarjoa; sataa; siis Anselmi käyttää sateenvarjoa. Muodollisesti sääntö voidaan esittää esimerkiksi seuraavasti: B, jos ja vain jos A; A; siis B. Vrt. **modus (tollendo) tollens**.

Modus vivendi.
'Elintapa'. Alun perin ilmaisua käytettiin merkityksessä 'järkevä elämäntapa' (tähän tapaan sitä käytti esim. Cicero). Nykyään sitä käytetään merkityksessä 'kompromissiratkaisu' ts. sopimus jota noudattamalla osapuolet yrittävät tulla toimeen keskenään (ja jota sitäkin voidaan kut-

sua eräänlaiseksi järkeväksi elämäntavaksi). Toisinaan ilmauksella on myös merkitys 'väliaikainen elintapa', ts. tilapäinen järjestely.

moll.
Ks. **mollis**.

Mollia tempora
Suotuisat ajat; otolliset hetket (esimerkiksi sopiva tilaisuus jonkin tekemiseen). Vrt. **mollissima fandi tempora**.

Mollis
Pehmeä, notkea. Lyhennetään moll.

Mollissima fandi tempora
Puhumiselle mitä sopivin hetki. Sananmukaisesti "mitä otollisimmat hetket puhumiselle". Ilmaus esiintyy Vergiliuksella (*Aeneis*, 4, 293).

Mons veneris
Venuksen vuori; Venusvuori, rakkauden jumalattaren hallitsema vuori (Venusberg); venuskukkula.

Monumentum aere perennius
Vaskea kauemmin kestävä monumentti; kirjallinen tuotos joka on henkinen monumentti, ikiklassikko jolla on kestävä vakiintunut asema, teos jota pidetään ikuisena ensiluokan tuotteena; hengentuote joka uhmaa aikaa paremmin kuin suurmiesten patsaat, pysyvä kulttuurillinen arvo. Historia on osoittanut, että arvokkailla metalleilla on taipumus joutua uusiokäyttöön aina kriisiaikoina, varsinkin sodan uhatessa. Jossakin vaiheessa ei ainoastaan kaikki aurat ole täytynyt takoa miekoiksi vaan myös taide-esineet. Juuri sen vuoksi antiikista on säilynyt niin vähän pronssiveistoksia. Ilmaus on peräisin Horatiuksen oodista (3,30,1).

Morbi genius
Ks. **genius morbi**.

Morbus gallicus
Ranskalainen tauti; kuppa. Kuppataudin yksi varhaisimpia nimityksiä.

More Finnico
Suomalaiseen tapaan; suomalaisittain.

More maiorum.
'Vanhojen tapaan', ts. isien tapaan, niin kuin esi-isämme asian tekivät. Ilmaus on yleinen mm. Liviuksen *Rooman historiassa* (esim. 2,56,12).

More meo
Minun tavallani.

Mores
Tavat; perinnäistavat, perityt tottumukset; ohjeet, säännöt; tavanomainen oikeus, kirjoittamattomat lait; luonne; elämäntapa; elämänasenne, elämänfilosofia. Monikkomuoto sanasta *mos*, 'tapa'.

More Socratico
Sokraattiseen tapaan; sokraattisen opetusmenetelmän mukaisesti. Sokraattinen opetusmenetelmä on opettaa kyselemällä, tarkemmin sanoen kaivaa oppilaalta tieto esiin tekemällä (johdattelevia) kysymyksiä. Platonin tuotanto tarjoaa menetelmästä lukuisia esimerkkejä.

More solito
Totuttuun tapaan; tavalliseen tapaan, niin kuin yleensäkin (on tehty).

More suo
Omaan tapaansa; tapansa mukaisesti.

Morituri te salutant.
'Kuolemaan menevät tervehtivät sinua', ts. sinua tervehdimme me, jotka pian kuolevat. Ks. **Have, imperator (...).** Ilmaus löytyy muun muassa teoksesta *Asterix gallialainen.*

Moriturus
Kuolevainen; kuolemaan menevä. Sananmukaisesti "tulevaisuudessa kuoleva", ts. joko lähitulevaisuudessa kuoleva (kuten gladiaattori) tai kuolevainen ihminen erotuksena ikuisesti elävästä jumalasta tai muusta kuolemattomasta (jollaiseksi Rooman keisari oli tapana julistaa kuolemansa jälkeen).

Mors ipsa refugit
saepe virum.
'Usein kuolema suorastaan pakoilee miestä'. Näin sanonta yleensä ymmärretään kun sitä käytetään lentävänä lauseena. Tuo heksametrimittainen lause on kuitenkin peräisin Lucanuksen kansalaissotaan sijoittuvasta heksametrieepoksesta *Pharsalia* (2,75-6) ja Lucanusta siteerattaessa lause käännetään: 'Monesti itse Kuolema pakoili tuota miestä'. Sitaatti on kohdasta jossa monta kertaa vähällä piti -tilanteesta selvinneen Mariuksen onnistui taas kerran suorastaan ihmeellisellä tavalla välttää kuolema: teloittaja kieltäytyi tappamasta häntä. Tarkemmin tästä kertoo esimerkiksi Plutarkhos Marius-elämäkerrassaan (ks. *Kuuluisien miesten elämäkertoja*, Marius, 39).

Mors laborum ac miseriarum quies est.
'Kuolema tuo rauhan vaivoilta ja vastoinkäymisiltä'. Sitaatti on Ciceron neljännestä puheesta Catilinaa, tuota vallankaappausta yrittänyttä vehkeilijää vastaan (*In Catilinam*, 4,7).

Mors misera non est, aditus ad mortem est miser.
'Ei kuolema ole kauhea vaan kuoleman lähestyminen'. Tuntemattoman runoilijan säe, jota Quintilianus siteeraa puhujan kasvatusta käsittelevässä teoksessaan *Institutio oratoria* (8,5,6).

Mors pallida
Ks. **pallida mors.**

Mortis causa
Kuoleman vuoksi.

Mortuus
Kuollut; ruumis. Lyhennetään m.

Morum custos
Ks. **custos morum**.

Mos pro lege
Tapa lain asemassa; tapaoikeudellinen käytäntö, tapa joka on osa tapaoikeutta eli tavanomaista oikeutta eli kirjoittamatonta lakia, käytäntö jota ei ole kirjoitettu lakiin mutta jolla on kirjoitetun lain asema ja jota noudatetaan kuin se olisi lakiin kirjoitettu.

Motor primus
Ks. **primus motor**.

Motu proprio
Omalla harkinnallaan; omasta aloitteestaan; omalla toimeenpanollaan; paavin omasta aloitteesta tullut määräys. Lyhennetään m. p.

Motus terrae
Ks. **terrae motus**.

Movens primum
Ks. **primum movens**.

m. p.
Ks. **manu propria**.

m. s.
Ks. **manu sinistra, manu scriptum, memoriae sacrum**.

Mulier recte olet ubi nihil olet.
'Nainen haisee siltä miltä pitääkin silloin, kun hän ei haise miltään'. Tämä ajatus on repliikki Plautuksen näytelmästä *Mostellaria* (273), jossa sen lausuu vanha parittajatar nuorelle naiselle neuvoksi.

Mulier taceat in ecclesia.
'Nainen vaietkoon seurakunnassa'. Apostoli Paavalin (miehen, joka ei ikinä tavannut Jeesusta) esittämä vaatimus. Tarkasti ottaen Raamatussa naisista puhutaan monikossa: **Mulieres in ecclesiis taceant**, 'naiset vaietkoot seurakunnassa' (1.Kor.14:34).

Multa acervatim frequentans
Ks. **acervatim multa frequentans**

Multa desunt
Monet puuttuvat; puuttuu paljon, moni asia puuttuu, monta seikkaa puuttuu.

Multa gemens
Valittaen paljon; valittaen monia asioita; valittaen katkerasti. Viimeksimainitussa merkityksessä ilmaus esiintyy Vergiliuksella (*Georgica*, 3, 223).

Multa pace
Kaikessa rauhassa.

Multa paucis
Paljon asiaa vähin sanoin; muutama sana mutta paljon asiaa; tiivis asiapaketti, asia pähkinänkuoressa. Sananmukaisesti "monia vähin", "paljon vähällä".

Multa tuli
Olen kärsinyt paljon. Ilmauksen voi ymmärtää myös monella muullakin tavalla, esimerkiksi "monia asioita olen kestänyt", "paljon olen tuonut", "olen vienyt kosolti", "olen luonut runsaasti". Multatuli on alankomaalaisen kirjailija E. Dekkerin salanimi.

Multa tulit fecitque
Paljon on kestänyt ja tehnyt; paljon sai kestää ja uurastaa. Ilmausta käyttää Horatius, joka puhuu jo nuoresta lähtien kovasti harjoitelleesta urheilijasta (*Ars poetica*, 413).

Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.
'Sillä monet ovat kutsutut, harvat tosiaankin valitut'. Jeesuksen sanat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.22:14).

Multitudinis arbitrio
Enemmistön mielen mukaisesti; enemmistön oikkujen mukaan, enemmistön päähänpistoja noudattaen. Ilmausta käyttää Cicero (*De amicitia*, 41).

Multorum disce exemplo, quae facta sequaris,
quae fugias: vita est nobis aliena magistra.
'Opi toisten toimista, mitä tapaa kannattaa seurata ja mitä ei: meitä opettaa toisten elämä', ts. meidän kannattaa ottaa oppia toisten virheistä ja onnistumisista: näin elämä opettaa meitä. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 3.13).

Multorum unus
Ks. **unus multorum**.

Multum demissus homo
Hyvin nöyrä ihminen; erittäin arka ihminen. Viimeksimainitussa merkityksessä ilmaus esiintyy Horatiuksella (*Sermones*, 1,3,57).

Multum in parvo
Paljon pienessä; paljon vähässä.

Multum, non multa.
'Paljon, mutta ei kaikenlaista', tai **Multum legendum est, non multa**, 'on luettava paljon, mutta ei kaikenlaista', ts. on luettava paljon mutta ei mitä tahansa. Ks. **Aiunt enim multum legendum esse, non multa.**

Mundi lumen
Maailman valo; Kristus.

Mundi theatrum
Ks. **theatrum mundi**.

Mundus vult decipi, ergo decipiatur.
'Maailma haluaa tulla petetyksi, petettäköön siis'. Tätä pentametrimittaista säettä on väitetty Petroniuksen keksimäksi, mutta luultavasti se on peräisin keskiajan lopulta. Martti Luther käyttää kirjoituksissaan usein sanontaa **Mundus vult decipi**, 'maailma haluaa tulla petetyksi'. Kardinaali Carafalta lienee peräisin ilmauksen loppuosa. Sanonnasta on myös olemassa variantti **Vulgus vult decipi, ergo decipiatur.** 'Kansa haluaa tulla petetyksi, petettäköön siis'.

Muralis corona
Ks. **corona muralis**.

Muscae volitantes
Lenteleviä kärpäsiä, lentelevät kärpäset; harmahtavien hitusten tai täplien näkeminen, hyttystanssi, myiodesopsia.

Musculus
Pikkuhiiri; pieni hiiri; lihas.

Musices director
Ks. **director musices.**

Mutanda
Muutettavat; vaihdettavat; tehtävät muutokset; tarvittavat muutokset.

Mutandis mutatis
Ks. **mutatis mutandis.**

Muta persona
Ks. **persona muta.**

Mutatis mutandis.
'Muutettavat muutettuina', ts. tarvittavin muutoksin, kun tarvittavat muutokset on tehty.

Mutato nomine
Nimen muututtua; kun nimi on vaihdettu tai muutettu; vaihdetulla nimellä; muutettuaan nimen; nimen vaihtamisella. Ilmaus esiintyy Horatiuksella (*Sermones*, 1,1,69).

Mutat quadrata rotundis
Muuttaa neliöt ympyröiksi, vaihtaa neliskulmaiset pyöreiksi; menee äärimmäisyydestä toiseen; kääntää kaiken toisin päin, muuttaa mustan valkeaksi. Ilmausta käyttää Horatius (*Epistulae*, 1,1,100).

Mutua
Molemmin puolin; toisiinsa; keskenään.

Mutuus consensus
Keskinäinen yksimielisyys; molemminpuolinen suostumus.

n.
Ks. **nocte.**

N.
Numerius. Roomalainen etunimi.

Nam paritur pax bello.
'Sillä rauha hankitaan sodan avulla'. Ajatus on Cornelius Nepoksen

teoksesta *Kuuluisia miehiä* (Epaminondas, 5,4), jossa todetaan, että jos haluaa nauttia kauan rauhasta, täytyy olla hyvin valmistautunut sodankäyntiin. Vrt. **Qui desiderat pacem, praeparet bellum.**

Nam semel emissum volat irrevocabile verbum.
'Sillä peruuttamattomasti lentää kerran lähetetty sana', ts. sanottua ei enää saa sanomattomaksi. Ks. **Et semel emissum volat irrevocabile verbum.**

Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet.
'Sillä asia koskee myös sinua kun naapurisi seinä palaa', koska naapurista tuli leviää helposti omaan asuntoosi. Tällaista käytännöllisestä itsekkyydestä lähtevää epäitsekkyyttä (tai ehkä pikemminkin käytännön tervettä itsekkyyttä) antiikin ajattelu sisältää runsaasti, suorastaan perustuu sille. Kyseinen heksametrimittainen säe on Horatiuksen runokirjeestä (*Epistulae*, 1,18,84) Lentävänä lauseena myös muodossa **Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet** tai **Tua res agitur, paries cum proximus ardet.**

Narrare putaret asello
fabellam surdo.
'Hänestä tuntui että kertoi tarinaa kuurolle aasille'. Sitaatti Horatiuksen runokirjeestä (2,1,199). Vrt. **Ad surdas auras canere.** 'Laulaa kuuroille korville'.

Narrata refero
Ilmoitan kerrottuja; kerron mitä (minulle) on kerrottu. Vastaa täysin ilmausta **relata refero**.

Narrator
Kertoja.

Nascendi status
Ks. **status nascendi**.

Nascentes morimur finisque ab origine pendet.
'Me synnymme kuolemaan, loppu riippuu alusta', ts. elämämme loppu on riippuvainen syntymähetkestämme (tähdet määräävät kohtalomme). Tämä fatalistisen ajatuksen on muotoillut Manilius astrologis-astronomisessa runoteoksessaan *Astronomica* (4,16). Säe on säilynyt myös piirtokirjoituksena hautakivessä (CE 1490; CIL 6,7574; CIL 2,4426).

Nascetur ridiculus mus.
'Syntyy naurettava hiiri'. Ks. **Parturiunt montes (...).**

Nascuntur poetae, fiunt oratores.
'Runoilijoiksi synnytään, puhujiksi tullaan'. Ajatus esiintyy myös muodossa **Orator fit, poeta nascitur**, 'puhujaksi tullaan, runoilijaksi synnytään'. Perimätiedon mukaan ajatus olisi Ciceron esittämä, mutta varmuutta asiasta ei ole. Tosin Ciceron mukaan hyvällä puhujalla täytyy olla takanaan hyvä koulutus, mutta jos haluaa hyväksi puhujaksi, täytyy olla myös tiettyjä luontaisia lahjoja. Vastaavasti Aristoteles on sitä mieltä, että hyvällä puhujalla on oltava kharismaa eli syntymässä saatua lahjakkuutta jota ei voi oppia, esimerkiksi synnynnäistä vakuuttavuutta (eräänlaista lavasäteilyä). Sanonta lienee siis ymmärrettävä niin, että runoilijalle riittävät pelkät runoilijanlahjat, mutta puhujalle eivät riitä pelkät puhujanlahjat, vaan tarvitaan lisäksi paljon harjoittelua sekä laajaa sivistystä: lahjat ovat vasta eräänlainen siemen josta on jalostettava hedelmällinen puu. Roomalaisilta löytyy tosin vastakkaisiakin käsityksiä, ks. esim. **Rem tene, verba sequentur.** Vrt. **Nemo nascitur artifex**.

Natale solum
Syntymämaa; synnyinmaa; seutu jolla on syntynyt.

Natalia
Joulu. Sananmukaisesti "(Jeesuksen) syntymä(juhlat)". Ks. **dies natalis (Jesu) Christi**.

Natalia bona tibi/vobis exopto/exoptamus
Toivotan/ toivotamme sinulle/teille hyvää joulua. Ks. **dies natalis (Jesu) Christi**.

Natalis dies
Syntymäpäivä.

Nativus
Synnynnäinen; luonnollinen. Lyhennetään nativ.

natur.
Ks. **naturalis**.

Natura abhorret vacuum.
'Luonto kammoaa tyhjää', ts. tyhjä pyrkii täyttymään. Ajatusta pidetään Descartesin esittämänä, ja kyllä hän sen esittikin, mutta ei ensimmäisenä. Ajatus on aristotelisen koulukunnan peruja (ks. **Horror vacui**). Ilmausta on käytetty myös silloin kun on haluttu lasiin lisää täytettä.

Naturae debitum
Ks. **debitum naturae**.

Naturae debitum reddidit
Hän kuoli. Sananmukaisesti "hän maksoi velkansa luonnolle'. Sanontaa käyttää Cornelius Nepos (De regibus, 1,5). Ks. **debitum naturae**.

Naturae ius
Ks. **ius naturae**.

Naturae lex
Ks. **lex naturae**.

Naturae lusus
Luonnon leikki; sattuma; luonnonoikku.

Natura hominum
Ihmisten luonto; ihmisten maailma.

Naturale lumen
Luonnollinen valo; luonnonvalo; luontainen älykkuus.

Naturalia
Luonnolliset; luonnolliset asiat; luonnonesineet, luontokokoelma, kokoelma luonnosta kerättyjä esineitä tai asioita; sukupuolielimet.

Naturalia non sunt turpia.
'Luonnolliset asiat eivät ole häpeällisiä'. Sanonta on latinannos ajatuksesta, joka esitetään Euripideen näytelmässä *Hypsipyle* (fr. 89).

Naturalis
Luonnollinen; luontainen, synnynnäinen. Lyhennetään natur.

Naturalis obligatio
Ks. **obligatio naturalis**.

Naturam expellas furca, tamen usque recurret.
'Karkota luonto heinähangolla, takaisin se kuitenkin tulee'. Säe Horatiuksen heksametrimittaisesta runokirjeestä (*Epistulae,* 1,10,24).

Naturam mutare difficile est.
'Luontoa on vaikea muuttaa'. Ajatus on peräisin filosofi Senecan tutkielmasta nimeltä *Vihasta* (*De ira*,2,20).

Natura naturans
Luova luonto; luova luoja, Jumala luovana olentona jonka luomistyö on jatkuvasti käynnissä; luova voima joka on ääretön ja jumalallinen ja josta ihminen ei voi saada tietoa. Vrt. **natura naturata**.

Natura naturata
Luotu luonto; luonut luoja, Jumala luovana olentona, joka on luonut maailmankaikkeuden; luonto joka on äärellinen ja josta ihminen voi saada tietoa. Vrt. **natura naturans**.

Natura non facit saltus.
'Luonto ei tee hyppäyksiä', ts. luonto ei tee äkillisiä muutoksia. Lauseen kuuluisin esittäjä on Carl von Linné (*Philosophia botanica*, 77), mutta ajatus on aristotelisen koulun peruja. Myös muodossa **Natura non facit saltum**, 'luonto ei tee hyppyä' (ks. Maximus Tyrius, *dial* 15,4).

Naturans natura
Ks. **natura naturans**.

Natura opposuit
Ks. **opposuit natura**.

Natura rerum
Asioiden luonne; maailmankaikkeus, luomakunta, maailma.

Naturata natura
Ks. **natura naturata**.

Natus nemo
Ei ketään syntynyttä; ei yhtään ihmistä; ei ketään. Ilmausta käyttää Plautus (*Rudens*, 970).

Nausea
Pahoinvointi; oksentaminen.

Nausea marina
Merellinen pahoinvointi; meritauti.

Navalis corona
Ks. **corona navalis**.

Navigare necesse est, vivere non est necesse.
'Merenkulku on välttämätöntä, eläminen ei ole välttämätöntä', ts. tärkeät asiat on tehtävä vaarankin uhatessa. Näin kerrotaan Pompeiuksen sanoneen kun merimiehiä pelotti lähteä viemään myrskyssä viljalastia Roomaan. Latinankielinen sanonta on käännös kreikaksi kirjoittaneen Plutarkhoksen kuuluisia miehiä esittelevästä elämäkertateoksesta nimeltä *Kaksoiselämäkertoja* (**Vita Pompei**, 50). Tuomas Anhava on runossaan *Yö huursi puut* kääntänyt ilmauksen muotoon **Vivere necesse est, navigare non.** 'Eläminen on välttämätöntä, purjehtiminen ei'.

N. B.
Ks. **nota bene**.

Ne admittas
Älä päästä; älä anna tapahtua; älä salli; älä tee.

Ne bis in idem
Ei kahdesti samaan; oikeudenkäynti käydään vain kerran, ratkaistua asiaa ei saa toista kertaa vireille.

Nec caput neque pedes
Ei päätä eikä häntää. Sananmukaisesti "ei päätä eikä jalkoja".

Necessarium malum
Välttämätön paha.

Necesse est multos timeat quem multi timent.
'Monia joutuu pelkäämään se, jota monet pelkäävät'. Näin kertoo Macrobius ritari Laberiuksen, arvostetun näytelmäkirjailijan, sanoneen näyttämöltä Caesarille kun tämä oli pakottanut hänet näyttelemään omassa näytelmässään: näyttelijänammatti oli Roomassa niin halveksittu, että ritari menetti ritarinarvonsa jos hän alentui näyttelijäksi (Macrobius, *Saturnalia*, 2,7,4). Repliikki lienee ollut myös Publilius Syruksen, Laberiuksen kilpailijan, näytelmässä (M 30).

Necessitas ante rationem est.
'Välttämättömyys menee suunnitelmien edelle'. Näin toteaa yllättävien vastoinkäymisten vuoksi suunnitelmia muuttanut Aleksanteri Suuri Curtiuksen kirjoittamassa *Aleksanteri Suuren historiassa* (7,7,10).

Necessitas dat legem, non ipsa accipit.
'Välttämättömyys säätää lain, ei itse sitä tottele'. ts. välttämättömyys pakottaa kaikki muut tottelemaan välttämättömyyden lakia paitsi itsensä. Sanonta on peräisin miimikirjailija Publilius Syruksen näytelmästä (N 23). Lentävänä lauseena muodossa **Necessitas non habet legem**, 'välttämättömyydellä ei ole lakia', ts. 'hätä ei lue lakia'.

Necessitatis casus
Hätätapaus.

Nec mora nec requies
Ei tauko eikä lepo; tauotta. Ilmaus esiintyy Vergiliuksella (**Aeneis**, 12, 553).

Nec pluribus impar.
'Ei vertainen monille', ts. monestakaan ei ole vertaiseksi, harva pystyy samaan. Aurinkokuningas Ludvig XIV:n tunnuslause: hän otti em-

bleemikseen eli tunnuksekseen auringon, johon liittyi kyseinen lause.

Nec plus ultra.
'Ei enää edemmäksi'. Ks. **Non plus ultra.**

Nec prece nec pretio
Ei rukouksella eikä rahalla; ei pyynnöin eikä lahjuksin.

Nec quaerere nec spernere honorem
Olla etsimättä ja halveksimatta kunniaa; ei havittele eikä hyljeksi kunniaa (tai virkaa).

Nec scire fas est omnia.
'Ei sovi tietää kaikkea', ts. kaiken tietäminen on vastoin jumalan tahtoa: on asioita joita ihmisen ei pidä tietää. Sitaatti Horatiuksen oodista (4,4,22).

Nec tecum possum vivere nec sine te.
'En pysty elämään sinun kanssasi enkä ilman sinua'. Pentametrisäe Martialiksen elegisestä epigrammista (12,46,2). Vrt. Catulluksen **Odi et amo.**

Ne exeat
Älköön poistuko; älköön menkö ulos; älköön ylittäkö rajaa.

Nefas
Väärin, kielletty. Ks. **fas**. Vrt. **per fas et nefas**.

Nefasti dies
Kielletyt päivät; epäonnen päivät. Monikko ilmauksesta **dies nefastus** (ks. tätä).

Nefastus dies
Ks. **dies nefastus**.

Ne ipse maculato, alii non poterunt.
'Ellet itse tahri, eivät toisetkaan siihen pysty', ts. muut eivät pysty tahraamaan kilpeäsi jos et itse tahraa sitä. Snellmannien vaakunan tunnuslause.

Negotio nullo
Ilman mitään vaivaa; vaivatta. Sananmukaisesti "ei minkäänlaisella vaivalla".

Negotiorum gestio
Asioiden hoitaminen; asiainhuolto, toisen asioiden hoitaminen ilman asianosaisen toimeksiantoa.

nem. con.
Ks. **nemine contradicente.**

nem. diss.
Ks. **nemine dissentiente.**

Nemesis divina
Jumalallinen Kostotar; jumalallinen rangaistus, jossa pahantekijä joutuu itse kärsimään tekonsa seurauksista, rangaistus jossa toteutuu periaate 'minkä taakseen jättää sen edestään löytää'.

Nemine contradicente
Kenenkään sanomatta vastaan; vastustamatta; ilman vastaväitteitä; yksimielisyydellä. Lyhennetään nem. con.

Nemine dissentiente
Kenenkään olematta eri mieltä; ilman erimielisyyttä; yksimielisesti. Lyhennetään nem. diss.

Nemo alius
Ei kukaan muu.

Nemo ante mortem beatus.
'Ei kukaan ole onnellinen ennen kuin hän on kuollut'. Ks. **Dici beatus ante obitum nemo (...).**

Nemo enim fere saltat sobrius, nisi forte insanit, neque in solitudine neque in convivio moderato atque honesto.
'Eihän juuri kukaan tanssi selvin päin ellei satu olemaan hullu, ei yksin ollessaan eikä hillityissä ja säädyllisissä juhlissa'. Näin huomauttaa Cicero puolustaessaan oikeudessa Lucius Licinius Murenaa (*Pro Murena*, 6,13). Roomassa tanssimista pidettiin säädyllisen ihmisen arvolle sopimattomana. Kohdasta on muovattu lentävä lause **Nemo saltat sobrius**, 'ei kukaan tanssi selvin päin'.

Nemo est heres viventis.
Ei kukaan ole elävän perijä; elävältä ei voi saada perintöä.

Nemo est tam senex, qui se annum non putet posse vivere.
'Ei kukaan ole niin vanha ettei arvelisi elävänsä vielä vuoden'. Lause on peräisin Ciceron teoksesta *Vanhuudesta* (24).

Nemo malus felix.
'Onnellinen ei kukaan kelvoton', ts. paha ihminen ei voi olla onnellinen. Näin runoilee Juvenalis (4,8). Runomitta on heksametriä.

Nemo mortalium omnibus horis sapit.
'Kuolevaisista ei kukaan ole alati viisas'. Plinius vanhempi kertoo *Luonnonhistoriassaan*, että on olemassa tällainen suosittu sanonta, ja hän toivoo samalla, että kukaan ei uskoisi siihen (Plinius maior, *Naturalis historia*, 7,131). Vrt. **Indignor quandoque bonus (...)**

Nemo nascitur artifex.
'Ei kukaan synny seppänä', ts. ei kukaan ole seppä syntyessään. Keskiaikainen sanonta, esiintyy mm. Erasmus Rotterdamilaisen *Adagia*-nimisessä sentenssikokoelmassa. Ajatus on sama kuin lauseessa **Nemo nascitur sapiens, sed fit.** 'Ei kukaan synny viisaana, vaan viisaaksi tullaan'. Tämä lause on Senecan *Vihasta*-nimisestä tutkielmasta (*De ira*, 2,10,6). Vrt. **Nascuntur poetae (...)**

Nemo nisi mors.
'Ei kukaan paitsi kuolema', ts. meitä ei erota muu kuin kuolema. Kaiverrus Katarina Jagellonican, tuon Juhana III:n kanssa naimisiin menneen ja sen seurauksena renessanssin Suomeen tuoneen puolattaren sormuksessa.

Nemo propheta acceptus est in patria sua.
'Omassa isänmaassaan ei ketään pidetä profeettana', ts. ei kukaan ole profeetta omalla maallaan. Nämä Jeesuksen sanat ovat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä latinannoksesta (Luuk. 4:24).

Nemo saltat sobrius.
'Ei kukaan tanssi selvin päin'. Ks. **Nemo enim fere saltat sobrius (...).**

Nemo solus satis sapit.
'Ei kukaan yksin ole kyllin viisas'. Repliikki Plautuksen näytelmästä *Kerskaileva sotilas* (*Miles Gloriosus*, 885).

Ne nimium
Ei liiaksi; ei liikaa; kohtuudella.

Ne obliviscaris
Älä unohda.

Ne plus ultra.
'Ei enää edemmäksi', ts. tätä edemmäksi ei saa mennä. Ilmausta käytetään merkityksissä 'parempaa ei voi tehdä', 'paremmaksi ei enää voi panna', 'edemmäksi ei voi enää kehittää', 'parempaa ei ole', ts. täydellinen lajissaan. Myös muodossa **Nec plus ultra**. Ks. **Non plus ultra**.

Ne prius antidotum quam venenum.
'Ei lääkettä ennen myrkkyä'. Ajatus on raamatunkääntäjä Hierony-

mukselta (*Adversus Rufinum*, 2,34).

Ne puero gladium
Ei miekkaa pojalle; älä anna miekkaa pikkulapselle; ei alaikäiselle aikuisen välineitä; varo antamasta vaarallista tehtävää liian nuorelle.

Ne quid detrimenti capiat res publica.
Ettei valtiolle koituisi mitään vahinkoa. Ilmaus on yleinen antiikin teksteissä (se löytyy muun muassa Liviuksen teoksesta *Ab urbe condita*, 3,4,9).

Ne quid nimis.
'Ei mitään liikaa'. Sitaatti Terentiuksen näytelmästä *Andros-saaren tyttö* (*Andria*, 61). Kerrotaan, että tämän kohtuutta ja kultaista keskitietä suosivan ajatuksen on alun perin keksinyt spartalainen Kheilon, yksi Kreikan muinaisista ns. seitsemästä viisaasta. Ajatusta pidettiin niin tärkeänä, että se kirjoitettiin Delfoissa seinään elämänohjeeksi ("Tunne itsesi" -lauseen ohella, ks. **Nosce te ipsum**). Ajatukseen liittyy oppi kultaisesta keskitiestä, kohtuuteen pyrkimisessä kaikissa asioissa (ks. **Aurea mediocritas** ja **Est modus in rebus**). Aristoteleen *Nikomakhoksen etiikassa* on laaja selvitys kohtuutta korostavasta keskiväliopista, jonka mukaan jokainen hyve on aina kohtuullisuutta tietyssä asiassa, se on aina kohtuullisuutta sellaisessa asiassa joka voi muuttua paheeksi jos sitä on liikaa tai liian vähän: hyve on aina kahden paheen, liiallisen ja liian vähän, puolivälissä (Ks. **Virtus est medium vitiorum et utrimque reductum**).

Nervus belli pecunia.
'Sodan voima on raha', ts. raha on sodan pääasia, sen käyttövoima, sen liikkeellepaneva voima, sen pääedellytys. Ajatus on otettu ja muovattu Ciceron puheesta Antoniusta vastaan (ns. filippolaispuheet, *Philippicae*, 5,5). Ajatuksesta on muovattu ilmaus **Nervus rerum.** 'Asioiden pääedellytys' ts. asioiden liikkeellepaneva voima.

Nervus probandi
Tärkein todiste; pääargumentti, todistuksen vaikuttava voima, perustelun perusta. Sananmukaisesti "todistamisen jänne".

Nervus rerum
Pääedellytys; liikkeellepaneva voima, asioiden toimimisen perusvoima; raha. Sananmukaisesti "asioiden jänne", "asioiden lihas".

Nescio nomen
En tiedä nimeä. Ks. **nomen nescio**. Lyhennetään N. N.

Nescio quid
Jokin; jokin asia. Sananmukaisesti "en tiedä mikä".

Nescio quis
Joku; joku henkilö. Sananmukaisesti "en tiedä kuka".

Ne suscitetis neque evigilare faciatis dilectam quoadusque ipsa velit.
'Älkää herättäkö älkääkä yrittäkö valvottaa rakkautta ennen kuin se itse haluaa'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Laulujen laulu, 2:7).

Ne sutor supra crepidam.
'Suutari pitäytyköön sandaalissa', ts. suutari pysyköön lestissään. Sanonnan on synnyttänyt kreikkalainen taidemaalari Apelles, jolle kerran joku suutari huomautti, että hän oli maalannut sandaalin väärin. Apelles otti huomautuksesta vaarin, mutta kun suutari alkoi esittää pilkallisia huomautuksia maalauksessa esitetyn henkilön sääresta, ärähti Apelles loukkaantuneena, että suutari pysyköön vain sandaaleissa. Anekdootin kertoo Plinius vanhempi *Luonnonhistoriassaan* (35,85).

Ne timeas illam quae vitae est ultima finis:
qui mortem metuit, quod vivit, perdit id ipsum.
'Älä suotta pelkää elämän päättymistä: joka pelkää kuolemaa, pilaa elämänsä'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 1.22).

neutr.
Ks. **neutralis**.

Neutralis
Neutraali. Pääsanan suku maskuliini tai feminiini. Lyhennetään neutr.

Niger
Musta. Suku: maskuliini. Lyhennetään nigr.

Niger cygnus
Musta joutsen; harvinaisuus, harvinainen asia tai henkilö. Sen jälkeen, kun Australiasta löydettiin mustajoutsen, ei musta joutsen ole enää ollut niin harvinainen lintu, että sitä kannattaisi verrata todella harvinaisiin asioihin. Ilmaus löytyy Juvenaliksen satiireista (6,165).

nigr.
Ks. **niger**.

Nigra sum, sed formosa.
'Olen musta nainen, mutta kaunis'. Sitaatti Raamatun latinannoksesta, sen Laulujen laulusta eli Korkeasta veisusta (1:5).

Nihil
Ei mitään, ei mikään. Usein lyhentyneessä muodossa **nil**.

Nihil admirari
Ks. **nil admirari**.

Nihil ad rem
Ei mitään asiaan liittyvää; epäolennaista, epäolennainen seikka.

Nihil agendo homines male agere discunt.
'Kun ihminen ei tee mitään hän oppii tekemään pahaa'. Ajatus, jonka Columella maanviljelysoppaassaan mainitsee Cato vanhemman esittämäksi (*De re rustica*, 11,1,26).

Nihil debet
Ei ole mitään velkaa; velaton.

Nihil dicit
Ei sano mitään; kieltäytyy puhumasta.

Nihil difficile amanti.
'Rakastavalle ei mikään ole vaikeaa'. Näin todetaan Ciceron teoksessa *Puhuja* (*Orator*, 33).

Nihil esse certi.
'Ei mikään ole varmaa'. Sitaatti Plinius vanhemman tietoteoksesta *Naturalis historia* (2,18). Ajatuksesta on muovattu lentävä lause **Solum certum est nihil esse certi**, 'Varmaa on vain se, ettei mikään ole varmaa'. Vrt. **Nil homini certum est.**

Nihil est ab omni
parte beatum.
'Mikään ei ole kaikilta puoliltaan onnellista' ts. täydellistä onnea ei olekaan: onni on aina vain osittaista. Sitaatti Horatiuksen oodista (2,16,27-8), jossa ylistetään kohtuutta ja jossa vaatimatonta onnea kehutaan kestävimmäksi ja parhaimmaksi.

Nihil est incertius vulgo, nihil obscurius voluntate hominum.
'Mikään ei ole epäluotettavampaa kuin kansa, mikään ei epävarmempaa kuin ihmisten tahto'. Sitaatti Ciceron puheesta (*Pro Murena*, 17,36). Lentävänä lauseena yleensä **Nihil est incertius vulgo**, 'rahvasta epäluotettavampaa ei ole'.

Nihil est miserum nisi cum putes.
'Mikään ei ole kurjuutta paitsi jos pidät sitä kurjuutena', ts. ihminen on onneton vain silloin jos hän itse pitää itseään onnettomana: onnetonta jokin on vain silloin jos sitä pitää onnettomana. Ajatus on Boet-

hiuksen teoksesta nimeltä *Filosofian lohdutuksesta* (*De consolatione philosophiae*, 2,4p.).

Nihil est tam miserabile quam ex beato miser.
'Ei ole mitään niin kurjaa kuin joutua onnesta kurjuuteen'. Ajatuksen on lausunut Cicero (*Partitiones oratoriae*, 57).

Nihil est veritatis luce dulcius.
'Ei ole mitään ihanampaa kuin totuuden valo'. Lause on Cicerolta (*Libri acad. prior.* 2,31).

Nihil est virtute amabilius.
'Mikään ei ole hyvettä rakastettavampaa'. Ajatus on Ciceron teoksessa *Ystävyydestä* (28).

Nihil humani a me alienum puto.
'Mikään inhimillinen ei ole minulle vierasta'. Ks. **Homo sum (...).**

Nihil inimicius quam sibi ipse.
'Ei niin suurta vihollista ole kuin itse on itselle', ts. ihmisen pahin vihollinen on hän itse. Ajatus on Ciceron kirjeestä ystävälleen Atticukselle (10,12). Hän viittaa lauseella Caesariin. Vrt. **Saepe nihil inimicius homini quam sibi ipse.**

Nihil interit.
'Mikään ei tuhoudu'. Ks. **Omnia mutantur, nihil interit.**

Nihili res
Ks. **res nihili**.

Nihil obstat
Mikään ei estä; ei ole estettä. Näillä sanoilla katolisen kirkon sensuuri antaa hyväksyntänsä.

Nihil peccat nisi quod non peccat.
'Hänessä ei ole mitään muuta vikaa kuin että hänessä ei ole mitään vikaa'. Lausahdus Plinius nuoremman kirjeestä (*Epistulae*, 9,26,1).

Nihil sub sole novum.
'Ei mitään uutta auringon alla'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Saarn.1:10, suomennoksessa 1:9). Lentävänä lauseena myös muodossa **Nil novi sub sole,** 'ei mitään uutta auringon alla'.

Nihil ultra
Edempänä ei mitään; tuolla puolen ei ole mitään; äärimmäinen reuna; ääriraja. Usein muodossa **nil ultra**.

Nil
Ks. **nihil**.

Nil admirari.
'Olla ihmettelemättä mitään'. Runomuotoisessa kirjeessään Numiciukselle Horatius sanoo, että oikeastaan ainoa asia mikä voi tehdä ihmisen onnelliseksi on se, ettei ihmettele mitään (1,6,1). Ajatus liittyy Pythagoraan opetuksiin.

Nil debet
Ks. **nihil debet**.

Nil desperandum.
'Ei pidä olla epätoivoinen mistään'. Horatiuksen kotiseutua ylistävästä oodista (1,7,27), joka on omistettu keisari Augustuksen kannattajalle Munatius Plancukselle (jonka suureellinen ja kauas näkyvä hautamonumentti sijaitsee Rooman ja Napolin puolivälissä, Monte Orlandon huipulla lähellä Gaetaa). Oodin kohta liittyy tarinaan salamislaisesta Teukroksesta. Troijan sodassa Teukros jättää kostamatta Aiaan, isänsä velipuolen puolesta, minkä vuoksi isä karkottaa hänet pois kotoa. Teukros ei epätoivoistu, vaan lähtee matkaan, saapuu Kyprokselle ja perustaa sinne kaupungin, jolle antaa kotipaikkansa nimen Salamis. Samasta Horatiuksen runosta on sanonta **Nunc vino pellite curas** (ks. tätä). Teukroksen suuhun on myös pantu ilmaus **Patria est ubicumque est bene** (ks. myös tätä).

Nil dicit
Ks. **nihil dicit**.

Nil durare potest tempore perpetuo.
'Mikään ei voi kestää ikuisesti'. Kyseessä on piirtokirjoituksena säilynyt säe runosta (CIL 4, 9123,1), joka on löytynyt Vesuviuksen tuhkaan elokuussa vuonna 79 jKr. hautautuneesta Pompeijista. Runomitta on pentametriä.

Nil est amore veritatis celsius.
'Mikään ei ole totuudenrakkautta korkeampaa'. Säe Prudentiukselta (*Peristephanon liber*, 10,388). Runomitta on jambista senaaria.

Nil est dictu facilius!
'Mikään ei ole helpompaa kuin sanoa', ts. helpommin sanottu kuin tehty. Repliikki Terentiuksen komediasta *Phormio* (300).

Nil habet infelix paupertas durius in se
quam quod ridiculos homines facit.
'Köyhyyden aiheuttamassa kurjuudessa kaikkein kovinta on, että se tekee ihmisestä pilkan kohteen'. Runositaatti on Juvenaliksen kolman-

nesta satiirista (3,152-3). Runomitta on heksametriä.

Nil homini certum est.
'Mikään ei ihmiselle ole varmaa'. Sitaatti maanpakoon joutuneen ja Roomaan turhaan haikailevan Ovidiuksen kokoelmasta *Valituslauluja* (*Tristia*, 5,5). Vrt. **Nihil esse certi**.

Nil mortalibus ardui est.
'Mikään ei kuolevaisille ole vaikeaa'. Sitaatti Horatiuksen oodista (1,3,37), jossa hän toivottaa Kreikkaan matkustavalle, tulevalle Rooman kansallisrunoilija Vergiliukselle hyvää matkaa. Runossa Horatius puhuu siitä, kuinka matkustaminen on jumalan tahdon vastaista. Siteeratussa kohdassa hän toteaa, että ihminen ei pidä mitään estettä itselleen mahdottomana: ihminen on niin röyhkeä, että hän sallii itselleen asioita jotka jumala on häneltä kieltänyt. Säkeen runomitta on versus Glyconeus.

Nil novi sub sole.
'Ei mitään uutta auringon alla'. Ks. **Nihil sub sole novum.**

Nil posse creari
de nilo.
'Mitään ei voi luoda tyhjästä'. Sitaatti on Lucretiuksen heksametrimittaisesta epikurolaisen maailmankuvaa opettavasta filosofisesta runoelmasta nimeltä *Maailmankaikkeudesta* (*De rerum natura* 1,155-6). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Ex nihilo nihil** tai **De nihilo nihil**, 'ei mistään mitään', ts. tyhjästä ei voi syntyä mitään (vrt. Lucretius, *De rerum natura* 1,265).

Nil ultra
Ks. **nihil ultra**.

Nimia familiaritas parit contemptum.
'Liiallinen tuttavallisuus synnyttää halveksuntaa'. Sitaatti kirkkoisä Augustinukselta (*Scala paradisi*, 8).

Nisi
Jollei, ellei; paitsi.

Nisus
Nojautuminen, tukeutuminen; ponnistus; pyrkimys, tavoittelu; kiertokulku (tähtien). Myös muodossa **nixus**.

Nitimur in vetitum semper cupimusque negata.
'Me haluamme aina sitä mikä ei ole sallittua, me himoamme kiellettyä'. Sitaatti runoilija Ovidiuksen runokokoelmasta *Rakkauksia* (*Amores*, 3,4,17)

Nixus
Ks. **nisus.**

n. l.
Ks. **non licet.**

N. N. tai **NN.**
Ks. **nomen nescio** tai **notetur nomen.**

Nobilium postulata
Ks. **postulata nobilium.**

Nobis absente
Meidän poissaollessamme; poissaollessamme, ollessamme poissa.

Nocere facile est, prodesse difficile.
'Helppo on vahingoittaa, vaikea hyödyttää'. Sanonta säilynyt Quintilianuksen puhujan koulutusta käsittelevässä teoksessa *Institutio oratoria* (8,5,6).

Nocte
Yöllä. Lyhennetään n.

Nocturna enuresis
Ks. **enuresis nocturna.**

Nocturnus pavor
Ks. **pavor nocturnus.**

Nolens volens.
'Tahtomattaan tai tahtoen', ts. halusi tai ei. Ks. **Volens nolensque.**

Noli equi dentes inspicere donati.
'Älä katso lahjahevosen hampaita'. Tällaisen kansan sananlaskun mainitsee Raamatun latinantaja Hieronymus erään kommentaarinsa esipuheessa (*Comm. in Ephesios*, praefatio). Vastakkaista näkemystä edustaa sentenssi **Sic notus Ulixes?** – ja huonostihan tämän sentenssin ensimmäiselle lausujalle käy (ks. **Quidquid id est timeo danaos et dona ferentes**).

Noli me tangere!
'Älä koske minuun!' Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Joh.20:17). Sanojana on tässä Jeesus.

Noli, obsecro, istum disturbare.
'Älä, pyydän, sotke sitä', ts. et viitsisi sotkea sitä. Arkhimedeen, antii-

kin suurimman matemaatikon, viimeiset sanat. Roomalaisten piirittäessä Syrakusaa suunnitteli Arkhimedes laitteita, mm. erilaisia ammuksenheittolaitteita, laivankaatovipuja ja polttopeilejä, joiden ansiosta Syrakusaa ei valloitettu ennen kuin erään syrakusalaisten viettämän uskonnollisen juhlan aikana. Roomalaisten tunkeuduttua kaupunkiin syntyi sekasorto, mutta matemaattisiin ongelmiinsa keskittynyt Arkhimedes ei sitä huomannut, vaan piirteli puutarhassaan ympyröitä hiekkaan. Kun roomalainen sotilas tuli häntä häiritsemään, sanoi hän sotilaalle ylläolevat sanansa kreikaksi, ja sai miekasta. Lentävänä lauseena muodossa **Noli turbare circulos meos!**, 'älä sotke ympyröitäni'. Tarinan kertoo Valerius Maximus kuuluisia sanoja ja tekoja esittelevässä teoksessaan *Facta ac dicta memorabilia* (8,7,ext.7).

Nolite ergo esse solliciti in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi: sufficit diei malitia sua.
'Älkää siis huomisesta olko huolissanne. Sillä huominen päivä tulee olemaan huoli itselleen. Kullekin päivälle on omissa murheissa kylliksi'. Jeesuksen pitämän vuorisaarnan sanat ovat *Vulgatasta,* roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä, pyhän Hieronymuksen tekemästä käännöksestä (Matt.6:34). Vrt. **Carpe diem.**

Nolite iudicare, ut non iudicemini.
'Älkää tuomitko, ettei teitä tuomittaisi'. Nämä Jeesuksen vuorisaarnassaan lausumat sanat ovat *Vulgatasta,* kauan virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.7:1).

Ne mittatis margaritas vestras ante porcos.
'Älkää heittäkö helmiänne sioille'. Lentävä lause on lyhennetty Jeesuksen vuorisaarnassaan lausumista sanoista (Matt.7:6). Kohdasta on peräisin sanonta **Margaritas ante porcos.** 'Helmiä sioille'.

Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra.
'Älkää säilyttäkö rikkauksianne maassa'. Jeesuksen sanoista luultavasti ainoat, joihin pankitkin kernaasti yhtyvät. Vuorisaarnasta oleva sitaatti on peräisin *Vulgatasta,* jota roomalaiskatolisessa kirkossa käytettiin kauan ainoana virallisena Raamatun tekstilaitoksena (Matt.6:19).

Nolite timere.
'Älkää pelätkö'. Näin rauhoittelee enkeli paimenia kedolla (Luuk.2:10) sekä Jeesus tultuaan tapaamaan opetuslapsiaan kuolemansa jälkeen (Luuk.24:36). Sanat ovat *Vulgatasta,* roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä, pyhän Hieronymuksen laatimasta latinannoksesta.

Noli turbare circulos meos!
'Älä sotke ympyröitäni'. Ks. **Noli, obsecro, istum disturbare**

Nomen est omen.
'Nimi on enne'. Plautuksen komediassa *Persialainen* toteaa orja Toxilus, että **Nomen atque omen**, 'nimi ja (samalla) myös enne' (**Persa**, 625). Tästä repliikistä on kyseinen lentävä lause lähtöisin.

Nomen nescio
Nimeä en tiedä; nimi tuntematon; en tunne nimeltä, en tiedä nimeä. Käytetään esimerkiksi lomakemalleissa nimen kohdalla merkitsemässä, että tähän tulee asianosaisen henkilön nimi. Kaunokirjallisuudessa käytetään silloin kun kirjailija ei ole saanut keksityksi henkilölle tai paikkakunnalle nimeä. Jos tarinalla on esikuvansa todellisuudessa, väite, ettei tunne nimeä, tarkoittaa ettei halua sanoa sitä. Lyhennetään N. N. tai NN.

Nomen notetur
Ks. **notetur nomen**.

Nomen nudum
Paljas nimi; pelkkä nimi (lajinimi) ilman määreitä.

Nomina sunt odiosa.
'Nimet ovat vihattavia' ts. nimet on parempi jättää mainitsematta. Ks. **Homines notos sumere odiosum est.**

Nomine mutato
Ks. **mutato nomine**.

Nomine renovato
Uudistetulla nimellä; uudella nimellä; kun nimi oli vaihdettu.

Nominis umbra
Nimen varjo. Ks. **magni nominis umbra**.

Non admittitur
Ei hyväksytä; hylätään, hylätty-arvosana.

Non animo compos
Ei järjissään. Sananmukaisesti "ei mieltään hallitseva".

Non bis in idem
Sama kuin **ne bis in idem**.

Non compos mentis
Ks. **non mentis compos**.

Non constat
Ei ole ilmeinen; ei ole selvä, ei ole varma; epäselvä; ei ole todistettu.

Non cuivis homini contingit adire Corinthum.
'Ei kellä tahansa ihmisellä ole mahdollisuutta mennä Korinttiin', ts. ei kaikille ole suotu hyvettä ja kunniaa. Säe on Horatiuksen runokirjeestä (1,17,36) ja sen esikuvana on kreikkalainen sanonta, jonka mukaan ei kellä tahansa ole mahdollisuutta elää Korintissa (sillä Korintissa eläminen oli erittäin kallista). Runomitta on heksametriä. Horatiuksen runossa säetta edeltää säe **Princibus placuisse viris non ultima laus est** (ks. tätä).

Non eritis sicut hypocritae.
'Älkää olko niin kuin teeskentelijät'. Jeesuksen sanat virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä *Vulgatasta* (Matt.6:5).

Non datur tertium
Kolmatta ei anneta; kolmatta vaihtoehtoa ei ole; jompi kumpi, joko -tai -tilanne. Ks. **principium exclusii tertii.**

Non ens
Ei oleva; ei olio; ei olevainen; ei-oleva; olematon.

Non esse
Ei olla; olla olematta; olemattomuus; olla olematta olemassa; ei-oleminen.

Non est
Ei ole.

Non est ad astra mollis e terris via.
'Maan päältä tie tähtiin ei ole helppo'. Lause on repliikki Senecan näytelmästä *Raivoava Herakles* (*Hercules furens*, 437). Ajatus on periaatteessa sama kuin kristittyjen käyttämän lentävän lauseen **Per aspera ad astra**, 'kärsimysten kautta tähtiin' (tosin ilmauksen kärsimys viittaa lähinnä askeesiin). Vrt. **Ad astra (...)** ja **Sic itur ad astra.**

Non est bonum esse hominem solum.
'Ei ole ihmisen hyvä olla yksin'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (1.Moos.2:18).

Non est, crede mihi, sapientis dicere: "Vivam".
Sera nimis vita est crastina – vive hodie!
'Ei ole, usko minua, viisasta sanoa: "Huomenna alan elää". Huomenna on liian myöhäistä elää – elä tänään.' Elegiamittainen säepari runoilija Martialikselta (*Epigrammit*, 1,15,11). Vrt. **Carpe diem.**

Non est inventus
Ei ole löydetty; ei ole havaittu; ei ole huomattu; ei ole keksitty.

Non est tanti
Ei ole niin paljon arvoinen; ei ole sen arvoinen.

Non est vivere sed valere vita est.
'Elämä ei ole elossaolemista vaan hyvinvointia' ts. elämä ei ole hengissäpysymistä vaan hyvinvointia, terveyttä ja onnea varten. Säe Martialiksen epigrammista (6,70,15). Runomitta on hendekasyllabusta.

Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem.
'Korkoa vastaan älä lainaa veljellesi rahaa, älä ruokaa äläkä mitään muutakaan'. Raamatunkohta, joka kieltää juutalaisilta koronottamisen. Ainoa poikkeus ovat toisuskoiset, esimerkiksi kristityt, joille saa lainata rahaa korkoa vastaan. Keskiajalla katolinen kirkko tuomitsi kristityiltä ankarasti koronoton, sillä Raamattuhan kieltää koronottamisen veljeltä, ja koska – kuten Tuomas Akvinolainen huomauttaa – kaikki kristityt ovat veljiä keskenään, ei kristitty saa lainata toiselle rahaa korkoa vastaan (*Summa theologiae*, 2,2,q.78,a.1.). Kaikki ne raamatunkohdat, joissa kielletään rikastumasta koronottamisella, ovat Vanhassa Testamentissa (2.Moos22:24; 3.Moos.25:36; Neh.5; Ps.15; Hes.18:18). Uudessa Testamentissa puolestaan käsketään kaikki omaisuus jakaa köyhille. Sitaatti on *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (5.Moos.23:19).

Non haberi sed esse.
'Ei tulla pidetyksi jonakin, vaan olla sitä', ts. ei näyttää joltakin vaan olla sitä. Tähtitieteilijä Tyko Brahen tunnuslause. Ks. **Bonus esse quam videri maluit.**

Non in solo pane vivit homo.
'Ihminen ei elä pelkästään leivästä'. Jeesuksen opetus *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (Matt.4:4).

Non intellegunt homines, quam magnum vectigal sit parsimonia.
'Eivät ymmärrä ihmiset, miten suuri tulonlähde säästäväisyys on'. Ajatus on peräisin Cicerolta (*Paradoxa stoicorum*, 49).

Non iteretur
Älköön toistettako; älköön uudistettako. Lyhennetään non iter.

Non libet
Ei miellytä; ei tee mieli; ei kiinnosta.

Non licet
Ei saa; ei ole luvallista, ei ole sallittua; kielletty. Lyhennetään n. l.

Non liquet
'Ei ole selvä', ts. asiaa ei voida ratkaista. Juridinen ilmaus, jota käyttävät mm. Cicero (esim. *Pro Cluentio*, 76), Quintilianus ja Gellius.

Non mentis compos
Ei järjissään. Sananmukaisesti "ei mielensä hallitseva".

Non multa sed multum.
'Ei kaikenlaista mutta paljon'. Ks. **Aiunt enim multum legendum esse, non multa.**

Non obstante
Huolimatta (jostakin); vastoin (jotakin). Lyhennetään non obst.

Non omnia nimirum eidem di dedere. Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis.
'Eivätpä jumalat todellakaan anna yhdelle kaikkea. Voittaa osaat, Hannibal, mutta et käyttää voittoasi'. Kerrotaan, että kun Hannibal oli voittanut Cannaen taistelun, piti hänen armeijansa ratsuväen päällikkö Maharbal tärkeänä, että seuraavana hyökättäisiin mahdollisimman pian Roomaan. Hän lupasi, että jos Hannibal antaisi hänelle ratsujoukon, saisi Hannibal viiden päivän kuluttua aterioida Capitoliumilla. Hannibal kieltäytyi (ehkä hän piti sotimista syömistä tärkeämpänä). Silloin Maharbal sanoi nuo sanat – arvattavasti puunin kielellä. Niin jäi Hannibalilta Rooma valloittamatta. Sitaatti on Liviuksen *Rooman historiasta* (*Ab urbe condita*, 22,51,4). Lentävänä lauseena käytetään yleensä sanoja **Vincere scis**, 'osaat tosin voittaa (...)', ts. onnistut saamaan hyviä tilaisuuksia, mutta et osaa (tai uskalla) käyttää niitä hyväksesi.

Non omnia possumus omnes.
'Emme me kaikki osaa kaikkea' ts. ei ole niin, että me kaikki osaisimme kaikkea. Sitaatti Vergiliuksen kahdeksannesta paimenlaulusta (*Bucolica*, 8,63). Runomitta on heksametriä.

Non omnis moriar.
'En kuole kokonaan'. Sitaatti on Horatiuksen oodista (3,30,6), jossa hän vakuuttaa, että hän ei kuole kokonaan vaan että kuolemattomien runojensa ansiosta myös suurin osa hänestä itsestään jää elämään. Sitaatti on samasta runosta kuin lause **Exegi monumentum aere perennius.**

Non operae pretium est
Ei ole vaivan arvoinen; ei kannata.

Non passibus aequis
Ei yhtä suurin askelin; lyhyemmin askelin. Ilmaus on Vergiliukselta (**Aeneis**, 2, 724).

Non placet
Ei miellytä; vastustan; ei-ääni, kieltävä ääni äänestyksessä.

Non plus ultra.
'Edempänä ei enää mitään'. Kerrotaan, että Herakles matkoillaan pystytti Erytheiaan patsaat, ja myöhemmin ajateltiin, että Erytheialla tarkoitettiin Gibraltarin salmen kallioita, joita alettiin kutsua Herakleen pylväiksi. Myöhemmin runoilija Pindaros laati Nemean kisojen voittajan kunniaksi oodin, jossa hän mainitsee, että Herakleen pylväiden takana ei ole mitään (*Nemea*, 3,21). Keskiajalla sanonta yhdistettiin raamatunsanoihin **Usque huc venies et non procedes amplius** (ks. tätä), ja lausetta alettiin käyttää myös merkityksessä 'tästä edemmäs ei voi mennä' tai 'tästä edemmäs ei saa mennä'. Nykyään ilmausta käytetään merkityksessä 'ei parempaa' ts. lajissaan täydellinen, huipputuote jonka ylittäjää ei ole. Myös muodoissa **Ne plus ultra** ja **Nec plus ultra.**

Non possumus
Emme voi. Ilmaus on Raamatun Apostolien teoista (4:20) ja sitä ovat käyttäneet kirkolliset päämiehet silloin, kun he eivät ole halunneet täyttää sellaisia maallisten vallanpitäjien vaatimuksia jotka ovat kirkon sääntöjen vastaisia.

Non prosequitur
Ei jatka; kanteen raukeaminen.

Non quis sed quid
Ei kuka vaan mikä; ei kuka vaan mitä.

Non quo sed quomodo
Ei kenen toimesta vaan millä tavalla; ei kuka vaan miten.

Non scholae, sed vitae.
'Ei koulua vaan elämää varten'. Ks. **Non vitae sed scholae discimus.**

Non semper Saturnalia erunt.
'Ei Saturnalia-juhlia jatkuvasti tulla viettämään', ts. ei joulu ole ainainen. Roomalaisten Saturnalia-juhlat sijoittuivat joulukuun loppupuolelle ja ne vastaavat lähes täysin kristillistä joulua: maailmaan syntyy poikavauva (nimeltään Saturnus) joka tuo uuden kulta-ajan maan päälle. Juhlan kunniaksi lapsille annetaan lahjoja, ruokaa syödään runsain määrin ja muutenkin huono-osaisille tarjotaan hyvinvoinnin murusia, sillä kulta-aikanahan kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään ja ra-

kastavat lähimmäistään. Itse asiassa kristityt antoivat vanhalle juhlalle vain uuden nimen. Sitaatti on filosofi Senecan kirjoittamasta, kuollutta keisari Claudiusta ja hänen jumalaksikorottamistaan pilkkaavasta tekstistä nimeltä *Kurpitsaksikorottaminen* (*Apocolocyntosis*, 12,2).

Non sequitur
Ei seuraa; siitä ei seuraa että; epälooginen päätelmä, virhepäätelmä jossa johtopäätös ei seuraa loogisesti premisseistä.

Non serunt, neque metunt.
'Eivät kylvä eivätkä niitä'. Ks. **Respicite volatilia caeli (...).** Vrt. **Ut sementem feceris, ita metes.**

Non sibi sed omnibus
Ei itselleen vaan kaikille; ei itsensä vaan kaikkien hyväksi.

Non sibi sed patriae
Ei itselleen vaan isänmaalle; ei itsensä vaan isänmaan hyväksi.

Non sine laude (approbatur)
Ei ilman kiitosta (hyväksytään); hyväksytty ei ilman kiitosta. Yliopistollinen arvosana.

Non sine numine
Ei ilman jumalallista voimaa; ei ilman jumalallista sallimusta; ei ilman jumalallista tahtoa; Jumalan avulla; Jumalan tahdosta.

Non, si male nunc, et olim
sic erit.
'Vaikka nyt menee huonosti, niin ei aina tule olemaan'. Sitaatti Horatiuksen oodista, jossa hän suosittelee kohtuutta eli kultaista keskitietä (**Aurea mediocritas**), jota kulkemalla parhaiten välttää vaikeat vastoinkäymiset (2,10,17-8). Oodin runomitta: metrum Sapphicum minus.

Non sponte
Ei omasta tahdosta; tahtomatta; vastentahtoisesti.

Non subito delenda
Ei heti tuhottava; ei kiireellinen hävitettävä, hävitettävä mutta ei heti.

Non sufficit
Ei riitä.

Non sum qualis eram.
'En ole millainen olin', ts. en ole enää sellainen kuin olin ennen. Näin toteaa runoilija Horatius, joka oodissaan puhuttelee rakkaudenjumala

Venusta ja rukoilee tätä jättämään hänet rauhaan, sillä hänestä ei ole sopivaa, että hänellä, viisikymppisellä vanhalla miehellä on niin kovat himot kun muuten ei kunto enää ole sama kuin mikä nuorempana oli (*Oodit*, 4,1,3). Runomitta: versus Glyconeus.

Non vitae sed scholae discimus.
'Me emme opiskele elämää vaan koulua varten'. Näin pahoittelee kirjeessään filosofi Seneca, jonka mukaan kaikessa, myös opiskelussakin liioitellaan siinä määrin, ettei enää opiskella elämää vaan koulua varten (Seneca, *Epistulae*,106,12). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Non scholae sed vitae.** 'Ei koulua vaan elämää varten', ts. meidän tulee opiskella elämää varten, ei koulua.

Non vobis solum
Ei teille ainoastaan; ei vain teille, ei vain teidän hyödyksenne. Vrt. **sic vos non vobis**.

Nosce te ipsum.
'Tunne itsesi'. Kerrotaan, että kun muinaiset ns. Kreikan seitsemän viisasta kokoontuivat miettimään, mikä olisi tärkein elämänohje minkä ihmisille voisi opettaa, he tulivat siihen tulokseen, että paras ja hyödyllisin on käsky "Tunne itsesi". Ohjetta pidettiin niin tärkeänä, että se kirjoitettiin (kreikaksi tietenkin) Delfoissa Apollon temppelin seinään elämänohjeeksi. Ajatus on myös esitetty filosofi Thaleen (yhden noista seitsemästä viisasta) opetuksena. Ajatusta käytetään myös Goethen *Faustissa* (2,2). Voltaire toteaa, että tuo kehotus sopii vain Jumalalle, sillä ainoastaan Jumalalle itsensä tunteminen on mahdollista. Asterix-seikkailussa *Jumaltenrannan nousu ja tuho* lausetta siteerataan kreikaksi (gnôthi seauton), mutta sen merkitystä ei tunneta (ks. **Graeca sunt non leguntur**). Lentävä lauseena joskus lyhyesti muodossa **Nosce te.** Vrt. **Ne quid nimis.**

Nos duo turba sumus.
Me kaksi olemme joukko; koko porukasta on jäljellä enää me kaksi, se suuri joukko olemme me kaksi; me kaksi olemme jo ryhmä. Ilmaus on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (1,355), kohdasta jossa ihmiskunnan edustajia on jäljellä enää kaksi, Deukalion ja Pyrrha.

Nos ignoremus, quid sit matura senectus.
Scire aevi meritum, non numerare decet.
'Olkoon meille vierasta kypsä vanhuus. Tärkeää on tuntea elämän tarkoitus, ei laskea sen pituutta', ts. tärkeä ei ole elämän pituus vaan sen laatu. Tämä eleginen säepari on Ausoniuksen vaimolleen omistamasta runosta (Ausonius, *Epigr.* 18).

Nosse volunt omnes, mercedem solvere nemo.
'Kaikki haluavat tietää, mutta tiedosta ei kukaan halua maksaa'. Näin

runoili satiirikko Juvenalis (7,157). Runomitta on heksametriä.

Nostra memoria
Meidän aikanamme.

Nostra sponte
Meidän omasta tahdostamme; omasta tahdostamme, vapaaehtoisesti.

Nostro marte
Omalla taistelutavallamme; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollamme.

Nostro periculo
Omalla vaarallamme; omalla päätöksellämme ottaa vaara; omalla vastuullamme.

Nostrum mare
Ks. **mare nostrum**.

Nota
Merkki; tuntomerkki, tunnus, leima, merkki; kirjoitusmerkki, kirjain, erikoismerkki; merkintä; muistutus; huomautus, nuhde; muistiinpano; laskelma.

Nota bene
Huomaa hyvin; huomaa, pane tarkoin merkille. Lyhennetään N. B.

Notabilia bona
Huomionarvoiset varat, hyödyt; huomioonotettava varallisuus; huomattavat edut.

Nota characteristica
Tunnusomainen piirre; merkittävä piirre, ominainen tunnusmerkki; luonteenomainen tunnusmerkki.

Notae librariorum
Välimerkit. Sananmukaisesti "kirjurien merkit".

Notae variorum
Ks. **variorum notae**.

Notandum
Merkillepantava (asia); huomattavaa, huomioonotettavaa; muistiinmerkittävä; muistettava; huomautettava.

Nota prima
Ks. **prima nota**.

Notarius publicus
Julkinen notaari. Lyhennetään N. P.

Notetur nomen
Nimi merkittäköön; nimi tähän (merkittäköön). Lomekkeen kohdassa, johon täyttäjän on kirjoitettava nimensä. Lyhennetään NN tai N. N.

Nova stella
Uusi tähti; nova.

Nova terra
Ks. **terra nova**.

Novum Testamentum
Uusi testamentti, Raamatun jälkimmäinen osa. Lyhennetään NT.

N. P.
Ks. **notarius publicus**.

N. T. tai **NT.**
Ks. **Novum Testamentum**.

Nubit
Tulee vaimoksi; menee naimisiin (nainen). Ilmausta käytetään vain naisesta. Miehestä puhuttaessa ks. **uxorem ducit**.

Nuda veritas.
'Alaston totuus'. Ilmaus peräisin Horatiuksen oodista (1,24,7).

Nudis verbis
Alastomin sanoin; koruttomasti (puheesta); paljain sanoin.

Nugae
Mitättömyyksiä; merkityksettömiä, tyhjänpäiväisiä asioita, joutavuuksia; piloja; bagatelleja; hyödyttömiä ihmisiä, tyhjäntoimittajia.

Nugae canorae
Merkityksettömiä lauluääniä; kauniita mutta sisällöttömiä ääniä; tyhjiä sulosointuja; turhaa helinää. Viimeksimainitussa merkityksessä ilmaus esiintyy Horatiuksella (**Ars poetica**, 322)

Nugis armatus
Hyödyttömyyksillä varustettu; turhuuksilla varustautunut (tai varustettu); varustautunut mitättömyyksillä; varustautunut mitättömyyksiin tai turhuuteen.

Nulla bona
Ei mitään etuja; ei etuisuuksia; ei varoja, ei omaisuutta.

Nulla dies maerore caret.
'Ei yksikään päivä ole vailla murhetta'. Sitaatti Senecan tragediasta (*Troades*, 77).

Nulla dies sine linea.
'Ei päivää ilman piirtoa', ts. 'ei päivää ilman siveltimenvetoa', 'ei päivää ilman riviä'. Lentävänä lauseena yleensä merkityksessä: ei päivääkään ilman työntekoa. Tämä oli suosittu sananlasku jo antiikissa, kertoo Plinius vanhempi *Luonnonhistoriassaan* (35,84). Sanonnan synty liittyy kreikkalaiseen taidemaalari Apelleeseen, joka ei koskaan ollut niin kiireinen, etteikö hän olisi päivittäin harjoittanut maalaamista edes siveltimenvedon verran.

Nulla fere causa est in qua non femina litem moverit.
'Ei ole juuri ollenkaan oikeusjuttuja jossa nainen ei olisi riidan alkusyy', ts. kaikkien haasteiden takana on nainen. Säe Juvenaliksen pitkästä naisvihamielisestä satiirista (Juvenalis, 6,242-3).

Nulla poena
Ei rangaistusta; legaliteettiperiaate, periaate jonka mukaan vain laissa mainitusta rikoksesta voidaan antaa rangaistus: teko on rikos vain jos siitä on laissa maininta, ja rikoksesta saa rangaista vain jos laki määrää siitä rangaistuksen.

Nulla regula sine exceptione.
'Ei sääntöä ilman poikkeusta'. Tämä sääntö on todennäköisesti luotu keskiajalla.

Nulli secundus
Ei kenellekään toinen; ei ketään huonompi. Ilmaus esiintyy Liviuksella (*Ab urbe condita*, 23,10,7).

Nullis amor est sanabilis herbis.
'Rakkautta ei voi parantaa millään yrteillä', ts. rakkauden tautiin ei ole lääkettä. Näin valittaa auringonjumala Foibos Apollon rakastuttuaan Dafneen. Sitaatti on Ovidiuksen teoksesta *Muodonmuutoksia* (1,523). Vrt. **Principiis obsta!**

Nullius bona
Ei kenenkään varat; omistajaton omaisuus, isännätön varallisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Nullius filius / filia
Ei kenenkään poika / tytär; avioton lapsi.

Nullius res
Ks. **res nullius**.

Nullius terra
Ks. **terra nullius**.

Nullo modo
Ei millään tavalla; ei mitenkään.

Nullo negotio
Ilman mitään vaivaa; vaivatta. Sananmukaisesti "ei minkäänlaisella vaivalla".

Nullum est iam dictum quod non sit dictum prius.
'Ei ole sanottu mitään sellaista mitä ei olisi sanottu jo aiemmin', ts. kaikki on jo sanottu. Tämä sanotaan Terentiuksen näytelmässä *Eunukki* (*Eunuchus*, 41).

Nullum magnum ingeniae sine mixtura dementiae fuit.
'Ei koskaan ole ollut suurta neroutta ilman että siihen olisi sekoittunut hulluutta', ts. neroudessa on aina ripaus hulluutta. Sitaatti Senecan tutkielmasta nimeltä *Mielenrauhasta* (17,10), jossa hän siteeraa Aristotelesta latinaksi (Aristoteles, *Problemata*, 30,1). Samasta kohdasta ovat sanonnat **Aliquando et insanire (...)** ja **Frustra poeticas (...).**

Nullus dolor est, quem non longinquitas temporis minuat ac molliat.
'Ei ole tuskaa jota pitkä aika ei vähentäisi ja pehmentäisi', ts. murhe vähenee ajan kanssa, aika parantaa haavat. Sitaatti Ciceron kirjeestä tyttärensä Tullian kuoleman jälkeen (*Ad familiares*, 4,5,6). Vrt. **Omnem consolationem vincit dolor.**

Nullus est liber tam malus, ut non aliqua parte prodesset.
'Ei ole niin huonoa kirjaa etteikö siinä olisi jotain hyödyllisiä kohtia'. Näin tapasi aikoinaan sanoa Plinius vanhempi, joka oli varsinainen lukutoukka. Setänsä toimista kertoo Plinius nuorempi eräässä kirjeessään, josta kyseinen sitaatti (*Epistulae* 3,5,10) Vrt. **Multum, non multa.**

Num.
Numerius. Roomalainen etunimi.

Numerus clausus
Suljettu lukumäärä; rajoitettu määrä; enimmäismäärä joka hyväksytään; rajoitettu sisäänotettavien määrä, periaate jonka mukaan hakijoi-

ta otetaan vain rajallinen määrä.

Numerus currens
Juokseva luku; juokseva numero, numero joka ilmoittaa monesko kappale on kyseessä, esimerkiksi kokoelman kappaleet voidaan numeroida juoksevalla numeroilla hankintajärjestyksessä.

Numerus bestiae.
'Pedon luku'. Ks. **Hic sapientia est (...)**.

Numine benigno
Ks. **benigno numine**.

Nummus avarorum deus est et spes cupidorum.
'Raha on saiturien jumala ja ahneiden toivo'. Säe keskiaikaisesta laulusta (*Carmina Burana*, 11,14). Runomitta on leonilaista heksametriä.

Numquam dormio
En nuku koskaan; en lepää koskaan, olen alati valveilla.

Numquam est fidelis cum potenti societas.
'Liitto mahtavamman kanssa ei koskaan ole luotettava'. Sitaatti on Phaedruksen opettavaisesta sadusta (1,5,1), jossa vahvin (eli leijona) käyttää vahvemman oikeuksiaan eikä kukaan (lehmä, vuohi ja lammas) voi sille mitään. Faabelin on kertonut myös Aisopos (339) ja Babrius (67).

Numquam non paratus
Ei koskaan valmistautumaton; aina valmis, aina valmistautunut; aina valmista, aina tarjolla.

Numquam periclum sine periclo vincitur.
'Vaaraa ei koskaan voiteta ilman vaaraa', ts. vaaran voittaminen vaatii riskinottamista. Ajatus on peräisin jostain Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä (N 7).

Nunc autem manent, fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas.
'Niin pysyvät usko, toivo ja rakkaus, nämä kolme; mutta näistä suurin on rakkaus'. Sitaatti Paavalin kirjeestä korinttilaisille (1.Kor.13:13), teksti peräisin *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta. Ks. **Caritas patiens est (...)**.

Nunc est bibendum.
'Nyt on juotava'. Näillä sanoilla alkaa Horatiuksen oodi (1,37), jossa ryyppäämisen syyksi ilmoitetaan Kleopatran kuolema. Viiniä ei kuitenkaan juoda murheeseen, vaan iloon, sillä runossa Kleopatra esitetään

Roomalle tuhoisan vaaralliseksi naiseksi. Siksi Horatius kehottaa vieläpä panemaan jalalla koreasti sekä hakemaan kellarista vanhaa ja hyvää caecubuslaista vuosikertaviiniä. Vrt. seuraava sitaatti.

Nunc hactenus
Nyt tänne saakka, nyt tämän verran; nyt riittäköön tämä (tästa asiasta), eiköhän tämä riitä. Ilmausta käytetään lopetettaessa jonkin asian käsitteleminen ja oltaessa sitä mieltä, että asiasta puhuminen saa tällä kertaa riittää. Ilmausta käyttää esimerkiksi Cicero (*De divinatione*, 2,76).

Nunc vino pellite curas.
'Nyt karkottakaa huolet viinillä', ts. karkottakaa huolet juomalla viiniä. Tässä on taas yksi niistä monista syistä, joiden vuoksi Horatius kehottaa juomaan viiniä (vrt. esim. edellinen sitaatti). Säe on Horatiuksen oodista (1,7,31), samasta runosta kuin on sanonta **Nil desperandum** (ks. tätä).

Nuntio vobis gaudium magnum: habemus papam.
'Ilmoitan teille suuren ilon: meillä on paavi'. Näin kuulutetaan Pietarinkirkon edustalle kokoontuneelle kansanjoukolle kun kardinaalit ovat keskuudestaan valinneet uuden paavin.

Nupta
Avioitunut (nainen).

Nusquam est, qui ubique est.
'Joka on kaikkialla, ei ole missään'. Sitaatti Senecan moraalikirjeestä (*Epistulae morales*, 2,2).

O.
Ks. **opus**.

O
11. Luvun yksitoista saattoivat roomalaiset joskus (lähinnä kristillisellä ajalla) merkitä kirjaimella O.

O. A. D. G.
Ks. **omnia ad Dei gloriam**.

O. A. M. D. G.
Ks. **omnia ad maiorem Dei gloriam**.

ob.
Ks. **obiit**.

Obiit
Kuoli, on kuollut. Sananmukaisesti "lähti kohti (vainajien maata)". Lyhennetään ob.

Obiit sine prole
Lähti ilman jälkeläisiä; kuoli ilman rintaperillisiä. Lyhennetään ob. s. p.

Obit anus, abit onus.
'Kuolee akka, poistuu taakka'. Kerrotaan, että tämän sanamuunnoksen filosofi Schopenhauer, tuo Gdanskin suuri misogyyni, lausui kun hänen taloudenhoitajattarensa kuoli.

Obiter
Sivumennen; sattumalta; samalla.

Obiter dictum
Ohimennen sanottu; sivumennen tehty huomio; satunnainen huomio; epävirallinen kommentti. Monikko **obiter dicta** .

Obiter scriptum
Ohimennen kirjoitettu; sivumennen kirjoitettu huomio; satunnainen kirjoitus. Monikko **obiter scripta**.

Obitus
Poismeno; kuolema.

Obligatio naturalis
Luonnollinen velvoitus; luontaisvelvoite, velvollisuus josta laki ei puhu mutta joka on ikään kuin luontaisesti olemassa.

obs.
Ks. **observa**.

Obscuris vera involvens
Kietoen todet hämäryyksiin; verhoten tosiasiat hämäriin sanoihin; puhuen (tai kirjoittaen) hämärästi tai koukeroisesti. Ilmaus on Vergiliukselta, puhujana ei ole poliitikko vaan ennustaja (*Aeneis*, 6, 100).

Obscurum per obscurius
Hämärä hämärämmällä; hämärän asian vielä hämärämpi selitys.

Observa
Huomaa; ota huomioon. Lyhennetään obs.

Observandum
Huomioonotettava; huomattava, huomioonotettava asia; muistettava

asia; huomautus, muistutus. Monikko **observanda**.

Observandum, non imitandum
Otettava huomioon, ei jäljiteltävä.

Obsidionalis corona
Ks. **corona obsidionalis**.

ob. s. p.
Ks. **obiit sine prole**.

Obstat nihil
Ks. **nihil obstat**.

o. c.
Ks. **opere citato**.

Occasio facit furem.
'Tilaisuus tekee varkaan'. Keskiaikainen sanonta, jonka esikuva lienee sanonta **Hominem etiam frugi flectit saepe occasio** (ks. tätä).

Oculis rectis
Ks. **rectis oculis**.

O curas hominum, o quantum est in rebus inane!
'Voi ihmisten huolia, voi miten paljon on turhaa!' Näin huudahtaa runoilija Persius satiirinsa alussa (1,1). Runomitta on heksametriä.

Oderint dum metuant.
'Vihatkoot, kunhan pelkäävät'. Historioitsija Suetoniuksen mukaan tämä oli keisari Caligulan mielilausahdus (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Caligula, 30,1). Alun perin lause on Acciuksen kirjoittamasta, kadonneesta *Atreus*-tragediasta.

Odi et amo.
'Minä vihaan ja rakastan'. Tässä tunnetussa ns. tuskanelegiassaan Catullus, runoissaan eräänlainen rakkauden orja, sanoo rakastavansa ja vihaavansa yhtä aikaa ja kärsivänsä niin kuin olisi ristiinnaulittu (Catullus 85,1). Ristiinnaulitseminen ei ollut tuskallinen ainoastaan fyysisesti vaan myös henkisesti, sillä se oli rangaistuksena niin häpeällinen, ettei Rooman kansalaisia ristiinnaulittu ollenkaan, vaan nämä teloitettiin miekalla (ks. **Civis Romanus sum**). Ristiinnaulitseminen oli Roomassa orjien kuolemanrangaistus, julkinen häpäisy ja varoitus muille orjille. Vrt. **Nec tecum possum (...)**.

Odi incredulus
Ks. **incredulus odi**.

Odi profanum vulgus et arceo.
'En välitä asiaan perehtymättömästä väestä vaan torjun sen', ts. en tavoittele sisvistymättömien suosiota vaan asiantuntijoiden arvostusta. Runosäe on sitaatti Horatiuksen oodista (3,1,1). Säkeen runomittana on hendecasyllabus Alcaicus. Runo jatkuu sanoilla **Favete linguis** (ks. tätä).

Odium
Viha; kauna.

Odium aestheticum
Esteettinen viha; esteettinen kauna, toisistaan poikkeavien kauneuskäsitysten poikima nurjamielisyys. Kyseessä on eräänlainen hankaussähkö, jota syntyy erilaisten esteettisten näkemysten joutuessa läheisiin tekemisiin toistensa kanssa. Ei yleensä ole vaarallista vaikka lyö kipinää, napsaa ja tuntuu epämiellyttävältä.

Odium medicinale
Lääketieteellinen viha; lääketieteellinen kauna, jota lääketieteen edustajat tuntevat toisiaan kohtaan (lääketieteen edustajiksi luetaan tässä kuuluviksi myös virallisen lääketieteen ulkopuolelle luokiteltavat parantajat); kilpailevien lääkäreiden asenne toisiaan kohtaan.

Odium musicum
Musiikillinen viha; eri musiikkimakuja edustavien näkemysten välinen kauna, joka on samanlaista kuin **odium aestheticum** (ks. tätä); orkesterien tai bändien toisiaan kohtaan tuntema kauna; eri soitinryhmiin kuuluvia instrumentteja soittavien muusikoiden välinen kauna, joka tulee parhaiten esiin niissä vitseissä, joita muusikot kertovat toisten soitinryhmien muusikoista; säveltäjien tai (yleensä samaa instrumenttia soittavien) muusikoiden välinen menestyksestä tai taidoista johtuva kauna.

Odium theologicum
Teologinen viha; teologinen kauna, jota teologit tuntevat toista mieltä olevia teologeja kohtaan.

Odor lucri
Liikevoiton haju; rahan haju, tuottoisan sijoituksen tuoksu. Henkilö, joka osaa haistaa rahan, tuntee kyseessäolevan tuoksun. Roope Ankka on tällainen henkilö.

O fallacem hominum spem fragilemque fortunam inanes nostras contentiones!
'Voi ihmisten toivon valheellisuutta, onnen haurautta ja turhia ponnistelujamme'. Ajatus on Ciceron *Puhujasta*-teoksessa (*De oratore*, 3,7). Lentävänä lauseena yleensä vain lausen alkuosa **O fallacem hominum spem!** 'Voi miten valheellinen onkaan ihmisen toivo!'

O felicem me.
'Oi minua onnellista!' Piirtokirjoitus Pompeijista, joka elokuussa vuonna 79 jKr. hautautui Vesuviuksen purkauksessa tuhkaan (CIL 4, 1262).

Offertorium
Uhrilahja, lahja; messu-uhrin valmistaminen; uhrivirsi, messu-uhrin valmisteluun liittyvä psalmivirsi; ehtoollisliturgian alku; rukousvirsi. Katolisessa kirkossa messun osa, messu-uhrin saattolaulu, jona aikana ehtoollisleipä ja -viini tuodaan. Vrt. **missa pro defunctis**.

Officia bona
Hyvät palvelukset. Hyviä palveluksia ovat esimerkiksi riidan sovittelijan yritykset saada sopu aikaan. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Officina Patris Natalis
Joulupukin paja.

Officio salvo
Ks. **salvo officio**.

Officium divinum
Jumalallinen toimitus; jumalanpalvelus.

Officium sacrum
Pyhä virka; pyhä velvollisuus; pyhä toimitus; inkvisitio.

O. F. M.
Ks. **ordo fratrum minorum**.

O fortunatos nimium, sua si bona norint agricolas
'Voi liiankin onnellisia olisivat maanviljelijät jos tietäisivät osansa erinomaisuuden'. Näin ylistää runoilija Vergilius pienviljelijän elämää ja jatkaa toteamalla, että kaukana aseellisista selkkauksista maa vuodattaa heille helpon elannon. Sitaatti on Vergiliuksen maanviljelyä käsittelevästä teoksesta *Georgica* (2,458-9). Vrt. **Beatus ille qui procul negotiis (...)**. Ks. myös *Asterix Britanniassa*.

O.H.S.S.
Ks. **ossa hic sita sunt**

ol.
Ks. **oleum**.

Oleum
Oliiviöljy; öljy. Lyhennetään ol.

Oleum adde camino
Pane öljyä tulisijaan; lisää öljyä tuleen, lisää öljyä kamiinaan, lisää pökköä pesään; pahenna tilannetta; hurjenna edelleen, lisää tehoa. Ilmaus esiintyy Horatiuksella (*Sermones*, 2, 3, 321)

Oleum et operam perdidi.
'Hukkaan meni minulta öljy ja vaiva', ts. turhaan näin vaivaa ja käytin rahaa. Repliikki Plautuksen komediasta *Poenulus*, jossa tyttö valittaa käyttäneensä turhaan aikaa ja ihovoiteita (332). Myöhemmin roomalaiset kirjailijat (Cicero ja Juvenalis) tarkoittivat ilmauksella hukkaan mennyttä lamppuöljyä ja tekemisen vaivaa. Ilmauksella tarkoitetaan nykyään hukkaan mennyttä vaivannäköa. Sanontana myös muodossa **Perdere oleum et operam**, 'menettää öljy ja vaiva'.

O. M.
Ks. **optimus maximus.**

omen absit
Älköön (tämä) olko enne. Sananmukaisesti "pysyköön enne poissa". Vastaa sitä, kun koputetaan puuta ja ajatellaan että kunpa tämä ei olisi enne.

Omen bonum
Hyvä enne; suotuisa enne.

Omen faustum
Suotuisa enne; hyvä enne, onnea lupaava enne.

Omne animal post coitum triste praeter gallum mulieremque.
'Jokainen elollinen on yhdynnän jälkeen surullinen, paitsi kukko ja nainen'. Latinankielinen sanonta lienee syntynyt keskiajalla, mutta ajatus on antiikin filosofien peruja, ainakin sen alkuosa, joka näyttää sopivan hyvin niihin siemennesteen menetyksen uuvuttavaa vaikutusta koskeviin käsityksiin, joita Aristoteles esittelee eläinten lisääntymistä koskevassa teoksessaan *De generatione animalium* (725b). Usein myös muodossa **Post coitum omne animal triste.** 'Yhdynnän jälkeen jokainen olento on surullinen'. Vrt. **Foeda est in coitu** (...).

Omne animal se ipsum diligit.
'Jokainen elollinen rakastaa itseään'. Ajatus on Ciceron hyvän ja pahan rajoja käsittelevästä teoksesta *De finibus bonorum et malorum* (5,24).

Omnem consolationem vincit dolor.
'Kaiken lohdutuksen voittaa tuska' ts. murhe on voimakkaampi kuin mikään lohdutus: mikään lohdutus ei voita tuskaani. Näin kirjoittaa Cicero ystävälleen Atticukselle kun hänen ainoa tyttärensä Tullia on kuollut (*Ad Atticum*,12,14,3). Vrt. **Nullus dolor est (...).**

Omnem movere lapidem
Siirtää joka kivi; kääntää paikaltaan kaikki kivet; tuhota kaikki; tutkia perin pohjin.

Omne nimium nocet.
'Kaikki liika on vahingoksi'. Ajatus esiintyy filosofi Senecan tutkielmassa nimeltä *Mielenrauhasta* (*De tranquillitate animi*, 9,6).

Omne quod dulce est, cito satiat.
'Kaikkeen makeaan kyllästyy nopeasti'. Ajatus löytyy Macrobiuksen teoksesta *Saturnalia* (7,7,15).

Omne scibile
Kaikki tiedettävä; kaikki tiedettävissä oleva, kaikki mikä voidaan tietää.

Omnes pendent ab ore narrantis.
'Kaikki riippuu puhujan suusta'. Sanonta on muovattu Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksessa olevasta säkeestä (4,79).

Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci.
'Pisteet kerää kokonaan se, joka sekoittaa yhteen hyödyn ja huvin', ts. parasta taidetta on sellainen, jossa yhdistyvät huvi ja hyöty. Tavoitteena on siis tehdä eräänlaista valistavaa viihdettä, joka on vangitsevan kiinnostavaa ja samalla pohtimaan herättävää. Heksametrimittainen sitaatti on Horatiuksen *Ars poeticasta* (343). Kohdassa Horatius lisäksi huomauttaa, että mitä kustantajaan tulee, niin huvin ja hyödyn yhdistävä kirjallisuus on hyödyllistä myös taloudellisesti.

Omnia ad Dei gloriam
Kaikki Jumalan kunniaksi. Lyhennetään O. A. D. G.

Omnia ad maiorem Dei gloriam
Kaikki Jumalan suuremmaksi kunniaksi. Jesuiittojen käyttämä ilmaus. Lyhennetään O. A. M. D. G.

Omnia autem probate: quod bonum est tenete.
'Tutkikaa kaikkea: pitäkää se mikä on hyvää'. Sitaatti Paavalin kirjeestä tessalonikalaisille (1.Tess.5:21), teksti on *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta. Historia ei kerro, mitä kaikkea tessalonikalaiset kokeilivat.

Omnia bona bonis
Kaikki hyvä hyville; hyville kaikki on hyvää; kaikkea hyvää hyville, hyville kaikki hyvät (asiat).

Omnibus hoc vitium est
Kaikilla on tämä vika; tämä pahe on kaikilla. Ilmaus on Horatiukselta (*Sermones*, 1, 3, 1).

Omni aetati mors est communis.
'Kuolema kuuluu jokaiseen ikäkauteen'. Lentävä lause on muovattu Ciceron *Vanhuudesta*-teoksessa esitetystä ajatuksesta (19,68).

Omnia mea mecum porto.
'Kaiken omani kannan mukanani', ts. henkiset tietoni ja kykyni ovat ainoa mikä minulla on arvokasta, ja nehän minulla ovat aina mukanani. Ajatus on filosofi Simonideelta, joka lausui ajatuksensa kreikaksi. Latinaksi sen käänsi Cicero (*Paradoxa stoicorum*, 8). Vrt. **Homo doctus in se semper divitias habet** ja **Disce aliquid (...).**

Omnia mors poscit. Lex est, non poena, perire.
'Kuolema ottaa kaiken. Kuoleminen on laki, ei rangaistus', ts. se, että jokainen joutuu kerran kuolemaan, ei ole rangaistus, vaan luonnonlaki. Säe on filosofi Senecan laatimasta epigrammista (1). Runomitta on heksametriä.

Omnia munda mundis
Kaikki puhdasta puhtaille; kaikki puhdas puhtaille; puhdasmielisille kaikki on puhdasmielistä.

Omnia mutantur, nihil interit.
'Kaikki muuttuu, mikään ei tuhoudu'. Sitaatti Ovidiuksen runoelmasta *Muodonmuutoksia* (15,165). Kohdassa filosofi Pythagoras esittelee oppiaan sielunvaelluksesta ja sielusta, joka ei tuhoudu koskaan, muuttaa vain asuinsijaansa. Runomitta on heksametriä. Ks. **Omnia mutantur, nos et mutamur in illis.**

Omnia mutantur, nos et mutamur in illis.
'Kaikki muuttuu ja me muutumme niiden mukana'. Kyseessä on keskiaikainen heksametrimittainen säe, jonka esikuvana lienee Ovidiuksen runoilema ajatus **Omnia mutantur, nihil interit** (ks tätä). Säkeen laatijaksi on esitetty muun muassa 800-luvulla elänyttä kuningas Lotharia. 1500-luvulla yleistyi muoto **Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.** 'Ajat muuttuvat ja me muutumme niiden mukana'.

Omnia nummus emit, dat et data demit.
'Kaiken raha ostaa, antaa ja ottaa antamansa pois'. Säe keskiaikaisten laulujen kokoelmasta nimeltä *Carmina Burana* (11,10). Runomitta on rytmistä leonilaista heksametriä.

Omnia opera
Ks. **opera omnia.**

Omnia praeclara rara.
'Kaikki erinomainen on harvinaista'. Sitaatti Ciceron teoksesta nimeltä *Ystävyydestä* (*De amicitia*, 20).

Omnia quae de terra sunt, in terram revertuntur.
'Kaikki mikä on maasta, maaksi jälleen muuttuu'. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (*Siirak*, 42,12). Kohtaa ei löydy luterilaisesta Raamatusta, sillä *Siirakin kirjan* luterilaiset lukevat kuuluvaksi ns. apokryfikirjoihin, mutta ajatus on säilynyt hautaansiunaamisliturgiassa, jossa luetaan, että "Maasta sinä olet, ja maaksi pitää sinun jälleen tuleman".

Omnia suspendens naso
Nyrpistäen nenäänsä kaikelle. Ks. **suspendens omnia naso**.

Omnia tempus habent.
'Kaikella on aikansa'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun vanhasta latinannoksesta (Saarn.3:1).

Omnia tuta timens
Peläten kaikkia turvallisia (asioita); peläten kaikkea turvallistakin. Ilmaus on Vergiliukselta (**Aeneis** 4,298).

Omnia vanitas
Kaikki turhaa; kaikki on turhuutta.

Omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.
'Rakkaus voittaa kaiken, antautukaamme mekin siis suosiolla rakkaudelle' tai: 'Amor voittaa kaikki, antautukaamme siis Amorille'. Säe Vergiliuksen *Paimenlauluista* (*Bucolica*, 10,69). Usein muodossa **Amor vincit omnia.** Vrt. **Caritas patiens est (...).**

Omnibus
Kaikille; julkinen kulkuväline.

Omnibus idem
Kaikille sama (asia); sama kaikille.

Omnibus omnia.
'Kaikkea kaikille'. Sanonta tulee *Vulgatasta*, Raamatun vanhasta latinannoksesta, jossa apostoli Paavali sanoo: **Omnibus omnia factus sum**, 'olen tehnyt kaikkea kaikille' (1.Kor.9:22).

Omnibus partibus
Kaikin puolin, kaikissa suhteissa, kaikilta osin.

Omnipotens
Kaikkivaltias.

Omnis ars naturae imitatio est.
'Kaikki taide on luonnon jäljittelyä'. Sitaatti filosofi Senecan kirjeestä (*Epistulae*, 65,3). Ajatus siitä, että taide on jäljittelyä (mimesis), on erilaisine painotuksineen ollut varsin suosittu käsitys pitkään uudelle ajalle asti. Jäljittelyn ideaa sovellettiin moneen asiaan, esimerkiksi aloitteleville taiteilijoille annettiin ohje jäljitellä vain alan parhaita (esim. Platonin *Valtio*, 394e-). Platonilaisessa filosofiassa ajateltiin, että tämän näkyvän todellisuuden kaikki oliot ovat täydellisten ideoiden jäljittelyä niin kuin taululle piirretty ympyrä on väistämättä aina täydellisen ympyrän idean epätarkka kopio (ideaopista ks. esim. *Valtio*, 598a-). Usein myös muodossa **Omnis ars imitatio est naturae.**

Omnis homo mendax.
'Jokainen ihminen on petollinen'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Ps.115:11; suomennoksessa Ps.116:11). Vrt. **Homo homini lupus.**

Omnium consensu.
'Kaikkien yksimielisyydellä', ts. kaikkien ollessa yksimielisiä. Sitaatti Caesarin *Gallian sodasta* (7,4,6).

Omnium consensus
Kaikkien yksimielisyys. Vrt. **consensus gentium**.

Omnium instar
Ks. **instar omnium**.

Omnium spe celerius
Kaikkien odotusta nopeammin; nopeammin kuin kukaan osasi odottaa. Ilmausta käyttää Livius (*Ab urbe condita*, 2,3,1).

Omnium vitiorum fundamentum avaritia est.
'Ahneus on kaikkien paheiden perusta', ts. kaikki paheet perustuvat rahanhimolle, saituudelle ja ahneudelle. Ajatus on puhuja Senecan (Seneca vanhemman) puheharjoituskokoelmasta (Seneca rhetor, *Controversiae*, 2,7).

Onera
Ks. **onus**.

Onus
Taakka, kuorma, lasti; rasitus, vaiva; velkataakka; vero, verorasitus; velvoitus. Monikko **onera**.

Onus probandi
Todistamisen taakka.

Onus segni imponit asello
Lastaa haluttomalle aasille taakkaa; laittaa lastin laiskan aasin kannettavaksi; antaa työn haluttoman tehtäväksi.

op.
Ks. **opus**.

O. P.
Ks. **ordo fratrum praedicatorum**.

op. cit.
Ks. **opere citato** (joskus myös **opus citatum**).

Ope et consilio
Avulla ja neuvomisella; avunannolla rikokseen, avustamalla rikoksen tekemistä auttamalla ja neuvomalla.

Opera
Työt; teokset. Monikko sanasta **opus**. Lyhennetään opp. Huomaa merkitysero seuraavaan **opera**-sanaan.

Opera bona
Hyvät teot.

Operae non pretium est
Ei ole vaivan arvoinen; ei kannata.

Operae pretium est
Maksaa vaivan; kannattaa, on vaivan arvoinen.

Operandi modus
Työskentelytapa.

Opera omnia
Kaikki työt; kaikki teokset, koko tuotanto; kootut teokset.

Opera operata
Tehdyt työt; suoritetut tehtävät; laaditut teokset. Yksikkö **opus operatum**.

Opera postuma
Viimeiset työt; jälkeenjääneet teokset, tekijän kuoltua julkaistut teokset. Yksikkö **opus postumum**.

Opera quae supersunt
Teokset jotka ovat jäljellä; säilyneet teokset; säilynyt tuotanto.

Opera satisfactoria
Sovitusteot; hyvitystyöt. Hyvät teot, joita syntiä tehnyt ihminen roomalaiskatolisessa kirkossa joutuu syntiensä sovitukseksi tekemään.

Opera supererogationis
Ylimääräiset hyvät teot. Jos kristitty tekee enemmän tekoja kuin omien syntien sovitukseksi tarvitaan, on hän roomalaiskatolisen kirkon opetuksen mukaan tehnyt ylimääräistä hyvää, jotka eivät suinkaan katoa kuin tuhka tuuleen, vaan jäävät ikään kuin varastoon muiden syntien sovitukseksi. Näitä ylimääräisiä hyviä tekoja jäi joiltakin pyhimyksiltä niin ylenpalttisesti, että kirkko saattoi jakaa ylimääräisyydestä huojennusta tekojaan katuville syntisille aneiden muodossa. Sananmukaisesti "ylimääräisen maksamisen teot".

Operata opera
Ks. **opera operata**.

Operatum opus
Ks. **opus operatum**.

Opere citato
Siteeratussa teoksessa; edellämainitussa teoksessa; mainitussa teoksessa. Lyhennetään op. cit. tai o. c.

Opere in medio
Keskellä työtä; keskellä teosta.

Operose nihil agunt
Toimeliaasti eivät mitään tee; suurella vaivalla eivät saa mitään aikaan. Ilmaus on Senecalta (*De brevitate vitae*, 9,1).

Opes accisae
Heikennetyt voimavarat; pilatut keinot; rappiolle saatettu omaisuus; heikkoon kuntoon saatettu sotaväki.

Opima spolia
Ks. **spolia opima**.

Opinio communis
Yleinen mielipide.

O. P. N.
Ks. **ora pro nobis**.

opp.
Ks. **opera** tai **opponens**.

Opponens
Vastaväittelijä, opponentti. Lyhennetään opp.

Oppositorum coincidentia
Ks. **coincidentia oppositorum**.

op. posth.
Ks. **opus postumum**.

Opposuit natura
Luonto on vastustanut; vastoin luontoa; luonnonvastaista, luonnotonta.

Opprobrium medicorum
Lääkäreiden häpeätahra; parantumaton tauti, sairaus jota ei voi parantaa.

Optima fide
Parhaimmassa uskossa; parhaimmassa luottamuksessa; vilpittömimmin, mitä vilpittömimmin.

Optima forma
Parhaassa muodossa; parhaimmassa muodossaan.

Optime
Parhaiten; erinomaisesti.

Optime homines exemplis docentur.
'Ihmiset oppivat parhaiten esimerkkien avulla'. Näin toteaa Plinius nuorempi keisari Trajanukselle osoitetussa ylistyksessään (*Panegyricus*, 45,6).

Optimum
Paras (asiaintila); paras arvo; tehokkain arvo; parhaat edellytykset; paras tila.

Optimus maximus
Paras ja suurin; suurin ja paras. Juppiterin lisänimi, tuli kristillisenä aikana Jumalan lisänimeksi. Lyhennetään O. M.

Optionis ius
Ks. **ius optionis**.

Opus
Työ; teos; kirja; taideteos; sävellyksen numero. Lyhennetään o. tai op. Monikko **opera**.

Opus citatum
Siteerattu teos; edellämainittu teos, mainittu teos. Vrt. **opere citato**. Lyhennettynä op. cit.

Opus est
On tarpeen; tarvitaan.

Opus magnum
Suuri teos; suuri työ; suuri saavutus; suurteos; pääteos.

Opus operatum
Tehty työ; toimitettu tehtävä; laadittu teos; suoritettu sakramentti. Monikko **opera operata**. Ks. **ex opere operato**.

Opus postumum
Jälkeenjäänyt teos, tekijän kuoleman jälkeen julkaistu teos. Monikko **opera postuma**. Myös muodossa opus posthumum, lyhennetään op. posth.

Opus quod superest
Työ joka on jäljellä; jäljellejäänyt teos; säilynyt teos.

O quid solutis est beatius curis?
'Mikä on onnellisempaa kuin päästä eroon huolista?'. Sitaatti on Catullukselta (31,7), joka runossaan puhuu kotiinpaluun ihanuudesta, siitä että pääsee eroon pitkän ja rasittavan matkan vaivoista ja huolista.

Ora
Rukoile.

Ora et labora.
'Rukoile ja tee työtä'. Sanontaa pidetään benediktiiniläisten tunnuslauseena, alkuperä tuntematon. Aikaa myöten sanonnasta tehtiin riimillisiä runoja: **Ora et labora, Deus adest sine mora**, 'rukoile ja tee työtä, Jumala on alituisesti läsnä'; **Ora et labora, dabit Deus omnia bona**, 'rukoile ja tee työtä, Jumala tulee antamaan kaiken hyvän'; **Ora et labora, nam mors venit omnia hora**, 'rukoile ja tee työtä, sillä kuolema lähenee joka hetki'.

Orandum est, ut sit mens sana in corpore sano.
'On rukoiltava että olisi terve mieli terveessä ruumiissa'. Satiirikko Juvenalis eräässä runossaan pohtii, kannattaako ihmisen rukoilla juma-

lilta yhtään mitään, sillä nämä tietävät paremmin, mikä ihmiselle on sopivinta. Hän tulee siihen tulokseen, että jos jotakin haluaa rukoilla, niin kannattaa rukoilla ruumiillista terveyttä sekä viisasta, maltillista ja rohkeaa mieltä (Juvenalis, 10,356). Runomitta on heksametriä.

Ora pro nobis
Rukoile puolestamme. Ilmaus jota käytetään kun pyydetään Neitsyt Marialta ja pyhimyksiltä esirukousta. Lyhennetään O. P. N.

Oratio
Puhe; esitys; rukous.

Oratio gravis
Painava puhe; tärkeä puhe; ankara puhe; merkittävä puhe; voimakas puhe. Ilmausta käyttää Cicero (*Brutus*, 93).

Orator fit, poeta nascitur.
'Puhujaksi tullaan, runoilijaksi synnytään'. Ks. **Nascuntur poetae, fiunt oratores.**

Orbis lacteus
Maitoinen alue; linnunrata. Käytetään ylensä nimitystä **via lacteus**.

Orbis pictus
Maailma maalattuna; maailma kuvina, kuvateos maailmasta.

Orbis scientiarum
Tieteiden piiri.

Orbis terrarum
Maan piiri; maailma.

Ordinarius
Järjestykseen kuuluva; säännöllinen; säännönmukainen; vakinainen; tavallinen, tavanmukainen.

Ordine inverso
Ks. **inverso ordine**.

Ordine salvo
Ks. **salvo ordine**.

Ordines sacri
Ks. **sacri ordines**.

Ordo
Järjestys; sääntö; luokka; arvo; sääty; asema; tiedekunta; ritarijärjestö,

ritarikunta; kirkollinen virka; luostarijärjestö.

Ordo fatorum
Kohtaloiden järjestys; kohtalon kulku.

Ordo fratrum minorum
Vähäisempien veljesten järjestö; fransiskaanimunkkien veljeskunta. Lyhennetään O. F. M.

Ordo fratrum minorum sancti Francisci capucinorum
Hupullisten pyhän Fransiskuksen vähäisempien veljesten järjestö; kapusiinimunkkien veljeskunta.

Ordo fratrum praedicatorum
Saarnaajaveljesten järjestö; dominikaanimunkkien veljeskunta. Lyhennetään O. P.

Ordo lucidus
Ks. **lucidus ordo**.

Ordo missae
Messun järjestys.

Ordo salutis
Pelastuksen järjestys; pelastusjärjestys, armonjärjestys, luterilaisen kirkon oppi siitä miten Jumalan armo vaikuttaa ihmiseen.

Ordo Sanctae Clarae
Pyhän Klaaran järjestö; klarissalaisten nunnien järjestö.

Ordo Sancti Benedicti
Pyhän Benediktuksen järjestö; benediktiiniläismunkkien veljeskunta. Lyhennetään O. S. B.

Ordo Sanctissimi Salvatoris
Kaikkein pyhimmän pelastajan järjestö; birgittalaisnunnien järjestö.

Ore rotundo
Soinnukkaalla puheella; sujuvasti, sujuvakielisesti; loistavilla puhelahjoilla. Ilmausta käytetään hyvän puhujan kyvystä puhua. Sananmukaisesti "pyöristetyllä suulla", ts. hiotusti puhuen. Ilmaus on peräisin Horatiukselta (*Ars poetica*, 323).

Organo pleno
Täysin uruin.

Origo mali
Pahan alkuperä.

Oris confessio
Ks. **confessio oris**.

O sancta simplicitas!
'Voi pyhä yksinkertaisuus!' Kerrotaan, että kerettiläisenä poltettavaksi tuomittu Prahan yliopiston rehtori Jan Hus olisi huudahtanut nämä sanat nähdessään vanhan naisen, heikkovoimaisen mutta uskossaan vahvan, raahavan lisää puita roviolle Prahassa vuonna 1415. Syy polttamiseen oli se, että Jan Hus vaati kirkolta uskonpuhdistusta (esim. anekaupan lopettamista) – samaa mitä Martti Luther, Husin ihailija, vaati myöhemmin.

O. S. B.
Ks. **ordo Sancti Benedicti**.

Osculum pacis
Rauhansuudelma.

O si sic omnia
Voi jospa niin kaikki (asiat); voi kunpa kaikki (asiat) olisivat sellaisia; kunpa näin olisi kaikki muukin tehty (tai sanottu).

Ossa hic sita sunt
Tässä sijaitsevat luut. Hautateksti. Lyhennetään O.H.S.S.

O tempora o mores!
'Voi aikoja, voi tapoja!' Sitaatti Ciceron puheesta Catilinaa vastaan (*In Catilinam*, 1,1). Kun Catilinan vallankaappaushanke oli paljastunut, piti konsuli Cicero senaatissa niin sanotun ensimmäisen puheen Catilinaa vastaan, jossa tämä sai kuulla kunniansa. Huudahdus esiintyy myös teoksessa *Asterix ja kadonnut kilpi*. Kyseisestä Ciceron puheesta ovat lisäksi peräisin sanonnat **Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?** sekä **Cum tacent, clamant**.

O terque quaterque beati.
'Oi kolmin- ja nelinkerroin onnellisia', ts. oi niitä monin verroin onnellisia. Sitaatti on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (1,94), kohdasta jossa kreikkalaisten tuhoamasta Troijasta paennut Aeneas valittelee pakomatkallaan kärsimiään vaivoja ja toteaa, että ne, jotka kuolivat Troijaa puolustaessaan, pääsivät monin verroin vähemmällä kärsimyksellä kuin hän ja ovat siksi monin verroin onnellisempia. Aeneaasta lisää, ks. **Arma virumque cano (...)**

Otio qui nescit uti
plus negoti habet quam quom est negotium in negotio.
'Joka ei osaa käyttää vapaa-aikaansa oikein, rasittuu enemmän työssään kuin vapaa-aikana'. Fragmentti Enniuksen kadonneesta näytelmästä *Ifigeneia.*

Otiosa sedulitas
Joutilas toimeliaisuus; rauhallinen into; levollinen ahkeruus; huoleton hyörinä.

Otiosis locus hic non est. Discede morator.
'Tämä paikka ei ole joutilaille. Häivy, vetelehtijä!' Piirtokirjoitus, löytynyt Vesuviuksen purkauksen aikana elokuussa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista (CIL 4, 813).

Otium cum dignitate.
'Kunniallinen joutilaisuus', ts. tehtävänsä kunnialla tehneen ihmisen ansaittu vapaus työvelvotteista, esim. ansaitut eläkepäivät. Ilmaus on muovattu Ciceron puheesta (*Pro Sestio*, 98), jossa Cicero toteaa, että tuota ansaittua vapaa-aikaa kaikki täysjärkiset kunnon ihmiset tavoittelevat, sillä silloin ihminen voi omistautua täysipainoisesti viisaudenharrastamiselle eli filosofialle.

Otium reficit vires.
'Joutilaisuus uudistaa voimat'. Voidaan myös kääntää 'vapaa-aika virkistää' tai 'loma uudistaa voimat'. Teksti Enkelisillaksi kutsutussa puusillassa, joka sijaitsee Tarton yliopiston vieressä olevassa puistossa.

Otium sine dignitate
Joutilaisuus ilman kunniaa; kunniaton joutilaisuus; arvoton joutenolo.

Otium sapientis
Viisaan joutilaisuus. Kyseessä on viisaan tavoittelema vapaa-aika yhteisöllisistä velvollisuuksista (**otium cum dignitate**) ja silloin viisaus omistautuu kokonaan lempiharrastukselleen, mietiskelyyn maailmankaikkeuden olemuksesta.

Otium sine litteris mors est et hominis vivi sepultura.
'Vapaa-aika ilman kirjoja on yhtä kuin kuolema ja elävän ihmisen hauta'. Sitaatti filosofi Senecan *Moraalikirjeistä* (82,3). Vrt. **Instrue praeceptis animum (...)**.

O vitae philosophia dux.
'Oi Filosofia, elämän opas'. Näin huudahtaa Cicero puhuessaan siitä, kuinka filosofia opettaa elämää, antaa sivistyksen ja suo mielenrauhan (Cicero, *Keskusteluja Tusculumissa*, 5,5).

P.
Publius. Roomalainen etunimi.

P. tai p.
Ks. **pagina, papa, partim, pastor, pater** tai **pinxit**. Roomalaiset saattoivat merkitä luvun 400 P-kirjaimella, mutta se oli verraten harvinaista ja sitä tehtiin vasta kristillisenä aikana.

p. a.
Ks. **pro anno** tai **per annum**.

Pabulum animi
Sielun ruokaa; mielenravinto, mielen ravintoa; hyödyllinen, mieltä ravitseva asia, esimerkiksi hyvä kirja.

Pabulum Acheruntis
Akheronin ruokaa, ruuaksi manalaan; sopivaa ravintoa helvettiin; saisi kuolla (mokoma tyyppi). Sanontaa käytetään sellaisesta jolle toivotaan kuolemaa. Ilmaus esiintyy Plautuksella (*Casina*, 157).

Pace
Rauhan aikana; rauhan vallitessa; luvalla, suostumuksella, suosiolla; hiljaisuudessa.

Pace belloque
Rauhan ja sodan aikana.

Pace bona
Ks. **bona pace**.

Pace infecta
Rauha tekemättä, kun rauhaa ei saatu tehdyksi, rauhanponnisteluiden epäonnistuttua.

Pace tanti viri
Niin mahtavan miehen pysyessä hiljaa; sellaisen mahtimiehen salliessa sen tapahtua; jos se mahtimies suo (vrt. jos Jumala suo).

Pace tua
Luvallasi; älä pane pahaksesi.

Pacis osculum
Ks. **osculum pacis**.

Pacta conventa
Tehdyt sopimukset; sovitut ehdot; valtiosopimus, diplomaattinen sopimus.

Pactum
Sopimus, välipuhe, pakti; ehto; tapa

Pactum nudum
Ks. **nudum pactum**.

Pactum reservati dominii
Varatun omistusoikeuden sopimus; sopimus, jossa omistusoikeus pysyy luovuttajan hallussa niin kauan kuin sopimuksessa määrätyt ehdot on täytetty.

Pactum tacitum
Äänetön sopimus; hiljainen sopimus.

p. ae. tai **p. aeq.**
Ks. **partes aequales**.

Paenitentiae locus
Ks. **locus paenitentiae**.

pag. tai **pagg.**
Ks. **pagina** ja **paginae**.

Pagina
Sivu. Kirjan tai lehden sivu. Käytetään viitatessa jollekin sivulle. Tyyliltään kevyttä lehtikirjoitelmaa tarkoittava sana 'pakina' ei ole peräisin verbistä 'pakista', vaan sanasta 'pagina' viittaamassa kirjoitetun jutun pituuteen (tai pikemminkin lyhyyteen). Lyhennetään pag. tai p. Monikko **paginae**.

Paginae
Sivut, sivuja. Monikko sanasta **pagina**. Lyhennetään pagg. tai pp.

Pallida mors
Kelmeä kuolema. Kuolema joka tulee yhtä lailla niin köyhän kuin rikkaan ja mahtavankin luo. Ilmaus on Horatiuksen oodeista (1,4,13).

Pallidus ira
Vihasta kalpea; kalpea raivosta.

Panegyricus
Juhlapuhe; ylistyspuhe.

Panem et circenses.
'Leipää ja sirkushuveja'. Ks. **Duas tantum res anxius optat: Panem et circenses.**

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.
'Meidän jokapäiväinen leipämme anna meille tänään'. Ks. **Pater noster (...)**

Papa
Isä; piispa; apotti; paavi. Lyhennetään P.

Para bellum.
'Varustaudu sotaan'. Ks. **Qui desiderat pacem (...)**.

Para bellum
Varustaudu sotaan.

Paratus semper
Ks. **semper paratus**.

Parce, precor
Säästä, pyydän; anon armoa, rukoilen sinua, säästä (hänet/minut /meidät jne.).

Parem non fert
Ei kestä samanlaista; ei kestä vastaavaa; ei siedä vertaistaan.

Parenticida
Vanhemmanmurhaaja; isänmurhaaja; äidinmurhaaja; sukulaisenmurhaaja. Henkilö joka tappaa sukulaisensa.

Parerga
Sivutyöt; kirjoitelmat, pikkujutut, lyhyet tekstit jotka on tehty muun kirjoittamisen ohessa.

Par est
On sopivaa; sopii; on oikein; on kohtuullista.

Par et impar
Samanlainen ja erilainen; parillinen ja pariton; sekalaista, sekalaisia.

Paria vota
Yhtä monta ääntä. Sananmukaisesti "samat määrät ääniä". Ilmaus jota on käytetty kun äänestys menee tasan.

Paribus ceteris
Ks. **ceteris paribus**.

Paricida
Sukulaisenmurhaaja. Ks. **parricida**.

Pari modo
Samanlaisella tavalla.

Pari passu
Samanlaisella askeleella; yhtä jalkaa; samaan tahtiin.

Pariter
Samalla tavalla; samassa määrin; vastaavasti.

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus.
'Vuoret vavahtelevat synnyttääkseen, syntyykin naurettava hiiri', ts. paljon porua, vähän villoja. Sanonnalla ei ole mitään tekemistä Walt Disneyn kanssa, vaan kyseessä on säe Horatiuksen heksametrimittaisesta runomuotoisesta runousopista nimeltä *Ars poetica* (139). Kohdassa Horatius kritisoi niitä tekijöitä, jotka teoksensa alussa lupailevat liikoja ottamalla kerrottavakseen jonkun maailmojasyleilevän aiheen, joka on aivan liian laaja ja monisäikeinen kerrottavaksi yhdessä teoksessa. Hän kehuu Homerosta, kuinka tämä Troijan sodasta kertoessaan ottaa aiheekseen vain noin parin kuukauden jakson kymmenen vuotta kestäneen Troijan sodan loppuvaiheista (ks. **Ab ovo**). Nykyään sanontaa **Parturiunt montes**, 'vuoret vavahtelevat', käytetään, kun halutaan todeta jonkun lähtevän soitellen sotaan, siis merkityksessä 'lupaillaan liikoja'.

Paritur pax bello.
'Rauha hankitaan sodan avulla'. Ks. **Nam paritur pax bello.**

Parlatorium
Keskustelutila; keskusteluhuone; neuvotteluhuone.

Par negotiis, neque supra
Yhtä hyvä töiden suhteen, ei yläpuolella; yhtä hyvä kuin tekonsa, ei parempi; ei enempää kuin mitä on tehnyt. Ilmausta käyttää Tacitus (*Annales*, 6, 39, 3).

Par nobile fratrum
Jalo veljespari; komea kaksikko; kaksi aivan samanlaista (miestä), kuin kaksi marjaa. Leikillinen ilmaus Horatiuksella (*Sermones*, 3,243).

Par oneri
Yhtäläisellä taakalla, yhtäläisiä lastin suhteen; taakaltaan samanarvoiset.

Parricida
Sukulaisenmurhaaja. Vanhemmanmurhaaja; sisarenmurhaaja; isänmurhaaja; äidinmurhaaja; maanpetturi, isänmaan kavaltaja (joka on ikään kuin isänmaan murhaaja). Myös muodossa **paricida**.

Parricidium
Sukulaisenmurha; maanpetos. Ks. **parricida**.

Pars adversa
Vastapuoli.

Pars altera
Toinen puoli, toinen osapuoli, vastapuoli.

Pars pro toto
Osa kokonaisuuden puolesta; kokonaisuuden korvaava osa. Kielikuvio jossa osa edustaa kokonaisuutta, esimerkiksi kun sana 'suomalaiset' korvataan ilmauksella 'suomen mies'.

Partes aequales
Yhtä suuret osat; yhtä suurina osina; saman verran kutakin. Lyhennetään p. ae. tai p. aeq.

Parthis mendacior
Parthialaisia petollisempi; petollisempi kuin parthialaiset. Parthilaiset olivat iraaninen ratsastajakansa joka pärjäsi hyvin naapureilleen roomalaisille. Ilmausta käyttää Horatius (*Epistulae*, 2,1,112).

Particeps criminis
Rikokseen osallinen.

Partim
Osaksi; osittain. Lyhennetään p.

Parturiunt montes
Vuoret vavahtelevat; lupaillaan liikoja, lähdetään soitellen sotaan. Ilmausta käytetään haluttaessa todeta jostakin, että siinä on paljon porua, vähän villoja. Ilmaus on Horatiukselta (*Ars poetica*, 139).

Parva componere magnis
Verrata pieniä suuriin. Verrata esimerkiksi pikku mehiläisiä ahkerasti salamoita takoviin kyklooppeihin. Ks. **si parva licet componere magnis**.

Parvum parva decent
Pienet sopivat pienelle; pienet asiat ovat pienelle sopivia; pieni somistaa pientä. Ilmaus Horatiukselta (*Epistulae*, 1,7,44).

Parvus pendetur fur, magnus abire videtur.
'Pikkurikollinen roikkuu hirressä, suuri näyttää pääsevän vapaaksi', ts. pikkuvarkaat hirtetään, suuret kulkevat vapaina. Tämä heksametrimittainen runosäe on hieman kiltimpi kuin Senecan **Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur** (ks. tätä).

Passim
Hajallaan, paikoitellen; siellä täällä, eri tahoilla; eri kohdissa, useassa kohdassa (teosta tai tekijän tuotantoa).

Passio
Kärsimys; kuvallinen esitys Kristuksen kärsimyshistoriasta; sävellys Kristuksen kärsimyshistoriasta.

Passu pari
Samanlaisella askeleella; yhtä jalkaa; samaan tahtiin.

Passus
Askel; tekstinkohta; tekstijakso, tekstin kappale; syli, askelpari, roomalaisena pituusmittana 1,479 metriä.

Pastor
Paimen; pastori, sielunpaimen, pappi evankelisessa kirkossa. Lyhennetään P.

Pastor loci
Alueen paimen; kirkkoherra.

Pater
Isä; kirkkoisä; pappi; munkki; luoja, perustaja, alkuunpanija. Monikko **patres** (ks. tätä). Lyhennetään P.

Pater cenae
Päivällisen isäntä; pitojen isäntä; kestitsijä.

Pater familias
Perheen isä; talon isäntä.

Pater noster
Meidän isämme; Isä meidän; Isä meidän -rukouksen alku; rukousnauha; hissityyppi jonka jatkuvasti liikuvat korit on kiinnitetty rukousnauhan tavoin kiertävään vaijeriin.

Pater noster, qui es in caelis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua, sicut in caelo et in terra. Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Amen.
'Isä meidän, joka olet taivaassa, pyhitettäköön sinun nimesi. Tulkoon sinun valtakuntasi. Tapahtukoon sinun tahtosi niin kuin taivaassa myös maan päällä. Ylimaallinen leipämme anna meille tänään. Ja anna meille anteeksi velkamme, niin kuin me myös annamme anteeksi velallisillemme. Äläkä johdata meitä kiusaukseen, vaan vapauta mei-

dät pahasta. Aamen'. Jeesuksen opettama Isä meidän -rukous Matteuksen mukaan, peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.6:9-13). Sen jakeessa 6:11 oleva adjektiivi "ylimaallinen" (supersubstantialis) on Luukkaan vastaavassa kohdassa "päivittäinen" (quotidianus): **Panem nostrum quotidianum da nobis hodie** (Luuk.11:3).

Pater patriae
Isänmaan isä; maan isä. Kunnianimi joka Roomassa myönnettiin tasavallan pelastaja Cicerolle ja jonka myöhemmin saivat tai ottivat itselleen keisarit ja yksinvaltiaat.

Pater, peccavi.
Isä, olen tehnyt syntiä. Tuhlaajapojan sanat Raamatussa (Luuk. 15:18).

Pater sancte, sic transit gloria mundi.
'Pyhä isä, niin katoaa mainen kunnia' Näitä sanoja käyttää kirkollinen virkamies paavin saapuessa kruunattavaksi Pietarinkirkkoon. Sanonta on mahdollisesti peräisin Tuomas Kempiläiseltä (*Imitatio Christi*, 1,3,6; vrt. 1.Joh.2:17). On myös olemassa keskiaikainen heksametrimittainen säe **Ut flatus venti sic transit gloria mundi**, 'Kuten tuulenhenkäys, siten katoaa mainen kunnia'. Lentävänä lauseena käytetään sanoja **Sic transit gloria mundi,** 'niin katoaa mainen kunnia'.

Pati necesse est multa mortales mala.
'Kuolevaisten on välttämättä kärsittävä paljon pahaa'. Sitaatti on repliikki jostain Naeviuksen tuntemattomaksi jääneestä näytelmästä.

Patria est ubicumque est bene.
'Isänmaa on siellä missä on hyvä olla'. Repliikki Pacuviuksen kadonneesta *Teucer*-näytelmästä, jossa nimihahmo, kreikkalainen Teukros (latinaksi Teucer) toteaa, että ihmisen isänmaa on siellä, missä hänen on hyvä olla. Repliikki muotoutui aikojen saatossa lentäväksi lauseeksi **ubi bene, ibi patria**, 'missä hyvä, siellä isänmaa'. Ja kun aikaa kului hieman lisää, lause muovautui muotoon **ubi patria, ibi bene**, 'missä isänmaa, siellä hyvä'. Tämän uuden muotoilun mukana ajatuskin muovautui uudeksi. Repliikki on säilynyt Ciceron teoksessa *Tusculanae disputationes* (5,37,108). Teukroksesta enemmän ks. **Nil desperandum**.

Patres
Isät; vanhemmat; esi-isät; senaattorit; kirkkoisät; yliopiston konsistorin jäsenet (epävirallinen nimitys). Monikko sanasta **pater**.

Patres apostolici
Apostoliset isät.

Patres conscripti
Senaattorit; ylimmät auktoriteetit. Rooman senaatissa oli kahdenlaisia senaattoreita: 60 vuotta täyttäneitä patriisi- eli ylimyssukuisia (joita kutsuttiin isiksi, patres) ja plebeijisukuisia senaattiin valittuja (conscripti) miehiä. Sananmukaisesti ilmaus siis tarkoittaa "isät ja valitut". Lyhennettynä P. C.

Patres ecclesiae
Kirkon isät; kirkkoisät.

Patria (terra)
Isänmaa; syntymäpaikka.

Patriae spes
Ks. **spes patriae**.

Patria potestas
Isänvalta. Antiikin roomalaisessa perheessä isän laillinen määräysvalta ulottui myös aikuisiin lapsiin.

Patricida
Isänmurhaaja.

Patriis virtutibus
Isien hyveillä; isiltä perityillä hyveillä.

Patrimonium Petri
Pietarin perintömaa. Katolisen kirkon maaomaisuus, johon kuuluu muun muassa Roomassa sijaitseva Kirkkovaltio (Vatikaani).

Paucis multa
Ks. **multa paucis**.

Paucis verbis
Muutamin sanoin; lyhyesti; tiiviisti.

Paulo maiora canamus
Laulakaamme vähän suuremmista (asioista); laulakaamme arvokkaammista asioista; käsitelkäämme nyt arvokkaampia asioita.

Paupertas omnium artium repertrix.
'Köyhyys on kaikkien taitojen keksijä', ts. köyhyys keksii keinot. Lentävä lause on lyhennetty sitaatti Apuleiuksen *Apologiasta* (18), magiaa käsittelevästä pikku teoksesta. Lentävä lause esiintyy myös muodossa **Mater artium necessitas**, 'tarve on taitojen äiti'. Vrt. **Ingenium mala saepe movent.**

Paupertatis testimonium
Ks. **testimonium paupertatis**.

Pavor nocturnus
Yöllinen pelko. Painajainen, ahdistus unessa

Pax
Rauha; rauhanjumalatar; rauhansuudelma; hiljaisuutta pyydetään, pysykää rauhallisina; hiljaa!

Pax aeterna
Ikuinen rauha.

Pax Dei
Jumalan rauha; jumalanrauha, keskiajalla kirkon määräämä sotimiskielto tietyllä alueella tai tiettyinä aikoina.

Pax in bello
Rauha sodassa.

Pax optima rerum
quas homini novisse datum est, pax una triumphis
innumeris potior, pax custodire salutem
et cives aequare potens.
'Rauha on paras asia, minkä ihminen on saanut, rauha on lukemattomia triumfeja arvokkaampi, rauha pystyy huolehtimaan menestyksestä ja tekemään kansalaisista tasavertaisia'. Tämä rauhan ylistys on Silius Italicuksen heksametrieepoksesta nimeltä *Punica* (11,592-5).

Pax orbis terrarum
Rauha maapallolla; maailmanrauha, rauha joka vallitsee kaikkialla maapallolla.

Pax Romana
Roomalainen rauha; Rooman rauha, keisariajalla suuren Rooman valtakunnan sisällä vallinnut rauhankausi, joka kesti melkein kaksisataa vuotta.

Pax tecum
Rauha kanssasi; rauha olkoon sinun kanssasi. Kristillinen tervehdys.

Pax vobiscum.
'Rauha kanssanne'. Kirkollinen ilmaus, joka Raamatussa esiintyy muodossa **Pax vobis**, 'rauha teille'. Näin Jeesus rauhoittelee opetuslapsiaan noustuaan kuolleista (Luuk. 24:36; Joh. 20:19). Vrt. **Nolite timere.**

p. c. tai **P. C.**
Ks. **post cibum, pro copia** tai **patres conscripti**.

p. Chr. (n.)
Ks. **post Christum (natum)**.

p. d.
Ks. **pro die**.

p. dos.
Ks. **pro dosi**

p. e.
Ks. **per exemplum**.

Peccare pauci nolunt, nulli nesciunt.
'Harva tahtoo tehdä pahaa mutta jokainen osaa'. ts. pahanteko on asia jota harva haluaa tehdä mutta jokainen osaa. Ajatus on peräisin Publilius Syruksen jostain kadonneesta tuntemattomasta näytelmästä (P 35).

Peccata mortalia
Kuolemansynnit, kuolemansyntejä. Syntejä, joita kirkko on pitänyt erityisen raskaina, niin raskaina että on langettanut niihin syyllistyville ikuisen rangaistuksen kuolemanjälkeisessä elämässä. Kuolemansyntilistoja on ollut useita ja niiden määrä on vaihdellut, mutta skolastiikassa on vakiintunut seuraava seitsemän kuolemansynnin luettelo: **superbia** (ylpeys), **avaritia** (ahneus), **luxuria** (hillittömyys), **ira** (viha), **gula** (hekuma), **invidia** (kateus), **acedia** (välinpitämättömyys).

Peccatum originale
Perisynti. Kristillinen oppi, jonka mukaan ihminen on jo syntyessään syntinen koska ihmiskunta perii ensimmäisten ihmisten synnit.

Peccatum
Hairahdus; rikos; synti.

Peccavi
Olen hairahtunut; olen tehnyt syntiä; synnintunnustus.

Pecunia est nervus belli.
'Raha on sodan käyttövoima'. Ks. **Nervus belli pecunia.**

Pecunia non olet.
'Raha ei haise'. Sanonta viittaa Suetoniuksen kertomaan anekdoottiin keisari Vespasianuksesta, joka pani yleiset käymälät verolle. Kun hänen poikansa Titus arvosteli häntä siitä, pisti Vespasianus kolikon hänen ne-

nänsä alle ja kysyi, mahtoiko se haista pahalle. Tarina on ollut niin tunnettu, että Vespasianuksesta juontuu pisoaaria tarkoittava ranskan sana "vespasienne". Latinankielinen sanonta lienee peräisin keskiajalta. Lentävänä lauseena ajatus ilmaistaan myös lyhyesti **Non olet**, 'ei haise'. Vrt. **Lucri bonus odor est (...).**

Pecunia unum regimen est rerum omnium.
'Raha on kaikkien asioiden ainoa ohjaaja', ts. raha hallitsee kaikkia asioita. Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä peräisin oleva sanonta (P 9).

Pelio imponere Ossam
Ks. **imponere Pelio Ossam**

Pelion imposuisse Olympo
Olivat panneet Pelionin Olympoksen päälle; kasasivat vaikeuksia itselleen. Giganteilla oli tarkoitus valloittaa taivas ja syöstä jumalat sieltä latomalla vuoria päällekkäin, mutta jumalat iskivät takaisin. Ilmaus on Horatiuksen oodista (3,4,52). Vrt: **imponere Pelio Ossam**.

Penates
Penaatit, kodin suojelushenget; valtion suojelushenget; koti; asunto; kotimaa. Alun perin talon varaston suojelushenkiä, eräänlaisia kotitonttuja, sittemmin kodin ja suvun suojelushenkiä. Myös Rooman valtiolla oli omat penaatit.

Pendens lis
Ks. **lis pendens**.

Pendente lite
Riidan ollessa ratkaisematta; jutun ollessa kesken. Sananmukaisesti "riidan roikkuessa". Ks. **lite pendente**.

Penetralia mentis
Mielen sisäiset asiat; mielensisäisiä asioita; mielen salat.

Pensum
Päivätyö, päivän työkiintiö; työtehtävä; läksy; oppimäärä.

Per abrupta
Häikäilemättömin (toimin); häikäilemättömästi.

Per abusum
Väärinkäytön kautta; väärinkäyttämisellä.

Per accidens
Sattumalta; ulkoisen tekijän vaikutuksesta, ulkoisesta syystä, ei tapah-

tumien luontaisen kulun mukaisesti vaan jonkun ulkoisen tekijän vaikuttaessa tapahtumien kulkuun. Kätevä ilmaus, jolla voidaan vierittää syy pois omilta niskoilta. Jos asioita suunniteltaessa ei osata jotain tekijää ottaa huomioon ja jos kaikki olisi muuten mennyt loistavasti suunnitelmien mukaan ellei tuota suunnittelijoita yllättänyttä tekijää olisi ilmaantunut, voidaan puolustautua ja sanoa, että kyseessä ei suinkaan ole suunnitteluvirhe vaan vastoinkäyminen *per accidens*. Nämä tällaiset vastoinkäymiset ovat juuri niitä asioita, joista sanotaan, että ei sellaista voi tapahtua.

Per aetatem
Iän vuoksi.

Per ambages
Kiertotien kautta; epäsuorasti; vihjaillen, kautta rantain, kierrellen ja kaarrellen; tekosyitä esittäen, verukkein.

Per annum
Vuoden aikana, vuotta kohden, vuotta kohti, per vuosi, vuodessa, vuosittain. Lyhennetään p. a.

Per anum
Peräaukon kautta.

Per aspera ad astra.
'Kärsimysten kautta tähtiin'. Myös muodossa **Per ardua ad astra**. Ks. **Non est ad astra mollis e terris via.**

Per capita
Pääluvun mukaan, per pää, päätä kohden; mies ja ääni -periaatteella; keskiarvo henkilöä kohden, kokonaismäärä jaettuna pääluvulla.

Per causam valetudinis
Terveydentilan vuoksi; syynä hänen terveydentilansa, (heikon) terveydentilan ollessa syynä. Sananmukaisesti "terveyden syyn vuoksi".

Per centum
Sataa kohti; jaettuna sadalla; prosenttia.

Per colloquium
Keskustelun kautta; keskustelun avulla; neuvotteluteitse.

Perdere oleum et operam.
'Menettää öljy ja vaiva', nähdä vaiva turhaan. Ks. **Oleum et operam perdidi.**

Per diem
Päivän aikana, päivää kohden, päivässä, päivittäin.

Per domos
Talojen kautta; talosta taloon.

Pereat
Tuhoutukoon; kuolema (hänelle); alas!

Perennis studiosus
Ks. **studiosus perennis**.

Perennius aere
Vahvempi vaskea; Vaskea kauemmin kestävä teos, esimerkiksi runo. Ks. **monumentum aere perennius**. On tärkeää, ettei jälkimmäistä sanaa lausuta pitkin vokaalein *aere*, koska tällöin ilmaus saisi merkityksen "vahvempi ilmaa".

Per essentiam
Olennaisesti, pohjimmiltaan, olemuksellisesti, olemukseltaan.

Per eundem
Saman (miehen) kautta; saman (miehen) aikana, toimiessa. Feminiinimuoto **per eandem**.

Per exemplum
Esimerkin kautta; esimerkiksi. Lyhennetään p. e.

Per fas ac nefas.
'Oikean ja väärän kautta'; kaikin keinoin, millä keinolla tahansa (oli se sitten sallittua tai ei), oikeudella ja vääryydellä; hyvässä ja pahassa. Ks. **Per omne fas ac nefas,** vrt. **fas**.

Perfer et obdura!
'Kärsi ja kestä!' ts. ole kärsivällinen ja kestä sisukkaasti. Näin kehottaa itseään runoilija Ovidius joutuessaan kestämään ylen ankaria nöyryytyksiä rakastettunsa taholta. Sitaatti on runokokoelmasta *Amores* (3,11,7).

Perfervidum ingenium
Erittäin tulinen luonne; kuohahteleva luonne, tulisen räiskyvä persoonallisuus.

Per gradus
Askelittain; asteittain; pykälittäin; askel askelittain. Sananmukaisesti "askelien kautta".

Periculi ultimum
Ks. **ultimum periculi.**

Periculo meo
Omalla vastuullani; minä otan riskin. Sananmukaisesti "omalla uhkayritykselläni".

Periculo nostro
Omalla vaarallamme; omalla päätöksellämme ottaa vaara; omalla vastuullamme.

Periculo suo
Omalla vaarallaan; omalla vastuullaan, omalla päätöksellään.

Periculum in mora.
'Viivytyksessä vaara', ts. on vaarallista viivytellä. Ilmaus on kiteytetty lentäväksi lausahdukseksi Liviuksen *Rooman historiassa* esiintyvästä ajatuksesta (*Ab urbe condita*, 38,25,13).

Per incuriam
Huolimattomuuden kautta; hoitamattomuudesta, huonon hoidon vuoksi; huolimattomuudesta, huolimattomuuden tähden.

Perinde ac cadaver
Aivan samoin kuin ruumis; ehdoton kuuliaisuus; totellen sokeasti. Jesuiittaveljeskunnan ohjeissa vaaditaan ehdotonta kuuliaisuutta, mutta toisin kuin tämän sieltä peräisin olevan ilmauksen perusteella voisi luulla, ei kyse suinkaan ole mistään zombeista.

Per intervalla
Ajoittain.

Per iocum
Leikillään; piloillaan; pilan päiten.

Peristerium
Öylättiastia, ehtoollisleivän säilytysastia.

Peritura bona
Tuhoutuvat varat; hukkaan menevät varat; tuhoutuva omaisuus

Peritus artis
Tieteeseen perehtynyt, taiteeseen perehtynyt; asiantuntija (tieteen tai taiteen).

Peritus iuris
Ks. **iuris peritus.**

Per leges licet
Lakien puolesta sopii; laki sallii (sen).

Per litteras
Kirjeitse; kirjeellisesti, kirjeellä. Sananmukaisesti "kirjeen kautta".

Per manus
Käsien kautta; kädestä käteen.

Per mare per terram
Meren kautta ja maan kautta; maitse ja meritse.

Per mensem
Kuukauden aikana, kuukautta kohden, kuukaudessa, kuukausittain.

Per metum
Pelon vuoksi; pelosta.

Per mille
Tuhatta kohti; jaettuna tuhannella; promillea. Käytetään yleensä muotoa **pro mille.**

Permitte divis cetera
Jätä jumalille muut; jätä loput jumalten huoleksi. Ilmaus on peräisin Horatiuksen oodista (1,9,9).

Per mutua
Molemmin puolin; toisiinsa; keskenään.

Per omne fas ac nefas.
'Kaiken niin oikean kuin vääränkin kautta', ts. olla mukana kaikessa, niin hyvässä kuin pahassa. Ilmausta käytetään kun pysytään jonkun ihmisen matkassa niin hyvässä kuin pahassa, mennään mukaan oli se sitten oikein tai väärin. Ilmaus on Liviuksen *Rooman historiasta* (6,14,10). Sanontana yleensä muodossa **Per fas ac nefas.**

Per partes
Osina; kappaleittain.

Per pedes
Jalkaisin.

Per pedes apostolorum
Apostolimaisesti jalkaisin; apostolinkyydillä.

Perpetuum mobile
Ikiliikkuja; sävellys jossa pyritään antamaan mielikuva ikiliikkujasta.

Perpetuus studiosus
Ks. **studiosus perpetuus**.

Per pro.
Ks. **per procurationem**.

Per procuram
Valtuutuksen kautta; valtuutuksen nojalla, valtuutuksella, valtuuttaen. Lyhennetään pp. tai ppr.

Per procurationem
Huolenpidon kautta; valtuutetun kautta, edusmiehen kautta. Lyhennetään per pro. tai p. p.

Per rectum
Peräsuolen kautta.

Per saltum
Hypyn kautta; hyppäyksittäin.

Per se
Itsensä kautta; itsessään, itsestään, sisäisesti, olennaisesti.

Perseverando
Sinnikkäästi jatkaen; sisukkaasti; pysymällä, kestämällä; vakavissaan väittämällä.

Persona ficta
Kuviteltu henkilö.

Persona grata
Mieluisa henkilö; suosittu henkilö; toivottu henkilö.

Persona gratissima
Mieluisin henkilö; erittäin suosittu henkilö; kaikkein toivotuin (tai suosituin) henkilö.

Persona ingrata
Epämieluisa henkilö; epäsuosittu henkilö. Sama kuin **persona non grata**.

Persona muta
Mykkä henkilö; äänetön henkilö; äänetön roolihenkilö.

Persona non grata
Ei toivottu henkilö; epämieluisa henkilö; epäsuosittu henkilö. Sama kuin **persona ingrata**.

Per stirpes
Suvun kautta; perheen kautta; jälkeläisten kautta.

Per totam curiam
Koko kuurian kautta; yksimielisesti, kaikkien oikeuden tuomarien jäsenten ollessa yksimielisiä; koko hovin kautta.

Per tot discrimina rerum.
'Niin monien ahdinkojen kautta'. Ks. **Forsan et haec olim (...)**.

Per varios casus.
'Monenlaisten seikkailujen kautta'. Ks. **Forsan et haec olim (...)**.

Per viam
Tien kautta; teitse.

Per viam dolorosam
Tuskallista tietä pitkin; tuskien tien kautta; tuskallista tietä.

Per vias rectas
Suorien teiden kautta; suorinta tietä, suorinta reittiä pitkin; oikeiden teiden kautta.

Per vices
Vuoroin; vuorotellen, vaihdellen.

Per vim
Väkivalloin, väkivaltaa käyttäen. Sananmukaisesti "väkivallan kautta".

Per vinum
Viinin vaikutuksen alaisena; juopuneena, juovuspäissään.

Per vota maiora
Suuremmalla äänimäärällä; äänten enemmistöllä.

Pessimi exempli
Huonoimmat esimerkit; kamalimmat esimerkit.

Petasus
Leveälierinen matala hattu; matkahattu.

Petite, et dabitur vobis; quaerite, et invenietis; pulsate, et aperietur vobis.
'Pyytäkää, ja teille annetaan; etsikää, ja te löydätte; koputtakaa, ja teille avataan'. Nämä Jeesuksen sanat ovat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.7:7).

Petri cathedra
Ks. **cathedra Petri**

Philosophia activa
Ks. **activa philosophia**.

Philosophiae doctor
Filosofian tohtori. Lyhennetään Ph. D. Ks. **doctor philosophiae**.

Philosophorum lapis
Ks. **lapis philosophorum**.

Pia desideria
Hyveelliset pyynnöt; hurskaita toiveita.

Piae cantiones
Hurskaita lauluja. Kokoelma Ruotsi-Suomessa keskiajalla laulettuja lauluja.

Piae memoriae
Muistossa hurskas; hurskaassa muistossa, ihminen joka muistetaan hurskaana. Hautajaissa tai hautakivessä käytetty ilmaus. Lyhennetään P. M.

Pia fraus.
'Hurskas petos', ts. valkoinen valhe, hyvässä tarkoituksessa tehty huijaus. Ilmaus (ei kuitenkaan samanmuotoinen sitaatti) on peräisin Oviduksen *Muodonmuutoksista* (9,711), tarinasta jossa tuleva isä toivoo niin kovasti poikaa, että äiti tekee hurskaan petoksen salaamalla lapsen sukupuolen ja pukee tämän pojaksi. Tyttö saa nimen Ifis, ja kun aikaa kuluu, tuo pojaksi kasvatettu tyttö rakastuu erääseen toiseen tyttöön ja tyttö rakastuu vastaavasti häneen. Ja tarinalla on onnellinen loppu: Ifis muuttuu mieheksi.

Pignoris ius
Ks. **ius pignoris**.

Pignus
Pantti; vakuus; käteispantti.

Pignus pignoris
Pantin pantti; pantattu pantti, edelleenpantattu pantti; jälleenpanttaus. Myös muodossa **pignoris pignus**

pil. tai **pilul.**
Ks. **pilula**.

Pila
Pallo.

Pila lippis inimicum et ludere crudis.
'Tihrusilmäisille ja heikkovatsaisille on pallolla pelaaminen haitallista, ts. pallopeli ei sovi tihrusilmille ja huonovatsaisille'. Sitaatti Horatiuksen heksametrimittaisesta pakinasta (*Saturae* 1,5, 49), jossa Horatius kertoo ystäviensä kanssa tekemästään matkasta Brundisiumiin. Eräänä iltana muut menivät pelaamaan palloa, mutta suuret runoilijat Horatius ja Vergilius eivät. Näistä kumpikin vetoaa terveydellisiin syihin, sillä Vergiliuksella on oikukas ruuansulatus ja Horatiuksella on silmässä sidekalvontulehdus, joka lienee ollut antiikissa omituisen tavallinen tauti (Persius vihjaa (1,79), että se on yleinen irstailijoilla).

Pilula
Pieni pallo; pilleri. Lyhennetään pil. tai pilul.

pinx.
Ks. **pinxit**

Pinxit
On maalannut; maalasi; maalannut. Taideteosten signeerauksissa maalarin nimen perässä. Jos kyseessä on joku muu taideteos kuin maalaus, ilmoitetaan ilmauksella sen maalarin nimi, jonka maalaaman taulun pohjalta teos on tehty. Lyhennetään pinx. tai pxt. tai p.

Pisces natare oportet.
'Kalojen täytyy uida'. Näin perustellen kehottaa Trimalkio pitovieraitaan juomaan kunnolla viiniä kalaa syötäessä. Ilmaus on Petroniuksen *Satyricon*-romaanin luvusta nimeltä *Trimalkion pidot* (39,3).

Placebo
Tulen miellyttämään, tulen tyydyttämään mieltä, miellytän; näennäislääke, plasebo, lääkkeen näköinen valmiste jonka vaikutus on psykologinen (tai psykosomaattinen), esimerkiksi kalkkitabletti. Plasebon parantava vaikutus on hämmästyttävä. Joskus käy niinkin, että plasebo osoittautuu kaksoissokkotesteissä yhtä tehokkaaksi kuin testattava lääke. Ja plasebossa on vain yksi sivuvaikutus, mutta se on niin merkittävä että se rajoittaa suuresti plasebon käyttöä: se on liian halpa ja yksinkertainen.

Placet
Miellyttää, on mieleen; sopii, on mieleen, sopii hyvin; jaa-ääni, kylläääni äänestyksessä; suostumus.

Platonicus
Platoninen; platonisti, Platonin filosofian kannattaja; yltiöidealisti, yliihanteellinen.

Plaudite.
'Taputtakaa'. Ks. **Acta est fabula (...).**

Plena luna
Täysi kuu; täyskuu.

Pleno choro
Täydellä joukolla; koko kuorolla, sekakuoron kaikilla äänillä.

Pleno gradu
Täyttä juoksua; juoksujalkaa; pikamarssia. Sananmukaisesti "täydellä käynnillä".

Plenum
Täysi; täysistunto, istunto jossa kaikki jäsenet ovat läsnä.

Plenum plenorum
Täysistuntojen täysistunto; säätyjen yhteisistunto, kaikkien kamarien yhteinen täysistunto.

Plenus venter
Täysi vatsa.

Plenus venter facile de ieiuniis disputat.
'Vatsa täynnä on helppo puhua paastosta'. Ajatus on raamatunkääntäjä Hieronymuksen kirjeestä (*Epistulae*, 58,2).

Plenus venter non studet libenter.
'Täysi vatsa ei opiskele mielellään'. Keskiaikainen sisäsointuinen säe, jossa esitetty ajatus täyden vatsan taipumuksesta hidastaa ajattelua on tuttu aihe myös antiikissa (esim. Galenos, Seneca ja Plinius vanhempi).

Ploratur lacrimis amissa pecunia veris.
'Kun on menetetty rahaa, itketään aitoja kyyneleitä'. Näin toteaa runoilija Juvenalis, jonka mukaan omaisuuden menetys aiheuttaa nykyään suurempaa surua kuin omaisen kuolema (13,134).

Plurale tantum
Ainoastaan monikollinen; monikkosana, sana jolla on vain monikkomuoto vaikka se merkitykseltään on yksiköllinen (esimerkiksi housut).

Pluralis maiestatis
Majesteetin monikko, suuruuden monikko; hallitsijan monikko, hallitsijan me-muoto. Kyseessä on meitittelymuoto, jota hallitsijoilla on ollut tapana käyttää puhuessaan itsestään. Tapa tuli käyttöön myöhäisantiikissa. Vrt. **pluralis modestiae**.

Pluralis modestiae
Vaatimattomuuden monikko. Me-muoto, antiikin puhujien ja kirjailijoiden suosima muoto, joka merkitykseltään on majesteetin monikon (**pluralis maiestatis**) vastakohta, sillä tällöin puhuja vetäytyy ikään kuin vaatimattomasti taka-alalle ja pyrkii kiinnittämään huomion itse asiaan (tavoitteena tavallisesti saada suhtautuminen asiaan suopeaksi).

Pluralis reverentiae
Kunnioituksen monikko; teitittelyssä käytettävä monikkomuoto. Teitittelyä alettiin käyttää myöhäisantiikissa.

Plurimae leges, pessima respublica.
'Paljon lakeja, huono valtio', ts. mitä enemmän lakeja, sitä huonompi valtio. Ks. **Corruptissima respublica (...).**

Plus
Enemmän.

Plus aequo
Kohtuullista enemmän; enemmän kuin on kohtuullista, enemmän kuin on oikein.

Plus aloes quam mellis (habet)
Enemmän (siinä on) aloeta kuin hunajaa; enemmän karvautta kuin makeutta, liikaa karvautta, liian vähän makeutta; liian kitkerä ollakseen miellyttävä. Näin voidaan arvostella esimerkiksi arvosteluja. Ilmaus on Juvenaliksen satiireista (6, 181).

Plus minus
Enemmän (tai) vähemmän; suunnilleen, suurin piirtein, kuta kuinkin.

Plus salis quam sumptus
Enemmän suolaa kuin kuluja; enemmän hyvällä maulla kuin rahalla, ei pröystäilevän loistelias vaan tyylikäs. Suola viittaa tässä niin sanottuun attikalaiseen suolaan (**sal atticus**) eli henkevyyteen. Ilmauksella tarkoitetaan, että johonkin asiaan on käytetty enemmän hyvää makua kuin rahaa. Sanonta on peräisin Cornelius Nepokselta (*Atticus*, 13,2).

p. m. tai **P. M.**
Ks. **piae memoriae**, **post mortem**, **post meridiem** tai **pro memoria**.

Poena nulla
Ks. **nulla poena**.

Poeta laureatus
Laakerinlehvillä seppelöity runoilija; seppelöity runoilija, ts. julkisen tunnustuksen saanut; hovirunoilija.

Poetica licentia
Ks. **licentia poetica**.

Poetica vis
Ks. **vis poetica**.

Polaris stella
Ks. **stella polaris**.

Politices doctor
Valtiotieteiden tohtori. Lyhennetään Pol. Dr. Feminiinmuoto **politices doctrix** .

Politices magister
Valtiotieteiden maisteri. Naispuolinen maisteri on **politices magistra**. Lyhennetään pol. mag.

Pollice verso
Ks. verso pollice.

pol. mag.
Ks. **politices magister**.

Pons asini
Aasinsilta; tyhmän tai laiskan apuneuvo, apuneuvo jonka käyttö on tyhmää (ja jonka käyttäjää voidaan siinä mielessä kutsua aasiksi), esimerkiksi laskimen käyttö päässälaskuharjoituksissa; Eukleideen Alkeiden I kirjan 5. todistus, jonka kohdalla tyhmät putosivat kelkasta; asia joka on tyhmälle liian vaikea (juontuu edellisestä); asia joka on aloittelijalle liian vaikea; keino jolla siirrytään aiheesta täysin toiseen aiheeseen, asiasta kolmanteen siirtyminen; logiikassa käytetty päättelykuvio, jonka avulla selvitetään syllogismin välitermi, siis se jonka avulla on siirrytty asiasta kolmanteen. Myös muodossa **pons asinorum**, aasien silta.

Popularis aura
Kansansuosio; kansansuosion tuulahdus; suosion loisto. Ilmausta käyttää mm. Cicero (*De haruspicum responsis, 43).*

Populi salus
Ks. **salus populi**.

Populi vox
Ks. **vox populi**.

Porro unum est necessarium
Edelleen yksi on tärkeä; mutta yksi seikka on yhä kuitenkin tärkeä, edelleenkin on yksi seikka merkittävä.

Possessionis ius
Ks. **ius possessionis.**

Posse videor
Näyttää siltä että pystyn; luulen pystyväni.

Possunt quia posse videntur.
'He pystyvät, koska uskotaan, että he pystyvät'. Ks. **Hos successus alit (...).**

Post cenam stabis, seu passus mille meabis.
'Aterian jälkeen seiso tai kävele tuhat passusta', ts. Syötyäsi pysyttele seisaallasi tai kävele puolitoista kilometriä (eli tuhat askelparia). Runosäe on Salernon lääkärikoulun terveysohjeista (*Regimen sanitatis Salerni*, 1,212). Runomitta leonilaista heksametriä. Vrt. **Ut sis nocte levis, sit tibi cena brevis.**

Post Christum natum
Jälkeen Kristuksen syntymän. Lyhennetään p. Chr. n. tai p. Chr.

Post cibum
Ruuan jälkeen; aterian jälkeen. Lyhennetään p. c.

Post coitum omne animal triste.
'Jokainen olento on yhdynnän jälkeen surullinen'. Ks. **Omne animal post coitum triste praeter gallum mulieremque.**

Post diem
Päivän jälkeen; määräpäivän jälkeen. Käytetään tavallisesti päivämäärien yhteydessä.

Post festum
'Juhlan jälkeen'. Ilmaus on latinannos sanoista, jotka esiintyvät Platonin *Gorgias*-dialogin alussa (447a). Latinankielistä sanontaa käytetään yleensä merkityksessä 'liian myöhään'. Sanonta esiintyy myös muodossa **Post festum venisti**, 'saavuit liian myöhään'.

Post hoc ergo propter hoc
Tämän jälkeen, siis tämän vuoksi; koska tuo asia tapahtuu tämän asian jälkeen, aiheuttaa tämä asia tuon asian. Virhepäätelmä, jossa tehdään sellainen virhe, että kahden ajallisesti peräkkäisen asian välillä luullaan olevan syysuhde, ts. että jälkimmäinen asia johtuisi sitä edeltävästä asiasta. Tällainen virhepäätelmä on tavallinen arkiajattelussamme.

Posthumus
Ks. **postumus**

Post illa (verba Scripturae)
Näiden (Raamatun sanojen) jälkeen; postilla, saarnamainen raamatunselitys.

Postliminii ius
Ks. **ius postliminii**.

Postliminium
Oikeuksien ennalleenpalauttaminen. Sama kuin **ius postliminii**.

Post litem motam
Riitajutun liikkeellelähdön jälkeen; jutun käsittelyn alettua.

Postludium
Jälkisoitto; loppusoitto.

Post meridiem
Jälkeen puolenpäivän. Lyhennetään p. m.

Post mortem
Kuoleman jälkeen. Lyhennetään p. m. tai P. M.

Post nubila Phoebus.
'Pilvien jälkeen Foibos', ts. pilvisen sään jälkeen paistaa aurinko (eli Foibos). Ks. **Gratus est solito post maxima nubila Phoebus.**

Post obitum
Poismenon jälkeen; kuoleman jälkeen.

Post Romam conditam
Rooman perustamisen jälkeen. Ks. **post urbem conditam**. Lyhennetään p. R. c.

Post scriptum
Kirjoituksen jälkeen; jälkikirjoitus. Lyhennetään P. S.

Postulata nobilium
Aatelisten vaatimukset. Asiakirja jolla aatelisto vuonna 1594 vaati lisää etuoikeuksia kuningas Sigismundilta.

Postuma opera
Ks. **opera postuma**.

Postumum opus
Ks. **opus postumum**.

Postumus
Jälkeenpäin syntynyt; kuolemanjälkeinen, kuoleman jälkeen tullut. Tarkoittaa isän kuoleman jälkeen syntynyttä lasta tai tekijän kuoleman jälkeen julkaistua teosta. Feminiini **postuma**.

Post urbem conditam
Kaupungin perustamisen jälkeen; Rooman perustamisen jälkeen. Ilmausta on käytetty ilmoitettaessa monesko vuosi on menossa. Rooman tarunomainen perustamisvuosi oli vuonna 753 eKr. Ilmaus lyhennetään p. u. c. Tavallisempi samaa merkitsevä ilmaus on **ab urbe condita**.

Potatorum delirium
Ks. **delirium potatorum**.

Potentia
Mahdollisuus; kyky; valta, vaikutusvalta; aito mahdollisuus, toteutumaan pyrkivä mahdollisuus eli aktualisoitumaan pyrkivä mahdollisuus, aktualisoitumaton mahdollisuus.

Potentia singularis
Yksinvalta.

Potentissimus est qui se habet in potestate.
'Vahvin on se joka hallitsee itsensä'. Ajatus on peräisin filosofi Senecan moraalikirjeistä (*Epistulae morales*, 90,34).

Potest ex casa vir magnus exire.
'Mökistä voi astua ulos suurmies', ts. mahtavakin henkilö voi olla vaatimattomista oloista kotoisin (kuten esimerkiksi savupirtistä). Ajatuksen on kirjoittanut filosofi Seneca moraalikirjeeseensä (*Epistulae morales*, 66,3).

Potius sero quam numquam.
'Parempi myöhään kuin ei milloinkaan'. Ilmaus on lähes sanatarkka sitaatti historioitsija Liviuksen *Rooman historiasta* (*Ab urbe condita*, 4,2,11).

p. p.
Ks. **per procurationem**.

pp.
Ks. **pagina (paginae)** tai **per procuram**.

ppr.
Ks. **per procuram**.

Praecepta minus valent quam experimenta.
'Ohjeet ovat vähemmän arvokkaita kuin kokemus', ts. kokemus on ohjeita arvokkaampi. Ks. **In omnibus fere minus valent praecepta (...).**

Praecursoria lectio
Ks. **lectio praecursoria**.

Prae manu
Käsien edessä; käsillä.

Praemunitus
Ennaltavarustettu; ennalta varustautunut; suojautunut edeltä käsin. Feminiini **praemunita**.

Prae omnibus
Edellä kaikkia; ennen muita, edellä muita; enemmän kuin muut.

Praepositus
Eteenasetettu; esimies; rovasti. Feminiini **praeposita**.

Praescripto modo
Ennaltasäädetyllä tavalla; säädetyllä tavalla, määrättyyn tapaan, ohjeiden mukaan.

Praestatur laus virtuti, sed multo ocius verno gelu tabescit.
'Hyveelle ja miehuudelle suodaan kiitosta, mutta tämä sulaa pois nopeammin kuin keväinen jää', ts. hyveestä saatu arvostus häviää pois kevätjäitä nopeammin. Ajatus on Livius Andronicuksen tragediasta *Aiax Magistoporus* eli Aias ruoskankantaja (Trag.fr.11,1). Lentävänä lauseena esiintyy myös ajatuksen alkuosa **Praestatur laus virtuti**, 'hyvettä ylistetään'.

Praesumptio
Olettamus; oikeusedellyttämys, presumtio, oletus että jokin asia on tosi kunnes se osoitetaan vääräksi (osoittamalla sen vastakohta oikeaksi).

Praeterea
Sitä paitsi.

Praeterea censeo Carthaginem esse delendam.
'Muuten olen sitä mieltä, että Karthago on tuhottava'. Ks. **Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.**

Praeteriti anni
Ohimenneet vuodet; menneet vuodet.

Praeter propter
Niin ja näin, suurin piirtein; suunnilleen. Voidaan kirjoittaa myös yhteen: **praeterpropter**.

Praetextum
Kaunistelu; tekosyy, peittely, veruke.

p. R. c.
Ks. **post Romam conditam**.

Precibus infimis
Mitä nöyrimmin aneluin; anellen mitä nöyrimmin, erittäin nöyrin rukouksin.

Prensare manus
Tarttua käsistä; kerätä ääniä kättelemällä. Perinteinen roomalainen ääntenkalastustapa.

Presumtio
Ks. **praesumptio**.

Pretium iustum
Oikeudenmukainen hinta; oikea arvo.

Prima
Ks. **primus**

Prima editio
Ks. **editio prima**.

Prima est haec ultio, quod se iudice nemo nocens absolvitur.
'Ensimmäinen rangaistus on se, että kukaan rikollinen ei vapauta itse itseään syyllisyydestä', ts. rikoksen ensimmäinen rangaistus on syyllisyydentunto, josta kukaan rikollinen ei saa itseään vapaaksi. Omantunnon voimasta runoilee Juvenalis (13,2-3).

Prima facie
Ensi näkemältä; ensi silmäyksellä; ensi vaikutelman perusteella; kertanäkemällä uskottava (todiste).

Prima inter pares
Ks. **primus inter pares**.

Prima nota
Ensimmäinen merkintä.

Prima principia
Ensimmäiset perusteet; alkuperusteet; ensimmäiset edellytykset.

Primarius
Ensimmäinen; etevin; yksi parhaista. Feminiinimuoto **primaria**.

Primo
Ensimmäisellä sijalla; ensimmäisenä, ensimmäiseksi.

Primo intuiti
Ensimmäisellä katselemisella; ensi silmäyksellä.

Primum cognitum
Ensimmäinen ymmärretty (asia); ensimmäinen mikä tiedetään; ensimmäinen tunnettu (asia, seikka).

Primum mobile
Ensimmäinen liikkuvainen; alkuunpanija, perimmäinen vaikutin, liikkeellepaneva voima; ensimmäinen liikuttaja, ptolemaiolaisessa maailmankuvassa kymmenes sfääri eli taivaankehä, joka piti kaikki muut sfäärit liikkeessä. Vastaa ilmaisuja **primus motor** ja **primum movens**.

Primum movens
Ensimmäinen liikkuva; liikkeellepaneva voima, alkuunpanija, perimmäinen vaikutin. Ks. **primum mobile**.

Primus
Ensimmäinen; paras, etevin; korkeimmat arvosanat saanut. Feminiinimuoto **Prima**.

Primus in orbe deos fecit timor.
'Pelko ensimmäisenä loi maailmassa jumalat', ts. pelko on luonut jumalat: pelko synnytti maailmaan ensimmäiset jumalat. Sitaatti Caecilius Statiuksen runoelmasta *Thebaides*, joka kertoo seitsemän sankarin sotaretkestä Teebaa vastaan (3,661). Sama lause esiintyy myös runossa joka on pantu Petroniuksen nimiin (Buecheler, *Anthologia latina*, 1,464,1).

Primus inter pares
Ensimmäinen vertaistensa joukossa. Feminiinimuoto **prima inter pares**.

Primus motor
Ensimmäinen liikuttaja; liikkeelläpitävä voima; tärkeä vaikuttaja, merkittävä toiminnan ylläpitäjä. Ks. **primum mobile**.

Princeps editio
Ks. **editio princeps**.

Principalis causa
Pääsyy, ensimmäinen syy, tärkein syy.

Principia, non homines
Alkusyitä, ei ihmisiä; periaatteita, ei ihmisiä.

Principia prima
Ks. **prima principia**.

Principiis obsta!
'Vastusta ensimmäisiä' ts. käy taistelemaan jo ensimmäisiä oireita vastaan. Kohdassa neuvotaan, kuinka suojaudutaan rakkauden taudilta (eli rakastumiselta) ja tämän tuomilta tuskilta: hoito on aloitettava heti ensimmäisten oireiden ilmaannuttua, sillä liian myöhään lääkitään jos tauti on saanut aikaa vahvistua. Sitaatti on runoilija Ovidiuksen elegiamittaisesta runoelmasta nimeltä *Rakkauden parannuskeinot* (*Remedia amoris*, 91). Vrt. **Nullis amor est sanabilis herbis.**

Principis est virtus maxima nosse suos.
'Tuntea oma väkensä on johtajan suurin voima'. Säe Martialiksen elegiamittaisesta epigrammista (8,15,8). Mitta on pentametriä.

Principium contradictionis
Ristiriidan laki. Sama kuin **principium exclusii contradictionis**.

Principium exclusii contradictionis
Poissuljetun ristiriidan periaate; kielletyn ristiriidan laki. Logiikan periaate, jonka mukaan väitelause on joko tosi tai epätosi, mutta ei molempia.

Principium exclusii tertii
Kolmannen poissuljetun periaate; kielletyn kolmannen laki. Logiikan periaate, jonka mukaan väitelause on joko tosi tai epätosi, kolmatta vaihtoehtoa ei ole.

Principium identitatis
Samuuden periaate; identtisyyden laki.

Principium rationis sufficientis
Riittävän perusteen periaate; perusteen laki, riittävän perusteen laki. Filosofinen periaate, jonka mukaan kaikelle olemiselle ja tapahtumiselle täytyy olla riittävät perusteet.

Privatim
Yksityisesti; yksityisenä henkilönä; kahden kesken.

Privatissime
Yksityisesti; aivan yksin.

Privato consilio
Omalla luvalla; omin luvin.

Privatum ius
Ks. **ius privatum**.

Privatus
Vapautettu; virasta vapaa. Feminiinimuoto **privata**.

p. r. n.
Ks. **pro re nata**.

Pro anno
Vuosittain; vuotta kohden. Sama kuin **per annum**. Lyhennetään p. a.

Pro aris et focis.
'Alttarin ja kotilieden puolesta', ts. uskonnon ja kodin puolesta. Ilmaus esiintyy mm. Cicerolla (*De natura deorum*, 3,94), Horatiuksella ja Sallustiuksella. Ks. **Pro patria (...).**

Pro arte
Taidon puolesta; taiteen puolesta.

Pro arte utili.
'Hyödyllisen taiteen puolesta'. Tämä Taideteollisen korkeakoulun tunnuslause kuvaa hyvin sitä taideteollisuuden omaksumaa linjaa, jonka tavoitteena on käytöllisyyden ja taiteellisuuden yhdistäminen. Ilmauksen käyttö yleistyi 1950-luvulla, mutta se on saattanut syntyä jo 1800-luvun loppupuolella. Vrt. **Omne tulit punctum qui miscuit utile dulci**.

Pro auctore
Tekijän hyväksi; kirjoittajan käyttöön. Resepteissä: kirjoittajan omaan (virka)käyttöön.

Probandi nervus
Ks. **nervus probandi**.

Probandi onus
Ks. **onus probandi**.

Probandi vis
Ks. **vis probandi**.

Probandum factum
Ks. **factum probandum**.

Probatum est
Tarkastettu on; hyväksytään, tarkastettu, kelpaa; todistettu.

Pro benignitate humana.
'Inhimillisestä hyväntahtoisuudesta'. Kyseessä on kunniamerkki, jota myönnetään ihmisrakkauden puolesta toimineille. Kunniamerkkiä on jaettu vuodesta 1945.

Probitas laudatur et alget.
'Kunnollisuus saa osakseen sekä kiitosta että vilua' toisin sanoen oikeamielisyys saa kyllä ylistystä mutta samalla se on jätetty palelemaan ylhäiseen yksinäisyyteensä. Säe on satiirikko Juvenalikselta, joka tapansa mukaan valittaa, kuinka moraalin ovat nykyään kaikki hylänneet (*Satiireja*,1,74).

Pro bono publico
Yhteiseksi hyväksi.

Pro captu lectoris habent sua fata libelli.
'Kirjoilla on kohtalonsa – lukijan mielen mukainen', ts. lukijan ymmärryksestä on kiinni se, millaisen kohtalon kirja saa. Myöhäisantiikkisen kirjailijan Terentianus Mauruksen heksametrimittainen säe teoksesta *De litteris, syllabis et metris* (1286). Lentävänä lauseena käytetään yleensä säkeen loppuosaa **Habent sua fata libelli**, 'kirjoilla on kohtalonsa', tavallisesti merkityksessä: kirjat ovat samalla tavalla kohtalon oikukkaan alaisia kuin kaikki muukin tässä maailmassa: hyvä kirja voi tuhoutua yhtä helposti kuin huono säilyä. Sanontaa on käyttänyt muun muassa Goethe.

Pro confesso
Tunnustuksen asemassa; ikään kuin olisi tunnustettu.

Pro copia
Jäljennöksen asemesta; jäljennöksen oikeaksi todistaen. Teksti jäljennöksen todistajien nimien yhteydessä. Lyhennetään p. c.
Pro copiis
Varojen mukaan.

Procul a Iove, procul a fulmine.
'Kaukana Juppiterista, kaukana salamasta', ts. turvallisinta elämää voi viettää siellä missä ei koskaan tapahdu mitään. Kyseessä on keskiaikainen sanonta. Vrt. **Crede mihi, bene qui latuit bene vixit** sekä **Fennis mira (...)**.

Procul o procul este, profani!
'Kaukana, pysykää kaukana, vihkiytymättömät', ts. sivulliset, pysykää poissa. Sitaatti Vergiliuksen heksametrieepokseksta *Aeneis* (6,258).

Pro cura
Huolenpidon hyväksi; valtuutus; yleisvaltuutus jolla annetaan jonkun toisen hoitaa asioita, ks. **per procuram**.

Pro Deo et Ecclesia
Jumalan ja seurakunnan puolesta; Jumalan ja kirkon puolesta.

Pro die
Päivää kohden; päivittäin. Lyhennetään p. d.

Pro domo (sua)
Kodin puolesta, (oman) kotinsa puolesta; omaksi edukseen, kotiin päin; puolustuksekseen; itse itseään puolustaen (puhumalla, esim. oikeudessa).

Pro dosi
Annosta kohti. Lyhennetään p. dos. tai pro dos.

Pro Ecclesia et Pontifice
Kirkon ja paavin puolesta.

Pro et contra
Puolesta ja vastaan.

Pro exercitio
Harjoitusta varten; vieraan kielen koe eräissä yliopistollisissa tutkinnoissa.

Profanum vulgus
'Vihkiytymätön rahvas', ts. asiaan perehtymättömät. Ks. **Odi profanum vulgus.**

Professor
Professori. Naispuolinen professori on **profestrix**.

Professor emeritus
Täysinpalvellut professori, eläkkeelle siirtynyt. Feminiinimuoto **profestrix emerita**.

Professor honoris causa
Professori kunnian tähden; kunniaprofessori. Naispuolinen kunniaprofessori on **profestrix honoris causa**.

Pro fide
Uskon puolesta.

Pro forma
Muodon vuoksi; muodollinen.

Pro gradu
Arvoa varten; oppiarvoa varten, tutkintoa varten tehtävä tutkielma sekä yleensä siihen liittyvä koe.

Prohibitum malum
Ks. **malum prohibitum**.

Pro libertate
Vapauden puolesta.

Pro libertate patriae
Isänmaan vapauden puolesta.

Pro mea parte
omasta puolestani; omalta osaltani; voimieni mukaan.

Pro memoria
Muistia varten; muistoksi; muistio, luettelomainen asiakirja. Lyh. P. M.

Pro meritis
Ansioista, ansioiden vuoksi.

Pro mille
Tuhatta kohti; jaettuna tuhannella; promillea.

Pro notitia
Tietoa varten; tiedoksi.

Pro patria
Isänmaan puolesta.

Pro patria, pro liberis, pro aris atque focis suis certare.
'Taistella isänmaan, lasten, uskonnon sekä kotilieden puolesta'. Sitaatti Sallustiukselta (*Catilinan salaliitto*, 59,5). Ilmaus **Pro patria**, 'isänmaan puolesta', esiintyy myös mm. Horatiuksella, ks. **Dulce et decorum (...)**.

Propinquitatis iure
Ks. **iure propinquitatis**.

Propositi tenax
Ks. **tenax propositi.**

Propria manu
Omalla kädellä; omakätisesti. Vrt. **manu propria.**

Proprie communia dicere
Sanoa yleisiä (asioita) omaperäisesti; esittää arkipäiväisiä latteuksia omaperäisinä ajatuksina tai jopa omina ajatuksinaan. Ilmaus on Horatiukselta, jolla ilmaus on hieman toisessa merkityksessä. Se esiintyy kohdassa jossa hän selittää, kuinka kirjailijan on vaikea mielikuvituksen avulla luoda hahmoja, jotka samaan aikaan ovat sekä universaaleja tyyppejä että omaperäisiä persoonallisuuksia (*Ars poetica*, 128).

Pro primo
Ensiksi.

Proprio iure
Omalla oikeudellaan.

Proprio motu
Omasta aloitteestaan; omin päin, oma-alotteisesti. Vrt. **motu proprio.**

Proprio vigore
Omalla voimallaan; omin voimin.

Propter hoc
Tämän tähden; tämän vuoksi; tämän ansiosta.

Pro pudore
Kunniallisuuden puolesta; häveliäisyyttä varten; kunnian puolesta.

Pro rata (parte)
Lasketun osuuden mukaisesti; määrätyssä suhteessa, kunkin lasketun osuuden mukaisesti.

Pro rege, lege et grege
Kuninkaan, lain ja kansan puolesta.

Pro rei copia
Asian mahdollisuuksien mukaan; asianhaarojen mukaan.

Pro re nata
Syntyneen asian puolesta; odottamatonta tapausta varten, hätätapausta varten; tarvittaessa, tarpeen ilmaannuttua. Lyhennetään p. r. n.

Pro salute animae
Sielun terveyttä varten; mielen hyvinvointia varten.

Pro secundo
Toiseksi.

Prosit!
'Olkoon (se) onneksi', ts. olkoon (se) avuksi ja hyödyksi. Sanonta, jolla keskiajalla toivotettiin jonkin tapahtuman tai asian (esim. viinin) tuovan terveyttä ja onnea tai ettei jokin asia tai tapahtuma (esim. aivastus) saisi kohtalokkaita seurauksia.

Prosit tibi / vobis / nobis
Olkoon hyödyksi sinulle / teille / meille; hyödyttäköön sinua / teitä / meitä; tuokoon onnea sinulle / teille / meille.

Pro studio et labore
Ahkeruudesta ja työstä.

Pro tanto
Niin merkittävän asian puolesta; niin merkittävää asiaa varten; vain siinä määrin, vain siihen saakka, vain sellaista asiaa varten.

Pro tem.
Ks. **pro tempore**.

Pro tempore
Olosuhteiden mukaan, senhetkisen tarpeen mukaan; nykyisin, tällä hetkellä; näiden olosuhteiden vallitessa. Lyhennetään pro tem. tai p. t.

Pro tempore et pro re
Ajan ja olojen mukaan; asianhaarojen mukaan; tilapäisesti.

Pro tertio
Kolmanneksi.

Pro vera copia
Oikean jäljennöksen sijaan; oikeaksi jäljennökseksi todistaen. Ilmaus todistettaessa jäljennöstä aidoksi jäljennökseksi. Lyhennetään p. v. c.

Pro verbo
Sananmukaisesti, sanasta sanaan.

Pro viribus
Voimien mukaan.

pro virili parte
Mieskohtaisen osuuden puolesta; voimien mukaan, siihen mihin kykenee.

prox.
Ks. **proximo**.

prox. acc.
Ks. **proxime accessit**.

proxime accessit
Pääsi hyvin lähelle; vähältä piti, läheltä liippasi; melkein onnistui. Käytetään henkilöstä, joka melkein onnistui, joka melkein saavutti tavoitteen tai joka hävisi täpärästi. Monikko **proxime accesserunt**. Lyhennetään prox. acc.

proximo
Seuraavana; seuraavana kuukautena; seuraavaa kuukautta. Lyhennetään prox.

proximus ardet
Lähin palaa; tuli on jo naapurissa; nyt on kiire; vaara on hyvin lähellä. Ilmaus on Vergiliukselta (**Aeneis**, 2, 311).

Proximus est sibi quisque.
'Jokainen on lähimpänä itseään'. Ks. seuraava sentenssi.

Proximus sum egomet mihi.
'Lähimpänä minä itse olen itseäni', ts. olen itse itseäni lähinnä. Sitaatti Terentiuksen komediasta *Andria* (635). Sitaatista on muovattu sanonta **Proximus est sibi quisque**, 'Jokainen on lähimpänä itseään'. Vrt. **Saepe nihil inimicius homini quam sibi ipse.**

Prudens futuri
Tulevaisuutta aavistava; tulevaisuutta ajatteleva; tulevaisuutta ymmärtävä.

P. S. tai **p. s.**
Ks. **post scriptum**.

p. t.
Ks. **pro tempore**.

Publica bona
Yleiset varat; valtion omaisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana.

Publica fides
Yleinen luottamus; ihmisten luottamus toisiinsa; yleinen rehellisyys.

Publica res
Ks. **res publica**.

Publica salus
Ks. **salus publica**.

Publice
Julkisesti.

Publicis sumptibus
Ks. **sumptibus publicis**.

Publicum bonum
Yleinen hyvä; yleinen etu; valtion etu; yhteishyvä.

Publicum ius
Ks. **ius publicum**.

Publicus notarius
Ks. **notarius publicus**.

p. u. c.
Ks. **post urbem conditam**.

Pudore salvo
Ks. **salvo pudore**.

Pudor malus
Väärä siveellisyys; epäluotettava kunniallisuus.

Pueri puerilia tractant.
'Lapset tekevät lapsellisuuksia'. ks. **Sunt pueri pueri (...).**

Pulchriori
Kauniimmalle (kuin muut); komeammalle (kuin muut). Ks. **detur pulchriori.**

Pulchrum mori in armis.
'On kaunista kuolla sodassa'. Lause on muovattu Vergiliuksen säkeestä (*Aeneis*, 2,317).

Pulsate, et aperietur vobis.
'Koputtakaa, ja teille avataan'. Ks. **Petite, et dabitur vobis (...)**.

Pulvis et umbra sumus.
'Olemme tuhkaa ja varjoa', ts. meistä ei jää jäljelle muuta kuin tuhkaa ja manalan varjo. Sitaatti Horatiuksen oodista (4,7,16). Kohdassa Horatius puhuu siitä, kuinka vuodenaikojen vaihtuessa luonto kuolee mutta herää keväällä taas henkiin, kun taas me ihmiset kuoltuamme emme saa kokea kevättä: suurimmat, rikkaimmat ja mahtavimmatkin miehet ovat vain tuhkaa ja manalan vaivainen vainajan haamu – ja pysyvät sellaisina. Siksi on turha toivoa kuolemattomuutta, vaan parempi on nauttia elämästä niin kauan kuin vain voi (vrt. **Carpe diem**).

Punctatim
Piste pisteeltä; kohta kohdalta, kappale kappaleelta.

Punctum saliens
Hyppivä piste; pääasia, ydinkohta, tärkein kohta; esiinpistävä kohta, silmiinpistävä kohta. Alun perin hyppivällä pisteellä tarkoitettiin hedelmöittyneessä kananmunassa olevaa pistettä, joka on alkion sydän.

Punctum vegetationis
Kasvun paikka; kasvupiste, kohta josta kasvi kasvaa.

Punica fides
'Puunilainen uskollisuus', olla uskollinen puunilaiseen eli foinikialaiseen eli karthagolaiseen tapaan. Roomalaisessa kielenkäytössä tämä tarkoittaa vaarallisen petollista epäluotettavuutta varsinkin sopimusasioissa. Ilmaus on Sallustiukselta (*Jugurthan sota*, 108,3). Karthagolaiset eli puunit eli foinikialaiset olivat kovia kauppamiehiä ja heidän vaurastumisensa huoletti roomalaisia niin paljon, että näiden täytyi välillä aina voittaa heidät sodassa.

Purgatorium
Kiirastuli. Sananmukaisesti "puhdistamo". Roomalaiskatolisen kirkon opin mukaan paikka, jossa taivaaseen kelpuutetusta syntisestä (siis kohtuullisen vähäpätöisiin synteihin sortuneesta) sielusta puhdistetaan synnit ennen taivaaseen pääsemistä. Puhdistaminen tarkoittaa eriasteisia kidutuksia, jotka kuitenkin päättyvät aikanaan, toisin kuin helvetissä.

Purgatorius ignis
Ks. **ignis purgatorius**.

p. v. c.
Ks. **pro vera copia**.

pxt.
Ks. **pinxit**

Q.
Quintus. Roomalainen etunimi.

q. d.
Ks. **quasi dictum** tai **quasi dicat**.

q. e.
Ks. **quod est**.

Q.E.D.
'M.O.T', ts. mikä oli todistettava. Kirjaimet ovat lyhennys sanoista **Quod erat demonstrandum** (ks. tätä).

Q. E. F.
Ks. **quod erat faciendum**.

q. i. d.
Ks. **quater in die**.

Q. I. P.
Ks. **quiescat in pace**.

q. l. tai **q. lib.**
Ks. **quantum libet**.

q. p. tai **q. pl.**
Ks. **quantum placet**.

q. s.
Ks. **quantum satis** tai **quantum sufficit**.

qu.
Ks. **quaere**.

Qu.
Quintus. Roomalainen etunimi. Äännetään.

Qua
Sillä tavoin kuin; sikäli kuin; mikäli; sen verran kuin; siinä ominaisuudessa että; miten, millä tavalla.

Quadratura circuli
Ympyrän neliöiminen. Mahdottomaksi osoittautunut tehtävä, ainakin viivottimella ja harpilla. Vrt. **mutat quadrata rotundis**.

Quadriennium
Neljävuotiskausi.

Quadrivium
Neljän tien risteys; tienristeys; neljän reaaliaineen ryhmä, keskiajan opetusjärjestelmään kuuluva, niin sanotun seitsemän vapaan taiteen (**artes liberales**) toinen jakso, johon kuuluvat musiikki, aritmetiikka, geometria ja tähtitiede. Ks. **artes liberales**.

Quae potus peccas ignoscere tu tibi noli:
nam crimen vini nullum est, sed culpa bibentis.
'Älä anna itsellesi anteeksi sitä että juovuksissa teit jotain väärin, sillä vika ei ole viinin, vaan virheen teki juoja', ts. turha on puolustella tekojaan sillä että tuli vähän otettua, sillä niitä ei tehnyt juoma vaan juoja. Aristoteles kertoo, että Ateenassa annettiin kaksinkertainen sakko, jos rikkeen teki juovuksissa. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 2.21).

Quaere
Etsi; ota selvää; kysy; vaadi. Lyhennetään qu.

Quaerite, et invenietis.
'Etsikää, ja te löydätte'. Ks. **Petite, et dabitur vobis.**

Quaeritur
Etsitään; otetaan parhaillaan selvää, ollaan selvittämässä; kysytään.

Quaestio
Kysymys; tutkimus; tutkimuksen kohde, tieteellinen aihe; kuulustelu; tuomioistuin.

Quaestio an
Kysymys josko; vaikea kysymys, hankala kysymys.

Quaestio facti
Kysymys tosiasiasta; asiakysymys.

Quaestio iuris
Oikeuskysymys.

Quaestio quo modo
Kysymys millä tavalla; kysymys miten.

Quaestio vexata
Kiistelty kysymys, riepoteltu aihe, kysymys josta on väitelty kauan. Sanamukaisesti "rääkätty kysymys". Monikossa **quaestiones vexatae**.

Quae vide
Joita katso; katso näitä. Käytetään viitattaessa puheenaoleviin teoksiin tai tekstikohtiin. Vrt. **quod vide**.

Qualis ab incepto
Millaisena alusta; sellaisena kuin alussa, alusta lähtien samanlaisena. Ilmaus on Horatiukselta, (*Ars poetica*, 127).

Qualis artifex pereo!
'Millaisena taiteilijana tuhoudunkaan', suomennettu yleensä muotoon 'millaisen taiteilijan maailma minussa menettääkään'. Nämä sanat, kertoo Suetonius teoksessaan *Rooman keisarien elämäkertoja*, lausui keisari Nero tehdessään itsemurhan vuonna 68 (Suetonius, *Vita Neronis*, 49,1).

Qualis erus talis et servus.
'Millainen isäntä sellainen orja'. Näin toteaa eräs Trimalkion pitovieras Petroniuksen *Satyricon*-romaanissa (*Trimalkion pidot*, 58,4).

Qualis rector est civitatis, tales inhabitantes in ea.
'Millainen johtaja on valtiolla, sellaisia ovat sen asukkaat'. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (*Siirak*, 10,2). Kohtaa ei ole luterilaisessa raamatussa, koska *Siirakin kirjan* luterilaiset lukevat kuuluvaksi ns. apokryfikirjoihin. Keskiajalla ajatus muovattiin lentäväksi lauseeksi **Qualis rex, talis grex**, 'millainen hallitsija, sellainen lauma'.

Quam bene vivas, refert, non quam diu.
'Tärkeää on, miten hyvin elät, ei se, miten kauan'. Sanonta on muovattu filosofi Senecan *Moraalikirjeessä* olevasta ajatuksesta (*Epistulae morales*, 101,15).

Quamdiu se bene gesserit
Niin kauan kuin hän käyttäytyy hyvin.

Quam non est facilis virtus! Quam vero difficilis eius diuturna simulatio!
'Kuinka vaikeaa hyveellisyys onkaan, kuinka vaikeaa todella onkaan teeskennellä pitkään hyveellistä', ts. hyveellisyys ei ole helppoa ja sen teeskentely pitkään todella vaikeaa onkin. Sitaatti Ciceron kirjeestä ystävälleen Atticukselle (7,1,6).

Quam primum
Mitä pikimmin; niin pian kuin suinkin.

Quam proxime
Mahdollisimman lähelle, niin lähelle kuin vain voi.

Quamquam ridentem dicere verum
quid vetat?
'Vaikka kukapa kieltäisi sanomasta nauraen totuutta'. Sitaatti Hora-

tiuksen heksametrimittaisesta satiirista (*Sermones*, 1,1,24). Kohdassa nauru on porkkana: Horatius muistuttaa, että asioita voi selittää myös miellyttävällä tavalla – niin kuin opettajat ennen leivosten avulla houkuttelivat lapsia oppimaan. Ajatus on tapana esittää lyhyesti muodossa **Ridentem dicere verum**, 'sanoa nauraen totuus'. Vrt. **Omne tulit punctum (...).**

Quandoque bonus dormitat Homerus.
'Joskus kunnon Homeroskin torkahtaa', ts. joskus viisaskin menee vipuun. Ks. **Indignor quandoque bonus dormitat Homerus.**

quant. suff.
Ks. **quantum sufficit**.

Quantum libet
Niin paljon kuin haluttaa; miten paljon tahansa; miten suuri tahansa. Lyhennetään q. lib. tai q. l.

Quantum meruit
Niin paljon kuin on ansainnut.

Quantum placet
Niin paljon kuin miellyttää. Lyhennetään q. pl. tai q. p.

Quantum satis
Niin paljon kuin on tarpeeksi; riittävästi, tarpeellinen määrä, kohtuullisesti. Lyhennetään q. s.

Quantum sufficit
Niin paljon kuin on kylliksi; tarpeellinen määrä, kylliksi, riittävästi. Lyhennetään q. s. tai quant. suff.

Quantum valeat
Niin paljon kuin saattaa olla mahdollista; niin paljon kuin kannattaa; sen verran että vaikuttaa; siinä määrin kuin kykenee.

Quantum valebat
Niin paljon kuin saattoi, niin paljon kuin oli mahdollista; niin paljon kuin kannatti; sen verran että oli vaikutusta; siinä määrin kuin kykeni.

Quantum vis
Niin paljon kuin haluat; miten paljon tahansa; kuinka suuri tahansa. Lyhennetään q. v.

Quarto
Neljänneksi.

Quasi
Ikään kuin; tavallaan; kuin jos, ikään kuin jos; kuten, niin kuin; muka; suunnilleen, noin.

Quasi dicat
Ikään kuin sanoisi. Lyhennetään q. d.

Quasi dictum
Ikään kuin sanottuna; kuten jos (se) olisi sanottu. Itsestäänselvyyksistä ja rivien välissä sanottusta voidaan käyttää kyseistä ilmaisua. Lyhennetään q. d.

Quasi dixisset
Ikään kuin jos olisi sanonut.

Quasi mures semper edimus alienum cibum.
'Niinkuin hiiret me syömme aina toisen ruokaa'. Näin sanoo Plautuksen komediassa *Sotavangit* muuan Ergasilus todetessaan elävänsä todellista parasiitin elämää (*Captivi*, 77).

Quater
Neljästi, neljä kertaa.

Quater in die
Neljästi päivässä. Lyhennetään q. i. d.

Quattuor species
Neljä lajia; neljä laskutapaa (yhteen-, vähennys-, kerto- ja jakolasku).

Quem deus perdere vult, dementat prius.
'Keltä jumala tahtoo viedä hengen, siltä hän vie ensin järjen'. Ks. **Quos deus perdere vult, dementat prius** sekä seuraava sentenssi.

Quem di diligunt
adulescens moritur.
'Hän, jota jumalat rakastavat, kuolee nuorena'. Orja Khrysaluksen repliikki Plautuksen kirjoittamassa komediassa (*Bacchides*, 816-7). Vrt. edellinen sentenssi.

Quem enim diligit Dominus, corripit.
'Herra kurittaa sitä jota rakastaa'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Sananl.3:12).

Quercea corona
Tammenlehväseppele, ks. **corona civica**.

Querela audita
Valituksen kuunneltuaan; kun valitus on kuultu.

Querella
Valitus; kanne; oikeusjuttu.

Querella nullitatis
Tuomiovirhekantelu, tuomiovirheestä johtuva kanne.

Quia timet
Koska pelkää; sillä hän pelkää.

Qui bene latuit, bene vixit.
'Joka on elänyt hyvin huomaamattomasti, on elänyt hyvin', ts. hiljaiselo on hyvää elämää. Ks. **Crede mihi, bene qui latuit bene vixit.**

Quicumque turpi fraude semel innotuit, etiam si verum dicit, amittit fidem.
'Jonka edes kerran on saatu tietää tehneen häpeällisen petoksen, se on menettänyt luottamuksen vaikka puhuisikin totta', ts. joka on pettänyt edes kerran, sellaista ei uskota vaikka puhuisi totta. Opetus Phaedruksen faabelista (*Fabulae*, 1,10,1-2).

Quidam
Jokin; joku (ihminen); eräs, muuan (miespuolinen henkilö); muutamat henkilöt; eräät henkilöt. Feminiinimuoto **quaedam** [kve:'dam], muuan, eräs, jokin (naispuolinen henkilö).

Qui desiderat pacem, praeparet bellum.
'Joka haluaa rauhaa, valmistautukoon sotaan'. Lause on Vegetiuksen sotataitoa käsittelevästä teoksesta *Epitome rei militaris* (3, praefatio). Lentävänä lauseena ilmaus on yleensä muodossa **Si vis pacem, para bellum.** 'Jos haluat rauhaa, varustaudu sotaan'. Vrt. **Nam paritur pax bello.**

Quid est tuae voluntatis?
Mikä on aikomuksesi? Mitä aiot? Mitä olet päättänyt?

Quid est somnus gelidae nisi mortis imago.
'Mitä on uni muuta kuin jääkylmän kuoleman kuva'. Sitaatti Ovidiuksen rakkausaiheisia runoja käsittävästä kokoelmasta nimeltä *Amores* (2,9,41).

Quid est veritas?
'Mikä on totuus?'. Pilatuksen kysymys Jeesukselle. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Joh.18:38).

Quid facies, facies Veneris si veneris ante?
Ne pereas per eas, ne sedeas, sed eas!
'Mitä teet jos olet saapunut Venuksen kasvojen eteen? Älä tuhoudu niiden takia, älä jää, vaan mene!' ts. jos olet joutumassa rakkauden pauloihin, älä tuhoa itseäsi rakkauden tähden, älä jää vaaraan, vaan pakene. Tämä sisäsointuja täyteen ahdettu, latinalla leikkivä eleginen parisäe on 1600-luvulla eläneen markiisi de Bierven laatima. Runomitta on elegistä distikonia (heksametri + pentametri).

Quid faciendum?
Mitä (on) tehtävä? Mitä tulee tehdä?

Quid hoc sibi vult?
Mitä tämä tarkoittaa? Ks. **quid sibi vult?**

Quid iuris?
Mitä lain kannalta?; Mitä laki siitä määrää?, mitä laki sanoo siitä?

Quid magis est saxo durum, quid mollius unda?
Dura tamen molli saxa cavantur aqua.
'Mikä on kiveä kovempaa, mikä vettä pehmeämpää? Kuitenkin pehmeä vesi kovertaa kovia kiviä', ts. vähäisilläkin voimilla pärjää kunhan yrittäminen on sitkeää. Tämä elegiamittainen säepari on Ovidiuksen viettelyä opettavasta runoelmasta nimeltä *Rakastamisen taito* (*Ars amatoria*, 1, 475-6). Ks. **Ferreus adsiduo consumitur anulus usu** ja **Gutta cavat lapidem.**

Quid me felicem totiens iactastis, amici?
Qui cecidit, stabili non erat ille gradu.
'Miksi minua niin usein, ystävät, kehuitte onnelliseksi? Joka putosi, ei voinut olla vakaalla pohjalla', ts. ei voinut olla vakaa asema sillä, joka suistui onnettomuuteen (tai: joka hävisi oikeusjutun). Säepari Boethiuksen *Filosofian lohdutuksesta* -nimisestä teoksesta (*De consolatione philosophiae*, 2,1,21-2). Runomitta: eleginen distikon (heksametri + pentametri). Filosofi Boethius toimi neuvonantajana goottikuningas Teoderik Suuren hovissa, joutui juonittelujen kohteeksi ja tuomittiin oikeudessa kuolemaan. Teloitusta odotellessaan hän sellissään kirjoitti teoksen *Filosofian lohdutuksesta*, jossa hänelle ilmestyy vankilassa Filosofia itse naisen hahmossa, ja he käyvät henkeviä keskusteluja. Vrt. **In omni adversitate fortunae infelicissimum est genus infortunii fuisse felicem.**

Quid multa?
Miksi paljon? Miksi niin monta sanaa?; miksi enempää sanoja, mitä siitä enempää puhumaan?; lyhyesti sanottuna, en sano enempää kuin että.

Quid novi?
Mitä uutta? Kysymys **Quid novi?**, 'Mitä uutta?' on ollut tavallinen ky-

symys roomalaisten keskuudessa, ja se löytyy myös teoksesta *Asterix gallialainen*.

Quid novi ex Africa?
'Mitä uutta Afrikasta?' Sanonta joka on saanut alkunsa Aristoteleen toteamuksesta, jonka mukaan joka menee latinaksi näin:**Semper aliquid novi Africa affert.** 'Afrikasta tulee aina jotain uutta' (*De generatione animalium*, 746b). Toteamuksen taustalla on ajatus, että Afrikasta löytyy koko ajan yhä uskomattomampia otuksia, hirviöitä ja kamaluuksia (aiheesta puhuu myös Plinius *Luonnonhistoriassaan*, 8,17,42). Ajatus elää ja voi hyvin vielä nykyäänkin, kun me otaksumme aina hirveitä tauteja aiheuttavien pöpöjen sikiävän Afrikassa ja hyökkäävän sieltä sivistyneen maailman kimppuun.

Quid pro quo
Jotakin jonkun toisen sijaan, tämä tuon sijasta, se tämän sijaan; vaihtaminen johonkin vastaavaan; vaihtokauppa; vaihtuminen vahingossa; korvike; hyvitys. Ihmisistä puhuttaessa käytetään muotoa **qui pro quo**.

Quidquid agis, prudenter agas et respice finem.
'Mitä teetkin, toimi viisaasti ja ota huomioon lopputulos'. Keskiaikainen sananlasku, joka on säilynyt muun muassa roomalaisten urotekoja esittelevässä teoksessa *Gesta Romanorum* (103). Vastaavanlaisia ajatuksia löytyy muun muassa Herodotokselta (1,32,9) ja Aisopokselta (9). Lentävänä lauseena käytetään myös säkeen loppua **Respice finem**, 'ajattele lopputulosta'.

Quidquid delirant reges, plectuntur Achivi.
'Mitä hölmöä hallitsijat tekevät, sen saavat kreikkalaiset kärsiä', ts. kansa saa kärsiä johtajiensa hölmöilyt, virheet, oikut ja lipsumiset. Säe on Horatiukselta, joka puhuu siitä, kuinka Troijan sodassa kreikkalaiset saivat kärsiä johtajiensa – esimerkiksi Akhilleuksen ja Agamemnonin – oikutteluista (*Epistulae*, 1,2,14). Runomitta on heksametriä.

Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.
'Oli miten oli, pelkään kreikkalaisia vaikka he toisivat lahjoja'. Säe Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (2,49). Sanat lausuu Laokoon, troijalainen pappi, jonka mielestä kreikkalaisten rannalle jättämässä puuhevosessa on jotain epäilyttävää ja joka siksi varoittaa troijalaisia viemästä puuhevosta kaupunkiin. Hänen kantansa saakin paljon kannatusta. Silloin kreikkalaisten suojelusjumalatar Pallas Athene lähettää merestä kaksi jättiläiskäärmettä tappamaan Laokoonin ja hänen kaksi poikaansa. Näin käy kun haluaa tutkia lahjahevon hampaita (voi olla, että tapauksesta on sukeutunut kansan suussa sanonta **Noli equi dentes inspicere donati**). Laokoonin kohtalosta pelästyneinä troijalaiset siirtävät puuhevosen sisään kaupunkiin (Aeneis 2,199-233). Laokoonista ja hänen pojistaan merikäärmeiden kimpussa on olemassa kuu-

luisa veistos, joka on nykyään esillä Vatikaanissa. Ks. **Sic notus Ulixes?**. Aeneaasta ja *Aeneis*-eepoksesta enemmän kohdassa **Arma virumque cano (...)**

Quid rides?
Mitä naurat?; Miksi naurat?

Quid sibi vult?
Mitä (se) tarkoittaa? Sananmukaisesti "mitä (se) haluaa itselleen". Voidaan käyttää niin yksittäisestä sanasta kuin lauseesta, samoin ajatuksesta, puheesta, teoksesta jne.

Quid sibi vult haec oratio?
Mitä tuo puhe tarkoittaa?; mitä tuo lause tarkoittaa? Vrt. **quid sibi vult?**

Quid, si etiam iucunda memoria est praeteritorum malorum?
'Eikö voitetuista vaikeuksista jää myös mieluisa muisto?' Lause on Cicerolta (**De finibus**, 2,105), jolla ajatus esiintyy retorisena kysymyksenä, mutta lentävänä lauseena ajatus on yleensä muodossa **Iucunda est memoria praeteritorum malorum**, 'voitetuista vaikeuksista jää mieluisa muisto'. Samaan ajatukseen liittyy seuraava lyhyempi lentävä lause: **Iucundi acti labores**, 'suloisia ovat kestetyt vaivat'.

Quid sit futurum cras, fuge quaerere.
'Vältä tutkimasta sitä, mitä tapahtuu huomenna', ts. älä suotta yritä tutkia tulevaisuutta. Sitaatti Horatiuksen talvisesta oodista (1,9,13), jossa runoilija kehottaa heittämään halkoja takkaan ja nautiskelemaan hyvästä viinistä, tanssimaan, nauramaan, rakastamaan, pysymään nuorekkaana ja ennen kaikkea jättämään kaiken muun asioidenhoidon jumalten huoleksi.

Quid tibi pecunia opus est, si uti non potes?
'Miksi sinä tarvitset rahaa, jos et osaa käyttää sitä?' Publilius Syruksen tuntemattomasta näytelmästä peräisin oleva sanonta (Q 66).

Quid tibi vis?
Mitä sinä tarkoitat? Mitä meinaat? Mitä aiot? Sananmukaisesti "mitä haluat itsellesi?"

Quid times?
Mitä pelkäät?

Quid verum atque decens
Mikä on totuutta ja säädyllisyyttä. Ilmausta voidaan käyttää myös kysymyksenä. Lause on peräisin Horatiukselta (*Epistulae*, 1,1,11).

Qui enim habet, dabitur ei et abundabit; qui autem non habet, et quod habet auferetur ab eo.
'Sillä se joka omistaa, sille annetaan ja hänellä tulee olemaan yllin kyllin; se taas, joka ei omista, siltä otetaan sekin mikä hänellä on'. Jeesuksen sanat ovat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.13:12). Vrt. **Semper pauper eris, si pauper es (...)**

Quiescat in pace.
'Levätköön rauhassa'. Ks. **Requiescat in pace.**

Quieta non movere.
'Olla liikuttamatta sitä mikä on asettunut', ts. älä liikuta asettunutta, älä tee levottomaksi rauhoittunutta: yritä olla liikuttamatta sitä mikä on asettunut. Ajatus on käännös Platonilta (*Lait*, 913b). Vastaavanlainen ilmaus löytyy myös Sallustiuksen *Catilinan salaliitosta* (21,1). Ajatusta lanseerasi myös rautakansleri Otto von Bismarck.

Qui fert malis auxilium, post tempus dolet.
'Joka auttaa pahoja, saa kärsiä myöhemmin'. Opetus Phaedruksen faabelista (4,20,1).

Qui fodit foveam, incidet in eam.
'Joka ansakuoppaa kaivaa, putoaa siihen', ts. joka toiselle kuoppaa kaivaa, lankeaa siihen itse. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Sananl.26,27).

Qui habet aures audiendi, audiat.
'Jolla on korvat kuulla, kuulkoon'. Jeesuksen sanat ovat *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä latinannoksesta (Matt. 11:15). Usein muodossa **Qui aures habet audiendi, audiat!**

Qui nescit dissimulare, nescit regnare.
'Joka ei osaa teeskennellä, ei osaa hallita'. Ajatuksen isänä pidetään Ranskan kuningas Ludvig XI:ttä.

Qui nescit tacere nescit et loqui.
'Joka ei osaa vaieta ei osaa myöskään puhua'. Filosofi Senecan nimiin pantu ajatus, joka kuitenkin lienee jonkun tuntemattoman esittämä (Pseudo-Seneca, *De moribus*, 132).

Qui non vetat peccare cum possit, iubet.
'Kehottaa rikokseen se, joka ei kiellä vaikka voisi', ts. joka ei kiellä vaikka voisi, on osasyyllinen rikokseen. Repliikki filosofi Senecan näytelmästä *Troades* (291).

Quinquennium
Viisivuotiskausi.

Quinta essentia
Viides olomuoto; viides alkuaine, kvintessenssi; eetteri (ei se kemiallinen aine joka on tarkemmalta nimeltään etyylieetteri, vaan maailmankaikkeuden perusaine); puhdas voima, keskiajan alkemistisen käsityksen mukaan aineen kemiallisesti puhdas olomuoto, jossa aineelle luonteenomainen ominaisuus, sen voima, on puhtaana; alkoholi (jossa viinin voima tislattu erilleen puhtaaksi kvintessenssiksi); olennainen asia, asian ydin, asian keskeinen ja perustavanlaatuinen seikka. Antiikin tiedemiesten keskuudessa suosittu oli ajatus, että aurinko, kuu, planeetat ja tähdet eivät olleet koostuneet mistään tunnetusta neljästä alkuaineesta (jotka ovat maa, vesi, ilma ja tuli), vaan viidettä alkuainetta, jota kutsuttiin myös nimellä eetteri, ja kun taivaankappaleet liikkuivat ikuisilla kuuntakaisilla kiertoradoillaan, syntyi hankausta, ja kitkan seurauksena syntyi kuumuutta ja hohdetta, jotka meille näyttäytyvät auringonpaisteena ja tähtien loistona. Keskiajalla oli vakiintunut ajatus, että ei ainostaan taivas vaan myös ihmisen sielu oli tuota painotonta ja erittäin hienoa viidettä alkuainetta. Myöhemmin eetterillä on eri teorioissa tavallisesti tarkoitettu koko maailmankaikkeuden täyttävää erittäin hienoa perusainetta.

Quinto
Viidenneksi.

Qui pro quo
Joku jonkun toisen sijaan, tämä tuon sijasta, se tämän sijaan; vaihtaminen; vaihdos, vaihtuminen vahingossa. Vrt. **quid pro quo**.

Quis? Quid? Ubi? Quibus auxiliis? Cur? Quomodo? Quando?
'Kuka, mitä, missä, minkä ja kenen avulla, miksi, miten, milloin?' Heksametrimittainen säe, josta kunnia kuulunee Bernhard Clairvaux'laiselle, tuolle munkkijärjestön perustajalle (*In adventu Domini*, sermo 1). Rimpsu on eräänlainen muistikeino kysymyksistä, jotka täytyy asioita selvitettäessä kysyä: kuka teki ja mitä, missä, millaisin välinein ja kenen avulla, miksi, miten ja milloin? Kysymyssarjasta on olemassa myös heksametrimittainen suomennos: 'Ken, mitä, miss', mitä keinoja käyttäin, miks', miten, milloin?'

Qui scribit, bis legit.
'Joka kirjoittaa, lukee kahdesti', ts. kirjoittaminen vastaa kahta lukukertaa. Keskiaikainen pedagoginen ajatus.

Quis custodiet ipsos custodes?
'Kuka vahtisi itse vahteja?' Tämä moneen tarkoitukseen sopiva sanon-

ta on sitaatti Juvenaliksen naisvastaisesta satiirista (6,365, O 31-2). Kyseisessä satiirin kohdassa Juvenalis puhuu siitä, kuinka turha on palkata vartijoita vahtimaan riettailuun taipuvaisen vaimon siveyttä. Juvenalis ei vahtien epäluotettavuudella tarkoita niinkään sitä, että vahdit olisivat pukkeina vartioimassa kaalimaata, vaan sitä, että vahdit ovat lahjottavissa.

Quis feret uxorem qui constat omnia?
'Kukapa sietäisi naista jolla on kaikki täydellistä?' Näin kysyy pitkässä naisvastaisessa satiirissaan runoilija Juvenalis (6,166).

Quis legem det amantibus?
Maior lex amor est sibi.
'Kukapa voisi määrätä lain rakastaville? Mahtava laki on rakkaus itse itselleen', ts. rakkaus on muiden lakien yläpuolella ja se määrää itse omat lakinsa. Kaksi säettä Boethiuksen teoksesta nimeltä *Filosofian lohdutuksesta* (*De consolatione philosophiae*, 3,12,47-8). Runomitta on glyconeusta.

Quisque me ad cenam vocarit, valeat.
'Voikoon hyvin se, joka kutsuu minut illalliselle'. Vesuviuksen purkauksen aikana elokuussa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista löytynyt piirtokirjoitus (CIL 4, 1937).

Quisquis amat, valeat. Pereat, qui nescit amare.
Bis tanto pereat quisquis amare vetat.
'Joka rakastaa, voikoon hyvin. Joka ei osaa rakastaa, tuhoutukoon. Kaksin verroin huonommin käyköön sille, joka kieltää rakastamasta'. Piirtokirjoituksena säilynyt runo, löytynyt Vesuviuksen purkauksen aikana elokuussa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista (CIL 4, 4091). Runomitta elegistä distikonia.

Qui tacet, consentire videtur.
'Joka vaikenee, näyttää olevan samaa mieltä', ts. vaikeneminen on myöntymisen merkki. Latinakielisen sanonnan isänä pidetään paavi Bonifacius VIII:tta, mutta ajatus esitetään jo Euripideen näytelmässä *Ifigeneia Auliissa* (1102). Lentävänä lauseena myös muodossa **Qui tacet, consentit.** 'Joka vaikenee, on samaa mieltä'.

Qui vitia odit, homines odit.
'Joka vihaa virheitä, vihaa ihmisiä', ts. täydellistä vaativa on ihmiselle ankara. Sitaatti Plinius nuoremman kirjeestä (*Epistulae*, 8,22,3). Vrt. **Errare humanum est.**

Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias.
'Katso, ettet koskaan tee toiselle sitä, mitä et halua toisen tekevän itsellesi'. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä

Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (*Liber Tobiae*, 1,1). Kohtaa ei ole luterilaisessa Raamatussa, koska *Tobiaan kirjan* luterilaiset lukevat kuuluvaksi ns. apokryfikirjoihin. Vrt. **Ab alio exspectes, alteri quod feceris.**

Quoad
Niin kauas kuin; mikäli, sikäli kuin; kunnes; niin kauan kuin; mitä tulee, mitä (siihen asiaan tai henkilöön) tulee.

Quoad hoc
Mitä tähän (asiaan) tulee; sikäli kuin tämä (asia); kunnes tämä, tähän saakka, niin kauan kuin tämä.

Quoad minus
Mitä vähäisempään tulee; mitä tähän toisarvoiseen seikkaan tulee.

Quo animo?
Millä mielellä?; missä tarkoituksessa?

Quocumque modo
Millä tahansa tavalla; millä tavalla hyvänsä.

Quod absurdum est
Mikä on järjetöntä.

Quod avertat Deus
Minkä Jumala torjukoon; sen Jumala estäköön.

Quod bene notandum
Mikä pantakoon hyvin merkille; mikä hyvin muistettakoon; mikä hyvin merkittäköön.

Quod bonum, felix faustumque sit
Mikä olkoon hyväksi, hedelmälliseksi ja onneksi; olkoon (se) hyväksi, onneksi ja siunaukseksi; tuokoon se vaurautta, hedelmällisyyttä ja onnea.

Quod Deus bene vertat.
'Antakoon Jumalan sen päättyä hyvin', ts. kääntäköön Jumala asian hyväksi. Ks. **Di bene vortant.**

Quod dii bene vertant
Minkä jumalat hyvin ohjatkoot; sen jumalat hyväksi kääntäkööt; jumalten siunausta (sille). Tavallinen ilmaus antiikin arkilatinassa.

Quod erat demonstrandum.
'Mikä oli todistettavissa'. Lause, johon matemaatikko Eukleideen geo-

metrian alkeiskirjan todistukset päättyivät – tosin kreikaksi, sillä latinaksi lausetta alettiin käyttää vasta keskiajan lopulla ilmestyneissä Eukleides-latinannoksissa. Lyhennetään usein muotoon **Q.E.D.**

Quod erat faciendum
Mikä oli tehtävä; mikä oli tehtävissä. Voidaan käyttää silloin, kun joku osoittaa mahdolliseksi jonkin mahdottomana pidetyn teon tai hankkeen toteuttamalla sen. Lyhennetään Q. E. F.

Quod est
Mikä on; joka on; se on; tämä on. Lyhennetään q. e.

Quod facis, fac citius.
'Minkä teet, tee nopeasti'. Jeesuksen sanat Juudakselle, peräisin *Vulgatasta,* roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Joh.13:27). Vrt. **Fac si quid facis.**

Quodlibet
Mitä miellyttää; mikä hyvänsä; mitä tahansa; mitä milloinkin; mikä milloinkin; pohdittava kysymys, valittu väittelynaihe; potpurimainen sävellys jossa tunnettujen sävelmien melodiat kutoutuvat toisiina. Vrt. quidlibet.

Quod licet Iovi, non licet bovi.
'Mikä sopii Juppiterille, ei sovi härälle', ts. miten teko tuomitaan, riippuu siitä, kuka sen tekee. Keskiaikainen sanonta, joka pukee riimirunoksi sen, mitä Seneca kirjoittaa kirjeessään: **Sacrilegia minuta puniuntur (...)** Ks. myös **Duo cum faciunt idem, non est idem**.

Quod non fecerunt barbari, fecere Barberini.
'Mitä eivät tehneet barbaarit, sen tekivät Barberinit', ts. mikä jäi Rooman tuhoamisessa barbaareilta kesken, sen tekivät Barberinit. Barberineistä erityisen ansiokas antiikin Rooman tuhoaja oli paavi Urbanus VIII, joka otatti säilyneistä antiikin rakennuksista materiaaleja uusiokäyttöön (esimerkiksi keskellä Pietarinkirkkoa olevien neljän kiekuraisen pylvään pronssi on peräisin keisari Hadrianuksen rakennuttamasta Pantheonista). Nykyään sanontaa käytettäessä Barberineilla on tarkoitettu kulttuurillisesti merkittävien rakennusten purattajia ilman että näillä olisi välttämättä mitään tekemistä kierrätyksen kanssa. Lentävää lausetta käytetään siis yleensä merkityksessä 'mitä eivät tuhonneet sodassa pommit, sen tuhosivat grynderit'.

Quod non opus est, asse carum est.
'Tarpeeton on kallista'. Ks. **Emas quod opus est, sed quod necesse est.**

Quod potes id tempta: nam litus carpere remis utilius multo est quam velum tendere in altum.
'Pyri siihen mihin kykenet: on paljon turvallisempaa soutaa rannan tuntumassa kuin purjehtia ulapalle'. Ylenemisjärjestelmän ongelmahan on siinä, että taitava ihminen palkitaan ylentämällä hänet. Kun pätevä ihminen on ylennetty paikalle jossa hän ei enää ole kiitettävän pätevä vaan lähinnä välttävä, yleneminen yleensä lakkaa, mutta muuttuu kuitenkin harvemmin alenemiseksi, koska sellainen olisi loukkaavaa. Tällaiselle järjestelmälle on näin siis ominaista, että siinä pyritään epäpätevyyteen. Ainoa kaikkia osapuolia tyydyttävä ratkaisu on ylentää henkilö niin ylös että hän on kaiken ulkopuolella, mutta tällaiset eläkevirat ovat kustannuksiltaan sangen kalliita. Parasta olisi siis omaksua ylläesitetty Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe ja varsinkin sen sisältö (*Disticha Catonis*, 4.33).

Quod sciam
Sikäli kuin tiedän.

Quod scripsi, scripsi.
'Kirjoitin minkä kirjoitin'. Pontius Pilatuksen toteamus. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Joh.19:22).

Quod si deficiant vires, audacia certe laus erit: in magnis et voluisse sat est.
'Vaikka voimat eivät riittäisikään, on uskallus totisesti ylistettävää: suurissa asioissa tahtokin riittää', ts. yrittänyttä ei laiteta vaikka rahkeet eivät riittäneetkään, sillä tärkeissä asioissa hyvä tahto jo merkitsee paljon. Sitaatti Propertiukselta (2,10,5-6). Runomitta on elegistä distikonia (heksametri + pentametri). Lentävänä lauseena käytetään yleensä sitaatin loppuosaa: **In magnis et voluisse sat est.** Vrt. **Ut desint vires (...).**

Quod supra nos, nihil ad nos.
'Mikä on yläpuolellamme, se ei ole meille'. Sitaatti Minucius Felixiltä, joka esittää ajatuksen Sokrateen lausumaksi (*Octavius*, 13,1).

Quod vide
Jota katso; katso tätä. Käytetään tekstissä viitattaessa johonkin toiseen tekstiin tai vastaavaan. Kehotus lukijalle katsomaan puheenaolevaan teokseen tai tekstikohtaan. Jos viitataan useisiin teoksiin tai tekstikohtiin, käytetään muotoa **quae vide**. Lyhennetään q. v.

Quod videas
Jota katso; katso tätä. Sama kuin **quod vide**. Lyhennetään q. v.

Quo fas et gloria ducunt
Minne velvollisuus ja kunnia johtavat; seuraten velvollisuuden ja kunnian tietä.

Quo fata vocant
Kuhun kohtalot kutsuvat; minne kohtalo kutsuu.

Quo iure?
Millä oikeudella?

Quomodo
Millä tavalla?; miten?

Quomodo vales?
'Kuinka voit?' Kysymys, joka esitetään muun muassa *Asterix gallialaisessa*.

Quondam
Kerran; ennen.

Quo pax et gloria ducunt
Minne rauha ja kunnia johtavat; seuraten rauhan ja kunnian tietä.

Quoquo versus
Minne päin tahansa; kaikkialle.

Quorum (praesentia sufficit)
Joiden (läsnäolo riittää); henkilöt joiden läsnäolo on välttämätön jotta kokous olisi päätösvaltainen; vähimmäismäärä jäseniä jotta kokous olisi päätösvaltainen.

Quorum pars magna fui.
'Joissa suurimmassa osassa olin osallinen', ts. tapahtumat jotka koin itsekin suurmmalta osalta. Sitaatti Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (2,6), kohdasta jossa Aeneas alkaa kertoa Didon järjestämissä juhlissa Troijan tuhosta ja kaikesta siitä, mitä hän on joutunut Troijasta paettuaan kokemaan. Aeneaasta enemmän kerrotaan kohdassa **Arma virumque cano (...)**

Quos deus perdere vult, dementat prius.
'Jumala muuttaa ensin hulluiksi ne joiden hän haluaa tuhoutuvan'. Luultavasti keskiaikainen ajatus, jolle löytyy vastine Sofokleen tragediasta *Antigone* (622). Myös Publilius Syruksella on vastaavanlainen ajatus, jossa jumalan sijaan puhutaan kohtalosta (S 29). Sanonta on usein myös muodossa **Quem deus perdere vult, dementat prius**, 'jonka jumala haluaa tuhota, sen hän tekee ensin hulluksi'.

Quos ego
'Kyllä minä vielä niitä... ', ts. perästä kuuluu. Ilmaus löytyy mm. Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (1,135).

Quot homines, tot sententiae: suos cuique mos.
'Niin paljon kuin on ihmisiä, niin paljon on mielipiteitä: kullakin on omat tapansa'. Repliikki Terentiuksen näytelmästä *Phormio* (454). Lentävänä lauseena myös muodossa **Quot capita, tot sensus**, 'yhtä monta kuin on päätä, on mielipiteitä'.

Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?
'Kuinka kauan, Catilina, sinä vielä aiot käyttää hyväksesi meidän kärsivällisyyttämme?' Näin alkaa Ciceron ensimmäinen puhe Catilinaa vastaan (*In Catilinam*, 1,1). Sanontaa käytetään myös lyhyesti muodossa **Quo usque tandem**, 'kuinka kauan vielä (tätä oikein kestää)'. Samasta puheesta ovat peräisin mm. sanonnat **Cum tacent, clamant** ja **O tempora o mores!**

Quo vadis?
'Minne menet?' Henryk Sienkiewiczin romaanin nimi. Raamatussa Pietari kysyy Jeesukselta **Domine, quo vadis?** 'Herra, minne olet menossa?' (Joh.13:36). Kysymys esiintyy myös teoksissa *Asterix ja kadonnut kilpi* sekä *Asterix gallialainen*.

q. v.
Ks. **quantum vis, quod vide** tai **quod videas**.

r. tai **R.**
Ks. **recipe, recte, regina, regnum, res publica, rex**. Luku 80 saatettiin toisinaan myöhäisantiikissa ja keskiajalla merkitä kirjaimella R.

Rabies
Raivo, vimma; vesikauhu, raivotauti.

Radix enim omnium malorum est cupiditas.
'Ahneus on kaikkien pahojen alkujuuri'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta. Sanat ovat apostoli Paavalin (1.Tim.6:10). Vrt. **Avaritia prima scelerum mater.**

Rara avis in terris nigroque simillima cygno.
'Harvinainen lintu maan päällä – aivan kuten musta joutsen'. Säe Juvenalikselta (6,165). Kohdasta on jäänyt elämään ilmaus **rara avis**, 'harvinainen lintu' ja **niger cygnus** 'musta joutsen', 'harvinaisuus'..

Ratio
Lasku, laskelma, tili; raha-asiat; asioidenhoito; järki, ymmärrys; todistelu; suunnitelma; keino; suhde; tiede, oppijärjestelmä; oppi, taito.

Ratio domestica
Sisäpolitiikka.

Ratione et via
Järkevällä menetelmällä, systeemin avulla, rationaalisella metodilla. Sananmukaisesti "järjellä ja tiellä", ts. järkevän reitin kautta.

Ratione fecisti
Olet toiminut järkevästi; teit viisaasti.
Ratio quasi qaedam lux lumenque vitae.
'Järki on eräänlainen elämän valo'. Lause on Cicerolta (*Acad.libr.prior.*, 2,26).

Ratio ultima
Ks. **ultima ratio**.

Rc.
Ks. **recipe**.

R. C.
Ks. **Romana civitas**.

r. d.
Ks. **reverendus dominus**.

Re
Asialtaan; koskien (jotakin asiaa), mitä tulee (siihen asiaan).

Realia
Todellisuutta koskevat (asiat); todelliset asiat, todellisuudessa olevat asiat tai oliot; asiatieteet, reaalitieteet.

Rea mens
Ks. **mens rea**.

Reapse
Itse asiassa; oikeastaan, tosiasiassa. Lyhentynyt muoto sanoista **re ipsa**.

Rebus
Asioilla; asioiden avulla.

Rebus sic stantibus
Asioiden siten ollessa; sellaisten asianhaarojen vallitessa; näin ollen.

Rec.
Ks. **recipe**.

Recepisse
Olla ottanut vastaan; saantitodistus.

Receptum
Vastaanotettu; resepti.

Receptus textus
Ks. **textus receptus**.

Recipe
Ota. Tavallinen resepteissä. Lyhennetään R. tai Rc. tai Rec.

Recta via
Suoraa tietä; suoraan.

Recte
Oikein. Lyhennetään r.

Recte et suaviter
Oikein ja ihanasti; huoletta ja nauttien; järkevästi ja suloisesti.

Rectis oculis
Katse suorana; katsetta kääntämättä; tuijottaen hievahtamatta. Sananmukaisesti "suorilla silmillä".

Recto (folio)
Lehden etupuolella; oikeanpuoleinen sivu. Ks. **folio recto**. Vrt. **folium**.

Rector illustris
loistava johtaja; arvostettu päällikkö; loistava rehtori. Yliopiston rehtorin vanha kunnianimi, jota jostain syystä ei enää käytetä. Nykyään on käytössä **rector magnificus**.

Rector magnificus
Ylväs päällikkö; yliopiston rehtori. Yliopiston rehtorin kunnianimi.

Rectus
Suora; rehellinen; teeskentelemätön

Reddere incudi
Ks. **incudi reddere**.

Redemptio
Ostaminen vapaaksi; lunastus.

Redemptor
Lunastaja. Feminiini **redemptrix**.

Redintegratio amoris
Rakkauden uudistaminen; rakkauden palauttaminen ennalleen. Ilmaus on peräisin Serviuksen Vergilius-kommentaareista (*Bucolica*, 2,14).

Redire ad nuces
Palata lapsuuden leikkeihin; muuttua lapseksi jälleen; dementoitua. Sananmukaisesti "palata pähkinöihin", ts. ruveta taas leikkimään pähkinöillä.

Redivivum
Uudestaan käytetty rakennusaine; kierrätetty rakennusmateriaali.

Redivivus
Uudistunut; kierrätetty (rakennusmateriaali); ylösnoussut (Kristus). Feminiini **rediviva**. Voidaan käyttää myös henkilöistä jotka ovat kuin uudelleen henkiin heränneitä, henkilöistä joiden ankean ja harmaan olemuksen sisältä on kuoriutunut ihmeellisen elinvoimainen hahmo (sellaistakin nimittäin sattuu, mutta ei koskaan omalle kohdalle).

Redolet lucerna
Haisee öljylampulle; haisee yöllä tehdylle, haisee yötä myöten tehdylle. Kun tekstissä on yötyön haju, siihen on joku syy. Kaikki eivät Kafkan tavoin kirjoita öisin siksi, että ovat päivät töissä, sillä on myös niitä, jotka kirjoittavat yötä päivää. Joka tapauksessa yöllä kirjoitetussa tekstissä on oma tunnelmansa, malliesimerkki tästä on Modianon tuotanto. Ja niissäkin teksteissä, jotka on kirjoitettu palautuspäivää edeltävänä yönä, on yö läsnä omalla karulla tavallaan.

Reductio ad absurdum
Palauttaminen mahdottomuuteen; mahdottomaksi todistaminen, väitteen mahdottomaksi todistaminen osoittamalla sen seuraukset mahdottomiksi (ks. **ad absurdum**); epäsuora todistaminen, eli vastakohdan osoittaminen mahdottomaksi. Myös muodossa **reductio in absurdum**.

Referendum (ad populum)
Esitettävä (kansalle); kansalle esitettävä kysymys, kysymys joka viedään kansan eteen päätettäväksi; kansanäänestys.

Refero narrata
Ilmoitan kerrottuja; kerron mitä (minulle) on kerrottu. Vastaa täysin ilmausta **relata refero**.

Refero relata
Ks. **relata refero**.

Regesta
Viedyt, merkityt (asiat); luettelo, rekisteri; jäljennökset asiakirjoista; tiivistelmät asiakirjoista; aikajärjestyksessä oleva asiakirjaluettelo, kronologinen asiakirjarekisteri.

Regia maiestas
Kuninkaallinen suuruus; kuninkaallinen majesteetti.

Regina
Kuninkaallinen (feminiini); kuningatar. Lyhennetään r.

Regina Caeli
Taivaan kuningatar; Neitsyt Maria.

Regium donum
Kuninkaallinen lahja.

Regium ius
Ks. **ius regium**.

Regius
Kuninkaallinen; ruhtinaallinen. Feminiinimuoto **regia**.

Regnabo; regno; regnavi; sum sine regno.
'Tulen hallitsemaan, hallitsen, hallitsin, olen vailla valtaa'. Heksametrimittainen säe, joka on kirjoitettu *Carmina Burana* -nimellä tunnetussa käsikirjoituksessa olevaan kuvaan (18a). Kuvassa on kohtalonpyörä ja neljä hahmoa: vasemmalla oleva hahmo on valtaan nouseva, ylinnä oleva on valtaa pitävä, oikealla oleva on vallasta suistuva ja pyörän alalaidassa makaava hahmo on vallan surkea.

Regnans ecclesia
Ks. **ecclesia regnans**.

Regna Saturnia
Ks. **Saturnia regna**.

Regnat avaritia.
'Ahneus hallitsee'. Tuntemattoman tekijän säe keskiaikaisesta laulusta, joka on peräisin kokoelmasta nimeltä *Carmina Burana* (3,2,1).

Regnum
Valta; valtakunta. Lyhennetään r.

Regnum iudiciale
Oikeudellinen valta, valta oikeudessa.

Regnum iudiciorum
Tuomarien (yli)valta; oikeusistuinten hirmuvalta; oikeuden sortovalta.

Regnum vini
Valta viiniin. Viininjuonnin määrän ja viinin väkevyyden hallitseminen, valta joka pidoissa annetaan yhdelle juomareista. Tämän velvollisuus on pitää huoli ettei viiniä juoda liikaa tai liian vähän. Vrt. **magister bibendi**.

Regressus in infinitum
Jatkumo äärettömään, ääretön jatkuminen määrättyyn suuntaan.

Regula
Mitta; ohje; laskutapa; mittapuu; mittakaava; sääntö.

Regula de tribus
Laskutapa kolmesta; päätöslasku. Suhdelasku, jossa kolmesta tunnetusta luvusta päätellään neljäs luku siten, että ensimmäisen ja toisen luvun suhde on yhtä suuri kuin kolmannen ja neljännen luvun suhde (x/a = b/c).

Regula falsi (numeri)
Väärän luvun laskutapa; ongelmanratkaisu, jossa vastaus etsitään yrityksen ja erehdyksen kautta kokeilemalla. Matematiikassa voidaan yhtälöä tutkia kokeilemalla, millaisia arvoja seuraa eri luvuilla laskettaessa.

Regum ultimus
Kuninkaista viimeinen; viimeinen kuningas.

Re infecta
Asian ollessa loppuunkäsittelemätön; kun asiaa ei vielä ole käsitelty loppuun; tyhjin toimin, saamatta tehtyä asiaa, asian jäätyä hoitamatta.

Re integra
Asian ollessa muuttumaton; asian ollessa ratkaisematta; asian ollessa avoin.

Re ipsa
Itse tosiasiassa; todellisuudessa; oikeastaan, itse asiassa.

Re ipsa quidem
Mutta itse todellisuudessa; mutta todellisuudessa.

Relata refero.
'Kerron kerrotut', ts. kerron mitä minulle on kerrottu. Historioitsija Herodotoksella on tapana huomauttaa lukijalle, että hän kertoo sen minkä on kuullut (esim. 7,152). Latinankielinen ilmaus on käännös kreikasta.

Relicti ius
Ks. **ius relicti**.

Religio laici
Maallikon uskonto. Tavallisen ihmisen uskonto erotuksena asiantuntijan (esim. pappi) uskontoon.

Religio loci
Paikan pyhyys. Ilmaus esiintyy Vergiliuksella (**Aeneis**, 8, 349–50).

Religiosus dies
Pahaenteinen päivä, onnettomuuden päivä. Vastaa ilmausta **dies ater**.

Reliquiae
Jäännökset; loput; jätteet; pyhäinjäännökset; työ tai velvollisuus joka on jätetty tehtäväksi.

Rem acu tetigisti
Osuit naulan kantaan; arvasit oikein. Sananmukaisesti "kosketit asiaa neulalla". Samanlainen ilmaus on Plautuksella (*Rudens*, 1306).

Remed.
Ks. **remedium**.

Remedium
Parannuskeino; lääke; lain sallima poikkeama metallirahan oikeasta painosta ja metallipitoisuudesta. Lyhennetään remed.

Remisso animo
Veltolla mielellä; huolimattomalla mielellä, mielen ollessa huolimaton.

Remis velisque
Airoin ja purjein; kaikin keinoin.

Remota iustitia regna latrocinia efficiuntur.
'Jos oikeus poistetaan, tulee valtioista ryöväreitä', ts. ilman lakia ja oikeutta valtiot olisivat suuria mafialiigoja. Sitaatti kirkkoisä Augustinuksen saarnasta (*Sermones ad fratres in eremo*, 31). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Remota iustitia quid sunt regna nisi latrocinia magna?**, 'Jos oikeus poistetaan, mitä muuta ovat silloin valtiot kuin suuria ryöväreitä?'.

Rem tene, verba sequentur.
'Hallitse asiasi, sanat seuraavat'. Cato vanhemman ohje puhujille (Gaius Iulius Victor, *Ars rhetorica*, 1). Vrt. **Nascuntur poetae (...)** sekä **Sat est disertius (...)**.

Renovate animos
Uudistakaa mielet; virkistäkää mielenne.

Renovato nomine
Uudistetulla nimellä; uudella nimellä; kun nimi oli vaihdettu.

Reo absente
Syytetyn poissaollessa. Naispuolisesta syytetystä käytetään muotoa **rea absente**.

rep. tai **repet.**
Ks. **repetatur** tai **repete**.

Repertorium
Luettelo; käsikirja.

Repetatur
Toistettakoon; uudistettakoon. Lyhennetään repet. tai rep.

Repete
Toista; uudista. Lyhennetään rep.

Repetitio est mater studiorum
'Kertaus on opintojen äiti'. Keskiaikainen sanonta, mahdollisesti saksalaista alkuperää. Esikuvana lienee Horatiuksen runousopin kohta, jossa puhutaan siitä, kuinka joistain taideteoksista jaksaa nauttia ties kuinka usein ja kuinka niistä siltä saa aina jotain (*Ars Poetica*, 365).

Repetitorium
Kertausluento; oppikirja jossa lyhyesti kerrataan keskeiset asiat.

Requiem
Sielumessu (roomalaiskatolinen); sielunmessua varten tehty sävellys. Sananmukaisesti "levon", "rauhan". Ks. **missa pro defunctis**.

Requiem aeternam dona eis
Anna heille ikuinen lepo. Katolisen sielumessun alkusanat. Ks. **missa pro defunctis**.

Requiem aeternam dona eis, Domine!
'Ikuinen rauha anna heille, Herra'. Katolisen sielunmessun alku. Näiden sanojen vuoksi sielunmessua (**Missa pro defunctis**) kutsutaan nimellä **Requiem**.

Requiescat in pace.
'Levätköön rauhassa'. Tavallinen ilmaus hautakivessä. Lyhennetään **R.I.P.**

Requiescit in pace
Rauhassa lepää; hän lepää rauhassa. Monikossa **requiescunt in pace**, he lepäävät rauhassa.

Rerum index
Ks. **index rerum**.

Rerum omnium custos memoria.
'Muisti on kaikkien asioiden vartija'. Ajatus on peräisin Cicerolta (*Part.or.* 3).

Rerum natura
Asioiden luonne; maailmankaikkeus, luomakunta, maailma.

Rerum nervus
Ks. **nervus rerum**.

Res
Asia; esine; omaisuus, varallisuus; tehtävä; oikeusasia, riitajuttu; oikeusobjekti; seikka; olio (filosofisessa merkityksessä); tilanne, asianhaara; teko; tosiasia. Merkitystensä suhteen sana on varsinainen runsaudensarvi, ehtymätön.

Res accisa
Heikennetty asia; rappiolle saatettu omaisuus.

Res adiudicata
Ratkaistu asia; tuomittu asia, lainvoiman saanut tuomio. Sama kuin **res iudicata**.

Res alienae
Toisen omaisuus; vieras omaisuus. Monikkomuotoinen sana.

Res angusta domi
Kodin ahdas tilanne; ahtaat olot kotona; köyhä koti. Ilmausta käyttää Juvenalis satiirissaan (3,165).

Res cogitans
Ajatteleva seikka; tajunnallinen substanssi, sielu tai henki vastakohtana aineelle (kuten esimerkiksi kartesiolaisessa dualismissa), kaikki sellainen millä on tajunta, ajatteleva seikka vastakohtana aineelle jolla ei ole tajuntaa (**res extensa**).

Res communis
Yhteinen asia; yhteiset edut, yleishyödylliset asiat.

Res consumptibiles
Kulutettavat asiat; kulutustavarat, kulutusesineet. Yksikössä **res consumptibilis**.

Res corporales
Ruumiilliset asiat; aineelliset asiat. Vastakohta **res incorporales**.

Res dubia
Epävarma asia; epäilyttävä asia.

Res est solliciti plena timoris amor.
'Rakkaus on asia, joka on täynnä huolta ja pelkoa'. Sitaatti Ovidiuksen runoilemasta Penelopen kirjeestä Odysseukselle (Heroides 1,12).

Res extensa
Ulottuvainen seikka; aine vastakohtana sielulle, kolmiulotteisessa maailmassa havaittava materia jolla ei ole tajuntaa vastakohtana tajunnallisille seikoille (**res cogitans**). Liittyy mm. Descartesin filosofiaan (kartesiolainen dualismi).

Res fungibiles
Toistensa kaltaiset, toisiinsa korvattavat esineet; paljousesineet, esineet joiden määrää mitataan painon, tilavuuden tai määrän mukaan; lajiesineet, esineet joilla ei yksilöinä ole oikeudellista merkitystä vaan jotka ovat korvattavissa. Esimerkiksi vilja ja raha ovat fungiibelejä esineitä, joissa ratkaisevaa on määrä ja laatu, eivät yksilölliset erot, ei esimerkiksi se, että sakkoihin tuomitun rahavarkaan olisi palautettava nimenomaan ne samat setelit jotka hän varasti.

Res gestae
Teot; tapahtumat; tapahtuneet tosiasiat; urotyöt; liiketoimet. Sananmukaisesti "tehdyt asiat", "suoritetut tehtävät".

Res immobilis
Liikkumaton esine; kiinteä omaisuus, kiinteä esine (vastakohtana irtaimelle, **res mobilis**).

Res in cardine est
Asia on kääntöpisteessä; asia on ratkaisevassa vaiheessa. Sananmukaisesti "asia on saranassa" – saranahan on eräänlainen kääntöpiste.

Res incorporales
Ruumiittomat asiat, ei ruumiilliset asiat; aineettomat asiat, ei aineelliset asiat. Vastakohta **res corporales**.

Res integra
Koskematon, eheä asia; muuttumaton asia, asia joka ei ole muuttunut;

ratkaisematon asia, asia joka on vielä avoin.

Res ipsa loquitur
Asia itse puhuu; itse asia puhuu puolestaan; teko (tai toiminta) itse puhuu puolestaan.

Res iudicata
Arvosteltu asia; lainvoiman saanut tuomio. Sama kuin **res adiudicata**.

Res mobilis
Liikutettava esine, liikkuva esine; irtain omaisuus, irtain esine (vastakohtana kiinteälle, **res immobilis**).

Res nihili
Ei minkään arvoinen asia; arvoton asia.

Res nullius
Ei kenenkään esine; omistajaton esine, isännätön esine.

Resp.
Ks. **respective** tai **respondet**.

Respective
Huomioonottavasti; asianomainen, kukin kohdaltaan, kutakin koskeva, kullekin kuuluva. Lyhennetään resp.

Respice finem.
'Ota huomioon lopputulos'. Ks. **Quidquid agis, prudenter agas et respice finem.**

Respice post te, hominem te esse memento.
'Katso ympärillesi, muista olevasi ihminen'. Kerrotaan, että kun roomalaista sotapäällikköä juhlittiin triumfisaatossa, oli vaara, että hän alkaa pitää itseään jumalana. Siksi se orja, joka seisoi hänen takanaan pitelemässä hänen päänsä päällä kultaista seppelettä, kuiski hänen korvaansa kyseisiä sanoja muistuttaen häntä näin, että hän oli kuolevainen. Sitaatti on Tertullianukselta (*Apologetum*, 33,4). Vrt. **Vive memor leti** ja **Memento mori.**

Respicite volatilia caeli, quoniam non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea; et Pater vester caelestis pascit illa.
'Katsokaa taivaan lintuja: nehän eivät kylvä, eivät niitä eivätkä kerää varastoihin – ja kuitenkin teidän taivaallinen isänne ruokkii ne'. Tämä Jeesuksen vuorisaarnassaan esittämä ajatus on *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä, pyhän Hieronymuksen tekemästä latinannoksesta (Matt.6:26).

Respondet
Vastaa; korvaa, on korvaava, on vastaava. Lyhennetään respond. tai resp.

Res publica
Yleinen asia; yhteinen etu; valtio, yhteiskunta, valtio toimivana järjestelmänä; hallinto, hallitusmuoto. Kirjoitetaan usein myös muotoon **respublica**. Lyhennetään r.

Res rustica
Maaseutua koskeva asia; maalaismainen asia; sivistymätön, moukkamainen asia. Vrt. **res urbana**.

Res secundae
Ks. **secundae res**.

Res summae
Tärkeimmät asiat; huippukohdat; korkein valta.

Res supellex
Vähennetty varallisuus; vähäiset varat, vajanainen varallisuus.

rest.
Ks. **restauravit**.

Restauravit
Korjasi; kunnosti, on kunnostanut; uudisti, on uudistanut. Lyhennetään rest.

Restitutio in integrum
Palautus entisiin oikeuksiin; entisten oikeuksien palauttaminen.

Res urbana
Suurkaupunkia koskeva asia, urbaani seikka; Roomaan liittyvä asia; sivistynyt, hieno, älykäs asia. Monet Rooman kaupungin asukkaista pitivät kaupungissa asuvia hienompina ja sivistyneempinä kuin niitä jotka asuivat maalla. Tosin Rooman yötä päivää kestävästä katujen metelistä ja kaupungin ahtaasta kerrostaloasumisesta ei ainakaan runoilija Juvenalis anna mitenkään houkuttelevan hienoa kuvaa. Toisaalta runoilija Ovidius oli niin ihastunut Rooman urbaanista sykkeestä, että hänelle karkotus maanpakoon jumalten selkien taakse (nykyiseen Romaniaan) oli aikamoinen isku. Vrt. **res rustica**.

Resurgam
Minä tulen nousemaan; minä nousen vielä. Paholaisen suuhun pannut sanat sen jälkeen kun hänet heitettiin taivaasta.

Reus voti
Lupauksestaan vastuullinen; velvollinen täyttämään lupauksensa. Vastaa ilmaisua **voti damnatus**. Vrt. **ex voto**. Feminiinimuoto **rea voti**.

Re vera
Tosiasiallisesti; tosiasiassa; oikeastaan.

Reverendi ministerii candidatus
Pappiskokelas. Feminiinisenä **reverendi ministerii candidata**. Lyhennetään R. M. C.

Reverendissimus
Arvostettavin; mitä kunnianarvoisin. Feminiini **reverendissima**.

Reverendus
Arvostettava; kunnianarvoisa. Feminiini **reverenda**.

Reverendus dominus
Kunnianarvoisa herra. Lyhennetään r. d.

Reverendus pater
Kunnianarvoisa isä. Lyhennetään R.P.

Reverentiae pluralis
Ks. **pluralis reverentiae**.

Rex
Hallitsija; kuningas; valtias; päällikkö. Lyhennetään r.

Rex apostolicus
Apostolinen kuningas. Arvonimi joka on ollut Unkarin kuninkaalla.

Rex bibendi
'Juominkien kuningas'. Ks. **Arbiter bibendi.**

Rex convivii
Juominkien kuningas. Ei tarkoita sellaista henkilöä joka juo eniten vaan sellaista joka päättää, mitä ja miten paljon muut juovat. Vastaa ilmaisua **magister bibendi.**

Rex imperator
Kuningas (ja) keisari; keisarihallitsija.

Rex regi rebellis.
'Kuningas on kuninkaalle kapinallinen'. Ilmaus esiintyy tunnuslauseena Topeliuksen *Välskärin kertomuksissa*. Teksti on kaiverrettu tarinan kannalta tärkeään sormukseen.

Ridentem dicere verum
Sanoa nauraen totuus; ilmaista totuus humoristisesti. Horatius (*Sermones*, 1,1,24) käyttää ilmausta todetessaan, että tärkeitä ja vakavia asioita voi selittää myös hauskasti, naurua voi käyttää muuhunkin kuin puhtaasti viihteellisiin tarkoituksiin (puhtaassa viihteessä tarkoitus on unohtaa todellisuus, kadottaa se). Naurua voi käyttää todellisuuden kohtaamiseen.

Ridere in stomacho
Nauraa vatsassa; nauraa salaa, nauraa partaansa.

Ridiculus mus
Naurettava hiiri; vaatimaton lopputulos suurten lupausten jälkeen, vähän villoja paljon porun jälkeen. Ilmaus on Horatiukselta (*Ars poetica*, 139).

Rigor mortis
Kuolonkankeus.

R. I. P.
Ks. **requiescat in pace**.

Risu inepto res ineptior nulla est.
'Ei ole mitään typerämpää kuin typerä hymy'. Sitaatti Catulluksen runosta (39,16), jossa hän pilkkaa erästä Egnatius-nimistä, hampaillaan joka paikassa (niin oikeudessa kuin hautajaisissa) leveästi hymyilevää henkilöä. Kaiken kukkuraksi tuo tyyppi valkaisee hampaansa joka aamu, ja käyttää valkaisuun omaa virtsaansa, väittää Catullus.

Risum teneatis.
'Pidätelkää nauruanne.' Sanat ovat peräisin Horatiuksen *Ars poeticasta* (5), jossa ne tosin esiintyvät kysymyksenä 'pidättelettekö naurua?' ts. naurattaako teitä tämä?

Rixatur de lana saepe caprina
Riitelee usein vuohen villoista; kinastelee tyhjästä. Näin toteaa Horatius riitaisasta ihmisestä (*Epistulae*, 1, 18, 15).

R. M. C.
Ks. **reverendi ministerii candidatus**.

Roma locuta est, causa finita est.
'Rooma on puhunut, asia on loppuunkäsitelty', ts. paavi on sanonut asiasta viimeisen sanan (Vrt. Augustinus, *Sermones*, 131,10).

Romana civitas
Rooman valtio. Lyhennetään R. C.

Romana pax
Ks. **pax Romana**.

Roma tibi subito motibus ibit amor.
'Rakkaus menee sinun luoksesi nopealla vauhdilla, Rooma'. Myös antiikissa harrastettiin palindromeja, mutta valitettavasti niitä ei oikein ole säilynyt. Tässä on kuitenkin yksi runomittainen palindromi, säilynyt Sidonius Apollinariksella. Runomitta on pentametriä.

Rorate
Tihkukaa kastetta. Adventtiaikana katolisessa kirkossa pidetyn aamumessun nimi, joka on peräisin messun aluksi laulettavan laulun ensimmäisestä sanasta.

Rosa de spinis floruit.
'Ruusu kukkii piikkisestä varresta'. Tällaisesta sanonnasta kertoo kirkkoisä Hieronymus (*Vita Hilarionis*, 2)

Rotundo ore
Ks. **ore rotundo**.

R.P.
Ks. **reverendus pater**

Ruat caelum
Romahtakoon taivas; vaikka sitten taivas romahtaisi. Ilmausta on käytetty sanottaessa jostain asiasta, että niin täytyy tapahtua vaikka taivas romahtaisi.

Rubrica
Punamulta; punamultamaali; iso alkukirjain; otsikko, rubriikki. Ennen isot alkukirjaimet ja otsikot oli tapana kirjoittaa tai alleviivata punavärillä, minkä vuoksi niitä alettiin sittemmin kutsua rubriikeiksi.

Rudera
Raunio, rauniot; laasti. Monikko sanasta **rudus**.

Rudis indigestaque moles
Karkea ja järjestymätön aines; epätasainen ja sekasortoinen massa. Näin kuvaa kaaosta Ovidius *Muodonmuutoksissaan* (1,7), ja nykyään voi esimerkiksi opettaja sanoa oppilasjoukostaan samaa.

Rudus
Sora. Ks. **rudera**.

Rumpe moras!
'Katkaise viivytykset', ts. älä enää viivyttele. Sitaatti Vergiliuksen *Ae-*

neis-eepoksen kohdasta, jossa jumala Merkurius kehottaa Aeneasta pitämään kiirettä (4,569). Samasta kohdasta on sanonta **Varium et mutabile semper femina** (ks. tätä). Vrt. **Tolle moras.**

Rustica res
Ks. **res rustica**.

S. tai **S.**
Ks. **sacer, sacra, salutem, sanctus, satis, senatus, septuaginta, sepultus, signa, signetur, sine** tai **sive**.

S.
Sextus. Roomalainen etunimi.

s. a.
Ks. **secundum artem** tai **sine anno**.

s:a
Ks. **summa**.

Sabbati dies
Lauantai. Nimi viittaa juutalaisten viikon juhlapäivään, sapattiin, joka on lauantai. Ks. **dies Solis**.

Sacellum
Kappeli.

Sacer
Pyhitetty; pyhä; kielletty. Feminiini **sacra**. Lyhennetään s.

Sacra
Pyhä; pyhät esineet; pyhät asiat; pyhät juhlat, pyhät menot; jumalanpalvelus; uhrimenot. Sana voi olla sekä neutrisukuinen monikko että feminiinisukuinen yksikkö. Yksikössä lyhennetään muotoon s. Monikossa ss.

Sacramentum
Velvollisuus, velvoitus; vala; pyhä toimitus, mysteeri, sakramentti.

Sacra scriptura
Pyhä kirjoitus; Raamattu.

Sacra via
Pyhä tie. Tie Rooman Forumilla.

Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur.
'Pienet rikokset rangaistaan, suuria viedään triumfissa', ts. pikkuri-

kollisia rangaistaan, suuria rosvoja viedään juhlasaatossa. Sitaatti filosofi Senecan moraalikirjeestä (*Epistulae*, 87,23). Ajatuksesta on myös olemassa heksametrimittainen runosäe **Parvus pendetur fur, magnus abire videtur** (ks. tätä). Vrt. myös **Quod licet Iovi, non licet bovi.**

Sacri ministerii candidatus
Pyhän viran ehdokas; pappisviran kandidaatti, pyhän pappisviran kandidaatti. Henkilö jolla muuten on pappisviran pätevyys mutta jota ei ole vihitty papiksi. Naisista puhuttaessa käytetään muotoa **sacri ministerii candidata**. Lyhennetään S. M. C. tai sacr. min. cand.

Sacri ordines
Pyhät säännöt; pyhät virat; kirkolliset virat.

Sacristanus
Sakaristonvartija; suntio; lukkari.

sacr. min. cand.
Ks. **sacri ministerii candidatus**.

Sacrum ministerium
Pyhä virka; papinvirka.

Sacrum officium
Ks. **officium sacrum**.

saec.
Ks. **saeculo** tai **saeculum**.

Saeculo
Vuosisadalla. Vrt. seur. Lyhennetään saec.

Saeculum
Aikakausi; vuosisata. Vrt. ed. Lyhennetään saec.

Saepe homines temerarios atque imperitos falsis rumoribus terreri et ad facinus impelli et de summis rebus consilium capere cognitum est.
'Tunnetustihan väärät huhut yleensä säikäyttävät harkitsemattomat ja kokemattomat ihmiset toimimaan rikollisesti ja vaikuttamaan valtion kannalta tärkeisiin päätöksiin.' Näin toteaa Caesar teoksessaan *Gallian sota* (6,20).

Saepe in magistrum scelera redierunt sua.
'Rikokset palaavat usein tekijänsä luo'. Sitaatti filosofi Senecan näytelmästä (*Thyestes*, 311).

Saepe nihil inimicius homini quam sibi ipse.
'Ihmisen pahin vihollinen on yleensä hän itse.' Näin kirjoittaa Cicero ystävälleen Atticukselle (*Epistulae ad Atticum*,10,14). Vrt. **Proximus sum egomet mihi.**

Saepe stilum vertas.
'Käännä usein kynää', ts. korjaa kirjoittamaasi taajaan. Sanonta löytyy Horatiuksen satiireista (*Sermones*, 1,10,72).

Saeva indignatio
Säälimätön suuttumus; julma viha.

Saevis tranquillus in undis
Ankarissa aalloissa levollinen (mies); rauhallisena ankarassa aallokossa; myrskyn keskellä rauhallinen; levollinen kaiken hulinan keskellä. Jos ilmaisua käytetään jostain kiirettä, paineita ja hälinää hyvin sietävästä naispuolisesta henkilöstä, esimerkiksi Tyynestä, niin silloin sanotaan Tyynen olevan **saevis tranquilla in undis**, ankarassa aallokossa tyynenä pysyvä nainen.

Salarium
Palkka; palkkio; korvaus. Sananmukaisesti "suolaraha".

Sal Atticus
'Attikalainen suola'. Antiikissa sanonnalla viitattiin ateenalaiseen taitoon höystää puhe taidokkaasti, mutta nykyään ilmauksella tarkoitetaan veitsenterävää sukkeluutta, älykkään ivallista mutta henkevää pistoa. Sanonta on peräisin Cicerolta (*Ad familiares*, 9,21). Ks. **cum grano salis.**

Sal culinarius
Keittiösuola; ruokasuola.

Saliens punctum
Ks. **punctum saliens**.

Salta
Hypi; tanssi; hyppää.

Saltus
Hyppy; laakso, rotko.

Saltus in demonstrando
Hyppäys todistelussa; aukko todistuksessa, puuttuva lenkki päättelyketjussa.

Saltu uno
Yhdellä hypyllä; yhdellä loikalla.

Salus populi
Kansan hyvinvointi; yhteiskunnan etu, kansan menestys.

Salus populi suprema lex esto.
'Kansan hyvinvointi olkoon korkein laki', ts. lain korkein päämäärä olkoon kansan hyvinvointi. Ajatus löytyy Ciceron lakeja käsittelevästä teoksesta *De legibus* (3,8).

Salus publica, salus mea.
'Kaikkien hyvinvointi on myös minun hyvinvointini', ts. kaikkien voidessa hyvin voin myös minä hyvin: onni kaikille merkitsee myös onnea minulle. Kuningas Aadolf Fredrikin tunnuslause.

Salutem
Terveyttä; hyvinvointia; tervehtii, tervehtien. Käytetään kirjeissä, esim. *Titus Marco salutem*, 'Titus tervehtii Marcusta'. Lyhennetään s. Vrt. **salutem dicit** ja **salutem plurimam dicit**.

Salutem dicit
Tervehtii. Sananmukaisesti "lausuu tervehdyksensä", "toivottaa hyvinvointia". Käytetään kirjeissä, esim. *Titus Marco salutem dicit*, 'Titus tervehtii mitä kunnioittavimmin Marcusta' tai 'lausuu tervehdyksensä'. Vrt. **salutem plurimam (dicit)**. Lyhennetään s. d.

Salutem plurimam (dicit)
Tervehtii mitä kunnioittavimmin. Sananmukaisesti "(lausuu) runsaimman tervehdyksensä", "(toivottaa) mitä runsaimmin terveyttä. Käytetään kirjeissä, esim. *Titus Marco salutem plurimam (dicit)*, 'Titus tervehtii mitä kunnioittavimmin Marcusta' tai '(lausuu) mitä kunnioittavimmat tervehdyksensä'. Lyhennetään s. p. tai s. p. d.

Salutis ordo
Ks. **ordo salutis**.

Salva conscientia
Ehjällä omallatunnolla; puhtaalla omallatunnolla, omaatuntoa loukkaamatta. Ilmausta käyttää Seneca (*Epistulae*, 117,1).

Salva dignitate
Ehjällä arvokkuudella; arvoa loukkaamatta, loukkaamatta kunniaa, arvoasemaa vahingoittamatta.

Salva lege
Ehjällä lailla; lakia loukkaamatta; noudattaen lakia, lakia rikkomatta,

laillisesti. Ilmausta käyttää Cicero (*De re publica*, 3,17).

Salvate parvulos.
'Pelastakaa pikkulapset'. Kansainvälisen "Pelastakaa lapset" -järjestön tunnuslause.

Salvator
Pelastaja; vapahtaja.

Salve lucrum.
'Terve, liikevoitto!' Piirtokirjoitus, löytynyt Vesuviuksen tuhkaan vuonna 79 jKr. hautautuneesta Pompeijista (CIL 10, 874). Vrt. **Lucrum gaudium.**

Salvo errore calculi
Ottaen huomioon mahdolliset laskuvirheet, loukkaamatta (oikeutta) laskuvirheeseen; oikeus laskuvirheisiin pidätetään. Ilmauksella laskuttaja ilmoittaa pidättävänsä oikeuden laskussa mahdollisesti olevien laskuvirheiden oikaisemiseen. Lyhennetään s. e. c.

Salvo errore et omissione
Ottaen huomioon mahdolliset virheet ja poisjäämiset, loukkaamattomalla oikeudella erehdyksiin ja poisjäämisiin; pidätetään oikeus virheisiin ja poisjäämisiin. Ilmauksella laskuttaja ilmoittaa pidättävänsä oikeuden laskussa mahdollisesti olevien virheiden oikaisemiseen ja poisjääneiden lukujen lisäämiseen. Lyhennetään s. e. & o. Vrt. **erroribus et omissionibus exceptis**.

Salvo honore
Ehjällä kunnialla; kunniaa loukkaamatta; luvalla sanoen, ei millään pahalla.

Salvo honoris titulo
Kunnianimeä loukkaamatta; arvonimiä mainitsematta; arvoisa vastaanottaja. Ilmausta on käytetty kirjeissä silloin kun tittelit on jätetty jostain syystä mainitsematta, esimerkiksi kiertokirjeissä.

Salvo iure
Ehjällä oikeudella, oikeuttaan heikentämättä; oikeutensa pidättäen, varaten oikeutensa, varaten oikeuden (johonkin).

Salvo officio
Ehjällä tehtävällä, loukkaamatta tehtäväänsä; velvollisuutensa täyttäen, rikkomatta velvollisuuttaan. Ilmausta käyttää Cicero (*Pro Amerino*, 4).

Salvo ordine
Järjestystä loukkaamatta, eheällä järjestyksellä; arvoa loukkaamatta, arvoasemaa loukkaamatta, arvoa kunnioittaen.

Salvo pudore
Siveyttä loukkaamatta, säädyllisyyden eheänä säilyttäen; häveliäisyyttä loukkaamatta, häveliäisyyttä kunnioittaen; loukkaamatta hyvää mainetta.

Salvo sensu
Terveellä järjellä.

Salvo titulo
Kunnianimeä loukkaamatta; arvonimiä mainitsematta; arvoisa vastaanottaja. Vastaa ilmausta **salvo honoris titulo**.

Salvus sis
Ollos terve (mies); terve! Arkinen tervehdys. Ilmausta käyttää mm. Terentius (*Andria*, 802). Feminiinimuodossa **salva sis**. Vastaa tervehdystä **salve!**.

Sancta
Ks. **sanctus**

Sancta sanctorum
Pyhistä pyhimmät (asiat).

Sancta sedes
Pyhä istuin; paavinistuin; paavi; paavinvirka; paavin virkamieskunta, kuuria.

Sancta simplicitas.
'Pyhä yksinkertaisuus'. Ks. **O sancta simplicitas!**

Sancte et sapienter
Pyhyydellä ja viisaasti.

Sanctio
Rangaistus; pakote; ehto, sopimusehto; lain vahvistaminen; hyväksyminen.

Sanctissima maiestas
Pyhin suuruus; kaikkein pyhin majesteetti.

Sanctissime pater
Pyhä isä (puhuttelumuoto). Ilmausta käytetään kun puhutellaan paavia.

Sanctissimum
Pyhin, kaikkein pyhin (asia); vihitty öylätti eli ehtoollisleipä.

Sanctitas
Pyhyys.

Sanctitas sua
Hänen pyhyytensä.

Sanctorum communio
Ks. **communio sanctorum**.

Sanctum officium
Pyhä virasto; inkvisitiovirasto.

Sanctum sanctorum
Pyhistä pyhin; kaikkein pyhin. Voidaan käyttää esimerkiksi huoneesta jossa ovat tai jossa tehdään kaikkein tärkeimmät asiat.

Sanctus
Pyhä (mies); loukkaamaton; osa katolisessa messussa, sen kiitoshymni (vrt. **missa pro defunctis**). Feminiinimuoto **sancta**, pyhä (nainen). Lyhennetään s. tai sct. tai st. tai s:t.

Sanguinis iure
Ks. **iure sanguinis**.

Sanguinis ius
Ks. **ius sanguinis**.

Sapere aude!
'Uskalla ymmärtää', uskalla olla viisas. Sanat Horatiuksen runokirjeestä (1,2,40).

Sapiens
Maun tunteva; ymmärtävä; viisas; herkkusuu. Latinan viisasta merkitsevä sana tulee verbistä, joka merkitsee maun tuntemista ja makustelemista, eikä siinä ole mitään outoa, sillä viisas nimittäin on sellainen, joka haistaa helposti mistä kulloinkin on kyse, ja hän herkuttelee hengenravinnolla. Viisas on herkkusuu siksi, että syödessään ruokaa hän ei ainoastaan nauti sitä vaan myös nauttii siitä, ja näin hän yhdistämällä huvin hyötyyn tekee välttämättömyydestä nautinnon.

Sapiens abnormis
Ks. **abnormis sapiens**.

Sapientia
Viisaus; ymmärtäväisyys; elämänviisaus.

Sapientia mitis
Lempeä viisaus.

Sapientias ebulliens
Pulputen elämänviisauksia; elämänviisauksia syytävä, filosofisia mietelmiä heittelevä. Ilmauksella tarkoitetaan henkilöä, joka syytelee lakkaamatta filosofisia mietelmiä ja elämänviisauksia, yleensä latteita. Ilmausta voi myös käyttää vain viisaita asioita sanovasta puheliaasta ihmisestä, jos sellaisen joku joskus tapaa.

Sapienti sat
Kylliksi viisaalle; viisas ymmärtää mistä on kysymys, viisaalle ei tarvitse selittää enempää. Ilmaus on Plautukselta (*Persa*, 729).

Sapienti verbum
Ks. **verbum sapienti**.

s. art.
Ks. **secundum artem**.

Sat est disertius, e quo loquitur veritas.
'Joka puhuu totta, on kyllin hyvä puhuja'. Sentenssi on peräisin jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (S 49). Vrt. **Nascuntur poetae (...)** sekä **Rem tene (...)**.

Satis
Kylliksi; tarpeeksi. Lyhennetään s.

Satis eloquentiae, sapientiae parum
Kaunopuheisuutta kylliksi, viisautta liian vähän; puhetaitoa tarpeeksi mutta viisautta puuttuu; hyvä puhuja mutta tyhmä. Ilmauksella tarkoitetaan, että puhe on muuten hyvä mutta siinä ei ole asiaa. Ilmausta voidaan käyttää myös tarkoittamassa puhujan henkisiä kykyjä.

Satis est superare inimicum, nimium est perdere.
'Riittää, että voittaa vastustajan, tuhoaminen on liikaa'. Sentenssi on peräisin jostakin Publilius Syruksen kadonneesta näytelmästä (S 44).

Satisfactoria opera
Ks. **opera satisfactoria**.

Satis superque
Kylliksi ja ylikin; yllin kyllin.

Satis verborum
Tarpeeksi sanoja; kerrottu riittävästi, ymmärretään jo; riittää puhe, ei tarvitse kertoa enempää, tiedämme jo tarpeeksi. Ilmausta voi käyttää sekä pyyntönä lopettaa puhuminen (tai kirjoittaminen) että ilmoituksena siitä, että ei tarvitse enää jatkaa selostusta koska on saanut tarpeelliset tiedot (tai ymmärtää loput).

Sat sapienti.
'Viisaalle kylliksi', ts. viisas ymmärtää vähemmästäkin. Ks. **Dictum sapienti sat est.**

Saturnia regna
Saturnuksen valtakausi; kulta-aika, onnen aikakausi. Roomalaisessa mytologiassa Saturnus oli maailman alkuaikojen jumala, hyvä ja lempeä hallitsija jonka aika oli onnellista kultakautta. Oli olemassa uskomus, että kun maailmankausista viimeinen, rauta-aika, päättyy, Saturnus-jumala syntyy uudelleen ja tuo kulta-ajan taas maan päälle. Tätä uskomusta käytti keisari Augustus propagandassaan hyväkseen: vakuuteltiin, että ankarat kansalaissodat ovat päättyneet ja vihdoin koittaa pitkä rauhanjakso ja vakaat, onnelliset ajat. Augustuksen hovirunoilija Vergilius pani eräässä runossaan Sibyllan ennustamaan, kuinka sotaisa rauta-aika päättyy ja kuinka maailmaan syntyy poikalapsi tuoden kulta-ajan maailmaan (*Bucolica*, 4). Tämän runon ansiosta kristityt myöhemmin lukivat Vergiliuksen profeettojen joukkoon.

Saturni dies
Lauantai. Sananmukaisesti "Saturnuksen päivä". Ks. **dies Solis**.

Saule, Saule, quid me persequeris?
'Saulus, Saulus, miksi vainoat minua?' Näin kuuli kerran eräs Saul sanottavan näyssä, jonka hän näki Damaskoksen tiellä. Sitten hän ei nähnyt enää mitään, meni Damaskokseen ja uskoon, vaihtoi nimensä Paavaliksi ja alkoi apostoliksi. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Ap.t.9:4). Ks. **Durum est tibi contra stimulum calcitrare.**

Saxum volutum non obducitur musco.
'Vierivä kivi ei sammaloidu'. Sanonta on Erasmus Rotterdamilaisen sentenssikokoelmasta *Adagia* (3,4,74). Kyseessä lienee Erasmuksen oma käännös kreikkalaisesta sananlaskusta, jonka mukaan pyörivä kivi ei kerää meriheinää. Valitettavasti Erasmus ei kerro sanonnan alkuperää.

s. c.
Ks. **senatus consultum** tai **sine cura**.

sc. tai SC.
Ks. **sculpsit, senatus consultum, scilicet.**

Sceleris vestigia
Rikoksen jäljet.

Schola cantorum
Laulajien koulu; laulajakoulu.

Schola monastica
Luostarikoulu.

Scholaris
Koululainen; ylioppilas.

Scholasticus
Oppinut; puhuja, reetori; koulun johtaja. Antiikin vitseissä scholasticukseksi kutsuttu hahmo on aikansa Uppsalan ekonomi.

Scholium
Kommentti. Kielellinen tai asiallinen kommentti johonkin antiikin teoksen kohtaan. Monikko **scholia.**

Scibile omne
Ks. **omne scibile.**

Sciens prudensque
Tietäen ja tahallaan; tietoisesti ja tahallaan; harkiten ja tahallaan; ehdoin tahdoin.

Scienter
Tietoisesti; omasta tahdostaan.

Scientia
Tieto; taito; tiede; luonnontiede.

sci. fa.
Ks. **scire facias.**

Scilicet
Nimittäin; näet. Sananmukaisesti "sopii tietää". Lyhennetään sc.

Scinditur incertum studia in contraria vulgus.
'Epävarma kansa jakautuu vastakkaisiin mielipiteisiin'. Säe Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (2,39). Kohdassa troijalaiset keskustelevat siitä, mitä pitäisi tehdä kreikkalaisten rantaan jättämälle puuhevoselle. Runomitta on heksametriä. Ks. **Quidquid id est (...)** ja **Sic notus Ulixes?**

Scio cui credidi
Tiedän mihin uskoin, tiedän mihin olen uskonut; tiedän kehen uskoin, tiedän kehen olen uskonut

Scire facias
Tee tiettäväksi; perustele, osoita väite todeksi. Lyhennetään sci. fa.

scr.
Ks. **scripsit**.

Scribendi cacoethes
Ks. **cacoethes scribendi**.

Scribere iussit amor
Rakkaus on käskenyt kirjoittamaan; rakkaus pakottaa kirjoittamaan, rakkauteni pakottaa minua kirjoittamaan.

Scribere sciens
Kirjoitustaitoinen. Monikko **scribere scientes**.

Scripsi
Kirjoitin; olen kirjoittanut.

Scripsit
Kirjoitti; kirjoittanut, on kirjoittanut. Lyhennetään scr.

Scripta
Kirjoitukset. Ks. **scriptum**.

Scriptae litterae
Ks. **litterae scriptae**.

Scripta manent.
'Kirjoitetut pysyvät', ts. kirjoitus säilyy, kun taas puhuttu ei säily. Ks. **Verba volant (...)**

Scriptor
Kirjoittaja; kirjuri; kirjailija. Monikko **scriptores**.

Scriptum
Kirjoitus, teksti; kirjallinen tehtävä. Monikko **scripta**.

Scriptum ius
Ks. **ius scriptum**.

Scriptum manu
Ks. **manu scriptum**.

Scriptum obiter
Ks. **obiter scriptum**.

Scriptura sacra
Ks. **sacra scriptura**.

Scrutinium
Tutkiminen; tutkinta, tarkka tutkimus, pätevyyden arviointi.

sct.
Ks. **sanctus**.

sculp. tai **sculps.**
Ks. **sculpsit**.

Sculpsit
Kaiversi, kaivertanut; veisti, veistänyt. Ilmaus, jota käytetään taideteosten signeerauksissa nimen perässä. Lyhennetään sculps. tai sculp. tai sc.

s. d.
Ks. **salutem dicit, sine dato** tai **sine die**.

S. D. G.
Ks. **soli Deo gloria**.

s. e. & o.
Ks. **salvo errore et omissione**.

s. e. c.
Ks. **salvo errore calculi**.

sec. art.
Ks. **secundum artem**.

sec. leg.
Ks. **secundum legem**.

sec. nat.
Ks. **secundum naturam**.

sec. reg.
Ks. **secundum regulam**.

Secretarii loco
Ks. **loco secretarii**.

Sectio aurea
Kultainen leikkaus; kultainen jako. Suomen siniristilipun pystyviiva ei ole keskellä vaan kultaisen leikkauksen kohdalla. Kultaisen leikkauksen likiarvo on 0,618.

Sectio caesarea
Keisarileikkaus.

Sectio legalis
Lainmukainen leikkaus; oikeuslääketieteellinen ruumiinavaus. Viranomaisen pyynnöstä tehtävä ruumiinavaus.

Secunda
Toinen (naispuolinen); lähin; myötäinen; suotuisa; onnellinen; toiseen laatuluokkaan kuuluva, sekunda. Feminiinimuoto adjektiivista **secundus**.

Secundae res
Suotuisat olot; myötäiset ajat, myötäkäyminen.

Secunda mensa
Jälkiruoka. Ks. **mensa secunda**.

Secundis ventis
Myötäisillä tuulilla; myötätuulella.

Secundo
Toiseksi.

Secundum artem
Taiteen (sääntöjen) mukaan; taidon (sääntöjen) mukaan, taitoon liittyvien oppien mukaisesti; sääntöjen mukaan; tieteellisesti, tieteen sääntöjen mukaan, systemaattisesti, tieteelliset kriteerit täyttäen. Lyhennetään s. a. tai s. art. tai sec. art.

Secundum formam statuti
Säännön muodon mukaan; sääntöä muodollisesti noudattaen; lain kirjaimen mukaan; statuutin muodon mukaisesti jne. Vrt. **statutum**-sanan merkityksiä.

Secundum genera
Luokkien mukaan, lajien mukaan; sukujen mukaan.

Secundum legem
Lain mukaan. Lyhennetään sec. leg.

Secundum naturam
Luonnon mukaan; luonnonmukaisesti, luonnollisesti, luontoa seuraten. Lyhennetään sec. nat.

Secundum ordinem
Järjestyksen mukaan; säännönmukaisesti; säädynmukaisesti; muodollisesti.

Secundum quid
Jonka mukaan; jonka rajoitusten mukaan; jonka suhteen; jonka mukaan ainoastaan.

Secundum regulam
Mittapuun mukaan; säännön mukaan; ohjeen mukaan; mittakaavan mukaan. Lyhennetään sec. reg.

Secundum usum
Käytön mukaan; tarpeen mukaan; käytännön mukaan.

Secundum veritatem
Totuuden mukaan; todellisuudessa, tosiasioiden mukaan; yleispätevästi.

Secundus
Toinen (miespuolinen); lähin; myötäinen; suotuisa; onnellinen; toiseen laatuluokkaan kuuluva, sekunda. Feminiinimuoto **secunda**.

Se defendendo
Itseään puolustaen; puolustaen itse itseään.

Sedes apostolica
Apostolinen istuin; paavinistuin, pyhä istuin. Sama kuin **sancta sedes**.

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus.
'Mutta sillä välin kiitää aika, pakenee peruuttamattomasti pois'. Sitaatti Vergiliukselta (*Georgica*, 3,284). Runomitta: heksametri.

Sed haec hactenus
Mutta tämän verran näistä; mutta tämä riittäköön tästä asiasta, eiköhän asiaa ole nyt käsitelty tarpeeksi.

Sedulitas otiosa
Joutilas toimeliaisuus; rauhallinen into; levollinen ahkeruus; huoleton hyörinä.

Sed ut plerumque fit, maior pars meliorem vicit.
'Mutta kuten usein käy, enemmistö voitti parhaimmiston'. Näin voi

käydä kun ruvetaan äänestämään – että enemmistön mielipide on vahvempi kuin asiaa paremmin tuntevien mielipide. Ilmaus on peräisin Liviuksen *Rooman historiasta* (*Ab urbe condita*, 21,4,1).

Selecta lectio
Ks. **lectio selecta**.

Semel atque iterum
Kerran ja toisenkin; usein, monta kertaa.

Semel et simul
Yhden kerran ja yhtä aikaa; kerralla ja yhtä aikaa; kerran ja yhdessä.

Semel pro semper
Ainaisen sijaan kerralla, yhden kerran eikä loputtomasti; kertarytinällä ainaisen kitinän sijaan.

Semestris
Kuusikuukautinen, puolivuotinen; puolikuukautinen, kaksiviikkoinen; lukukausi; säännöllinen virkaloma. Myös muodossa **semenstris**.

Seminarium
Taimitarha; opettajien koulutuslaitos; pappien valmistuslaitos; yliopistollinen harjoituskurssi; sarja keskustelutilaisuuksia tietystä aiheesta tai teemasta alustuksineen.

Semis
Puoli, puolikas.

Semper aliquid haeret.
'Aina jotakin tarttuu', ts. panettelusta tarttuu aina jotakin, jotakin jää aina syyttelystä jäljelle. Ks. **Audacter calumniare, semper aliquid haeret.**

Semper aliquid novi Africa affert.
'Afrikasta tulee aina jotain uutta'. Plinius vanhempi (NH 8,42) Ks. **Quid novi ex Africa?**

Semper avarus eget.
'Ahneelta puuttuu aina', ts. ahneella ei ole koskaan tarpeeksi vaan hän on aina puutteenalainen. Sitaatti Horatiuksen runomuotoisesta kirjeestä (*Epistulae*, 1,2,56).

Semper eadem
Aina sama (nainen, asia); aina samanlainen (nainen); aina rauhallinen, ts. aina sama ilme. Feminiinimuoto ilmauksesta **semper idem** (ks. tätä).

Semper et ubique
Aina ja kaikkialla.

Semper felix
Aina hedelmällinen; aina onnekas, aina menestyvä; aina onnellinen; aina onnea tuottava. Hannu Hanhen tunnuslause.

Semper fidelis
Aina uskollinen; aina rehellinen; aina luotettava; aina turvallinen.

Semper homo bonus tiro est.
'Hyväntahtoinen on aina alokas', ts. kilttiä ihmistä käytetään aina hyväksi, kiusataan ja huijataan. Sitaatti Martialikselta (*Epigrammeja*, 12,51,2). Runomitta jambista senaaria. Lentävänä lauseena muodossa **Bonus vir semper tiro.**

Semper idem.
'Aina sama'. Kerrotaan, että näillä sanoilla Sokrateen vaimo Ksantippa kommentoi Sokrateen kasvojen ilmettä. Ksantippa tosin sanoi sanat kreikaksi, mutta anekdootti on kerrottu latinaksi Ciceron teoksessa *Keskusteluja Tusculumissa* (*Tusculanae disputationes*, 3,31). Sanat löytyvät myös ankaran ähkyn helpottamiseksi juotavan *Underberg*-katkeron etiketistä.

Semper in dubiis benigniora praeferanda sunt.
'Epävarmoissa tapauksissa on aina valittava suopeat', ts. epävarmoissa tapauksissa ratkaistaan asia aina syytetyn eduksi. Periaate, joka pyrkii siihen, että parempi jättää syyllinen tuomitsematta kuin tuomita syytön. Sitaatti on lainoppinut Gaiukselta (*Corpus iuris civilis*, Digesta, 50,17,56). Ilmaistaan yleensä lyhyesti **In dubio pro reo**, 'epävarmoissa syytetyn eduksi'.

Semper paratus
Aina valmis. Feminiinimuoto **semper parata**.

Semper pauper eris, si pauper es, Aemiliane.
Dantur opes nullis nunc nisi divitibus.
'Jos olet köyhä, tulet köyhänä aina pysymään, Aemilianus. Rahaa ei nykyään kerry muille kuin rikkaille'. Runoilija Martialiksen epigrammi (5,81). Runomitta: eleginen distikon. Vrt. **Qui enim habet, dabitur ei (...)**

Semper virens
Aina viheriöivä, aina vihannoiva; aina voimissaan, ikivireä; ikivihreä. Viimeksimainitussa merkityksessä kirjoitetaan tavallisesti yhteen: **sempervirens**.

Semper vivit in armis
Elää aina varusteissa; elää aina aseissa, elää aina taisteluvarustuksiin pukeutuneena, elää aina taisteluun varustautuneena, elää aina sodassa.

sen.
Ks. **senior**

Senatus
Vanhojen neuvosto; senaatti. Lyhennetään s.

Senatus consultum
Senatin päätös; senaatin kokous. Kirjoitetaan usein yhdysanaksi **senatusconsultum**. Lyhennetään s. c. tai sc.

Senatus populusque Romanus
Rooman senaatti ja kansa; Rooman valtio. Ilmauksella tarkoitettiin antiikissa, että Rooman valtiovallan muodostavat senaatti ja kansa yhdessä. Lyhennetään S.P.Q.R.

Senilis dementia
Ks. **dementia senilis**.

Senior
Vanhempi; vanhempi jäsen. Monikko seniores. Lyhennetään sen. tai s:r tai sr.

Sensu bono
Hyvässä merkityksessä, hyvässä mielessä.

Sensu lato
Laajassa merkityksessä; väljässä merkityksessä. Laveassa merkityksessä. Lyhennetään s. lat.

Sensu malo
Pahassa merkityksessä, pahassa mielessä, huonossa merkityksessä.

Sensu salvo
Ks. **salvo sensu**.

Sensus communis
Yhteinen tajunta, yhteisaisti; terve järki, tavallinen maalaisjärki; tajunta, joka kerää kaikkien aistien vaikutelmat yhdeksi toimivaksi kokonaisuudeksi (aristotelisen tomismin mukaan).

Sensus communis
Terve järki.

Sensu stricto
Tiukassa merkityksessä; ahtaassa merkityksessä, ankarassa merkityksessä. Lyhennetään s. str. Vrt. **stricto sensu**.

Separatim
Erikseen; yksin.

Separatim expressum
Erikseen painettu; eripainos. Joskus myös maskuliinimuodossa **separatim expressus**.

Separatio a mensa et toro
Ero pöydästä ja sängystä; ero ruokapöydästä ja aviovuoteesta; avioero, virallinen, laillinen avioero.

Separatio a vinculo matrimonii
Ero avioliiton siteestä; avioero.

Septem artes liberales
Seitsemän vapaata taidetta. Ks. **artes liberales**.

Septennium
Seitsenvuotiskausi.

Septimana
Viikko. Roomalaiset ottivat 7-päiväisen viikon käyttöön vasta Konstantinus Suuren aikana. Sana tulee lukusanasta **septem**, seitsemän.

Septuaginta
Seitsemänkymmentä. Luku 70 saatettiin myöhäisantiikista lähtien merkitä kirjaimella S.

Sepulcrum
Hauta; pyhäinjäännössyvennys alttarissa.

Sepultus
Haudattu. Feminiinimuoto **sepulta**. Lyhennetään s.

seq.
Ks. **sequitur**.

Sequentes
Seuraavat, seuraavana olevat. Monikkomuoto sanasta **sequens**, seuraava, seuraavana oleva. Lyhennetään sqq.

Sequitur
Seuraa; seuraa että; siitä seuraa että. Lyhennetään seq.

Sequor non inferior
Seuraan mutta en alempiarvoisena; tulen mukaan mutta en alaisena, tulen mukaan jos olen samanarvoinen (kuin sinä, kuin muut).

Seris venit usus ab annis.
'Ikääntyessä karttuu kokemus'. Tällainen hyvä puoli vanhenemisesta esitetään Ovidiuksen *Muodonmuutoksia*-runoelmassa (6,29).

Serius ocius
Myöhemmin tai aikaisemmin; aiemmin tai myöhemmin.

Sero sed serio
Myöhään mutta tosissaan; liian myöhään mutta silti vakavissaan.

Sero venientibus ossa.
'Myöhään tuleville luut'. Sanontaa käytetään kun halutaan huomauttaa, että olisi sopinut tulla aiemmin.

Servabo fidem
Tulen säilyttämään luottamuksen; pysyn luotettavana; pysyn uskollisena.

Servare modum
Pysyä kohtuudessa. Sananmukaisesti "säilyttää raja", ts. jotain rajaa toiminnassa.

Servata fides cineri
Esi-isien muistoa vaalien, uskollisena esi-isille. Sananmukaisesti "säilytetty uskollisuus (kuolleiden esi-isien) tuhkalle", ts. vainajien tuhkalle kunnioitusta osoittaneena.

Servus
Orja; palvelija; tervehdys. Tervehdyksenä olllut alun perin merkityksessä "palvelijasi", "palveluksessasi".

Servus servorum Dei
Jumalan palvelijoiden palvelija; paavi.

Sesquipedale verbum
Puolitoistajalkainen sana, puolentoista jalan mittainen sana; erittäin pitkä sana, puolimetrinen sana. Monikossa **sesquipedalia verba**, puolitoistajalkaisia sanoja.

Sestertius
Sesterius, puolikolmatta; Roomalainen tavallisin rahayksikkö, kaksi ja puoli assia (**as**). Tulee sanoista **semis** ja **tertius**, eli puolet kolmatta, ts. kaksi ja puoli. Lyhennettynä IIS (kaksi ja puoli, semis) tai HS (tulee

edellisestä) tai $ (roomalainen kakkonen ja S puolikkaan merkkinä päällekkäin – sama kuin IIS mutta kirjoitettuna taloudellisen tilaasäästävästi päällekkäin).

Sex.
Sextus. Roomalainen etunimi.

S. I. tai **S. J.**
Ks. **Societas Iesu**.

Sibi habeat
Ks. **habeat sibi**.

Sibi quisque proximus.
'Jokainen on lähimpänä itseään'. Ks. **Proximus sum egomet mihi.**

Sic
Siten; näin (on); juuri noin; kyllä; totta tosiaan. Jos siteeraattavassa tekstissä on painovirhe tai joku ilmaus, jota siteeraaja pitää jollakin tavoin omituisena tai huomionarvoisena, voi siteeraaja kirjoittaa ilmauksen perään sulkuihin *sic!* merkiksi siitä, että kohta on siteeratussa tekstissä todellakin kirjoitettu juuri niin. Joskus tuo *sic!* on sävyltään ironinen ja on siteeraajan eräänlainen välihuuto, joka voi vastata esimerkiksi ilmaisuja "niin tietysti" tai "todellakin". Joskus *sic!* on sävyltään kummasteleva ja vastaa siteeraajan huomautusta lukijalle, vaikkapa: "näin siinä tosiaan lukee", "minä en tällaista kirjoittaisi" tai "katsokaa nyt tätäkin". Ilman huutomerkkiä kirjoitettuna *sic* voi helposti olla sävyltään säälittelevä, ja pahimmillaan siteeraaja antaa itsestään kuvan henkilönä, joka on itsetietoisen ylimielinen mutta tällä kertaa poikkeuksellisesti säälistä armelias, ja tällöin *sic* saattaa merkitä pikemminkin "voi voi" kuin "niin niin". Ilmauksen kanssa on siis syytä olla huolellinen. Kirjoittaja voi *sic*-ilmauksella kommentoida myös omaa tekstiään mutta siihen ei puututa tässä.

Sic donec
Niin kunnes; näin siihen saakka kunnes.

Sic erat in fatis
Niin oli kohtaloissa (kirjoitettu); niin oli ennustettu. Ilmaus on Ovidiukselta (*Fasti*, 1, 481).

Sic eunt fata hominum
Niin menevät ihmisten kohtalot.

Sic in originali
Näin alkuperäisessä; niin originaalissa.

Sic itur ad astra.
'Niin mennään tähtiin', ts. sillä tavalla saavutetaan kuolemattomuus. Nykyään merkityksessä 'siten saavutetaan kunniaa ja mainetta'. Apollo-jumalan sanat Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksessa (9,641). Vrt. **Ad astra (...)** ja **Non est ad astra mollis e terris via**

Sic iubeo
Näin käsken; niin käsken, sellainen on käskyni.

Sic notus Ulixes?
'Näinkö kuuluisa Odysseus toimisi?' tai 'Tällaisenako te olette oppineet tuntemaan Odysseuksen?' Kyseessä on pappi Laokoonin sanat Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksessa (2,44). Kohdassa keskustellaan siitä, mitä pitäisi tehdä kreikkalaisten rantaan jättämälle puuhevoselle. Laokoon epäilee, että kyseessä on joku kreikkalaisten juoni, ja hän kysyy troijalaisilta, että ettekö te jo tiedä millainen ovela tyyppi Odysseus on? Laokoonin mielipide edustaa siis vastakkaista näkemystä kuin sentenssi **Noli equi dentes inspicere donati**. Lentävänä lauseena sanontaa on käytetty, kun on epäilty jonkun epäluotettavana tunnetun henkilön pyytettömyyttä tai kun epäluotettavana tunnettu henkilö on osoittautunut maineensa mukaiseksi ja jälkiviisaasti halutaan todeta, että mitäpä muuta saattoi odottaakaan. Runomitta on heksametriä. Ks. **Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes.**

Sic passim
Siten hajallaan, niin moniaalla; sillä tavalla monessa paikassa; näin sanotaan eri kohdissa (teosta, tuotantoa).

Sic semper tyrannis.
'Näin (käy) aina tyranneille'. Virginian osavaltion tunnuslause. Tunnuslausetta käytti myös herra Booth ammuttuaan presidentti Lincolnin vuonna 1865.

Sic totidem verbis
Sanasta sanaan näin; juuri tällä tavoin sanasta sanaan. Sananmukaisesti "sillä tavoin yhtä monin sanoin", ts. yhtäläisin sanoin, sanojen vastatessa toisiaan.

Sic transit gloria mundi.
'Niin menee pois mainen kunnia'. Ks. **Pater sancte, sic transit gloria mundi.**

Sicut ante
Kuten ennen; kuten yllä; kuten aiemmin (tekstissä).

Sicut cadaver
Niin kuin ruumis; sokeasti totellen. Liittyy jesuiittoihin. Ks. **perinde ac cadaver**.

Sicut fur in nocte.
'Niin kuin varas yöllä'. Ilmaus on peräisin Paavalin kirjeestä tessalonikalaisille (1.Tess.5:2), sitaatti on *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta.

Sicut meus est mos
Kuten tapani on; kuten minulla on tapana. Ilmausta käyttää Horatius (*Sermones*, 1, 9, 1).

Sic vertitur ordo
Niin muuttuu järjestys; niin asiat tapahtuvat.

Sic volo, sic iubeo.
'Niin tahdon, niin käsken'. Ks. **Hoc volo, sic iubeo.**

Si Deo placet
Jos Jumalalle sopii; jos Jumala suo.

Si dis placet
Jos jumalille sopii; jos jumalat suovat.

Si fortuna iuvat
Jos Kohtalotar suosii; jos kohtalo suo; jos onni suo.

Sigilli loco
Ks. **loco sigilli**.

Sigilli locus
Ks. **locus sigilli**.

sign.
Ks. **signa**.

Signa
Merkitse; varusta (resepti) käyttöohjeella. Lyhennetään sign. tai S.

Signetur
Merkittäköön; varustettakoon (resepti) käyttöohjeella. Lyhennetään s. tai s:r.

Si hi tacuerint, lapides clamabunt.
'Jos nämä vaikenisivat, huutaisivat kivet'. Jeesuksen sanat, peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Luuk.9:14).

Silentium ad cantum
Hiljaisuus lauluun saakka; hiljaisuus laulun aloittamiseksi. Pyyntö jonka laulunjohtaja voi esittää hälisevälle kuorolleen laulua aloitettaessa. Vastaa kapellimestarin puikonkoputusta.

Silentium altum
Syvä hiljaisuus.

Silent leges inter arma.
'Lait vaikenevat aseiden keskellä', ts. sotatilan aikana lait lakkaavat olemasta voimassa. Sitaatti Ciceron puheesta (*Pro Milone*,10). Lentävänä lauseena myös muodossa **Inter arma silent leges.**

Si licet verbo
Jos on lupa sanalle; jos ilmaisu sallitaan.

Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut aes sonans aut cymbalum tinniens.
'Jos puhuisin ihmisten ja enkelien kielillä, mutta minulta puuttuisi laupeus, olisin niin kuin soiva vaski tai helisevä symbaali'. Paavalin sanat Vulgatassa, virallisena Raamatun tekstilaitoksena pitkään käytetystä latinannoksessa. Ks. **Caritas patiens est (...)**

Similia similibus curentur.
'Samanlainen parannettakoon samanlaisella'. Homeopaattien tunnuslause. Tähän parantamisperiaatteeseen viittaa Bulgakovin *Saatana saapuu Moskovaan* -romaanin seitsemännessä luvussa professori Woland, joka suosittelee Stepan Bogdanovitshille votkaa krapulaan.

Similis veri
Ks. **veri similis**.

Similiter
Samalla tavalla; samoin, samalla lailla.

Simplex munditiis
Yksinkertainen kauneudessa; yksinkertaisella tavalla kaunis. Ilmaus on Horatiuksen oodista (1,5,5)

Simpliciter
Yksinkertaisesti; irrallaan, erillään, yksitellen; luontevasti, koruttomasti.

sin.
Ks. **sinister**.

Sine
Ilman, vailla. Lyhennetään s.

Sine amicitia vita est nulla.
'Ilman ystävyyttä ei elämä ole mitään'. Sitaatti on Ciceron teoksesta nimeltä *Ystävyydestä* (86).

Sine anno
Ilman vuosilukua; ilman painovuotta, maininta painovuodesta puuttuu. Lyhennetään s. a.

Sine Cerere et
Libero friget Venus.
'Ilman Cerestä ja Bacchusta Venus kylmenee', ts. ilman leipää ja viiniä rakkaus jäähtyy. Repliikki Terentiuksen komediasta *Eunukki* (*Eunuchus*, 732).

Sine copia
Ilman runsautta, ilman varastoa; jäljentämättä, ilman jäljennöstä.

Sine cortice natare
Uida ilman kelluketta; selvitä yksin, apua tarvitsematta. Sananmukaisesti "uida ilman korkkivyötä", ts. ilman korkista tehtyä kelluketta. Ilmausta käyttää Horatius (1,4,120).

Sine cura
Ilman huolta; ilman huolehtimista, ilman huolehdittavaa, ilman huolenpitoa; ilman vaivannäköä; ilman velvollisuutta; ilman hoitoa. Lyhennetään s. c.

Sine dato
Ilman päivämäärää. Sananmukaisesti "ilman annettua", "ilman lahjaa". Lyhennetään s. d.

Sine die
Ilman päivää; ilman määräpäivää; lykätty toistaiseksi, siirretty tuonnemmas määrittämättömäksi ajaksi. Lyhennetään s. d.

Sine dubio
Ilman epäilyä; epäilemättä.

Sine feminea prole
Ilman naispuolista jälkeläistä, ilman naispuolista rintaperillistä.

Sine ictu
Ilman lyöntiä; iskutta; ilman tahtia, ilman tahdinlyöntiä, tahditta; hyökkäyksettä.

Sine intervallis
Ilman taukoja.

Sine invidia
Ilman pahansuopuutta; ilman kateutta; ilman katkeruutta; vihatta, ilman vihaa.

Sine ioco
Ilman leikkimielisyyttä, pitämättä pilkkana; vakavasti ottaen, vakavamielisesti, ei pilaillen.

Sine ira et studio.
'Ilman vasten- tai myötämielisyyttä', ts. puolueettomasti, objektiivisesti. Ilmaus on peräisin Tacituksen *Keisarillisen Rooman historiasta* (*Annales*, 1,1,3).

Sine legitima prole
Ilman laillista jälkeläistä, ilman laillista rintaperillistä. Lyhennetään s. l. p.

Sine loco
Ilman paikkaa; ilman painopaikkaa, maininta painopaikasta puuttuu. Lyhennetään s. l.

Sine loco, anno (vel) nomine
Ilman paikkaa, vuotta (tai) nimeä; ilman painopaikkaa, painovuotta, (tai) nimeä, maininta kirjan painopaikasta, painovuodesta (tai) nimestä puuttuu. Lyhennetään s. l. a. n.

Sine loco et anno
Ilman paikkaa ja vuotta; ilman painopaikkaa ja -vuotta, maininta painopaikasta ja -vuodesta puuttuu. Lyhennetään s. l. e. a.

Sine mascula prole
Ilman miespuolista jälkeläistä, ilman miespuolista rintaperillistä.

Sine mora
Ilman viivyttelyä; viipymättä, viivytyksettä.

Sine nervis
Ilman voimia, ponnetta, voimatta; voimaton, ponneton, heikko; ilman kieliä (soittimen kieliä).

Sine nomine
Ilman nimeä. Lyhennetään s. n.

Sine odio
Ilman vihaa; ilman kaunaa.

Sine omni periculo
Ilman minkäänlaista vaaraa; vaaratonta, täysin vaaraton.

Sine operibus
Ilman tekoja.

Sine pennis volare haud facile est.
'Vaikea on lentää ilman siipiä'. Ilmaus löytyy Plautuksen komedioista *Poenulus* (871) ja *Asinaria* (93).

Sine praeiudicio
Ilman aiemmin tehtyä ratkaisua; ennakkoluulottomasti; ilman epäluuloa; ilman ennakkopäätöstä.

Sine proba causa
Ilman hyvää syytä; ilman hyväksyttävää syytä.

Sine prole
Ilman jälkeistä; ilman perillistä, ilman rintaperillistä. Lyhennetään s. p.

Sine qua non.
'Jota ilman ei', ts. ehto jota ilman ei jokin päde, välttämätön ehto. Ilmaus löytyy Cicerolta (*Topica*, 61). Myös muodossa **Condicio sine qua non**, 'ehto jota ilman ei'.

Sine studio
Ilman suosiota, suosimatta; ilman myötämielisyyttä; puolueettomasti.

Sine tempore
Ilman aikaa, ilman ajankohtaa, ilman (akateemista) aikaa; tasalta; ilman akateemista varttia (vrt. **cum tempore**). Lyhennetään s. t.

Sine titulo
Ilman otsaketta; ilman nimeä; ilman arvonimeä. Lyhennetään s. t.

Sine vi
Ilman voimaa, ilman väkivaltaa; ilman voimakeinoja, ilman väkipakkoa.

Singillatim
Yksitellen.

Singularis potentia
Yksinvalta.

Singulatim
Yksitellen.

Sinister
Vasen, vasemmanpuoleinen. Feminiinimuoto **sinistra**, vasen (käsi), vasen puoli. Lyhennetään sin.

Sinistra
Vasemmalta

Sinistra manu
Vasemmalla kädellä. Vrt. **manu sinistra**.

Sinite parvulos venire ad me.
'Antakaa lasten tulla minun luokseni'. Jeesuksen sanat, peräisin *Vulgatasta,* roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Mark.10:14).

Sint, ut sunt, aut non sint.
'Olkoot sellaisia kuin ovat tai älkööt olko ollenkaan'. Tarinan mukaan tämä oli paavi Klemens XIII:n vastaus ranskan suurlähettiläälle, kardinaali de Rochechouartille kun tämä ehdotti muutoksia jesuiittajärjestön sääntöihin (latinan sana clemens tarkoittaa lempeää). Toisen version mukaan sanat lausui jesuiittakenraali Lorenzo Ricci paavi Klemens XIV:lle tämän esitettyä vastaavanlaisen ehdotuksen.

Si parva licet componere magnis.
'Jos on lupa verrata pieniä suuriin'. Sitaatti Vergiliuksen maanviljelysrunoelmasta *Georgica* (4,176), kohdasta jossa ahkeria mehiläisiä verrataan ahkeriin salamoita takoviin kyklooppeihin.

Si peccavi, insciens feci
Jos olen tehnyt väärin, olen tehnyt sen tietämättäni; mahdolliset rikkeeni ovat tahattomia, tahallani en ole tehnyt mitään pahaa; jos tein syntiä, tein sen tietämättäni. Ilmausta käyttää Terentius (*Hautontimorumenos,* 631).

Si potes, ignotis etiam prodesse memento:
utilius regno est meritis acquirere amicos.
Muista antaa apusi myös tuntemattomille: ansaittu ystävyys on arvokkaampaa kuin kuninkuus. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis,* Disticha Catonis, 2.1).

Si quis
Jos joku; jospa joku.

Si sic omnes
Jospa kaikki (tekisivät) niin; kunpa kaikki (toimisivat) sillä tavalla. Il-

mausta käytetään kehuttaessa jonkun, jonkin tai joidenkin esimerkillistä toimintaa.

Si sit prudentia
Jospa olisi tietoa; kunpa olisi viisautta, jospa olisi ymmärrystä. Ne joille tietoa tai ymmärrystä toivotaan, voivat olla ketä tahansa: lauseen esittäjä voi viitata sillä yhtä hyvin oman kuin muidenkin ymmärryksen puutteeseen. Siinä mielessä kätevä lause, että se, kenelle viisautta toivotaan, riippuu aivan siitä, kuinka ilmaus tulkitaan. Jos joku loukkaantuu, ilmauksen esittäjä voi aina väittää toivottaneensa lauseella itselleen enemmän viisautta, ainakin sen verran enemmän, että olisi ymmärtänyt jättää ilmauksen esittämättä.

Sis salvus
Ks. **salvus sis**.

Siste viator
Pysähdy, matkustaja; seisahdu, matkamies.

Si tacuisses, philosophus mansisses.
'Jos olisit vaiennut, olisit pysynyt filosofina', ts. sinua olisi pidetty filosofina jos olisit pysynyt hiljaa. Keskiaikainen mukaelma tokaisusta, joka esitetään Boethiuksen teoksessa nimeltä *Filosofian lohdutuksesta* (*De consolatione philosophiae*, 2,7p.)

Sit tibi terra levis.
'Olkoon maa sinulle kevyt', ts. kevyet mullat haudallesi. Runomittaan (pentametri) menevä hautakirjoituksissa käytetty ilmaus, joka yleensä lyhennettiin muotoon STTL. Toivotus oli hautakivissä yleinen sekä kreikaksi ja latinaksi ja sitä käyttivät myös useat runoilijat (mm. Ovidius, Tibullus, Martialis).

Si tibi videtur
Jos sinusta se näyttää (oikealta); jos katsot hyväksi, jos pidät sitä hyväksyttävänä, jos tahdot.

Sit indictum
Ks. **indictum sit**.

Sit pro ratione voluntas.
'Riittäköön syyksi tahtoni', ts. teon syyksi saa riittää se, että tahdon niin tehtävän. Ks. **Hoc volo, sic iubeo, sit pro ratione voluntas.**

Sit venia verbo.
'Sallittakoon ilmaus', sananmukaisesti 'Olkoon lupa sanalle'. Ks. **Venia sit dicto.**

Si vales, bene est, ego valeo
Jos voit hyvin, se on hyvä – minä voin hyvin; toivottavasti voit hyvin, minä ainakin voin. Tavallinen ilmaus roomalaisissa kirjeissä, esiintyy yleensä lyhennettynä muodossa s. v. b. e. e. v.

Si vales, bene est, equidem valeo
Jos voit hyvin, se on hyvä, minä ainakin voin hyvin. Ks. **si vales, bene est, ego valeo**. Lyhennetään s. v. b. e. e. q. v.

Si vales, gaudeo
Jos voit hyvin, iloitsen. Ks. **si vales, bene est, ego valeo**. Lyhennetään s. v. g.

Sive
Eli, tai. Lyhennetään s.

Si vis pacem, para bellum.
'Jos haluat rauhaa, varustaudu sotaan'. Sanonta on mukaeltu lauseesta **Qui desiderat pacem, praeparet bellum** (ks. tätä). Löytyy myös Asterix-albumista *Obelix ja kumpp.*

s. l.
Ks. **sine loco**.

s. l. a. n.
Ks. **sine loco, anno vel nomine**.

s. lat.
Ks. **sensu lato**.

s. l. e. a.
Ks. **sine loco et anno**.

s. l. p.
Ks. **sine legitima prole**.

S. M. C.
Ks. **sacri ministerii candidatus**.

s. n.
Ks. **sine nomine**.

Societas Iesu
Jeesuksen veljeskunta; jesuiitat. Lyhennetään S. I. tai S. J.

Societas leonina (tai **Leonina societas**).
'Leijonakumppanuus'. Lainoppinut Longinuksen mukaan sopimusta,

jossa yhdelle tulee voitot ja toiselle tappiot, kutsutaan leijonasopimukseksi (*Corpus iuris civilis*,17,2,29). Ilmaus liittyy Aisopoksen satuun (154), jossa eläimet tekevät metsästyssopimuksen leijonan kanssa ja leijona vie koko saaliin. Nykyään ilmaus **Societas leonina** ymmärretään merkityksessä 'leijonien yhdistys', ts. liittoutuma (usein hyvien veljien muodostama) jolle menee leijonanosa voitoista tai ansioista.

Sociorum olla male fervet.
'Yhteinen pata kiehuu huonosti', ts. huonosti onnistuu yhteinen soppa. Näin tuomitsee yhteisyritykset eräs Trimalkion illallisvieras Petroniuksen *Satyricon*-romaanissa (*Trimalkion pidot*, 38,13).

socius criminis
Osallinen rikokseen; rikoskumppani, rikostoveri.

Socratico more
Ks. **more Socratico.**

Sola
Yksin, yksinään; ainoa, ainoana. Feminiinimuoto sanasta **solus**.

Sola iuvat virtus
Vain hyve kannattaa; hyveellisyys ainoastaan kannattaa (aina).

Soli Deo gloria
Jumalalle yksin kunnia. Lyhennetään S. D. G.

Soliloquium
Yksinpuhelu.

Sol invictus
Voittamaton Aurinko, Aurinko-jumala. Ks. **dies Solis invicti**.

Solis dies
Ks. **dies Solis.**

Solito more
Totuttuun tapaan; tavalliseen tapaan, niin kuin yleensäkin (on tehty).

Sollemnia natalicia Jesu Christi
Joulu, joulujuhla. Sananmukaisesti "Jeesuksen Kristuksen joulujuhlat". Ks. **dies natalis (Jesu) Christi**.

Sol omnibus lucet.
'Aurinko paistaa kaikille'. Sanonta on Petroniuksen romaanista *Satyricon* (100,1). Muuan juopunut käyttää sanontaa teoksessa *Asterix ja kadonnut kilpi*.

Solum certum est nihil esse certi.
'Varmaa on vain se, ettei mikään ole varmaa'. Ks. **Nihil esse certi.**

Solum natale
Syntymämaa; synnyinmaa; seutu jolla on syntynyt.

Solum vertit
Muuttaa maata, vaihtaa maata; lähtee maanpakoon; lähti maanpakoon, on lähtenyt maanpakoon.

Solus
Yksin, yksinään; ainoa, ainoana. Feminiinimuoto **sola.**

Solus ipse
Yksin itse; vain minä itse (olen olemassa); vain minä itse (olen tärkeä).

Solutus omni faenore.
'Kaikista veloista vapaa (mies)'. Ks. **Beatus ille, qui procul negotiis.**

Somnium est imago mortis.
'Uni on kuoleman kuva'. Sitaatti on peräisin Ciceron teoksesta *Keskusteluja Tusculumissa* (1,92). Cicerolla oli huvila Tusculumissa, jossa hän kertomansa mukaan on kyseisen teoksen kirjoittanut.

Sorites
Kasattu, kytketty; ketjupäätelmä, syllogismien ketju. Päätelmä, jossa syllogismeja on kytketty ketjuksi siten, että edellisen syllogismin lopputulos on seuraavan syllogismin lähtöoletus. Esimerkiksi jos A = B ja B = C niin A = C.

Sortes Vergilianae
Vergiliaaniset arvat; vergiliaaninen ennustus. Kyseessä on keskiajalla virinnyt tapa arpoa säe Vergiliuksen kolmen pääteoksen muodostaneesta trilogiasta ja tulkita säettä kuin ennustusta. Tällä systeemillä saatettiin hakea vastausta päätöksentekoon liittyvään ongelmaan ikään kuin kyseessä olisi oraakkeli. Tämä päätöksentekotapa, että arvotaan kirjasta joku kohta jonka mukaan sitten toimitaan, oli käytössä jo antiikissa, mutta silloin käytettiin Homeroksen teoksia. Vergiliuksen teosten käyttö keskiajalla saattaa liittyä Vergiliuksen maineeseen kristillisenä profeettana (ks. **Saturnia regna**). Nykyään vastaavanlaisena arvottavien lauseiden kirjana käytetään Raamattua. Vergiliaanisilla ennustuksilla leikitään muun muassa Rabelais'n romaanissa *Le tiers livre* (luvut 10–12).

s. p.
Ks. **salutem plurimam (dicit)** tai **sine prole.**

Sp.
Spurius. Roomalainen etunimi.

s. p. d.
Ks. **salutem plurimam (dicit)**.

Spe celerius
Odotettua nopeammin. Vrt. **omnium spe celerius**.

Speciali gratia
Erityisestä suosiosta; erityisestä armosta, erityisellä armolla.

Specie
Näennäisesti; mukamas.

Species
Ulkomuoto; laji vastakohtana suvulle (**genus**); yksittäistapaus vastakohtana yleiselle (**genus**).

Species facti
Tapauksen kuvaus; asiaesitys, kertomus tosiseikoista.

Species infima
Ks. **infima species**.

Spectatum veniunt, veniunt spectentur ut ipsae.
'Tulevat katselemaan mutta tulevatkin katseltaviksi'. Näin toteaa Ovidius teatteriin tulevista naisista esitellessään Rooman iskupaikkoja teoksessaan *Rakastamisen taito* (1,99). Runomitta on heksametria.

Speculum vitae
Elämän peili; elämän kuvastin; tapainkuvaus.

Spei suae patria dedit.
'Toivolleen isänmaa antoi'. Isänmaan toivo on nuorisossa, varsinkin opiskelevassa, erityisesti yliopistossa opiskelevassa, jolle isänmaa muinoin lahjoitti Helsingin vanhan ylioppilastalon ja laittoi talon kylkeen kyseisen tekstin.

Spem tibi polliciti certam promittere noli:
rara fides ideo est, quia multi multa loquuntur.
'Älä anna toiveiden kasvaa katteettomiksi lupauksiksi: siinä määrin on luottamus harvinasta, koska monet puhuvat paljon'. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 1.13).

Speramus optima
Toivokaamme parasta.

Sperare (mihi) videor
Minulla näyttää olevan toivoa; luulen voivani toivoa.

Sperat infestis, metuit secundis
Vastoinkäymisissä toivoo, myötäkäymisissä pelkää; toivoo kun menee huonosti, pelkää kun menee hyvin. Ilmaus on Horatiuksen oodeista (2,10,13).

Speravi
Olen toivonut; toivoin, olen ollut toiveikas.

Spes (me/nos) fefellit
Toivo (minut/meidät) petti; toivo on pettänyt (minut/meidät).

Spes anni
Sato, vuodentulo. Sananmukaisesti "vuoden toivo", "vuoden odotus".

Spes bona
Hyvä toivo, toivo hyvästä; toiveikkuus.

Spes gregis
Lauman toivo; jälkeläiset.

Spes mea Christus
Kristus on toivoni.

Spes mea in Deo
Toivoni on Jumalassa.

Spes patriae
Isänmaan toivo; ylioppilas. Monikossa samannäköinen ilmaus.

Spes sibi quisque
Kukin (olkoon) itse toivo itselleen; luottakoon jokainen vain itseensä. Ilmausta käyttää Vergilius (*Aeneis*, 11, 309).

Spes tutissima caelis
Turvallisin toivo (on) taivaissa; taivaissa toivo turvaisin, taivaassa on luotettavin toivo.

Spes ultima
Äärimmäinen toivo; viimeinen toivo.

spir. dil.
Ks. **spiritus dilutus**.

spir. fort.
Ks. **spiritus fortis**.

Spiritualia exercitia
Ks. **exercitia spiritualia**.

Spiritus
Henkäys; henki; elämä; innoitus, inspiraatio; haihtuva neste; sprii, tavallinen sprii (etanolipitoisuus 86 p–%).

Spiritus camphoratus
Kamferipitoinen sprii.

Spiritus dilutus
Laimennettu sprii (etanolipitoisuus 63 p–%). Lyhennetään spir. dil.

Spiritus divinus
Jumalallinen innoitus.

Spiritus e vino
Viinistä (tislattu) sprii (etanolipitoisuus vähintään 40 p–%).

Spiritus fortis
Väkevä sprii, voimakas sprii; laimentamaton sprii (etanolipitoisuus 94 p–%). Lyhennetään spir. fort.

Spiritus frumenti
Viljan henki; viljaviina, viljamäskistä tislattu sprii. Vrt. **quinta essentia.**

Spiritus rector
Ohjaava sielu; johtava sielu.

Spiritus Sanctus
Pyhä Henki.

Spiritus vini
Viinin henki; viinistä tislattu sprii. Vrt. **quinta essentia**.

Spolia
Nahat, nyljetyt taljat; riistetyt varusteet, kaatuneelta viholliselta sotasaaliiksi otettu taisteluvarustus, viholliselta niin sanotusti nyljetty sotisopa.

Spolia opima
Loistava saavutus, upea urotyö, erinomainen suoritus, kunniakas

(voitto-)tulos. Sananmukaisesti "komeat (sotasaaliiksi saadut voitetun sotapäällikön) sotavarusteet".

Sponte mea
Minun omasta tahdostani; omasta tahdostani, vapaaehtoisesti.

Sponte nostra
Ks. **nostra sponte**.

Sponte sua
Omasta tahdostaan; vapaaehtoisesti; omin päin, itsenäisesti; itsestään, (jo) sellaisenaan.

Sponte tua
Ks. **tua sponte**.

Sportula
Pieni kori; ruokakori joka annettiin lahjaksi tai palkkioksi; palkkio, juomaraha; lahja.

S.P.Q.R.
Ks. **senatus populusque Romanus**

sqq.
Ks. **sequentes**.

sr.
Ks. **senior**.

s:r
Ks. **signetur**.

ssp.
Ks. **subspecie**.

s. str.
Ks. **sensu stricto**.

s. t.
Ks. **sine titulo** tai **sine tempore**.

st.
Ks. **sanctus**.

Stabat mater dolorosa.
'Seisoi äiti murheellinen' Pitkäperjantaisin katolisessa kirkossa esitetyn sekvenssin alkusanat. Sanat viittaavat Johanneksen evankeliumin

kohtaan, jossa Maria seisoo ristin äärellä (Joh.19:25).

Stans pede in uno
Seisten yhdellä jalalla; puhuja-asennossa seisten, paino toisella jalalla. Ilmausta käyttää Horatius satiirissaan (1,4,10).

Standi locus
Ks. **locus standi**.

Statim
Heti; välittömästi.

Stat magni nominis umbra.
'Suuren nimen varjo pysyy'. Sitaatti Lucanuksen sotaeepoksesta *Pharsalia* (1,135). Nykyään ilmauksella **magni nominis umbra**, 'suuren nimen varjo' on päinvastainen merkitys: sillä tarkoitetaan jotain, joka on vain varjo entisestä suuruudestaan, jotain mikä on nähnyt parhaat aikansa jo ajat sitten.

Stat sua cuique dies.
'Kullakin on määräpäivänsä', ts. jokaisen on kuoltava. Sitaatti Vergiliuksen runoeepoksesta *Aeneis* (10,467). Näin toteaa Juppiter nuoren troijalaisen kuollessa. Sanoillaan hän lohduttaa Heraklesta, joka suree Turnuksen tappamaa Pallasta. Sitaatista tuli lentävä lause jo antiikin aikana. Runomitta on heksametriä. Ajatus jatkuu lauseella: **Breve et irreparabile tempus omnibus** (ks. tätä).

Status
Tila; asema.

Status in quo
Ks. **status quo**.

Status nascendi
Syntymisen tila; syntymistila; syntymähetki (aineen); hetki jolloin alkuaine vapautuu yhdisteestä. Vrt. **in statu nascendi**.

Status praesens
Nykyinen tila.

Status quo.
'Tila jossa', ts. vallitseva tila, tila tai asema jossa jokin on tai jossa jokin on ollut.

Status quo ante (bellum)
Tila jossa ennen (sotaa); aiemmin vallinnut tilanne; ennen sotaa vallinnut tilanne.

Statutum
Sääntö; määräys; säädös; asetus; laki.

Stella maris
Meren tähti; Pohjantähti pohjoisen osoittajana (ennen kompassia Pohjantähti kertoi merenkulkijoille missä on pohjoinen) pohjoinen, pohjoissuunta; Neitsyt Maria.

Stella nova
Uusi tähti; nova.

Stella polaris
Pohjantähti. Sananmukaisesti "napatähti", sillä maan pyörimisen vuoksi Pohjantähti näyttää akselin navalta jota kaikki muut tähdet kiertävät.

Stellarum vox
Ks. **vox stellarum**.

Stet fortuna domus
Kestäköön talon onni.

Stolae iura
Ks. **iura stolae**.

Stratum super stratum
Kerros kerroksen päällä; kerros kerroksen päälle.

Strenua inertia
Toimelias toimettomuus; puuhakas lorvailu, vilkas vetelehtiminen; turha touhuilu, tyhjänpäiväinen koheltaminen, hedelmätön huseeraus. Viimeksimainitussa merkityksessä ilmausta on käyttänyt Horatius (*Epistulae*, 1, 11, 28).

Stricto iure
Ankaralla lailla; tarkan laintulkinnan mukaan.

Stricto sensu
Tiukassa merkityksessä; ahtaassa merkityksessä, ankarassa merkityksessä; tarkassa merkityksessä, tarkassa mielessä.

Strictum ius
Tiukka laki; ankara oikeus, säännöstö joka ei salli poikkeuksia, oikeussääntö jota on sovellettava kaikessa ankaruudessaan ilman kohtuusperiaatetta.

S. T. T. L.
Ks. **sit tibi terra levis**.

Studia
Harrastukset; opinnot; tieteelliset tutkimukset, tieteellisiä tutkimuksia. Monikko sanasta **studium**.

Studia generalia
Yleisiä opintoja. Yliopiston kaikille opiskelijoille tarkoitettuja yleissivistäviä opintoja.

Studiis et rebus honestis
Kunniallisilla pyrinnöillä ja toimilla; säädyllisin harrastuksin ja toimin.

Studioso animo
Innokkaalla mielellä; tiedonhalusta; mielenkiinnolla, innostuksella.

Studio summo
Ks. **summo studio**.

Studiosus
Innokas, ahkera; opiskelija, ylioppilas. Feminiini **studiosa**.

Studiosus liber
Ks. **liber studiosus**.

Studiosus perennis
Ikuinen ylioppilas, ikuinen opiskelija. Feminiinimuodossa **studiosa perennis**.

Studiosus perpetuus
Ikuinen opiskelija, ikuinen ylioppilas. Feminiinimuodossa **studiosa perpetua**.

Studium
Harrastus; opiskelu; tieteellinen tutkimus. Monikko **studia**.

Studium immane loquendi
Tavaton puhumisen into; puheripuli. Ilmausta käyttää Ovidius *Muodonmuutoksissa* (5,678).

Sua cuique deus fit dira cupido.
'Oma väkivaltainen halu muuttuu jumalaksi jokaisella' ts. jokainen tekee omasta julmuudenhalustaan jumalan. Sitaatti Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (9,184-5).

Suada
Suostuttelutaito, taito puhua vakuuttavasti; puhetaito; puhetulva, sanatulva; puheripuli. Suada on myös roomalainen vastine kreikkalaiselle Peitho-jumalattarelle, vakuuttelutaidon jumalattarelle.

Suae aetatis
Iältään. Ks. **anno aetatis suae**.

Sua sanctitas
Hänen pyhyytensä.

Sua sponte
Omasta tahdostaan; vapaaehtoisesti; omin päin, itsenäisesti; itsestään, (jo) sellaisenaan.

Suaviter in modo.
'Lempeällä tavalla'. Ks. Fortiter in re, suaviter in modo.

Sub antro
Luolassa. Sananmukaisesti "luolan (katon) alla".

Sub armis
Aseissa.

Subaudi
Ymmärrä vihjailu; lue rivien välit; huomaa vihjaus, ota huomioon vihjaukset.

Sub colore iuris
Oikeuden varjolla.

Sub condicione
Edellytyksellä, ehdolla. Tavallisesti epäklassisessa muodossa **sub conditione**.

Sub conditione
Luomisen alaisuudessa; luomisen aikana. Ks. **sub condicione**.

Sub cruce candida
Hohtavanvalkean ristin alla.

Sub dextra
Alhaalle oikealle; oikealle.

Sub dio
Taivasalla; ulkona. Sama kuin **sub divo**.

Sub divo
Taivasalla; ulkona. Sananmukaisesti "jumalallisen alla". On syytä panna merkille, että suomen sana 'taivas' on indoeurooppalainen lainasana, samaa sukua kuin jumalallista merkitsevä latinan **divus** tai sanskriitin *devas*.

Sub ferula
Vitsan alaisena; raipparangaistuksen uhalla; kepillä (porkkanan sijaan).

Sub hoc casu
Tämä tapahtuman aikana; tämän vaaran aikana, tämän onnettomuuden uhatessa.

Sub idem tempus
Samalla hetkellä; samaan aikaan. Sananmukaisesti "saman hetken alla".

Sub initio
Alussa, alun aikana.

Sub Iove
Juppiterin alla, taivaanjumalan (katseen) alla; taivasalla, ulkona.

Sub Iove frigido
Kylmän taivaan alla. Sananmukaisesti "kylmän Juppiterin alla", ts. Juppiterin (hallitseman) kylmän alla.

Sub iudice
Tuomarin alaisena; ratkaistavana, vielä ratkaisematta.

Sub lege
Laillisen järjestyksen vallitessa. Sananmukaisesti "lain alla".

Sub lumina solis
Auringon säteiden alle (tultaessa); päivän koittaessa.

Sub manu
Käden alla; käsillä.

Sub modo
Tavan alla, säännön alla, rajoituksen alla; rajoituksen alaisesti, rajallisessa merkityksessä; olomuodon alaisena, moodin alaisena.

Sub nocte
Yön aikana; yöllä.

Sub noctem
Yön saapuessa; yön tullen.

Sub nocte silenti
Hiljaisen yön aikana; yön hiljaisuudessa.

Sub nomine pacis
Rauhan nimen alla; rauhaksi sanottu. Ilmaus esiintyy mm. Cicerolla joka huomauttaa, kuinka sota piilotetaan rauha-sanan alle (*Philippicae*, 12, 17). Sanonta ei valitettavasti ole vanhentunut, sillä aina jossain rauhanpommittajat kylvävät rauhaa, ja luultavasti rauhantelavaunut tulevat vielä pitkään kyntämään monen isänmaan armaita äidinkasvoja.

Sub oculis
Silmien alla; silmien edessä, näkyvänä, näkyvästi, näköpiirissä.

Sub pectore
Syvällä sydämessä, syvällä rinnassa. Kuvaannollinen ilmaus, joka sananmukaisesti merkitsee "rinnan alla".

Sub poena
Rangaistuksen alaisena; rangaistuksen uhalla.

Sub poena mortis
Kuolemanrangaistuksen uhalla.

Sub praetextu
Verukkeen alla; tekosyyllä, tekosyyn avulla; verukkeen varjolla.

Sub rege
Kuninkaan (vallan) alla; kuninkaan hallittavana.

Sub regno
Kuninkaan vallan alla; kuningasvallan hallittavana.

Sub rosa
Ruusun alla; vaitiolon edellytyksellä; luottamuksellisesti. Ruusua on pidetty vaitiolon symbolina, joten ruusun alla oleminen tarkoittaa siis vaitiolon alaisena olemista.

Sub sigillo
Vaitiolon edellytyksellä; erittäin luottamuksellisesti. Sananmukaisesti "(vaitiolon) sinetin alaisena".

Sub sigillo confessionis
Rippisalaisuuden alaisena; rippisalaisuuden turvin, rippisalaisuuden suojaamana.

Sub silentio
Hiljaisuuden vallitessa, hiljaisuuden alaisena; hiljaisuudessa; yksityisesti.

Sub sinistra
Alhaalle vasemmalle; vasemmalle.

Sub sole
Auringon alla; auringon paisteessa; päivällä; maan päällä, täällä auringon alla.

Sub specie aeternitatis.
'Ikuisuuden katsannosta', ts. ikuisuuden kannalta. Ilmaus on peräisin Spinozan *Etiikasta* (5,29), kohdasta jossa puhutaan kuinka sielu tarkastelee asioita ikuisuuden kannalta.

Subspecies
Alalaji. Luokittelujärjestelmässä lajia pienempi yksikkö. Lyhennetään ssp.

Sub terra
Maan alla.

Sub utraque specie
Kummankin lajin alaisena; kumpaakin lajia, sekä leipää että viiniä (ehtoollisella).

Sub verbere
Ruoskan alaisena; ruoskinnan uhalla; kepillä (eikä porkkanalla).

Sub verbo
Sanan alla; ilmauksen kohdalla; mainitun sanan kohdalla. Ilmausta käytetään, jos hakuteoksiin viitattaessa ei viitata sivunumeroon vaan hakusanaan. Merkitykseltään sama kuin **sub voce**. Lyhennetään s. v.

Sub vesperum
Illan sapuessa, iltapuolella; illan tullen.

Sub voce
Sanan alla; sanan kohdalla; mainitun sanan kohdalla. Ilmausta käytetään, jos hakuteoksiin viitattaessa ei viitata sivunumeroon vaan hakusanaan. Merkitykseltään sama kuin **sub verbo**. Lyhennetään s. v.

Successio apostolica
Apostolinen perimys; apostolinen suksessio. Kyseessä on perinne, jossa piispan ja papin vihkii aina piispa. Nimi tulee siitä, perinne on kertoman mukaan jatkunut katkeamattomana ketjuna apostoleista alkaen.

Successio graduum
Porrasten (kaltainen) periminen, portaittainen perimisjärjestys; polviluvun mukainen perimisjärjestys.

Successu indignos noli tu ferre moleste: indulget Fortuna malis, ut vincere possit.
'Älä kanna kaunaa kelvottomien menestyksestä: pahoille Kohtalo hymyilee ensin että voisi voittaa heidät' ts. Älä katkeroidu siitä, että joillakin on yllin kyllin onnea vaikka he eivät sitä ansaitsisi, sillä kelvottomille Kohtalo hymyilee aluksi, että saisi heidät kunnolla satimeen. Marcus Porcius Cato vanhemman nimiin pantu heksametrimittainen parisäe (*Disticha Catonis*, 2.23).

Successus ad perniciem multos devocat.
'Menestys vie monet perikatoon'. Sitaatti Phaedruksen runomittaisesta faabelista (3,5,1; vrt. Aisopoksen faabeli 497). Tarinassa perikatoon joutuu heittiö, joka heittelee ihmisiä kivillä. Kiusan kohteeksi joutunut Aisopos yllättäen palkitsi ilkimyksen tarkan heiton antamalla tälle rahaa. Menestyksestä innostuneena ilkimys heitti kivellä rikasta ja mahtavaa miestä, joka toimitti ilkimyksen ristiinnaulittavaksi.

Sufficit
Riittää.

Sufficit diei malitia sua.
'Päivälle on omissa murheissa kylliksi', ts. kullekin päivälle riittävät sen omat huolet. Ks. **Nolite ergo esse solliciti in crastinum.**

Suicidium
Itsemurha.

Sui generis
Omaa lajiaan; omaa luokkaansa; vertaansa vailla; ainutlaatuinen.

Sui iuris (homo)
Oman oikeuden (ihminen); täysivaltainen (henkilö).

Suis stat viribus
Seisoo omilla voimilla; pysyy pystyssä omin voimin.

Summa
Ylin, huippu; pääasia, tärkein kohta, ratkaiseva kohta, ydin; kokonaisuus; tulos yhteenlaskussa, summa; yleisteos jossa on myös tekijän tutkimusta eikä vain muiden teoksista kerättyä tietoa. Lyh. s:a.

Summa appellabilis
Sama kuin **summa revisibilis.**

Summa cum laude (approbatur)
Korkeimmalla kiitoksella (hyväksytään). Tutkintoarvosana.

Summae res
Tärkeimmät asiat; huippukohdat; korkein valta.

Summa femina
Suuri nainen, suuriarvoinen nainen.

Summa genera
Korkeimmat lajit. Monikkomuoto ilmauksesta **summa genus**.

Summa hieme
Talven ytimessä; keskellä talvea.

Summa res
Asiakokonaisuus; kokonaisuus; yhteiskunta, valtio.

Summa revisibilis
Uudelleen katsottava määrä, tarkistuksen mahdollistava määrä; muutoksenhakuoikeuden mahdollistava summa. Ks. **summa appellabilis**.

Summa species
Korkealaatuinen ulkomuoto; huippumuoto; täydellinen muoto.

Summa summarum.
'Summien summa'. Sitaatti Plautuksen komediasta *Truculentus* (25). Ilmaus voidaan kääntää usealla eri tavalla: 'pääasioiden pääasia', 'kaikkien lajien kokonaisuus', 'huippukohtien huippu', 'johtopäätösten lopputulos', 'ydinkohtien yhteenveto' jne. Plautuksella ilmaus tarkoittaa kaikkia mahdollisia erityyppisiä rakastajia.

Summa victoriae
Voiton ratkaiseva kohta; ratkaiseva voitto.

Summa voce
Korkeimmalla äänellä.

Summo studio
Suurimmalla innostuksella; erittäin innostuneesti, suurella antaumuksella.

Summum bonum
Korkein hyvä.

Summum crede nefas animam praeferre pudori.
'Suurimpana syntinä pidä henkesi panemista kunnian edelle', ts. ol-

koon kunnia sinulle arvokkaampi kuin henkesi. Heksametrimittainen säe satiirikko Juvenalikselta (8,83).

Summum fortunae
Onnen huippu.

Summum genus
Korkein laji. Monikko **summa genera**.

Summum ius
Korkein oikeudenmukaisuus, suurin oikeus; ankara lain soveltaminen, lain kirjaimellinen soveltaminen (ilman kohtuusperiaatetta).

Summum ius summa iniuria.
'Suurin oikeus, suurin vääryys', ts. suuri oikeudenmukaisuus on suurta epäoikeudenmukaisuutta. Näin toteaa Cicero tarkoittaen sitä, että lakia luetaan usein pahantahtoisesti vääristellen (*Velvollisuuksista*, 1,1). Esimerkkinä lain kirjaimen mutta ei sen hengen noudattamisesta Cicero kertoo sotapäälliköstä, joka sopi vihollisen kanssa rauhan 30 päiväksi. Sotapäällikkö hyökkäsi yöllä väittäen rauhan koskevan vain päiviä. Sanontaa voidaan siis käyttää, kun joku keksii laista porsaanreiän, jonka perusteella häntä ei voida tuomita vaikka hän toimisikin lain hengen vastaisesti. Vrt. **Dura lex, sed lex** ja **Ille crucem sceleris tulit (...)**

Summus episcopus
Ylin piispa. Katolisessa kirkossa ylin piispa on paavi, monissa protestanttisissa maissa ylimmäksi piispaksi kutsutaan hallitsijaa tai ylipäänsä valtion päämiestä jos tämä on myös kirkon päämies.

Summus vir
Suuri mies, suuriarvoinen mies.

Sumptibus publicis
Julkisin varoin.

Sunt lacrimae rerum.
'Kuolevaisen kohtalona ovat kyyneleet'. Sitaatti Vergiliuksen runoelmasta *Aeneis* (1,462). Lause on kohdasta, jossa troijalainen sankari Aeneas vakuuttaa ystävälleen Akhateelle, että Karthago, jonne he ovat saapuneet, ei ole barbaarinen paikka. Tekstiyhteydessään lause tarkoittaa, että itku on ihmisen osa myös Karthagossa, mutta lentävässä lauseessa on ajatus, että itku on ihmisen osa kaikkialla. Lisää Aeneaasta ks. **Arma virumque cano (...)** sekä **Fama, malum qua non aliud velocius ullum** .

Sunt potentum digiti trahentes pecuniam.
'Vallanpitäjien näpit hamuavat rahaa'. Kaksi säettä keskiaikaisten laulujen kokoelmasta nimeltä *Carmina Burana* (1,4,1-2).

Sunt pueri pueri, pueri puerilia tractant.
'Lapset ovat lapsia – ja lapset tekevät lapsellisia asioita'. Voi myös kääntää: 'Pojat ovat poikia, ja pojat tekevät poikamaisuuksia'. Mietelmä on tuntemattoman keskiaikaisen mestarin (luultavasti saksalaisen) laatima heksametrimittainen säe. Vastaavanlainen, monta kertaa samaa lapseen viittaavaa sanaa käyttäviä kohtia löytyy Aiskhylokselta (*Persialaiset*, 782) sekä Raamatusta, kohdasta jossa Paavali puhuu lapsen lapsellisuudesta (1.Kor.13:11).

Sunt virtutibus vitia confinia.
'Paheet ovat hyveiden vieressä'. Sanonta on muovattu ajatuksesta, jonka filosofi Seneca esittää tutkielmassaan *Hyvistä töistä* (*De beneficiis*, 120,8). Lentävänä lauseena usein soinnikkaammassa muodossa **Vicina sunt vitia virtutibus** (ks. tätä).

Suo arbitrio
Harkintansa mukaan; hänen mielensä mukaisesti; vapaasta tahdostaan, tahtonsa mukaisesti.

Suo iure
Omalla oikeudellaan.

Suo loco
Omassa paikassaan; omalla paikallaan.

Suo marte
Omalla taistelutavallaan; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollaan.

Suo more
Omaan tapaansa; tapansa mukaisesti.

Suo periculo
Omalla vaarallaan; omalla vastuullaan, omalla päätöksellään. Vrt. **periculo suo.**

Suos cuique mos.
'Kullakin on omat tapansa'. Sitaatti Terentiuksen näytelmästä *Phormio* (454). Ks. **Quot homines, tot sententiae.**

Suo tempore
Omalla ajallaan, juuri ajallaan; sopivalla hetkellä, oikealla hetkellä.

Supellex curta
Ks. **curta supellex**

Supellex res
Vähennetty varallisuus; vähäiset varat, vajanainen varallisuus.

Superbia
Ylpeys, ylimielisyys. Pahin ns. seitsemästä kuolemansynnistä. Ks. **peccata mortalia.**

Superego
Yliminä. Ks. **ego.**

Supererogationis opera
Ks. **opera supererogationis.**

Super omnia
Kaikkien asioiden yläpuolella.

Supra caput
Pään päällä; vaarana, rasitteena

Supra modum
Yli kohtuuden; kohtuuttomasti.

Supra vires
Voimien yläpuolella; yli voimien; liian raskas, liian vaativa.

Surge et age
Nouse ja toimi; nouse ylös ja pane toimeksi.

Surge, propera, amica mea, columba mea, formosa mea, et veni, iam enim hiems transiit.
'Nouse, kiirehdi, rakkaani, kyyhkyseni, kaunottareni, ja tule, sillä talvi on jo mennyt'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Laulujen laulu, 2:10-11).

Sursum corda.
'Ylentäkää sydämenne', sananmukaisesti 'ylös sydämet', ts. ylentäkää sydämenne Jumalan puoleen. Katolisessa messussa luettavan rukouksen alkusanat. Myös teoksessa *Asterix gallialainen.*

Sus Minervam.
'Sika Minervaa (opettaa) ', ts. possu opettaa viisauden jumalatarta. Sanontaa käyttää Cicero (*Academici libri posteriores,* 1,18). Joskus muodossa **Sus Minervam docet**, 'porsas opettaa Minervaa'. Käytetään, kun halutaan todeta, että asiaatuntematon opettaa asiantuntijaa.

Suspendens omnia naso
Nostaen nenäänsä kaikelle; nostaen nokkaansa kaikille asioille, nyrpistäen nenäänsä kaikelle; osoittaen tyytymättömyyttään kaikkeen. Käytetään henkilöstä jolle mikään ei kelpaa. Ilmaus esiintyy Horatiuksella (*Sermones*, 2, 8, 64).

Suspensio per collum
Ripustaminen kaulasta; hirttäminen. Lyhennetään sus. per col.

sus. per col.
Ks. **suspensio per collum**.

Suspiria de profundis
Huokauksia syvyyksistä; huokaukset syvyydestä.

Sustine et abstine.
'Kestä ja pidättäydy'. Latinannos filosofi Epiktetoksen sanoista, jotka Aulus Gellius kertoo Epiktetoksen lausuneen. Epiktetoksen mukaan ihminen voi elää hyvää ja rauhallista elämää jos hän vaalii sydämessään noita kahta asiaa (Gellius, *Noctes Atticae*, 17,19,6).

Suum cuique.
'Jokaiselle omansa', ts. suotakoon jokaiselle se, mikä hänelle kuuluu. Lause on alun perin Marcus Porcius Catolta (Cato vanhempi) mutta sitä käyttää myös Cicero. Sanonnasta kertoo Aulus Gellius teoksessaan *Attikan öitä* (*Noctes Atticae*, 13,24,1). Sanonta oli myös Preussin kuningas Fredrik I:n mielilause. Vrt. **Velle suum cuique est.**

Suum cuique pulchrum.
'Kullekin on kauneinta omansa'. Näin todetaan Ciceron huvilallaan Tusculumissa kirjoittamassa teoksessa *Keskusteluja Tusculumissa* (5,63). Kohdassa Cicero puhuu siitä, kuinka jokainen taiteilija rakastaa eniten omia töitään. Vastaavasti Aristoteles toteaa, että runoilijat rakastavat runojaan kuin lapsiaan (*Nikomakhoksen etiikka*,1169a). Kyseisestä Ciceron teoksen kohdasta on peräisin myös lentävä lause **Te tua, me delectant mea.**

s. v.
Ks. **sub voce**, tai **sub verbo**.

s. v. b. e. e. q. v.
Ks. **si vales, bene est, equidem valeo**.

s. v. b. e. e. v.
Ks. **si vales, bene est, ego valeo**.

s. v. g.
Ks. **si vales, gaudeo.**

s. v. v.
Ks. **sit venia verbo.**

t. tai T.
Ks. **tempus, tertius, testamentum, titulus** tai **tomus.** Luku 160 saatettiin toisinaan myöhäisantiikissa ja keskiajalla merkitä kirjaimella T.

T.
Titus. Roomalainen etunimi.

Tabula rasa.
'Tyhjä taulu'. Ihmisen mielen vertaaminen tauluun ei ole filosofi Locken keksintöä, vaan sitä harrastettiin jo varhain ja laajalti: esimerkkejä löytyy muun muassa Aiskhylokselta (*Prometheus*, 788) ja Platonilta (esim. *Theaitos*, 191d). Tutkielmassaan *Sielusta* Aristoteles puhuu siitä, kuinka ihmisen mieli saattaa olla kuin tyhjä taulu, johon havaintokyky kirjoittaa (*De anima*, 430a). Latinankielisenä ilmauksen käyttö yleistyi vasta 1200-luvulla skolastikkojen keskuudessa.

tac.
Ks. **tacet.**

Tace
Vaikene; ole hiljaa.

Taceat mulier in ecclesia.
'Nainen vaietkoon seurakunnassa'. Ks. **Mulier taceat in ecclesia.**

Tacent
Vaikenevat; ovat hiljaa.

Tacet
Vaikenee; on hiljaa. Lyhennetään tac.

Tacita assensio
Äänetön suostumus, äänetön hyväksyminen.

Tacita ira
Äänetön viha.

Tacito consensu
Äänettömällä suostumuksella. Vrt. **Cum tacent, clamant.**

Tacitum pactum
Ks. **pactum tacitum**.

Tacitus consensus
Äänetön yksimielisyys; äänetön suostumus.

Taedium vitae
Elämäninho.

Talionis ius
Ks. **ius talionis**.

Talis qualis
Sellainen millainen (on); sellainen kuin on; sellaisena kuin on. Voidaan myös käyttää merkityksessä "olen sellainen kuin olen" ja "olet sellainen kuin olet". Niinpä esimerkiksi lause 'mä oon mikä oon' voidaan kääntää latinaksi 'talis qualis'.

Tamen est laudanda voluntas.
'Tahto on kuitenkin kiitettävä' ts. yritys hyvä kymmenen. Ks. **Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.**

Tangere ulcus
Koskettaa haavaa; osua arkaan paikkaan, puhua arasta aiheesta. Ilmausta käyttää Terentius (*Phormio*, 690).

Tantae molis erat
Niin suuri oli vaiva; kylläpä siinä pitikin ponnistella. Ilmausta käyttää Vergilius (*Aeneis*, 1, 33).

Tantas componere lites
Sovittaa niin suuria riitoja, suurten riitojen sovittaminen.

Tanto intervallo
Niin pitkän ajan kuluttua; niin pitkän tauon jälkeen, siitä on pitkä aika.

Tantum plurale
Ks. **plurale tantum**.

Tantum quantum
Vain niin paljon kuin (tarvitaan), juuri niin paljon kuin (vaaditaan); oikea määrä, tarkka määrä.

Tantum religio potuit suadere malorum.
'Niin suuriin kauheuksiin on uskonto saattanut kehottaa', ts. uskonto saattaa saada ihmiset tekemään suunnattoman kauheita asioita. Päästäkseen ryöstämään Troijaa kreikkalaisten piti saada suotuisaa tuulta

purjehtimista varten ja saadakseen suotuisaa tuulta kreikkalaisten sotapäällikkö Agamemnonin oli uhrattava tyttärensä Ifigeneia Artemis-jumalattarelle. Tätä tarinaa Lucretius käyttää esimerkkinä puhuessaan uskonnon vaaroista (*Maailmankaikkeudesta*, 1,101).

Taurum tollet, qui vitulum sustulerit.
'Joka kantaa vasikkaa, tulee kantamaan härkää', ts. tulee kantamaan härkää se, joka on ottanut vasikan joka päivä kantaakseen – harjoitus siis tekee mestarin. Lentävä lause on lähtöisin Petroniuksen romaanista *Satyricon* (25,6). Sanonta viittaa kertomukseen Milonista, joka kantoi vasikkaa joka päivä tietyn matkan, niin että kun vasikasta oli tullut härkä, oli Milonista tullut voimamies, josta sitten tuli myös kuusinkertainen painin olympiavoittaja (tarinan kertoo Quintilianus, 1,9,5).

Te Deum (laudamus)
Sinua, Jumala (ylistämme); sinua, Jumala (kiitämme). Juhlamessun päätöslaulun, ns. Ambrosiuksen kiitosvirren alku.

Te iudice
Sinun tuomitessa; sinun ollessa tuomarina; sinun mielestäsi, jos olisit tuomarina.

Telum imbelle sine ictu
Voimaton keihäs ilman pistoa singautettu, tehottoman keihään vaikutuksettomaksi jäänyt heitto; huono perustelu, tehoton todistus, heikko todiste. Sanat ovat alun perin Vergiliukselta (**Aeneis**, 2,544).

Tempora mollia
Ks. **mollia tempora**.

Tempora mutantur, nos et mutamur in illis.
'Ajat muuttuvat ja me muutumme niiden mukana'. Lentävänä lauseena myös lyhyesti muodossa **Tempora mutantur**, 'ajat muuttuvat'. Ks. **Omnia mutantur, nos et mutamur in illis.**

Tempore
Ajallaan; oikealla hetkellä; aikaa myöten.

Tempore brevi
Lyhyessä ajassa; pian.

Tempore iusto
Ks. **iusto tempore**.

Tempore suo
Ks. **suo tempore**.

Tempore uno
Yhdellä kertaa.

Temporis causa
Ajankohdan vuoksi; olosuhteiden pakosta.

Temptanda via est
Tietä on yritettävä; sitä tietä on koetettava. Ilmaus on Vergiliukselta (*Georgica*, 3, 8).

Tempus
Aika; hetki; tilaisuus, sopiva hetki; olosuhteet; vaara; ohimo. Monikko **tempora**. Lyhennetään t.

Tempus edax rerum.
'Aika, asioiden ahmatti' ts. aika on syömäri, joka tuhoaa kaiken. Sitaatti Ovidiuksen *Muodonmuutosten* säkeestä (15,234), jossa Pythagoras valittaa, kuinka aika nakertaa hampaillaan kaiken pilalle, tuhoaa elämän ja tappaa hitaasti.

Tempus est
On aika; nyt on oikea aika.

Tempus fugit
Aika pakenee, aika rientää. Ilmaus on Vergiliukselta (*Georgica*, 3, 284).

Tempus in ultimum
Äärimmäiseen vaaraan.

Tempus ludendi
Leikkimisen aika; pelaamisen aika; tanssimisen aika; näyttelemisen aika.

Tempus ultima
Äärimmäinen vaara.

Tempus ultimum
Äärimmäinen hätätila; äärimmäinen vaara, äärimmäisen vaaralliset hetket.

Tenax iustitiae
Ks. **iustitiae tenax**.

Tenax propositi
Suunnitelmassa lujasti pysyvä; sisukas aikeissaan; päätöksessään pysyvä. Tällaiseksi mieheksi kehuu Horatius keisari Augustusta kieli ruskeana (*Carmina*, 3, 3, 1).

Tenens locum
Ks. **locum tenens**.

Ter
Kolmesti; kolme kertaa.

Teres atque rotundus
Hiottu ja sileä, siloinen ja pyöristetty; hienostunut ja käytökseltään hiottu, täydellinen maailmanmies; täydellisen tasainen luonteeltaan; yksitotinen (ei siinä mielessä että olisi juonut yhden totin eikä siinäkään mielessä että olisi jotenkin tyhmä vaan siinä mielessä että on luonteeltaan vakaa). Ilmaus on Horatiuksen satiirista, jossa puhutaan stoalaisesta viisaasta (2,7,86). Stoalaisten ihanteena on tunteista vapautunut, iloton ja suruton ihminen, jota eivät hetkauttele minkäänlaiset myötä- tai vastoinkäymiset. Nykyään ilmausta käytetään puhuttaessa ihmisestä joka on kaikin puolin hieno persoona. Mutta mikään ei estä käyttämästä sitä yksivakaasta ihmisestä. Feminiinimuoto **teres atque rotunda**.

Terminus
Raja; aikaraja; päätepiste, loppu; päämäärä; käsite.

Terminus ad quem
Raja johon, aikaraja johon saakka; päätepiste, tavoiteraja; ajankohta johon mennessä tai johon saakka. Ilmausta käytetään yleensä ilmoitettaessa aikaa johon mennessä jotakin on tapahtunut, johon mennessä jotakin tehdään tai johon mennessä jonkin asian on tapahduttava. Vrt. **terminus ante quem**.

Terminus ante quem
Raja jota ennen; ajankohta jota ennen (tapahtunut). Ilmausta käytetään yleensä historiallisissa teksteissä ilmoitettaessa aikaraja, jota ennen puheena oleva asia on tapahtunut tai tehty. Kun esimerkiksi ei tiedetä jonkin tapahtuman tarkkaa aikaa, saatetaan ilmoittaa se ajankohta, jota ennen se ainakin on tapahtunut. Esimerkiksi jos arkeologisilla kaivauksilla löydetään tietystä kerrostumasta jotain sellaista minkä perusteella voidaan määrittää kerrostuman ikä, on kerrostuma tällöin terminus ante quem kaikelle sille mikä on tuon kerrostuman alapuolella (muovipusseja ja tyhjiä säilyketölkkejä ei lasketa). Vrt. **terminus post quem**.

Terminus a quo
Raja josta, aikaraja josta lähtien; lähtokohta; ajankohta josta alkaen. Ilmausta käytetään yleensä ilmoitettaessa aikaa josta lähtien jotakin on tapahtunut, josta lähtien jotakin tehdään tai josta lähtien jonkin asian on tapahduttava.

Terminus post quem
Raja jonka jälkeen; ajankohta jonka jälkeen (tapahtunut). Ks. **terminus ante quem**.

Terminus technicus
Tekninen käsite, teknillinen sanonta; oppisana; ammatti-ilmaus. Kyseessä on jonkin tieteen tai ammattialan erikoissanastoon kuuluva ilmaus, jolla yleensä on jokin erityismerkitys (ja joka usein on vieraskielisessä asussa). Esimerkiksi latinan sanat *ego, id* ja *animus* ovat latinassa hieman erimerkityksisiä kuin psykologian oppisanoina. Jos haluaa uida tai ainakin kylpeä terminus technicuksissa, kannattaa liittyä purjehtimista harrastavien joukkoon ja kuunnella heidän keskusteluaan.

Ter quaterque beatus
Kolmin- ja nelinkerroin onnellinen; monin verroin rikkaampi; monin verroin autuaampi; monin verroin (minua) onnellisempi. Ilmaus on Vergiliukselta, joka käyttää sitä viimeksimainitussa merkityksessä (*Aeneis*, 1,94). Feminiinimuoto **ter quaterque beata**.

Terrae filius
Maan poika; alhaissyntyinen mies, säädyltään alhaista syntyperää oleva miespuolinen henkilö. Feminiini **terrae filia**, maan tytär; alhaissyntyinen nainen. Monikko **terrae filii**, maan lapset; alhaissyntyisiä lapsia.

Terrae lex
Ks. **lex terrae**.

Terrae motus
Maanjäristys. Sananmukaisesti "maan liikehtiminen".

Terra firma
Luja maa; kiinteä maa; vankka perusta; mannermaa.

Terra incognita
Tuntematon maa; tutkimaton alue; tuntematon aihepiiri, asia johon ei ole lainkaan perehdytty. Käytetään usein kuvaannollisesti, kuten esimerkiksi lauseessa 'merenkulku on hänelle täysin terra incognita', ts. hän ei erota sekstanttia piippurassista.

Terra nova
Uusi maa; uusi maa-alue.

Terra nullius
Ei kenenkään maa. Isännätön alue, maa joka ei kuulu millekään valtiolle.

Terrarum orbis
Ks. **orbis terrarum**.

Tersanctus
Kolmesti pyhä.

Tertia
Kolmas; kolmas luokka; kolmanteen laatuluokkaan kuuluva, sekundasta seuraava. Feminiinimuoto sanasta **tertius**.

Tertio
Kolmanneksi.

Tertium comparationis
Vertailun kolmas (jäsen); yhteinen piirre, yhteinen ominaisuus, se mikä kahdessa vertailtavassa asiassa on yhteistä.

Tertium non datur.
'Kolmatta vaihtoehtoa ei ole'. Aristotelisen logiikan mukaan väite on joko tosi tai epätosi – kolmatta vaihtoehtoa ei ole. Vrt. **Aut amat aut odit mulier (...)** ja **Odi et amo.**

Tertius gaudet.
'Kolmas iloitsee'. Ks. **Duobus litigantibus tertius gaudet.**

Tertium quid
Jokin kolmas; välissä oleva kolmas, joka yhdistää kaksi muuta toisiinsa, välittäjä. Voidaan esimerkiksi pohtia, miten muoto ja aine ovat toisiinsa yhteydessä tai miten sielu ja ruumis vaikuttavat toisiinsa. Mahdollinen välittäjä tai yhdistävä asia on tertium quid, jokin kolmas, joka siis yhdistää kaksi oletettua perusseikkaa.

Tertius
Kolmas; sopimuskumppaneihin kuulumaton ulkopuolinen, jonka oikeudelliseen asemaan tehty sopimus voi vaikuttaa. Feminiinimuoto **tertia**. Lyhennetään t.

Tertius interveniens
Väliintuleva kolmas (osapuoli); väliintulija. Kahden osapuolen käydessä saattaa juttuun kesken oikeusprosessin tulla joku kolmas osapuoli, joka alkaa vaatia itselleen oikeuksia siinä asiassa, josta nuo kaksi riitelevät. Esimerkiksi riideltäessä tontin omistusoikeudesta saattaa joku kolmas tulla väliin ja väittää, että tontti onkin hänen.

Testamentum
Testamentti; jälkisäädös; liitto Jumalan ja ihmisen välillä; Raamatun osa. Lyhennetään t.

Teste
Todistuksella; todistamisella; todistajana ollessa, (jonkun) ollessa todistajana.

Testimonium
Todistus; todistajanlausunto; todiste.

Testimonium maturitatis
Kypsyyskoe; maturiteettikoe.

Testimonium paupertatis
Todistus köyhyydestä, köyhyyden todistus; varattomuustodistus, köyhyystodistus.

Testimonium Spiritus Sancti
Pyhän hengen todistus.

Testis
Todistaja; kives.

Tetigisti acu
Ks. **acu tetigisti**.

Te tua, me delectant mea.
'Sinua viehättävät omasi, minua omani', ts. sinua viehättävät omat teoksesi, minua omani. Sitaatti Ciceron teoksesta *Keskusteluja Tusculumissa* (5,63). Ks. **Suum cuique pulchrum**

text. rec.
Ks. **textus receptus**.

Textus receptus
Vastaanotettu kangas, saatu kudelma; vastaanotettu teksti; kaikkien hyväksymä teksti. Viimeksimainitulla tarkoitetaan erästä Uuden Testamentin tekstieditiota. Lyhennetään text. rec.

Theatrum anatomicum
Anatominen teatteri. Pienen amfiteatterin mallinen sali, jossa näkee hyvin ne anatomiset toimet, joita alhaalla salin keskellä olevalla leikkauspöydällä tehdään.

Theatrum mundi
Maailman teatteri; maailman näyttämö. Ilmauksessa maailmaa verrataan teatteriin, jossa ihmiset toimivat kuin näytelmien hahmot tai kuin näyttelijät jotka esittävät erilaisia rooleja: maailma on suuri roolipeli. Ilmausta on myös käytetty maailman poliittisia tapahtumia tai tilaa valottavista katsauksista: maailma poliittisena näyttämönä.

Theologiae doctor
Ks. **doctor theologiae**.

Ti.
Tiberius. Roomalainen etunimi.

Timeo Danaos et dona ferentes.
'Pelkään kreikkalaisia vaikka he toisivat lahjoja'. Ks. **Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.**

Timeo hominem unius libri.
'Pelkään yhden kirjan ihmistä', ts. yhteen kirjaan perehtynyttä erikoisasiantuntijaa. Ks. **Timeo lectorem unius libri**

Timeo lectorem unius libri.
'Pelkään yhden kirjan lukijaa', ts. pelkään erikoisasiantuntijaa, joka hallitsee alaa kapeasti mutta syvältä: tuntee vain yhden kirjan mutta tuntee sen erittäin hyvin. Kerrotaan, että sanat olisi lausunut Tuomas Akvinolainen, keskiajan kuuluisin oppinut. Sanonnasta on olemassa myös muoto **Timeo hominem unius libri**, 'pelkään yhden kirjan ihmistä', ts. vaarallinen on kapean alan erikoisasiantuntija.

Timet pudorem
Pelkää häpeää; häntä pelottaa häpeä.

timor addidit alas
Pelko antoi siivet. Ilmausta käyttää Vergilius (**Aeneis**, 8, 224).

tit.
Ks. **titulus**.

Titulo salvo
Ks. **salvo titulo**.

Titulus
Nimitys, titteli; otsikko, otsake; teoksen nimi; piirtokirjoitus; kunnianimi, nimitys, arvo- tai virkanimi; ilmaus jolla korvataan arvonimi (esimerkiksi arvonimen sijaan sanotaan herra N. N.). Lyhennetään t. tai tit.

Toga candida
Valkoinen toga, hohtavanvalkoinen toga, uusi ja kiiltävä. Ehdokkaan asu, ks. **candidatus**.

Toga praetexta
Reunustettu toga; purppurareunuksinen toga, jota antiikin Roomassa käyttivät eräät korkeat virkamiehet ja papit sekä vapaasyntyiset pojat. Tavallisen kansalaisen käyttämä toga oli **toga pura**.

Toga pura
Puhdas toga; valkoinen toga. Tavallisen 16 vuotta täyttäneen Roomalaisen käyttämä toga. Koska toga on epäkäytännöllinen asu, roomalaiset käyttivät sitä vain virallisissa tilaisuuksissa.

Togata
Togaan pukeutunut nainen; komedia jossa aiheet olivat roomalaisia ja jossa näyttelijät olivat pukeutuneet togaan; ilotyttö, prostituoitu (prostituoitu pukeutui togaan).

Togati
Togaan pukeutuneet, togaa käyttävät; roomalaiset. Toga oli kansallinen asu, joten voitiin puhua togan käyttäjistä erotukseksi muista kansoista.

Tolerabile est semel in anno insanire.
'Kerran vuodessa sietää hullutella'. Sitaatti on kirkkoisä Augustinuksen teoksesta *Jumalan valtakunnasta* (*De civitate Dei*, 6,10). Kohdassa Augustinus selostaa ja siteeraa filosofi Senecan kadonnutta teosta taikauskoisuudesta (*De superstitione*). Keskiajalla puolusteltiin jokavuotisia irrottelu- ja hulluttelupäiviä sanomalla, että **Semel in anno licet insanire**, kerran vuodessa sopii hullutella.

Tolle, lege, tolle, lege.
'Ota ja lue, ota ja lue'. Augustinuksella oli ennen kristinuskoon kääntymistään uskonnollinen kriisi, joka huipentui siihen, että hän alkoi kuulla ääniä. Tai oikeastaan äänen, joka hoki noita yllämainittua kahta sanaa. Augustinus otti Raamatun ja luki, meni uskoon ja sitten hänestä erinäisten vaiheiden jälkeen tuli pyhä kirkkoisä. Äänestä kertoo Augustinus itse *Tunnustuksissaan* (8,12).

Tolle moras! Semper nocuit differre paratis.
'Älä viivyttele. Viivyttely on aina vahingoksi sille joka on valmis'. Säe on Lucanuksen kansalaissotaa käsittelevästä runoelmasta *Pharsalia* (1,281). Kohdassa Curius kehottaa Rubicon-virran varrella Caesaria panemaan toimeksi – eli ylittämään Italian rajajokena olevan Rubiconin ja aloittamaan näin kansalaissodan. Runomitta on heksametriä. Samaan tapaukseen liittyy sanonta **Alea iacta est.**

Tollendo tollens.
Ks. **modus (tollendo) tollens**

tom.
Ks. **tomus.**

Tomus
Nide, osa, moniosaisen teoksen tai julkaisusarjan yksi osa; aikakaus-

lehden vuosikerta. Sananmukaisesti "leikattu (erilleen)". Lyhennetään t. tai tom.

Tota vita est discendum mori.
'Koko elämä on opettelemista kuolemaan'. Ks. **Vivere tota vita discendum est (...)**

Totidem verbis
Yhtä monin sanoin; vastaavin sanoin.

Totiens quotiens
Niin usein kuin (vain mahdollista); joka kerta; jatkuvasti. Myös muodossa **toties quoties**.

Totis viribus
Kaikin voimin.

Toto caelo
Koko taivaalla, koko taivaan (mitalla); taivaan mitalla, ylenpalttisesti, valtavasti; suuresti, rutkasti, kunnolla.

Toto caelo errat
Erehtyy taivaan mitalla; erehtyy kunnolla, erehtyy pahanpäiväisesti.

Totum in eo est
On kokonaan siinä (kiinni); on kokonaan riippuvainen siitä (asiasta); riippuu kokonaan hänestä (mies), on hänestä riippuvainen. Feminiinimuotoisena: totum in ea est, on kokonaan riippuvainen hänestä (siitä naispuolisesta henkilöstä).

Totus teres atque rotundus
Täysin hiottu ja sileä, kokonaan siloinen ja pyöristetty; täydellisen hienostunut ja hyväkäytöksinen. Feminiinimuoto **tota teres atque rotunda**. Ks. **teres atque rotundus**.

Totus tuus
Ks. **tuus totus**.

Toxicum
Myrkky.

Tractus
Vedetty. Osa, jota lauletaan eräissä katolisissa messuissa ja jonka sanat on otettu psalmista. Vrt. **missa pro defunctis**.

Trahit sua quemque voluptas.
'Jokaista vetää hänen oma halunsa', ts. kullakin on omat himonsa, jot-

ka vievät muualle kuin järki neuvoo. Sitaatti on Vergiliukselta (*Bucolica* 2,65). Runossa rakastunut paimen Korydon valittaa kun nuori ja kaunis Alexis ei piittaa hänestä.

Transit in iram
Suuttuu, vihastuu. Sananmukaisesti "siirtyy vihaan".

Tres faciunt collegium
Kolme muodostaa kollegion; kolme riittää muodostamaan päätösvaltaisen elimen. Kollegion tai yhdistyksen päätösvaltaisuuteen vaaditaan vähintään kolme henkilöä. Sanonnalla voidaan myös perustella luennon peruuttamista kuulijoiden vähyyden vuoksi.

Treuga Dei
Jumalan aselepo; jumalanrauha. Keskiajalla kirkko määräsi, että sotiminen oli kielletty torstaista maanantaihin sekä kirkollisina juhlapäivinä. Vrt. **pax Dei**.

Triennium
Kolmivuotiskausi.

Trinitas
Kolminaisuus.

Triplex aes
Vahva suoja; erittäin kestävä suoja. Sananmukaisesti "kolminkertainen vaski(panssari)".

Triquetrum
Kolmikärkinen.

Trisectio anguli
Kulman kolmileikkaus; kulman kolmiajako, kulman jakaminen kolmeen yhtäsuureen osaan. Geometrisesti (harpilla ja viivottimella) mahdottomaksi osoitettu tehtävä.

Tristis eris, si solus eris.
'Jos tulet olemaan yksinäinen, tulet olemaan apea', ts. jos jäät yksin, muutut synkäksi. Sitaatti on Ovidiuksen *Rakkauden parannuskeinoista* (*Remedia amoris*, 583).

Trita via
Ks. **via trita**.

Trium litterarum homo
Ks. **homo trium litterarum**.

Triumphalis corona
Ks. **corona triumphalis.**

Triumphans ecclesia
Ks. **ecclesia triumphans.**

Trivium
Kolmen tien risteys, julkinen paikka; kolmen tieteen yhdistelmä, perusoppiaineet niin sanotussa seitsemässä vapaassa taiteessa. Ks. **artes liberales**

Tuam vicem
Sinun sijaan; sinun asemestans, sinun puolestasi.

Tua pace
Luvallasi; älä pane pahaksesi.

Tua res agitur
Sinun asiasi on kyseessä; asia koskee sinua.

Tua res agitur, paries cum proximus ardet.
'Asia koskee sinua kun naapurisi seinä palaa'. Ks. **Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet.**

Tua sponte
Sinun omasta tahdostasi; omasta tahdostasi, vapaaehtoisesti.

Tuebor
Tulen suojelemaan; puolustaudun, tulen puolustautumaan.

Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam.
'Sinä olet Pietari, ja tälle kalliolle minä rakennan kirkkoni'. Raamatussa tämä on Jeesuksen ainoa sanaleikki. Pietari on latinaksi *Petrus*, *petra* taas tarkoittaa latinassa kalliota – muodoltaan sana *petra* on kuin feminiinimuoto nimestä *Petrus*. Uusi testamenttihan on kirjoitettu kreikaksi, mutta myös latinankielisessä käännöksessä sanaleikki toimii. Sitaatti on peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä latinannoksesta (Matt.16:18).

Tu, felix Austria, nube!
'Nai, sinä onnellinen Itävalta!' Ks. **Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube!.**

Tuli multa
Ks. **multa tuli.**

Tuo marte
Omalla taistelutavallasi; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollasi.

Tu mortuus es, tu nugas es.
'Kun olet kuollut, et ole minkään arvoinen'. Vesuviuksen tuhkaan elokuussa vuonna 79 jKr. hautautuneesta Pompeijista löytynyt piirtokirjoitus (CIL 4, 5279).

Tunc tua res agitur, paries cum proximus ardet.
'Silloin asia koskee myös sinua kun naapurisi seinä palaa'. Ks. **Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet.**

Tu quoque
Sinä myös; sinun vuorosi.

Tu quoque, Brute, fili mi.
'Sinäkin Brutukseni, oma poikani'. Ks **Et tu, Brute!.**

Tu regere imperio populos, Romane, memento.
'Muista, roomalainen, että sinun tehtäväsi on hallita kansoja'. Tämä heksametrimittainen säe on Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksesta (6,851). Kohdassa troijalaisen sankarin ja Rooman kansan kantaisän Aeneaan kuollut isä Ankhises opettaa Aeneaalle, joka on visiitillä manalassa, että Rooman tehtävä maailmassa ei ole harrastaa sivistystä ja taiteita (joihin esimerkiksi kreikkalaiset olivat keskittyneet) vaan Rooman tehtävä on hallita muita ja toimia koko maailman poliisina. Kohta on (tarkemmin sanottuna keisari Augustuksen luotsaaman) roomalaisen valtiopropagandan helmiä ja kenties koko *Aeneis*-eepoksen keskeisin ajatus. Ks. **Excudent alii (...).** Aeneasta enemmän ks. **Arma virumque cano (...).**

Turpe lucrum
Ks. **lucrum turpe**.

Turpis egestas
Häpeällinen köyhyys; ilkeä puute. Ilmaus esiintyy Vergiliuksella, jolla Egestas on personifioitunut jumalatar, Puute (*Aeneis*, 6, 276).

Tusculum
Syrjäinen paikka jonne voi rauhassa vetäytyä tekemään työtään. Tusculum on kaupunki Italiassa, ja sen lähistöllä Cicerolla oli maatila, jossa käytyjen filosofisten keskustelujen pohjalta Cicero kirjoitti paljon luetun *Tusculanae disputationes* -teoksensa. Tästä juontuu sanonta 'vetäytyä Tusculumiinsa'.

Tutor
Suojelija; holhooja; opintojen ohjaaja. Suomalaisissa yliopistoissa muutaman vuoden opiskellut opiskelija, joka opastaa fukseja (eli ensim-

mäisen vuoden opiskelijoita) kaikissa opiskeluun liittyvissä käytännön asioissa, kertoo esimerkiksi missä on kirjastot ja missä ruokalat.

Tuum
Sinun; sinun omaisuuttasi.

Tuum est
Se on sinun (asiasi); se on sinun omaisuuttasi; se on sinun velvollisuutesi.

Tuus
Sinun, sinun ystäväsi, kunnioittavasti sinun, kunnioittavasti teidän. Kirjeiden lopussa tai omistuskirjoituksissa allekirjoituksen yhteydessä kun (miespuolinen) henkilö kirjoittaa tuttavalleen, esimerkiksi: 'tuus Otto', 'sinun Ottosi' tai 'ystäväsi Otto' tai 'kunnioittavasti teidän Ottonne' (teitittely tuli latinaan vasta 400-luvulla jKr. , joten klassisessa latinassa sinutellaan myös niitä joita nykykielissä teititellään). Naispuolisen henkilön kirjoittamassa kirjeessä on vastaavasti **tua**, esimerkiksi 'tua Anni'. Vrt. **tuus totus**.

Tuus totus
Sinun kokonaan; sinun omasi, omasi kokonaan. Ilmausta käytetään kirjeissä tai omistuskirjoituksissa. Naispuolinen henkilö kirjoittaa **tua tota.** Mikäli kirjan omistuskirjoituksessa halutaan viitata kirjaan, kirjoitetaan **tuus totus**, sinun (kirjasi) kokonaan. Vrt. **tuus**.

u.
Ks. **urbs** tai **uxor**.

Uberrima fides
Ylenpalttinen uskollisuus; täydellinen luottamus; ehdoton uskollisuus.

Ubi bene, ibi patria.
'Missä hyvä, siellä isänmaa'. **Ubi patria, ibi bene.** 'Missä isänmaa, siellä hyvä'. Ks. **Patria est ubicumque est bene.**

Ubi piper crescit.
'Missä pippuri kasvaa'. Ks. **Utinam omnes poetae essent (...).**

Ubique
Missä tahansa; kaikkialla.

Ubique terrarum
Kaikissa maailmankolkissa; kaikkialla maailmassa.

Ubi sunt (?)
Missä ovat?; nyt ilo irti, sillä mikään ei ole ikuista. Näillä sanoilla alkaa eräs *Gaudeamus igitur* -laulun säe, jossa kysytään, että missä ovat meitä ennen eläneet ihmiset? Samassa säkeistössä vastataan, että kaikki ovat kuolleet, joten siksi elämästä kannattaa ottaa ilo irti vielä kun se on mahdollista. Kyseisellä säkeen alulla on tapana viitata koko säkeistöön, ja näin se on alkanut merkitä säkeistön kehotusta pitämaan hauskaa vielä kun voi.

Ubi supra
Yllämainitussa; aiemmin mainitussa teoksessa; edellämainitussa tekstinkohdassa; yllämainitulla sivulla. Ilmaus jota käytetään viitattaessa edelläviitattuun teokseen, sivuun tai tekstinkohtaan.

Ubi terrarum
Missä maailmankolkassa; missä ihmeessä, missä kummassa.

Ubiubi
Missä tahansa.

u. c.
Ks. **urbis conditae**

u. i.
Ks. **ut infra**.

ulcus tangere
Ks. **tangere ulcus**.

Ulterior
Ulompi; toisella puolella oleva; ulkopuolella oleva.

Ultima
Äärimmäinen; viimeinen; sanan viimeinen tavu. Feminiinimuoto sanasta **ultimus** (ks. tätä).

Ultima miseria
Äärimmäinen kurjuus; suurin hätä; viimeinen vastoinkäyminen. Myös monikossa **ultimae miseriae**.

Ultima ratio regum.
'Kuninkaiden viimeinen keino'. Kerrotaan, että kardinaali Richelieun aikana valettiin ranskalaisiin tykkeihin kyseinen teksti. Nykyään ilmauksella **Ultima ratio**, 'viimeinen keino', tarkoitetaan sotaa.

Ultima spes
Äärimmäinen toivo; viimeinen toivo.

Ultima Thule
'Thule, äärimmäinen', ts. paikka joka äärimmäisenä pohjoisessa, paikka pohjan perällä. Sitaatti Vergiliukselta (*Georgica*, 1,30). Thuleksi Pytheas Massilialainen kutsuu pohjoisesta löytämäänsä saarta, joka sijaitsi kuuden purjehduspäivän päässä Britanniasta. Pytheas oli Marseillesta (Massilia) kotoisin oleva löytöretkeilijä, joka väitti käyneensä siellä, mistä meripihka tulee. Häntä pidettiin valehtelijana, koska hän väitti, että siellä, missä hän kävi, meri jähmettyy talvisin ja kesäisin on yölläkin valoisaa. On arveltu, että Thule tarkottaisi Norjaa, Islantia tai Shetlandin saaria. Oman mielenkiintoisen teoriansa Thulen sijainnista esittää Lennart Meri teoksessaan *Hopeanvalkea.*

Ultimo
Vihdoinkin; lopultakin; viimeiseksi; kuukauden loppuosa kuun 21. päivästä kuun loppuun; kuukauden viimeinen arkipäivä.

Ultimum
Viimeisen kerran.

Ultimum periculi
Äärimmäinen vaara; suurin vaara, pahin vaara.

Ultimum tempus
Äärimmäinen hätätila; äärimmäinen vaara, äärimmäisen vaaralliset hetket.

Ultimum vale
Viimeinen hyvästely; viimeiset jäähyväiset. Sananmukaisesti: "viimeinen 'voi hyvin'".

Ultimus
Äärimmäinen; viimeinen; viimeinen oppilas (miespuolinen); akateemisissa promootioissa henkilö (maisteri tai tohtori) joka on kunniasijalla toisena priimuksen jälkeen. Naispuolisesta henkilöstä käytettävä muoto on **ultima**.

Ultimus heres
Viimeinen perillinen; kaukaisin perijä. Feminiinimuoto **ultima heres**.

Ultimus regum
Kuninkaista viimeinen; viimeinen kuningas.

Ultimus Romanorum
Roomalaisista viimeinen; viimeinen roomalainen. Näin on sanottu mm. Boethiuksesta. Feminiinimuoto **ultima Romanarum**, viimeinen roomatar.

Ultra licitum
Yli sallitun; enemmän kuin on sallittu.

Ultra modum
Yli kohtuuden.

Ultra posse nemo obligatur.
'Ketään ei voi velvoittaa enempään kuin hän pystyy'. Keskiaikainen juridinen sanonta. Ks. **Impossibilium nulla obligatio est**.

Ultra valorem
Yli arvon; arvoa enemmän, enemmän kuin mitä arvo on.

Ultra vires
Yli voimien; yli voimavarojen; ylittäen valtuudet.

Ululas Athenas ferre tai **Ululas Athenas portare.**
'Viedä pöllöjä Ateenaan', ts. tehdä turhaa työtä. Ateenassa oli paljon pöllöjä (pöllöhän oli Pallas Athenen, kaupungin suojelusjumalattaren lintu). Ilmaus on alun perin ateenalaiselta komediakirjailija Aristofaneelta (*Linnut*, 301).

Umbra nominis
Ks. **nominis umbra**.

Una salus victis nullam sperare salutem.
'Voitettujen ainoa pelastus on olla toivomatta pelastusta' Sitaatti on Vergiliuksen Aeneis-eepoksesta (2,354), kohdasta jossa Troijaa puolustava sankari Aeneas tappion hetkellä yrittää valaa sotilaisiinsa tahtoa taistella epätoivon vimmalla.

Una voce
Yhdellä äänellä; yhteen ääneen; yksimielisesti.

Unctio extrema
Viimeinen voitelu.

Unde habeas, quaerit nemo, sed oportet habere.
'Kukaan ei kysele, mistä olet omaisuutesi hankkinut, mutta omaisuutta täytyy olla', ts. sillä ei ole väliä miten olet rikastunut, tärkeintä on, että olet rikas. Ajatuksen ovat ottaneet periaatteekseen veroparatiisien kalliit kasinot ja kahviot. Sitaatti on satiirikko Juvenalikselta (14,207). Runomitta on heksametriä. Vrt. **Lucri bonus est odor (...).**

Unguibus et rostro
Kynsillä ja nokalla; kynsin hampain.

Unguis in ulcere
Kynsi haavassa; haavat auki, pitää haavoja auki, pitää veistä haavassa, olla päästämättä haavoja arpeutumaan. Ilmausta käytetään kuvaannollisesti kärsimysten jatkamisesta.

Unicuique
Joka ikiselle; jokaiselle, itse kullekin.

Uni cuique dedit vitium Natura creato.
'Luonto on antanut jokaiselle luodulle jonkin vian'. Säe Propertiukselta (2,22,17). Runomitta on heksametriä. Vrt. **Vitiis nemo sine nascitur.**

Unio mystica
Mystinen yhtyminen; sielun yhtyminen Jumalaan.

Unitas actus
Toiminnan yhtäjaksoisuus; oikeustoimen yhtäjaksoisuus. Koko asian toimittaminen, tekeminen tai hoitaminen yhdellä kertaa keskeytyksettä.

Unius dementia dementes efficit multos.
'Yhden hulluus tuottaa paljon hulluja', ts. yhden tyhmyys muuttuu monien tyhmyydeksi. Keskiaikainen sanonta.

Uno animo
Yksimielisesti; Sananmukaisesti "yhdellä mielellä".

Uno ictu
Yhdellä iskulla.

Uno saltu
Yhdellä hypyllä; yhdellä loikalla.

Uno tempore
Yhdellä kertaa.

Uno verbo
Yhdellä sanalla; sanalla sanoen.

Unum cum noveris, omnes noveris.
'Kun tunnet yhden, tunnet kaikki'. Lentävä lause, joka on muotoiltu eräästä Terentiuksen komedian repliikistä (*Phormio*, 265).

Unum et idem
Yksi ja sama (asia).

Unus homo nobis cunctando restituit rem.
'Vitkastelemalla yksi ihminen pelasti meille valtion'. Näin runoili En-

nius (*Annaalit*, 363) Quintus Fabius Maximuksesta, joka toisessa puunilaissodassa sotapäällikkönä toimiessaan päätti käyttää Hannibalia vastaan viivytystaktiikkaa. Tämän johdosta hän sai lisänimen Cunctator, 'Viivyttelijä'. Taktiikka oli kuitenkin tehokas, ja roomalaiset lopulta voittivat sodan.

Unus homo nobis currendo restituit rem.
'Juoksemalla yksi ihminen pelasti meille asian', ts. pelasti kansanrunouden. Näin on lausuttu Elias Lönnrotista, joka pelasti katoavaa kansanrunousmateriaalia kiertämällä jalkaisin Karjalaa ja kirjoittamalla kokoamansa aineiston pohjalta Kalevalan. Säe on heksametriä ja se on kirjoitettu muun muassa A.V. Linsénin tekemän kuuluisan pilakuvan alle. Vrt. **Unus homo nobis cunctando restituit rem.**

Unus multorum.
'Yksi monista'. Sanonta on peräisin Horatiuksen satiireista (*Sermones*, 1,9,71-2).

Unus sed leo.
'Yksi, mutta leijona', ts. yksi vain, mutta se on sitten sitäkin merkittävämpi. Ilmaus viittaa Aisopoksen satuun (194): kettu, jolla oli yhdeksän pentua, huomautti pilkallisesti leijonalle, että tällä oli vain yksi pentu. Leijona vastasi, että yksi vain, mutta sepä onkin leijona.

ur.
Ks. **urbs.**

Urbana res
Ks. **res urbana**.

Urbani, servate uxores: moechum calvum adducimus!
'Kaupungin miehet, vahtikaa vaimojanne: mukanamme on kalju irstailija' (Suetonius, *Rooman keisarien elämäkertoja*, Caesar, 51). Näin lauloivat Caesarin sotilaat, kun Caesar joukkoineen saapui Gallian sodan kunniaksi järjestetyssä triumfissa Roomaan. Caesar näet oli, mitä hänen sukupuolielämäänsä tulee, alati nälkäinen ahmatti, ja sitä paitsi kaikkiruokainen. Sen sijaan hänen nauttimansa ruoka sai olla vaatimatonta ja viiniä hän joi tuskin lainkaan.

Urbi et orbi.
'Kaupungille ja maapallolle', ts. koko maailmalle. Roomalle ja koko maapallolle on paavilla ollut tapana suoda juhlapäivisin globaali siunauksensa jo 1200-luvulta lähtien.

Urbis conditae
Kaupungin perustamisen (vuodesta); Rooman perustamisesta. Roomalaisten ajanlaskussa vuosi nolla oli Rooman perustamisvuosi, ja ta-

run mukaan Rooma perustettiin vuonna 753 e. Kr. Ilmaus lyhennetään u. c. Tavallisin ilmaus on **ab urbe condita** (ks. tätä).

Urbs
Kaupunki, linnoitettu kaupunki, suurkaupunki; Rooma. Sana urbs tarkoitti alun perin linnoitettua kaupunkia, mutta roomalaisille sana alkoi pian merkitä samaa kuin *stadi* helsinkiläisille. Eikä ihme, yhtä kauniita ovat molemmat sanat (ensimmäisestä tulee kuulemma mieleen tukkoinen viemäri ja toisesta liiskattu tupakannatsa). Lyhennetään u. tai ur.

Urbs aeterna
Ikuinen Rooma. Roomalaiset käyttivät Rooma-sanan sijaan usein ilmausta urbs. Ks. **urbs**.

u. s.
Ks. **ut supra**.

Usque ad aras
Alttareille saakka. Ks. **amicus usque ad aras**

Usque ad nauseam
Pahoinvointiin saakka; aina meritautiin saakka; aina oksenteluun asti, niin paljon että seurauksena oli pahoinvointi; liiallisuuksiin; rasittavuuteen saakka. Joku voi mennä niin pitkälle että alkaa voida pahoin, ja sellaista sattuu muuallakin kuin merellä. Ilmausta käytetään myös vähemmän konkreettisissa yhteyksissä, esimerkiksi silloin jos lukee liikaa ja saa päänsärkyä tai jos joutuu kuuntelemaan hevimusiikkia yli neljä minuuttia.

Usque huc venies et non procedes amplius.
'Tähän saakka tule, mutta älä kulje yhtään edemmäs'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Job 38:11). Kohdassa Jumala kertoo, mitä hän sanoi merelle ettei tämä ylittäisi rajojaan. Vrt. **Non plus ultra.**

Usui est
Siitä on hyötyä; se on hyödyksi, se on hyödyllinen.

Usus et fructus
Sama kuin **usus fructus**.

Usus fructus
Käyttö- ja nautintaoikeus. Oikeus käyttää tiettyä esinettä ja hyötyä täysin sen tuotosta. Sama kuin **usus et fructus**.

Usus furtum
Ks. **furtum usus**.

Usus loquendi
Puhumisen käytäntö; puhetapa.

Usus magister est optimus.
'Käytäntö on paras opettaja'. Sitaatti Ciceron puheesta (*Pro C. Rabirio Postumo*, 9).

Usus tyrannus (tai **Usus est tyrannus**).
'Tottumus on tyranni', ts. käytäntö määrää asioista niin kuin hirmuvaltias. Ajatus on johdettu Horatiuksen runousopista (*Ars poetica*, 70-2). Vrt. **Consuetudo est altera natura.**

Usus vitae
Elämän käytäntö; käytännöllinen elämä, elämä käytännössä.

Ut ameris, amabilis esto.
'Että sinua rakastettaisiin, ole rakastettava'. Tämä heksametrimittaisen säkeen katkelma on sitaatti Ovidiuksen *Rakastamisen taidosta* (2,107).

Ut ante dictum
Kuten aiemmin mainittiin; kuten aiemmin oli puheena.

Utcumque placuerit Deo
Sikäli kuin se miellyttää Jumalaa; jos vain Jumala se sallii.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas.
'Vaikka voimia puuttuukin, yritys on kuitenkin kiitettävä'. Lentävänä lauseena myös: **Tamen est laudanda voluntas**, 'yritys on kuitenkin kiitettävä'. Heksametrimittainen säe on sitaatti Ovidiuksen runokirjeestä (*Epistulae ex Ponto*, 3,4,79). Säkeestä on myös olemassa väännös: **Ut desint vires, tamen est laudanda voluptas**, 'vaikka voimia puuttuu, himokkuus on kuitenkin kiitettävä'. On myös toinen, ei mittaan menevä väännös: **Ut desint viri, tamen est laudanda voluptas**, 'miehiä puuttuu mutta himo on kiitettävä'.

Ut dictum
Kuten (on) sanottu; ohjeen mukaan; määräyksen mukaan. Lyhennetään ut. dict.

Utendum est aetate, cito pede labitur aetas.
'Ajasta on otettava vaarin: se karkaa pois nopein askelin', ts. nauti vielä kun ikäsi sen sallii. Näin opettaa Ovidius *Rakastamisen taidossaan* (3,65).

Ut flatus venti sic transit gloria mundi.
Ks. **Pater sancte (...)**.

Utile dulci.
'Hyödyllinen huvittavaan (yhdistettynä)', ts. hyödyllistä hauskasti, valistusta viihteellisesti. Ks. **Omne tulit punctum (...).**

Utinam lex esset eadem quae uxori est viro.
'Kunpa laki olisi miehelle sama kuin naiselle'. Repliikki Plautuksen näytelmästä *Mercator* (823), kohdasta jossa nainen valittaa, että miehille on löyhemmät siveyssäännöt kuin naisille ja että sen suhteen laki on vaimolle ankarampi kuin miehelle.

Utinam noster esset
Kunpa hän olisi meidän (miehemme), kunpa se mies olisi meidän; kunpa hän (tuo mies) olisi meidän puolellamme, olisipa hän meidän asiakkaamme, olisipa hän meidän työntekijämme. Feminiinimuoto **utinam nostra esset** kunpa hän (tuo nainen) olisi meidän.

Utinam omnes poetae essent ubi piper crescit.
'Kunpa kaikki runoilijat olisivat siellä missä pippuri kasvaa'. Sitaatti on peräisin *Hämäräin miesten kirjeistä* (*Epistulae obscurorum virorum*, 1,25,55), teos joka on väärennös ja muutenkin valheita täynnä.

Ut infra
Kuten alla; kuten edempänä (on mainittu). Lyhennetään u. i.

Ut locuples moriaris
Että kuolisit rikkaana; kuollaksesi rikkaana.

Ut locuples moriaris, egentis vivere fato.
'Kuollaksesi rikkaana elät puutteessa'. Näin toteaa Juvenalis XIV satiirissaan kritisoidessaan kitupiikkejä (14,137). Mitta: heksametri. Ks. myös **Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.**

Ut mos est
Kuten on tapana.

Ut pictura poesis.
'Runo on kuin maalaus'. Sitaatti Horatiuksen runousopillisesta *Ars poeticasta* (361), kohdasta jossa Horatius vertailee keskenään runoutta ja maalaustaidetta: kummankin kohdalla on niin, että jotkut teokset miellyttävät vain kerran, toiset useasti.

Ut pignus amicitiae
Ystävyyden osoituksena.

Ut prodessem
Kunpa voisin olla hyödyksi. Ilmausta käytetään silloin kun ilmauksen esittäjä haluaa todeta, että hän niin mielellään olisi avuksi mutta kun

ei voi. Vrt. **ut prosim**. Myös muodossa **utinam prodessem**.

Ut prosim
Kunpa olisin hyödyksi; toivottavasti minusta on hyötyä. Ilmausta käytetään silloin kun ilmauksen esittäjän toivomus voi toteutua ja hänestä todella voi olla hyötyä. Vrt. **ut prodessem**. Myös muodossa **utinam prosim**.

Ut quocumque paratus
Että (olisi) valmis mihin tahansa; varautuneena mihin tahansa; valmis kaikkeen.

Ut retro
Kuten takana; kuten takasivulla (on mainittu).

Utriusque iuris doctor
Sama kuin **doctor iuris utriusque** (ks. tätä).

Utrum horum mavis accipe
Ota näistä minkä haluat; ota minkä haluat.

Ut saepe summa ingenia in occulto latent.
'Miten usein suurimmat kyvyt pysyvätkään piilossa!' Näin huudahtaa eräs Plautuksen komedian parasiitti (*Captivi*, 166).

Ut sementem feceris, ita metes.
'Mitä kylvät, sitä niität'. Ciceron retorisessa tutkielmassa nimeltä *Puhujasta* lausahdusta käytetään esimerkkinä allegorisesta ilmauksesta (*De oratore*, 2,261). Vrt. **Non serunt, neque metunt.**

Ut sis nocte levis
Että yö olisi kevyt; että nukkuisit hyvin, ettei yö olisi raskas, että yöllä saisit nukutuksi kunnolla.

Ut sis nocte levis, sit tibi cena brevis.
'Olkoon yösi kevyt, olkoon illallisesi lyhyt', ts. syö illalla vain vähän että saat nukuttua hyvin. Keskiaikainen pentametrimittainen sananparsi. Vrt. **Post cenam stabis (...)** ja **Sit tibi terra levis**.

Ut supra
Kuten yllä; kuten aiempana (on mainittu). Lyhennetään u. s.

Ut sunt humana, nihil est perpetuum.
'Niin kuin ihmisten asioiden on tapana, mikään ei ole ikuista'. Tähän tapaan puhuu jumala ihmisten maailmasta, tästä muuttuvaisesta ja epätäydellisestä paikasta, jossa ajan hammas nakertaa ja kohtalo kolhii. Ajatus on lähes suora sitaatti Plautuksen *Lipasnäytelmästä* (*Cistella-*

ria, 194). Vrt. **Tempus edax rerum.**

Ut tute es, item omnes censes esse?
'Luuletko, että muut ovat samanlaisia kuin sinä?' Repliikki Plautuksen komediasta *Köysi* (*Rudens*, 1099). Vrt. **Quot homines, tot sententiae.**

Ut vales?
Miten voit?

Ut videtur
Kuten näyttää (olevan).

Ut viveret adhuc
Kunpa hän vielä eläisi.

Uxor
Vaimo. Lyhennetään u.

Uxorem ducit
Vie vaimoksi; menee naimisiin (miehestä). Avioituvasta naisesta käytetään ilmaisua **nubit**.

Uxorem duxit
Vei vaimoksi; meni naimisiin (mies). Ilmausta käytetään vain miehestä.

V.
Ks. **verso (folio)** tai **vide**.

v. a.
Ks. **vixit annos**.

Vacantia bona
Vapaat varat; omistajaton omaisuus, isännätön varallisuus. Monikkomuotoinen neutrisukuinen sana. Sananmukaisesti "joutilaat varat", "vapaa varallisuus".

Vacui horror
Ks. **horror vacui.**

Vacuo
Tyhjiössä, tyhjiöllä.

Vade et fac tu similiter.
'Mene ja tee sinä samoin'. Jeesuksen sanat rikkaalle miehelle, peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun tekstilaitoksena käytetystä latinannoksesta (Luuk.10:37). Rikkaat

ovat sitä mieltä, että Jeesus puhuu tässä niin vertauskuvallisesti, että sanat tarkoittavat aivan päinvastaista.

Vade mecum.
'Kulje kanssani'. Vademecumiksi kutsuttiin käsikirjaa jota pidettiin aina mukana. Nietzschellä on *Iloisessa tieteessä* ajatus: **Vade mecum – vade tecum**, 'kulje kanssani – kulje itsesi kanssa'.

Vade post me satana
Peräydy minusta, saatana. Jeesuksen sanat Pietarille (Matt. 16:23).

Vade retro!
'Peräydy!' Sanonta löytyy muun muassa teoksesta *Asterix ja kadonnut kilpi*. Ks. **Vade, Satana.**

Vade, Satana.
'Mene, Saatana', ts. peräydy, vastustaja. Jeesuksen vastaus paholaiselle. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (Matt.4:10). Pietarille Jeesus puolestaan sanoo **Vade post me satana**, 'peräydy minusta, saatana' (Matt.16:23). Lentävänä lauseena ilmaus on yleensä muodossa **Vade retro, Satana**, 'peräydy, Saatana', ts. mene takaisin sinne mistä tulitkin.

Vae tibi, terra, cuius rex puer est.
'Voi sinua maa, jonka hallitsija on lapsi'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Saarn.10:16).

Vae victis!
'Voi voitettuja!' ts. voi hävinneitä, sillä voittaja päättää, mikä on oikeudenmukaista. Gallit olivat vuoden 390 eKr. paikkeilla valloittaneet Rooman ja määränneet Rooman suorittamaan galleille tuhat naulaa kultaa sotakorvauksina. Roomalaiset huomasivat gallien käyttävän vääriä punnuksia ja valittivat asiasta. Silloin gallialaisten sotapäällikkö Brennus laittoi vaakaan punnusten päälle vielä miekkansa ja sanoi, että voi voitettuja. Tapauksesta kertoo Livius teoksessaan *Rooman historia kaupungin perustamisesta lähtien* (*Ab urbe condita*, 5,48,9).

Vale
Voi hyvin; näkemiin. Hyvästelyilmaus kirjeen lopussa tai lähdettäessä.

Vale aeternum
Ks. **aeternum vale**.

Valeas
Voi hyvin; näkemiin. Jäähyväistervehdys kirjeen lopussa tai lähdettäessä. Tavallisempi on ilmaus **vale**.

Valeat
Voikoon hyvin; jääköön hyvästi; menköön, hylkään sen (tai hänet), joutaa mennä. Ilmausta käytetään esimerkiksi jos jostain ihmisestä, esineestä tai asiasta aiotaan hankkiutua eroon. Vastaa ilmaisua "heitän sillä vesilintua" tai "joutaa helvettiin koko rakkine".

Valeat quantum valere potest
Kelvatkoon siinä määrin kuin pystyy toimimaan; käytettäköön sen varran kuin voi; kelvatkoon siihen mihin pystyy.

Vale dico
Sanon hyvästi; jätän hyvästi; näkemiin. Jäähyväistervehdys kirjeen lopussa tai lähdettäessä.

Valere malo quam dives esse.
'Haluan mieluummin olla terve kuin rikas'. Sanonta on muovattu Ciceron teoksesta nimeltä *Velvollisuuksista*, kohdasta jossa hän ei suinkaan puhu itsestään (*De officiis*, 2,88), sillä itse hän mieluiten olisi sekä terve että rikas.

Valete
Voikaa hyvin; näkemiin. Jäähyväistervehdys kirjeen lopussa tai lähdettäessä.

Valete ac plaudite
Voikaa hyvin ja taputtakaa. Näihin sanoihin päättyvät useat antiikin roomalaiset näytelmät (esimerkiksi Terentiuksen *Phormio*, 1055). Jos maailma halutaan nähdä teatterina, voidaan ilmausta käyttää jonkin dramaattisen, kenties teatraalisen tai jopa spektaakkelimaisen tapahtuman lopuksi, esimerkiksi hivenen ironisesti tai kyynisesti sellaisen laskelmoidusti ja turhamaisen julkisuudentarpeen vuoksi järjestetyn tapahtuman jälkeen, tai jonkun sellaisen traagisen tapahtuman jälkeen jolla tiedotusvälineet ovat mässäilleet kuin kyseessä olisi mahtava spektaakkeli. Toinen käyttökelpoinen ilmaus on **acta est fabula, (nunc) plaudite!**

Vale ultimum
Viimeinen hyvästely; viimeiset jäähyväiset. Sananmukaisesti: "viimeinen 'voi hyvin'".

Vallis gratiae
Armon laakso; Naantali. Ruotsiksi Armon laakso on Nådendal, josta siis johtuu nimi Naantali.

Vanitas
Turhuus; tyhjyys; näennäinen asia, mitätön seikka; turhamaisuus. Maalaustaiteessa *vanitas* tarkoittaa aihetta, joka pyrkii muistuttamaan

kaiken turhuudesta, kaiken ohimenevyydestä ja kuoleman vääjäämättömyydestä. Muistuttamiseen käytettiin pääkalloja, luita, tiimalaseja, kirjoja, kukkia, kynttilöitä jne. Joskus vanitas-aihe saatettiin piilottaa maalaukseen laittamalla esimerkiksi pääkallo jonnekin huomaamattomaan paikkaan.

Vanitas omnia
Kaikki turhaa; kaikki on turhuutta.

Vanitas vanitatum
'Turhuuksien turhuus'. Sitaatti *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Saarn.1:2). Löytyy myös *Asterix gallialaisesta*.

Vanum fulmen
Tyhjä salama. Ks. **Bruta fulmina et vana**.

Vare, legiones redde!
'Palauta legioonat, Varus.' Suetonius kertoo, että keisari Augustus huudahti nuo sanat kuultuaan Varuksen johtaman armeijan hävinneen germaaneille taistelun, joka käytiin Teutoburgin metsässä (*Rooman keisarien elämäkertoja* (*Divus Augustus*, 23,2).

Varia
Kirjava, monenlainen; vaihteleva, sekalainen, laadultaan vaihteleva; erilaisia aiheita, kokoelma aiheiltaan erilaisia kirjoituksia, asioita, kirjoja jne. Sana voidaan ymmärtää sekä yksiköllisenä (feminiini) että monikollisena (neutri) ilmauksena.

Varia lectio
Toisenlainen lukutapa; toinen lukutapa; monitulkintainen kohta. Ilmausta käytetään tekstinkohdasta, jonka voi ymmärtää ainakin kahdella eri tavalla esimerkiksi puhuttaessa lauseesta 'tien toisella puolella oli kaksi mäntyä ja toisella puolella kuusi'.

Varietas delectat (tai **Variatio delectat**)
'Vaihtelu virkistää'. Ilmaus esiintyy jo Euripideellä (*Orestes*, 234), latinaksi sitä käyttävät ainakin Cicero (*De natura deorum*, 1,22) sekä Phaedrus (2,prol.10), mutta nämä eivät käytä ilmausta aivan samaan tapaan kuin me, joille se on elämänohje.

Variorum notae
Eri henkilöiden merkkejä; eri henkilöiden muistutuksia; eri kommentaattorien huomautuksia.

Varium et mutabile semper femina.
'Oikullinen ja muuttuvainen on aina nainen'. Tämä jo antiikissa lentä-

väksi lauseeksi tullut sanonta on sitaatti Vergiliuksen *Aeneis*-eepoksen kohdasta, jossa jumala Merkurius ilmestyy Aeneaalle unessa kehottaen tätä lähtemään mahdollisimman pian Karthagosta ja jättämään rakastettu Dido (4,569-70). Ja niin Aeneas tekeekin. Verdin *Rigoletto*-ooperassa esitetään vastaava ajatus italiaksi 'La donna e mobile' (3,1). Oliko uni toiveen vai pelon toteutuma, sitä ei tarina kerro. Samasta *Aeneiksen* kohdasta on myös toinen lentäväksi lauseeksi muodostunut sitaatti **Rumpe moras!**, 'pidä kiirettä' (ks. tätä).

Vatum licentia
Ks. **licentia vatum**.

Vectigalia nervi sunt rei publicae.
'Verotulot ovat valtion käyttövoima', ts. valtio pyörii verotuloilla. Sanonta on suhteellisen tarkka sitaatti Ciceron puheesta (*Pro lege Manilia*, 17).

Velis et remis
Purjein ja airoin; kaikin keinoin.

Velit nolit.
'Haluaisi tai ei', ts. tahtoo tai ei, siis joka tapauksessa. Ilmaus löytyy Petroniuksen *Satyriconista* (71,11) sekä Senecan satiirista *Keisari Claudiuksen kurpitsaksikorottaminen* (*Apocolocynthosis*, 1). Vrt. **Volens nolensque.**

Velit nolit scire difficile est
On vaikea tietää, haluaako hän vai ei.

Velle suum cuique est nec voto vivitur uno.
'Oma halu on jokaisella eikä samaa toivoen eletä', ts. jokaisella ihmisellä on omat halunsa eivätkä kaikki toivo elämältä samaa, vaan jokaisella on omat päämääränsä ja toiveet elämässä. Säe Persiuksen satiirista (5,53), runomitta on heksametriä. Lentävänä lauseena käytetään säkeen alkuosaa **Velle suum cuique est**, 'kullakin on omat halunsa'. Vrt. **Suum cuique.**

Velo et remige
Purjeella ja soutajistolla; purjeella ja kaikilla soutajilla, ts. kaikin keinoin.

Vel prece vel pretio
Joko rukouksella tai rahalla; pyynnöin tai lahjuksin.

Velut aegri somnia
Niin kuin sairaan miehen unet; niin kuin sairaan hourailuihin. Näin saatetaan suhtautua esimerkiksi kunnon huuhaa-ihmisen puheisiin. Ilmaus on Horatiukselta (*Ars poetica*, 7).

Veluti in speculo
Niin kuin kuvastimessa.

Vendidit hic auro patriam
Tämä myi isänmaansa kullasta; hän petti isänmaansa rahasta. Käytetään viitattaessa henkilöön joka teki maanpetoksen lahjusta vastaan.

Venerea lues
Ks. **lues venerea**.

Veneris dies
Ks. **dies Veneris**.

Veneris lex
Ks. **lex veneris**.

Veneris mons
Ks. **mons veneris**.

Venia bona
Suosiollisella luvalla.

Venia docendi
Lupa opettaa; opetuslupa.

Venia legendi
Lupa lukea; lupa luennoida. Tämä yliopistollinen ilmaus pitää sisällään ajatuksen, että luennoiminen tarkoittaa tekstin siirtymistä luennoitsijan muistiinpanoista kuulijoiden muistiinpanoihin.

Venia sit dicto.
'Olkoon lupa sanotulle', ts. luvalla sanoen. Sitaatti Plinius nuoremman kirjeestä (5,6,46). Lentävänä lauseena sanonta on saanut muodon **Sit venia verbo**, 'olkoon lupa ilmaukselle', ts. sallittakoon ilmaus.

Venimus huc cupidi, multo magis ire cupimus.
'Innokkaina tulimme tänne, vielä innokkaammin haluamme lähteä pois'. Runomuotoinen piirtokirjoitus, löytynyt Vesuviuksen purkauksen aikana elokuussa vuonna 79 jKr. tuhkaan hautautuneesta Pompeijista (CIL 4, 9849). Runomitta heksametriä.

Venire facias
Kutsu koolle. Sananmukaisesti "toimita tuleminen", ts. toimita (heidät) tulemaan.

Veni, Sancte Spiritus
Tule, Pyhä Henki.

Veni, vidi, vici.
'Tulin, näin, voitin'. Plutarkhos kertoo että voitettuaan Zelan taistelun Caesar lähetti ystävälleen Roomaan viestin "Tulin, näin, voitin" ilmaistakseen näin suoriutuneensa tehtävästään nopeasti ja tehokkaasti (*Kuuluisien miesten elämäkertoja*, 50,3). Suetonius puolestaan kertoo, että Caesarin viettäessä triumfia Pontoksen sodasta saadun voiton kunniaksi kuljetettiin saattueessa taulua, jossa olivat sanat **VENI VIDI VICI** muistutukseksi ripeästä ja tehokkaasta toiminnasta. Myös nykyään sanontaa käytetään haluttaessa ilmaista, että jokin asia tuli tehtyä nopeasti ja tehokkaasti. Sanonta löytyy myös teoksista *Asterix ja kadonnut kilpi, Jumaltenrannan nousu ja tuho* sekä *Obelix ja kumpp.*

Venter non habet aures.
'Vatsalla ei ole korvia'. On myös sanonta **Venter auribus caret**, 'vatsalta puuttuu korvat'. Molemmat ovat latinannoksia Plutarkhoksen teoksessa olevasta, Caton nimiin pannun, latinaksi sanotun lausahduksen kreikannoksesta (*Apophthegata*, 1,198d). Vrt. **Venter praecepta non audit.**

Venter praecepta non audit: poscit, appellat.
'Vatsa ei kuule määräyksiä: se vain vaatii ja anelee'. Sitaatti Senecalta (*Moraalikirjeitä*, 21,11). Lentävänä lauseena yleensä muodossa **Venter praecepta non audit.** 'Vatsa ei piittaa säännöistä'. Saman ajatuksen on esittänyt Brecht toteamalla, että ensin leipä, sitten moraali. Vrt. **Verecundari neminem apud mensam (...)** ja **Venter non habet aures.**

Ventis secundis
Myötäisillä tuulilla; myötätuulella.

Vera causa
Todellinen syy; todellinen peruste.

Verae amicitiae sempiternae sunt.
'Todellinen ystävyys on ikuista'. Sitaatti Ciceron teoksesta *Ystävyydestä* (*De amicitia*, 32).

Verba blanda
Imeliä sanoja, imelät sanat; imartelu; imartelua.

Verba falsa
Vääriä sanoja; valheita; valheet.

Verba formalia
Muodonmukaiset sanat, muodollisia sanoja; tarkka sanamuoto, sanasta sanaan.

Verba inania
Arvottomia sanoja; tyhjää puhetta.

Verba ipsissima
Ks. **ipsissima verba**.

Verba magistri
Mestarin sanat; opettajan sanat; maisterin sanat. Naispuolisesta mestarista puhuttaessa käytetään muotoa **verba magistrae**.

Verba minacia
Uhkaavat sanat, uhkaavia sanoja; uhkauksia.

Verbatim
Sananmukaisesti.

Verbatim et litteratim (et punctatim)
Sana sanalta ja kirjain kirjaimelta (ja välimerkki välimerkiltä); sanatarkasti ja kirjaimellisesti (ja pilkulleen).

Verba volant, littera scripta manet.
'Sanat lentävät tiehensä, kirjoitetut kirjaimet pysyvät'. Keskiaikainen sanonta, joka lentävänä lauseena esiintyy myös lyhyesti muodossa **Scripta manent.** Vrt. **Et semel emissum (...)**.

Verbera linguae
Ks. **linguae verbera**.

Verbera sed audi
Ruoski mutta kuuntele; lyö vain mutta kuuntele edes. Ihmisille on syytä yrittää puhua järkeä vaikka he kuinka olisivat säntäämässä **verbis ad verbera**.

Verbi causa
Esimerkin vuoksi; esimerkiksi.

Verbi gratia
Esimerkin vuoksi; esimerkiksi.

Verbis ad verbera
Sanoista ruoskaan; puheista pieksäntään, sanoista tekoihin, tutkimisesta hutkimiseen.

Verbis expressis
Ks. **expressis verbis**.

Verbis nudis
Alastomin sanoin; koruttomasti (puheesta); paljain sanoin.

Verbis paucis
Ks. **paucis verbis**.

Verbo
Nimellisesti; näennäisesti, vain puheissa, vain paperilla, ei todellisuudessa.

Verborum index
Ks. **index verborum**.

Verbo uno
Yhdellä sanalla; sanalla sanoen.

verb. sap. tai **verb. sat.**
Ks. **verbum sat sapienti**.

Verbum (e) verbo
Sanasta sanaan; sananmukaisesti.

Verbum pro verbo
Sanasta sanaan.

Verbum sapienti
Sana viisaalle; sana (riittää) viisaalle. Ks. **verbum sat sapienti**.

Verbum sat sapienti
Viisaalle sana riittää, sana (on) kyllin viisaalle; viisas (ymmärtää jo) yhdestä sanasta mistä on kysymys; sana riittäköön viisaalle, viisas ymmärtäköön sanasta. Myös muodoissa **verbum sapienti** ja **sat sapienti**. Lyhennetään verb. sap. tai verb. sat.

Verbum sesquipedale
Ks. **sesquipedale verbum**.

Verbum tritum
Kulunut sana, paljon käytetty sana.

Verecundari neminem apud mensam decet.
'Pöydän ääressä ei pidä kunnioittaa ketään'. Olemassaolon taistelusta puhuu muuan Lesbonicus Plautuksen *Kolmen kolikon näytelmässä* (*Trinummus*, 478).

Vere ut dicam
Totta puhuakseni.

Vergilianae sortes
Ks. **sortes Vergilianae**.

Veri similis
Toden kaltainen; todenmukainen.

Veritas filia Temporis.
'Totuus on Ajan tytär'. Teoksessaan *Attikalaisia öitä* Aulus Gellius kirjoittaa, että joku muinainen runoilija on sanonut totuuden olevan ajan tytär, mutta hän ei millään muista kuka (12,11).

Veritas nuda
Alaston totuus; paljas totuus.

Veritas odium parit.
'Totuus synnyttää vihaa'. Ajatus on Ciceron kirjoittamassa *Ystävyydestä*-teoksessa (*De amicitia*, 89).

Veritatem dies aperit.
'Päivä paljastaa totuuden'. Sitaatti filosofi Senecan vihaa käsittelevästä tutkielmasta (*De ira*, 2,22).

Versa vice
Käännetyllä muutoksella; kääntäen; päinvastoin. Lyhennetään v. v.

Versio
Käännös; tulkinta, lukutapa; toisinto; selitys.

Versio vulgata
Yleinen käännös, yhteinen käännös. Nimitystä käytetään erityisesti siitä kirkkoisä Hieronymuksen 400-luvulla tekemästä Raamatun latinannoksesta, joka on puolitoista tuhatta vuotta ollut katolisen kirkon virallinen kirkkoraamattu.

Verso (folio)
Lehden kääntöpuolella; vasemmanpuoleinen sivu. Vastakohta on **recto (folio)**. Ks. **folio verso**. Vrt. **folium**. Lyhennetään v.

Verso pollice.
'Käännetyllä peukalolla', ts. antaa merkki peukaloa kääntämällä. Kääntämällä peukaloa annettiin voittaneelle gladiaattorille merkki tappaa hävinnyt, huonosti taistellut gladiaattori, jonka siis joutaakin tappaa kun ei kerran halua elää (eli taistella, sillä **vivere est militare**). Ilmaus esiintyy Juvenaliksella (3,36).

Versus
Kääntyminen; rivi; säe, runosäe; vastaankääntynyt, päin oleva, vastaan oleva.

Vertatur
Käännettäköön; käännettäköön sivua, käännettäköön lehteä.

Verte
Käännä; käännä sivua, käännä lehteä.

Verterat fortuna
Kohtalo oli kääntynyt; onni oli kääntynyt.

Vertigo
Pyörre, pyöriminen; huimaus.

Vertit solum
Ks. **solum vertit**.

Verum est
On oikein; on oikeutettua, on kohtuullista; tosi on, se on totta.

Verus amor nullum novit habere modum.
'Todellinen rakkaus ei tunne mitään rajaa', ts. rakkaus ei tunne kohtuutta, ei sääntöjä. Säe Propertiukselta (2,15,30), runomitta on pentametriä.

Vestigia certa
Varmat jäljet; selvät jäljet.

Vestigia nulla retrorsum
Eivät yhdetkään jäljet (johda) takaisin; ilmeinen vaara, kaikki merkit viittaavat vaaraan. Ilmaus on sadusta, jossa kettu on menossa suden luo mutta huomaa, että suden luo johtaa paljon jälkiä eivätkä yhdetkään johda ulos. Paikka on siis ilmeisen vaarallinen, koska yksikään ei ole tullut takaisin. Ilmaus on Horatiukselta (*Epistulae*, 1,1,73).

Vestigia sceleris
Rikoksen jäljet.

Vestigia terrent.
'Jäljet pelottavat'. Sitaatti Horatiukselta, joka viittaa tarinaan sairasta leijonaa tapaamaan menevästä ketusta. Kettu ei kuitenkaan uskalla käydä peremmälle, koska yhdetkään sisälle johtavat jäljet eivät johda ulos (Horatius, *Epistulae*, 1,1,74). Satu on peräisin Aisopokselta (136), ja siihen viittaa myös Platon (*Alkibiades*, 1, 123a).

Vestra sponte
Teidän omasta tahdostanne; omasta tahdostanne, vapaaehtoisesti.

Vestro marte
Omalla taistelutavallanne; omin päin, itsenäisesti, omalla taidollanne.

Veteris vestigia flammae
Vanhan liekin jäljet; vanhan rakkauden muistaminen, vanhan suolan janotus. Ilmaus on Vergiliukselta (**Aeneis**, 4, 23).

Veto
Kiellän; täytäntöönpanon kieltäminen; päätöksen voimaantulon estäminen.

Veto liberum
Ks. **liberum veto**.

Vetus Testamentum
Vanha testamentti. Lyhennetään V. T.

Vexata quaestio
Kiistelty kysymys. Ks. **quaestio vexata**.

v. i.
Ks. **vide infra**.

Via amicabili
Ystävällistä tietä; ystävällisin keinoin, ystävällisesti.

Via crucis
Ristin tie.

Via discendi
Oppimisen tie; oppimistapa; opiskelumetodi.

Via dolorosa
Tuskainen tie; tuskien tie, kärsimyksen tie. Nimi joka on annettu Kristuksen kulkemasta matkasta Pilatuksen luota Golgatalle.

Via lactea
Maitoinen tie; Linnunrata.

Via media
Keskitie.

Via militaris
Sotilaallinen tie; sotilastie.

Viam vorat
Ahmii tietä; kulkee nopsaan, menee nopeasti tietä pitkin, tekee matkaa joutuisasti.

Via recta
Suoraa tietä; suoraan. Vrt. **recta via.**

Via sacra
Pyhä tie. Ks. **sacra via.**

Viator caveat
Kulkija varokoon. Ks. **caveat viator**

Via trita
Kulunut tie, poljettu tie; totuttu tie; tavallinen menetelmä, totuttu metodi, usein käytetty tapa.

Via virtutis
Hyveellisyyden tie; hyveen polku.

Via vitae
Elämän tie; elämän polku; elämä, elämän kulku.

Vicarius
Sijainen.

Vice
Asemesta, sijaan, puolesta, sijais-; vuorotellen, vaihdellen.

Vicem
Vuoroin; vuorotellen, vaihdellen; asemesta, sijaan, puolesta.

Vice versa
Käännetyllä muutoksella; kääntäen; päinvastoin. Lyhennetään v. v.

Vicimus victi
Ks. **victi vicimus.**

Vicina sunt vitia virtutibus.
'Paheet ovat hyveiden naapureita', ts. hyveestä on lyhyt matka paheeseen. Ajatus on raamatunkääntäjä Hieronymukselta (*Adversus Luciferianos*, 15). Vrt. **Sunt virtutibus vitia confinia.**

Vicissim
Vuorotellen.

Victi vicimus
Voitettuina voitimme; valloitettuina saimme kuitenkin voiton; alistettuina saavutimme kuitenkin voiton.

Victor
Voittaja. Naispuolinen voittaja on **victrix**.

Victoriae summa
Ks. **summa victoriae**.

Victoria pax, non pactione parienda est.
'Rauha on synnytettävä voiton, ei sopimuksen avulla'. Sitaatti Ciceron kirjeestä Lucius Munatius Plancukselle (*Epistulae ad familiares*,10,6).

Victrix
Voittajatar; voittaja, naispuolinen voittaja. Sama kuin **victricia**. Miehestä käytetään muotoa **victor**.

Victrix causa deis placuit sed victa Catoni.
'Jumalia miellytti voittaja, Catoa voitettu', ts. Jumalat suosivat voittajaa, Cato häviäjää. Sitaatti on Lucanuksen kirjoittamasta, kansalaissodasta kertovasta heksametrimittaisesta runoelmasta nimeltä *Pharsalia* (1,128). Kansalaissota käytiin Caesarin ja Pompeiuksen välillä, ja siinä Cato nuorempi oli Pompeiuksen puolella. Tämän kuoltua Cato jatkoi peräänantamattomasti taistelua tasavallan puolesta Caesarin vallananastuspyrkimyksiä vastaan, mutta hävisi. Catoa on ihailtu siksi, että hän mieluummin kuoli tasavallan puolesta taistellessaan kuin antoi periksi – vaikka voimat eivät riittäneet, yritys oli kuitenkin kiitettävä (**Ut desint vires tamen est laudanda voluntas**). Säe löytyy myös albumista *Asterix lyö vetoa.*

Victrix fortunae sapientia.
'Viisaus voittaa Kohtalon', ts. viisaus on kohtaloa vahvempi, sillä viisaus osaa kestää kohtalon riepottelua. Sitaatti Juvenaliksen runosta (13,20). Runomitta on heksametriä.

Vide
Katso. Käytetään viitatessa teokseen, sivulle, tekstinkohtaan tms. Lyhennetään v.

Videat
Katsokoon; pitäköön huolta, huolehtikoon.

Videant
Katsokoot; pitäkööt huolta, huolehtikoot.

Vide ante
Katso aiempana (tekstissä).

Videant consules, ne quid detrimenti capiat res publica.
'Katsokoot konsulit, ettei valtiolle koidu mitään vahinkoa'. Kun senaatti totesi valtion olevan hätätilassa, se saattoi antaa ns. 'senaatin äärimmäisen päätöksen' (**Senatusconsultum ultimum**), jossa konsuleille, kahdelle Rooman ylimmälle virkamiehelle, annettiin lähes rajaton diktaattorin valta jotta he voisivat luotsata valtion pois myrskystä. Tämä valta annettiin konsuleille ylläolevalla käskyllä. Ilmaus esiintyy usealla antiikin auktorilla hieman eri muodoissa, mm. Cicerolla (*In Catilinam*, 1,2,4), Caesarilla (*De bello civili*, 1,5,3), Sallustiuksella (*Catilinan salaliitto*, 29,2) ja Liviuksella (3,4,9). Lentävänä lauseena esiintyvät useimmiten ilmaukset **Videant consules** tai **Caveant consules**, joita saatetaan käyttää esimerkiksi silloin, kun joku korvaamattoman rakas esine tai asia, jossa on jotain vikaa tai jossa on jokin ongelma, luovutetaan asiantuntijan haltuun parannettavaksi tai korjattavaksi toiveikkaan luottavasti.

Videatur
Katsottakoon. Käytetään samassa merkityksessä kuin **vide**.

Vide et crede
Katso ja usko. Näin sanotaan epäileville Tuomaille. Tärkeä sanonta meikäläisille, jos on totta että suomalainen ei usko ennen kuin näkee asian lehdessä painettuna tai television uutisissa.

Vide infra
Katso alempaa; katso edempää, katso jäljempänä (tekstissä). Lyhennetään v. i.

Videlicet
Voi nähdä; nähtävästi, ilmeisesti; näet, nimittäin. Lyhennetään viz. (Lyhenteessä oleva z-kirjain on alun perin ollut keskiajalla käytetty z-kirjaimen näköinen lyhennemerkki).

Video barbam et pallium, philosophum non video.
'Näen parran ja viitan, en filosofia', ts. filosofin asu ei vielä tee filosofia. Näin lausahti Herodes Atticus tavattuaan kerjäläisfilosofin asuun pukeutuneen pahasuisen puliukon. Tapauksesta kertoo Gellius teoksessaan *Attikan öitä* (9,2,4). Sanontaa käytetään kun halutaan todeta, ettei ammattimiehen asu vielä tee ihmisestä ammattitaitoista. Ks. myös **Demus aliquid aeris tamquam homines, non tamquam homini.**

Video meliora proboque,
deteriora sequor.
'Näen mikä on hyvää ja pidän sitä oikeana, seuraan väärää', ts. tiedän

mikä on hyvää ja oikein mutta valitsen pahan. Näin toteaa Medeia, kun järki sanoo toista ja halu toista: hän on nimittäin rakastunut Iasoniin vaikka ei pitäisi (**Amentes amentes**). Sitaatti on Ovidiuksen *Muodonmuutoksista* (*Metamorphoseon*, 7,20-1). Ks. myös *Asterix ja gootit*.

Vide supra
Katso ylempää; katso aiempana (tekstissä). Lyhennetään v. s.

Videtur
Näyttää, näkyy; näkyy (olevan), näyttää (olevan).

Vide ut supra
Katso kuten yllä; katso kuten edellä; kuten edellinen viite.

Vidi
Olen nähnyt; hyväksyn. Ilmausta käytetään hyväksymismerkintänä.

Videor mihi beate vixisse
Minusta näyttää että olen elänyt onnellisesti; mielestäni olen elänyt onnellisesti.

Videor posse
Ks. **posse videor.**

Vide post
Katso (tämän) jälkeen, (tämän) jäljessä; katso myöhempänä (tekstissä).

Videre nostra mala non possumus.
'Emme kykene näkemään omia vikojamme'. Sitaatti Phaedruksen faabelista (4,10,4), joka on sama kuin Aisopoksen satu kahdesta säkistä (229). Ks. **Aliena vitia in oculis habemus, a tergo nostra sunt.**

Vi et armis
Voimalla ja aseilla; väkisin.

Vigilantibus
Valvoville; valppaille.

Vigilate et orate
Valvokaa ja rukoilkaa.

Vigore proprio
Omalla voimallaan; omin voimin.

Vina parant animos faciuntque caloribus aptos;
cura fugit multo diluiturque mero:
tum veniunt risus, tum pauper cornua sumit,

tum dolor et curae rugaque frontis abit.
'Viini rohkaisee mieliä ja tekee ne otollisiksi intohimon tulelle; vahva viini huuhtoo pois huolet: silloin saapuu nauru, silloin köyhänkin pää nousee pystyyn, silloin poistuu suru, huolet ja otsan uurteet'. Sitaatti Ovidiuksen teoksesta *Rakastamisen taito* (*Ars amatoria*, 1,237-40). Runomitta: eleginen distikon.

Vincam aut moriar
Tulen voittamaan tai kuolemaan; voitan tai kuolen, joko voitto tai kuolema.

Vincere aut mori
Voittaa tai kuolla; voitto tai kuolema.

Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis.
'Osaat voittaa, Hannibal, mutta et käyttää voittoasi'. Ks. **Non omnia nimirum eidem di dedere (...).**

Vinculum amicitiae
Ystävyyden side.

Vinculum matrimonii
Avioliiton side; avioliiton kahle. Sanalla todellakin on molemmat merkitykset, vaikakin ensinmainittua on tapana käyttää.

Vindex iniuriae
Suoja vääryyttä vastaan; turva vääryydeltä; vääryyden kostaja, vääryyden rankaisija.

Vini regnum
Ks. **regnum vini**.

Vino pellite curas!
'Häätäkää huolet pois viinin avulla'. Ks. **Nunc vino pellite curas.**

Vino somnoque sepulti
Haudattuja viinillä ja unella, viiniin ja uneen hautautuneet; viinistä sammuneina kuin kuolleet.

Vinum laetificet cor hominis.
'Viini tehköön ihmisen sydämen iloiseksi', ts. ilostuttakoon viini ihmisen mieltä. Sitaatti *Vulgatasta,* Raamatun latinannoksesta (Ps.104,15).

Vir bonus dicendi peritus
Puhumisen taitava kunnon mies; kelpo mies joka on hyvä suustaan, puhetaitoon perehtynyt oikeamielinen mies.

Virens semper
Ks. **semper virens**.

Viret in aeternum
Kukoistaa ikuisuuteen; pysyy voimissaan ikuisesti; on ikuisesti vireä.

Vir et uxor
Mies ja vaimo.

Virginibus puerisque
Tytöille ja pojille. Ilmausta käyttää Horatius oodissaan (3, 1, 4).

Virgo
Neito; nuori nainen; neitsyt; Neitsyt-tähdistö, Neitsyen tähtikuvio; Neitsyt Maria.

Virgo intacta
Koskematon neitsyt.

Virgo Sapientissima
Viisain Neitsyt

Viribus aequis
Yhtäläisin voimin; yhtä suurilla voimilla. Ilmaus on Liviukselta (*Ab urbe condita*, 7,33,5).

Viribus unitis.
'Yhdistetyin voimin'. Ilmausta käytti Itävalta-Unkarin keisari Frans Joosef, mutta lause löytyy myös USA:n dollarista, jossa ilmaus viittaa samaan kuin lause **E pluribus unum**.

Viritim
Miehittäin; mies miestä vastaan.

Virtus
Miehuullisuus; hyveellisyys, kunnollisuus, uljuus, miehekkyys.

Virtus est medium vitiorum et utrimque reductum.
'Hyve on kahden paheen puolivälissä, kaukana kummastakin', ts. hyve on kohtuutta, joka sijaitsee liiallisen ja liian vähän välillä. Säe Horatiuksen runokirjeestä (*Epistulae*, 1,18,9), runomitta on heksametriä. Lentävänä lauseena joskus lyhennetään muotoon **Virtus est medium vitiorum**, 'hyve on keskitie kahden paheen välissä'. Horatiuksen omaksuman keskiväliopin mukaan hyve on keskiväli jonkin toiminnan, tunteen tai halun liiallisuuden ja puutteellisuuden välillä: sitä että ominaisuutta on sopivasti, ei liikaa eikä liian vähän. Aristoteles käsittelee tätä keskivälioppia perusteellisesti teoksessaan Niko-

makhoksen etiikka (1106a-). Vrt. **Aurea mediocritas.**

Virtus post nummos.
'Hyve rahan jälkeen', ts. ensin raha, sitten kunnollisuus. Sitaatti Horatiuksen runokirjeestä (*Epistulae*, 1,1,54).

Virtute et fide
Miehuudella ja uskollisuudella; hyveellä ja luottamuksella; uljuudella ja uskolla.

Virtute et labore
Miehuudella ja työllä; hyveellä ja ahkeruudella; uljuudella ja uurastuksella.

Virtute et opere
Miehuudella ja työllä; hyveellä ja vaivannäöllä; urheudella ja uurastuksella.

Virtute fideque
Miehuudella ja uskollisuudella; hyveellä ja luottamuksella; urheudella ja uskolla.

Virtute, non astutia
Miehuudella, ei oveluudella; hyveellä, ei viekkaudella; urheudella, ei juonimalla.

Virtute, non verbis
Miehuudella, ei sanoilla; hyveellä, ei puheella, luonteen vakuuttavuudella, ei puhetaidolla.

Virtute, non viris
Miehuudella, ei miehillä; urheuden, ei miehistön avulla; hyveellä, ei väellä; urheudella, ei ylivoimalla.

Virtute officii
Uskollisuuden hyveellä (tai tuon hyveen johdosta); kuuliaisuuden hyveellä (tai tuon hyveen johdosta); viran hyveellä (tai tuon hyveen johdosta); huomaavaisuuden hyveellä (tai tuon hyveen johdosta); velvollisuudentunnon hyveellä (tai tuon hyveen johdosta).

Virtutibus patriis
Isien hyveillä; isiltä perityillä hyveillä.

Virtuti non armis fido
Luotan hyveeseen, en aseisiin.

Virtutis amore
Rakkaudesta hyveeseen.

Virtutis avorum praemium
Esi-isien miehuuden palkka; palkinto esi-isien hyveellisyydestä.

Virtutis via
Hyveellisyyden tie; hyveen polku.

Vis a fronte
Etupuolelta (tuleva) voima; edestä (työntävä) voima.

Vis amicitiae
Ystävyyden voima; ystävyyden arvo; ystävyyden luonne, merkitys, olemus.

Vis a tergo
Selkäpuolelta (tuleva) voima; takaa (työntävä) voima.

Vis comica
Huvinäytelmän voima, komedian teho; komiikan voima. Ilmausta käyttää Suetonius (Ter.52).

Vis consili expers mole ruit sua.
'Voima ilman viisautta tuhoutuu omaan suuruuteensa'. Säe Horatiuksen oodista (3,24,44), runomitta: versus Alcaicus hendecasyllabus.

Vis conservatrix
Suojeleva voima; pelastava voima.

Vis dicendi
Puhumisen voima; sanan voima, puhetaidon voima.

Vis inertiae
Hitauden voima; hitausvoima, vitkavoima.

Vis legis
Lain voima.

Vis maior
Suurempi voima, liian suuri voima; ylivoimainen este, pakkotila, force majeure.

Vis medicatrix
Lääkitsevä voima; parantava voima.

Vis medicatrix naturae
Luonnon parantava voima.

Vis poetica
Runollinen voima; runoilijanvoima, runoilijoiden voima; runollinen kyky.

Vis probandi
Todistamisen voima; todistusvoima.

Visu horribile
Kauhea katsoa.

Visu mirabile
Ks. **mirabile visu**.

Vis vitae
Elämän voima.

Vis vitalis
Elämänvoima.

Vis viva
Elävä voima; liike-energia.

Vita communis
Yleinen tapa.

Vita brevis, ars longa.
'Elämä lyhyt, taide pitkä'. Ks. **Ars longa, vita brevis.**

Vitae curriculum
Ks. **curriculum vitae.**

Vitae speculum
Elämän peili; elämän kuvastin; tapainkuvaus.

Vitae taedium
Ks. **taedium vitae**.

Vitae usus
Ks. **usus vitae**.

Vitae via
Elämän tie; elämän polku; elämä, elämän kulku.

Vitae vis
Elämän voima.

Vitam impendere amori
Uhrata elämänsä rakkaudelle.

Vitam impendere vero.
'Uhrata elämänsä totuudelle'. Sitaatti Juvenaliksen satiirista (4,91): kohdassa kerrotaan eräästä Crispuksesta, joka ei uhrannut elämäänsä totuudelle. Ilmausta käytti J.-J. Rousseau mottonaan (miksi, sitä on vaikea sanoa). Runoilija Apollinaire, kokoelmassaan *Alcools*, on muokannut sanonnan itselleen sopivammaksi kirjoittaessaan **Vitam impendere amori**, 'uhrata elämänsä rakkaudelle'.

Vitiis nemo sine nascitur.
'Ei kukaan synny ilman virheitä', ts. virheettömäksi ei kukaan synny. Sitaatti Horatiuksen heksametrimittaisen satiirin säkeestä (*Sermones*, 1,3,68). Ilmaus muuttui lentäväksi lauseeksi jo antiikissa. Vrt. **Errare humanum est** ja **Uni cuique dedit (...)**.

Vitiosus circulus
Ks. **circulus vitiosus**.

Vivamus
Eläkäämme; nauttikaamme elämästä.

Vivant!
Eläkööt!; eläkööt he. Eläköön-huuto useammalle kuin yhdelle.

Vivant rex et regina
Eläkööt kuningas ja kuningatar; eläköön kuningas ja kuningatar.

Vivas, crescas, floreas
Elä, kasva, kukoista.

Vivat!
Eläköön!; eläköön hän. Eläköön-huuto yhdelle.

Vivat, crescat, floreat!
Eläköön, kasvakoon, kukoistakoon.

Vivat regina!
Eläköön kuningatar!

Vivat respublica
Eläköön tasavalta!

Vivat rex!
Eläköön kuningas!

Viva vis
Ks. **vis viva**.

Viva voce
Elävällä äänellä; ääneen; suullisesti.

Vive memor leti.
'Elä kuolemaa ajatellen'. Sitaatti Persiuksen satiirista, kohdasta jossa muistutetaan ihmistä elämään tänään, sillä huomenna voi olla jo kuollut (5,153). Runomitta on heksametriä.

Vivendi modus
Ks. **modus vivendi**.

Vivere est cogitare.
'Elämä on ajattelemista'. Sitaatti Ciceron teoksesta *Keskusteluja Tusculumissa* (5,111). Kohdassa puhutaan viisaista ihmisistä ja oppineista, joille elämä on mietiskelyä.

Vivere est militare.
'Elämä on taistelua'. Ajatus on lyhennetty sitaatti filosofi Senecan kirjeestä Luciliukselle (*Epistulae morales*, 96,5). Konkreettinen esimerkki olemassaolon taistelusta löytyy ajatuksesta **Verecundari neminem apud mensam decet.**

Vivere tota vita discendum est et, quod magis fortasse miraberis, tota vita discendum est mori.
'Koko elämän ajan on opeteltava elämään ja – mitä kummastelet ehkä vielä enemmän – koko elämän ajan on opeteltava kuolemaan'. Sitaatti Senecan tutkielmasta nimeltä *Elämän lyhyydestä* (*De brevitate vitae*, 7,3). Lentävänä lauseena käytetään joskus sitaatin loppuosaa **Tota vita est discendum mori.** 'Koko elämä on opettelemista kuolemaan'.

Vive sapis
Olet erittäin viisas. Sananmukaisesti "kykenet ymmärtämään eloisasti", "ymmärryskykysi on elinvoimainen".

Vive, vale
Elä ja voi hyvin. Jäähyväistervehdys. Sama kuin **vive valeque**.

Vi victa vis
Väkivallalla voitettu väkivalta (vrt. Cicero, Sest.78).

Vivida vis animi
Sielun eloisa voima; mielen virkeä voima.

Vivus vidensque
Ilmi elävänä. Sananmukaisesti "elävänä ja näkevänä". Naispuolisesta henkilöstä puhuttaessa käytetään muotoa **viva vidensque**.

vix. an.
Ks. **vixit annos**.

Vix ea nostra voco
Tuskin voin kutsua niitä omiksemme; voin tuskin sanoa niiden kuuluvan meille.

Vixit annos
Eli vuosia; eli vuotta. Hautakirjoituksessa yleinen ilmaus. Elinvuodet tulevat tavallisesti noiden kahden sanan väliin tai niiden perään. Voi myös olla muodossa **vixit annis**. Lyhennetään v. a. tai vix. an.

viz.
Ks. **videlicet**.

Vobis absentibus
Teidän poissaollessanne; poissaollessanne, ollessanne poissa.

Voce summa
Korkeimmalla äänellä.

Voce una
Ks. **una voce**.

Voce viva
Ks. **viva voce**.

Vivite, felices, quibus est data vita fruenda.
'Eläkää, te onnelliset, joilla vielä on elämä elettävänä'. Runosäe hautakivessä (CE 373). Runomitta on heksametriä. Säe muistuttaa Vergiliuksen *Aeneiksen* säettä (3,493).

Volat irrevocabile verbum.
'Peruuttamattomasti lentää pois kerran lähetetty sana', ts. sanottua ei enää saa sanomattomaksi. Ks. **Et semel emissum volat irrevocabile verbum.**

Volens et potens
Haluten ja kyeten; tahtoen ja pystyen.

Volens et valens
Tahtovana ja mahtavana; haluten ja voiden.

Volens nolens
Tahtoen tai tahtomattaan. Ks. **nolens volens**. Vrt. seur.

Volens nolensque.
'Tahtoen tai tahtomattaan', ts. joka tapauksessa, halusi tai ei. Ilmaus on kirkkoisä Augustinuksen teoksesta *Jumalan valtakunnasta* (*De civitate Dei*, 10,27). Lentävänä lauseena usein muodossa **Nolens volens**. Vrt. **Velit nolit.**

Volente Deo
Jos Jumala suo. Sananmukaisesti "Jumalan (niin) tahtoessa". Sama kuin **Deo volente**

Volitantes muscae
Ks. **muscae volitantes.**

Volo non valeo
Tahdon mutta en voi; haluan mutta en pysty; tahtoa minulla on mutta ei voimaa.

Voluptates corporis
Ruumiin halut; ruumiilliset himot; aistilliset himot.

Volvendis mensibus
Kuukausien vieriessä; kuukausien kuluessa.

Volventibus annis
Vuosien vieriessä.

Volvit in pectore iras
Pyörittelee rinnassaan vihaisia tunteita; hautoo vihaa mielessään.

Vorago rei publicae
Valtion turmio; yhteiskunnan perikato. Sananmukaisesti "yhteiskunnan (tuhoava) nielu", ts. nielu joka ahmaisee yhteiskunnan tuhoon.

Vorat viam
Ahmii tietä; kulkee nopsaan, menee nopeasti tietä pitkin, tekee matkaa joutuisasti.

Vos estis lux mundi.
'Te olette maailman valo'. Tämä Jeesuksen vuorisaarnasta peräisin olevan sitaatti on pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä *Vulgatasta* (Matt.5:14).

Vos estis sal terrae.
'Te olette maan suola'. Sitaatti Jeesuksen vuorisaarnasta, peräisin *Vulgatasta*, roomalaiskatolisessa kirkossa pitkään virallisena Raamatun latinannoksena käytetystä, pyhän Hieronymuksen tekemästä latinannoksesta (Matt.5:13).

Vota paria
Ks. **paria vota**.

Voti damnatus
Toiveensa saavuttanut; päässyt toivomuksensa perille. Sananmukaisesti "tuomittu lupaukseensa", ts. tuomittu täyttämään lupauksensa. Ilmauksen takana on ajatus, että kun ihminen lupaa jotain saadakseen toivomansa ja kun tämä toive täytetään, niin hän on velvollinen täyttämään lupauksensa eli tuomittu täyttämään lupauksensa. Ks. **ex voto**.

Voti reus
Ks. **reus voti**.

Voto meo
Minun äänelläni; minun ääneni mukaan, jos toimittaisiin minun kantani mukaan; toivomallani tavalla.

Votum consultativum
Neuvoa-antava lausunto; asiantuntijan lausunto. Sananmukaisesti "neuvova toivomus".

Votum decisivum
Ratkaiseva ääni. Tällainen ääni on esimerkiksi puheenjohtajan ääni jos tämä ratkaisee äänestyksen silloin kun äänet menevät tasan. Sananmukaisesti "ratkaiseva toivomus".

Vox angelica
Enkelimäinen ääni; enkeliääni, enkelin ääni. Eräs äänikerta uruissa.

Vox barbara
Sivistymätön sana; kieliopillisesti väärä ilmaus; eri kielisistä sanoista muodostettu sana, hybridimuodoste.

Vox caelestis
Taivaallinen ääni. Eräs äänikerta uruissa.

Vox clamantis in deserto
Huutavan ääni erämaassa. Ilmaus on *Vulgatasta*, Raamatun latinannoksesta (Matt. 3:3).

Vox clamantis in deserto.
'Huutavan ääni erämaassa'. Sitaatti *Vulgatasta*, roomalaiskatolisen kirkon käyttämästä Raamatun vanhasta virallisesta latinannoksesta (Matt.3:3).

Vox clandestina
Salainen puhe; kuiskaus.

Vox Dei
Jumalan ääni.

Vox diaboli
Paholaisen ääni.

Vox et praeterea nihil
Ääni ja sen lisäksi ei mitään; merkityksetön sana, merkityksetön ääni.

Vox faucibus haesit
Ääni juuttui kurkkuun; hämmästyksestä takertui ääni kurkkuun, ei hämmästykseltään saanut sanaa sanotuksi.

Vox humana
Ihmismäinen ääni; ihmisääni; ihmisen ääni, inhimillinen ääni. Eräs ihmisääntä jäljittelevä äänikerta uruissa.

Vox Latina
Latinan kieli.

Vox populi, vox dei.
'Kansan ääni on jumalan ääni'. Ajatus esiintyy ensi kerran jo Homeroksella (Odysseia 3,214) ja Hesiodoksella, joka elämänohjeita viljelevässä teoksessaan *Työt ja päivät* sanoo, että koska kansan ääni ei kuole koskaan, se on jumala. Latinankielinen sanonta lienee keskiaikainen. Se esiintyy ensi kerran eräässä Alkuinuksen kirjeessä, jossa hän kirjoittaa: -Ei pidä kuunnella niitä joilla on tapana sanoa "Kansan ääni on jumalan ääni", sillä kansan liikehdintä on aina hyvin lähellä hulluutta (Alcuinus, *Epistolae*, 166,9). Alkuinuksen mielipidettä vastaa kohta Aiskhyloksen *Oresteiasta*, jossa todetaan, että suuttuneen kansan ääni on vaarallinen (*Agamemnon*, 456).

Vox stellarum
Tähtien ääni; sfäärien harmonia, sfäärien musiikki. Pythagoralaisessa filosofiassa ajateltiin, että taivaankappaleet ovat kymmenessä sisäkkäisessä sfäärissä, jotka liikkuessaan synnyttävät musiikkia. Tosin ihminen ei voi sitä kuulla.

v. s.
Ks. **vide supra**.

V. T.
Ks. **Vetus Testamentum**.

Vulgo
Yleisesti; kansankielellä, yleisesti tunnettu nimellä.

Vulgus ignobile
Ks. **ignobile vulgus**.

Vulgus miserabile
Säälittävä rahvas; kurja kansa; surkea alhaiso.

Vulgus profanum
Ks. **profanum vulgus**.

Vulgus vult decipi, ergo decipiatur.
'Kansa haluaa tulla petetyksi, petettäköön siis'. Ks. **Mundus vult decipi (...)**.

Vulnus immedicabile
Ks. **immedicable vulnus.**

v. v.
Ks. **versa vice** tai **vice versa**.

X
10. Roomalaiset merkitsivät luvun 10 kirjaimella X.